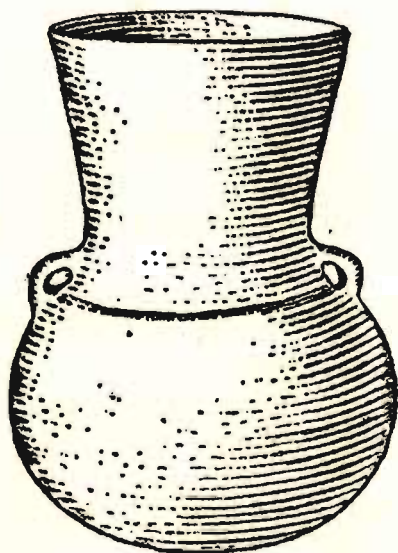

ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

18

NITRA 1970

ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

18

NITRA 1970

ŠTUDIJNÉ ZVESTI
ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

REDIGIT DrSc. ANTON TOČÍK

Ved. redaktor doc. dr. Bohuslav Chropovský, DrSc.

Redakčná rada: dr. inž. Štefan Janšák, dr. Mikuláš Dušek, CSc.,
dr. Alojz Habovštiak, CSc., dr. Titus Kolník, CSc.

Výkonný redaktor Štefan Hrebíček.

OBSAH — INHALT

Štúdie a dlhšie články

Vladár Jozef	
K otázke chronologického postavenia meďených sekeriek s jedným ostrím	5
Zur Frage der chronologischen Stellung der kupfernen Schafthalsäxte	16
Págo Ladislav	
Spektrální analýza měděné sekerky z Dolného Píalu	19
Spektralanalyse einer Kupferaxt aus Dolný Píal	23
Budinský-Krička Vojtech	
Bronzový depot z Bodrogu, okres Trebišov	25
Der Bronzehort aus Bodrog, Bezirk Trebišov	60
Furmánek Václav	
Výzkum ve Vršatském Podhradí	63
Forschungsgrabung in Vršatské Podhradie	74
Holá Jindra — Furmánek Václav	
Metalografický rozbor slovanských železných předmětů z Vršatského Podhradí, okres Považská Bystrica	75
Metallographische Analyse slawischer Eisengegenstände aus Vršatské Podhradie, Bezirk Považská Bystrica	82
Crișan Ion Horațiu	
Zur Frage der dako-getischen Besiedlung auf dem Gebiet der Slowakei	83
Tejral Jaroslav	
Počátky doby římské na Moravě z hlediska hrobových nálezů	107
Die Anfänge der römischen Kaiserzeit vom Gesichtspunkt der Grabfunde	186
Petrovský-Šichman Anton	
Výskum slovanských mohylníkov v okolí Žiliny	193
Erforschung slawischer Hügelgräberfelder im Umkreis von Žilina	209
Budinský-Krička Vojtech	
Slovanské sídlisko a zaniknutá stredoveká dedina v Osuskom	211
Slawische Siedlung und untergegangenes mittelalterliches Dorf in Osuské	241
Vallašek Adrián	
Stredoveká kolkovaná keramika z Bratislavy	243
Mittelalterliche Stempelkeramik aus Bratislava	306
Drobné články a správy	
Bánesz Ladislav	
Nové paleolitické stanice v Košickom okrese	309
Neue paläolithische Freilandstationen im Bezirk Košice	312
Bánesz Ladislav	
Nové paleolitické nálezy a hroby pilinskej kultúry v Barci II	312
Neue paläolithische Funde und Pilinyer Gräber von Barca II	319

Pichlerová Magda	
Neolitické hroby z Pastúchov a Svätúše na južnom Slovensku	320
Neolithische Gräber in Pastúchy und Svätúša in der Südslowakei	323
Bánesz Ladislav	
Praveké jamy z Barce-Svetlej III	324
Urgeschichtliche Gruben aus Barca-Svetlá III	325
Bánesz Ladislav	
Eneolitické nálezy z Barce-Svetlej IV	326
Äneolithische Funde aus Barca-Svetlá IV	330
Hrubec Igor	
Eneolitické nálezy z Turčianskej Belej	330
Äneolithische Funde aus Turčianska Belá	335
Béres Július — Ruttkay Alexander	
Nová lokalita zo staršej doby bronzovej a stredoveku v Golianove	336
Neue altbronzezeitliche und mittelalterliche Fundstelle in Golianovo	342
Furmánek Václav	
Záchraný výzkum mladohalštatského sídliska ve Vráblích	342
Rettungsgrabung auf der junghallstattzeitlichen Siedlung in Vráble	352
Béres Július	
Záchraný výskum na keltskom pohrebisku v Chotíne	353
Rettungsgrabung am keltischen Gräberfeld zu Chotín	360
Kraskovská Ludmila	
Nálezy z doby římskoprovinciální v Senickom okrese	362
Funde aus der provinzialrömischen Zeit im Bezirk Senica	368
Bialeková Darina	
Nález spony z doby sťahovania národov v Pobedime	368
Fund einer Fibel aus der Völkerwanderungszeit in Pobedim	369
Kraskovská Ludmila	
Hroby z doby slovansko-avarskej v Kuraľanoch	370
Gräber aus der slawisch-awarischen Zeit in Kuraľany	372
Pichlerová Magda	
Slovanské ohnisko v Nových Košariskách	372
Slawische Feuerstelle in Nové Košariská	376
Ruttkay Alexander	
Zaniknutá stredoveká dedina v katastri obce Belá	377
Ein untergegangenes mittelalterliches Dorf in der Gemarkung der Gemeinde Belá	382

K OTÁZKE CHRONOLOGICKÉHO POSTAVENIA MEDENÝCH SEKERIEK S JEDNÝM OSTRÍM

JOZEF VLADÁR

Medené výrobky zo sklonku eneolitu v Karpatskej kotline patria k veľmi vzácnym nálezom. Hoci na území Slovenska sa objavuje medená industria častejšie už na začiatku eneolitu,¹ k samotnému rozvoju metalurgie dochádza až omnoho neskôr — v staršej dobe bronzovej [nitrianska skupina]. Zo spomenutého územia poznáme zo sklonku eneolitu niekoľko kovových výrobkov, no žiaľ, okrem jedného prípadu ide o nestratifikované nálezy. Jediný, s istotou stratifikovaný medený výrobok je plochý predmet zhruba obdĺžnikového tvaru, ktorý bol vložený do amfory nájdennej v žiarovom hrobe skupiny Kosihy-Čaka v Šali (okr. Galanta).² Aj napriek tomu, že ostatné medené predmety z nálezov na Slovensku nie sú stratifikované,³ možno ich časovo fixovať na sklonok eneolitu, keď v celej Karpatskej kotline i na území ležiacom západnejšie je rozšírený neskoroneolitický kultúrny komplex.⁴ Z náplne niektorých skupín tohto kultúrneho komplexu, ktorý sa začína v blízkosti juhoslovanských hraníc [skupina Makó a skupina Nyírség-Zatín], pokračuje severozápadným smerom [skupina Kosihy-Čaka, bošácka skupina, typ Melk] a končí sa na území Moravy a Čiech [jevišovická a řivnáčska kultúra], poznáme totiž i medené výrobky — sekerky s jedným ostrím, ktoré majú veľkú chronologickú hodnotu. Pretože podobné typy bližšie nestratifikovaných sekeriek poznáme už dávnejšie aj z územia Slovenska (Žitavany, okr. Nitra; Veľký Slavkov, okr. Poprad; neznáma lokalita na juhozápadnom Slovensku; neznáma lokalita v okolí Popradu), pokúsime sa o ich chronologické, a teda i kultúrne zaradenie.

Nedávno k týmto nálezom pribudla i ďalšia medená sekerka z Dolného Píalu, okr. Levice (obr. 1 a 2), žiaľ, i táto je bez bližších stratigrafických údajov. Počádza z územia so značnou koncentráciou lokalít skupiny Kosihy-Čaka, preto ju možno s určitosťou dávať do súvislosti s touto skupinou, z územia ktorej poznáme i ďalšie podobné sekerky (obr. 3: 1, 2, 4, obr. 4: 2, 3).

Dosiaľ sa na Slovensku našli sekerky s jedným ostrím na týchto lokalitách:

Dolný Píal, okr. Levice

Pri kultivácii pôdy v katastri obce našla sa roku 1965 na bývalom pozemku L. Lukáča medená sekerka s jedným ostrím a okrem nej na povrchu aj početné fragmenty keramiky, ktorej kultúrnu príslušnosť nemožno jednoznačne určiť; podľa technológie keramiky možno usudzovať na jej neskoroneolitický charakter. Sekerka je masívna, má

Obr. 1. Medená sekerka s jedným ostrím z Dolného Pialu, okr. Levice.

rovnomerne oblúkovite rozšírené ostrie a zaoblený obuch s nasadným otvorom; obuch je od tela veľmi nevýrazne odsadený. Rozmery sekerky: dĺžka 10,6 cm, šírka ostria 6,9 cm, šírka obucha 5,1 cm, priemer otvoru 2,6 cm (obr. 1 a 2). Uložená je v AÚ SAV v Nitre.

Neznáma lokalita na juhozápadnom Slovensku

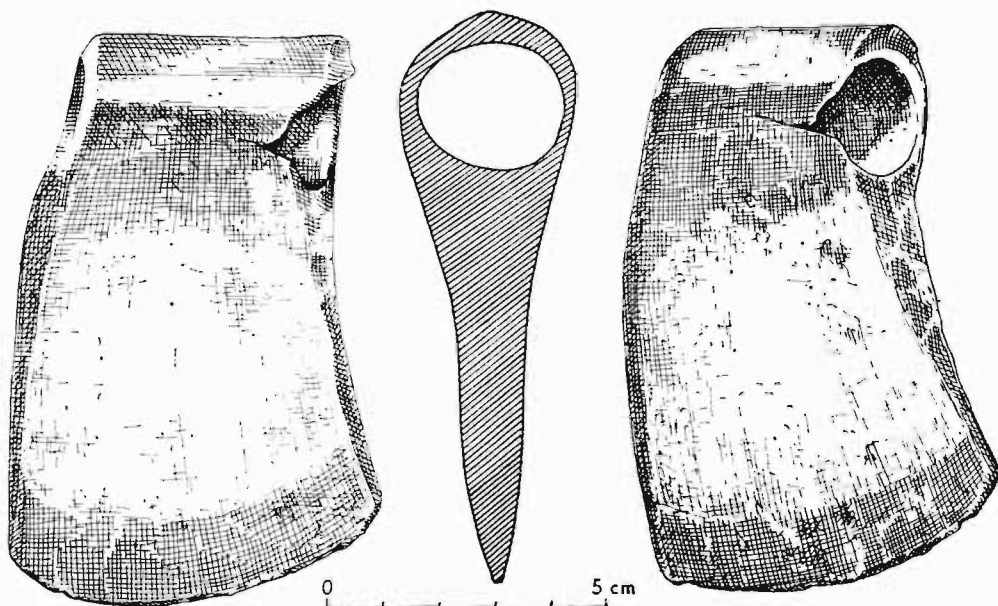
Z tejto lokality pochádza medená sekerka s jedným ostrím (obr. 3: 4); uložená je v SNM v Martine.

Literatúra: Novotná M., SIA V-2, 1957, 310.

Neznáme nálezisko v okolí Popradu

Typologicky odlišná medená sekerka, podobná sekerke z Veľkého Slavkova, pochádza z bližšie neurčeného náleziska v okolí Popradu (obr. 3: 3); uložená je v Podtatranskom múzeu v Poprade.

Literatúra: Novotná M., SIA V-2, 1957, 310.

Obr. 2. Medená sekerka z Dolného Pialu, okr. Levice.

Veľký Slavkov, okr. Poprad.

Z katastra obce pochádza medená sekerka s rovnomerne vajárovite rozšíreným ostrím a mierne zdvihnutým obuchom [obr. 3: 5]; uložená je v Podtatranskom múzeu v Poprade.

Literatúra: Novotná M., SIA V-2, 1957, 310.

Žitavany (prv Opatovce nad Žitavou), okr. Nitra

V katastri obce našli sa roku 1954 na „Vrškoch“ dve medené sekerky s jedným ostrím [obr. 3: 1, 2]; uložené sú vo Vlastivednom múzeu v Zlatých Moravciach.

Literatúra: Novotná M., SIA V-2, 1957, 309, 310.

Z tohto súpisu slovenských lokalít s nálezmi medených sekeriek s jedným ostrím možno usudzovať, že takéto sekerky patria k pomerne vzácnym nálezom na našom území. Smerom k Potisiu pribúda počet nálezov i jednotlivých variantov tejto významnej skupiny kovových výrobkov zo sklonku eneolitu.

K najvýznamnejším kovovým výrobkom s vysokou chronologickou hodnotou patria sekerky s jedným ostrím a s otvorom pri obuchu; niektorí bádatelia ich nazývajú aj „sekerkami vevčického typu“. Medené sekerky s jedným ostrím objavujú sa na samom sklonku eneolitu na obrovskom území od východných častí Ukrajiny⁵ až k západným oblastiam strednej Európy.⁶ Problematikou týchto sekeriek u nás sa naposledy podrobnejšie zaoberali A. Benešová⁷ a M. Novotná.⁸ Odvtedy sa na území Karpatskej kotliny našli ďalšie exempláre sekeriek a získali sa aj poznatky, ktoré stavajú problematiku sekeriek

Obr. 3. 1, 2 — Žitavany (prv Opatovce nad Žitavou), okr. Nitra; 3 — neznáme nálezisko v okolí Popradu; 4 — neznáme nálezisko na juhozápadnom Slovensku; 5 — Veľký Slavkov, okr. Poprad.

s jedným ostrím do nového svetla. Medené sekerky tohto typu sa totiž objavujú v Karpatskej kotline i v západnejších oblastiach strednej Európy na samom sklonku eneolitu a domnievame sa, že umožňujú (okrem iného) aj synchronizáciu kultúrneho vývoja širších oblastí Európy.³

Medené sekerky s jedným ostrím z juhozápadného Slovenska (obr. 1 a 2, obr. 3: 1, 2, 4) našli sa na území rozšírenia skupiny Kosihy-Čaka. Z celého územia rozšírenia kultúry s kanelovanou keramikou v Karpatskej kotline i západnejšie nie sú dôkazy o výskyte podobných sekeriek a neobjavujú sa už ani neskôr, po zániku neskoroneolitického kultúrneho komplexu, ktorého integrál-

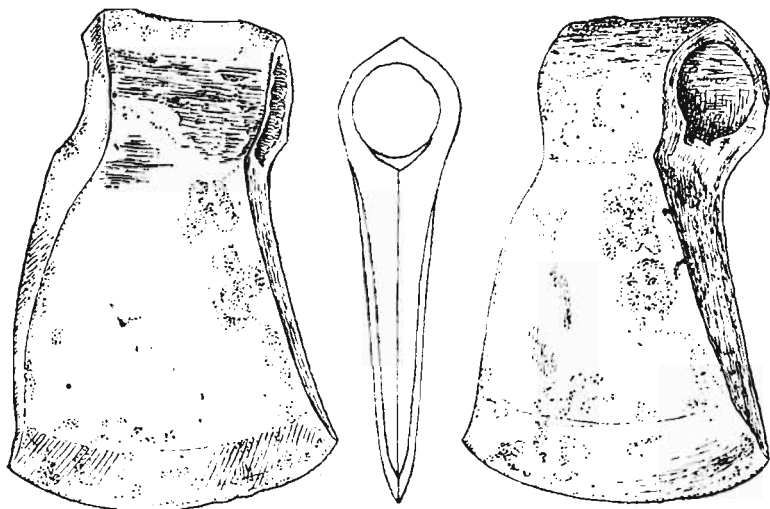

Obr. 4. 1 — Vevčice, okr. Znojmo; 2 — Maďarsko (Kisbér);
3 — Kisbér.

nou súčasťou je i skupina Kosihy-Čaka. Oprávnenosť názoru, že medené sekerky s jedným ostrím a otvorom na obuchu z juhozápadného Slovenska treba dať do súvisu so skupinou Kosihy-Čaka, možno podoprieť i tým, že podobné sekerky poznáme i zo Zadunajska, z lokality Kisbér (obr. 4: 2, 3),¹⁰ ktorá je tiež na území spomenutej skupiny. Domnievame sa, že ide o nálezy s vysokou chronologickou hodnotou, ktoré sa objavujú v relatívne úzkom časovom horizonte a možno ich spájať iba s neskoroneolitickým kultúrnym komplexom, v ktorom predstavujú azda najspoľahlivejšieho činiteľa chronologického i synchronizačného významu. Správnosť tohto názoru potvrdzujú napokon i nálezy podobných sekeriek v chronologicky i kultúrne overených celkoch, predovšetkým v Karpatskej kotline a v strednej Európe. Spolu so sekerkou s jedným ostrím zistili sa v Brne-Lišni (obr. 5) aj iné medené výrobky (dláto, šidlo, plochá sekerka). Tieto nálezy boli v eneolitickej vrstve, ktorú A. Benešová podľa keramiky synchronizuje s jevišovickou vrstvou B.¹¹ V tejto jevišovickkej vrstve našla sa aj keramika¹² s paralelami v karpatských skupinách neskoroneolitického kultúrneho komplexu. Najvýznamnejšie sú z tohto hľadiska misky s nôžkou so šachovnicovou výzdobou na vnútornej strane misky.¹³

Z Moravy je známy aj ďalší nestratifikovaný nález medenej sekerky s jedným ostrím z Vevčíc (obr. 4: 1),¹⁴ ktorý tiež možno zaradiť do toho istého časového horizontu ako nálezy z Brna-Líše.

Na území skupiny Makó, ktoré hraničí s oblasťou rozšírenia vučedolskej kultúry, sa zatiaľ medené sekerky s jedným ostrím nevyskytli. Tým významnejšie je však zistenie, že sekerky tohoto typu sú zastúpené aj v skupine Nyírség-Zatín.¹⁵ V múzeu v Aszóde (severovýchodne od Budapešti) je deponované torzo kadluba na odlievanie sekeriek s jedným ostrím; kadlub sa našiel spolu s keramickým materiálom skupiny Nyírség-Zatín.¹⁶ Aj v Národnom múzeu

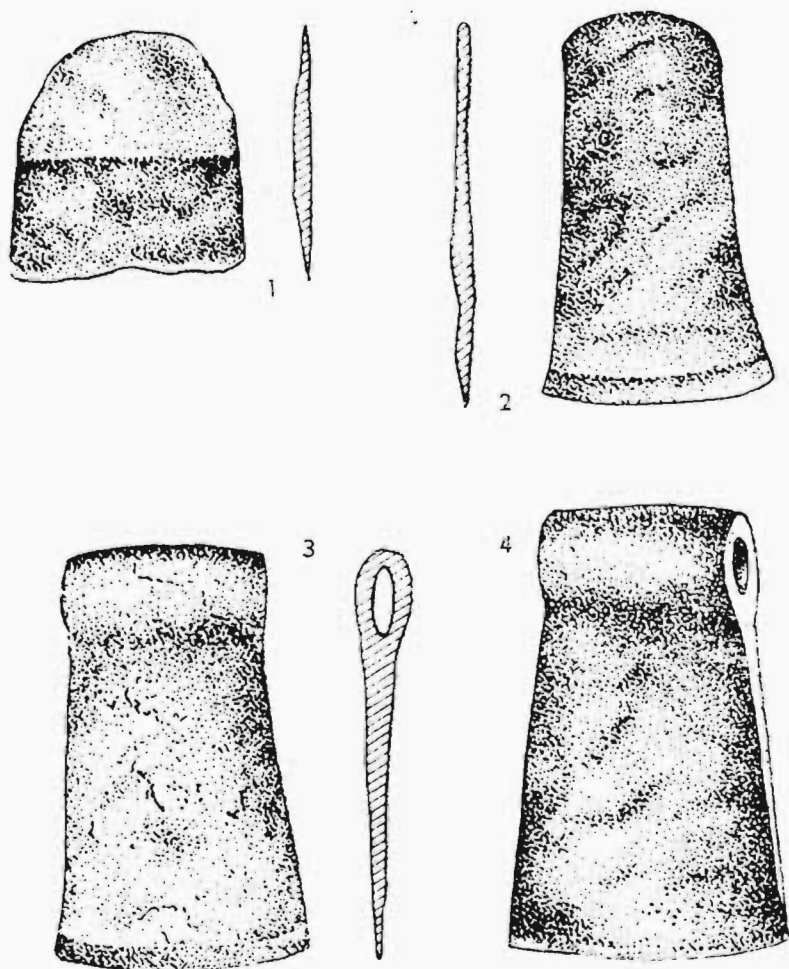
Obr. 5. Brno-Líšeň, Staré Zámky (podľa A. Benešovej, PA XLVII, 1956, 237, obr. 1: 1a-c).

v Budapešti sú deponované viaceré stratifikované sekerky tohto typu, patriace skupine Nyírség-Zatín.¹⁷

Do súvislosti s neskoroneolitickým komplexom treba dať i dve medené sekerky z popradskej oblasti (Veľký Slavkov a neznáma lokalita z okolia Popradu, obr. 3: 3, 5).¹⁸ Aj tieto nálezy súvisia nesporne s osídlením okolia Popradu na sklónku eneolitu; svedčí o tom výskyt keramických fragmentov so slamovou výzdobou na výšinných sídliskách v tejto oblasti.¹⁹ V spišskej enkláve zisťujeme početné doklady osídlenia zo sklónku eneolitu; či ide o nálezy patriace skupine Nyírség-Zatín, alebo inému lokálnemu variantu neskoroneolitického komplexu, môže rozhodnúť až ďalší výskum. Medené sekerky s jedným ostrím z popradskej oblasti však možno s určitosťou zaradiť do tohto kultúrneho a časového horizontu.

Smerom na východ nachádzame medené sekerky s jedným ostrím najčastejšie v Sedmohradsku,²⁰ no ich pomerne častý výskyt aj na Ukrajine (obr. 6) značne komplikuje otázku ich genézy. Problematikou týchto sekeriek sa zaoberali viacerí bádatelia.²¹ Z hľadiska predmetu nášho štúdia je však prvoradá iba otázka ich výskytu v skupinách a kultúrach neskoroneolitického komplexu a z toho vyplývajúca možnosť synchronizácie s vývojom vo vzdialenejších oblastiach strednej a východnej Európy.

Medené sekerky s jedným ostrím z územia Slovenska patria podľa M. Novotnej k trom typologicky odlišným radom.²² Spektrálne analýzy týchto vý-

Obr. 6. Medené sekerky z Ukrajiny [podľa T. B. Popovovej, *Plemena katakombnoj kultury*, Moskva 1955, 101, obr. 22: 1—4].

robkov však ukazujú, že patria do jednej skupiny; obsahujú viac ako 99 % medi. Sekerky sú zo surovej medi a v ich chemickom zložení sa objavujú aj prvky, ktoré nie sú v iných medených výrobkoch zo Slovenska zastúpené:²³ olovo a nikel; tieto prvky sú zastúpené aj v iných medených sekerkách s jedným ostrím, čo dosvedčujú výsledky spektrálnych analýz, ktoré publikovali H. Otto a W. Witter.²⁴

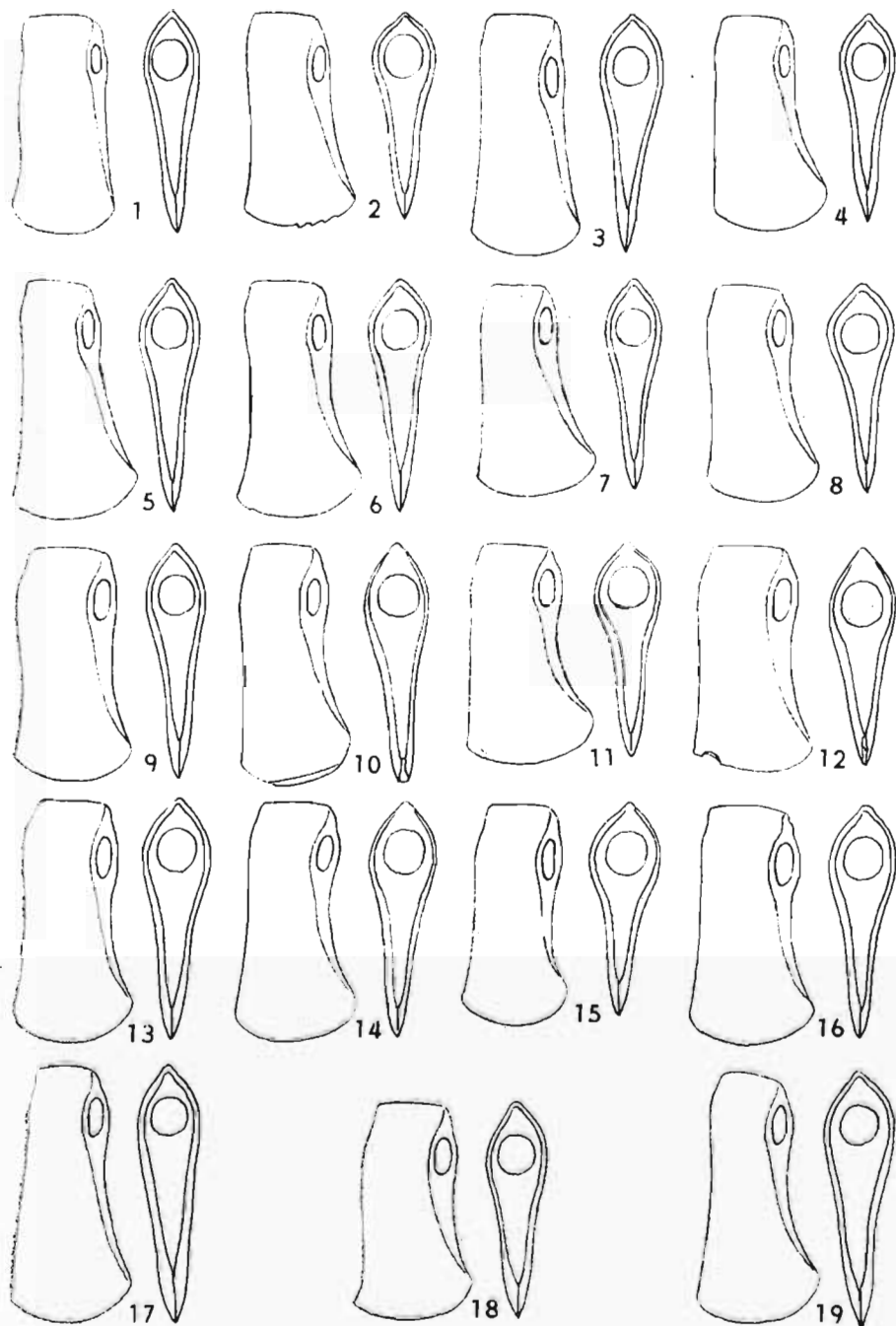
Analýzu medenej sekerky s jedným ostrím z Dolného Píalu urobil L. Págo (pozri nasledujúci príspevok v tomto čísle Študijných zvestí). Výsledok ana-

lýzy prináša nové zistenia, dôležité pre riešenie problematiky pôvodu týchto sekeriek. Ak by sme akceptovali zistenie L. Pága, že sekerka z Dolného Píalu je vyrobená z tzv. východnej medi, teda bola zhotovená v oblasti, do ktorej patrí aj územie Slovenska, svedčilo by to o tom, že vďaka kultúrnym a civilizačným vplyvom z východoeurópskej kultúrnej sféry, ktoré sú dnes už spoľahlivo dokázané na sklonku eneolitu a na začiatku staršej doby bronzovej, možno potom objasniť aj prudký rozmach metalurgie v tomto období. Tým sa dá vlastne vysvetliť aj príčina, prečo na začiatku staršej doby bronzovej (typ Veselé, koštianska a nitrianska skupina) nachádzame na Slovensku početné doklady vyspelej kovovej (medenej) industrie. O tom, že niektoré technologické postupy (pridávanie arzenu do medi) majú pôvod až na Kaukaze, odkiaľ do Karpatskej kotliny prenikali územím Ukrajiny, je dnes už dostatok spoľahlivých dôkazov.

V tejto súvislosti nie je nezáujímavé i konštatovanie L. Pága, že staršie výrobky, ktoré sa zložením (napr. sekerka z Brna-Líšne má v stopovom množstve zastúpené i zlato a telúr, teda prvky typické pre sedmohradskú meď) líšia od výrobkov z tzv. slovenskej medi (medená industria nitrianskej skupiny), sú vyrobené zo sedmohradskej medi. Zrejme v dôsledku cudzích impulzov dochádza neskôr — na samom sklonku eneolitu, ale najmä na začiatku doby bronzovej — k domácejmu rozmachu medenej industrie, ktorá mala na Slovensku vhodné surovínové zdroje. Až ďalšie spektrografické rozboru medených výrobkov z chronologicky overených nálezových celkov môžu s konečnou platnosťou objasniť problémy začiatkov domácej výroby medenej industrie kultúrnych skupín včasno-bronzového kultúrneho komplexu (nitrianska a koštianska skupina), ktorý tvoril základy civilizácie staršej doby bronzovej na území Slovenska.

Podľa M. Novotnej sekerky s jedným ostrím s odlišným chemickým zložením než iné medené výrobky z tohto obdobia sú na našom území importmi; dosvedčuje to i zistenie, že majú podobné chemické zloženie ako ďalšie sekerky tohoto typu zo strednej Európy.²⁵ Hoci otázka ich pôvodu, či už ide o Sedmohradsko, alebo východnejšie oblasti Európy (Ukrajina), nie je dosiaľ uspokojivo vyriešená, je nesporné, že na Slovensku sa objavujú až v období neskoroeneolitického kultúrneho komplexu. Pretože aj z Ľubľanských močiarov poznáme kadlub takejto sekerky,²⁶ môžeme usudzovať na rovnaké chronologické postavenie sekeriek typu Baniabici v skupinách a kultúrach neskoroeneolitického komplexu aj v Ľubľanskej lokálnej skupine vučedolskej kultúry.

Pri synchronizácii kultúrneho vývoja vychádzame i z toho, že vplyvy z územia katakombovej kultúry, v ktorej sú známe aj sekerky tohto typu,²⁷ sú s istotou doložené i v Karpatskej kotline²⁸ na samom sklonku eneolitu a napokon tiež v samotnej vučedolskej kultúre.²⁹ Vplyv vučedolskej kultúry zisťujeme v tomto časovom horizonte i v jamovej a katakombovej kultúre na Ukrajine.³⁰

Obr. 7. Medené sekerky s jedným ostrím zo Sedmohradska (podľa M. Rosku, *Le dépôt de haches en cuivre de Baniabici, Dacia III—IV, 1927—1932, 353*).

Záverom možno konštatovať, že sekerky s jedným ostrím objavujú sa na samom sklonku eneolitu v skupinách a kultúrach neskoroneolitického komplexu v Karpatskej kotline i na území ležiacom západnejšie a sú tu nepochybne výslednicou cudzích vplyvov z východoeurópskej kultúrnej zóny.³¹ Na ich cudziu provenienciu poukazujú v prvom rade výsledky spektrálnych analýz. Nemenej dôležitý je fakt, že na Ukrajine [obr. 6] a v Sedmohradsku [obr. 7] sa vyskytujú skoršie než v Karpatskej kotline. Aj z kartografického zachytenia nálezísk vyplýva, že počet nálezov sa úmerne zmenšuje smerom na západ.

Stratifikované nálezy medených sekeriek s jedným ostrím v náplni niektorých skupín neskoroneolitického kultúrneho komplexu umožňujú nám vysloviť domnienku, že ide o nálezy, ktoré sa tu objavujú iba na samom sklonku eneolitu. Spolu s charakteristickou keramikou, výzdobnými prvkami i ďalšími prejavmi v hmotnej a duchovnej kultúre umožňujú synchronizáciu vývoja na rozsiahlych, kultúrne i geograficky diferencovaných územiach východnej, južnej i strednej Európy. Ide teda okrem iného aj o nálezy tvoriace dôležitý spojovací článok kultúr, ktoré sa podieľali na vzniku civilizácie doby bronzovej v Karpatskej kotline.

Poznámky a literatúra

¹ Šiška S., *Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry v Tibave*, SlA XII-2, 1964, 333—335; Lichardus J. — Vladár J., *Zu Problemen der Ludanice-Gruppe in der Slowakei*, SlA XII-1, 1964, 128, 129.

² Vladár J., *Žiarový hrob skupiny Kosihy-Čaka v Šali*, AR XIX, 1967, 295—301; výsledok spektrálneho rozboru publikoval L. Págo (*Stanovení stopových prvků a určení proveniencie suroviny u měděného předmětu skupiny Kosihy-Čaka ze Šaly, okr. Galanta*, AR XIX, 1967, 301, 302).

³ Novotná M., *Nálezy medených seker s jedným ostrím zo Slovenska*, SlA V-2, 1957, 309—314, tab. I a II.

⁴ Vladár J., *Zur Problematik der Kosihy-Čaka Gruppe in der Slowakei*, SlA XIV-2, 1966, 245 nn.

⁵ Popova T. B., *Plemena katakombnoj kultury*, Moskva 1955, 101, obr. 22: 1—4; Artemenko I. I., *Plemena verchnego i srednego Podneprovja v epochu bronzы*, Moskva 1967, 30, obr. 19: 2, obr. 20: 6.

⁶ Benešová A., *Nález měděných předmětů na Starých Zámčích v Brně-Lišni*, PA XLVII, 1956, 237, 239, 241, obr. 1: la-c, obr. 2: 3, obr. 3.

⁷ Tamže, 236—244.

⁸ Novotná M., l. c., 309—314.

⁹ Vladár J., SlA XIV-2, 1966, 313, 314.

¹⁰ Novotná M., l. c., 310.

¹¹ Benešová A., l. c., 236, 237, obr. 1: 2—4.

¹² Tamže.

¹³ Vladár J., SlA XIV-2, 1966, 285—292.

¹⁴ Benešová A., l. c., 241, obr. 3.

¹⁵ Kalicz N., *Eszakkelet Magyarország korabronzkora és kapcsolatai*, Régészeti Dolgozatok 4, 1962, 13 nn.

¹⁶ Za láskavú informáciu ďakujem dr. N. Kaliczovi. Po odovzdaní tohto príspevku do tlače vyšla práca N. Kalicza *Die Frühbronzezeit in Nordostungarn*, Budapest 1968, v ktorej sú zhodnotené všetky nálezové komplexy z včasnej doby bronzovej v severovýchodnom Maďarsku; z tohto územia — ako sme už uviedli — sú známe aj sekerky s jedným ostrím (l. c., tab. I: 1—3, 19—21).

¹⁷ Ide však väčšinou o nestratifikované nálezy.

¹⁸ Novotná M., l. c., 310, tab. II: 3ab, 4ab.

¹⁹ Novotná M. — Štefanovičová T., *Výšinné sídlisko vo Veľkej Lomnici a osídlenie kanelovanou kultúrou na Spiši*, Sborník FFUK IX (Historica), 1958, 270. Vladár J., *K problematike osídlenia Spiša na sklonku mladšej doby kamennej*, Zborník Spiš 4, 1971 [v tlači].

²⁰ Roska M., *A fajsí típusú rézbalták*, FA VIII, 1956, 43—46; ten istý, *Le dépôt de haches en cuivre de Baniabac, département de Turda-Arieș, Dacia III-IV, 1927—1932*, 352—355.

²¹ Roska M., l. c., 43 nn.; Garašanin M. V., *Schafthlochäxte aus Kupfer in den Sammlungen serbischer Museen*, 34. BRGK, 1951—53 (1954), 61 nn.; Benešová A., l. c., 236—244; Mildemberger G., *Zwei kupferzeitliche Schafthalsäxte aus Mitteleuropa*, Jahresschrift Halle 34, 1950, 27—31; Novotná M., l. c. 309—314.

²² Novotná M., l. c., 309—314.

²³ Tamže, 312.

²⁴ Otto H. — Witter W., *Handbuch der ältesten vorgeschichtlichen Metallurgie in Mitteleuropa*, Leipzig 1952, 108, tab. II: 187.

²⁵ Novotná M., l. c., 312.

²⁶ Deschmann K., *Ueber die vorjährligen Funde im Laibacher Pfahlbau*, MAGW VII, 1879, 81 nn.

²⁷ Popova T. B., l. c., 101, obr. 22: 2—4.

²⁸ Banner J., *Die Pécelér Kultur*, Budapest 1956, tab. LXXIV: 3, tab. LXXVII: 16. Ide o nálezy zo sklonku eneolitu, ktoré nepatria do náplne kultúry s kanelovanou keramikou; v Karpatskej kotline predstavujú importy z Ukrajiny.

²⁹ Schmidt R. R., *Die Burg Vučedol*, Zagreb 1945, 43, obr. 25. Napr. vo Vučedole zistil sa aj charakteristický hrob s katakombou.

³⁰ Popova T. B., l. c., tab. VI: 2; Lagodovska O. F. — Šapošnikova O. G. — Makarevič M. L., *Michajlivske poselenňa*, Kyjiv 1962.

³¹ O prenikaní východných vplyvov do Karpatskej kotliny na sklonku eneolitu je dnes už dostatok dôkazov [Vladár J., *K niektorým otázkam počiatkov doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku*, SIA XII-2, 1964, 362; tu je uvedená i najdôležitejšia literatúra k tejto problematike].

Zur Frage der chronologischen Stellung der kupfernen Schafthalsäxte

Jozeľ Vladár

Im Beitrag befaßt sich der Verfasser mit der chronologischen und kulturellen Zuweisung der Schafthalsäxte, die an der Neige des Äneolithikums auch auf dem Gebiet der Slowakei auftauchten. Die ersten Kupfererzeugnisse kamen hier bereits im beginnenden Äneolithikum auf.¹ Es ist jedoch zu beobachten, daß im ausgehenden Äneolithikum in der Füllung mancher Gruppen des spätäneolithischen Kulturkomplexes² im Karpatenbecken wie auch im westlich davon liegenden Gebiet die Kupfererzeugnisse — wie Ergebnisse von Spektralanalysen zeigen — fremde Herkunft aufweisen und zugleich chronologisch recht empfindlich sind.

Aus der Slowakei sind bisher Schafthalsäxte aus folgenden Fundorten bekannt: Dolný Pial, Bez. Levice (Abb. 1 und 2), unbekannter Fundort aus der Südwestslowakei (Abb. 3: 4), unbekannter Fundort aus der Umgebung von Poprad (Abb. 3: 3), Veľký Slavkov, Bez. Poprad (Abb. 3: 5) und Žitavany, vorher Opatovce nad Žitavou, Bez. Nitra (Abb. 3: 1, 2).

Die Schafthalsäxte aus dem ausgehenden Äneolithikum streuen sich in dem riesigen Raum von der Ostukraine³ bis in die westlichen Teile Mitteleuropas.⁶ In der Slowakei sind seit längerer Zeit diesbezügliche Funde bekannt^{8,9} und das Exemplar aus Dolný Pial (Abb. 1 und 2), das leider ebenfalls nicht näher stratifiziert ist, stellt einen Neufund dar. Die Schafthalsäxte erscheinen in der Slowakei im Verbreitungsgebiet der Gruppen des spätäneolithischen Kulturkomplexes (Kosiň-Čaka- und Nyírség-Zatín-Gruppe).

Der Autor befaßt sich dann im Beitrag mit dem Vorkommen der einzelnen stratifizierten Kupferäxte in der Füllung der Gruppen des spätäneolithischen Kulturkomplexes (das bedeutendste Stück ist jenes aus Brno-Líšeň¹¹) und er nimmt an, daß es Funde von hohem chronologischen Aussagewert sind, die auf einen relativ engen Zeithorizont beschränkt sind und etwa den bedeutendsten Faktor für die Chronologie und Synchronisierung darstellen.

Die meisten Funde kupferner Schafthalsäxte aus dem Karpatenbecken sind unstratifiziert; dies gilt vollauf auch von den Exemplaren aus dem Gebiet der Slowakei. Die Schafthalsaxt aus Brno-Líšeň (Abb. 5) wurde zusammen mit weiteren Kupfererzeugnissen gefunden (Meißel, Ahle, flache Axt) und ebenfalls mit Keramikware, in der auch Fragmente von Fußschüsseln vertreten sind; diese Schüsseln haben in der Vučedol-Kultur¹³ und in manchen karpatenländischen Gruppen des spätäneolithischen Kulturkomplexes zahlreiche Analogien. Weitere stratifizierte Schafthalsäxte sind auch aus Fundstellen der

Gruppe Nyírség-Zátin im Theißgebiet²⁶ bekannt und ungewöhnlich bedeutend ist in diesem Zusammenhang auch die gefundene Gußform für diesen Axttypus aus dem Bereich der Laibacher Gruppe der Vučedol-Kultur.²⁶ Dies alles spricht überzeugend genug für die chronologische und kulturelle Zuweisung der weiteren unstratifizierten Funde kupferner Schafthalsäxte aus dem Verbreitungsgebiet des spätäneolithischen Kulturkomplexes.

Die Spektralanalysen dieser Erzeugnisse erwiesen, daß sie mehr als 99 % Kupfer enthalten; in der chemischen Zusammensetzung der slowakischen Äxte aus Rohkupfer erscheinen auch Elemente, die nicht in anderen Kupfererzeugnissen aus der Slowakei vertreten sind.²³ Es ist Blei und Nickel; diese Elemente befinden sich ebenfalls in anderen Exemplaren von Schafthalsäxten, wie Ergebnisse von Spektralanalysen andeuten.²⁴ Nach M. Novotná sind die Schafthalsäxte mit anderer chemischer Zusammensetzung als die übrigen Erzeugnisse aus dem Gebiet der Slowakei ein fremdes Erzeugnis; für diese Ansicht spricht auch die Tatsache, daß sie eine ähnliche chemische Zusammensetzung aufweisen wie die anderen Äxte dieses Typus aus Mitteleuropa.²⁵

Große Bedeutung haben für die Synchronisierung der kulturellen Entwicklung in diesem Zeithorizont manche Keramikformen und die genannten Axttypen, weil sie auf weitem, kulturell ziemlich differenziertem Gebiet vorkommen. Über die Einsickerung östlicher Einflüsse in das Karpatenbecken an der Neige des Äneolithikums sind heute bereits zur Genüge verläßliche Belege vorhanden. Und so kann bei der Synchronisierung der Kulturentwicklung auch von der Tatsache ausgegangen werden, daß Einflüsse aus dem Bereich der Katakombenkultur, in der ebenfalls Äxte dieses Typus bekannt sind,²⁷ auch im Karpatenbecken²⁸ verläßlich nachgewiesen sind, und letzten Endes sogar in der Vučedol-Kultur selbst.²⁹ Ähnlich sind wieder Einflüsse der Vučedol-Kultur in diesem Zeithorizont in der ukrainischen Grubenkultur und Katakombenkultur faßbar.³⁰

Die Analyse der kupfernen Schafthalsaxt aus Dolný Pial führte L. Págo durch und seine Schlußfolgerungen sind in dieser Nummer der Študijné zvesti veröffentlicht. Akzeptierten wir nun seine Feststellung, daß die Axt aus sog. östlichem Kupfer gemacht ist, also in dem Bereich angefertigt wurde, zu dem auch das Gebiet der Slowakei gehörte, würde dies dafür zeugen, daß es infolge der kulturellen und zivilisatorischen Einflüsse aus der osteuropäischen Kultursphäre zu Beginn der älteren Bronzezeit zu solch jäher Entfaltung der Metallurgie kam (Nitra-und Košťany-Gruppe). Die älteren Erzeugnisse unterscheiden sich nämlich durch ihre spektrale Zusammensetzung (z. B. die Axt aus Brno-Líšeň) von Erzeugnissen aus sog. slowakischem Kupfer. Offenbar kam es später als Folge von Fremdeinflüssen zur heimischen Entfaltung der Kupferindustrie, für die auf dem Gebiet der Slowakei geeignete Rohstoffquellen vorhanden waren.

Abschließend stellt der Autor fest, daß die Schafthalsäxte ganz an der Neige des Äneolithikums in den Gruppen und Kulturen des spätäneolithischen Komplexes im Karpatenbecken und auch im westlicher davon liegenden Gebiet aufscheinen und zweifellos das Ergebnis von Fremdeinflüssen aus der osteuropäischen Kulturzone sind.³¹ Auf ihre fremde Provenienz im Karpatenbecken und im mitteleuropäischen Milieu deuten in erster Linie die Ergebnisse der Spektralanalysen. Ein nicht minder bedeutendes Moment ist auch die Tatsache, daß ihr Vorkommen in der Ukraine und in Siebenbürgen (Abb. 6 und 7) früheren Datums ist als im Karpatenbecken, und ähnlich geht auch aus der Kartierung hervor, daß die Zahl der Funde in der Richtung westwärts entsprechend abnimmt.

Die Schafthalsäxte ermöglichen zusammen mit charakteristischen Keramikfunden, Verzierungselementen und weiteren Äußerungen in der materiellen und geistigen Kultur die Synchronisierung der Entwicklung in den ausgedehnten, kulturell und geographisch differenzierten Gebieten Ost-, Süd- und Mitteleuropas. Es handelt sich also außer anderem auch um Funde, die ein wichtiges Verbindungsglied jener Kulturen sind, die sich an der Entstehung der bronzezeitlichen Zivilisation im Karpatenbecken beteiligt haben.

Übersetzt von B. Nieburová

SPEKTRÁLNÍ ANALÝZA MĚDĚNÉ SEKERY Z DOLNÉHO PIALU

LADISLAV PÁGO

Otázka původu kovu v nejstarších měděných předmětech zůstává, vzhledem k obtížnému řešení tohoto problému, stále ještě otevřená. Podstatou studia provenience mědi je spektrografické stanovení jejich doprovodných stopových prvků. Jsou-li známy charakteristické stopové prvky kovu, lze s velkou pravděpodobností určit druh použité mědi, těžební nebo výrobní oblast, příp. zjistit i chronologii měděných předmětů.

Je známo, že nejstarší měděné nálezy obsahují jen velmi málo stopových prvků, což bývá typické pro ryzí měď. Používání ryzí mědi jako výrobního materiálu v pravěku bylo již dříve ověřeno spektrografickým výzkumem seker s křížovým ostřím.¹ Zdá se tedy, že neolitická a částečně i eneolitická měď byla získávána povrchovým sběrem ryzí mědi. Teprve později, kdy se zvyšovala spotřeba této suroviny, hledaly se zdroje mědi těžbou měděné rudy. Měď získaná tavením rudy se vyznačuje větším počtem stopových prvků, jejichž kombinace bývá pro určitou těžební oblast zcela charakteristická.

Jak potvrdily spektrální analýzy některých nejstarších předmětů, bylo k jejich výrobě používáno mimo mědi sedmihradské² zejména suroviny získané ve východní oblasti, ke které patří i Slovensko. Je pravděpodobné, že většina předmětů nalezených na území Slovenska nebo v oblastech sousedních byla vyrobena z mědi slovenské, neboť bylo jistě využíváno především nejbližších surovinových zdrojů. Na slovenský původ mědi ukazuje i chemické složení měděného předmětu skupiny Kosihy-Čaka ze Šaly, okr. Galanta,³ i spektrální analýzy kovových předmětů nitranské skupiny ze Slovenska⁴ a z Moravy.⁵

U eneolitických měděných předmětů setkáváme se někdy s problémem jejich bližšího časového zařazení. Z předběžných analýz vyplývá, že i tento úkol lze řešit spektrograficky.⁶ Ukazuje se, že chronologicky starší nálezy se odlišují svým chemismem od středního a mladšího eneolitu a že různý druh použité mědi může být i důležitým chronologickým činitelem.

Pro studium provenience mědi mají význam zejména předměty pocházející z konce eneolitu a ze starší doby bronzové. K hlubšímu poznání této problematiky bylo by vhodné, aby všechny kovové předměty z tohoto období byly podrobeny spektrální analýze. Z téhož důvodu byla analyzována i měděná sekerka skupiny Kosihy-Čaka z Dolného Pialu na Slovensku. V tabulce 1 jsou

uvedeny výsledky spektrální analýzy této měděné sekerky s polokvantitativním vyhodnocením obsahu jednotlivých prvků. Pro posouzení homogenity materiálu byl předmět odjiskřován na několika místech svého povrchu.

Tabulka 1. Spektrální analýzy sekerky z Dolního Píalu

Část sekerky	Cu	Sn	Ag	As	Ni	Pb	Sb	Zn	Bi	Au	Co	Te	Mn	Fe	Cr	Al	Mg	Si	Ca
horní část násad. otvoru	HM	—	s	—2	s	s	2	—	s	—	—	—	+3	3	—	3	—3	+2	+2
dolní část násad. otvoru	HM	?	s	—2	s	s	2	?	s	—	—	—	+3	3	?	3	—3	+2	+2
střed ostří	HM	—	s	—2	s	s	2	—	s	—	—	—	+3	3	?	3	—3	+2	+2
horní hrot ostří	HM	—	s	—2	s	s	2	—	s	—	—	—	—3	3	—	—3	—3	+2	+2
dolní hrot ostří	HM	—	s	—2	s	s	2	s	s	—	—	—	3	3	—	—3	—3	+2	+2
Průměrné složení:	HM	—	s	—2	s	s	2	O s	s	—	—	—	+3	3	—	3	—3	+2	+2

Vysvětlivky: HM = hlavní (podstatné) množství; 2 = vedlejší množství (< 1–0,01 %); 3 = stopové množství (< 0,01 %); s = stopové množství na hranici viditelnosti; ? = problematický výskyt; < = menší než udané číslo; O-s = prvek je přítomen v menším počtu vzorků.

Tabulka 2. Spektrální analýzy eneolitických sekerek

Předmět	Cu	Sn	Ag	As	Ni	Pb	Sb	Zn	Bi	Au	Co	Te	Mn	Fe	Cr	Al	Ca	Mg
sekerka z Dol. Píalu	HM	—	s	s	s	s	s	—	s	—	—	—	s	s	—	s	s	s
sekerka z Brna-Lišně	HM	s	s	s	s	s	s	?	s	s	—	s	—	s	s	?	s	s

Vysvětlivky: HM = hlavní (podstatné) množství; s = malé stopové množství; ? = problematický výskyt.

Podobná eneolitická sekerka byla nalezena na Starých Zámcích v Brně-Lišni,⁷ má však poněkud odlišné chemické složení.⁶ V tabulce 2 jsou pro srovnání uvedeny výsledky spektrálních analýz obou sekerok se zjednodušeným označením obsahu přítomných prvků.

Jak je patrné z tabulky 1 a 2, obsahuje sekerka z Dol. Píalu mimo hlavního podílu mědi (Cu) silnější stopy arsenu (As) a antimonu (Sb). V menším stopovém množství se vyskytuje stříbro (Ag), nikl (Ni), olovo (Pb), vizmut (Bi), mangan (Mn) a železo (Fe). Zlato (Au), tellur (Te) a kobalt (Co) nebyly zjištěny ani ve stopách, zinek (Zn) se vyskytl jen v jednom případě. Ostatní pří-

tomné prvky nejsou pro hodnocení proveniencie mědi podstatné a možno je zanedbat. Podle charakteristických stopových prvků lze usuzovat, že měď použitá k výrobě této sekerky je východní proveniencie. Východní měď se vyskytuje v poměrně rozsáhlé oblasti, ke které patří i území Slovenska. Dobrá shoda v chemickém složení slovenské měděné rudy⁹ a sekerky by opravňovala k domněnce, že předmět z Dol. Píalu byl vyroben z mědi vytěžené na Slovensku. Chybějící cín [Sn] naznačuje, že se nejedná o slitinu — bronz, ale o čistou měď, s menším množstvím doprovodných stopových prvků. Nepatrné rozdíly v chemickém složení na různých místech sekerky svědčí o celkem dokonalé homogenitě materiálu.

Srovnáním výsledků spektrálních analýz slovenské sekerky s obsahem prvků sekerky ze Starých Zámků v Brně-Líšni je patrný určitý rozdíl. Spočívá zejména v obsahu zlata a telluru, kteréžto prvky jsou typické pro měď ze sedmihradské oblasti. Je také možné, že sedmihradská měď se vyskytuje většinou u předmětů chronologicky starších, a že použití mědi východní se rozšířilo až v mladší fázi eneolitu. Obě sekerky jsou si blízké především tvarově i svými rozměry. Sekerka z Dol. Píalu je rovněž masivní a má jednostranně ostří, téměř rovnoběžné s násadním otvorem. Horní hrana je mírně obloukovitě vyklenutá, ostří sekerky je oboustranně pravidelné. Povrch předmětu je pokryt hrubší a nepravidelnou světlezelenou patinou. Pro úplnost jsou v tabulce 3 uvedeny rozměry a váhy obou sekerek.

Tabulka 3. Rozměry slovenské a moravské sekerky

Rozměry a váha	Sekerka z	
	Dol. Píalu	Brna-Líšně ¹⁰
délka	10,1 cm	11,3 cm
šířka ostří	6,6 cm	7,5 cm
délka násadního otvoru	4,8 cm	4,7 cm
průměr násadního otvoru	2,1 cm	2,2 cm
váha	615,0 g	685,0 g

I když těmito samotným údajům nelze při hodnocení původu kovových výrobků přisuzovat rozhodující význam, mohou spolu se spektrálními analýzami přispět ještě k důkladnějšímu poznání materiálu. V tabulce 4 jsou uvedeny pro konečné porovnání jednotlivé druhy mědi se svými charakteristickými stopovými prvky. Označení množství přítomných prvků je pro názornost opět zjednodušeno.

Z tabulky 4 je zřejmé, že chemické složení sekerky a slovenské měděné rudy je v podstatě stejné. Od tzv. mědi východní se analyzovaný předmět odlišuje

Tabulka 4. Charakteristické stopové prvky mědi u sekerky
z Dol. Píalu, mědi slovenské a východní

Druh mědi	Cu	Sn	Ag	As	Ni	Pb	Sb	Zn	Bi	Au	Co	Te
měď z Dol. Píalu	HM	—	s	S	s	s	S	O-s	s	—	—	—
měď slovenská	HM	O-s	S	S	O-S	S	S	S	S	—	O-s	—
měď východní ¹¹	HM	O-s	S	S	—	O-s	S	—	S	—	—	—

Vysvětlivky: O-S = prvek je přítomen u většiny vzorků; o-s = prvek je přítomen asi u poloviny vzorků. Ostatní zkratky viz pod tab. 1 a 2.

jen obsahem niklu. Přes určitou podobnost obou typů mědi je pravděpodobnější, že sekera skupiny Kosihy-Čaka byla vyrobena z mědi slovenské. Dosavadní spektrografický a chemický výzkum nejstarších měděných předmětů z našeho území ukazuje, že je nelze považovat všechny za importované. Mimo mědi sedmíhradské zaujímal v tehdejší době bezpochyby důležité místo i měď východní, tedy také slovenská. Další systematický a komplexní výzkum nejstarší kovové industrie přispěje k objasnění i takových otázek, na které nelze dát dnes ještě jednoznačnou odpověď.

Poznámky a literatura

¹ Pittioni R., *Urzeitlicher Bergbau auf Kupfererz und Spurenanalyse*, Archaeologia Austriaca, Beiheft 1, 1957, 65.

² Págo L., *Určení stopových prvků a provenience eneolitických měděných předmětů*, Přehled výzkumů 1965, Brno 1966, 13.

³ Vladár J., *Žiarový hrob skupiny Kosihy-Čaka v Šali*, AR XIX, 1967, 298, 301.

⁴ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, AR XV, 1963, 765.

⁵ Págo L., *Spektrální analýza předmětů z pohřebiště nitranské skupiny v Holešově*, okr. Kroměříž, Přehled výzkumů 1965, Brno 1966, 18., též, *K chemické charakteristice měděných předmětů nitranské skupiny z Holešova*, okr. Hodonín, Přehled výzkumů 1966, Brno 1967, 24—26.

⁶ Págo L., *Použití spektrografické metody k chronologickému zařazení eneolitických měděných předmětů*, Přehled výzkumů 1966, Brno 1967, 18—20.

⁷ Benešová A., *Nález měděných předmětů na Starých Zámcích v Brně-Lišni*, PA XLVII, 1956, 236.

⁸ Spektrální analýza byla provedena ve Vídni (dopis R. Pittioniho z 10. I. 1957).

⁹ Págo L., *Chemická charakteristika slovenské měděné rudy a její vztah k mědi používané v pravěku*, SIA XVI-1, 1968, 251.

¹⁰ Benešová A., *Nález měděných předmětů na Starých Zámcích v Brně-Lišni*, PA XLVII, 1956, 238.

¹¹ Pittioni R., *Ergebnisse und Probleme des urzeitlichen Metallhandels*, Wien 1964, 11.

Spektralanalyse einer Kupferaxt aus Dolný Pial

Ladislav Págo

Das Herkommen des Kupfers der ältesten Kupfergegenstände ist immer noch ein schwebendes Problem. Wie es sich schon früher spektrographisch erwiesen hat, wurden die ältesten Kupfergegenstände größtenteils aus gediegenem Kupfer erzeugt, das eine geringe Menge von begleitenden Spurenelementen aufweist. Erst in späterer Zeit, als immer mehr Kupfer benötigt wurde, begann man es aus Erzen zu gewinnen. Dieses Kupfer enthält eine größere Anzahl von Spurenelementen, die für jedes einzelne Erzgebiet charakteristisch und für die Beurteilung der Gattung, bzw. Provenienz des verwendeten Kupfers bestimmend sind. Ebenfalls können sie oftmals entscheidende Bedeutung für die chronologische Eingliederung mancher Kupfergegenstände haben.

Bei der Lösung dieser Problematik ist mit positiven Ergebnissen nur bei Gegenständen aus dem Neolithikum, Äneolithikum oder aus den Anfängen der Bronzezeit zu rechnen. Aus diesem Grunde wurde auch die äneolithische Kupferaxt der Kosiň-Čaka-Gruppe aus Dolný Pial, Bez. Levice, spektralanalytisch untersucht. Die Auswertung der Spektrallinien erwies, daß diese Axt aus Kupfer angefertigt worden war, dessen Spurenelemente an slowakisches Kupfer erinnern. Eine ähnliche Axt trat auf der Fundstelle Staré Zámky bei Brno-Líšeň zutage. Obwohl es sich um formal und zeitlich sehr nahestehende Gegenstände handelt, unterscheiden sie sich durch den Gehalt an Spurenelementen. Das mährische Exemplar enthält Elemente, die für das siebenbürgische Kupfer typisch sind.

Den Ergebnissen der Analysen nach zu urteilen, dürfen die Kupfergegenstände aus den ältesten Kulturepochen nicht alle als Importe betrachtet werden; ein Teil dieser Erzeugnisse wurde zweifellos aus örtlichen Rohstoffen angefertigt. Weitere systematische und komplexe Untersuchungen der ältesten Metallindustrie werden sicherlich zur Aufklärung auch solcher Fragen beitragen, auf welche heute noch keine endgültige Antwort gegeben werden kann.

Zu den Tabellen auf S. 20—22:

Tabelle 1. Spektralanalyse der Kupferaxt aus Dolný Pial. Der Text in der ersten Rubrik: Axtteil — Oberteil der Tülle — Unterteil der Tülle — Mitte der Schneide — Obere Spitze der Schneide — Untere Spitze der Schneide — durchschnittliche Zusammensetzung. Erläuterungen unter der Tabelle: HM = Hauptmenge; 2 = Nebenmenge (<1—0,01 %); 3 = Spurenmenge (<0,01 %); s = Spurenmenge an der Grenze der Sichtbarkeit; ? = problematisches Vorkommen; < = weniger als die angegebene Zahl; O—s = Element kommt nur in geringerer Zahl der Proben vor.

Tabelle 2. Spektralanalyse der äneolithischen Äxte. Der Text in der ersten Rubrik: Gegenstand — Axt aus Dolný Pial — Axt aus Brno-Líšeň. Erläuterungen unter der Tabelle: S = große Spurenmenge (sonst wie unter der Tabelle 1).

Tabelle 3. Ausmaße der slowakischen und der mährischen Axt. Der Text in der ersten Rubrik: Ausmaße und Gewicht — Länge — Breite der Schneide — Länge der Tülle — Durchmesser der Tülle — Gewicht.

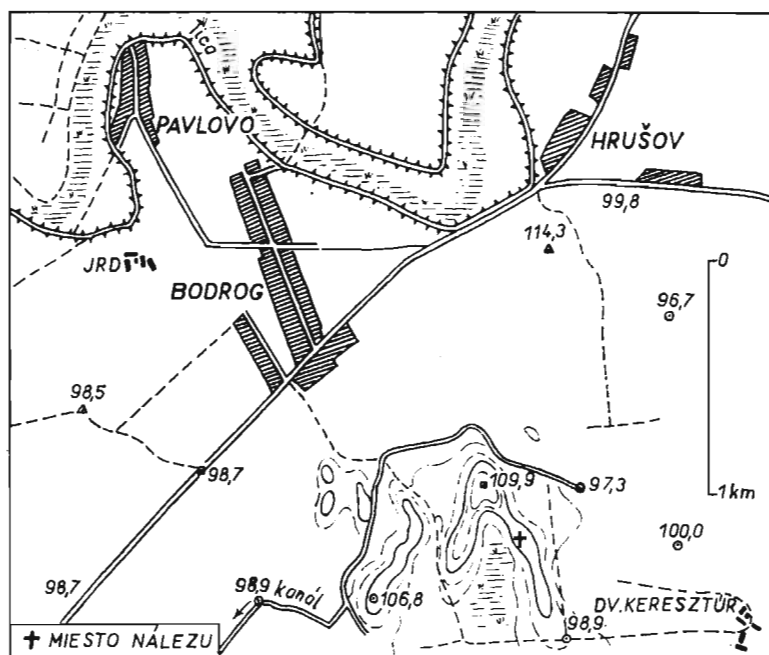
Tabelle 4. Charakteristische Spurenelemente im Kupfer der Axt aus Dolný Pial, des slowakischen und des östlichen Kupfers. Der Text in der ersten Rubrik: Kupfersorte — Kupfer aus Dolný Pial — slowakisches Kupfer — östliches Kupfer. Erläuterungen unter der Tabelle: o—S = Element kommt in der Mehrzahl der Proben vor; o—s = Element kommt etwa in der Hälfte der Proben vor (übrige Abkürzungen wie unter die Tabellen 1 und 2).

Übersetzt von B. Nieburová

BRONZOVÝ DEPOT Z BODROGU, OKRES TREBIŠOV

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA

Na dosiaľ najväčší hromadný nález bronzových predmetov na východnom Slovensku narazil roku 1946 pri rigolovaní zeme pod vinicu D. István Takács v Bodrogu [prv Svätá Mária pri Bodrogu v býv. okrese Kráľovský Chlmec]. Depot sa našiel, ako sme sa dozvedeli od nálezcu, na východnej strane pieskovej duny, dvíhajúcej sa juhovýchodne od obce a na severozápad od dvora Keresztúr [obr. 1]. Bronzové predmety sa zistili údajne v dvoch vedľa seba uložených nádobách, ktorých ústie bolo približne 30—40 cm pod povrchom. Črepy nádoby, ktorá sa po vyzdvihnutí zo zeme rozpadla, nálezca hodil do blíz-

Obr. 1. Bodrog, okres Trebišov. Situačný náčrt s vyznačeným miestom nálezu bronzového depotu

keho močiara, druhá nádoba sa zachovala takmer neporušená. Časť bronzových predmetov, medzi ktorými okrem iných vecí boli údajne aj dva nože, ihlica a kusy bronzoviny, osvojili si miestni obyvatelia a je nezvestná. Väčšina nálezu — 287 predmetov — spolu so zachovalou nádobou sa zásluhou Stanice národnej bezpečnosti v blízkom Somotore dostala roku 1947 do býv. Štátneho archeologického ústavu v Martine [evid. čís. 40/1947]. Dnešný Archeologický ústav SAV v Nitre nález deponoval v Zemplínskom múzeu v Michalovciach.

Obec Bodrog leží na ľavom brehu rovnomennej rieky nižšie sútoku Ondavy s Latoricou, teda v oblasti známej pozoruhodnou koncentráciou depotov z mladšej doby bronzovej. Neďaleko, juhozápadne od obce, dvíha sa Somotorská hora — významná halštatská a slovanská lokalita. Samotná obec Bodrog [Svätá Mária] uvádza sa v archeologickej literatúre ako nálezisko zlatého náramku z mladšej doby bronzovej a pamiatok z doby rímskej, pochádzajúcich najskôr z porušených hrobov przeworského typu.¹ K. A n d e l spomína Bodrog ako nálezisko bronzovej zliatiny a na kopci Keresztúr [pravdepodobne vyvýšenina, odkiaľ pochádza i depot opísaný v tejto práci] našiel stopy slovanského osídlenia.²

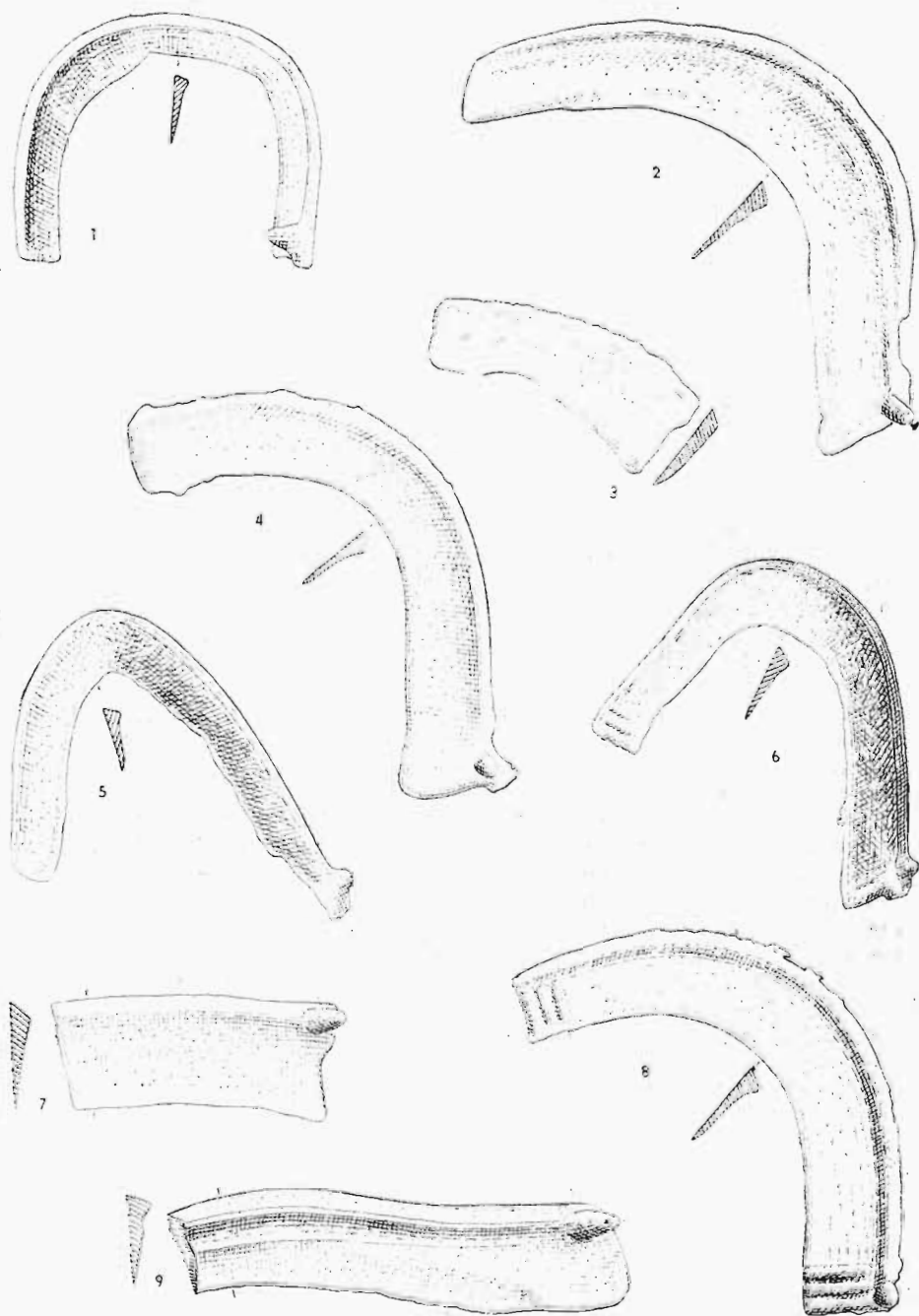
Opis hromadného nálezu

Keramik a

Dvojuchá amforovitá nádoba s lievikovite roztvoreným ústím a guľovitým telom, vyrobená z jemnej hliny, dobre vypálená, na hladkom vonkajšom povrchu hnedá, na vnútornom tmavosivá; výška 23 cm, Ø ústia 20,4 cm, max. Ø 24,8 cm, Ø dna 8,5 cm (obr. 2).

Obr. 2. Bodrog, okres Trebišov. Amforovitá nádoba z hromadného nálezu.

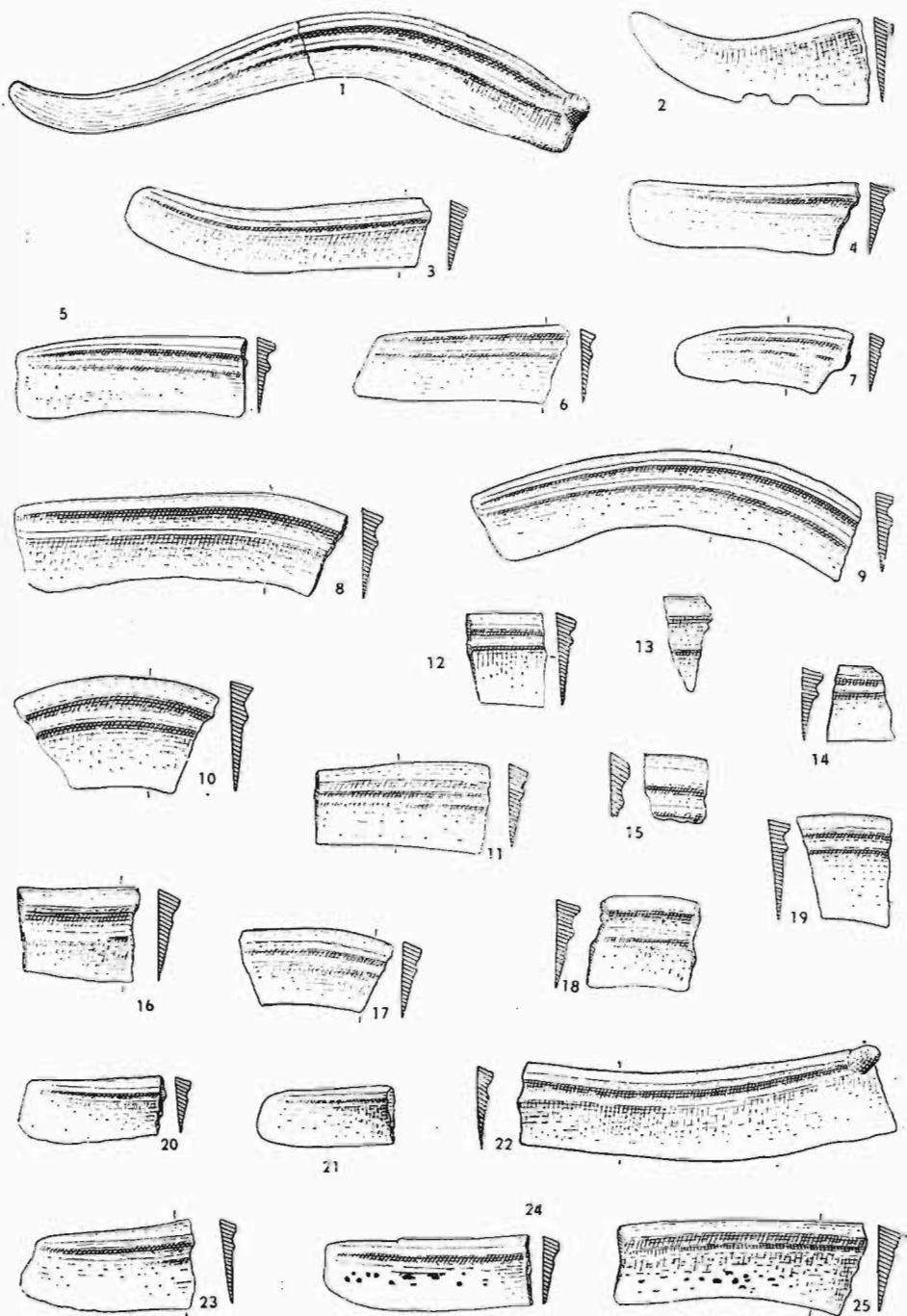

Obr. 3. Bodrog, okres Trebišov. Bronzové kosáky s bočným trňom.

Bronzové predmety

Kosáky s bočným trňom:

1. Výrazne prehnutý kosák s bočným trňovitým výčnelkom pri spodku, dlhý v rozpätí 12,6 cm (obr. 3: 4), Súdiac podľa výbežku v tyle nižšie trňa a nerovností na chrbte a ostrí, kosák bol sotva používaný.
2. Kosák podobného tvaru, chybne liaty, po vybratí z kadluba oblúkovite ohnutý (obr. 3: 1).
3. Podobný chybne liaty, vo dvoje ohnutý kosák (obr. 3: 5).
4. Výrazne prehnutý kosák s chybou (vzniknutou pri liatí) vyše trňa, chrbát je zosilnený rebrom a súbežne s ním ťahá sa ďalšie, avšak len slabo znateľné plastické rebro; rozpätie kosáka 13,2 cm (obr. 3: 2), bol pravdepodobne používaný.
5. Oblúkovitý kosák zosilnený pozdĺž chrbta plastickým rebrom, na obidvoch tupých, rovno zrezaných koncoch zdobený troma a troma priečnymi plastickými rebromi; rozpätie 12 cm (obr. 3: 8). Kosák po vybratí z kadluba nebol opracovaný ani používaný, hoci ide o bezchybný odliatok.
6. Kosák podobného tvaru a s podobnou výzdobou na koncoch (spodný je šikmo zlomený), chybný, úmyselne deformovaný odliatok; rozpätie 8,5 cm (obr. 3: 6).
7. Zlomok oblúkovitého, chybne liateho kosáka s pravouhlo zrezaným horným koncom; dĺžka 6,7 cm (obr. 3: 3).
8. Torzo podobného kosáka s bočným trňom na spodnom konci; dĺžka 6,85 cm (obr. 3: 7).
9. Približne polovica chybne liateho, úmyselne deformovaného a nálezcom vo dvoje zlomeného kosáka s bočným trňom na šikmo vykrojenom dolnom konci a s výrazným žliabkom pozdĺž zosilnenej hrany chrbta; rozpätie torza 11,2 cm, celkové rozpätie kosáka bolo 20,2 cm (obr. 3: 9); jedna časť kosáka je nezvestná.
10. Nožíkovitý kosák so zdvihnutým hrotom a prehnutým chrbtom, pozdĺž ktorého sa ťahá plastické rebro; nálezcom vo dvoje zlomený; dĺžka 14,15 cm (obr. 4: 1).
11. Zlomok podobného, avšak nezdobeného kosáka s oblúkovite zdvihnutým hrotom; dĺžka 6,15 cm (obr. 4: 2).
12. Približne tretina nožíkovitého kosáka s tupým, slabo zdvihnutým koncom a mierne prehnutým chrbtom, pozdĺž ktorého sa ťahá žliabok; dĺžka 7,5 cm (obr. 4: 3).
13. Torzo kosáka toho istého typu, zdobeného pozdĺž mierne zakriveného chrbta plastickým rebrom; rozpätie 9,5 cm (obr. 4: 9).
14. Nepatrne ohnutý, skoro rovný predný koniec kosáka nožíkovitého tvaru s plastickým rebrom pozdĺž chrbta; dĺžka 5,7 cm (obr. 4: 5).
15. Zlomok kosáka podobného tvaru a podobne zdobeného, so šikmo zrezaným hrotom; dĺžka 5,3 cm (obr. 4: 6).
16. Predný rovný koniec kosáka podobného tvaru s podobnou výzdobou; dĺžka 5,6 cm (obr. 4: 4).
17. Približne polovica nožíkovitého kosáka s plastickým rebrom pozdĺž chrbta; dĺžka 8,2 cm (obr. 4: 8).
18. Tupo zahrotený koniec kosáka so slabo zakriveným chrbtom, zdobeným plastickým rebrom; dĺžka 4,4 cm (obr. 4: 7).
- 19—28. Desiat zlomkov z kosákov s plastickým rebrom pozdĺž chrbta (obr. 4: 10—19).
29. Torzo nožíkovitého kosáka s bočným trňom a so žliabkom pozdĺž nepatrne prehnutého chrbta; dĺžka 9,3 cm (obr. 4: 22).
- 30—33. Štyri zlomky z predného konca nožíkovitých kosákov, zdobených pozdĺž chrbta žliabkom; dĺžka jednotlivých kusov: 3,6, 4,4, 5,1 a 3,5 cm (obr. 4: 20, 21, 23, 24).
- 34, 35. Dva zlomky z strednej časti podobných kosákov so žliabkom pozdĺž chrbta; dĺžka 6,1 a 5,4 cm (obr. 4: 25, obr. 5: 1).
- 36—39. Štyri zlomky z hrotového konca nožíkovitých kosákov s rebrovite zosilneným chrbtom; dĺžka jednotlivých zlomkov: 3,9, 3,1, 3,5, 7,5 cm (obr. 5: 2—4, 6).

Obr. 4. Bodrog, okres Trebišov. Bronzové kosáky s bočným tŕňom.

40, 41. Dva zlomky zo spodného konca podobných kosákov s bočným tříňom; dĺžky: 6,2 a 4,5 cm (obr. 5: 5, 7).

42—45. Štyri zlomky zo strednej časti nožíkovitých kosákov s chrbtom zosilneným rebrom; dĺžky: 8,9, 6,8, 5,5 a 4,6 cm (obr. 5: 8, 9, 11, 12.)

46—48. Tri menšie zlomky z podobných kosákov (obr. 5: 10, 13, 16).

49, 50. Dva drobné atypické zlomky najskôr z kosákov podobného tvaru (obr. 5: 14, 15).

Kosáky s rukoväťou:

51. Zlomok z oblúkovitej časti kosáka (vyše držadla) s výčnelkom na chrbte a plastickým rebrom, ktoré je predĺžením ľavého, rebrovite zosilneného okraja držadla; dĺžka 7,9 cm (obr. 5: 20).

52. Malý zlomok zo strednej časti podobného kosáka s rukoväťou (obr. 5: 26).

53. Deformovaný zlomok podobného kosáka z časti vyše držadla, na chrbte má podlhovastú vypuklinu; dĺžka 4,5 cm (obr. 5: 19).

54. Väčší deformovaný zlomok zo strednej časti oblúkovite zakriveného kosáka s podlhovastým výčnelkom na chrbte; rozpätie 9,5 cm (obr. 5: 17).

55. Držadlo kosáka so zosilnenými, šikmo presekávanými okrajmi a s plastickým rebrom tvaru obráteného písmena V; dĺžka 4,6 cm (obr. 5: 18).

56—59. Štyri zlomky pravdepodobne z kosákov (obr. 5: 21—24).

Nože:

60. Masívny nôž s obdĺžnikovým držadlom, ktorého horný okraj prebieha v rovnej línii s chrbtom čepele; z troch nitov mierne vyhlbeného držadla zachovali sa dva (sú valcovité, 1,3 a 1,4 cm dlhé); nôž bol pravdepodobne používaný, prehli a znehodnotili ho najskôr pred uložením do nádoby; celková dĺžka noža 21,9 cm, z toho na držadlo pripadá 6,25 cm (obr. 5: 27).

61. Obdĺžniková rukoväť noža s troma otvormi pre nity; dĺžka 6,1 cm (obr. 5: 25).

62. Torzo podobnej rukoväti noža s dvoma otvormi pre nity; dĺžka 5,2 cm (obr. 6: 1).

63. Rukoväť noža so štyrmi otvormi pre nity; ku koncu sa slabo zužuje; dĺžka 6,7 cm (obr. 6: 2).

64. Podobné držadlo noža s troma otvormi pre nity; dva nity sa v nich zachovali; dĺžka 6,15 cm (obr. 6: 4).

65. Deformované torzo obdĺžnikového držadla noža; dĺžka 4,15 cm (obr. 6: 3).

66. Zlomok z obdĺžnikového držadla noža; dĺžka 5,1 cm (obr. 6: 5).

67. Zlomok z držadla noža; dĺžka 2 cm (obr. 6: 6).

68. Hrot čepele noža; dĺžka 3,25 cm (obr. 6: 7).

69. Hrotité držadlo noža; dĺžka 5,45 cm (obr. 6: 11).

70. Podobné držadlo noža s otvorom pre nit; dĺžka 4,15 cm (obr. 6: 8).

71. Časť čepele noža so slabo zdvihnutým hrotom; dĺžka 7,2 cm; zlomok je nezvestný (obr. 6: 10).

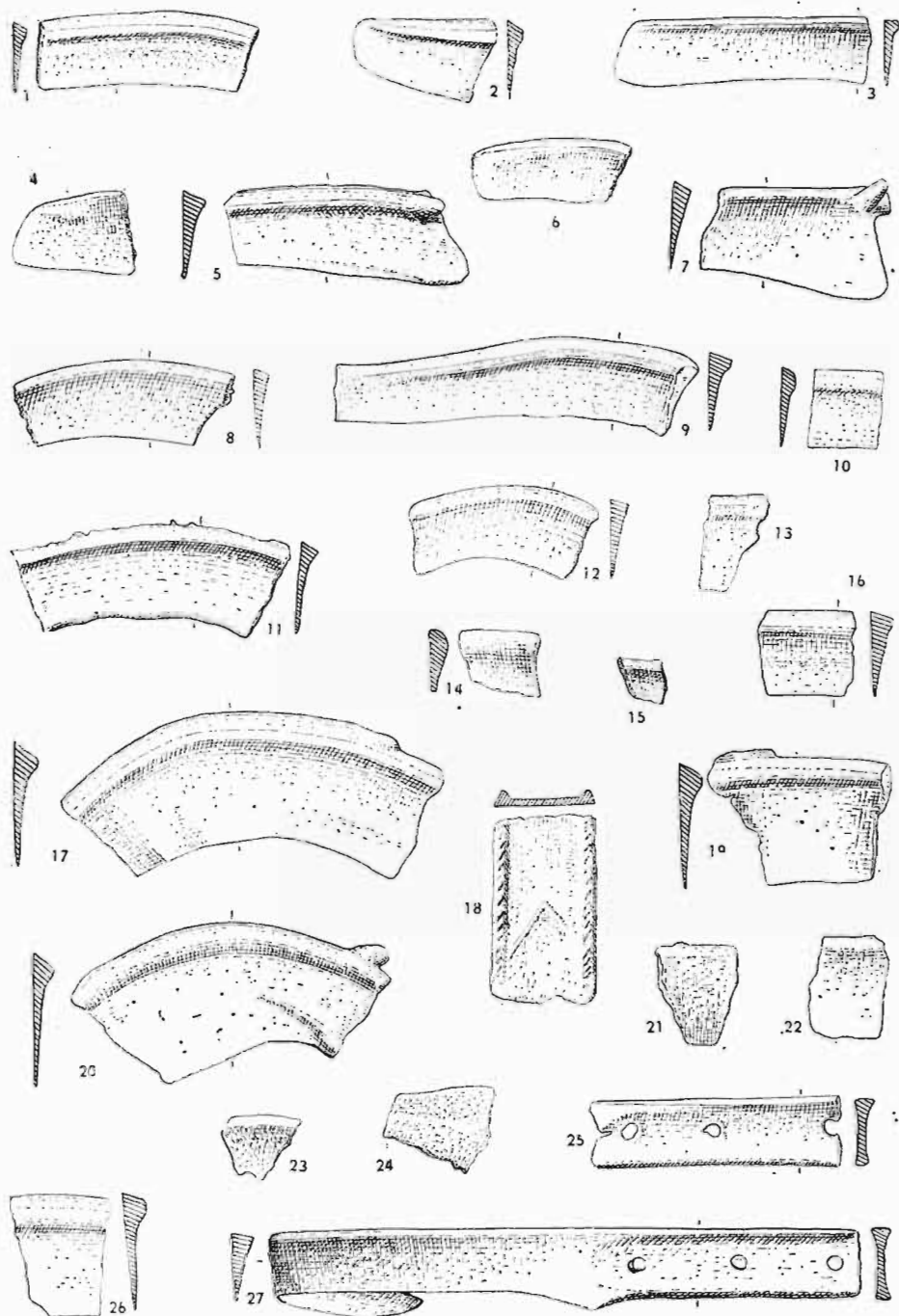
Sekerky s tuľajkou:

72. Zlomok sekerky s uškom a vykrojeným ústím tuľajky (obr. 6: 9).

73. Neúplná sekerka s uškom a rovným ústím tuľajky oválneho prierezu, zdobená na jednej i na druhej strane dvoma zvislými plastickými rebrami; torzo je deformované, stlačené, ide o chybné liaty exemplár; dĺžka 6,05 cm (obr. 6: 13).

74. Zlomok sekerky s rovným ústím tuľajky, pod ktorým je plastické vodorovné rebro; dĺžka zlomku 4,7 cm (obr. 6: 15).

75. Zlomok sekerky s rovným, kalichovite vypuklým ústím tuľajky a s plastickými rebrami tvaru písmena V na tele (obr. 6: 16).

Obr. 5. Bodrog, okres Trebišov. Zlomky bronzových kosákov a nože.

76. Torzo sekerky s tuľajkou a rovným, zosilneným ústím, zdobenej pod kľčkom vodorovným a na tele zvislými, v podobe písmena V sa zbiehajúcimi plastickými rebrami; dĺžka fragmentu 4,9 cm (obr. 6: 17).

77. Zlomok z hornej časti sekerky s tuľajkou, zdobenej oblúkovitými plastickými, klinovite sa zbiehajúcimi rebrami; dĺžka zlomku 3 cm (obr. 6: 14).

78, 79. Dva zlomky zo sekeriek s tuľajkou a plastickou výzdobou (obr. 6: 12, 36).

80—83. Štyri zlomky z okrajovej časti sekeriek s tuľajkou (obr. 6: 18, 19, 23, 33).

84, 85. Dva zlomky najskôr z hornej časti sekeriek s tuľajkou (obr. 6: 21, 22).

86.—93. Osem zlomkov z bočných častí sekeriek s tuľajkou (obr. 6: 20, 24, 27, 30, 32, 34, 35, 37).

94. Ostrie pravdepodobne sekerky s tuľajkou; šírka 4,2 cm (obr. 6: 40).

95—99. Päť zlomkov pravdepodobne zo sekeriek s tuľajkou (obr. 6: 25, 26, 28, 29, 31).

Sekeromlat:

100. Tylová časť miniatúrneho, chybné liateho sekeromlatu s valcovitou tuľajkou s piatimi plastickými rebrami, s časťou ramienka s troma plastickými rebrami; sekeromlat je zakončený miesto kotúča, aký mávajú nástroje podobného typu v tyle, esovite zakrivenou vypuklinou, ktorú spája s tuľajkou krátky rovný článok oválneho prierezu; ide o torzo chybné liateho predmetu snáď votívneho rázu; dĺžka torza 5,3 cm (obr. 6: 39).

Pílky:

101. Tenká čepeľovitá píłka šošovkovitého prierezu so zaokrúhleným tylom, k tupému hrotu sa zužuje; hrany pítky počnúc 5 cm od hrotu sú zúbkované; dĺžka 20,1 cm, max. šírka 2,85 cm; nástroj pred uložením do nádoby oblúkovite prehli (obr. 7: 1a, 1b).

102, 103. Dve torzá podobných pílok so zaokrúhlenými koncami; dĺžka väčšieho zlomku 8,25 cm, menšieho 6,25 cm (obr. 7: 3, 4).

104. Zlomok podobnej pítky s dvojitým výrezom na zaokrúhlenom tyle; dĺžka torza 5,25 cm, max. šírka 2,3 cm (obr. 7: 12).

105. Ohnuté torzo podobnej pítky, mierne zúženej pri spodnom konci; max. šírka 2,2 cm, rozpätie torza 2,8 cm (obr. 7: 10).

106—112. Sedem zlomkov z pílok opísaného tvaru (obr. 7: 2, 5—9, 11).

113, 114. Zlomok masívnej tyčinky s prierezom tvaru písmena D (z náramku?), vtesnaný do záhybu ohnutého zlomku čepeľovitej pítky; dĺžka zlomku tyčinky 2,5 cm, max. hrúbka 1,4 cm, dĺžka zlomku pítky 7,1 cm, max. šírka 1,6 cm (obr. 7: 13).

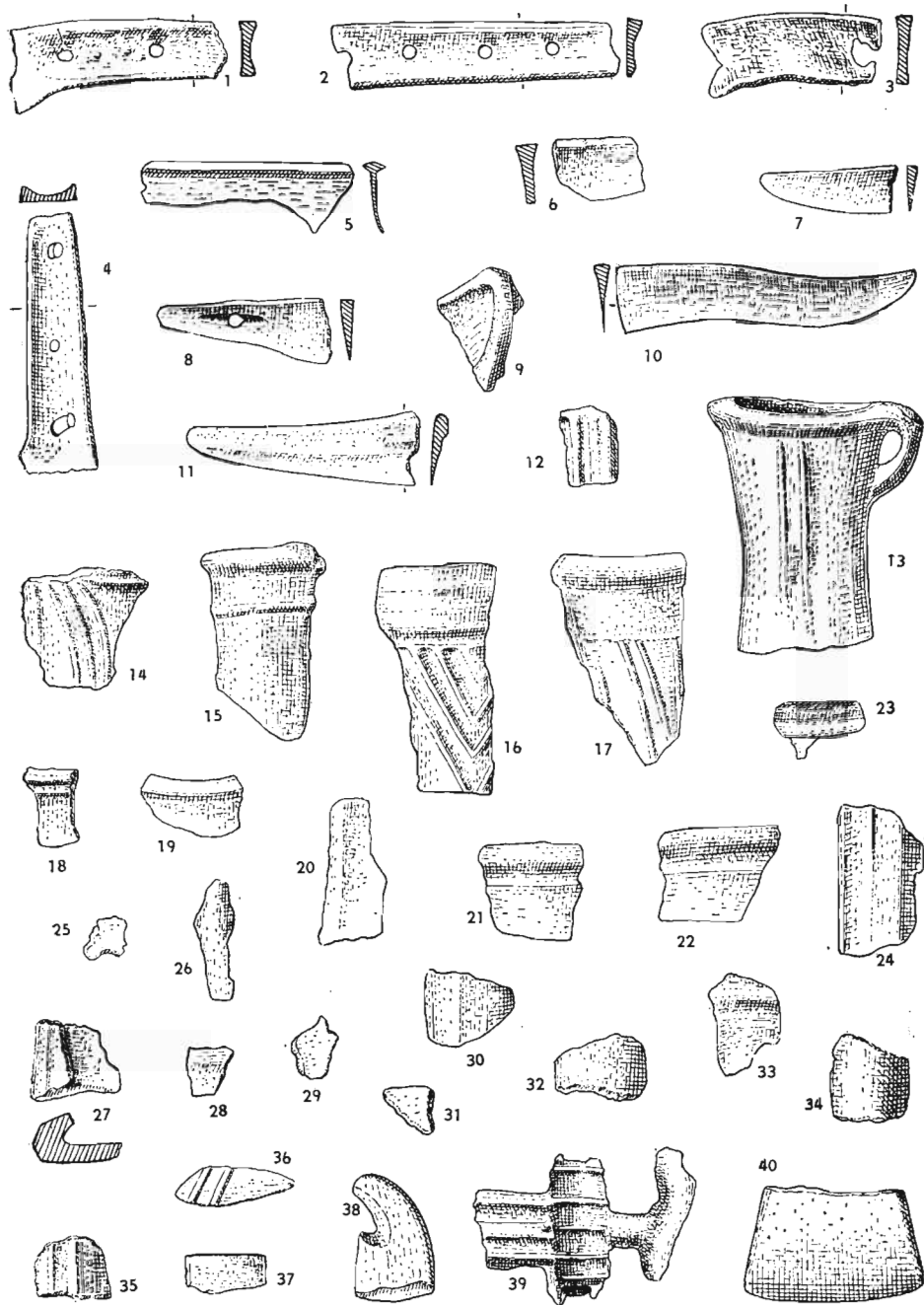
Dláta:

115. Dláto z masívnej tyčinky s prierezom tvaru písmena D, s ostrím pribrúseným na oboj strane, druhý koniec nástroja je nepatrne rozšírený; dĺžka 14,4 cm, max. šírka 0,8 cm (obr. 7: 22).

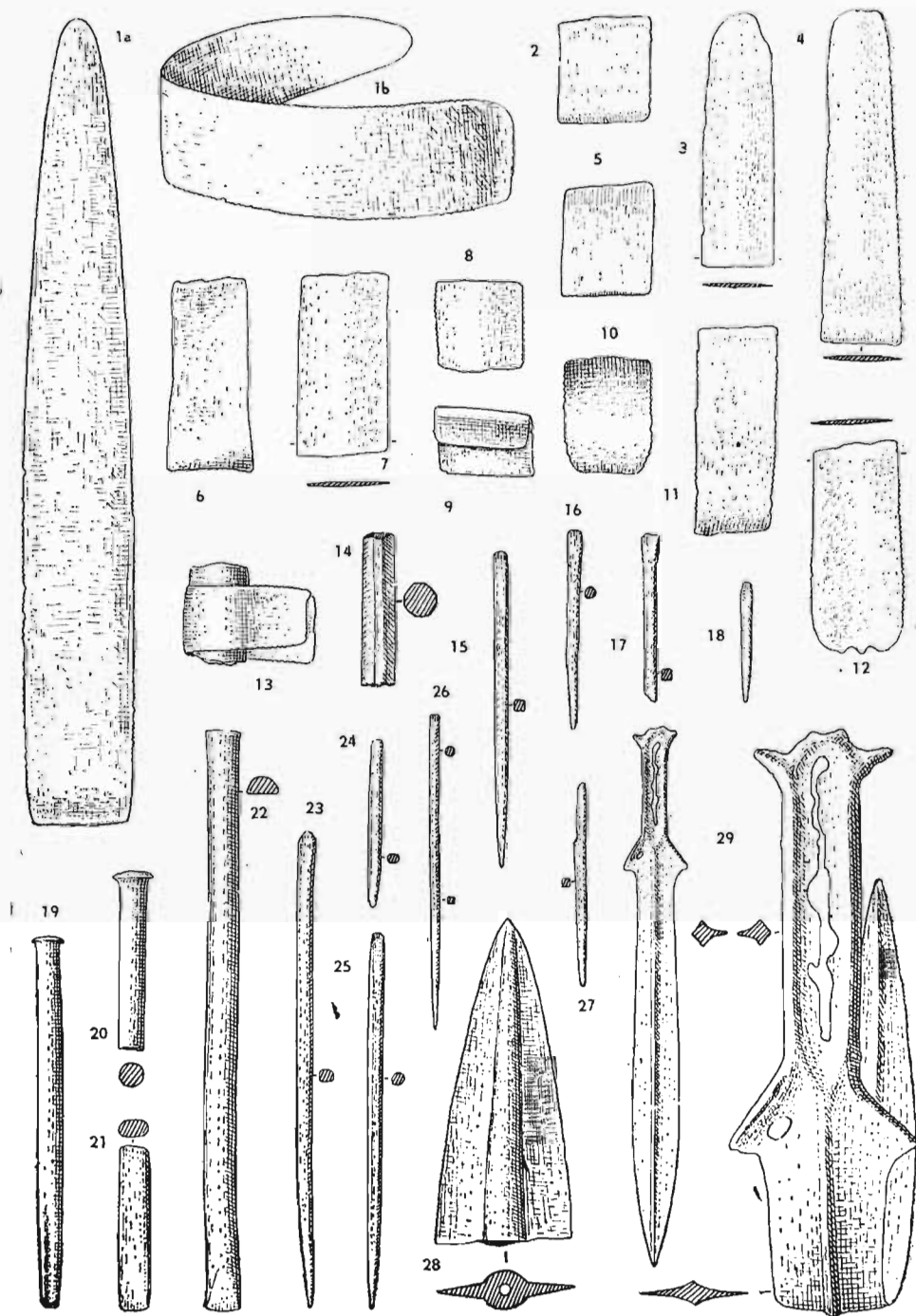
116. Dlátovitý nástroj z masívnej tyčinky kruhového prierezu so slabo vypuklou hlavicou a s mierne zúženým tupým koncom, ktorý je z dvoch strán delený zvislým zliabkom; dĺžka 9,2 cm, max. hrúbka 0,65 cm, Ø hlavice 0,8 cm (obr. 7: 19).

117. Torzo podobného nástroja; dĺžka 4,5 cm, hrúbka 0,75 cm, Ø hlavice 1 cm (obr. 7: 20).

118. Spodný koniec dlátko z tyčinky obdĺžnikového prierezu; dĺžka torza 4,1 cm, šírka 0,7 cm (obr. 7: 21).

Obr. 6. Bodrog, okres Trebišov. Zlomky bronzových nožov, sekeriek a torzo sekeromlatu.

Obr. 7. Bodrog, okres Trebišov. Bronzové nástroje a zbrane.

Šidlá:

119. Šidielko štvorhranného prierezu, na tupom konci slabo sploštené; dĺžka 2,9 cm (obr. 7: 18).

120. Šidielko kruhovitého prierezu s vyhraneným a splošteným tupým koncom; dĺžka 4,9 cm (obr. 7: 16).

121. Šidlo z nepravidelne hraneného drôtu, tupý koniec je veslovite sploštený; dĺžka 9,25 cm (obr. 7: 25).

122. Šidlo z oblého, miestami hraneného drôtu, tupý koniec je sploštený; dĺžka 11,7 cm (obr. 7: 23).

123. Šidielko z oblého drôtu, dĺžka 4,1 cm (obr. 7: 24).

124. Šidlo zo štvorhranného drôtu s veslovite splošteným tupým koncom; dĺžka 7,8 cm (obr. 7: 15).

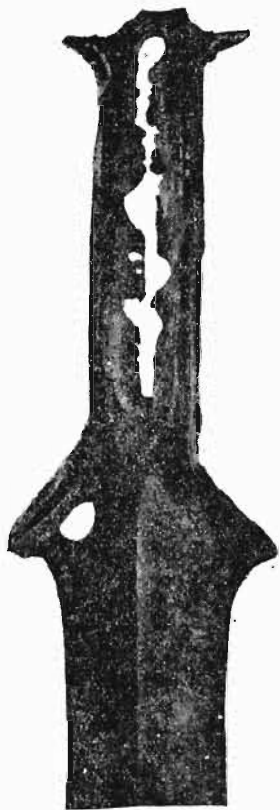
125. Štvorhranné šidlo, ktorého horný koniec bol azda zúbkovaný; dĺžka 7,8 cm (obr. 7: 26).

126. Časť štvorhranného šidla so splošteným tupým koncom; dĺžka 4,2 cm (obr. 7: 17).

127. Torzo štvorhranného šidla; dĺžka 5 cm (obr. 7: 27).

Zbrane:

128. Krátky meč s jazykovitou, dvoma hrotitými výbežkami zakončenou rukoväťou a listovitou, slabo vykrojenou čepeľou s ostrou stredovou hranou. Dlhá nepravidelná štr-

Obr. 8. Bodrog, okres Trebišov. Bronzový meč.

bina v strede rukoväti a dierka v spodnej, s čepeľou meča spojenej časti rukoväti svedčia o chybnom, nepoužívateľnom odliatku. Pred uložením do nádoby meč oblúkovite zahli, aby sa do nej zmestil. Rozmery: dĺžka 40,2 cm (z toho na rukoväť pripadá 10,5 cm), rozpätie meča 23,8 cm. [Obr. 7: 29, obr. 8.]

129. Hrotitá časť čepele krátkeho meča [či dýky alebo oštepa] s dutým stredovým rebrom kruhovitého prierezu; dĺžka torza 8,2 cm [obr. 7: 28]. Nezvestná.

Ihlice:

130. Vo dvoje ohnutá ihlica s guľovitou, slabo zahrotenou hlavičkou a zosilneným kľčkom, zdobeným uprostred pásom lomeníc, utvorených z troch riadkov priečných rýh. odtiaľ hore a dolu špirálovite rytou líniou po obvode kľčku a na spodku dvojicami priečných zárezov, hrot ihlice je odlomený; dĺžka torza 23,2 cm [obr. 9: 4].

131. Torzo ihlice s guľovitou, nadol kužeľovite pretiahnutou hlavičkou, zdobenou na spodnej časti vodorovnými ryhami; dĺžka 5,4 cm [obr. 9: 1].

132. Torzo ihlice s nízkou kužeľovitou hlavičkou a uzlovitým zosilnením na kľčku; v dvoch zlomkoch; dĺžka torza 3,2 cm [obr. 9: 2].

133. Plechový kotúčik s otvorom uprostred, azda hlavička ihlice, s nepatrným zvýškom ihly na spodnej strane pri otvore; Ø 2,15 cm [obr. 9: 5].

134. Zlomok ihlice, dĺžka 1,7 cm [obr. 9: 3].

135. Hrotitá časť ihlice, dĺžka 3,3 cm [obr. 9: 11].

Náramky:

136. Zlomok náramku z tyčinky kruhového prierezu, ktorá sa ku koncu mierne zužovala, náramok zdobili pásy súbežných rýh; rozpätie zlomku 6,8 cm [obr. 9: 7].

137. Torzo oválneho, otvoreného, ku koncu zúženého náramku kosoštvorcového prierezu; rozpätie fragmentu 7,6 cm [obr. 9: 12].

138. Zlomok náramku kruhového prierezu; dĺžka 2,4 cm, hrúbka 0,7 cm [obr. 9: 6].

139. Zlomok ohnutej tyčinky kosoštvorcového prierezu so šikmými nepravidelnými zárezmi na dvoch protilaňových stranách, ide najskôr o fragment náramku; rozpätie 3,2 cm [obr. 9: 13].

140. Torzo otvoreného oválneho, ku koncom stenčeného náramku šošovkovitého prierezu; ide o chybný, neopracovaný odliatok; Ø 7,4 cm [obr. 9: 16].

Krúžky a náramenné kruhy:

141. Špirálovite stočený krúžok z masívneho, ku koncom stenčeného drôtu oválneho prierezu; Ø 4,85 cm [obr. 9: 15].

142. Tordovaný krúžok; Ø 1,8 cm [obr. 9: 10].

143. Čiastočne deformovaný špirálový krúžok z tordovaného drôtu; Ø 2,7 cm [obr. 9: 14].

144. Krúžok z tenkého drôtu, Ø 1 cm [obr. 9: 8].

145. Podobný krúžok; Ø 1,1 cm [obr. 9: 9]. Nezvestný.

146. Zlomok plochého kruhu obdĺžnikového prierezu; rozpätie torza 5,6 cm [obr. 9: 20].

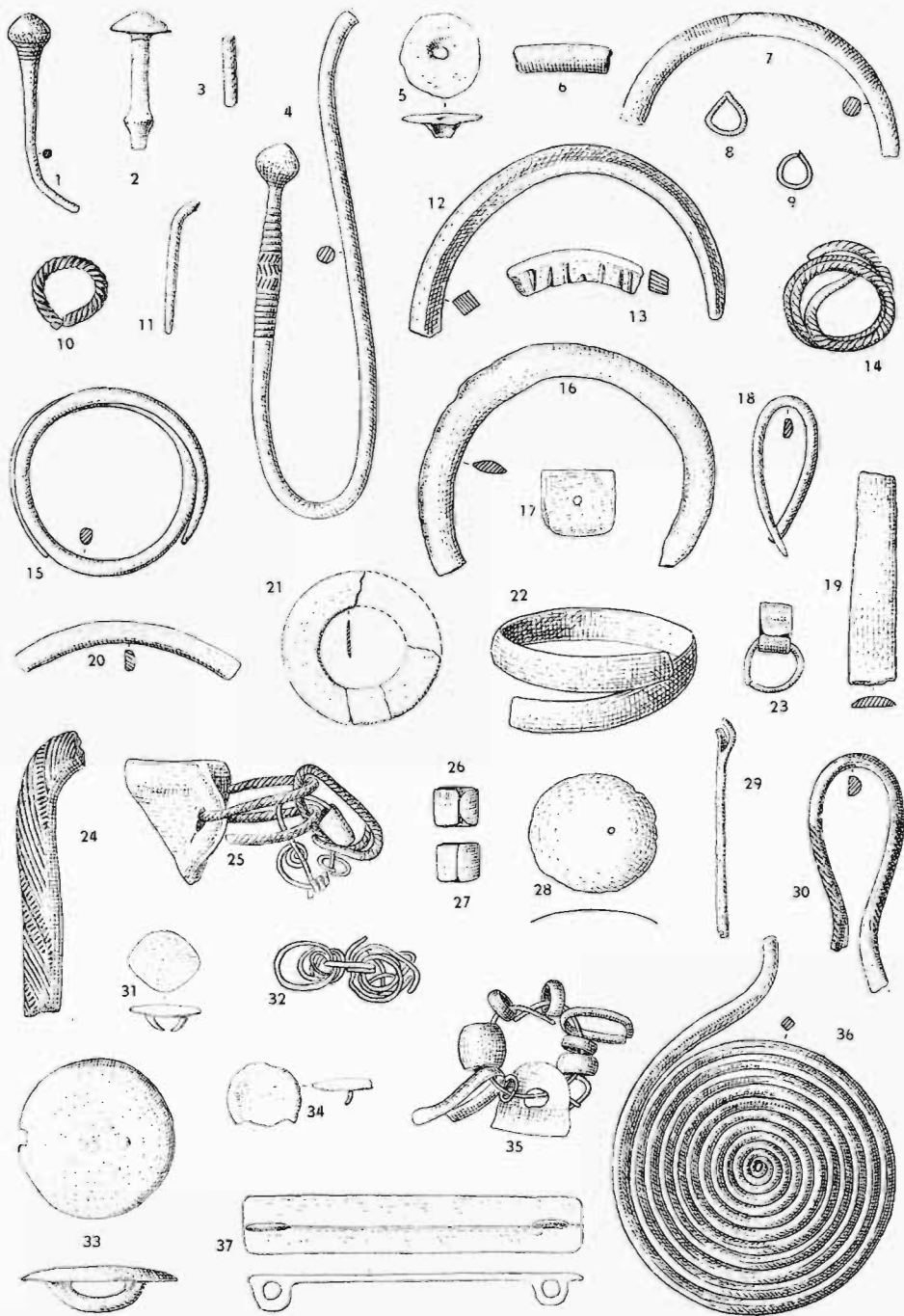
147. Torzo plochého krúžku zlomené na tri časti; Ø 3,8 cm [obr. 9: 21].

148. Deformovaný fragment náramennej špirály z 0,8—0,95 cm širokého pásu trojuholníkového prierezu; Ø 4,9 cm [obr. 9: 22].

149. Deformovaný zlomok masívneho, najviac 1,3 cm širokého pásu s prierezom tvaru písmena D; dĺžka 5,2 cm [obr. 9: 19].

150. Zlomok pásu s prierezom tvaru písmena D, ohnutý do slučky, k zachovanému hrotitému koncu pozvoľna sa stenčuje; Ø 3,9 cm [obr. 9: 18].

151. Podobný zlomok pásu, zdobený šikmými ryhami; Ø 5,8 cm [obr. 9: 30].

Obr. 9. Bodrog, okres Trebišov. Bronzové ozdobné predmety.

Zväzky predmetov:

152—162. Zväzok 11 väčších-menších drôtených krúžkov; ide snáď väčšinou o ohnivka z retiazky; Ø 0,7—1,7 cm [obr. 9: 32].

163—173. Desať predmetov, nastoknutých na krúžku z tenkého drôtu (Ø 2,4 cm): súdkovitý koralček s rozmermi 1,15 × 1,3 cm, štyri valcovité koralčeky s priermi 0,7—0,9 cm, dva drôtené krúžky s priermi 0,8—1 cm, slučka zo zlomku pása s prierezom tvaru písmena D, dlhá 2,4 cm, oválne drôtené spojivko s priemerom max. 1,9 cm (azda ohnivko z retiazky) a polelipsovité pliešok s otvorom (azda závesok), dlhý 2,1 cm [obr. 9: 35].

174, 175. Drôtený krúžok (Ø 1,45 cm), na ktorom visí 1,2 cm široká návlečka z plechového, 0,7 cm širokého pásika [obr. 9: 23].

176—184. Zväzok deviatich rozličných predmetov: špirálový prsteň z tordovaného drôtu, stlačený do podoby oválu (max. Ø 3,2 cm), navlečený je naň zlomok sekerky s tuľajkou a uškom, špirálový prsteň z tordovaného drôtu, stlačený do podoby oválu (max. Ø 3,25 cm) a tenký, do oválu skrútený drôtik, ktorého jeden koniec je zvinutý v ružicu, na tento krúžok sú navlečené tri drobné zlomky zo špirálovej rúrky z plochého drôtika, obdĺžniková, 1,15 cm široká plechová návlečka a oválny drôtený článok snáď z retiazky, max. Ø 1 cm [obr. 9: 25].

Kovania:

185, 186. Dve široké návlečky z plechového pásika, šírka návlečky 1,1 cm, šírka pásika 0,9 cm [obr. 9: 26, 27].

187. Obdĺžnikové kovanie z tenkého, vo dvoje ohnutého plechu s otvorom pre nit uprostred; rozmery: 1,6 × 1,8 cm [obr. 9: 17].

Puklice a gombíky:

188. Plechová puklica s dvoma excentricky umiestenými otvormi, sivozelene patinovaná; Ø 3,1 cm [obr. 9: 28].

189. Puklica s masívnym uškom na spodnej strane, Ø 3,95 cm [obr. 9: 33].

190. Plechový gombík približne kosoštvorcového tvaru s uškom na spodku, utvoreným z dvoch trňovitých vypuklín; max. šírka 1,75 cm [obr. 9: 31].

191. Deformované torzo plochého gombíka so zlomkom záchytného pásikového uška na spodku [obr. 9: 34].

Rúrky:

192—202. Jedenásť valcovitých, z tenkého plechu skrútených rúrok so slabo, prstenovite rozšírenými koncami; dĺžka 6,1—7,4 cm, hrúbka 0,9—1 cm [obr. 10: 1—9, 11]. Jedna z nich je nezvestná.

203—205. Tri podobné plechové rúrky; dĺžka 4,9—5,2 cm, hrúbka 0,9 cm [obr. 10: 10, 12]. Jedna z nich je nezvestná.

206. Valcovitá rúrka z plechu, zdobená troma pásmi jemných rýh; dĺžka 5,3 cm, hrúbka 0,9 cm [obr. 10: 13].

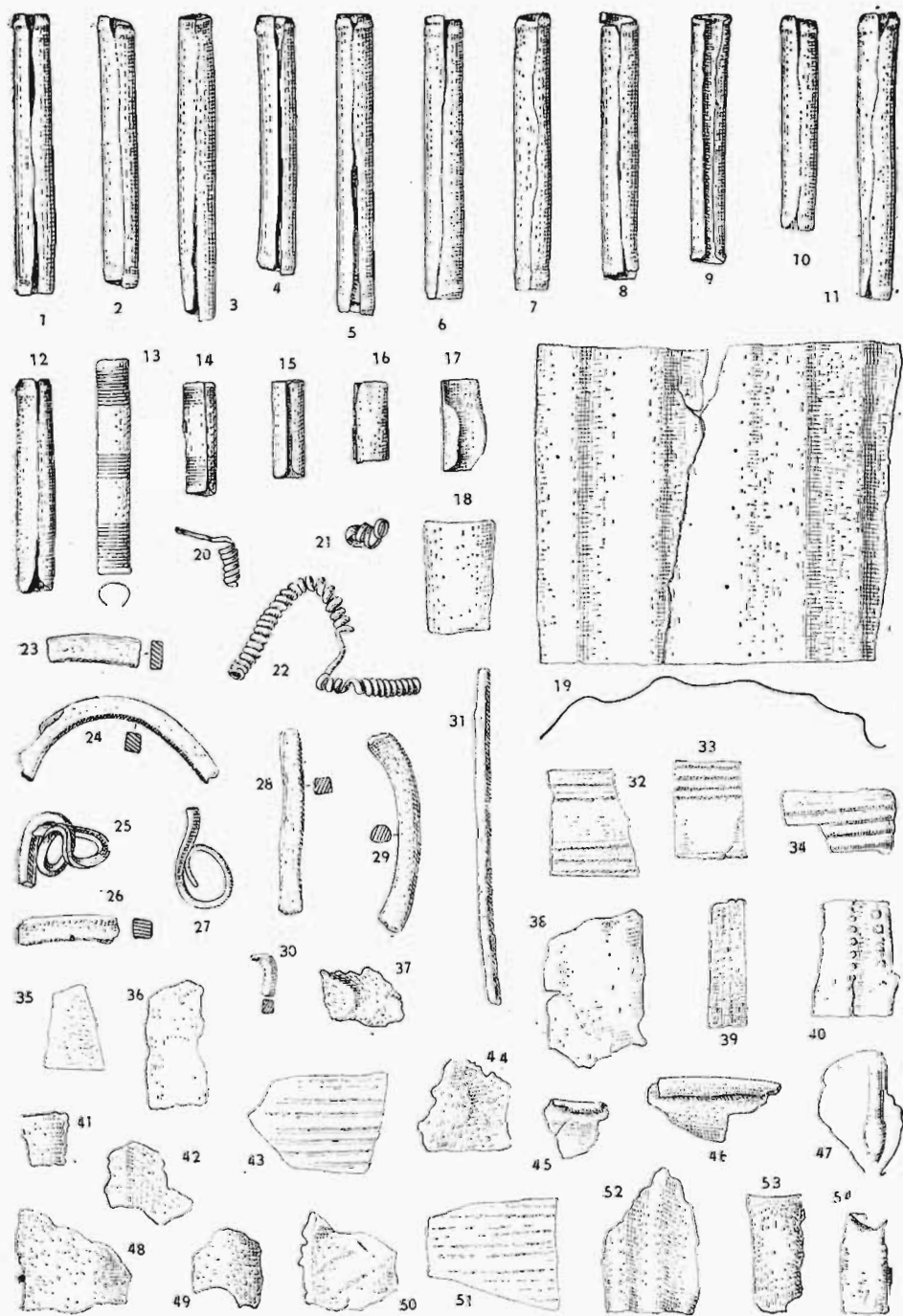
207. Valcovitá plechová rúrka, zdobená troma skupinami jemných rýh; dĺžka 2,8 cm, hrúbka 0,8 cm [obr. 10: 14].

208, 209. Dve valcovité plechové rúrky; dĺžka 2,3 a 1,9 cm, hrúbka 0,8 cm [obr. 10: 15, 16].

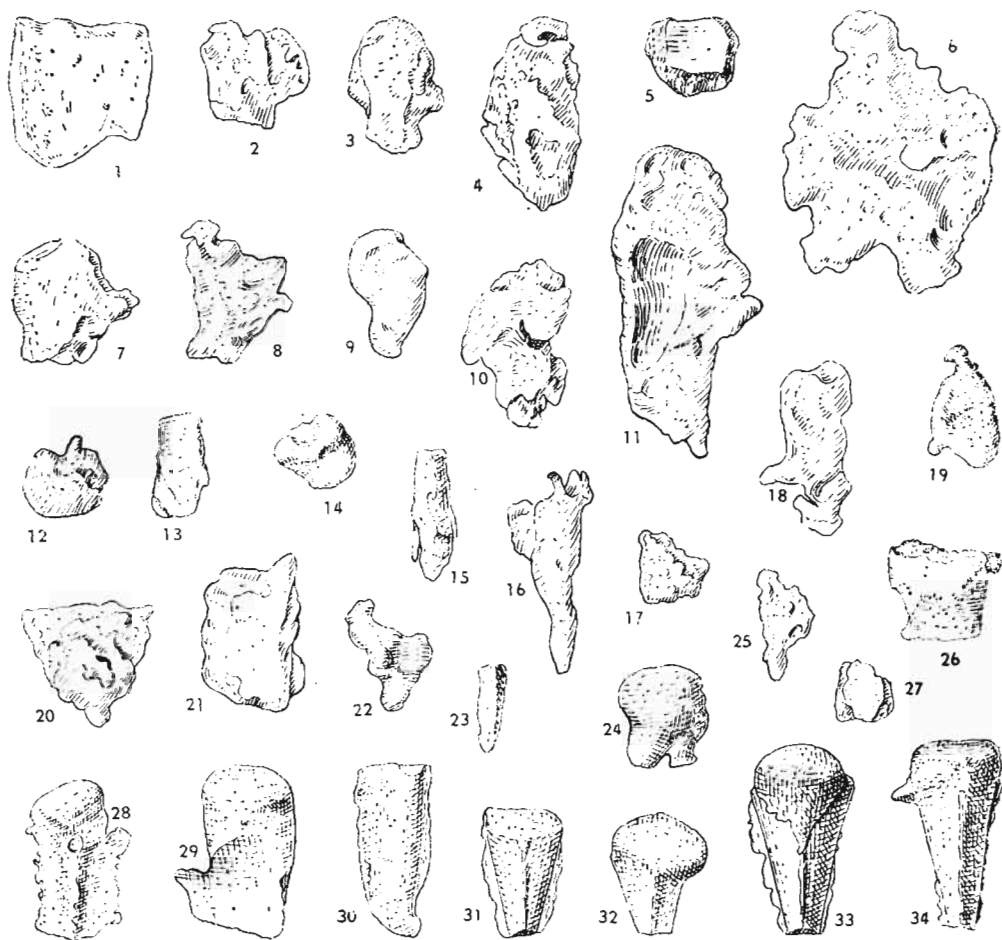
210. Deformovaný zlomok podobnej rúrky z plechu širokého 2,2 cm [obr. 10: 17].

211. Pliešok pravdepodobne z valcovitej rúrky; šírka 2,7 cm [obr. 10: 18].

212. Kus 8 cm širokého, nepravidelne vlnovite sprehybaného a nálezcem na dve časti zlomeného plechu, určeného pôvodne azda na výrobu valcovitých rúrok [obr. 10: 19].

Obr. 10. Bodrog, okres Trebišov. Bronzové ozdobné predmety a zlomky tepaných nádob.

Obr. 11. Bodrog, okres Trebišov. Kusy bronzoviny.

213. Časť deformovanej špirálovej rúrky z trojhranného drôtu [obr. 10: 22].

214, 215. Dva deformované zlomky špirálovej rúrky zvinutej z tenkého plochého drôtu [obr. 10: 20, 21].

Rozličné predmety:

216. Predmet zo štvorhranného drôtu, na jednom konci má kruhovitú a na druhom podlhovastú ušku; dĺžka 5,45 cm [obr. 9: 29].

217. Zlomok sekerky s výrezom v tyle a so stredovými lalokmi; dĺžka fragmentu 3 cm [obr. 6: 38].

218. Deformovaný zlomok masívnej tyčinky kruhového prierezu s pásmi šikmých rýh, striedajúcimi sa s riadkami krátkych priečných rýh; pochádza pravdepodobne z otvoreného náramku; rozpätie torza 6,7 cm [obr. 9: 24].

219. Špirálový kotúč stočený zo štvorhranného, do stredu kotúča pozvoľna sa stenčujúceho drôtu, zdobeného ku koncu špirály zárezmi, voľný ulomený koniec drôtu má kruhovitý prierez; pochádza z okuliarovitého závesku alebo z konca špirálového náramenného kruhu či z ukončenia dvojdielnej štítovej spony; Ø 7,2 cm (obr. 9: 36).

220. Obdĺžniková platnička neznámeho určenia s dvoma uškami na spodnej strane; striebisto patinovaná; dĺžka 8,3 cm, šírka 1,4 cm (obr. 9: 37).

221. Zlomok osemhrannej tyčinky, snád dláta; dĺžka 3,8 cm (obr. 7: 14).

Zlomky drôtu:

222. Zlomok štvorhrannej tyčinky so zárezom na jednej hrane; dĺžka 2,5 cm (obr. 10: 26).

223. Oblúkovitý zlomok štvorhrannej tyčinky; rozpätie torza 5 cm (obr. 10: 24).

224. Zlomok štvorhranného drôtu; dĺžka 8,25 cm (obr. 10: 31).

225. Zlomok masívneho drôtu kruhového prierezu so sploštenými koncami; rozpätie 4,9 cm (obr. 10: 29).

226. Zlomok masívneho drôtu štvorhranného prierezu; dĺžka 4,5 cm (obr. 10: 28).

227. Oblúkovitý zlomok pásu obdĺžnikového prierezu; dĺžka 2,3 cm (obr. 10: 23).

228. Zlomok deformovaného, špirálovite do oválu skrúteného drôtu obdĺžnikového prierezu, pozvoľna sa stenčuje k zachovanému koncu; rozpätie 2,5 cm (obr. 10: 27).

229. Zlomok deformovaného štvorhranného drôtu, nepravidelne skrúteného a pozvoľna sa stenčujúceho k jednému koncu; rozpätie 2,3 cm (obr. 10: 25).

230. Hákovitý zlomok štvorhranného drôtu (obr. 10: 30).

Zlomky plechu:

231. Zlomok tenkého plechu s dvoma pásmi vytepaných plastických rebier, snád z tepanej nádoby; šírka plechu 2,6 cm (obr. 10: 32).

232. Zlomok plechu s podobnou výzdobou; šírka plechu 2,35 cm (obr. 10: 33).

233. Zlomok tenkého plechu so súbežnými plastickými vytepanými rebrami, dĺžka 2,8 cm (obr. 10: 34).

234. Zlomok tenkého plechu s riadkami vybiňaných pukličiek; šírka plechu 2,8 cm (obr. 10: 40).

235. Zlomok tenkého plechového pásika so stopami troch súbežných rýh na spodnej strane; šírka 0,9 cm, rozpätie 3,2 cm (obr. 10: 39).

236—242. Sedem deformovaných zlomkov tenkého plechu; na jednom je plastické rebro (obr. 10: 38, 45—47, 52—54).

243, 244. Dva zlomky hrubšieho plechu so súbežnými žliabkami na jednej strane (obr. 10: 43, 51).

245—253. Deväť zlomkov hrubého plechu (obr. 10: 35—37, 41, 42, 44, 48—50).

Kusy bronzoviny

254—279. Dvadsaťšesť kusov bronzoviny (obr. 11: 1—23, 25—27).

280—287. Osem výliatkov z bočných otvorov kadlubov (obr. 11: 24, 28—34).

Z h o d n o t e n i e n á l e z u

Súpis predmetov hromadného nálezu ukazuje, že v ňom prevažujú nástroje nad okrasami; zbrane sú výnimkou. Depot sa vyznačuje i značným počtom kusov bronzoviny. V náleze je len málo takých predmetov, ktoré boli v používanom stave, jeho najväčšia časť popri kusoch bronzoviny pozostáva zo zlomkov a chybných odliatkov. Ide tu najskôr o zber predmetov miestneho kovo-

lejár, určených z najväčšej časti na preliatie. Starostlivosť, s akou boli zozbierané aj menšie kúsky bronz a drobné predmety i spôsob, ako bol celý depot uložený do zeme a ukrytý na bezpečné miesto, svedčí o vysokej hodnote bronzu v mladšej dobe bronzovej. V súvisе s príčinou ukrytia depotu do zeme prichádza do úvahy nejaké nebezpečie, ktoré hrozilo jeho majiteľovi a jeho pokladu. Nález dobre dopĺňa naše poznatky, najmä pokiaľ ide o pracovné nástroje obyvateľstva na juhovýchodnom Slovensku v mladšej dobe bronzovej.

N á d o b a

Typologicky je do určitej miery podobná urne z Vojnatiny³ a amforovitej nádobe zo sídliska v Somotore.⁴ Pohrebisko vo Vojnatine je nateraz azda najdôležitejším pendantom somotorského sídliska na východoslovenskom juhu a časove zodpovedá jeho staršej fáze. Nálezy z týchto dvoch lokalít spolu s materiálom z výšinného sídliska v Terni v poriečí Torysy⁵ reprezentujú snáď najvýstižnejšie náplň gávskej kultúry na juhovýchodnom Slovensku. Spracovanie materiálu a problematiky spomenutej kultúry v tejto oblasti je zatiaľ však len v začiatkoch.⁶ S tým súvisia potom aj ťažkosti pri hľadaní najpríľiehavejších analógií k nádobe z Bodrogu, ktorú zatiaľ iba v rámci pracovnej hypotézy radím ku gávskej keramike a datujem do stredného úseku mladšej doby bronzovej.⁷ Či a do akej miery možno uvažovať o súvisе nádoby z Bodrogu s niektorými formami pilinskej keramiky, je zatiaľ problematické (obr. 2).⁸

N á s t r o j e a z b r a n e

a) Kosáky

Napriek tomu, že v náleze kosáky dominujú, nie sú rozhodujúce pre jeho presnejšie časové zaradenie. Ich mierne ohnuté čepeľovité alebo výrazným oblúkom zakrivené tvary s bočným trňom pri spodku (obr. 3 a 4, obr. 5: 1–16) boli v mladšej dobe bronzovej v strednej Európe všeobecne rozšírené. Zvlášť intenzívna bola ich výroba v hornom Potisí.⁹ V depotoch zo stupňov BD,¹⁰ HA,¹¹ a HB¹² z tejto oblasti, do ktorej spadá i náš nález, nachádzame i najviac analógií k variantom kosákov s bočným trňom z Bodrogu, nevynímajúc ani tie, ktoré na koncoch zdobia priečne plastické rebrá.¹³ V porovnaní s nálezmi z horného Potisia zriedkavejšie sú kosáky s bočným trňom v depotoch zo sedmohtadskej oblasti¹⁴ a aj v depotoch z územia medzi Potisím a východoalpskou oblasťou zjavujú sa len sporadicky.¹⁵ Azda z Potisia dostali sa kosáky tohto druhu k ľudu s pilinskou kultúrou a z hlavného priestoru jej rozšírenia zasa do severnejších končín Slovenska (Zvolen, Liptovský Michal, Bešeňová, Vyšný Kubín, Komjatná). Na východnom Slovensku ich najsevernejšími náleziskami sú Spišské Podhradie (Dreveník),¹⁶ Ostrovany¹⁷ a Blatná Polianka.¹⁸

Je pozoruhodné, že kým v oblasti nad hornou Vislou patria kosáky s bočným tŕňom k zriedkavým nálezom¹⁹ [A. Żaki ich datuje do III. a IV. doby bronzovej²⁰], zatiaľ sa hojne vyskytujú v depotoch zo IV. a V. doby bronzovej vo Veľkopoľsku.²¹ Podľa J. Kostrzewského kosáky tohto typu v depotoch z horného a stredného poriečia Visly a z horného poriečia Warty patria do III. a IV. doby bronzovej.²² W. Szafranski datuje veľkopoľské kosáky s bočným tŕňom hlavne do IV., čiastočne do V. doby bronzovej a výnimočne do stupňa HC.²³ Pôvod a výrobu týchto kosákov považuje za nejasné.²⁴ Podľa neho ich značná časť je južného pôvodu²⁵ a o tých, ktoré majú pri tŕni krátke priečne rebierka, sa domnieva, že vznikli pod tráckym vplyvom.²⁶ Názor W. Szafranského, že krátke plastické rebra pri dolnom konci kosákov imitujú rukoväť,²⁷ je neprijateľný, pretože podobná výzdoba býva niekedy súčasne aj pri hornom konci kosáka; príkladom sú práve dva kosáky z Bodrogu. Avšak s podobnou výzdobou stretáme sa aj na niektorých kosákoch s obdĺžnikovou rukoväťou v depotoch alpskej oblasti²⁸ i severne od Álp.²⁹

Na západe väčšie sústredenie kosákov s bočným tŕňom pozorovať v depotoch stupňa BD severne od Dunaja v bavorskej oblasti.³⁰ Podobné tvary v českej oblasti trvajú od strednej doby bronzovej do obdobia sliezsko-platénickej kultúry;³¹ k nálezom z Bodrogu najbližšie stojace kladie J. Filip do I. stupňa spomenutej kultúry, v ktorej majú prevahu nad kosákmi s rukoväťou.³² Kosáky s bočným tŕňom z depotu v Drslaviciach na Morave sú datovateľné do stupňa BD, a z prvého depotu zo Zvolena, patriaceho do okruhu pilinskej kultúry, do stupňa HA.³³

Kosáky s obdĺžnikovou rukoväťou, typologicky vyvinutejší tvar, považovaný za západný prínos vo východnej sfére vnútrokarpatskej oblasti,³⁴ sú v bodrožskom depote zastúpené len niekoľkými zlomkami (obr. 5: 17—24, 26). I tento tvar je bežný v hornom Potísi, a to v depotoch stupňa HA₁³⁵ a HB³⁶ mladšej doby bronzovej. Početne je však doložený pokiaľ ide o Karpatskú kotlinu aj v sedmohradských depotoch³⁷ i v hromadných nálezoch odtiaľ smerom k balkánskej a alpskej oblasti.³⁸ Naproti tomu v lužicko-sliezskej kultúre na Slovensku³⁹ a v lužickej kultúre na Morave sú kosáky s rukoväťou zriedkavejšie.⁴⁰

Kosáky s rukoväťou okrem nálezu z Bodrogu sú doložené na východnom Slovensku nateraz azda už len v depotoch z Plešian a z Viničiek, datovaných do stupňov HA—HB.⁴¹ V oblasti nad Tisou v susednej Zakarpatskej oblasti USSR zastúpené sú však podobné kosáky až v šiestich hromadných nálezoch.⁴²

V celom priestore horného Povislia kosáky s rukoväťou vyskytli sa snáď len v depote zo Sokoliny (okres Pińczów), datovanom J. Kostrzewským do V. doby bronzovej;⁴³ charakteristickým znakom tohto obdobia podľa spomenutého autora je zmena v smere obchodných stvkov, najmä prerušenie stykov s Karpatskou kotlinou a nadviazanie kontaktu so Západom.⁴⁴ Zriedkavé sú kosáky s rukoväťou aj vo veľkopoľskej oblasti v porovnaní s tamojším dosť častým výskytom kosákov s bočným tŕňom. W. Szafranski považuje ko-

sáky s rukoväťou vzhľadom na ich masový výskyt v Karpatskej kotline za trác-ky produkt⁴⁵ a datuje ich do IV. doby bronzovej s pripomienkou, že sa použí-ovali až do začiatku doby železnej.⁴⁶ V sliezsko-platénickej kultúre, ako som už spomenul, dominujú kosáky s bočným trňom.⁴⁷

Popri Karpatskej kotline črtá sa v strednej Európe druhá veľká oblasť roz-šírenia kosákov s rukoväťou severne od Álp a vo východných Alpách; svedčia o tom ich časté nálezy v depotoch zo staršieho i mladšieho obdobia popolni-cových polí (BD—HB).⁴⁸ Na kosákoch z depotov alpskej oblasti, datovaných do stupňov HA—HB,⁴⁹ sú sledovateľné analógie aj k zlomku kosáka z Bodrogu, ktorého plastické rebro lemujúce ľavý okraj rukoväti zasahuje len nepatrne na čepeľ, kde sa pozvoľna stráca (obr. 5: 20). K plastickému rebro tvaru ob-ráteného písmena V, aké je na zlomku rukoväti kosáka z Bodrogu (obr. 5: 18), možno ako analógie uviesť niektoré kosáky z horného Potisia z depotov stup-ňa HA,⁵⁰ ďalej kosák z Caransebešu (najvýstižnejšia analógia) a Blučiny z de-potov, ktoré kladie F. Holste do svojho horizontu A bronzov obdobia popol-nicových polí,⁵¹ a kosák z Wöllersdorfu z depotu stupňa BD.⁵²

b) Nože

V bodrožskom depote sú nože prvým nálezom tohto druhu na východnom Slovensku. Zachovaný nôž a väčšina zlomkov nožov z Bodrogu patrí k typu s jazykovitou rukoväťou (obr. 5: 25, 27, obr. 6: 1—6) a iba dva zlomky sú z nožov s trňovitou rukoväťou. Jeden zlomok je z čepele noža s mierne zdvih-nutým hrotom (obr. 6: 10). Depoty, v ktorých sú nože s jazykovitou rukoväťou, majúce horný okraj v jednej línii s chrbtom, datuje F. Holste do oboidvoch svojich horizontov hromadných a hrobových nálezov z obdobia popolnicových polí.⁵³ Podobný nôž publikuje J. Paulík z piateho depotu z Gemera, ktorý datuje do stupňa HA mladšej doby bronzovej.⁵⁴ Zlomok noža s hrotitým držad-lom opatreným otvorom pre nit (obr. 6: 8) len s náležitou rezervou možno po-porovnávať so zakončením nožov typu Peschiera,⁵⁵ Riegsee⁵⁶ alebo s im blízkymi nožmi zo sverotirolských popolnicových polí stupňa I (BD).⁵⁷ Približná analó-gia k spomenutému fragmentu noža z Bodrogu je aj v depote z Caransebešu,⁵⁸ zo zľevačskej dielne v Lazoch (prv Lazarský Potok, Lazarov Potok)⁵⁹ a v de-pote z Velemu,⁶⁰ teda v nálezoch datovateľných do stupňov HA—HB mladšej doby bronzovej. V súvisi so zlomkom čepele noža so slabo zdvihnutým hrotom z Bodrogu mohol by sa spomenúť zachovaný nôž v depote z Bešeňovej⁶¹ a nože z Buja,⁶² datované do stupňa HA mladšej doby bronzovej.

c) Sekerky s tuľajkou

Z torz a úlomkov tohto druhu sekeriek iba jediný fragment je zo sekerky s vykrojeným ústím tuľajky (obr. 6: 9); všetky ostatné sú, zdá sa, bez výnim-

ky zo sekeriek s rovným ústím tuľajky. Hoci sa celková podoba sekeriek podľa zlomkov nedá spoľahlivo určiť (z ich spodnej časti je len jediný zlomok), je pravdepodobné, že sekerky z Bodrogu nepatrili k profilovanému typu s odsadeným ostrím. Dve torzá sekeriek so súbežnými, klinovite sa zbiehajúcimi rebrami patria k mladšiemu, teda západnému typu sekeriek s tuľajkou (obr. 6: 14, 16); analogické formy z Potisia datujú ich do obdobia stupňov HA₁⁶³ a HB₁.⁶⁴ Podobné sekerky dáva M. Novotná do stupňa HB₁⁶⁵ a S. Foltiny dočasnej doby halštatskej a do stupňa HB.⁶⁶

V malopoľskej oblasti sekerka s podobnou plastickou výzdobou doložená je v depotoch z Korczyna a Machówki, datovaných J. Kosteńskim do IV. doby bronzovej.⁶⁷ Podľa plastickej klinovitej výzdoby dva fragmenty sekeriek z Bodrogu dajú sa dobre synchronizovať aj so sekerkami z východoalpských depotov zo staršej fázy obdobia popolnicových polí (stupeň HA), na ktorých spomenutá výzdoba prevláda.⁶⁸ Ale sekerky s podobnou výzdobou rozšírené sú aj v oblasti juhovýchodne i východne od Álp a patria väčšinou tiež do stupňa HA alebo HB. Depoty, v ktorých sa na tomto území zjavujú, sledoval až do Potisia a súborne zachytil F. Holste;⁶⁹ pokiaľ ich aj chronologicky roztriedil, väčšia časť sekeriek s plastickou klinovitou výzdobou spadá do jeho horizontu A bronzov obdobia popolnicových polí,⁷⁰ len výnimočne vidíme ich v nálezoch jeho horizontu B.⁷¹

Ojedinelé analógie k zlomku sekerky, ktorú okrem rebier tvaru písmena V zdobilo uprostred ešte zvislé rebro (obr. 6: 17), dajú sa sledovať tiež od východoalpskej oblasti do Potisia; sú v depotoch stupňa HA, ale hlavne stupňa HB.⁷² To sa vzťahuje i na torzo sekerky z Bodrogu, zdobenej zvislými plastickými rebrami (obr. 6: 13).⁷³ Zlomok sekerky zdobenej len vodorovným rebrom na krčku (obr. 6: 15) možno azda najlepšie porovnávať s dlátom v depote stupňa HA₂ z Augsburgu⁷⁴ a so sekerkou v depote z Csongrádu.⁷⁵

d) Sekerka s lalokmi

Zlomok z tyľa sekerky so stredovými lalokmi možno datovať podľa depotu z Drslavic do stupňa BD,⁷⁶ podľa depotov z horného Potisia do stupňov HA₁⁷⁷ a HB₁⁷⁸ a podľa početných depotov z iných oblastí strednej Európy do Holsteho horizontu A.⁷⁹ Sekerka z Bodrogu, súdiac podľa fragmentu, vyznačovala sa neobvykle veľkým výrezom v tyle (obr. 6: 38).

e) Sekeromlat

Torzo miniatúrneho sekeromlatu, ktoré je skôr zlomkom nejakého symbolického znaku než nástrojom alebo zbraňou, svojim esovitým zakončením v tyle, piatimi rebrami na tuľajke a tromi rebrami na ramene (obr. 6: 39) vyníma sa

celkom osobite medzi predmetmi tohto druhu. Pokiaľ ide o jeho ramienko, dalo by sa porovnať jedine so sekeromlatom zo Zakarpatskej oblasti USSR (z bližšie neznámej lokality),⁸⁰ ktorý má polmesiacovité tylo. Torzo bodrožského exemplára považujem za súčasné s najmladšími sekeromlatmi s kotúčovitým tylom a datujem do mladšej doby bronzovej. Miniaturny sekeromlat, avšak s kotúčom v tyle, je v náleze z Nagyhalászu, datovanom do stupňa HA₁ mladšej doby bronzovej.⁸¹

f) Pílk

Pílk v depote z Bodrogu sú prvým nálezom nástrojov tohto druhu na Slovensku (obr. 7: 1—13) a podľa analógií v depotoch z horného Potisia, ktoré je oblasťou ich najčastejšieho výskytu, možno ich datovať do stupňov HA⁸² až HB.⁸³ K. Berňákovič, ktorý uvažuje o rozšírení pílok v Zakarpatskej oblasti USSR a v jej susedstve, datuje ich do neskorej doby bronzovej a do doby halštatskej;⁸⁴ M. Novotná ich kladie do stupňa HB₁, pripúšťa však ich výskyt už aj v stupni HA₁.⁸⁵ F. Holste zaraďuje ojedinelé nálezy pílok v depotoch do svojho horizontu A nálezov z obdobia popolnicových polí.⁸⁶

g) Dláta

Novinkou sú vo východoslovenských bronzových nálezoch aj tyčinkové dláta z depotu v Bodrogu. Nástroje tohto druhu sú v bronzových nálezoch Karpatskej kotliny vôbec zriedkavé. Dláta z Bodrogu sú dvojakého tvaru: jedno je z tyčinky obdĺžnikového prierezu (je z neho len zlomok; obr. 7: 21), druhé (zachované) z dlhej tyčinky s prierezom tvaru písmena D (obr. 7: 22). V depotoch zo slovenskej oblasti popolnicových polí doložené je dláto len v Bohuslaviciach.⁸⁷ V Zakarpatskej oblasti USSR vyskytli sa tyčinkové dláta v dvoch depotoch (Lazy,⁸⁸ Suskovo⁸⁹). Ich ostatné lokality — prevažne tiež v oblasti Tisy — uvádza S. Foltín, ktorý dláta datuje do včasnej doby halštatskej.⁹⁰ Podľa týchto i ostatných spomenutých analógií dláta z Bodrogu nemožno datovať pred obdobie Reineckeho stupňov HA—HB. Nepoznáam zatiaľ priliehavé analógie k nástroju z tyčinky kruhovitého prierezu so slabo vypuklou hlavicou a s dvoma zvislými žliabkami na zúženom dolnom konci, ktorý slúžil snáď na dierkovanie alebo na vybíjanie pukličiek do tepaných nádob (obr. 7: 19). V náleze je aj zlomok z hornej časti snáď podobného nástroja (obr. 7: 20). Tieto dva nástroje mohli by sa snáď zaradiť k priebojníkom, aké sa vyskytli v Zakarpatskej oblasti USSR v dvoch depotoch z neskorej doby bronzovej.⁹¹ K zlomku masívnej osemhrannej tyčinky (obr. 7: 14) je analógia v depote z mladšej doby bronzovej z Boržavského.⁹² Osemhranný je aj priebojník v depote zo Suskova.⁹³

h) Šidlá

Súbor šidiel z depotu patrí tiež k prvým nálezom nástrojov tohto druhu z mladšej doby bronzovej na východnom Slovensku (obr. 7: 15—18, 23—27). Šidielka, avšak už železné, našli sa na sídlisku s gávskou kultúrou v Terni.⁹⁴ Šidlá z Bodrogu sú väčšinou štvorhranné a na tupom konci sploštené. V susedstve východného Slovenska šidlá sa zistili iba v depote z Lazov.⁹⁵ Analógiu k šidlám s veslovitým koncom poznám zatiaľ len z lužicko-sliezskeho pohrebiska v Kšinne, ktorého staršiu fázu datuje ihlica so slabo zahrotenou guľovitou hlavičkou a zosilneným kľčkom a mladšiu fázu ihlica s vázičkovitou hlavičkou.⁹⁶

i) Meče

Chybne liaty meč z Bodrogu po vyzdvihnutí z kadluba nebol ani začistený ani opatrený otvormi pre nity na rukoväti, teda zrejme nebol použiteľný. Je podstatne kratší, ľahší a v rukoväti tenší než bývajú meče s jazykovitou rukoväťou a pripomína skôr dýku než meč (obr. 7: 29, obr. 8). Je blízky hemigkofenskému typu, napr. meču z depotu rimavskosobotského typu z lokality Finke v hornom Potísi, datovanému do prvej polovice stupňa HA.⁹⁷ Hrotitá časť čepele iného krátkeho meča (či dýky alebo oštepa) s nápadne vypuklým dutým stredovým rebrom kruhovitého prierezu (obr. 7: 28) je datovateľná približne do stupňa HA.

Ozdoby rúcha a tela

a) Ihlice

Plochý kotúčik s otvorom uprostred (obr. 9: 5), ak je skutočne z ihlice, patrila by k najstarším predmetom v depote z Bodrogu. Na spojení hlavičky s ihlou, z ktorej sa zachoval len nepatrný zvyšok, bolo azda uško. K fragmentu (ak ide o zlomok ihlice) by mohla byť najpriliehavejšou analógiou ihlica z Rimavskej Soboty (ojedinelý nález)⁹⁸ a ihlica z nálezu (asi depotu) z Tîrgu-Mureş (prv Marosvásárhely),⁹⁹ ktorý aj niektorými svojimi ďalšími predmetmi nadväzuje ešte na bronzové výrobky kosziderského typu.¹⁰⁰

Pre datovanie nálezu z Bodrogu je veľmi závažná ihlica s guľovitou, mierne zahrotenou hlavičkou, zosilneným kľčkom a rytou výzdobou (obr. 9: 4). Ide teda o tvar charakteristický predovšetkým pre slovenskú oblasť mohýl lužického typu v najstaršom stupni lužickej kultúry na Slovensku, ktorý Z. Pivo varová, opierajúc sa o výsledky svojich výskumov na pohrebiskách v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach, synchronizuje s Reineckeho stupňom BD.¹⁰¹ Podľa autorky spomenutý tvar ihlíc neprechádza do stupňa HA.¹⁰²

Ihlica tohto tvaru vyskytla sa aj na lužickom mohylníku v Krásnej Vsi¹⁰³ i na popolnicovom poli v Kšínnej,¹⁰⁴ ktorého mladšiu fázu datuje ihlica s väzíčkovitou hlavičkou do I. stupňa sliezsko-platénickej kultúry.¹⁰⁵ K ihlici z Bodrogu čo do tvaru a výzdoby najpríľiehavejšou analógiou je ihlica z lužickej mohyly v Mikušovciach,¹⁰⁶ ihlica z porušeného lužického pohrebiska v Liborči¹⁰⁷ a ihlica z Platéníc.¹⁰⁸

K fragmentárne zachovanej ihlici s nízkou kuželovitou hlavičkou a dvojkónickým vývalkom na kŕčku (obr. 9: 2) typologicky blízka je ihlica z depotu z Drslavíc (stupeň BD)¹⁰⁹ a ihlica z lužicko-sliezskeho pohrebiska v Ilave ktorá však na rozdiel od ihlice z Bodrogu má až dva vývalky na kŕčku.¹¹⁰

Torzo ihlice s približne guľovitou, dolu kužeľovite pretiahnutou hlavičkou (obr. 9: 1) dá sa snáď najlepšie porovnať s ihlicou z Domamyslíc, nájdenou v hrobe z najmladšieho stupňa lužickej kultúry,¹¹¹ a s ihlicou z pohrebiska zo stredného a mladšieho stupňa lužickej kultúry v Malej Bělej.¹¹² Podobná ihlica bola aj v depote z lokality Gornja-Vrba, patriacom najskôr do stupňa HA,¹¹³ a napr. aj v depote z Uioara de Sus, datovateľnom do stupňov BD až HA₁.¹¹⁴

b) Náramky a náramenný kruh

Zlomok otvoreného náramku z tyčinky kruhovitého prierezu s pásmi jemných priečných rýh (obr. 9: 7) patrí k typu náramkov bežných v hornom Potisí v období stupňov BD—HA₁ a doznievajúcich tam v stupni HB₁. Podľa analógií v depotoch z východnej časti Karpatskej kotliny bližšie, a to do stupňa HA₁ možno datovať otvorený nezdobený náramok s kosoštvorcovým prierezom (obr. 9: 12).¹¹⁵ Chronologicky a typologicky sa k nemu druží aj fragment náramku podobného prierezu s hrubými zárezmi na dvoch protiľahlých stranách (obr. 9: 13).¹¹⁶ Do staršej fázy stupňa HA možno zaradiť aj časť špirálového náramenného kruhu z tenkého pásu trojhranného prierezu (obr. 9: 22), teda zlomok ozdoby príznačnej predovšetkým pre depoty rimavskosobotského typu.¹¹⁷

Masívna tyčinka kruhovitého prierezu s rytou výzdobou je deformovaným zlomkom otvoreného náramku (obr. 9: 24). Fragment svojou neobvyklou výzdobou (pásky šikmých rýh striedajú sa s riadkami krátkych priečných rýh) je blízky náramku z depotu v Olcsva-Apáti (býv. Szatmárska stol.).¹¹⁸

Ojedinele sa vyníma medzi ozdobami z depotov mladšej doby bronzovej predmet podobný plochému oválnemu náramku (obr. 9: 16), ktorý do určitej miery pripomína polmesiacovité chrániče ihlíc, s akými sa stretáme v depotoch kosziderského typu, v nálezoch mohylovej a lužickej kultúry, ale predovšetkým v náplni pilinskej kultúry.

c) Krúžky a gombíky

Špirálovému kruhu menších rozmerov z drôtu oválneho prierezu (obr. 9: 15) veľmi sa podobá napr. kruh z Rohodu, datovaný do stupňa BD,¹¹⁹ no analogické ozdoby bližšie neznámeho určenia doložené sú aj v mladších hromadných nálezoch.¹²⁰ Tordovaný krúžok z Bodrogu (obr. 9: 10), najskôr ozdoba do vlasov, podľa analógií v hornopotiských depotoch možno zaradiť do stupňov BD¹²¹ a HA₁.¹²² Podobné ozdoby v oblasti lužickej kultúry na Slovensku vystupujú dokázateľne vo fáze BD.¹²³ Za súčasné s opísanými krúžkami treba považovať aj špirálové prstene z tordovaného drôtu z bodrožského nálezu.

Zhruba do obdobia stupňov BD až HA možno datovať aj väčšie-menšie krúžky z tenkého alebo hrubšieho drôtu, z ktorých viaceré, najmä pokiaľ sú skrútené do oválu, treba považovať za ohnivká ozdobných retiazok (obr. 9: 8, 9, 25, 32, 35). Oválne drôtené články retiazky z lužickej mohyly v Mikušovciach, podobné ohnivkám z Bodrogu, datuje hrobový inventár spoľahlivo do stupňa BD.¹²⁴ Takéto ohnivká z bohatého žiarového hrobu II mohyly v Čake sú zo staršej fázy mladšej doby bronzovej, zodpovedajúcej Reineckeho stupňom BD a HA.¹²⁵

K plochému krúžku (obr. 9: 21) najpriliehavejšou analógiou sú krúžky nájdené v depote z Herczeghalomu, datovateľnom podľa sekeriek s tuľajkou do stupňa HB₁,¹²⁶ a krúžok z Gemera zo súboru predmetov patriacich v podstate do stupňa HA.¹²⁷

Nášivky podobné mierne klenutej puklici z tenkého plechu s dvoma otvormi [jeden je uprostred, druhý bol na samom okraji] z bodrožského depotu (obr. 9: 28) sa zjavujú najvčaššie v nálezoch kosziderského horizontu.¹²⁸ Ich výroba vrcholí však, pokiaľ ide o vnútrokarpatský priestor, predovšetkým v mladopilinskej kultúre,¹²⁹ kde sú puklice bežné hlavne v depotoch rimavskosobotského typu, datovaných do staršej fázy stupňa HA.¹³⁰ Ojedinelé puklice s dvoma otvormi našli sa aj v násype veľkej mohyly zo staršej fázy mladšej doby bronzovej (BD a HA) v Čake na juhozápadnom Slovensku, sú však z kostrových hrobov zo strednej doby bronzovej, rozrušených pri budovaní objektu.¹³¹ V depote z Nyírlugosa-Szennyespuszty sú podobné puklice podľa čistého datovateľné až do stupňa HB.¹³² Najbohatším nálezom puklíc s dvoma otvormi v oblasti pilinskej kultúry je depot z Rimavskej Soboty (1867) a druhý depot zo Zvolena, v hornom Potísi druhý depot z Klačanova a v severoslovenskej oblasti lužickej kultúry depot z Liptovskej Mary. Podľa názoru J. Paulíka puklice v niektorých prípadoch slúžili na výzdobu kruhových drevených štítov popredných jedincov.¹³³

Slabo vypuklý miskovitý gombík s podlhovastým uchom na spodku (obr. 9: 33) patrí k zriedkavým nálezom v oblasti pilinskej a lužickej kultúry.¹³⁴ Stopý dielne na výrobu takýchto ozdôb (menších rozmerov) našli sa výnimočne na výšinnom sídlisku v Terni, ktoré podľa keramických nálezov patrí do okruhu

gávskej kultúry.¹³⁵ Gombík z Bodrogu je z masívneho plechu, má väčšie rozmery a najviac pripomína gombík z prvého depotu v Lazoch,¹³⁶ gombík z prvého depotu vo Zvolene,¹³⁷ gombík z Gemera¹³⁸ a gombík z depotu vo Vyšnom Sliači,¹³⁹ teda gombíky z nálezových súborov patriacich do stupňa HA.

Malý plechový kotúč s odsadeným, mierne vyvýšeným okrajom, svojim hákovite ohnutým pásikovým výčnelkom na spodku (obr. 9: 34) značne pripomína gombíky zo spomenutého bohatého žiarového hrobu II mohyly v Čake, ktorý J. Paulík datoval do staršej fázy mladšej doby bronzovej (BD—HA).¹⁴⁰

Ku kosoštvorcovému plechovému gombíku s uškom, utvoreným z dvoch zobákovite ohnutých tŕňov, nepoznáam analógie.

K pukliciám a gombíkom s uškom druží sa napokon aj obdĺžniková platnička s dvoma uškami na spodku (obr. 9: 37), akoby nátepná doštička, ktorá má najbližšie analógie v prvom depote z Lazov (prv Lazarský potok, Lazarov Potok) zo stupňa HA¹⁴¹ a ktorej sú blízke aj platničky v depote zo staršieho úseku mladšej doby bronzovej z Uioara de Sus.¹⁴²

d) Korálky, rúrky, návrčky a iné ozdoby

Väčší súdkovitý korál z bodrožského nálezu (obr. 9: 35) má zatiaľ najpriliehavejšie analógie v oravskej oblasti kultúry popolnicových polí: v depote z Nižnej nad Oravou¹⁴³ a v depote objavenom na hraniciach Medvedzia a Krásnej Hôrky, kde boli navlečené po dva a dva na slučku diadémov.¹⁴⁴ Aj nízke valcovité korálky (obr. 9: 35) z bodrožského depotu patria k zriedkavým nálezom z mladšej doby bronzovej. Na Slovensku boli doteraz známe len z oblasti lužickej kultúry,¹⁴⁵ z nich korálky z lužických mohýl v Mikušovciach a Trenčianskych Tepliciach sú spoľahlivo datované do stupňa BD.¹⁴⁶ V hornom Potísi okrem bodrožského nálezu doložené sú napr. v depote zo stupňa BD z Pátrohy,¹⁴⁷ v depote zo stupňa HA₁ z Nagyhalászu¹⁴⁸ a v depote z lokality Boržavskoje.¹⁴⁹ Podľa Z. Pivoarovovej bronzové korálky v lužickej kultúre na Slovensku sa mimo časového horizontu mohylového pochovávanía nevyskytujú.¹⁵⁰

Plechové valcovité rúrky z Bodrogu (obr. 10: 1—19), z ktorých tri sú zdobené pásmi priečných rýh, sú prvým nálezom týchto ozdôb — snád článkov náhrdelníka — z mladšej doby bronzovej na východnom Slovensku. Ich predlohy siahajú do začiatkov doby bronzovej. Takéto rúrky z medi sú typické v inventári nitrianskej skupiny.¹⁵¹ Najstaršie podobné rúrky z bronzú doložené sú v inventári kultúry s inkrustovanou keramikou,¹⁵² na Slovensku v hrobových nálezoch neskorej únětickej kultúry,¹⁵³ v Zakarpatskej oblasti Ukrajinskej SSR v depotoch kosziderského typu z Kolodného a Podhorian.¹⁵⁴ Najmladšie plechové rúrky z územia Československa sú z už spomenutého žiarového hrobu II mohyly v Čake zo staršej fázy mladšej doby bronzovej,¹⁵⁵ tri rúrky z popolnicového poľa zo strednej a mladšej fázy lužickej kultúry v Malej Bělej¹⁵⁶ a dve takéto rúrky z Jaroměře¹⁵⁷ z popolnicového poľa datovaného do najmladšieho stupňa lu-

žickej kultúry, ktorý podľa J. Filipa zodpovedá Monteliovkej IV. dobe bronzovej.¹⁵⁸ S výhradami možno k týmto ozdobám zaradiť ešte plechové návlečky s plastickými rebrami z lužickej mohyly zo stupňa BD v Mikušovciach,¹⁵⁹ ktorým sa podľa Z. Pivovarovovej podobajú pliešky v skupine Riegsee.¹⁶⁰ Z uvedených analógií k rúrkam z Bodrogu najpriliehavejšie sú nesporné nálezy z Malej Bělej a Jaroměře. Avšak k rúrkam s prstencovite vypuklými koncami z Bodrogu nepoznáam zatiaľ analógie. Väčší obdĺžnikový kus plechu v náleze z Bodrogu určený bol pravdepodobne na výrobu valcovitých rúrok.

Fragmentom úzkych, špirálovite zvlnutých rúrok z drôtu (obr. 10: 20—22) — snád náhrdelných ozdôb — z bodrožského nálezu podobné sú rúrky bežné v hornom Potisí,¹⁶¹ v oblasti pilinskej kultúry (tu sú v depotoch obzvlášť hojné)¹⁶² a v slovenskej oblasti lužickej a lužicko-sliezskej kultúry.¹⁶³

Štyri návlečky z obdĺžnikového plechu z bodrožského nálezu (obr. 9: 23, 25—27) sú úplne podobné skobkám spájajúcim drôty na diadémoch z depotov patriacich do stupňa HA;¹⁶⁴ najznámejšie takéto nálezy sú z oblasti lužicko-sliezskych popolnicových polí.

Plachý špirálový kotúč zo štvorhranného drôtu, ktorý sa pri samom ulomení konci mení v oblý (obr. 9: 36), pochádza najskôr z okuliarovitého závesku neobvykle veľkých rozmerov. Ak ide o časť takejto ozdoby, neobvyklá je na nej aj výzdoba, ťahajúca sa v podobe drobných zárezov na dvoch protiľahlých hranách drôtu blízko jeho ulomeného konca. Možnosť, že kotúč je z dvojdielnej štitovej spony alebo z ukončenia špirálového náramenného kruhu, je málo pravdepodobná. Datujem ho na začiatok stupňa HA.

Blízkou paralelou polepšovitého závesku z Bodrogu (obr. 9: 35) je licho-bežníkový plechový závesok v depote z Caransebeša z Holsteho horizontu A hromadných a hrobových nálezov z obdobia popolnicových polí.¹⁶⁵

Ostatné nálezy

Zlomky plechu

Pozoruhodné sú len tri kúsky tenkého plechu s výzdobou pozostávajúcou zo súbežných rebier a zlomok s riadkami pukličiek (obr. 10: 32, 33, 40). Z akých predmetov pochádzajú tieto aj ostatné (atypické) úlomky plechu, nedá sa spoľahlivo zistiť. Väčšinou sú snád z tepaných nádob, hlavne dva zlomky s pravidelnými plastickými pásmi vodorovných rebier. Či je zlomok s riadkami pukličiek z tepanej nádoby alebo z opaska, je tiež problematické. Azda z uška šálky pochádza úzky pásik s troma súbežnými jemnými ryhami na spodnej strane, ktoré sa na opačnej strane črtajú ako nepatrne vypuklé rebrá. Ide o zlomky patriace najskôr do obdobia tepaných šálok, kotlíkov a sitúl.

Medzi početnými kusmi bronzoviny pozornosť si zasluhujú len kužeľovité výliatky z bočných kanálikov odlievacích foriem, ktorými sa vlieval roztažený bronz [obr. 11: 24, 28—34].

Z á v e r

Predmety depotu, ako ukázal ich rozbor, sú zo širšieho úseku mladšej doby bronzovej, a to z obdobia od stupňa BD do začiatku stupňa HB (podľa Reineckeého delenia). Najstarší predmet v depote, datovateľný spoľahlivo do stupňa BD, je nesporne ihlica s guľovitou hlavičkou a so zosilneným krčkom. Časove približne k nej sa druží plechový kotúčik s otvorom uprostred, ak je hlavičkou ihlice. Typologicky k starším predmetom, a to do prelomu stupňov BD a HA, zaraďujem aj niektoré ďalšie ozdoby, ako plechové trubičky, tordované krúžky, valcovité korálky, obdĺžnikovú platničku a gombík s háčkovite zahnutým plieškom na spodku. Do stupňa HA, hlavne do jeho prvej fázy, sú datovateľné torzá náramkov kosoštvorcového prierezu, návlečky, súdkovitý korálik, puklice, špirálový kotúč, krátky meč a torzo miniatúrneho sekeromlatu. Nástroje, ktoré tvoria jadro depotu, sú v podstate tiež zo stupňa HA, majú však tvary, ktoré trvali od stupňa BD až do začiatku stupňa HB. Okrem kosákov, nožov s jazykovitou rukoväťou, sekeriek a pílok sem patria pravdepodobne aj šidlá, dláta a priebojníky. Najmladšími predmetmi v depote sú zlomky tenkého plechu s plastickou výzdobou, pochádzajúce najskôr z tepaných nádob; možno ich datovať do stupňa HB₁.

Čas uloženia depotu do zeme určujú jeho najmladšie predmety, predovšetkým zlomky z tepaných nádob. Podľa nich možno pripustiť, že depot zakopali na prelome stupňov HA a HB, prípadne už na začiatku stupňa HB. V tom čase niektoré typologicky staršie predmety depotu boli už pravdepodobne starožitnosťami.

Predmety depotu patrili kovolejárovi a boli určené z najväčšej časti na preliatie.

V súvisi s bodrožským depotom vynára sa napokon aj problém, do okruhu ktorej kultúry ho možno zaradiť. To je napokon otázka, ktorá sa týka prevažnej časti depotov objavených v neobvykle veľkom počte v oblasti nad hornou Tisou na východnom Slovensku a v susednej Zakarpatskej oblasti USSR a datovaných v jadre do stupňov HA—HB. Pretože v bodrožskom depote chýbajú veci typické pre pilinskú kultúru a zakopaný bol niekedy až na prelome stupňov HA a HB alebo na začiatku stupňa HB, prichádza v uvedenej súvislosti do úvahy s najväčšou pravdepodobnosťou gávská kultúra, ktorej nositelia vo včasnej halštatskej fáze prenikajú z juhovýchodu až pod karpatský oblúk (najsevernejšie nálezisko s gávskou kultúrou na východnom Slovensku je

hradisko nad obcou Nižný Tvarožec, severne od Bardejova v oblasti Tyličského sedla¹⁶⁶) a hlboko sa vklíňujú do územia ľudu s doznievajúcou pilinskou kultúrou na juhovýchodnom Slovensku.¹⁶⁷ Až budú početné bronzové depoty z najvýchodnejšej časti Slovenska a zo Zakarpatskej oblasti USSR preskúmané a spracované aj po stránke kultúrnej príslušnosti, bude možné aj depot spoľahlivo pripísať jednému alebo druhému kultúrnemu okruhu. Začiatky v tomto smere urobil už J. Paulík, ktorý z depotov Východoslovenskej nížiny s postupom a činnosťou gávkeho ľudu spája hromadný nález somotorský a najmä depot zo Žbiniac.¹⁶⁸

Na styky juhovýchodného Slovenska s územím lužickej kultúry upozorňujú v bodrožskom náleze niektoré z jeho starších predmetov, čo sa vzťahuje hlavne na ihlicu s guľovitou hlavičkou a zosilneným křčkom a na ihlicu s kužeľovitou hlavičkou a vývalkom na křčku. Na vzťahy spomenutého územia k západnej oblasti ľudu popolnicových polí poukazovali by niektoré zlomky sekier s tuľajkou a zlomky kosákov s rukoväťou.

Význam bodrožského depotu zvyšuje skutočnosť, že bol v nádobe, ktorú s určitými výhradami zaraďujem do gávkej kultúry. Tento amforovitý hrniec nás aspoň čiastočne oboznamuje aj s úžitkovou keramikou jedinca, ktorému patrila doteraz zistený najväčší hromadný nález bronzových predmetov na východnom Slovensku, obsahujúci popri ozdobách úboru a tela jeden z najpozoruhodnejších súborov roľnícko-remeselníckeho riadu z mladšej doby bronzovej.

Poznámky

¹ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 122, 212, pozn. 106.

² Andel K., *Výsledok archeologického prieskumu na zemplínsko-užskej nížine v r. 1953—1954*, Vlastivedný sborník I, Košice 1955, 159, 166.

³ Budinský-Krička V., *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*, Slovenské dejiny 1, Bratislava 1947, 97, tab. XXX: 1, 2. Omylom bolo do kuštanovickej kultúry zaradené pohrebisko vo Vojnatine v článku: Budinský-Krička V., *Medzy Wyhorlatem a pasmem Tokajsko-preszowskim*, AAC III, 1961, 71, obr. 9. S popolnicovým poľom vo Vojnatine časove a kultúrne súvisí urna z Lúčok, hrobové nálezy z Voján a hrob z Kapušian: ten istý, Slovenské dejiny 1, 97, tab. XXXI: 1 (Lúčky); ten istý, *Východoslovenská nížina v pravěku*, AR XIII, 1961, 44 obr. 32 (Vojany); ten istý, *Doba bronzová a halštatská*, Dejiny Prešova 1, Košice 1965, 44 obr. 5 (Kapušany).

⁴ Pastor J., *Sídliskový výskum na Somotorskej hore r. 1955*, SIA VI-2, 1958, 322, tab. VII: 1. Tú istú nádobu porov.: Paulík J., *Mladšia doba bronzová*, Pravek východného Slovenska, Malá monografia východného Slovenska VIII/1, Košice 1966, obr. 46: 4.

⁵ Budinský-Krička V., *Archeológia*, Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova, Martin 1958, 49, 50, obr. 21.

⁶ Paulík J., l. c. 130, 131.

⁷ Tamže, 126—131.

⁸ Jílková E., *Piliňské pohřebiště Barca II a jeho časové a kulturní horizonty*, SIA IX, 1961, obr. 11: 3, obr. 15: 6.

⁹ O rozšíření a zaradení kosáků s bočným třním porov. Berňakovič K., *Hromadné nálezy z doby bronzové z územia na pravom brehu hornej Tisy (Zakarpatská oblasť USSR)*, SZ AÜSAV 4, 1961, 10, 11. Paulík J., *Súpis medených a bronzových predmetov v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote*, SZ AÜSAV 15, 1965, 57.

¹⁰ Jós A., *Bronzkori halmazleletek (Kemenczei Tibor értékelésével)*, A Nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve VI—VII, 1963—1964, tab. XVI: 15—21 (Tiszabездéd), tab. XXII: 4—8 (Demecser). Sem patrí azda aj kosák v depote z Gemzse, porov. Holste F., *Hortfunde Südosteuropas*, Marburg/Lahn 1951, 20, tab. 38: 28.

¹¹ Jós A., l. c., tab. II: 21—30 (Apagy), tab. IV: 8—13, tab. V, tab. VI: 47 (Balsa), tab. XI: 22—29 (Berkesz-Csonkásdölő), tab. XXVII: 23, 24 (Kemecse), tab. XXXIV: 5, 6 (Tiszanagyfalu), tab. XXXVI: 19, 20 (Nagyhalász), tab. XL: 21, 22 (Nyírbogdány). Depot z Botrađa (USSR), v ktorom okrem sekeriek so zobákovitým ústím tuľajky a šestbokej tyčinky sú aj kosáky s bočným třním, patrí najskôr do stupňa HA. Berňakovič K., l. c. 39. Holste F., *Hortfunde*, 19, tab. 34: 26, 27.

¹² Jós A., l. c., tab. XXXIX: 4—7 (Napkor), tab. LV: 16—24 (Rohod III), tab. LXI: 16 (Nyírtura).

¹³ Jós A., l. c., tab. V (Balsa), tab. XXII: 5, 6, 8 (Demecser), tab. XXXIV: 5 (Tiszanagyfalu), tab. L: 14, 15, 16 (Rohod). Holste F., *Hortfunde*, 15, tab. 28: 22 (Blatná Polianka). Berňakovič K., l. c., tab. I: 1—3.

¹⁴ Holste F., *Hortfunde*, tab. 27: 5, 6, 10 (Guşteriřa), tab. 31: 7 (Fechetăut, Tăut, Feketôt), tab. 32: 25, 26 (Sfăraş), tab. 33: 4, 5 (Aleşd), tab. 46: 16, 17 (Uloara de Sus), tab. 48: 21 (Jamul Mare), tab. 48: 30, 40 (Şarcad). Porov. tiež Roska M., *Erdély régészeti repertórium I*, Kolozsvár 1942, 215, obr. 261: 3 (Trăznea).

¹⁵ Holste F., *Hortfunde*, tab. 6: 21 (Otok-Privlaka), tab. 16: 30 (Gornja-Vrba), tab. 18: 15 (Caransebeş), tab. 19: 29, 30 (Vrřac), tab. 21: 33 (Malý Źam), tab. 37: 7 (Tura), tab. 42: 31—33 (Uzd).

¹⁶ Eisner J., l. c., 113.

¹⁷ Tamže, 68.

¹⁸ Holste F., *Hortfunde*, 15, tab. 23: 22.

¹⁹ Źaki A., *Początki rozwoju kultury łużyckiej w dorzeczu górnej Wisły*, Lublin 1950, 100, obr. 93.

²⁰ Tamže, 100.

²¹ Szafranski W., *Skarby brązowe z epoki wspólnoty pierwotnej (IV i V okres epoki brązowej) w Wielkopolsce*, Warszawa-Wrocław 1955, 115—123.

²² Kostrzewski J., *Skarby i łuzne znaleziska metalowe od eneolitu do wczesnego okresu Źelaza z górnego i řrodkowego dorzecza Warty*, Przegląd Archeologiczny V, 1933—1936 (separát), 12, 15.

²³ Szafranski W., l. c.

²⁴ Tamže, 123.

²⁵ Tamže, 117.

²⁶ Tamže.

²⁷ Tamže, 120.

²⁸ Müller-Karpe H., *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin 1959, tab. 126: A26 (Strassengel), tab. 162: B9 (Oberkulm).

²⁹ Tamže, tab. 163: 26, 28 (Beuron), tab. 167: B8 (Pullach), tab. 173: A9 (Ottenstall).

³⁰ Tamže, 147, tab. 150: B1—3 (Strassbessenbach), tab. 151: A5, 6 (Riedhöfl), tab. 151: C7 (Eitlbrunn), tab. 152: A11 (Affalterthal), tab. 153, 154A, (Penkhof), tab. 157: 21, 29, 30 (Stockheim), tab. 160: B1—3 (Gochsheim), tab. 161: A11—13 (Niedernberg).

³¹ Filip J., *Popelnicová pole a počátky Źelezně doby v Ĺechách*, Praha 1936—1937, 73, 86.

³² Tamže, 73.

³³ Kučera J., *Hromadný nález bronzů v Drslavicích u Uh. Brodu*, Pravěk 1904, 50, 51, tab. IV: 5, 9. Paulík J., *Nález řtitových puklic z mladřej doby bronzové vo Zvolene*, SZ AÜSAV 15, 1955, 21.

³⁴ Jós A., l. c., 42.

³⁵ Tamže, tab. II: 31—42, tab. III: 43, 44, 46, 48, 49 [Apagy], tab. IV: 1—7, tab. VI: 44—60, tab. VII: 61—66 [Balsa], tab. XI: 30, 31 [Berkesz-Csonkásdülő], tab. XVII: 2—7 [Sárazsadaány], tab. XXVIII: 31, 32, tab. XXXII: 16—19 [Kemecse], tab. XXXIV: 7 [Tiszanagyfalu], tab. XL: 20 [Nyírbogdány], tab. XLVIII: 1—22 [Piricse], tab. XLIX: 6—8 [Pusztadobos]. Tu možno spomenúť aj kosáky z Füzesabonya, Aranyosa a Érkeserű z depotov datovateľných do stupňa HA. Holste F., *Hortfunde*, 17, 21, 22, tab. 31: 21—29 [Füzesabony], tab. 40: 15—19, 21, 25, 26 [Aranyos], tab. 41: 3—5 [Érkeserű].

³⁶ Jós A., l. c., tab. XXVI: 8 [Kántorjánosi], tab. XXXVIII: 12, 13 [Nagykálló], tab. XXXIX: 1, 2 [Napkor], tab. LI, tab. LII: 21 [Rohod II], tab. LVIII: 13—22, tab. LIX: 17, 18 [Tiszaeszlár], tab. LXII: 4 [Ecsedi láp].

³⁷ Holste F., *Hortfunde*, 10, 14, 17, 18, 20, 24, 25, 26, tab. 18: 54, 55 [Moldova Veche], tab. 27: 15—19, 22—24 [Gușterița], tab. 32: 27, 29, 32, 33 [Sfâraș], tab. 33: 26 [Kálmánd], tab. 33: 30 [Sâna de Sus, Felsőboldád], tab. 38: 6 [Aleșd], tab. 46: 18—22, 24—30 [Uioara de Sus], tab. 47: 16, 20—24 [Spálnaca], tab. 47: 27, 28 [Fizeșul Gherlii], tab. 47: 34, 35 [Sălărd], tab. 48: 21—23 [Jamul-Mare], tab. 48: 31—36, 42 [Șarcad], tab. 49: 14—18 [Hida]. Porov. tiež Roska M., l. c., 254, 303, obr. 314: 1, 7 [Aluniș], tab. 367: 1 [Roșia].

³⁸ Holste F., *Hortfunde*, 4, 5, 6—14, 16, 17, 19, 22, 23, 26, tab. 1: 18—20 [Beravci], tab. 3: 20—25 [Bizovac], tab. 6: 8—9, 11—20, 22 [Otok-Privlaka], tab. 7: 9, 25 [Podcrkavlje a Slavonski Brod], tab. 9: 14—16 [Mačkovac], tab. 9: 33—38 [Siću], tab. 12: 1—13 [Bingula-Divoš], tab. 13 [Tenja], tab. 15: 29, 30 [Popinci], tab. 16: 24—29, 31, 32 [Gornja-Vrba], tab. 17: 8, 9 [Marina], tab. 18: 16—21 [Banatski Karlovac], tab. 19: 22—27 [Mesić], tab. 19: 31, 32 [Vršac], tab. 21: 34 [Mali Žam], tab. 21: 42—50 [Százard], tab. 22: 9, 10 [Lovasberény], tab. 23: 21—23 [Mohács], tab. 29: 26—28 [Csongrád], tab. 30: 24 [Vésztd], tab. 32: 11, 13 [Nagykajdács], tab. 34: 22 [Torvaj], tab. 42: 15, 20, 21 [Sióagárd-Leányvár], tab. 43: 39, 40 [Sióagárd], tab. 49: 33 [Kamenica Gora].

³⁹ Eisner J., l. c., 114.

⁴⁰ Kučera J., *Pravěk 1904*, tab. IV: 3—9. Holste F., *Zur Chronologie der südost-europäischen Depotfunde der Urnenfelderzeit*, Marburg/Lahn 1962, 12, tab. 4. V stredoslovenskej oblasti pilínskej kultúry kosáky s rukoväťou doložené sú v prvom hromadnom náleze zo Zvolena (stupeň HA): Balaša G., *Nález bronzového pokladu na Pustom hrade vo Zvolene*, ČMSS XXXVI—XXXVII, 1946, obr. 1: 15—19.

⁴¹ Novotná M., *K chronológii hromadných nálezov bronzov na východnom Slovensku*, *Musaica III*, 1963, 64 [Plešany]. Tá istá, *Ein Bronze-Hortfund aus Viničky in der Ostslowakei*, *Musaica V*, 1965, tab. III: 6.

⁴² Berňákovič K., l. c., 11.

⁴³ Kostrzewski J., *Skarby*, 18, 68, obr. 91: 7, 8. Dva kosáky považuje za import z Karpatskej kotliny [l. c., 18].

⁴⁴ Tamže, 19.

⁴⁵ Szafranski W., l. c., 115.

⁴⁶ Tamže, 116, 117.

⁴⁷ Filip J., l. c., 73.

⁴⁸ Müller-Karpe H., l. c., tab. 125: D4, 5 [Zerowetz [Cеровец]], tab. 125: A6 [Oberlog], tab. 126: A [Strassengel], tab. 126: B9 [Trösing], tab. 127: A6, 10—17 [Bruck a. d. Mur], tab. 128: A12 [Haidach], tab. 129: 27—29 [Augsdorf], tab. 130: A [Augsdorf], tab. 130: B3 [Jurkendorf], tab. 131: 19, 20, 25—29 [Špure], tab. 132: A8, 13—15 [Tschermoschintz [Črmošnjice]], tab. 133: 22—26 [Čermožišče], tab. 135: A6, 9—16 [Hummersdorf], tab. 135: B3—6, [Wöllersdorf], tab. 136: 22—35 [Wöllersdorf], tab. 137: 23—26, 29, 30 [Linz], tab. 138: 1—19, 21—23 [Linz], tab. 142: A6, 8 [Herrenbaumgarten], tab. 143: A11, 12, 17 [Haslau-Regelsbrunn], tab. 149: A11, 12 [Winklsass], tab. 145: A6, 9 [Seeboden am Millstätter See], tab. 146: A6—8, 10—20 [Weidachwies], tab. 147: A11, 12, 19—28 [Horgauergreut], tab. 147: D1 [Eschlkam], tab. 149: 1—36 [Winklsass], tab. 150: A17—22 [Mintraching], tab. 151: B1—3 [Wölsau], tab. 155: A9, 14—16 [Windsbach], tab. 155: C3 [Hesselberg], tab. 157: 12—14, 16—19, 21—28 [Stockheim], tab. 161: A13 [Niedernberg], tab. 161: B2, 3, 5, 7—13 [Kallmünz], tab. 162: A18—27 [Osterburken], tab. 162: B8—12 [Oberkulm], tab. 163: A25—31, 34—44, 46—48 [Beuron], tab. 164: 15, 20—23,

27—34, 39—43, tab. 165: A15—30 (Pfeffingen), tab. 167: A28, 29 (Karlstein), tab. 167: B8 (Pullach), tab. 168: 13, 16—19, 22, 24, 25 (Ehingen), tab. 170: A6, 7 (Groß-Bieberau), tab. 171: A5—16 (Asperg), tab. 171: B2, 6—9 (Winterlingen), tab. 173: A7—11, 13—15 (Ottenstall), tab. 174: A6—13 (Frankfurt am Main), tab. 175: B7, 8 (Villingen), tab. 175: C6 (Hohenhewen), tab. 176: A24 (Mannheim-Wallstadt), tab. 177: D4 (Burladingen).

⁴⁹ Tamže, tab. 130: A10 (Augsdorf), tab. 133: 32 (Čermožišče), tab. 146: C6 (Dachau), tab. 138: 14, 21 (Linz), tab. 149: 4 (Winklsass), tab. 150: A18 (Mintraching).

⁵⁰ J ó s a A., l. c., tab. VI: 52 (Balsa), tab. XXVII: 30, tab. XXVIII: 32 (Kemece), tab. XL: 20 (Nyírbogdány).

⁵¹ Holste F., *Chronologie*, 12, tab. 4 (Blučina). Ten istý, *Hortfunde*, 10, tab. 18: 17 (Caransebeș).

⁵² Müller-Karpe H., *Beiträge*, tab. 135: B4.

⁵³ Holste F., *Chronologie*, 12, tab. 12 (Podcrkavlje a Slavonski Brod), tab. 17 (Psychró), tab. 28 (Beravci). Ten istý, *Hortfunde*, 4, 6, tab. 2: 3 (Beravci), tab. 8: 9 (Podcrkavlje). Porov. tiež nôž z Feketónu a ďalší z Uioara de Sus z depotov datovateľných do stupňov BD—HA. Holste F., *Hortfunde*, 16, 24, tab. 31: 2, tab. 46: 49.

⁵⁴ Paulík J., *Súpis*, SZ AUSA 15, 1965, 35, 57, tab. V: 1.

⁵⁵ Müller-Karpe H., *Beiträge*, tab. 105: 9, 11.

⁵⁶ Tamže, tab. 180: E, H.

⁵⁷ Tamže, obr. 24: 8.

⁵⁸ Holste F., *Chronologie*, 12, tab. 10: 2. Ten istý, *Hortfunde*, 10, tab. 18: 8.

⁵⁹ Hampel J., *A bronzkor emlékei Magyarhonban I*, Budapest 1886, tab. CVIII: 29.

⁶⁰ Hampel J., *A bronzkor emlékei Magyarhonban III*, Budapest 1896, tab. CCXXXVIII: 35.

⁶¹ Kürti J., *Archeologické nálezy z Bešeňovej (Liptov)*, SMSS XXIV, 1930, obr. F5. Nôž je nezvestný.

⁶² J ó s a A., l. c., tab. XXI: 12, 13.

⁶³ Tamže, tab. VIII: 85 (Balsa), tab. XVII: 10, tab. XVIII: 11 (Sárazsadány), tab. XXIX: 64, 65 (Kemece), tab. XLVIII: 26 (Piricse).

⁶⁴ Tamže, tab. XXXVIII: 6—8 (Nagykálló), tab. XLII: 3, 7, 10 (Nyíregyháza), tab. LII: 14 (Rohod II), tab. LIX: 14 (Tiszaeszlár), tab. LXI: 6 (Nyírtura), tab. LXII: 1, 4 (Ecsedi láp). Müller-Karpe H., *Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern*, München 1961, tab. 41: 19 (Špálnaca).

⁶⁵ Novotná M. *K chronológii*, 55.

⁶⁶ Foltiny S., *Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens*, Bonn 1955, tab. 60: 2 (Orci), tab. 61: 19 (Kaszapuszta), tab. 62: 7 (Kér), 9 (Špálnaca), tab. 63: 14 (Velem).

⁶⁷ Kostrzewski J., *Skarby*, 14, tab. XIII: 2, tab. XVII: 15.

⁶⁸ Müller-Karpe H., *Beiträge*, tab. 125: A5 (Oberlog), tab. 125: C1 (St. Johann), tab. 126: A14 (Strassengel), tab. 129: 2, 3, 14 (Augsdorf), tab. 130: B7 (Jurkendorf), tab. 131: 1—3, 5 (Špure), tab. 132: A1, 5—7 (Črmošnjice), tab. 135: A3 (Hammersdorf).

⁶⁹ Holste F., *Hortfunde*, tab. 3: 1—3, 6, 15 (Bizovac), tab. 5: 1—3, 8 (Otok-Privlaka), tab. 7: 1, 2, 4, 5 (Podcrkavlje a Slavonski Brod), tab. 9: 1 (Mačkovac), tab. 9: 31 (Siću), tab. 11: 1—4 (Bingula-Divoš), tab. 13: 1 (Tenja pri Osijeku), tab. 15: 12, 13, 17 (Donja Bebrina), tab. 16: 1—3 (Gornja-Vrba), tab. 18: 1, 4 (Caransebeș), tab. 19: 1—4 (Moldova Veche), tab. 19: 28 (Vršac), tab. 21: 35 (Százard), tab. 24: 25, 26, tab. 25: 18 (Gușterița), tab. 31: 8 (Füzesabony), tab. 33: 3 (Szarvas), tab. 34: 1 (Celna), tab. 36: 8—13 (Csabapuszta), tab. 42: 3 (Sióagárd-Leányvár), tab. 43: 3 (Nyíregyháza), tab. 43: 7, 8, 10, 12, 14 (Nagykálló), tab. 47: 5 (Špálnaca).

⁷⁰ Holste F., *Chronologie*, 12, tab. 8 (Sibiu/Gușterița), tab. 10: 1 (Mešíc), tab. 10: 2 (Caransebeș), tab. 11 (Otok-Privlaka), tab. 12 (Podcrkavlje a Slavonski Brod), tab. 13 (Bizovac), tab. 15 (Tenja).

⁷¹ Tamže, tab. 16 (Šumetac), tab. 20 (Aranyos), tab. 23 (Hida), tab. 24 (Egyek).

⁷² Müller-Karpe H., *Beiträge*, tab. 129: 4 (Augsdorf), tab. 132: A4, 8 (Črmošnjice). Holste F., *Hortfunde*, tab. 1: 10 (Beravci), tab. 3: 14 (Bizovac), tab. 13: 2 (Tenja), tab. 34: 12 (Babópuszta), tab. 37: 6 (Tura), tab. 39: 17 (Tiszaeszlár), tab. 42:

4 [Sióagárd-Leányvár], tab. 47: 6 [Špálnaca]. Ten istý, *Chronologie*, tab. 15 [Tenja]. J ó s a A., l. c., tab. LIX: 14 [Tiszaeszlár], tab. LXI: 6 [Nyírtura]. Roska M., l. c., 209, obr. 248 [Pianul de Sus].

⁷³ Holste F., *Hortfunde*, tab. 3: 16 [Bizovac], tab. 17: 13, 14 [Banatski Karlovac], tab. 20: 1 [Rudnik], tab. 21: 26 [Mali Žam], tab. 29: 8 [Tirgu Mureș], tab. 31: 10 [Füzesabony], tab. 33: 5 [Szarvas], tab. 37: 6 [Tura], tab. 43: 9 [Nagykálló]. J ó s a A., l. c., tab. XXXVIII: 3 [Nagykálló], tab. LXI: 5 [Nyírtura].

⁷⁴ Müller-Karpe H., *Beiträge*, 108, tab. 129: 6.

⁷⁵ Holste F., *Hortfunde*, 16, tab. 29: 25; porov. tiež tab. 42: 6 [Sióagárd-Leányvár].

⁷⁶ Kučera J., *Pravěk* 1904, tab. IV: 2. Sekerka so stredovými lalokmi a vykrojeným tylom, nájdená v mohyle v Čake, je zo stupňov BD a HA. Točík A. — Paulík J., *Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950–51*, SIA VIII-1, 1960, 93, obr. 14: 5.

⁷⁷ J ó s a A., l. c., tab. XII: 45 [Berkész-Csonkásdülő], tab. XVIII: 15 [Sárazsadány].

⁷⁸ Tamže, tab. LIX: 12, 13 [Tiszaeszlár].

⁷⁹ Holste F., *Chronologie*, tab. 2 [Lažany], tab. 3 [Holašovice], tab. 4 [Blučina], tab. 5 [Drslavice], tab. 8 [Sibiu/Gușterița], tab. 9 [Ocna Mureș/Uioara de Sus], tab. 12 [Podcrkavlje a Slavonski Brod], tab. 13 [Bizovac], tab. 14 [Merlara], tab. 16 [Šumetac]. Hampel J., *A bronzkor I*, tab. VII: 5, 6. Holste F., *Hortfunde*, 6, 9, 14, 17, 19, 21–24, 26, 27, tab. 9: 2–4, 8 [Mačkovac], tab. 15: 11 [Bebrina], tab. 26: 3, 4 [Gușterița], tab. 31: 15, 16 [Füzesabony], tab. 36: 18 [Csabapuszta], tab. 39: 21 [Tiszaeszlár], tab. 40: 5 [Aranyos], tab. 42: 1 [Sióagárd-Leányvár], tab. 42: 23 [Uzd], tab. 45: 27, 29 [Uioara de Sus], tab. 48: 43 [Șarcad], tab. 50: 19, 20 [Kleedorf].

⁸⁰ Berňakovič K., l. c., 22, 23, tab. IX: 5.

⁸¹ J ó s a A., l. c., tab. XXXVII: 35.

⁸² Tamže, tab. X, tab. XI: 14–20 [Berkész-Csonkásdülő], tab. XXI: 1–8 [Buj], tab. XXX: 87–93 [Kemecse], tab. XXXVI: 17, 18 [Nagyhalász], tab. XLI: 46 [Nyírbogdány].

⁸³ Tamže, tab. XXVI: 9 [Kántorjánosi], tab. LV: 3–15 [Rohod III].

⁸⁴ Berňakovič K., l. c., 16. Porov. tiež Eisner J., l. c., 114, 115. Hampel J., *A bronzkor I*, tab. XVII: 11 [Suskovo], tab. LXXXIX: 9 [Borjas], tab. XCV: 7, 8 [Bodrogkeresztúr], tab. XCVII: 11–17 [Bozsók], tab. CVII: 28–31 [Szendrölád], tab. CVIII: 23–25 [Lázy, Lázárpatak], tab. CLXVI: 6–10 [Potság], tab. CCXXXII. 25, 27–30, tab. CCXXXIII: 36–41 [Kemecse], tab. CCXXXVIII: 49–51 [Velem].

⁸⁵ Novotná M., *K chronológii*, 61, 62.

⁸⁶ Holste F., *Chronologie*, tab. 7: 2 [Cincu], tab. 12 [Podcrkavlje pri Slavonskom Brode]. Porov. tiež Holste F., *Hortfunde*, 6, 7, 10, 17, 25, tab. 8: 19 [Podcrkavlje i Brod], tab. 12: 24, 25 [Bingula-Divoš], tab. 18: 27 [Caransebeș], tab. 18: 42 [Moldova Veche], tab. 32: 24 [Sfăraș], tab. 48: 16 [Jamul Mare].

⁸⁷ Eisner J., l. c., 111.

⁸⁸ Tamže.

⁸⁹ Berňakovič K., l. c., tab. V: 8, 12.

⁹⁰ Foltiny S., l. c., 102, 103.

⁹¹ Berňakovič K., l. c., 17, tab. V: 8 [Suskovo], 10 [Užhorod].

⁹² Tamže, 39.

⁹³ Tamže, tab. V: 8.

⁹⁴ Budinský-Krička V., *Archeológia*, 50, obr. 21.

⁹⁵ Berňakovič K., l. c., 17, tab. V: 7.

⁹⁶ Doteraz nepublikované nálezy uložené v SNM Martin. Na bronzové šidlo sa prišlo napr. aj na lužickom pohrebisku v Malej Bělej: Hralová J., *Das lausitzer Gräberfeld in Malá Bělá*, *Fontes Archeologici Pragenses* 5, 1962, tab. XXXIV: 12.

⁹⁷ Kemenczei T., *Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve V, 1965, 122, tab. XVIII: 10.

⁹⁸ Paulík J., *Súpis*, tab. IV: 2.

⁹⁹ Hampel J., *A bronzkor III*, tab. CCXXIV: 12ab.

¹⁰⁰ Tamže, tab. CCXXIV: 2, 14.

¹⁰¹ Pivovarová Z., *K problematike mohýl v lužickéj kultúre na Slovensku*, SIA

- XIII-1, 1965, 124, 136. O nálezoch ihlíc s guľovitou hlavičkou a zosilneným kľčkom v oblasti lužickej kultúry na Slovensku porov. Eisner J., l. c., 80, 81.
- ¹⁰² Pivovarová Z., l. c.
- ¹⁰³ Mohyla 12. Výskum V. Budinského-Kričku. SNM v Martine.
- ¹⁰⁴ Zo záchranného výskumu O. Čepeka. SNM v Martine.
- ¹⁰⁵ Filip J., l. c., 58, 59.
- ¹⁰⁶ Pivovarová Z., l. c., tab. V: 17.
- ¹⁰⁷ Budaváry V., ČMSS XXI, 1929, obr. 3: 2.
- ¹⁰⁸ Filip J., *Lužická kultura v Čechách a na Moravě*, Praha 1939, obr. 12: 12.
- ¹⁰⁹ Kučera J., *Pravěk 1904*, tab. V: 15.
- ¹¹⁰ Nepublikovaný nález z výskumu V. Budinského-Kričku. SNM v Martine.
- ¹¹¹ Filip J., l. c., 27, obr. 28: 7.
- ¹¹² Tamže, 10, 29, 34, obr. 12: 34.
- ¹¹³ Holste F., *Hortfunde*, 9, tab. 16: 11.
- ¹¹⁴ Tamže, 24, tab. 44: 16.
- ¹¹⁵ Josa A., l. c., tab. VIII: 102, tab. IX: 104 [Balsa], tab. XIII: 55 [Berkesz-Csonkásdülő], tab. XVIII: 25 [Sárazsadány], tab. XXXVI: 7 [Nagyhalász]. Dva podobné náramky publikuje K. Berňakovič z hromadného nálezu z lokality Velikije Lučki, ktorý datuje do prvej fázy neskorej doby bronzovej: Berňakovič K., l. c., 40, tab. X: 14, tab. XVII: 5.
- ¹¹⁶ Josa A., l. c., 31, tab. IX: 110.
- ¹¹⁷ Kemenczei T., *Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat*, 132
- ¹¹⁸ Hampel J., *A bronzkor I*, tab. L: 6. Ten istý, *A bronzkor II*, 107, 108.
- ¹¹⁹ Josa A., l. c., tab. L: 3, 6.
- ¹²⁰ Tamže, tab. XIII: 49 [Berkesz-Csonkásdülő], tab. XLIX: 5 [Pusztadobos].
- ¹²¹ Tamže, tab. XLII: 11.
- ¹²² Tamže, tab. XXX: 104—106.
- ¹²³ Pivovarová Z., l. c., 126, tab. V: 4, tab. VI: 1. Podobný tordovaný krúžok našiel sa aj v hrobe z najmladšieho stupňa lužickej kultúry v Domamysliciach: Filip J., *Lužická kultura*, obr. 28: 6.
- ¹²⁴ Pivovarová Z., l. c., 126, tab. VI: 5.
- ¹²⁵ Točík A. — Paulík J., *Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950—51*, SIA VIII-1, 1960, 93, obr. 21: 4.
- ¹²⁶ Hampel J., *A bronzkor III*, tab. CCIX: 17, 18.
- ¹²⁷ Hampel J., *A bronzkor I*, tab. CXVI: 31.
- ¹²⁸ Paulík J., *Nález štítových puklic z mladšej doby bronzovej vo Zvolene*, ŠZ AŮSAV 15, 1965, pozn. 23. Bóna I., *Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus*, AAH IX, 1958, obr. 5: 35.
- ¹²⁹ Paulík J., l. c., 21—24.
- ¹³⁰ Kemenczei T., *Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat*, tab. VII: 3, IX: 2, 6, XV: 13, XVI: 2, XVII: 17, XXX: 6.
- ¹³¹ Točík A. — Paulík J., l. c., 60, 66, obr. 8: 5, 6, 11.
- ¹³² Josa A., l. c., tab. XLV: 15—19.
- ¹³³ Paulík J., l. c., 27. Ako ďalšie analógie k miskovitej puklici z Bodrogu porov. Holste F., *Hortfunde*, tab. 8: 18 [Podcrkavlje i Brod], tab. 12: 18 [Bingula-Divoš], tab. 16: 21 [Gornja-Vrba], tab. 21: 22 [Markovac].
- ¹³⁴ Eisner J., l. c., 84, 127. Ich súpis možno doplniť ešte gombíkmi z lužicko-sliezskeho pohrebiska v Ilave. V. B., ČMSS XXIV, čís. 3—4, 1932, obr. 5: 27, 28.
- ¹³⁵ Budinský-Krička V., *Doba bronzová a halštatská*, Dejiny Prešova 1, 43.
- ¹³⁶ Berňakovič K., l. c., tab. VI: 7.
- ¹³⁷ Balaša G., l. c., 94, obr. 3: 40.
- ¹³⁸ Hampel J., *A bronzkor I*, tab. CXVI: 1, 1a.
- ¹³⁹ Kürti J., *Bronzový nález pri Vyšnom Šliači v Liptove*, SMSS XXIII, 1929, 35, obr. 4. Ako ďalšie analógie ku gombíku z Bodrogu porov. Holste F., *Hortfunde*, tab. 5: 36 [Otok-Privlaka], tab. 12: 30 [Bingula-Divoš].
- ¹⁴⁰ Točík A. — Paulík J., l. c., 75, 76, obr. 20: 1—6.

- ¹⁴¹ Berňakovič K., l. c., tab. XVII: 6, 9.
- ¹⁴² Holste F., *Hortfunde*, 24, tab. 44: 40, tab. 45: 42.
- ¹⁴³ Kavuljak A., *Bronzový nález z Nižnej n. Oravou*, ČMSS XXXI, 1940, 78.
- ¹⁴⁴ Krička V., *Výtvarný prejav slovenského praveku*, Turč. Sv. Martin 1942, obr. 19.
- Kürti J., l. c., obr. 1, 2.
- ¹⁴⁵ Eisner J., l. c., 85, 97, 98. B. V., ČMSS XXIV, čís. 3—4, 1932, obr. 5: 20, 21.
- Pivovarová Z., l. c., 126.
- ¹⁴⁶ Pivovarová Z., l. c., 126.
- ¹⁴⁷ Jósa A., l. c., tab. XLVII: 21.
- ¹⁴⁸ Tamže, tab. XXXVI: 21.
- ¹⁴⁹ Berňakovič K., l. c., tab. XVII: 11.
- ¹⁵⁰ Pivovarová Z., l. c., 126.
- ¹⁵¹ Vladár L., *Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961—1962*, AR XVI, 1964, 85, obr. 43: 1. Ten istý, *K niektorým otázkam začiatkov doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku*, SlA XII-2, 1964, obr. 11: 8—10, obr. 13: 11, 12, 16, obr. 15: 2, 3.
- ¹⁵² Bóna J., l. c., obr. 6 [v spodnom rade].
- ¹⁵³ Križanová Š., *Hroby únětickéj kultúry zo staršej doby bronzovej v Hloží (okres Ilava) a v Púchove nad Váhom*, Pamätnica Mestského múzea Dr. Karola Brančíka, Trenčín 1937, obr. 3: 7, 8.
- ¹⁵⁴ Berňakovič K., l. c., 29, tab. XVII: 1.
- ¹⁵⁵ Točík A. — Paulík J., l. c., 79, obr. 19.
- ¹⁵⁶ Hralová J., l. c., [pozri pozn. 96], tab. XXXIV: 10, 13, 14. Filip J., *Lužická kultura*, obr. 12: 40.
- ¹⁵⁷ Filip J., *Lužická kultura*, 17, obr. 10: 12.
- ¹⁵⁸ Tamže, 17, 27.
- ¹⁵⁹ Pivovarová Z., l. c., 126, tab. VI: 6.
- ¹⁶⁰ Tamže, 126.
- ¹⁶¹ Jósa A., l. c., tab. XXIV: 5, 6, tab. XXXVI: 23, XLV. 13, 14.
- ¹⁶² Kemenczei T., *Die Chronologie der Hortfunde vom Typ Rimaszombat*, tab. VIII: 5, IX: 20, X: 27, XI: 17, XV: 11, 12, XVI: 1, XXVII: 27. Balaša G., l. c., obr. 2: 11.
- ¹⁶³ Eisner J., l. c., 125. V. B., ČMSS XXIV, čís. 3—4, 1932, obr. 5: 32. Pivovarová Z., l. c., 126, tab. VI: 12, 13. Početné zlomky úzkych špirálových rúrok našli na napr. aj v lužickej mohyle 12 v Krásnej Vsi, a to spolu s ihlicou s guľovitou hlavičkou a zosilneným kľčkom. Výskum V. Budinského - Kričku. Nepochybne nálezy.
- ¹⁶⁴ Hampel J., *A bronzkor I*, tab. XXXVIII: 1a, 1b.
- ¹⁶⁵ Holste F., *Chronologie*, tab. 10: 2. Ten istý, *Hortfunde*, 10, tab. 18: 4.
- ¹⁶⁶ Črepový materiál z pokusného výskumu AÚ SAV a Šarišského múzea v Bardejove uložený je vo Výskumnom pracovnom stredisku AÚ SAV v Košiciach.
- ¹⁶⁷ Paulík J. — Novotná M. — Benadik B., *Život a umenie doby železnej na Slovensku*, Bratislava 1962, 39—43. Paulík J., *Mladšia doba bronzová*, Pravek východného Slovenska, 134, 135.
- ¹⁶⁸ Paulík J., l. c.

Der Bronzehort aus Bodrog, Bezirk Trebišov

Vojtech Budinský-Krička

Den zur Zeit größten ostslowakischen Hort aus der jüngeren Bronzezeit fand man 1946 in Bodrog (vorher Svätá Mária pri Bodrogu, ehemaliger Bez. Kráľovský Chlmec) beim Rigolen des Bodens für einen Weinberg auf einer südöstlich von der Gemeinde liegenden Sanddüne. Die Gegenstände waren angeblich in zwei Gefäßen gehortet, von denen aber nur eines erhalten blieb; die Bruchstücke des zweiten seien vom Finder in den nahegelegenen Sumpf geworfen worden. Ein Teil der Bronzen gelangte in den Besitz der örtlichen Bewohner und ist zur Zeit verschollen. Den größeren Teil des Hortes übergab der Finder dem ehemaligen Staatlichen archäologischen Institut zu Martin. Das heutige Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften zu Nitra deponierte ihn im Zemplíner Museum zu Michalovce.

Die Gemeinde Bodrog liegt im Süden des Ostslowakischen Tieflandes im Unterlaufgebiet linksseits des gleichnamigen Flusses. Diese Landschaft zeichnet sich durch eine beachtenswerte Häufung von Horten aus der jüngeren Bronzezeit aus.

Jener Teil des Hortes, den das ehemalige Staatliche archäologische Institut gewonnen hat, besteht, abgesehen von dem (fast erhaltenen) Gefäß, aus 287 Gegenständen. Es sind Sicheln, Torsos und kleinere Teile von ihnen, ein Griffzungmesser, Messerfragmente mit ähnlichem Griff, ausnahmsweise auch mit einer spitzigen Angel, Torsos und Bruchstücke von Tüllenäxten, das Bruchstück eines mittelständigen Lappenbeiles mit Nackenausschnitt, eine klingenartige Säge, Bruchstücke ähnlicher Sägen, Ahlen, Meißel, Durchschläge, ein kurzes Griffzungenschwert, die Spitze einer Schwertklinge oder eines Speeres, der Torso einer Miniaturhammeraxt, Armbandbruchstücke, das Fragment einer Armspirale, Ringe, Kettenglieder, Perlen, ein Blechanhänger, ein Beschlag und Schlaufen, Zierbuckel, Knöpfe, ein rechteckiges Plättchen mit zwei Ösen, Blech- und Drahtröhrchen, eine Spiralscheibe, Bruchstücke von massiven und dünnerem Draht, Stückchen von dünnerem wie auch massiverem Blech und schließlich viele Stückchen von eingeschmolzener Bronze.

Im Hort dominieren Geräte über Schmuckgegenstände, Waffen bilden nur Ausnahmen. Unter den Geräten erscheinen in auffallend großer Zahl Sicheln, deren Großteil zu dem Typ mit seitlichem Dorn im Unterteil gehört. Der Hort weist verhältnismäßig wenige Ganzformen auf, meist nur fragmentarisches Material, Fehlgüsse und Stückchen von eingeschmolzener Bronze.

Die Bronzen des Hortes deuten typologisch auf einen längeren Abschnitt der jüngeren Bronzezeit, auf die Zeit von der Stufe BD bis in die Anfänge der

Stufe HB im Sinne von Reineckes Gliederung. Das älteste, verläßlich in die Stufe BD datierbare Stück des Hortes ist eine Kugelkopfnadel mit geschwollenem Hals. Zeitlich gehört ungefähr zu ihr eine Blechscheibe mit zentralem Loch, falls es die Kopfscheibe einer Nadel ist. Manche der weiteren Schmuckstücke des Hortes, wie Blech- und Drahtröhrchen, tordierte Ringe, zylindrische Perlen, das rechteckige Plättchen mit zwei Ösen und ein Knopf mit Hakenöse, stammen nach Ansicht des Autors vom Übergang der Stufe BD zu HA; von den Geräten reiht er hierher die spitzige Messergriffangel mit einem Nietloch. In die Stufe HA, hauptsächlich in ihre erste Phase, weist der Verfasser die Fragmente der offenen Armreife mit vierkantigem Querschnitt, Schlaufen, eine tonnenförmige Perle, die Zierbuckel, eine Spiralscheibe (vielleicht der Teil eines brillenspiralartigen Anhängers oder einer zweiteiligen Schildfibel), das kurze Schwert vom Hemigkofener Typ und die winzige Votiv-Hammeraxt. Die Geräte, die den Kern des Depots bilden, gehören im wesentlichen ebenfalls in die Stufe HA, doch sind es meist Formen, die von der Stufe BD bis in die Anfänge der Stufe HB gebräuchlich waren; außer den Sicheln, Griffzungenmessern, dem Fragment des mittelständigen Lappenbeiles und den Sägen gehören hierher wahrscheinlich auch die Ahlen, Meißel und Durchschläge. Die jüngsten Stücke des Hortes sind die Stückchen des dünnen Bleches mit plastischer Verzierung, die höchstwahrscheinlich von getriebenen Gefäßen stammen; zuweisbar sind sie in die Stufe HB₁. Die Zeit, wann der Hort in die Erde vergraben wurde, ist durch seine jüngsten Gegenstände bestimmt, vor allem durch die Bruchstücke der getriebenen Gefäße. Ihnen nach zu urteilen, dürfte es gegen Ende der Stufe HA gewesen sein, spätestens am Anfange der Stufe HB der jüngeren Bronzezeit. In dieser Zeit dürften manche typologisch älteren Gegenstände offenbar bereits Antiquitäten dargestellt haben.

Die Bronzen des Hortes scheinen die Sammlung von Gegenständen eines örtlichen Metallgießers gewesen zu sein, der sie zum Großteil umschmelzen wollte. Er brachte sie in Gefäße unter und vergrub sie aus irgendwelchen ihn dazu bewegenden Gründen in die Erde, vielleicht im Zusammenhang irgendeiner plötzlichen Gefahr.

Den Umständen zufolge, daß in dem Hort Gegenstände fehlen, die für die Pilinyer Bronzeindustrie typisch sind, und daß er irgendwann am Übergang der Stufen HA und HB der jüngeren Bronzezeit vergraben wurde, versucht der Autor, den Fund dem Bereich der Gáva-Kultur zuzuweisen, deren Träger in der frühen Hallstattphase aus dem Südosten bis unmittelbar an den Karpatenbogen herandrangen und sich tief in das Verbreitungsgebiet der ausklingenden Pilinyer Kultur in der Südostslowakei einzwängten. Auf Kontakte dieses Gebietes mit jenem der Lausitzer Kultur deutet im Bodroger Fund hauptsächlich die Kugelkopfnadel mit geschwollenem Hals. Auf Beziehungen

des Obertheißgebietes zum westlichen Siedlungsraum der Urnenfelderbevölkerung könnten manche Bruchstücke von Tüllenäxten und der Sicheln mit Griff hinweisen.

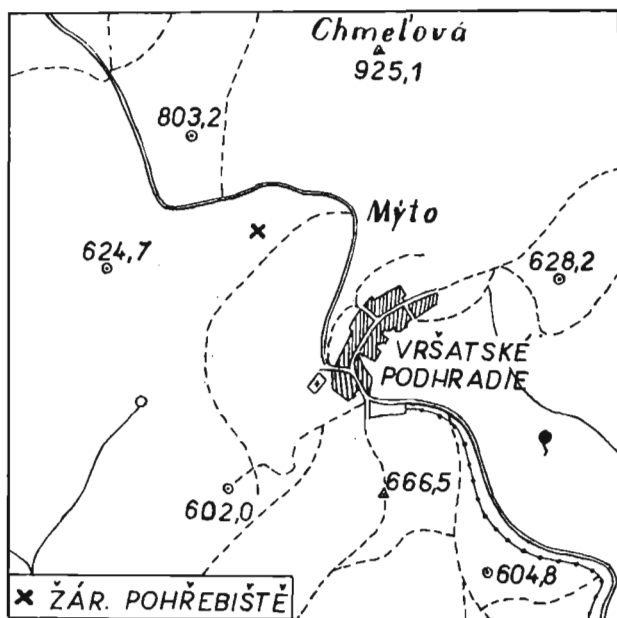
So recht unterstrichen wird die Bedeutung des Hortes durch den Umstand, daß er in Gefäßen untergebracht war. Der amphorenförmige Doppelhenkeltopf, der erhalten blieb und den der Autor mit der Tonware der Gáva-Kultur in Zusammenhang zu bringen versucht, weist wenigstens teilweise auch auf die Gebrauchskeramik eines Einzelindividuums hin — vielleicht eines Metallgießers, der der Eigentümer des bisher größten Bronzehortes aus der Otslowakei war, in welchem außer Schmuckgegenständen einer der beachtenswertesten Verbände von bäuerlich-handwerklichen Geräten aus der jüngeren Bronzezeit im Karpatenbecken enthalten ist.

Übersetzt von B. Nieburová

VÝZKUM VE VRŠATSKÉM PODHRADÍ

VÁCLAV FURMÁNEK

Vršatské Podhradie [okres Považská Bystrica] leží asi deset kilometrů severozápadně od Ilavy v údolí Bílých Karpat. Lokalita se nachází v areálu rekreačního střediska Strojárských a metalurgických závodů Dubnica nad Váhom, asi kilometr od obce, v úzkém a dlouhém údolí, které je ve své podélné ose orientováno ve směru SSV (horní část) a JJZ (dolní část), přičemž nadmořská výška horní části je asi 830 m a dolní 625 m. Délka údolí je asi 1200 m. Úzká a dlouhá dolina, jejímž středem teče malý potůček, je na svých delších stranách chráněna od jihozápadu strmými skalnatými hřebeny hradu Vršatec a kótami 817 a 861, od severozápadu pak zalesněnými svahy Chmeľová (925) a kót 803 a 861, od severozápadu pak zalesněnými svahy Chmeľová (925) a kót 803 a 861. V horní i dolní části údolí se protilehlé svahy k sobě maximálně přibližují, takže v horní části je údolí široké asi 110 m a v dolní pouze 70 m. V těchto místech jsou zřetelně patrné valy (obr. 3).

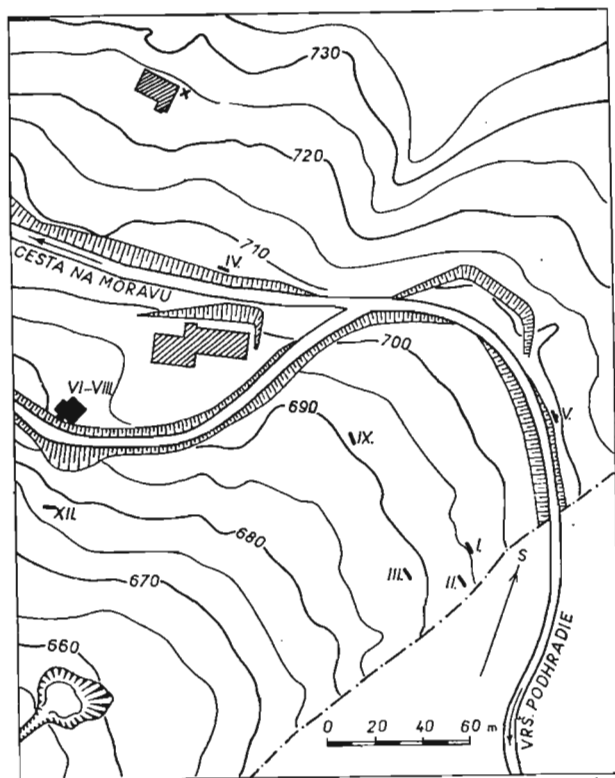
Obr. 1. Vršatské Podhradie. Situační náčrt.

První zprávy o nálezích z Vršatského Podhradí jsou již z konce minulého století.¹ V roce 1929 publikuje další nálezy K. Andel,² který zde našel laténský střep z tuhované hlíny se zesíleným okrajem a v poloze, kterou sám nazval „Medziskalie“, zlomek přeslenu a cedítka, jež rovněž považuje za laténské; na stejném místě našel i grafitový zdobený střep „slezské“ kultury. Kromě těchto nálezů objevil zde K. Andel ještě i zlomky hradištní keramiky. Nálezy ze sběrů, které na lokalitě prováděli A. Petrovský - Šichman, L. Hutýrová a E. Poliak, byly publikovány ve Vlastivědném sborníku Považia.³

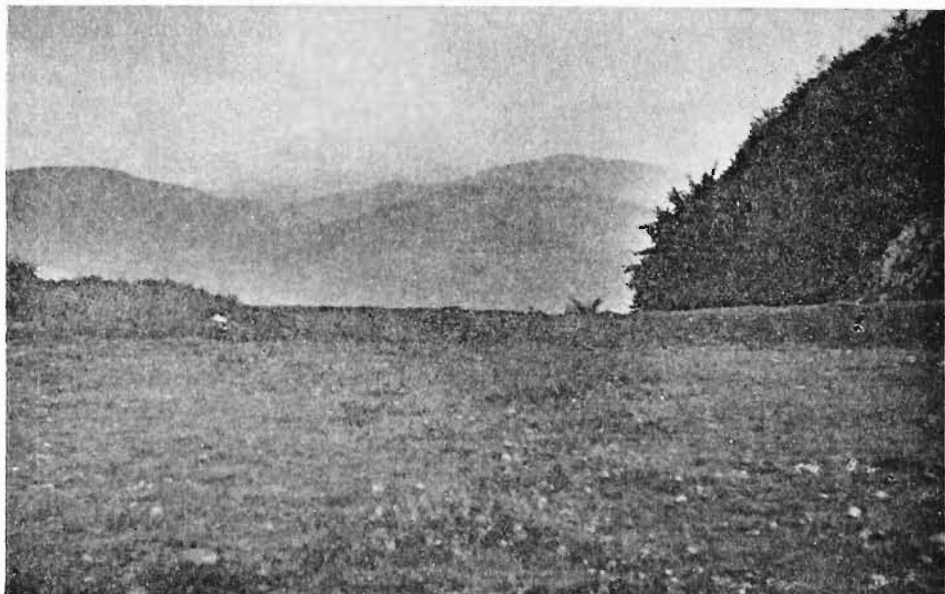
Vzhledem na hromadný nález slovanských železných předmětů v roce 1965 přikročil Archeologický ústav SAV v Nitře k zjišťovacímu výzkumu, který se uskutečnil od 28. VIII. do 30. IX. 1965 pod vedením autora.

Popis sond a jejich obsahu

Na několika místech doliny byly vedeny zjišťovací sondy (obr. 2). Na obrazku nejsou zaznačeny sondy číslo X („mohyla“) a XI (horní val).

Obr. 2. Vršatské Podhradie. Zjišťovací sondy. Křížkem je označen nález slovanských železných předmětů

Obr. 3. Vršatské Podhradie. Pohled na horní val.

Sonda I. Pod svrchní, 20—25 cm mocnou hnědošedou kamenitou vrstvou ležela 30—35 cm mocná černá kamenitá půda, která obsahovala zlomky mladohradištní keramiky (obr. 6: 1, 2), zvířecí kosti a uhlíky.

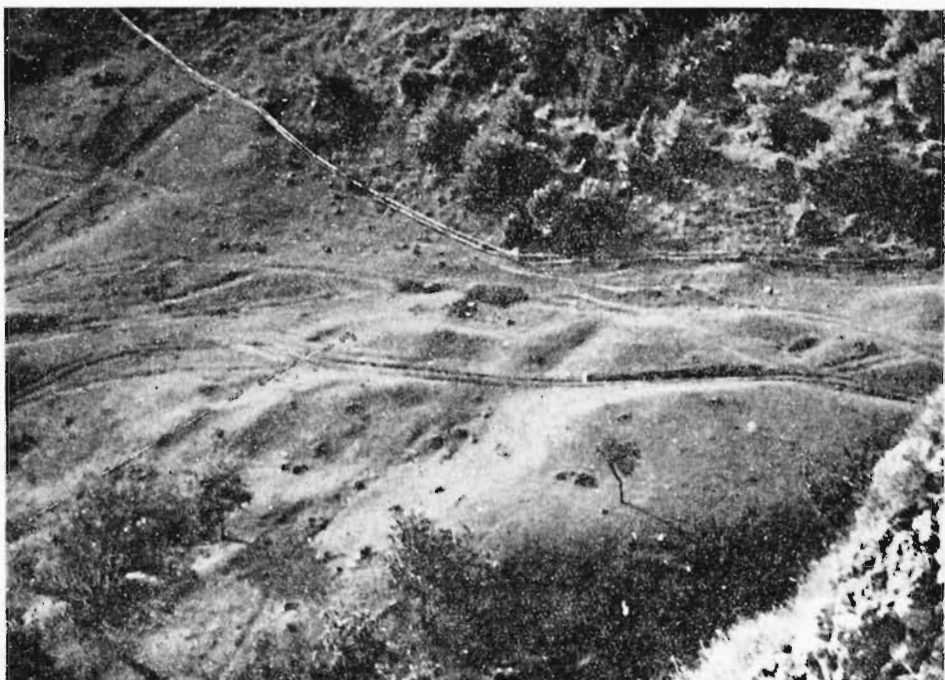
Sonda II. V celé sondě byla zachycena jen černá kamenitá vrstva o mocnosti 90—100 cm. V hloubce 30—50 cm byly nalezeny úlomky hrubé mladohalštatské keramiky: část hrdla hrubší nádoby zdobené plytkými obvodovými rýhami (obr. 7: 2, 3), stěp větší nádoby s plastickou přesekávanou lištou (obr. 7: 4) a další méně výrazné stěpy.

Sonda III. Byla zachycena jen povrchová, 30 cm silná vrstva kamenité půdy, ve které byly zlomky mladohradištní keramiky (obr. 6: 4) a jeden laténský stěp.

Sonda IV. Sterilní.

Sonda V. Po odkrytí svrchní, 40 cm mocné hnědé kamenité vrstvy se objevila uprostřed sondy tmavá kamenitá půda, jež tvořila nepravidelně elipsovitý tvar o rozměrech 170x80 cm a maximální hloubce 90 cm od úrovně povrchu. Dno jámy tvořil žlutočervený štěrk. Svrchní hnědá kamenitá půda obsahovala zlomky mladohradištní a halštatské keramiky a zvířecí kosti. V zásypu elipsovitě, zřejmě odpadové jámy byly nalezeny zlomky mlado- a pozdně halštatské keramiky a zvířecí kosti. Všechny nálezy se koncentrovaly v hloubce 40—60 cm. Spodní část jámy byla bez nálezů. Zlomky keramiky pocházely většinou z hrubých zásobnicových nádob; dále byly nalezeny: tordovaný zlomek okraje mísy, zlomky dvou malých nádobek, okraj šálku, zlomek širokého koflíku s uraženým uchem, fragment tenkostěnné nádoby zdobené jemnými rýhami, zlomek hrubé nádoby s rohovitým výčnělkem a okraj hrubé zásobnice, jež byla pod okrajem zdobená plastickou lištou prolamovanou prstováním (obr. 7: 1, 5, 6).

Sondy VI—VIII. Na ploše vymezené těmito sondami bylo objeveno pět kostrových hrobů, které byly bez nálezů, jež by nám umožnily datování. Orientace hrobů byla: hlava SZ, nohy JV s menšími odchylkami. Na stejné ploše byly objeveny i dva žárové hroby. Kostrové a žárové hroby se navzájem respektovaly. Ani v jednom případě nebylo zjištěno, že by jeden druh hrobů narušoval druhý.

Obr. 4. Vršatské Podhradie. Pohled shora na mohylovité útvary.

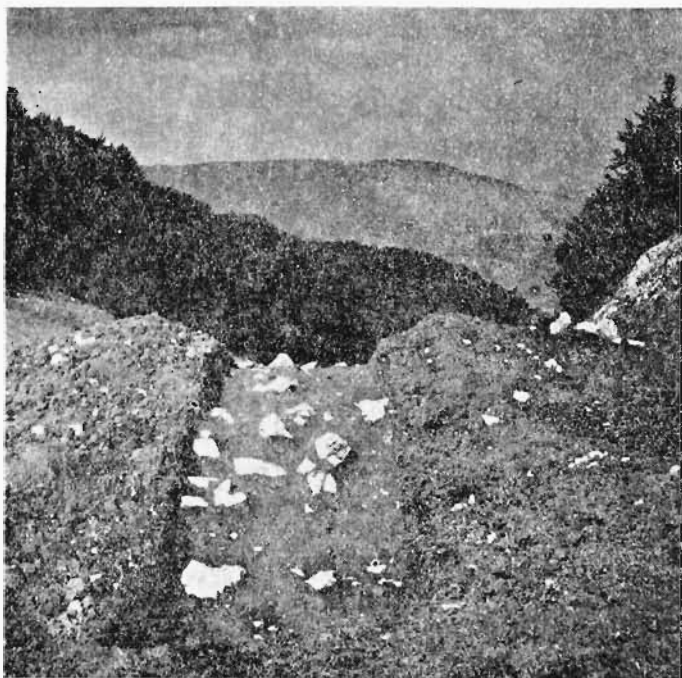
Sonda IX. V povrchové vrstvě byly nalezeny nevýrazné halštatské a mladohradištní střepy, které se sem dostaly asi splachem s horní části údolí.

Sonda X. Byla vedena jedním z mnoha pahorků, které výrazně vystupují na svahu Chmeľové (obr. 4). Sonda ukázala několik výrazně se odlišujících vrstev, z nálezů však jen několik nepatrných halštatských střepů, jež se do místa nálezu mohly dostat splachem.

Sonda XI (horní val, obr. 3 a 5). Horní val přetíná dolinu v jejím nejvyšším a zároveň nejužším místě v sedle mezi svahem Chmeľové a svahem kóty 861. Jeho délka je asi 110 m. Pod pěticentimetrovou šedočernou povrchovou vrstvou, jejíž mocnost se směrem k úpatí valu zvětšovala, se objevila mohutná kamenná destrukce promíšená se šedohnědou kamenitou půdou. Destrukce byla mohutnější na vnější straně valu. Kameny, ze kterých byl val budován, jsou většinou ohlazené vodou a podobají se kamenům z koryta potůčku. Kamenů lámaných ze skály bylo velmi málo. V hlubších vrstvách valu se destrukce omezovala pouze na jeho střed. Uprostřed v hloubce asi 100 cm byly objeveny zbytky dřevěné roštové konstrukce. Sporadicky byla v tělese valu nacházena halštatská keramika a v hloubce 35 cm kousek železné strusky a zvířecí kosti. Keramika jiného časového zařazení či jiné nálezy nebyly nalezeny.

Zárový hrob 1. V jižní části odkrývané plochy byl v hloubce 50 cm nalezen zárový hrob. Do mělké jamky, která se od okolního prostředí odlišovala zabarvením půdy, byl položen hrubý hrnec s uchem, jež byl přikryt plochým kamenem. Kolem nádoby byly rozsypány přepálené lidské kosti a uhlíky. Uvnitř nádoby byly rovněž přepálené lidské kosti, uhlíky a zářem poškozená bronzová spirálka.

Hrnc z hrubého materiálu, je nedokonale vypálen, hnědočervené barvy, hrubostěnný, nepatrně kónický, s jedním uchem, které je nasazeno od okraje a míru ho přesá-

Obr. 5. Vršatské Podhradie. Zjišťovací sonda na horním valu.

huje. V místě nasazení ucha je okraj lehce zatažen dovnitř. Rozměry: výška 120 mm, průměr dna 80 mm, průměr hrdla 110 mm, max. průměr výdutě na výšce 100 mm je 120 mm. (Obr. 8: 4.)

Bronzová spirála je tvořena čtyřmi závití a byla žárem částečně deformována. Rozměry: výška 18 mm, průměr spirály 22 mm, průměr drátu 2 mm.

Zárový hrob 2. V severní části odkrývané plochy byl objeven druhý zárový hrob. Již při odkrývání svrchních vrstev v hloubce 20–30 cm bylo jasně vidět tmavé zabarvení půdy ve tvaru čtverce o délce strany asi 120 cm. V hloubce 30 cm se objevily první přepálené lidské kosti a uhlíky. Tyto se pak vyskytovaly v celém zásypu až do dna hrobové jámy, která byla nepravidelně čtvercovitého tvaru a nepatrně mísovitá. Její hloubka byla asi 60 cm. Zárový hrob sestával ze tří nádob (vyšší lahovitá amfora, palkovitá miska a hrubý hrnec), které **byly** obklopeny osmi kamny, jež tvořily podkovovitý tvar o průměru 105 cm. Ve **všech** třech nádobách byly přepálené lidské kosti a uhlíky. Uprostřed na dně hrobové **jámy** byly nalezeny dva silně korodované zlomky železného předmětu (patrně nože) a kousek amorfního **korodovaného** železa.

Miska je vyšší, polokulovitá, s poněkud zpět zahnutým okrajem, šedočerné barvy. Dno je mírně prohnuté dovnitř. Je zhotovena z poměrně jemného materiálu, málo **vypálena**. Rozměry: výška 71 mm, průměr okraje 135 mm, max. průměr výdutě 145 mm, průměr dna 56 mm, výška prohnutí dna 5 mm. (Obr. 8: 1.)

Vyšší hrnec s mírně baňatým tělem je hrubostěnný, z hrubého materiálu, **špatně vypálený, takže se materiál droší a rozpadá**. Povrch je hnědočervené barvy. Rozměry: výška 110 mm, průměr okraje 135 mm, max. průměr výdutě 140 mm, průměr dna 80 mm. (Obr. 8: 2.)

Hnědošedá lahvovitá amfora s mírně baňatým tělem a s kónicky se zužujícím hrdlem, které je nevýrazně odděleno od výdutě. Okraj hrdla je lehce rozšířen. Nádoba je zhotovena z hrubého materiálu, poměrně dobře vypálena. V horní části těla je zdobena mělkými rýhami, jež vytvářejí motiv vlčích zubů a jsou na svých rozích zvýrazněny mělkými důlky. Rozměry: výška 200 mm, max. průměr výdutě 240 mm, průměr hrdla 160 mm, průměr dna 85 mm. (Obr. 8: 3).

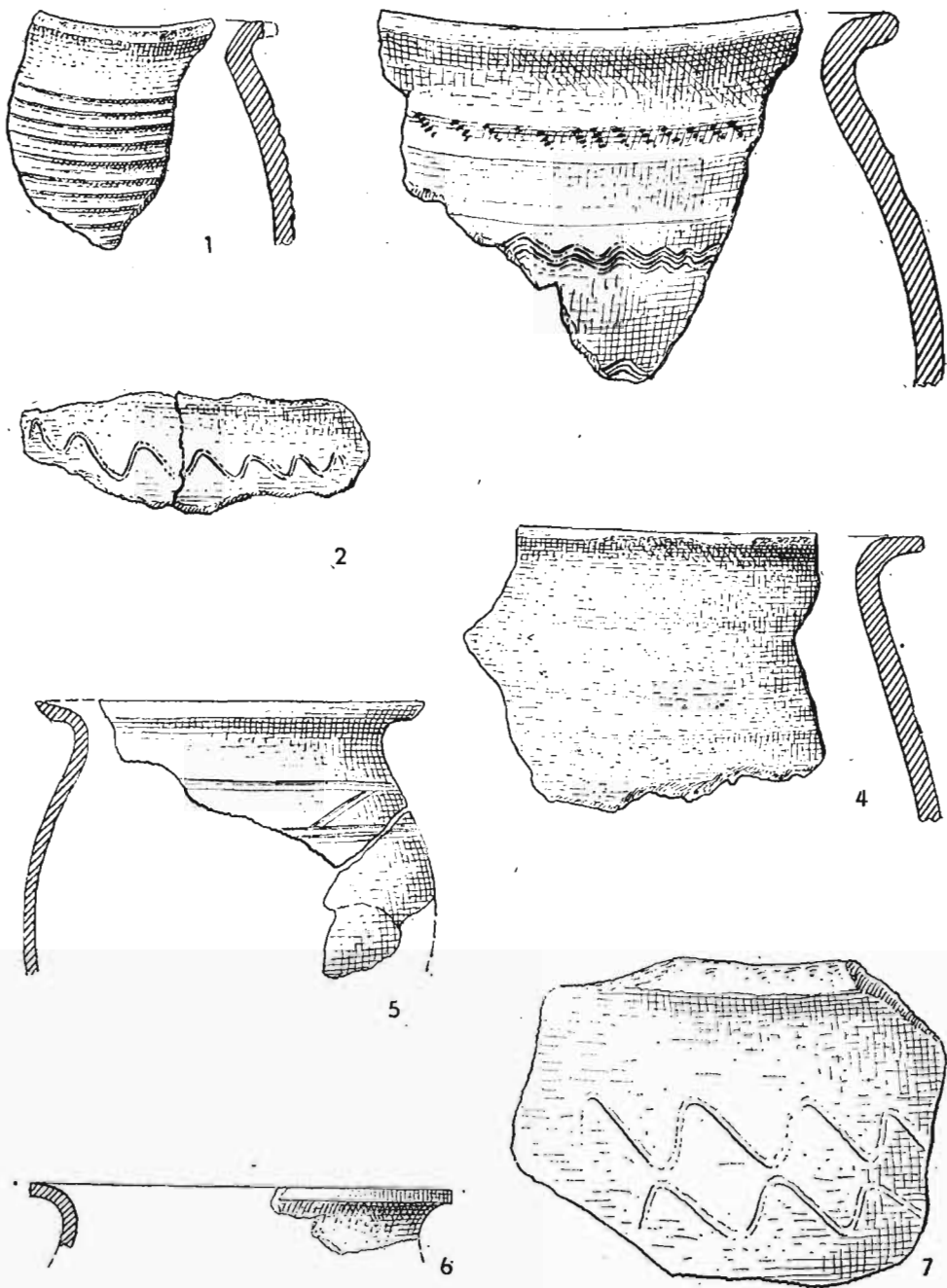
Z h o d n o c e n í n á l e z ů

Povrchové sběry a zjišťovací sondy ukázaly, že v areálu doliny bylo osídlení halštatské, laténské a slovanské.

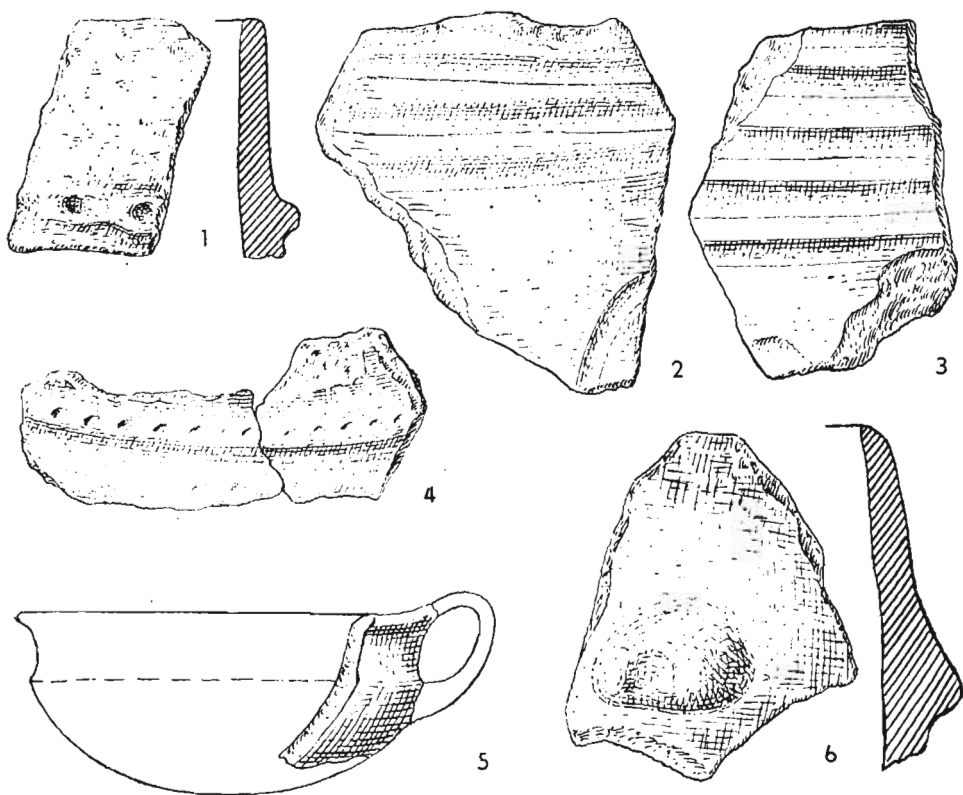
Zlomky mladohradištních nádob (obr. 6) potvrzují dosavadní zjištění K. Andela⁴ a A. Petrovského - Šichmana,⁵ který lokalizuje slovanské sídliště do úžlabiny potůčka na mírném svahu těsně pod skalnatými hřebeny hradu Vršatec. Nové zjišťovací sondy však ukázaly, že slovanské osídlení bylo mnohem většího rozsahu a že se soustřeďovalo po obou stranách spodní části doliny.

Objev dvou pozdně halštatských žárových hrobů (obr. 8) ukázal na existenci menšího žárového pohřebiště, které bylo již zřejmě zničeno zemními pracemi. Ze dvou žárových hrobů je dosti obtížné vyčerpávajícím způsobem popsat pohřební ritus a určit přesné časové zařazení, ale určité závěry se přece učinit dají. V hrobech byly kosti spolu s uhlíky uloženy jednak do nádob, jednak byly rozsypány kolem popelnic. V hrobě 2 byly uhlíky a přepálené lidské kosti ve všech třech nádobách. Uložení dalších milodarů bylo u obou hrobů různé. V prvním byla bronzová spirálka přímo v popelnici na přepálených kostech, kdežto ve druhém byl zlomek železného nože uložen na dně hrobové jámy uprostřed mezi nádobami. Rozdílý jsou mezi oběma hroby i ve tvaru. Zatímco první je tvořen jen jedinou nádobou, jež byla překryta menším kamenem, měl druhý hrob tři nádoby obklopené osmi kameny, uloženými ve tvaru podkovy. Tento jev můžeme považovat za reminiscenci na starší mohylové pohřby v této oblasti.⁶

Keramické tvary, jež pocházejí ze žárového pohřebiště, jsou v uvedené oblasti zcela výlučné a analogie z geograficky blízkého okolí pro ně nemáme. Je to dáno stavem bádání a nepřiliš intenzivním osídlením hornatých částí středního Pováží v pravěku. Dva hrubé hrnce (obr. 8: 2, 4) jsou zcela běžné v inventáři téměř všech halštatských pohřebišť a sídlišť. Snad jen hrnec s uchem ze žárového hrobu 1, jenž plnil funkci popelnice, je běžnější v mladohalštatských žárových hrobech a přežívá zajisté i dále. Podobné tvary jsou doloženy i ze sídliště moravské halštatsko-laténské skupiny Jaroměřice-Střelice.⁷ Polokulovité misky s lehce zataženým okrajem jsou dosti typické pro pozdně halštatské období. Z nejbližšího okolí sice analogie nemáme, ale jsou známy obdobné tvary z mladohalštatského žárového pohřebiště ve Vrádišti,⁸ z pohřebiště v Hurbanově⁹ a jsou i z mladohalštatské osady v Seredi.¹⁰ Z Mo-

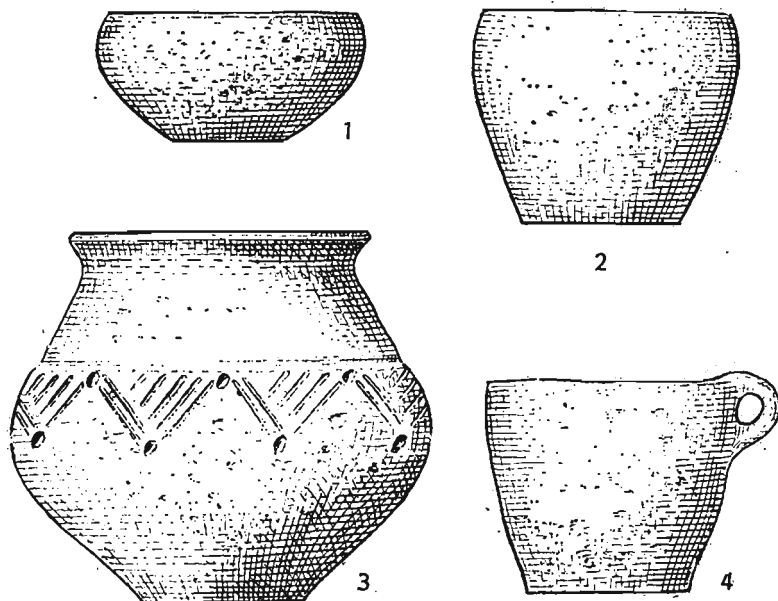
Obr. 6. Vršatské Podhradie. 1, 2 —sonda I (měř. 1:3, 1:2); 3, 5 — ojedinělý nález z úvozu cesty (měř. 1:2, 1:3); 4 — sonda III (měř. 1:2); 6, 7 — ojedinělý nález z blízkosti nálezu slovanských železných předmětů (měř. 1:3 a 1:1).

Obr. 7. Vršatské Podhradí. 1, 5, 6, — sonda V; 2—4 — sonda II [1—3, 6 — měř. 1:1, 4, 5 — měř. 1:2].

ravy to jsou nálezy z Jaroměřic¹¹ a sídlištní nálezy z Těšetic.¹² Všechny tytoisky, ať už ze sídlištních nebo hrobových nálezů, se objevují již v mladohalštatském období a plynule přecházejí až do pozdně halštatského období. Z keramiky dvou žárových hrobů ve Vršateckém Podhradí je nejvýraznějším tvarem lahvovitá amfora (obr. 8: 3). Její výzdoba je příznačná pro mlado- až pozdně halštatskou keramiku těchto tvarů, jak dosvědčují nálezy z Těšetic¹³ a keramika halštatsko-laténské skupiny Jaroměřice-Střelice.¹⁴ Tvarovou shodnost můžeme sledovat na sídlištních nálezech ze Seredi,¹⁵ z pohřebiště v Hurbanově¹⁶ a v mladší fázi pohřebiště Középrépáspuszta.¹⁷ Nápadnou tvarovou shodnost nacházíme i na pozdně halštatském pohřebišti v Lazsku, které E. Soudská datuje až do let 300—250 před n. l.¹⁸

Provádět rozbor materiálu z území, kde doposud máme málo nálezů stejného časového horizontu, je obtížné, zvláště přihlídneme-li ke skutečnosti, že materiál pochází jen ze dvou žárových hrobů. Podle uvedených analogií je však možno oba hroby rámcově zařadit do pozdně halštatského období, při-

Obr. 8. Vršatské Podhradie. 1—3 — žárový hrob 2; 4 — žárový hrob 1 (měř. 1:4).

čemž však ponecháme stranou otázku absolutního datování, které je zatím pro tuto oblast a časový úsek zcela nemožné a bylo by značně spekulativního charakteru.

Problematický zůstává vzájemný vztah kostrových a žárových hrobů. V časovém období určeném keramikou žárových hrobů můžeme již předpokládat i existenci kostrového pohřebního ritu. Na druhé straně skutečnost, že kostrové hroby byly buď vůbec bez nálezů, anebo jen s malými úlomky keramiky, která se sice svým materiálem podobá keramice ze žárových hrobů (v jednom hrobě byl zlomek žárem deformované bronzové pukličky), nás nutí k opatrné interpretaci. Je tedy pravděpodobnější, že kostrové hroby byly vykopány shodou okolností přesně v místě staršího pozdně halštatského žárového pohřebiště a některé žárové hroby byly jimi zničeny; zlomky keramiky a kousek bronzové pukličky se pak dostaly do zásypů kostrových hrobů.

Ještě obtížnější je řešit otázku sídliště a jeho eventuální vztah k pohřebišti jen na základě několika málo zlomků keramiky, která byla získána při výkopu sond II a V. Zde bohužel nemáme výraznější určující materiál, ale i tak se zdá, že keramika, jež byla zde nalezena, se dělí na dva typy. Oba typy keramiky jsou i časově odlišné. Skutečnost, že se oba časové horizonty nedaly hěhem výzkumu stratigraficky odlišit, si můžeme vysvětlit porušením původního uložení vrstev půdními sesuvy, neboť obě sondy byly vedeny na šikmo položeném svahu se skalnatým podložím, kde sesuvy jsou zcela běžné.

První typ keramiky [obr. 7: 2, 3, 5, 6] má odlišnou, jemnější strukturu materiálu než keramika ze žárových hrobů. Nejbližší analogie nacházíme v sídlištní mladohalšatské keramice z Tupé Skalky nad Vyšným Kubínem.¹⁹ Odlišné keramické zlomky [obr. 7: 1, 4] nepředstavují sice nějaký výrazný keramický tvar, ale strukturou materiálu, ze kterého jsou zhotoveny, se naprosto shodují s materiálem keramiky žárových hrobů. Tu se nabízí její srovnání se sídlištní keramikou z Dobříčan,²⁰ kde je rovněž mnoho hrubých hrncovitých tvarů s plastickou lištou prolamovanou dúbkováním, a miskovitých tvarů s výrazně zesílenou částí lomu, jež je přesekávaná. Keramiku z Dobříčan datuje F. Pleiner [vyjádřeno absolutními daty] do IV. stol. před n. l. nebo případně ještě do poloviny III. stol. před n. l. Z uvedených nálezů můžeme předpokládat, že osídlení plynule přechází z mladší do pozdní doby halšatské, která v této oblasti přežívá pravděpodobně až do doby laténské. Laténská keramika je ve Vršateckém Podhradí zastoupena, jak dokazují dřívější nálezy²¹ a také jeden střep ze sondy III; její vztah ke keramice pozdně halšatské se na základě dosavadních nálezů nedá zjistit.

Otázka vztahu sídlištních nálezů k žárovému pohřebišti se na základě dosavadních nálezů řešit nedá. Je však pravděpodobné, že určitý vztah přece jen existuje, jmenovitě mezi žárovým pohřebištem a mladšími sídlištními nálezy.

Závěrem ještě poukážeme na dva problematické objekty, kterými byly sice vedeny sondy, ale vyjasnění problematiky nepřinesly. Je to „mohyla“ a horní val. Při výzkumu mohly byly zachyceny vrstvy, u kterých je ale obtížné rozhodnout, zda jde o umělý násyp, či jen o půdní sesuv, který na příkrém svahu nemůžeme vyloučit, ba je dosti pravděpodobný. Keramické zlomky, jež tam byly nalezeny, jsou tak nepatrné, že je u nich možno předpokládat, že se do sondy na místo nálezu dostaly splachem s vrchní části doliny. Teprve průzkum dalších pahorků může s určitostí dokázat, zda se skutečně jedná o mohyly či nikoli.

Určit stáří valu je podle dosavadních nálezů prakticky nemožné. Zjišťovací sonda [obr. 5], která byla vedena kolmo na těleso valu, ukázala jen stavební techniku, zatímco nálezů určujících stáří bylo velmi málo a byly nepřesvědčivé [jen zlomky mladohalšatské keramiky a kousek železné strusky]. Val byl kamennohlinitý a ve spodní části se podařilo zjistit nepatrné stopy dřevěné konstrukce, která byla budována roštovým systémem. Nálezy mladohalšatské keramiky umožňují předpokládat až mladohalšatské stáří valu, obzvlášť když keramika či jiné mladší hmotné pozůstatky zde nebyly nalezeny. Ale tuto interpretaci musíme přijímat s rezervou, neboť zlomky keramiky se do tělesa valu mohly dostat také při jeho budování v pozdějších dobách, kdy hlína použitá na výstavbu mohla být exploatována zrovna na místě, kde se nacházel nějaký mladohalšatský objekt.

Výzkum ukázal, že dolina byla osídlena od období mladohalšatského a že kontinuita osídlení pokračovala až do pozdně halšatského období. Vzájemný

poměr pozdně halštatské a laténské keramiky je zatím nevyjasněný. Výzkum dále objevil intenzivní mladohradištní osídlení. Poměrně četné nálezy keramiky umožňují předpokládat větší slovanské sídliště a hromadný nález železných předmětů i kovářskou dílnu. Problematickým zůstává vztah kostrových hrobů k žárovým, mohyly na svahu Chmeřové a časové zařazení obou valů. Tyto sporné otázky může rozřešit jedině další výzkum.

!

Poznámky a literatura

- ¹ Kubinyi M., *Oroszlánkővári lelet*, AÉ V, 1885, 188—192.
- ² Andel K., *Predhistorické nálezy vo Vršateckom Podhradí a v Krivokláte*, SMSS XXIII, 1929, 174, 175.
- ³ Petrovský-Šichman A., *Slovanské osídlenie severného Slovenska*, Vlastivedný sborník Považia VI, 1964, 56.
- ⁴ Andel K., l. c., 174.
- ⁵ Petrovský-Šichman A., l. c., 56.
- ⁶ Pivovarová Z., *K problematike mohýl v lužickej kultúre na Slovensku*, SIA XIII-1, 1965, 107—163.
- ⁷ Šolle M., *Jižní Morava v době halštatské*, PA XLVI, 1955, obr. 13: 5.
- ⁸ Pichlerová M., *Mladohalštatské pohřebisko vo Vrádišti*, SIA VIII-1, 1960, 125—182.
- ⁹ Paulík J., *Hrobové nálezy z mladšej doby halštatskej*, SIA, VI-2, 1958, 361—379.
- ¹⁰ Paulík J., *Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej*, SIA IV-2, 1956, 177—192.
- ¹¹ Šolle M., l. c., obr. 13: 9.
- ¹² Podborský V., *Die Hallstattsiedlung in Těšetice*, Fontes Arch. Pragenses 9, Praha 1965.
- ¹³ Podborský V., l. c., tab. III: 25, X: 13, XIII: 6.
- ¹⁴ Šolle M., l. c., obr. 14: 4.
- ¹⁵ Paulík J., SIA IV-2, 1956, tab. X: 21.
- ¹⁶ Paulík J., SIA VI-2, 1958, tab. II: 8.
- ¹⁷ Nagy L., *A középrépaszttai (Veszprém megye) kora-vaskori temető*, Folia Arch. I—II, 1939, 39—53.
- ¹⁸ Soudská E., *Pozdně halštatské žárové pohřebiště v Lazsku*, PA LII-1, 1961, 260—267.
- ¹⁹ Čaplovič P., *Mladohalštatské sídlisko Túpá Skalka nad Vyšným Kubínom*, AR XIII, 1961, 367—375.
- ²⁰ Pleiner R., *Úvaha o halštatsko-laténské sídlištní keramice severozápadních Čech*, PA XLIX-1, 1958, 131, 133.
- ²¹ Andel K., l. c., 175.

Forschungsgrabung in Vršatské Podhradie

Václav Furmánek

Vršatské Podhradie (Bez. Považská Bystrica) liegt rund 10 km nordwestlich von Ilava im Tal der Weißen Karpaten. Auf Grund von älteren Lesefunden und eines Hortfundes von slawischen Eisengegenständen verwirklichte hier das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1965 eine Probegrabung.

Mit Hilfe von zwölf Schnitten (Abb. 2) und Streufunden auf der Erdoberfläche ist es gelungen, eine jung- und späthallstattzeitliche Siedlung, Bruchstücke latènezeitlicher Tonware und eine Fülle von jungburgwallzeitlicher Keramik aufzufinden (Abb. 6—8). Auf der Stelle des späthallstattzeitlichen Brandgräberfeldes, wo zwei Brandgräber freigelegt wurden (Fundstoff siehe Abb. 8), fand man eine Gruppe von fünf Skelettgräbern, die näher nicht zu identifizieren waren und bei denen nicht feststellbar ist, ob sie zeitgleich oder jünger sind als die Brandgräber. Einer der Schnitte führte durch den oberen Wall, welcher den Talgrund im höchstgelegenen und zugleich im engsten Punkte durchquert (Abb. 3 und 5) und ein anderer Schnitt wurde an einem der zahlreichen hügelgrabförmigen Bodenerhöhungen am Abhang des Berges Chmeľová angelegt (Abb. 4).

Die Probegrabung ergab, daß dieses Bergtal seit der jüngeren Hallstattzeit besiedelt war, was kontinuierlich bis zur Späthallstattzeit seine Fortsetzung fand. Ungeklärt bleibt vorläufig das Verhältnis der späthallstattzeitlichen Keramik zu jener der latènezeitlichen. Nach der ziemlich zahlreichen jungburgwallzeitlichen Keramik ist auf eine größere slawische Siedlung zu schließen. Problematisch bleibt die gegenseitige Beziehung von Brandgräberfeld und Siedlung, von den beiden Bestattungsweisen zueinander, weiter das Vorkommen von Hügelgräbern am Bergabhang von Chmeľová und die Zeitstellung.

Übersetzt von Z. Lányiová

METALOGRAFICKÝ ROZBOR SLOVANSKÝCH ŽELEZNÝCH PŘEDMĚTŮ Z VRŠATSKÉHO PODHRADÍ, OKRES POVAŽSKÁ BYSTRICA

JINDRA HOLÁ — VÁCLAV FURMÁNEK

Výrobky ze železa jsou obzvlášť charakteristickým výrazem technického pokroku. Jsou proto stále častěji podrobovány hlubšímu technologickému rozboru.

V poslední době se ve všech vyspělých státech začíná plným tempem rozvíjet nový vědní obor — archeologická metalografie. Studuje-li vyspěla archeologická věda pravěký předmět, nespokojuje se již jen s jeho typologickým, kulturním a chronologickým zařazením, ale chce znát mnohem více. Zajímá ji nyní také to, z jakého materiálu byl výrobek zhotoven, jakým technologickým procesům byl podroben, jaká byla zručnost jeho výrobce apod. Z těchto poznatků pak může lépe usuzovat na stav výrobních sil toho kterého časového období.

Jedná-li se o předmět vyrobený z kovu, je potřebné zjistit kvalitu výchozí suroviny, ze které byl výrobek zhotoven, a její pravděpodobné naleziště. Důležité je také rekonstruovat výrobní technologii, zjistit druh paliva apod. Jedná se tedy v podstatě o komplexní poznání techniky výroby s jejími teritoriálními odchylkami a o určení výrobních center v jednotlivých oblastech.

Jednou z technických metod, která pomáhá archeologii v objasňování uvedených otázek, je metoda metalografického výzkumu. Počátky využití metalografie v archeologii můžeme sledovat již v období třicátých let, kdy se touto problematikou zabývají němečtí badatelé H. H a n e m a n n, H. R u p e, F. M ü l l e r a O. J o h a n n s e n a také angličtí, jako např. H. C. H. C a r p e n t e r, J. M. R o b e r t s o n a ještě mnoho jiných. Velký rozmach na tomto úseku bádání nastal po druhé světové válce, kdy vedle badatelů ze zemí již uvedených, nastupují vědci i z dalších států, hlavně ze ZSSR, Polska a Československa, a také oni se intenzivně věnují metalografickým rozborům pravěkých předmětů a získávají tak závažné poznatky, jež osvětlují problémy jednoho z nejdůležitějších řemesel — zpracování kovů.*] Tomuto účelu má sloužit i náš článek, který podává výsledky metalografického rozboru několika železných předmětů z Vršatského Podhradí.

První nález z března 1965 sestával ze tří kovadlin, dláta, čtyř kovářských

*] Z obsáhlé literatury zabývající se tímto problémem uvádíme jen naši základní práci: P l e i n e r R., *Staré evropské kovářství*, Praha 1962, kde je důkladný seznam základní literatury.

kleští, dvou seker, pořízu, krojidla, malé symetrické radlice, motyky, kloučovice a několika kousků železa — polotovaru. Druhá část hromadného nálezu byla objevena v srpnu 1965 na stejném místě. Jednalo se o sekeru, poříz, krátkou kosu a částečně zpracovanou železnou hřivnu. A právě tyto čtyři předměty byly podrobeny zkoumání v metalografické laboratoři Strojářských a metalurgických závodů v Dubnici nad Váhem.

Celý soubor nalezených předmětů tvoří organický celek, takže můžeme na-prosto vyloučit možnost, že jde o sklad železných předmětů, jež by byly jako šrot určeny k dalšímu zpracování. Zbývá nám jen předpokladat, že ve Vršatském Podhradí byly objeveny nástroje a hotové výrobky, pocházející ze staré kovářské dílny. Podle typologických znaků můžeme tento soubor nálezů datovat do konce IX., případně začátku X. století. Osvětleno blíže politickými událostmi té doby, je kovářská dílna z Vršatského Podhradí buď dílnou velkomoravského kováře, jež zásoboval svými výrobky okolí této periferní oblasti Velké Moravy, anebo kováře, který po nájездеch Maďarů počátkem X. století opustil níže položené ohrožované území Velkomoravské říše a přestěhoval se do chráněné horské doliny, aby tam pokračoval ve výrobě svých produktů. Naskytá se ještě otázka, zda můžeme v blízkosti předpokládat středisko železářské výroby, nebo zda železo ve formě tzv. sekerovitých hřiven (jedna pochází i z našeho nálezu), bylo dopravováno ze vzdálenějších oblastí, a to buď z Uničovska anebo ze Slovenského rudohoří. Je však známo, že nedaleko Vršatského Podhradí na severním svahu hory Hašková byla těžena v novověku železná ruda. Bylo-li toto ložisko známo již v době Velké Moravy nebo ještě dřív, je prozatím nemožné rozhodnout. V této otázce by bylo třeba speciálního výzkumu s pomocí přírodních a technických věd.

Podívejme se nyní na otázku metalografického výzkumu železných předmětů a alespoň v krátkosti načrtněme technické otázky tohoto problému a zhodnotíme možnosti a přínos metalografie jako pomocné vědní disciplíny archeologické.

Pro zkoumání otázek technologie výroby daného předmětu je vždy nutné pro-šetřit především vlastnosti materiálu, ze kterého byl předmět zhotoven. Pokud se jedná o zkoumání výrobních nástrojů, zaměřujeme se obvykle na nejdůležitější část nástroje — na profil jeho pracovní části. Pro zjišťování vlastností materiálu v určeném místě potřebuje metalografická laboratoř odebrat z označeného místa zkušební vzorek. Z literatury jsou známy různé metody odběru vzorků, jako např. nabrušování povrchových ploch, vyvrtávání vzorků pomocí dutých vrtáků nebo vysekávání kostiček z povrchu předmětu. Takto odebrané vzorky ovšem nestačí ke komplexnímu poznání výroby zkoumaných předmětů, protože z nich lze usuzovat pouze na místní vlastnosti struktury materiálu. Úplné a detailní zkoumání technologie lze s úspěchem provést pouze na předmětech rozřezaných v předem vhodně zvolených rovinách. Předměty se potom mohou zpětně slepit vhodným lepidlem (např. Epoxy 1200), odebraný mate-

riál nahradit syntetickou pryskyřicí (např. Dentacryl) a po vhodném zabarvení narušených míst lze dosáhnout toho, že předmět vypadá jako neporušený. Nemůže být tedy námitka, že se předmět odebráním vzorků pro metalografický výzkum znehodnotí anebo že se naruší jeho původní vzhled.

Odebrané vzorky byly v metalografické laboratoři jmenovaného závodu broušeny předepsanou sadou brusných papírů běžně používaných v metalografické praxi a leštěny na soukenném kotouči pomocí kysličníku chromitého. Takto vyleštěné vzorky byly prohlíženy pod mikroskopem při 100 a 500 násobném zvětšení, přičemž se podrobně zaznamenával stupeň znečištění struskovými plenami a všemi druhy vměstků. Leštěné plochy byly v mnoha případech fotografovány. K vyvolání mikrostruktury bylo použito 2 % roztoku kyseliny dusičné v etylalkoholu — tzv. Nital. K vyvolání makrostruktury byly vzorky leptány 10 % roztokem persíranu amonného. Ke stanovení množství a rozložení síry byl proveden tzv. Baumannův otisk. Mikrostruktura vzorků byla pozorována na mikroskopu zn. Neophot při 100 a 500 násobném zvětšení a jednotlivé struktury a charakteristické znaky byly fotografovány.

V další části článku se budeme zabývat metalografickým hodnocením nalezených předmětů a to: sekery, hřivny, krátké kosačky a pořízu. Podrobněji probereme způsob výroby sekery, na kterém si ukážeme technologii výroby předmětů tohoto typu.

Sekera (obr. 1: 3) je dobře zachovalá. Protáhlý tvar se směrem k ostří rozšiřuje. Těl je obdélníkovitý. Délka sekery je 205 mm, šířka břitu 65 mm. Z nástroje byly odebrány dva vzorky. Jeden v šikmo vedeném podélném a na rovinu ostří kolmo orientovaném řezu v břitové části sekery, který byl nutný pro mikroskopické pozorování mikrostruktury a mikročistoty (obr. 1: 3). Druhý v podélném, kolmo na rovinu ostří orientovaném řezu přes celý předmět; tento vzorek sloužil na určení makrostruktury a identifikaci množství síry (obr. 2: 5).

Z obrázku 2: 5 je zřejmý způsob a postup výroby. Sekera byla vykována z plochého pásu, který byl v místě otvoru pro násadu ohnutý do tvaru oka a v pracovní části opět skovaný ještě s jedním dalším plátkem materiálu pro zvětšení tloušťky mezi otvorem a břitem. Rozšíření břitu bylo dosaženo rozkováním do šířky, čímž se jednotlivé plátky směrem k břitu ztenčují. Při posuzování mikročistoty na naleptaném výbruse bylo zjištěno, že materiál obsahuje velké množství znečištěnin, jako jsou zakovaná struska, oxidy a různé vměstky. Tyto znečištění jsou uspořádány v řádcích a protaženy ve směru kování (obr. 1: 2 a 2: 1—3). Mikrostruktura sekery je feriticko-perlitická, na mnoha místech s malým množstvím perlitu vyloučeným mezi krystalickými zrny. Při pozorování bylo zjištěno, že rozložení uhlíku v průřezu sekery není rovnoměrné, což dokumentují i snímky mikrostruktur a chemická analýza. V břitu sekery byla místa s větším nahluhčením (obr. 2: 3), kde ve spodní části, která je v těsném sousedství břitu, bylo zjištěno 0,45 % uhlíku, zatímco ve

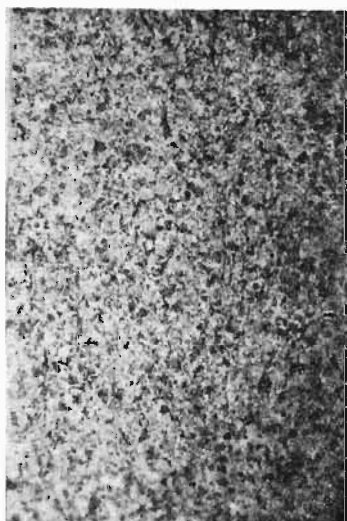
1

2

3

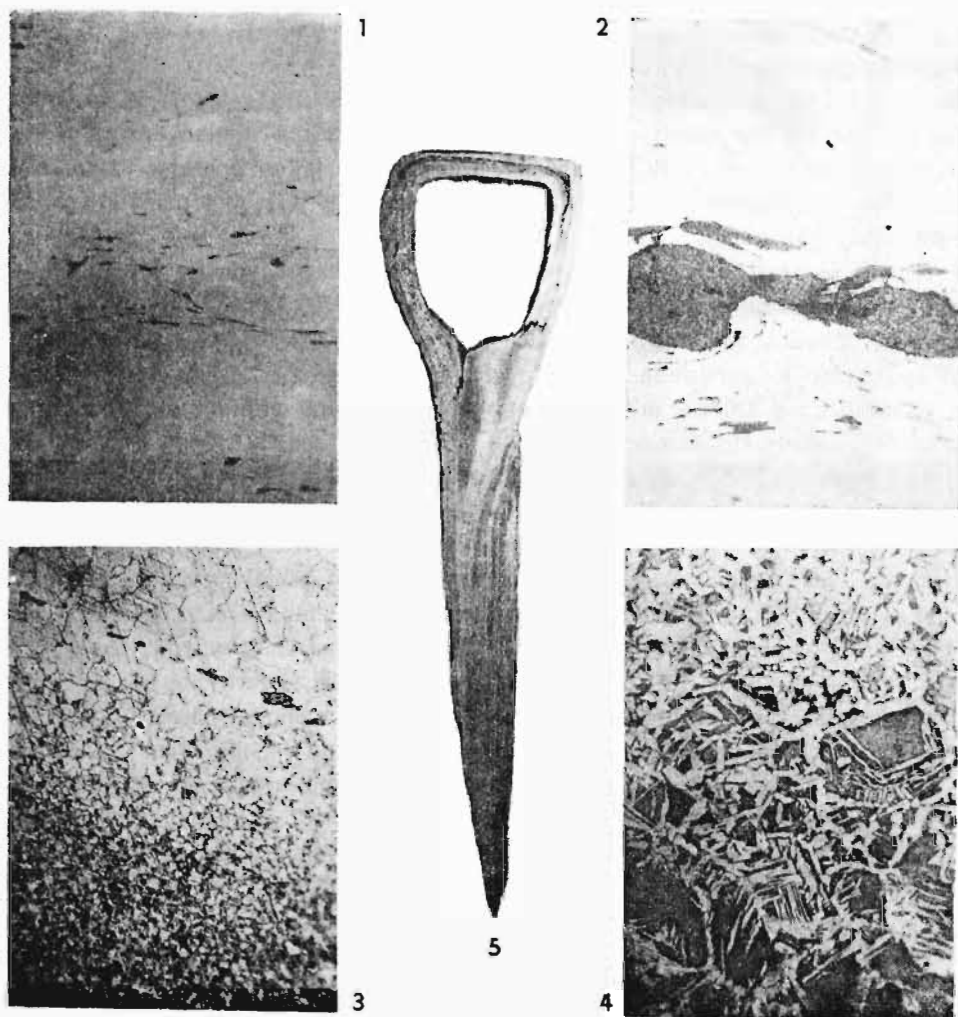

4

5

Obr. 1. Vršatské Podhradie. 1 — feritická struktura sekery s malým množstvím perlitu; 2 — feritická struktura sekery s množstvím nečistot; 3 — sekera (šipkou je naznačeno místo výbrusu); 4 — feriticko-perlitická mikrostruktura pořízu; 5 — poříz (šipkou je naznačeno místo výbrusu). Výbrusy jsou zvětšeny 100×.

Obr. 2. Vršatské Podhradie. 1, 2 — mikročistota sekery; 3 — mikrostruktura sekery [oblast dvou vrstev kovu]; 4 — W-struktura sekery; 5 — makrostruktura sekery. Výbrusy jsou zvětšeny 100×.

střední části sekery se množství uhlíku pohybuje okolo 0,23 %. Mezi oběma vrstvami je dobře patrný řetízek okují, z čehož lze usoudit, že sekera byla kována ze dvou materiálů s různým obsahem uhlíku. Část s větším procentuálním obsahem uhlíku byla jako tvrdší pochopitelně použita na ostří sekery.

Mikrostruktura na obrázku 2: 4 prozrazuje, že železo při zpracovávání kováním bylo ohřáto na vysokou teplotu a pak poměrně rychle ochlazeno. Je to

tzv. Widmannstättenova struktura [zkratka W- struktura], což je v podstatě feriticko-perlitická struktura, kde ferit je vyloučen ve tvaru jehlic anebo podélných ostrůvků. Baumannův otisk na identifikaci síry svědčí o jejím velmi malém obsahu. Na okraji otvoru sekery je vidět, že v důsledku kování jednotlivých plátků jsou sírníky rozloženy převážně na jejich povrchu. Chemickou analýzou bylo zjištěno 0,003 % síry. Kalení nebo jiný způsob tepelného zpracování pozorován nebyl.

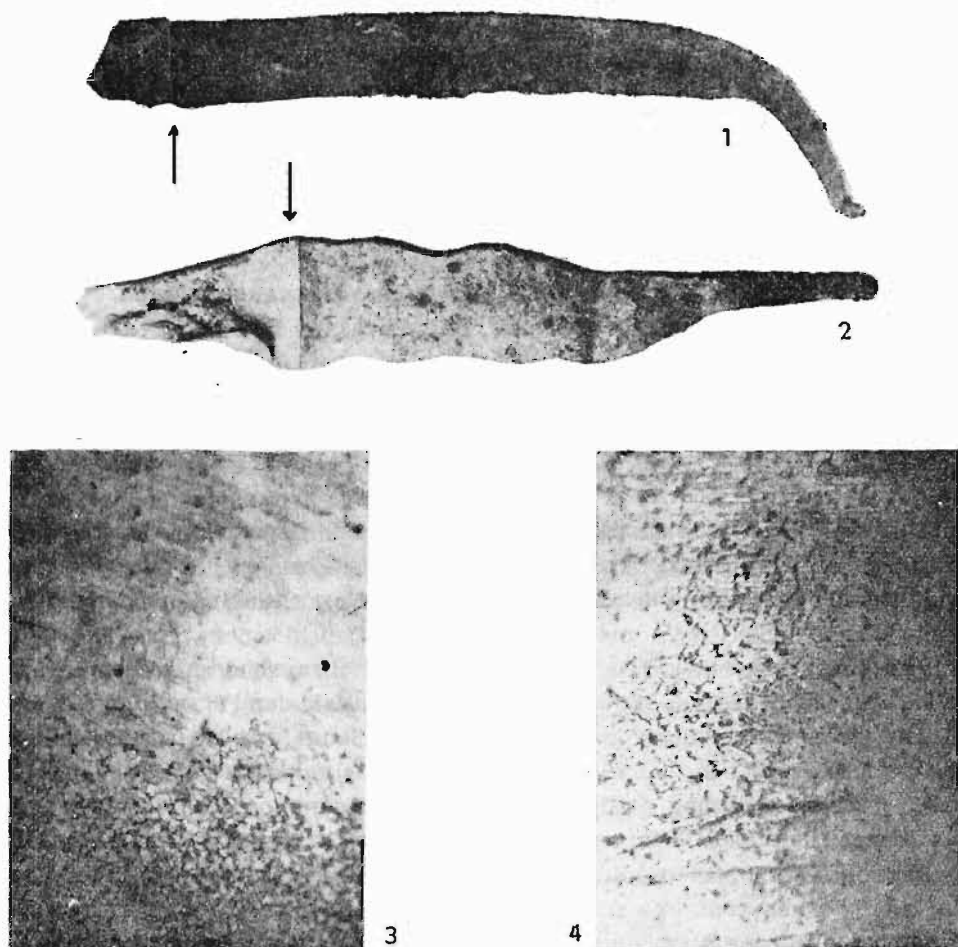
Hřivna je zobrazena na obrázku 3: 2. Je to plátek ukovaného železa k oběma koncům se zužující; její délka je 168 mm. Při kontrole mikročistoty byly zjištěny obdobné znečistěninny jako u sekery. Mikrostruktura leptaného výbrusu je opět feriticko-perlitická, s vyšším obsahem uhlíku. Celý předmět je vyroben z jednoho kusu železa, takže žádné rozdíly v obsahu uhlíku, jako tomu bylo u sekery, nebyly zjištěny a struktura je homogenní [obr. 3: 4].

Krátká kosa (obr. 3: 1) o délce 310 mm je protáhlého tvaru s obdélníkovým průřezem. Na pracovním konci je tupě zakončena, druhý konec se mírně zužuje do místa, kde se ohýbá a prudce zužuje v trn, který sloužil pro nasazení násady. Kosa je zhotovena ze dvou různých plátků železa, z nichž každý má jiný obsah uhlíku. V příčném řezu je viditelné, že se jedná o dva materiály spolu naplocho skované, což dokumentuje i snímek mikrostruktury (obr. 3: 3), kde horní vrstva je téměř z čistého železa, tedy struktura je feritická jen s malými stopami perlitu na hranicích feritických zrn, kdežto spodní část má strukturu feriticko-perlitickou. Z těchto faktů usuzujeme, že již v době výroby této kosa byla známa skutečnost, že železo s vyšším obsahem uhlíku (předpokládáme-li, že ostatní doplňující prvky byly zachovány) má větší tvrdost. Podobný jev jsme již mohli sledovat u sekery. Proto plátky železa s vyšším obsahem uhlíku byly dávány na břity nástrojů. V tomto nástroji bylo zjištěno poměrně malé množství nečistot, které by tvořily vměstky a oxydy mezi oběma vrstvami kovu.

Poříz (obr. 1: 5) je nástroj ve tvaru U o délce 165 mm s rovnoběžnými rameny kónicky se zužujícími ve hroty, na které byly naraženy rukojeti. Celý nástroj byl vykován z jednoho kusu materiálu. Při zkoušce mikročistoty bylo zjištěno značné množství nečistot, jako jsou oxydy, zakovaná struska a sírníkové vměstky. Mikrostruktura (obr. 1: 4) je poměrně velmi jemná, homogenní, tvořena feritem a perlitem. Jemnost struktury nasvědčuje tomu, že předmět byl dokován za nízké teploty.

U všech čtyř předmětů byl proveden spektrální metodou kvalitativní chemický rozbor. Přinesl následující výsledky. Sekera, krátká kosa a poříz mají procentuální obsah doplňujících prvků v železe stejný. Je to křemík 0,42 %, měď obsah po 0,3 %, síra 0,003 % a uhlík, jehož obsah kolísá od 0,5 do 0,2 %. Poněkud odlišnější chemickou stavbu má hřivna, která má obsah křemíku 0,5 %; ostatní prvky má stejně zastoupeny jako předměty předchozí.

Metalografický rozbor čtyř artefaktů z hromadného nálezu slovanských železných předmětů z Vršatského Podhradí ukázal některé technologické me-

Obr. 3. Vršatské Podhradie. 1 — krátká kosa; 2 — hřívna (šipkami jsou naznačeny místa výbrusů); 3 — mikrostruktura kose; 4 — mikrostruktura hřívny. Výbrusy jsou zvětšeny 100 $\times$.

tody zpracování železných výrobků, které by se bez pomoci metalografie nedaly rozpoznat.

Zjistili jsme, že slovanský kovář ve Vršatském Podhradí znal již metodu navařování tvrdší (na uhlík bohatší) části železa na funkční část nástroje (sekera, krátká kosa). Poznali jsme způsob výroby sekery z několika pásů suroviny, z W-struktury jsme usoudili, že výrobek před kováním byl nahřát na vysokou teplotu; dále jsme zjistili, že některé, hlavně malé a tenké předměty, byly dokovávány až za nízké teploty (poříz). Také jsme viděli některé technologické nedostatky, jako např. množství nečistot v železe (struska, vměstky), okuje na hranici dvou spojovaných pásů kovu.

Již v úvodu článku jsme načrtli požadavky, které archeologie klade na metalografický rozbor pravěkých kovových předmětů. Ještě jednou podotýkáme, že pro dokonalé pochopení vývojového procesu kovářské techniky i pro ekonomicko-společenské hodnocení výrobní vyspělosti a specializace práce ve všech úsecích pravěkých dějin, kdy se člověk již zabývá zpracováním kovů, je metalografie nezbytnou pomůckou.

Metallographische Analyse slawischer Eisengegenstände aus Vršatské Podhradie, Bez. Považská Bystrica

Jindra Holá — Václav Furmánek

Im Jahre 1965 wurde in dem zur Gemarkung der Gemeinde Vršatské Podhradie gehörenden Gebirgstal ein Depot slawischer Eisengegenstände aus dem Ende des IX. und Anfang des X. Jh. entdeckt. Der Hort enthielt Handwerkszeug, landwirtschaftliche Geräte und Halbfabrikate.

Die Eisengegenstände wurden keiner archäologischen, sondern nur einer metallographischen Analyse unterzogen. Von der Vielfalt der Formen wurden lediglich eine Axt, ein Schnitzmesser, eine kurze Sense und ein Barren untersucht.

Die metallographische Analyse zeigte einige technologische Methoden bei der Herstellung der Eisenerzeugnisse. Es wurde festgestellt, daß auf den funktionellen Teil härteres Eisen angeschweißt worden war, daß die größeren Gegenstände aus mehreren dünnen Plättchen angefertigt waren, daß manche Erzeugnisse vor der Schmiedung zu hoher Temperatur erhitzt und manche erst bei niedriger Temperatur fertiggeschmiedet worden waren. Ebenfalls erfaßte man gewisse technologische Mängel, wie z. B. eine Menge Unreinigkeiten im Eisen, Hämmerungsspuren an der Verbindungsstelle zweier Eisenstreifen u. a.

Bei den untersuchten Gegenständen wurde ebenfalls eine qualitative chemische Analyse durchgeführt, deren Ergebnisse die Herkunft des Rohstoffes erhellten könnten.

Übersetzt von B. Niebuřová

ZUR FRAGE DER DAKO-GETISCHEN BESIEDLUNG AUF DEM GEBIET DER SLOWAKEI

ION HORATIU CRIŞAN

Eine der wichtigsten Fragen zur Geschichte des Raumes zwischen mittlerer Donau und Karpaten im Altertum ist die der dako-getischen Besiedlung in der heutigen Slowakei. Seit wann und bis wann haben die Dako-Geten hier gesiedelt? Wie gelangten sie in die Täler der March und Nitra, der Waag und Gran? Diese Fragen bilden den Gegenstand vorliegender Arbeit. Zu ihrer Klärung verfügen wir über Berichte antiker Geschichtsschreiber, die aber nur lückenhaft Auskunft geben; deshalb müssen wir auch die archäologischen und epigraphischen Quellen zu Hilfe nehmen. Durch Verknüpfung aller verfügbaren Auskünfte werden wir der historischen Wahrheit näherkommen können.

Von vornherein muß gesagt werden, daß die Forschungen erst im Anfangsstadium sind, obwohl die slowakischen Archäologen Beachtliches auf diesem Gebiet geleistet haben. Viele Grabungen in den Siedlungen und Nekropolen der Slowakei werden noch nötig sein, um die oben umrissenen Probleme für den langen Zeitraum, der untersucht werden soll, völlig und endgültig zu lösen. Vorliegende Abhandlung erhebt keineswegs Anspruch auf Vollständigkeit. Im Weiteren werden nur die Schlußfolgerungen dargelegt, die sich aus den verfügbaren Angaben ergeben.

Es ist bekannt, daß die antiken Quellen, beginnend mit Julius C a e s a r (*Commentarii de bello Gallico* VI, 25), den Nachweis für die Besiedlung der Slowakei durch die Dako-Geten erbringen.¹ Eine Sammlung und Erläuterung dieser Quellen wurde von Prof. C. Daicoviciu gemacht,² so daß wir sie nicht nochmals anführen müssen. Die Schriftquellen werden durch Funde ergänzt, die in immer größerer Zahl von slowakischen Archäologen ans Licht gebracht werden.

A. T o č í k kommt das Verdienst zu, als erster eine zusammenfassende Untersuchung des dako-getischen Materials aus der Slowakei veröffentlicht³ und die Aufmerksamkeit der Fachleute auf die Funde gelenkt zu haben, die in diesem Gebiet noch vor Ausbruch des zweiten Weltkrieges, besonders aber in den letzten 10—15 Jahren gemacht wurden.⁴

Hauptsächlich fand sich Keramik, besonders die typischen, spezifischen und als solche leicht erkennbaren dako-getischen Formen. Es muß hervorgehoben werden, daß bis jetzt nur diejenigen Funde dako-getischer Tonware erörtert

wurden, welche dem Zeitpunkt ihrer Reife angehören, ihrer höchsten Entwicklungsstufe, die wir die klassische Periode nennen; alle Formen sind voll ausgebildet und weitverbreitet.⁵ Es handelt sich besonders um handgearbeitete Keramik.

Im J. 1959 hatte A. Točík auf seiner Verbreitungskarte insgesamt 28, im Osten oder Westen der Slowakei gelegene Orte eingetragen, wo Keramik oder anderes dako-getisches Material gefunden wurde. Seither ist ihre Zahl bedeutend angestiegen.⁶

Um die Zeitstellung der dako-getischen Funde in der Slowakei zu erörtern, muß man von der Arbeit des genannten Autors⁷ ausgehen. Wertvoll sind diesbezüglich — wie der Verfasser hervorhebt — die in der Siedlung von Nitriansky Hrádok-Zámeček durchgeführten Grabungen, wo stratigraphisch zwei Siedlungsniveaus mit dako-getischer Tonware festgestellt werden konnten.⁸ Er unterscheidet auf Grund der erwähnten Untersuchungen zwei Entwicklungsstufen der dakischen materiellen Kultur in der Slowakei: eine ältere für die Siedlungen von Výchapy-Opatovce, Šarovce und das untere Niveau von Nitriansky Hrádok, das um das J. 100 v. u. Z. beginnt, und eine jüngere von ungefähr 60 v. u. Z. bis um die Mitte des I. Jh. u. Z.

Die ältere Stufe bringt A. Točík mit den ersten dakischen Einfällen in die Gegend der mittleren Donau in Beziehung; sie reicht bis zum Sieg Burebistas über die Kelten. Von da an beginnt die zweite Stufe, die bis zur Mitte des I. Jh. u. Z. dauert.

Zur Lösung der Frage über den Beginn der dako-getischen Besiedlung der Slowakei muß gesagt werden, daß wir für die Keramik des ersten Siedlungsniveaus von Nitriansky Hrádok⁹ genaue, bis in Einzelheiten gehende Entsprechungen in Form, Verzierung, Arbeitstechnik, Ton usw. in der dako-getischen Keramik der mittleren Phase festgestellt haben. Der Entwicklungsgrad der Gefäßwände in Tiegelform, die großen Knubben, die Schüsseln mit geglätteter Oberfläche und eingezogenem, facettiertem Rand bestärken uns in der Überzeugung, daß das ältere Niveau von Nitriansky Hrádok schon im III.—II. Jh. v. u. Z. beginnt.

In einer Rezension der Arbeit von A. Točík stellt Z. Woźniak¹⁰ einiges, den Dakern zugeschriebenes keramisches Material in Frage; zur Begründung führt er an, daß die Kelten in der Slowakei auf drei Kulturgruppen stoßen, auf die skythische, dakische und die auf Hallstatt-Überlieferung beruhende Lausitzer Kultur, und daß man einigen Formen und Schmuckmotiven in der Kaschub-Gruppe der Lausitzer Kultur in Polen wiederbegegnet. Dies darf uns nicht wundern, besonders da es sich um gewöhnliche Formen und einfache Schmuckmotive handelt, die wir schon vom Neolithikum an bis ins frühe Mittelalter in weiten Räumen antreffen. Bemerkenswert ist aber, daß der Rezensent die keltische Zivilisation

in der Slowakei außer anderem auch auf das dakische Element stoßen läßt, dessen Erscheinen er dort im weiteren Verlauf seiner Ausführungen erst für die Zeit Burebistas nachzuweisen sucht.

Daß A. Točík die Keramik der Slowakei den Dakern zuschreibt, ist vollkommen richtig und selbst der Rezensent muß zugeben, daß es schwer wäre, eine andere Herkunft zu finden.

Den Beginn der dakischen „Expansion“ in der Slowakei glaubt Z. Woźniak aber nicht vor 60 v. u. Z. ansetzen zu können, da in der ersten Hälfte des I. Jhs. v. u. Z. die Kelten (Bojer) wirtschaftlich und politisch noch sehr mächtig waren (was durch Münzfunde erwiesen ist) und die Daker aus diesem Grunde nicht früher — wie A. Točík annimmt¹¹ — in dieses Gebiet hätten vordringen können. Folglich kann, nach Z. Woźniaks Meinung, von einer „Expansion“, einem Eindringen der Daker in die Slowakei erst zur Zeit der von Burebista mit Erfolg geführten Kriege gegen die keltischen Stämme der Bojer und Tauriskier¹² die Rede sein. Diese Meinung ist gar nicht neu, sie wurde bereits vor über 20 Jahren von A. Alföldi¹³ ausgesprochen. Aber schon V. Pârva n¹⁴ trat — mit gewissen Übertreibungen — für eine dako-getische Besiedlung der Slowakei lange vor Mitte des I. Jhs. v. u. Z. ein. Diese Meinung wurde später, in richtiger Weise, von C. Daicovicu¹⁵ und M. Macrea¹⁶ vertreten.

Um die erste Frage, das Alter des dako-getischen Elements in der Slowakei, beantworten zu können, müssen vorerst die Funde aus der sog. thrako-skythischen Periode, die zwischen 550—300 v. u. Z. anzusetzen ist, untersucht werden. Mit diesem Zeitabschnitt befaßte sich letzstens hauptsächlich M. Dušek,¹⁷ Grabungsleiter der großen birituellen Nekropole von Chotín. Es ist nicht unsere Absicht, eine eingehende und umfassende Untersuchung der von ihm aufgestellten Thesen und insbesondere der Argumente, auf die sie sich gründen, durchzuführen. Wir werden nur auf jene Schlußfolgerungen eingehen, die in direkter Beziehung zu unserem Problem stehen.

M. Dušek behauptet, die „Thrakisierung“ der Slowakei sei schon im thrako-kimmerischen Zeitabschnitt (750—550 v. u. Z.) von Süden nach Norden erfolgt, und neue verstärkende Wellen seien im thrako-skythischen Zeitabschnitt (550—300 v. u. Z.) dazugekommen. Bei ihrer Ankunft in dieses Gebiet stoßen die Kelten auf die Thraker. Der Autor schließt das skythische ethnische Element vollkommen aus, nicht nur in der Slowakei, sondern auch im ganzen innerkarpatischen Gebiet, worin die skythischen Funde aus Siebenbürgen,¹⁸ dem Theißgebiet und der Slowakei inbegriffen sind, aus denen er eine einzige Gruppe bildet. Alle seien sie einander ähnlich und hätten enge Beziehungen zu den gleichzeitigen Funden auf dem Gebiet des heutigen Bulgarien. Eine solche Gruppierung ist ganz und gar willkürlich und stützt sich auf kein entscheidendes Argument. Gemeinsam für diesen ganzen Raum sind nur die skythischen Funde, die eben das Gegenteil von M. Dušeks Behauptung beweisen. In Siebenbürgen gibt es keine birituellen Nekropolen wie die von Chotín, es fehlt

fast völlig die scheibengedrehte graue Keramik, eines der Hauptargumente, auf die sich die Theorie des genannten Autors stützt. Das Gräberfeld von Chotín hat keine Entsprechungen, weder in Siebenbürgen noch in Bulgarien, wo die zeitgleichen thrakischen Nekropolen in ihrer Mehrheit Brand- und Hügelgräberfelder sind.

Außer dem skythischen Material gibt es aber noch ein gemeinsames Element in den genannten Fundgruppen, die handgearbeitete Keramik, die allgemein sowohl für den Raum zwischen Donau und Karpaten als auch für das Gebiet Bulgariens dem bodenständigen thrakischen, bzw. geto-dakischen Element zugeschrieben wird. Mit Rücksicht darauf, daß in diesem Zeitraum (VI.—V. Jh. v. u. Z.) die Schriftquellen bereits die Geten erwähnen, sind wir der Ansicht, daß die von M. Dušek gebrauchte Bezeichnung *Thraker*, die den alten Hallstattperioden entspricht, durch den Namen *Dako-Geten* zu ersetzen ist.¹⁹

Wir wollen jetzt auf die Nekropole von Chotín zurückkommen. Diese hat eine, bis in die kleinsten Einzelheiten genaue Entsprechung für Begräbnissitte, Ritual und Beigaben in der verhältnismäßig nahe gelegenen Nekropole von Szentes-Vekerzug, die von M. Párducz untersucht wurde.²⁰ Er analysiert nicht nur die Nekropole von Vekerzug genau und sachgemäß in allen ihren Elementen, wie Ritus, Begräbnissritual und Inventar, sondern ebenfalls die Gräberfelder derselben Gruppe, zu denen er, mit vollem Recht, auch das von Chotín zählt.²¹ Zur Vekerzug-Zone rechnet er einen Teil der Slowakei, schließt aber die Kuštanovice-Gruppe aus.²² Diese Gruppe ist in der Karpatoukraine (USSR) und in der Ostslowakei verbreitet. Ihre Eigentümlichkeit ist der ausschließliche Verbrennungsritus und die Keramik von hallstattischer Faktur; Pferdebestattungen und andere, für die Vekerzug-Gruppe spezifische Merkmale fehlen. Die Kuštanovice-Gruppe wurde von allen Forschern, die sich in letzter Zeit mit dem Problem der skythischen Periode beschäftigten, auf Grund des Ritus und der Keramik den einheimischen Thrakern zugeschrieben. Es muß besonders hervorgehoben werden, daß die späte handgearbeitete Hallstattkeramik der Kuštanovice-Gruppe identisch ist mit der Keramik aus den Nekropolen der Vekerzug-Gruppe und mit jener aus den Gräbern der skythischen Periode in Siebenbürgen,²³ sowie von Bîrseşti²⁴ und Ferigele²⁵ im außerkarpatischen Raum Rumäniens. Deshalb sind auch wir der Ansicht, daß die Träger der Kuštanovice-Kultur Thraker, bzw. bereits Dako-Geten waren, da es sich um das V.—IV. Jh. v. u. Z. handelt.

Bei der Untersuchung aller Komponenten der Nekropole von Vekerzug stellt M. Párducz enge Beziehungen zwischen dieser und dem Gebiet von Kiew-Poltawa fest, hebt aber gleichzeitig hervor, daß viele Stücke aus dem Grabinventar Entsprechungen im illyrischen Milieu von Donja-Dolina, oder auf bulgarischem Gebiet im thrakischen Milieu haben, und also zweifellos die Beziehungen der Vekerzug-Gruppe zur bodenständigen Bevölkerung — genauer gesagt zu den Thrako-Dako-Geten — und zu den Illyrern widerspiegeln.²⁶

M. P á r d u c z zeigt, daß einige Keramiktypen der skythischen Periode in Ungarn das Ergebnis einer lokalen Entwicklung sind, die bis zum Ende der Bronzezeit zurückverfolgt werden kann. Unter den Beispielen wird die sog. Villanova-Keramik angeführt. Interessant sind auch die vom Autor festgestellten Antezedenzen für gewisse Metallgegenstände mit lokaler Entwicklung. Bezeichnend scheinen uns die Armreifen mit verzierten Enden, aus denen sich später die typisch und spezifisch dakischen, mit Schlangenköpfen endenden Armreife entwickelten.²⁷

Der Autor mißt den sehr engen Beziehungen, die angeblich zwischen der Vekerzug-Gruppe und der Gruppe aus Siebenbürgen bestehen, eine große Bedeutung bei, sieht sich aber doch gezwungen, entscheidende und *zahlreiche* (die Betonung ist von uns) Verschiedenheiten festzustellen. Zum Unterschied von der Vekerzug-Gruppe, sagt er, weisen die Nekropolen in Siebenbürgen mit spezifisch skythischen Beigaben²⁸ fast ausschließlich Skelettgräber auf und nur sehr wenige Gräber mit Leichenbrand oder mit verstreuter Asche. Trotz allen bestehenden Verschiedenheiten, die von mehreren Forschern hervorgehoben wurden und die hauptsächlich Zeitunterschieden zuzuschreiben sind, dürfen die Ähnlichkeiten nicht zu gering eingeschätzt werden; sie sind sowohl in Siebenbürgen als auch in der Ebene zwischen Theiß und Donau und in der Slowakei durch das gleiche, bodenständige dako-getische Element gegeben. Der Raum zwischen Theiß und Donau erhält aber durch die hier stärker hervortretenden illyrischen Elemente eine besondere Färbung.

Es handelt sich demnach wahrscheinlich um zwei verwandte skythische Gruppen,²⁹ die von irgendwo aus der heutigen Sowjetunion kommen und sich sowohl in Siebenbürgen als auch in der Vekerzug-Zone einer einheimischen, dako-getischen Bevölkerung zugesellen, mit der sie dann zusammen leben.

Bezüglich der ethnischen Zusammensetzung der Vekerzug-Gruppe schließt M. P á r d u c z, daß sich das zahlenmäßige Verhältnis zwischen Skythen und Einheimischen nicht feststellen läßt. Die Skythen sind aber durch Pferdebegrabnisse, Realgar, Cypräamussheln, Holzbauten und andere charakteristische Gegenstände verläßlich erwiesen.

Was den Weg betrifft, auf dem die zwischen Theiß und Donau angesiedelten Skythen dorthin gelangt waren, ist M. P á r d u c z der Meinung, daß sie durch Siebenbürgen gezogen seien. Dies scheint uns nicht glaubhaft und ist auch nicht bewiesen. Wahrscheinlicher ist, daß sie über die Pässe der Nordkarpaten gekommen sind.

Zu der zwischen Donau und Theiß heimischen dako-getischen, durch illyrische Elemente vermehrten Bevölkerung kommt also, nach 500 v. u. Z., eine aus der Gegend Kiew-Poltawa stammende Bevölkerung hinzu, die sich dann nach und nach mit den Einheimischen vermischte. Das Alter des autochthonen Elementes in diesem Raum kann mindestens vom Ende der Bronzezeit an nachgewiesen werden. Da die Vekerzug-Gruppe auch in jenem Teil der Slowakei ver-

breitet ist, wo die Nekropole von Chotín liegt, gelten obige Schlußfolgerungen auch für dieses Gebiet. Es handelt sich also nicht um eine „Thrakisierung“, um eine Besetzung dieses Raumes durch die Thraker aus dem Süden in der thrakokimmerischen Periode, sondern um ein Entstehungsgebiet der dako-getischen Welt, das im Westen von der mittleren Donau begrenzt wird und im Nordwesten die Slowakei bis zu den Karpaten einschließt. M. Pichlerová spricht sich ebenfalls für die Eingliederung der Südwestslowakei in die Gruppe Szentes-Vekerzug aus.³⁰

Bei Veröffentlichung der Nekropole von Preseľany nad Ipľom³¹ folgert G. Balaša, daß es sich hier um eine skythische und lokal-hallstattische Mischbevölkerung handelt, was durch die handgearbeitete Keramik und durch einige Metallgegenstände mit örtlichen Antezedenzen bewiesen ist. Die Nekropole von Preseľany nad Ipľom wird ins IV. Jh. v. u. Z. angesetzt. Die hier gefundene Tonware — wir beziehen uns auf die handgearbeitete — sowie die von Senec,³² Sereď,³³ Andač,³⁴ Chotín usw., hat zahlreiche und genaue, manchmal bis ins Kleinste gehende Entsprechungen in der dako-getischen Keramik aus der ersten, alten Phase, die in das V.—IV. Jh. v. u. Z. datiert wird. Es handelt sich um Funde, die in Siedlungen, wie Zimnicea, Poiana, Stinčești, oder in Gräberfeldern, wie die von Birsești, Ferigele, Satu Nou, Zimnicea, Murighiol usw., gemacht wurden.³⁵

Zu der autochthonen Hallstattbevölkerung, die durch zahlreiche Funde in den Friedhöfen der skythischen Periode in der Slowakei oder ostwärts bis zu den Karpaten in der Karpatoukraine (USSR) nachgewiesen ist, gehört also auch die dako-getische Bevölkerung, die wir bis zum Ende der Bronzezeit zurückverfolgen können. Besonders bedeutungsvoll scheint uns in der Ost- und Westslowakei die Verbreitung der Otomani-Kultur,³⁶ die durch die Gáva-Kultur³⁷ fortgesetzt wird.

In seiner zusammenfassenden Arbeit über die innerkarpatischen Kulturen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit, erörtert J. Paulík³⁸ auch das Eindringen der Thraker in dieses Gebiet. Er erklärt, daß sich für die verschiedenen Zonen der Slowakei das Problem verschieden stelle. In der Ostslowakei, von der Eipel bis zu den Karpaten, wo sich die Piliny-Kultur entwickelt hatte, wird in einer ihrer späten Phasen das erste Eindringen von Völkerschaften aus Siebenbürgen faßbar, gleichzeitig mit den Trägern der Gáva-Kultur (Stufe HA). An der Schwelle zwischen den Stufen HA und HB zeigen sich starke Gáva-Einflüsse auf die Piliny- und späte Lausitzer Kultur; es bildet sich der Kyjatice-Typ, der bis in die thrako-skythische Periode reicht.

Im Raum zwischen Waag, Gran und Eipel dauert die Podoler Kultur bis in die Stufe HB₃, in der man östliche Elemente aus dem siebenbürgischen Milieu und aus dem Alföld feststellt.

Die Südwestslowakei ist zur mittleren Donau orientiert und von Trägern der Kalenderberg-Kultur besetzt. Schon von HC—HD an sickern in dieses Milieu thrako-skythische Elemente ein.

Es ergibt sich demnach, daß wir im V.—IV. Jh. v. u. Z. in der Slowakei und im Raum zwischen Theiß und Donau eine thrakische, bzw. dako-getische Bevölkerung vorfinden. In das Gebiet der Slowakei, das uns hier interessiert, zumindest in ihren östlichen und vielleicht auch mittleren Teil, drangen die Nordthraker Ende der Bronzezeit und Anfang der Eisenzeit ein. Die Thraker leben dann auf dem Gebiet der Slowakei vermischt mit anderen Völkerschaften.

Besonders bemerkenswert scheint uns, daß die Schriftquellen als dakische Besiedlungsgrenzen im Westen die Donau und im Nordwesten die slowakischen Karpaten bezeichnen, was genau mit der von uns für das V.—IV. Jh. v. u. Z. dargestellten Lage übereinstimmt; darauf werden wir aber noch zurückkommen.

M. Dušek setzt in seinen Arbeiten mit Recht das Vorhandensein des thrakischen — wir würden sagen des dako-getischen — Volkselementes in der Slowakei im Verlauf der sog. thrako-skythischen Periode voraus; von einer großen thrakischen Wanderung vom Süden, vom Gebiete des heutigen Bulgarien aus gegen Nordwesten, kann aber nicht die Rede sein; eine solche Bewegung ist weder durch Bodenfunde noch durch schriftliche Quellen nachweisbar. Die Behauptung desselben Autors, daß auch in der vorhergehenden „thrakokimmerischen“ Periode (750—550 v. u. Z.) eine solche Wanderung stattgefunden habe, scheint uns ebenfalls unbegründet. Das Vordringen der Thraker in das Gebiet der heutigen Slowakei fand aller Wahrscheinlichkeit nach schon Ende der Bronzezeit statt; sie besiedelten zuerst den Osten der Slowakei und breiteten sich dann nach Westen aus, so daß sie um das Jahr 500 v. u. Z. mit vollem Recht als Einheimische dieser Gebiete betrachtet werden können.

Die Skythen, die wir nicht als einen rein iranischen Volksstamm ansehen, sondern eher als ein Mischvolk,³⁹ lebten zusammen mit den einheimischen Dako-Geten, was die aufgefundenen Gräberfelder, darunter auch das von Chotín, beweisen, ohne daß sich aber das zahlenmäßige Verhältnis des einheimischen Elementes gegenüber den Neuankömmlingen feststellen läßt. Es scheint, daß die Urnengräber den Einheimischen angehören; die Urnen sind meist handgearbeitete Gefäße örtlicher Überlieferung.

Nachdem wir somit einige der anfangs gestellten Fragen beantwortet haben, wollen wir im weiteren das Schicksal der Dako-Geten in der Slowakei verfolgen. Ende des IV. oder Anfang des III. Jhs. v. u. Z. dringen hier die Kelten ein. Die ältesten keltischen Nekropolen der Slowakei sind in die erste Hälfte des III. Jhs. v. u. Z. anzusetzen. Weiters gibt es eine zweite Gruppe von späteren Nekropolen aus dem II.—I. Jh. v. u. Z. Im allgemeinen wird angenommen, daß die jüngsten keltischen Nekropolen um das Jahr 60 v. u. Z. abschließen.⁴⁰

Das Vorhandensein des einheimischen Elementes im Rahmen der keltischen Funde, sowohl in den Siedlungen als auch Nekropolen, wird unter anderem

von J. Filip⁴¹ vorausgesetzt. Es kann aus der Keramik von örtlicher hallstättischer Faktur gefolgert werden. Eine solche Keramik fand sich z. B. in der Nekropole von Bajč-Vlkanovo.⁴² Im reichhaltigen Inventar des Grabes von Cejkov⁴³ wurden — zusammen mit anderen typisch keltischen Gegenständen, wie Schwert, Lanzenspitze, Fibeln vom frühen Duchcov-Typus, drei scheibengedrehte keltische Gefäße — auch vier handgearbeitete Gefäße dako-getischer Keramik von Hallstatt-Faktur entdeckt. Im Grabe eines keltischen Kriegers von Košice wurde ein Krug von hallstättischer Art gefunden. Die hier genannten sind, wie B. Benadik sagt,⁴⁴ nur einige von den vielen Beispielen, die man anführen könnte.

Neben den keltischen Nekropolen, in denen eine größere oder kleinere Menge dako-getischer Keramik gefunden wurde, kennt man in der Slowakei auch Gräberfelder mit nur wenigen keltischen Gefäßen oder Metallgegenständen. So gehört die Keramik aus dem Urnengräberfeld von Michalovce, aus dem bis jetzt 3 Gräber bekannt sind, aber nur ein einziges veröffentlicht ist,⁴⁵ zum dako-getischen Typ mit Hallstatt-Überlieferung, mit Ausnahme zweier scheibengedrehter Gefäße von keltischer Herkunft.⁴⁶ Die Nekropole von Michalovce wurde an den Anfang des III. Jhs. v. u. Z. angesetzt.⁴⁷

Die Funde von Michalovce bestehen fast ausschließlich aus recht gut erhaltener Tonware. Die Metallbeigaben sind ärmlich: einige Eisenbruchstücke, wahrscheinlich Messerklingen. Die Keramik kann — abgesehen von den beiden keltischen Gefäßen — in zwei Kategorien von handgearbeiteten Gefäßen eingeteilt werden; in feine Keramik mit geglätteter Oberfläche und in gewöhnliche Gebrauchsware.

Von Typen ist die Schüssel am häufigsten vertreten; meist gehört sie der Kategorie der Feinware an. Der Variante nach sind es Schüsseln mit eingezogenem Rand, bei vielen Exemplaren aber ist der Rand winkelig eingebogen. Dies ist ein typisches Merkmal für die Schüsseln aus der mittleren Phase der dako-getischen Keramik (siehe Abb. 1: 1).⁴⁸ Solche Schüsseln finden sich sehr häufig in den zeitgleichen Nekropolen Siebenbürgens (siehe Abb. 2: 3), z. B. in Dezmir-Cluj⁴⁹ oder Cepari.⁵⁰ In großer Anzahl erscheinen sie in Siedlungen, wie in Morești⁵¹ oder Ciumești.⁵² Für das Material von Michalovce ziehen wir zum Vergleich nur Funde aus Siebenbürgen heran, die in ihrer Zusammensetzung auch keltische Sachgüter (Keramik oder andere Gegenstände) aufweisen. Wir müssen aber hervorheben, daß alle hier besprochenen Formen nicht nur für Siebenbürgen spezifisch sind, sondern im gesamten dako-getischen Milieu, sowohl innerhalb als auch außerhalb des Karpatenbogens angetroffen werden.

Weiters kommt auf dem Gräberfeld von Michalovce das große doppelkonische Gefäß mit abgeplatteten konischen Knubben vor. Es wurde in sehr großer Anzahl auch in den siebenbürgischen Nekropolen gefunden; meist wurde es als Graburne verwendet (siehe z. B. Abb. 2: 5, 6). Solche Gefäße erscheinen in zahlreichen Abarten, die aber demselben Typ angehören. Es handelt sich hier

Abb. 1. Dako-getische Gefäße aus der Nekropole von Michalovce.

um eine Form autochthoner Keramik, die bis zum Anfang der Hallstattzeit zurückverfolgt werden kann und die, natürlich entwickelter, durch die ganze klassische Phase der dako-getischen Keramik als eine ihrer typischen und spezifischen Formen fortbestand.

In der Nekropole von Michalovce finden wir weiters die kleinen Krüge mit überrandständigem Henkel [Abb. 1: 4], die sehr nahe Entsprechungen in den dako-getischen Gräberfeldern Siebenbürgens, z. B. von Dezmir (Abb. 2: 1, 2) haben.⁵³ Dort findet auch eine andere Form ihre Analogie (Abb. 2: 4), nämlich der einfache Topf von Michalovce (Abb. 1: 3).

Neben den kleinen Krügen kommt in der Nekropole von Michalovce auch die Schale mit stark hochgezogenem Henkel (Abb. 1: 2) vor, die in Siebenbürgen zahlreiche Entsprechungen hat. Es handelt sich wieder um eine in der dako-getischen Welt weitverbreitete Form, aus der sich später das typischste und spezifischste Gefäß — die dakische Schale — entwickelt hat.⁵⁴

Von den Keramikbeigaben des Gräberfeldes von Michalovce muß noch das Gefäß mit fast senkrechtem Profil und mit Knubben erwähnt werden, das in mehreren Exemplaren vertreten ist (Abb. 1: 6). Auch diese Form ist in der dako-getischen Keramik des III.—II. Jhs. v. u. Z. aus Siebenbürgen wohlbekannt und wurde sowohl in Gräbern⁵⁵ als auch in Siedlungen⁵⁶ gefunden.

Die handgearbeitete Keramik aus den Grabbeigaben von Michalovce findet demnach sehr nahe Entsprechungen in den Nekropolen und auch zeitgleichen dako-getischen Siedlungen Siebenbürgens oder des Gebietes außerhalb des Karpatenbogens.

Im Museum von Michalovce wird außerdem eine völlig gleichartige Tonware aufbewahrt, die in der Siedlung von Stretavka (Bez. Michalovce) entdeckt wurde.⁵⁷

Dieselben Formen mit gleicher Herstellungstechnik wurden zusammen mit keltischem Material auch in der Theißebeene gefunden, z. B. in den Nekropolen von Rozvány, Felsőméra oder Hatvanboldog.⁵⁸

Die Kontinuität der Dako-Geten im III.—II. Jh. v. u. Z. auf dem Gebiete der Slowakei und im benachbarten Raum der Karpatoukraine (USSR) ist nicht nur durch Keramik, sondern auch durch Münzfunde belegt:

Ein Silberschatz, bestehend aus ungefähr 100 Nachahmungen von Tetradrachmen Philipps II. und Alexanders des Großen wurde in Velikaja Gorazdovka (früher Velikoje Gutovo), Bez. Berehovo gefunden. Der Schatz befand sich in einem handgearbeiteten, verläßlich dakischen und nicht keltischen Tongefäß (Abb. 3). Von diesem Fund sind nur ungefähr 50 Stück erhalten.⁵⁹ Aus derselben Gegend, nahe Mukačevo sind aus Einzelfunden noch ungefähr weitere 20 Münzen dieser Art bekannt.⁶⁰

Über die gehorteten Münzen von Velikaja Gorazdovka sagt I. Winkler,⁶¹ daß sie zu den dako-getischen Münzen vom Typ Banat gehören, die im Raum zwischen Donau und Theiß, in Siebenbürgen, in der Moldau und — als nörd-

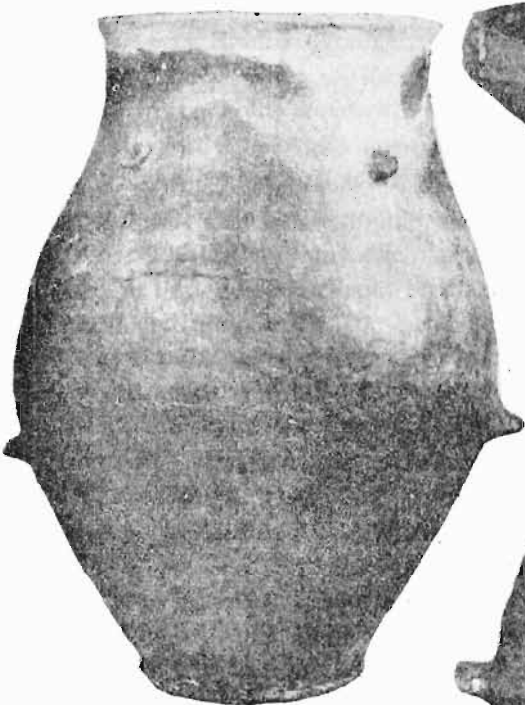
1

2

4

5

3

6

Abb. 2. Dakische Keramik aus den
siebenbürgischen dako-keltischen
Nekropolen (Dezmir).

lichster Punkt — in der Karpatoukraine verbreitet sind. Der Münzschatz von Velikaja Gorazdovka hat eine nahe Entsprechung in dem dako-getischen Münzhort, der in der Moldau, in Vovriești (Rayon Negrești, Region Iași) gefunden wurde. Bemerkenswert scheint uns der Umstand, daß es sich nicht nur um dieselben Typen handelt, sondern auch um Münzen mit gleichartigen oder ähnlichen Einhieben und Einstempelungen.

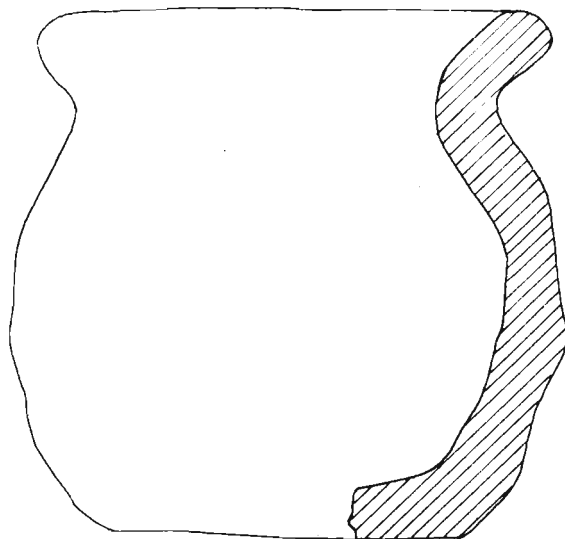

Abb. 3. Das Gefäß, in dem der Hort von Velikaja Gorazdovka vergraben war (nach P. Sova-Gmitrov). 1:1.

Bei der Veröffentlichung des Hortes von Vovriești folgert C. Preda,⁶² daß die Münzen einen besonderen, für die Moldau spezifischen Münztyp darstellen. Münzen des gleichen Typs fanden sich auch innerhalb des Karpatenbogens bis zur Theiß und in nördlicher Richtung bis Galizien. Vollkommen berechtigt erscheint uns die Abgrenzung — im Rahmen des Banat-Typs — eines besonderen, der Moldau eigenen Münztyps, wodurch das Verbreitungsgebiet einer dako-getischen Münzart eingengt wird.

Auch ohne Spezialkenntnisse in der dako-getischen Münzkunde scheint uns die Beziehung zwischen den Horten von Velikaja Gorazdovka und Vovriești unbestreitbar.

Der Schatz von Velikaja Gorazdovka besteht aus frühen dako-getischen Prägungen, von denen einige noch Spuren der Schrift aufweisen, und er kann in die zweite Hälfte des III. Jhs. v. u. Z. oder in den Verlauf des darauffolgenden Jahrhunderts⁶⁵ angesetzt werden.

Dako-getische Silbermünzen wurden auch in der Slowakei, so in Pezinok und Bratislava gefunden; bis jetzt handelt es sich aber nicht um Horte, sondern nur um Einzelstücke.⁶⁴ Bemerkenswert scheint es uns, daß dako-getische Münzen auch in der Südwestslowakei gefunden wurden. Demnach beweisen die Bodenfunde, daß auf dem Gebiete der Slowakei im III.—II. Jh. v. u. Z. neben der keltischen auch eine dako-getische Bevölkerung lebte; sie stellt das autochthone Element dar, über welches das keltische dominiert.

Wie schon anfangs erwähnt, fand sich im ältesten Niveau der Siedlung von Nitriansky Hrádok dako-getische Tonware, die in das III.—II. Jh. v. u. Z. angesetzt wird. Dasselbe gilt für die in Hrádok,⁶⁵ im oberen Nitratal entdeckte Keramik, wo noch die großen viereckigen Knubben und die Gefäße mit fast geradem Profil erhalten blieben, die für die frühen und mittleren Phasen der dako-getischen Keramik spezifisch sind, aber im I. Jh. v. u. Z. verschwinden.

Zahlreich sind Bodenfunde aus dem I. Jh. v. u. Z. im Osten und Westen der Slowakei. Einige von ihnen dürften, wie erwähnt, früher anzusetzen sein. Aus dieser Periode sind sowohl Siedlungen als auch Gräberfelder vorhanden.⁶⁶ Sehr groß ist die Anzahl der sog. Spät-Latène-Siedlungen, in denen keltisches Material in derselben Schicht mit dakischem erscheint. In der Ostslowakei allein kennt man über 30 derartige Siedlungen.⁶⁷ Für dieses Jahrhundert haben wir aber schon die Zeugnisse schriftlicher Quellen, die unleugbar die Besiedlung der Slowakei und der Ebene zwischen Donau und Theiß mit Dako-Geten nachweisen.

Die älteste Erwähnung der Daker — wenn wir von den Sklavennamen *Daos* und *Davus* aus *Menander* und *Terentius* absehen — ist bei *Julius Caesar*. In seinen *Kommentaren zum Gallischen Krieg* (VI, 25, 2)⁶⁸ erwähnt er bei der Beschreibung des Herzynischen Waldes, daß sich das Gebiet der Daker bis hierher, also bis zur Donau und bis zu den Bergen der heutigen Slowakei erstreckte. Der Geograph *Strabo* (VII, 3, 1) gibt uns dieselben Grenzen für die Zeit des Augustus an.⁶⁹ Auf eine ältere Besiedlung dieses Gebietes durch die Daker (als das I. Jh. v. u. Z., da sie in den Quellen genannt werden) kann man — wie *C. Daicoviciu* annimmt⁷⁰ — aus einigen dakischen Benennungen schließen: der Ort *Singone* und die Stämme *Racatae* und *Racatriae*. In demselben Sinne spricht eine andere Stelle aus *Strabo* (VIII, 5, 2), die von *M. Macrea*⁷¹ gedeutet wurde; daraus geht hervor, daß die Daker darum den Kampf gegen die Kelten (*Bojer* und *Taurisker*) aufnahmen, weil diese die Gebiete bis zur Theiß besetzt hatten, die von den Dakern als die ihrigen⁷² beansprucht wurden, woraus *M. Macrea* schließt, daß sie ihnen vorher gehört hatten.

Die schriftlichen Quellen bestätigen demnach die dako-getische Besiedlung der Slowakei und der Ebene zwischen Theiß und Donau noch vor Burebista, und durch die Bodenfunde werden die schriftlichen Berichte erhärtet und überprüft.

Es muß hervorgehoben werden, daß die westlichen und nordwestlichen Grenzen des dako-getischen Siedlungsraumes, so wie sie erstmalig in den schriftlichen Quellen verzeichnet sind, den Funden von dakischem Charakter aus dem V.—IV. und III.—II. Jh. v. u. Z. entsprechen.

Die Kelten also dringen im III.—II. Jh. v. u. Z. in den westlichen dako-getischen Raum ein. Die Befreiung der Daker von der Herrschaft der Bojer und Taurisker und deren teilweise Vertreibung von hier hat später, um das J. 60 v. u. Z., der große König Burebista durchgeführt.⁷³ Nach diesem Sieg wurden wahrscheinlich befestigte Ansiedlungen von der Art jener in Zemplín errichtet die dort aber an der Stelle einer älteren dakischen Siedlung steht; dies konnte man stratigraphisch bei den Grabungen⁷⁴ feststellen und auch aus den dort gefundenen Münzen, darunter Nachahmungen einer Tetradrachme und einer Didrachme, schließen.⁷⁵

Unter den zahlreichen Siedlungen des I. Jhs. v. u. Z. in der Slowakei enthalten wenige ausschließlich dakisches Material, ohne Funde keltischen Charakters. Solche Siedlungen wurden in der Südwestslowakei, z. B. in Ondrochov-Homoky, doch insbesondere in der Ostslowakei, wie in Malé Trakany, Streda nad Bodrogom usw., entdeckt. In der Mehrzahl der bis jetzt bekannten Siedlungen sowohl im Osten als auch im Westen des Landes wurde dakisches Material vermischt mit keltischem in demselben Niveau aufgefunden, wodurch eindeutig das Zusammenleben dieser beiden ethnischen Elemente, auch nach dem Sieg Burebistas, bewiesen ist.

Strabo ist der einzige antike Schriftsteller, der direkt über Burebistas Kämpfe mit den Bojern und Tauriskern spricht; er sagt, daß dieser sie vollständig vernichtet habe (VII, 3, 11); an anderer Stelle (V, 1, 6) behauptet er, die Daker hätten den Stamm der Bojer von der Erdoberfläche ausgelöscht, und schließlich (VII, 5, 2) läßt er bei der Beschreibung eines Gebietsteiles, das uns interessiert, hören, die Daker hätten es in eine Wüste verwandelt, als Folge des Krieges, in dem sie die Bojer und Taurisker — keltische Stämme unter der Herrschaft des Critasiros — besiegt haben.

Caesar spricht über die Kämpfe der Bojer mit den Kelten aus Norikum und über die Besetzung von deren Hauptstadt (*De bello Gallico* I, 5, 4: 25, 6: 28, 5: 29, 2), wonach eine Gruppe von 32 000 Bojern Bundesgenossen der Helveter werden und nach Gallien auswandern. Diese Stelle wird so ausgelegt, daß die Bojer, die mit den norischen Kelten kämpften und hierauf nach Gallien auswanderten, die Überlebenden der durch Burebistas Daker verursachten vernichtenden Niederlage sind.⁷⁶

Aus Strabos Berichten scheint hervorzugehen, daß die Bojer und Tau-

riskier von den Dakern Burebistas vollkommen aufgerieben worden seien und die Überlebenden aus dieser Katastrophe nach Gallien auswanderten. Die Funde aber zeigen eine dako-keltische Symbiose im I. Jh. v. u. Z., die im Verlaufe der folgenden Jahrhunderte (auf die wir noch zurückkommen werden) fortgedauert hat. Die vollständige Vernichtung der Kelten (Bojer und Taurisker) — das Auslöschen ihres Stammes von der Erdoberfläche — scheint uns eine literarische Übertreibung zu sein. Solchen Übertreibungen begegnet man häufig in der antiken Geschichtsschreibung. Zur Veranschaulichung wollen wir ein einziges Beispiel anführen. Julianus Apostata spricht von der Vernichtung des Volkes der Geten durch Trajan. Daß es sich ebenfalls um eine literarische Übertreibung handelt, wurde schon vor über 30 Jahren durch C. Daicoviciu zur Genüge nachgewiesen.⁷⁷

Wahrscheinlich vernichtete Burebista die politische Macht und Vorherrschaft der Bojer und Taurisker. Ihr Stamm wurde aber nicht von der Erdoberfläche ausgelöscht und das Gebiet nicht in eine Wüste verwandelt, ein Umstand, den die so zahlreichen Bodenfunde beweisen, die ein dako-keltisches Zusammenleben in der Slowakei bezeugen. Strabos Text darf nicht ad litteram verstanden werden, sondern in dem von uns angeführten Sinn.

Es könnte auch eine andere Hypothese aufgestellt werden, nämlich daß in der Slowakei noch andere keltische Stämme als die Bojer und Taurisker gemeinsam mit den Dakern siedelten, z. B. die Anarther, von denen die Quellen berichten, daß sie an den Nordwestgrenzen Daziens leben,⁷⁸ oder andere Stämme.

Gleichgültig, ob es sich um Bojer, Taurisker, Anarther oder andere keltische Stämme handelt, steht jedenfalls das eine fest, daß Daker und Kelten im Laufe des ganzen I. Jh. v. u. Z. in der Slowakei zusammenlebten.

Das dako-keltische Zusammenleben wird in der sog. Púchov-Kultur⁷⁹ besonders deutlich. Im Rahmen dieser Kultur gehört die große Mehrzahl der Formen der dako-getischen Keramik an. Wir wollen hier nur zwei erwähnen: die spezifisch dakische Schale und das Gefäß in Tiegelform. Neben der dakischen Tonware finden wir in der Púchov-Kultur die für die Kelten kennzeichnende Keramik, unter andern die bekannten Graphittongefäße und andere typische scheibengedrehte Formen. Außer der dakischen und keltischen Keramik begegnet man in der Púchov-Kultur römischen oder — genauer gesagt — provinzialrömischen Formen neben anderer, den germanischen Völkerschaften (Quaden)⁸⁰ zugeschriebenen Ware.

Mit Recht weist A. Točík den Dakern den Hauptanteil an der Bildung der Púchov-Kultur zu, wobei er sich auf die große Menge typisch und spezifisch dako-getischer Keramik in dieser Kultur stützt.⁸¹ Das Auftreten der Púchov-Kultur erklärt er mit der Ausbreitung der latènezeitlichen dakischen Ansiedlungen in den Flußtälern der slowakischen Karpaten in der ersten Hälfte des I. Jh. v. u. Z., wo sie bis ins II. Jh. u. Z. bestehen bleiben.

V. Uhlár stellte anlässlich der Grabungen in einer Púchov-Ansiedlung fest, daß in den unteren Niveaus (III—IV) die handgearbeitete Keramik vorherrscht, neben der aber auch scheibengedrehte Krausengefäße erscheinen.⁸² Das in diesen Niveaus gefundene Material, wie auch das von Púchov-Skalka, aus dem Liptov-, Orava- oder Turiec-Gebiet gehört der klassischen Phase der Púchov-Kultur an und wird ins I. Jh. v. u. Z. bis ins II. Jh. u. Z. angesetzt. Die unmittelbar darunterliegende Schicht (II) zeichnet sich durch überwiegend scheibengedrehte Tonware aus, besonders von Krausengefäßen. Dieses Niveau wird vom Autor ins III., eventuell IV. Jh. u. Z. verlegt mit der Bemerkung, daß seine Zugehörigkeit zur Púchov-Kultur zweifelhaft sei.

Somit ist das dako-getische Bevölkerungselement der Hauptfaktor beim Entstehen der Púchov-Kultur, die sich ohne Unterbrechung bis ins II. Jh. u. Z., wenn nicht noch länger erhält.

Wir wollen jetzt zur Untersuchung der letzten Frage übergehen, nämlich bis zu welchem Zeitpunkt die dako-getische Besiedlung auf dem Gebiet der heutigen Slowakei verfolgt werden kann. Zu ihrer Klärung stehen uns die Bodenfunde, sowie literarische und epigraphische Angaben zur Verfügung.

Die Zeitspanne zwischen dem Ende des I. Jhs. v. u. Z. bis ins IV. Jh. u. Z. wird von den slowakischen Archäologen als römische Epoche⁸³ bezeichnet. Auf Grund der Bodenfunde aus der Ostslowakei wurde sie in zwei große Abschnitte eingeteilt: der erste, ältere Abschnitt beginnt am Ende des I. Jhs. v. u. Z. und dauert bis ins II. Jh. u. Z.; darauf folgt der zweite Abschnitt, der ungefähr in der zweiten Hälfte des II. Jhs. u. Z., nach den Markomannenkriegen, beginnt und bis ins IV. Jh. u. Z. reicht. Die Siedlungen wurden auf Grund der grauen gestempelten Keramik, der Terra sigillata und anderer Gegenstände, in erster Linie der Fibeln und römischen Münzen datiert.

Zum ersten Abschnitt gehört der alte Siedlungshorizont von Šebastovce-Barca, die Ansiedlungen von Beša, Drahňov, Streda nad Bodrogom und das Gräberfeld von Zemplín.

Zum zweiten Abschnitt zählt das obere Niveau von Šebastovce-Barca, die Siedlungen von Blažice und andere, wie auch die Nekropolen von Ostrovany, Cejkov und Kapušany.

In allen diesen Ansiedlungen fand sich spezifisch dakische handgearbeitete, mit Knubben oder mit Tupfenleisten verzierte Keramik⁸⁴ neben römischer scheibengedrehter Tonware und großen Krausengefäßen, ferner Keramik von offensichtlich keltischer Faktur und solche von germanischem Typ. Es muß erwähnt werden, daß der größte Teil der Scheibenkeramik römisch ist, worunter wir auch gestempelte graue Keramik finden. Schließlich muß noch die Terra sigillata erwähnt werden.

M. Lamiová-Schmiedlová gelangte zu folgenden Schlußfolgerungen: Die Römerzeit geht also in der Ostslowakei aus der keltisch-dakischen Unterlage hervor, die von der Przeworsk-Kultur beeinflusst wurde.⁸⁵

Aus dem bisher Gesagten ergibt es sich, daß auf dem Gebiet der heutigen Slowakei das Vorhandensein der Daker, vermischt mit anderen ethnischen Elementen, vor allem Kelten und später germanischen Stämmen, bis zum Beginn des IV. Jhs. u. Z. archäologisch faßbar ist. Der heutige Stand der Forschung gestattet aber weder das zahlenmäßige Verhältnis der einzelnen Elemente zueinander mit Sicherheit zu berechnen noch zu bestimmen, welches Element die politische Vorherrschaft hatte.

Im Raum zwischen Donau und Theiß finden wir — neben den sarmatischen Jazygen, die hier um das J. 20 u. Z.⁸⁶ mit Zustimmung der Römer, ja wahrscheinlich sogar von diesen gerufen, ankamen — die Daker, die durch zahlreiche Bodenfunde mindestens bis zum Ende des II. Jhs. nachgewiesen sind, wie M. Párducz annimmt, dem das Verdienst zukommt, das betreffende Material gesammelt und dessen Verbreitungskarte⁸⁷ angefertigt zu haben.

Siedlungen, die zeitlich denen der Slowakei entsprechen, wurden auch in Siebenbürgen auf dem Gebiet der außerhalb der Provinz Dazien lebenden freien Daker gefunden. Wir erwähnen die Siedlung von Cicir, Rayon Arad⁸⁸ aus dem II.—III. Jh. u. Z. oder die dakische Siedlung und Nekropole von Medieşu Aurit (Maramureş), die wahrscheinlich im II. Jh. begann und bis zum Anfang des IV. Jhs. u. Z. bestand.⁸⁹

In den Siedlungen der freien Daker im Westen und Nordwesten Siebenbürgens fand sich, wie in der Slowakei, spezifisch dakische handgefertigte Keramik mit Knubbenverzierungen oder Tupfenleisten neben einer großen Menge scheibengedrehter Tonware. Von den charakteristischsten Formen erwähnen wir die dakischen Schalen oder die tiegelförmigen Gefäße mit Tupfenleisten.

Die meistverbreitete Form der scheibengedrehten Keramik in der Siedlung von Medieşu Aurit und in der Slowakei ist das Krausengefäß mit Verzierung in Kammstrich-Wellenlinien und abgeflachtem, waagrechtem Rand, der sowohl nach außen als auch nach innen verlängert ist. In den Siedlungen von Cicir und Medieşu Aurit wurde römische Keramik der gewöhnlichen Art sowie auch in Luxusausführung (Terra sigillata) gewonnen.

Zum Unterschied von der Tschechoslowakei fehlt in Siebenbürgen die keltische Tonware, ein Umstand, der durch das völlige Aufgehen der Kelten in der Masse der einheimischen Daker noch vor Ende des II. Jhs. v. u. Z. zu erklären ist.⁹⁰

Auf die Slowakei zurückkommend, ist zu sagen, daß ihre Besiedlung mit Dakern für das I. und die folgenden Jahrhunderte u. Z. — außer den erwähnten archäologischen Nachweisen — auch durch schriftliche Quellen und epigraphische Funde erhärtet ist.

In der zweiten Hälfte des I. Jh. u. Z. sagt Plinius d. Ä. klar (*Naturalis historia* IV, 80), daß die Berge (die slowakischen Karpaten) und die Wälder von Dakern, und nur die Ebene (es handelt sich um die Ebene zwischen Donau und Theiß⁹¹) von Jazygen beherrscht wird. Tacitus (*Germania* I, 1) führt

an, daß Germanien durch Berge von den Dakern getrennt ist. Zweifellos sind damit die Karpaten der Slowakei gemeint, die im I.—II. Jh. u. Z. die Grenze zwischen Germanen und Dakern bildeten; demnach reicht das Gebiet der Daker in der Slowakei und Karpatoukraine (USSR) bis zu den Karpaten.⁹²

Ohne genauere topographische Angaben erwähnen die schriftlichen Quellen des II. und III. Jhs. nach Gründung der Provinz Dazien häufig Daker aus dem nordwestlich der Provinz gelegenen Gebiet, zu dem auch die Slowakei gehörte; sie sind Feinde des Imperiums und werden von den Römern bekämpft. Kriege fanden zur Zeit des Antoninus Pius, Commodus, Caracalla oder Maximinus Thrax statt.⁹³

Nachweise für die Kontinuität der Dako-Geten in der Slowakei bieten, neben den zwei erwähnten Kategorien von Quellen, auch noch die epigraphischen. In den benachbarten römischen Provinzen entdeckte Inschriften bezeugen die Existenz von Dakern in der Slowakei. Von größter Bedeutung ist die Inschrift auf einem Sarkophag vom Anfang des III. Jhs. u. Z., der im Oktober 1943 in Szöny, dem antiken Brigetio, in der Nordoststecke Pannoniens gefunden wurde. Der Text der erstmalig von L. B a r k ó c z i⁹⁴ veröffentlichten Inschrift lautet: M(arco) Ulp(io) q(uondam) Romano mil(iti) praet(oriano), primisc(rinio praef)fecto- rum), qui vi/xit an(nos) XXXV, M(arcus) Ulp(ius) Cele(rinus) sal(ariarius) /leg(ionis) I (primae) Ad(iutricis)/ p(iae) f(idelis) interpres Dacorum vivus sibi/ et filio suo s(upra) s(cripto) carissimo f(aciendum) c(uravit).

Es handelt sich also um den Sarkophag des römischen Unteroffiziers M. Ulpius Celerinus, Dolmetsch der dakischen Sprache und seines Sohnes M. Ulpius Romanus aus der Prätorianergarde. Bei Veröffentlichung des Monuments vermutete L. B a r k ó c z i⁹⁵ das Vorhandensein einer Gruppe von Dakern am linken Donauufer, gegenüber von Brigetio in der Südwestslowakei. Hinsichtlich der Art, wie sie hierhergekommen sein konnten, stellte der Autor zwei Hypothesen auf, und zwar, daß sie unter dem Druck der Karpen aus Nordsiebenbürgen nach Westen ausgewandert seien, oder daß neben den keltischen Cotinern auch dakische Elemente gesiedelt hätten.⁹⁶ Die Bodenfunde beweisen aber, daß es sich nicht um eine Auswanderergruppe vom Anfang des III. Jhs. u. Z. handelt, sondern um Daker, die seit sehr langer Zeit auf dem Gebiet der Slowakei siedelten.

Demnach ist erwiesen, daß es in Brigetio bei der Legio I Adiutrix einen Dolmetsch für die dakische Sprache gab, der zweifellos in den Verhandlungen oder Kämpfen mit den Dakern vom linken Donauufer, vom südwestslowakischen Raum also, verwendet wurde. Sicher lebte dort Anfang des III. Jhs. u. Z. eine zahlreiche Gruppe von Dakern, weshalb ein Dolmetscher der dakischen Sprache nötig war.⁹⁷

Über das Vorhandensein dieser zahlenmäßig großen Gruppe von Dakern Anfang des III. Jhs. u. Z. in der Slowakei berichten ebenfalls sechs Inschriften aus der Zeit Caracallas oder des Maximinus Thrax für Soldaten der Legionen I und II Adiutrix und II Italica, die in den Kämpfen mit den Dakern an der Front

der mittleren Donau gefallen waren.⁹⁸ Für die Kontinuität des dakischen Elementes in der Slowakei spricht auch eine in Carnuntum gefundene Inschrift über einen Peregrinus servus sutor Caligarius natione dacus (Ann. Ep., 1919, Nr. 217)⁹⁹ und eine zweite aus Juvavum (Betz A., Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 35, Eisenstadt 1966, 51—53).¹⁰⁰

Demnach stimmen die Bodenfunde mit den literarischen und epigraphischen Quellen völlig überein, ergänzen und überprüfen einander gleichzeitig und beweisen die Existenz der Daker auf dem Gebiet der West- oder Ostslowakei bis in die erste Hälfte des III. Jh. u. Z., wenn nicht noch länger. Es ist nicht ausgeschlossen, daß die Dako-Geten in der Slowakei bis zur Ankunft der Slawen bestanden, in deren Masse sie dann aufgesogen wurden. Diese Annahme ist jedoch nur hypothetisch und müßte durch weitere Forschungen überprüft werden.

Nach Beantwortung der letzten, eingangs gestellten Frage wollen wir mit einem kurzen Überblick über das Gesamtproblem schließen. Das Gebiet der heutigen Slowakei stellt demnach die Nordwestgrenze der dako-getischen Besiedlung dar. Von Südosten kommend, drangen die Dako-Geten in den von der March (Marus) und den Karpaten begrenzten Raum ein und überlagerten die örtlichen spätbronzezeitlichen Kulturen. Ende der Hallstattzeit (HD bis zum V.—IV. Jh. v. u. Z.), da hier skythische Elemente ankommen, sind die Dako-Geten archäologisch mit Sicherheit nachgewiesen. Sie können hierauf, während des III.—II. Jhs. — auf Grund der Bodenfunde — in direktem Zusammenleben mit den Kelten, die einen Teil der dako-getischen Westgebiete besetzen, verfolgt werden. Die Befreiung von der politischen Herrschaft der Kelten und deren teilweise Vertreibung aus diesem Gebiet hat dann um das J. 60 v. u. Z. der große König Burebista durchgeführt.

Zur Zeit, da die schriftlichen Quellen zum erstenmal die dakischen Nordwestgrenzen erwähnen, sind diese in der Gegend des Flusses Marus (March) und auf den Höhen der slowakischen Karpaten festgelegt und umfassen ein Gebiet, auf dem sich die Daker schon in der frühen Hallstattzeit angesiedelt hatten.

Die Kontinuität der Daker auf dem Raum der heutigen Slowakei kann, beim jetzigen Forschungsstand, bis gegen das Ende des III. und Anfang des IV. Jhs. u. Z. verfolgt werden. Es muß hervorgehoben werden, daß die Daker von ihrer Ankunft an bis zum Ende des III. Jhs. u. Z. die ganze Zeit hindurch mit anderen Völkern vermischt leben. Ihre politische Vorherrschaft ist nur für die Zeit Burebistas nachgewiesen. Man darf nicht vergessen, daß wir uns an der nordwestlichen Grenze, also an der Peripherie der dako-getischen Welt befinden, wo die Vermischung verschiedener Volkselemente ganz natürlich ist.

Die Dako-Geten der Slowakei im II.—III. Jh. u. Z. sind ein integrierender Bestandteil des Gebietes der freien Daker nordwestlich der Provinz Dazien, mit denen die Kaiser nach Trajan in zahlreiche Kämpfe verwickelt waren.

Anmerkungen

¹ Der Quellennachweis zu diesem Problem ist sehr reichhaltig, deshalb erwähnen wir hier nur einige Arbeiten: Brandis C. G., Art. *Dacia* in *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* IV-2, 1901, 1952—1953; Suppl. I, 263; Pärvan V., *Getica*, București 1926, 220—238; Alföldi A., *Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert v. Chr.*, Archivum Europae Centro-Orientalis 8, Budapest-Leipzig 1942, 10 ff.

² Daicoviciu C., *Steaua* VI-4, 1955, 122—124; VI-6, 1955, 114—116; derselbe, *Istoria României I*, București 1960, 263 ff.; derselbe, *Politica externă a „regilor” daci*, Revista română de studii internaționale I, București 1966, 105, Anm. 21.

³ Točík A., *K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu*, AR XI, 1959, 841—874; derselbe, *Laténsko-dácke osídlenie na juhozápadnom Slovensku*, Referáty o pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1958 II, Liblice 1959, 71—86.

⁴ Es handelt sich um die Forschungen von J. Eisner, Š. Janšák, V. Budinský-Krička u. a.

⁵ Für die dako-getische Keramik siehe unsere Monographie *Ceramica daco-getică, Cu specială privire la Transilvania*, București 1969.

⁶ Einige der von A. Točík als unveröffentlicht bezeichneten Funde wurden unterdessen veröffentlicht, wie z. B. die von Hradec, Bez. Prievidza (Bialeková D. — Pieta K., SIA XII-2, 1964, 462—463) oder Streda nad Bodrogom, Bez. Trebišov (Budinský-Krička V., SIA VIII-1, 1960), und schließlich die vom Zemplín (Budinský-Krička V., *Výskum na mohylníku v Zemplíne roku 1958*, Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeológov za rok 1958 II. Liblice 1959, 61—69; Benadík B., *Die spätlatènezeitliche Siedlung von Zemplin in der Ostslowakei*, Germania 43, 1965, 83—91. Das dakische Material aus der Slowakei konnte ich anlässlich einer Studienreise im Sommer 1966 sehen.

⁷ Točík A., a. a. O.

⁸ Knor A., AR IV, 1952, 241—250, 378—379 (franz. Zusammenfassung).

⁹ Aus Anlaß der erwähnten Studienreise (s. Anm. 6).

¹⁰ In AAC III, 1961, 256—259.

¹¹ Der irrigen Meinung von Z. Woźniak schließt sich in einer Anmerkung auch A. László aus Iași an (Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași XI, 1965, 107—116), der sich nicht auf gründliche Kenntnis des archäologischen Materials oder der literarischen Texte stützt.

¹² Über die von Burebista im Westen geführten Kriege siehe Macrea M., *Burebista și celtii de la Dunărea de Mijloc*, SCIV VII, 1956, 119—136, wo alle schriftlichen Nachweise gesammelt sind. Dieselbe Arbeit in russischer Sprache in *Dacia* II, 1958, 143—155.

¹³ Alföldi A. — Nagy L., *Az eraviszkuszok Buda földjén*, Budapest az ókorban I, Budapest 1942, 141, 147; ebd., *Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert v. Chr.*, 10. Die Widerlegung der auf Grund der literarischen und numismatischen Quellen über die Zeit dieser Ereignisse gezogenen Schlußfolgerungen: M. Macrea, a. a. O., 128—132.

¹⁴ Pärvan V., *Getica*, București 1926, 37, 38, 220—238.

¹⁵ In *Steaua* VI-4, 1955, 122—124; VI-6, 1955, 114—116; in Rapports du XIe Congrès International des Sciences Historiques, 1960, 120; in *Istoria României I*, 263; in Revista română de studii internaționale I, București 1966, 105.

¹⁶ Macrea M., a. a. O.

¹⁷ Dušek M., *Die thrako-skythische Periode in der Slowakei*, SIA IX, 1961, 155—169; derselbe, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin*, Bratislava 1966, Anm. 37, wo alle seine Arbeiten über das Problem, das uns interessiert, angeführt sind.

¹⁸ Im Zusammenhang mit den skythischen Funden in Siebenbürgen siehe unseren zuletzt in Dacia IX, 1965, 133—145 vertretenen Standpunkt, wo auch die früheren Arbeiten angeführt sind

¹⁹ Vgl. Daicoviciu C., *Revista română de studii internaționale* I, București 1966, 105, Anm. 21.

²⁰ Hierfür siehe Párducz M., *Le cimetières hallstattiens de Szentes-Vekerzug I*, AAH II, 1952, 143—172; II, AAH IV, 1954, 25—91; III, AAH VI, 1955, 1—22.

²¹ Párducz M., AAH IV, 1954, 56, Nr. 12.

²² Über diese Gruppe, siehe Böhm J. — Jankovich J. M., *Skythové na Podkarpatské Rusi*, Praha 1936; dieselben, *Mohylové pohřebiště v Kuštanoviciach*, Carpatica I, 1936, 33—63; S miško M. J., *Kurhannyj mohyl'nik rannjozaliznoho času v s. Bil'kach*, Archeologični pamjatky URSR VI, 1956, 24—28. Für den thrakischen Charakter der Kuštanovice-Gruppe, siehe Meljukova A. J., *K voprosu o pamjatnikach skijskoj kul'tury na territorii Srednej Jervopy*, SA XXII, 1955, 245, 246; Lengyel I., *Beiträge zur Ursprungsfrage der Kuštanovice-Kultur*, FA XII, 1960, 61—69.

²³ Für die Keramik der skythischen Periode in Siebenbürgen siehe Crișan I. H., *Ceramica daco-gețică*, Kap. I.

²⁴ Morintz S., Dacia I, 1957, 117—132.

²⁵ Vulpe A., Dacia IV, 1960, 181—199.

²⁶ Párducz M., AAH IV, 1954, 60—71.

²⁷ Ebd., 89.

²⁸ Ebd., 72.

²⁹ Für die Existenz der Skythen in Siebenbürgen kann man unter anderen ein von uns als wichtig erachtetes Argument anführen, nämlich das Vorhandensein von Pessarien in Frauengräbern von Clumbrud und Cipău. Derartige Mittel zur Verhütung des Gebärmuttervorfalls verwendeten nur Frauen, die den größten Teil ihrer Zeit im Sattel verbrachten. Im *Corpus Hippocrat.*, dem *Buch Über Luft, Wasser und Erde*, wird von den Skythen gesagt: „Ihre Frauen reiten und reitend schießen sie mit dem Bogen und werfen die Lanze“. Es ist sehr wahrscheinlich, daß durch langes Reiten und die schweren Anstrengungen im Kampfe der Gebärmuttervorfall hervorgerufen und mit Hilfe der Pessarien bekämpft wurde, siehe Crișan I. H., *Archäologische Fundstücke zur Geschichte der Gynäkologie aus Rumänien*, Sudhoffs Archiv 50—3, Wiesbaden 1966, 293—302.

³⁰ Pichlerová M., *Skytisch-hallstattisches Gräberfeld in Senec*, Sborník Slovenského národného múzea LVI, Historia 2, 1962, 84.

³¹ Balaša G., *Ein skythisches Gräberfeld in Preseľany nad Ipľom, Bez. Šahy*, SIA VII-1, 1959, 90—92.

³² Chropovský B., *Skytisch-hallstattzeitliches birtuelles Gräberfeld in Senec*, ŠZ AÚSAV 9, 1962, 140—142. Der Autor bemerkt und unterstreicht die Beziehungen zwischen der Keramik von Senec, die er ins V.—IV. Jh. v. u. Z. ansetzt, und den Gebieten Ungarns und Rumäniens; er folgert, daß in der Nekropole von Senec Einheimische und Skythen begraben sind.

³³ Kraskovská L., *Birituálne pohrebište v Seredi*, SIA I, 1953, 195—198.

³⁴ Kudláček J., *Praveké nálezy z Andača*, SIA I, 1953, 199—211.

³⁵ Für die Funde von dako-gețischer Keramik und die eingehende Untersuchung einer jeden Form verweisen wir auf unsere Monographie *Ceramica daco-gețică* (siehe Anm. 5) und verzichten auf ältere Literaturnachweise.

³⁶ Für die Otomani-Kultur (besonders für die Slowakei) siehe Paulík J., *Mladšia doba bronzová, Pravek východného Slovenska*, Košice 1966, 102—111, 130—135, Abb. 42, Abb. 43; Polla B., *Birituálne fúzesabonyské pohrebiško v Strede nad Bodrogom*, Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku I, Archaeologica Slovaca Fontes III, 1960, 299—386; Točík A., ŠZ AÚSAV 12, 1964, 235; Ordentlich I., Dacia VII, 1963, 115—139; Rusu M., Dacia VII, 1963, 183; Arheologia Moldovei II—III, 1964, 245—250.

³⁷ Für die Gáva-Kultur siehe Mozsolics A., AAH VIII, 1957, 121; Horédt K., *Așezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmăției, Baia Mare*

1966, 16—20 (mit älterem Literaturnachweis und einer Verbreitungskarte auf Abb. 10).

³⁸ Paulík J., *Bedeutung des Volkes der nördlichen Urnenfelderkultur für die Entwicklung innerhalb des Karpatenbogens*, ŠZ AŮSAV 13, 1964, 180—184.

³⁹ Über das Vorkommen der Skythen in der Slowakei siehe auch Benadík B., *Skythský problém ve světle nových archeologických nálezů na Slovensku* (*Le problème scythique à la lumière de nouvelles trouvailles de la Slovaquie*), AR V, 1953, 672—683, 718, 719.

⁴⁰ Für die Chronologie der keltischen Gräberfelder siehe Benadík B., *Chronologische Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei*, SIA X-2, 1962, 394—396; derselbe, *Zur Frage von chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei*, SIA XI-2, 1963, 339—393.

⁴¹ Vgl. Filip J., *Keltové ve střední Evropě*, Praha 1956, 304, 305, 541.

⁴² Benadík B., *Ein keltisches Gräberfeld in Bajč-Vlkanovo*, SIA VIII-2, 1960, 433—435, Taf. XII: 8 und XIII.

⁴³ Benadík B., *Mladohalštatské nálezy v dobe laténskej* (*Les trouvailles du Hallstatt récéne à l'époque de La-Tène*), Archeologické studijní materiály I, Praha 1964, 85—92.

⁴⁴ Benadík B., *Germania* 43, 1965, 65. Was die handgearbeitete, von uns den Dako-Geten zugeschriebene Keramik betrifft, bezeichnet sie der Autor als Kuštanovice-Typus.

⁴⁵ Čilinská Z., *Ziarový hrob kuštanovického typu v Michalovciach*, SIA VII-1, 1959, 79—86. Alle Informationen über diese Nekropole verdanke ich der Liebenswürdigkeit von Dr. Jaroslav Vizdal, Leiter des Museums in Michalovce, wo sowohl veröffentlichtes als auch unveröffentlichtes Material aufbewahrt wird, das ich gelegentlich der Studienreise im Jahre 1966 sehen konnte.

⁴⁶ Vgl. Benadík B., *Germania* 43, 1965.

⁴⁷ Z. Čilinská {a. a. O.} schreibt sie der Kuštanovice-Kultur zu, deren Träger die Dako-Geten sind.

⁴⁸ Crișan I. H., *Ceramica daco-getică*, Kap. III.

⁴⁹ Crișan I. H., *Morminte inedite din sec. III. î. e. n. în Transilvania* (*Unveröffentlichte Gräber aus dem III. Jh. v. u. Z. in Transsilvanien*), Acta Musei Napocensis I, 1964, 94, Abb. 4: 3, Taf. I: 4.

⁵⁰ Crișan I. H., *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania* (*Matériels daces de la nécropole, de l'emplacement de Ciumești et le problème des rapports entre les Celtes et les Daces en Transylvanie*), Baia Mare 1966, 58, Abb. 25: 10, 11.

⁵¹ Horedt K., *Mittelatlantische Siedlungen aus Siebenbürgen*, Studien aus Mitteleuropa, Köln-Graz 1965, 63—67, Abb. 5: 1, 5, 6, Abb. 6: 3, Abb. 9: 23—37.

⁵² Crișan I. H., a. a. O., 34, Variante 1, Abb. 15: 1, 9, 10.

⁵³ Für den Ursprung und die Entwicklung dieser Form siehe Crișan I. H., *Ceramica daco-getică*, Kap. III.

⁵⁴ Crișan I. H., *Ceașca dacică* (*La tasse dacique*), Studii și cercetări științifice Cluj VI, 3—4, 1955, 127—153, 156—158.

⁵⁵ Wie z. B. in der Nekropole von Ghenci: Crișan I. H., *Materiale dacice*, 68, Abb. 28: 4—6.

⁵⁶ Horedt K., a. a. O., Abb. 4—6.

⁵⁷ Die Informationen bezüglich dieses Fundes verdanken wir der Liebenswürdigkeit von Dr. J. Vizdal, Museumsleiter in Michalovce.

⁵⁸ Hunyady I., *Kelták a Kárpátmedencében* (*Die Kelten im Karpatenbecken*), Diss. Pann., ser. II, Nr. 18, 1944, 57, Taf. III—V.

⁵⁹ Sova-Gmitrov P., *Poklad barbarských mincí z Velké Gorazdovky*, ŠZ AŮSAV 4, 1961, 127—138 (mit deutscher Zusammenfassung).

⁶⁰ Ebd., 137.

⁶¹ Winkler I., *Über dako-getische Münzschätze*, AAC VIII, 1966, 83—102.

⁶² Preda C., *Tezaurul de la Vovriești și unele probleme privind monedele geto-dace din Moldova* (*Le trésor de Vovriești et quelques problèmes concernant les monnaies gète-daces de Moldavie*), Arheologia Moldovei IV, 1966, 137—173.

⁶³ Für die Datierung der dako-getischen Münzen siehe Preda C., *Probleme de numismatică geto-dacică* [Quelques questions de numismatique geto-dace], Studii și Cercetări de Numismatică III, 1960, 66—70 (mit älterem Literaturnachweis); derselbe, *Archeologia Moldovei* IV, 1966, 137—173; Chirilă E., *Der dakische Münzschatz von Crișeni-Berchieș*, Beiträge zur Typologie der dakischen Reitermünzen, Dacia IX, 1965, 199, 200.

⁶⁴ Ondrouch V., *Nálezky keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*, Bratislava 1964, 41—43; derselbe, *Mince Keltov a Dáko-Getov na Slovensku*, Moravské numismatické zprávy 8, 1961, 5—55.

⁶⁵ Bialeková D. — Pieta K., *SlA XIII-2*, 1964, 462, 463, Abb. 1—15. Die hier aufgefundenen Keramik konnten wir dank der Liebenswürdigkeit des Kollegen K. Pieta sehen.

⁶⁶ Im Jahre 1958 wurde in Streda nad Bodrogom ein dakisches Hügelgrab untersucht; Budinský-Krička V., *SlA VIII-1*, 1960, 224.

⁶⁷ Vgl. Benadik B., *Germania* 43, 1965, 65.

⁶⁸ *Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinente ad fine Dacorum et Anartium.*

⁶⁹ Siehe Anm. 2.

⁷⁰ In Steaua VI-4, Cluj 1955, 122—124; VI-6, 114—116; *Istoria României I*, București 1960, 263.

⁷¹ Macrea M., *Burebista și celtii de la Dunărea de Mijloc*, SCIV VII, 1956, 122.

⁷² Strabo, VII, 5, 2 (C. 313): *φασκοντες είναι την χωραν σφετερην καιερ ποταμόν διέργοντος τὸν Παίοιον*. Vgl. Brandis C. G., R. E., Suppl. I, 263, und Macrea M., a. a. O.

⁷³ Daß die von Burebista im Westen geführten Kriege in die Anfangszeit seiner Regierung, um das Jahr 60 v. u. Z. fielen, wurde von M. Macrea (a. a. O.) nachgewiesen; vgl. Daicoviciu C., *Revista română de studii internaționale* I, 1967, 105, Anm. 21.

⁷⁴ Benadik B., *Germania* 43, 1965, 75.

⁷⁵ Vgl. Kolníková E., *ŠZ AÚSAV* 11, 1963, 31—42, und Daicoviciu C., a. a. O.

⁷⁶ M. Macrea (a. a. O., 124) zitiert die Meinungen von C. Jullien und L. A. Constans und lehnt die Auffassung A. Alföldis ab, wonach die Kämpfe zwischen Boren und Norikern vor denen mit den Dakern stattgefunden hätten.

⁷⁷ Daicoviciu C., *Problema continuității în Dacia* (Die Kontinuitätsfrage in Dazien), *Anuarul Institutului de Studii Clasice III*, Cluj 1936—1940, 200—233; derselbe, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București 1945, 104—126.

⁷⁸ Caesar, *De bello gallico*, VI, 25, 2; Ptolemaios, *Geographia*, III, 8, 3.

⁷⁹ Das in Púchov-Skalka gefundene Material wird im Slowakischen Nationalmuseum von Martin aufbewahrt; dort konnte ich es anlässlich der erwähnten Studienreise besichtigen.

⁸⁰ A. Petrovský-Šichman (*ŠZ AÚSAV* 7, 1961, 195—197) zeigt, daß in der Siedlung von Ipeľské Predmostie dakische und quadische Keramik vorkommt.

⁸¹ Nicht begründet scheint uns die (anlässlich der über A. Točíks Arbeit gemachten Rezension, siehe Anm. 10) vom polnischen Archäologen Z. Woźniak, vertretene Meinung, derzufolge die Träger der Púchov-Kultur hauptsächlich (oder sogar ausschließlich) Kelten gewesen seien. Die dako-getische Keramik, darunter zahlreiche handgearbeitete Schalen, kann keinesfalls den Kelten zugeschrieben werden. Das keltische Element ist innerhalb der Púchov-Kultur vorhanden, ist aber nicht vorherrschend; von der Möglichkeit, daß es ausschließlich gewesen wäre, kann keinesfalls die Rede sein.

⁸² Uhlár V., *Eine Púchov-Siedlung vor der Höhe Liskovská jaskyňa*, *ŠZ AÚSAV* 3, 1959, 84, 85.

⁸³ Lamiová-Schmiedlová M., *Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku* (Zwei römerzeitliche Siedlungen in der Ostslowakei), *SlA XI-1*, 1963, 59—75.

⁸⁴ Dakische Schalen wurden z. B. in Slovenské Pravno gefunden: Povala G., *Römerzeitliche Siedlung in Slovenské Pravno*, *ŠZ AÚSAV* 13, 1964, 230—232, Abb. 4: 23.

⁸⁵ Lámiová-Schmiedlová M., a. a. O., 75.

⁸⁶ Daicoviciu C., *Apulum* I, 1939–1942, 3–16, und in *Istoria României* I, București 1960, 264, 265.

⁸⁷ Párducz M., *Denkmäler der Sarmatenzeit in Ungarn*, Arch. Hung. XXV, 1941, 24–86, besonders 65; derselbe, *Dák leletek Jánosszálláson (Dakische Funde in Jánosszállás)*, A Móra Ferencz Múzeum Évkönyve 1956, Szeged 1956, 15–30.

⁸⁸ Crișan I. H., *Așezarea dacică din sec. II–III e. n. de la Cicir*, Mitteilung, vortragen bei der 3. Wissenschaftlichen Session der Museen (Bukarest 1966).

⁸⁹ Über die hier erfolgten Ausgrabungen haben S. Dumitrescu und T. Bader bei der 2. Wissenschaftlichen Session der Museen im Dezember 1965 eine Mitteilung gemacht und eine zweite im Rahmen der Sektion für alte Geschichte und Archäologie des Instituts für Geschichte und Archäologie in Cluj.

⁹⁰ Crișan I. H., *Acta Musei Napocensis* I, 1964, 106, 107.

⁹¹ Vgl. Daicoviciu C., *Istoria României* I, București 1960, 264, 265.

⁹² Ebd., 265.

⁹³ Die literarischen Quellen über die freien Daker im Nordwesten Daziens wurden gesammelt von M. Macrea in *Apulum* VII, 1953, 171–201.

⁹⁴ Barkóczy L., *Dák tolmács Brigetióban (Ein dakischer Dolmetscher in Brigetio)*, *AE* V–VI, 1944–1945, 178–192.

⁹⁵ Ebd., 179 ff.

⁹⁶ Bei Besprechung der Inschrift von Brigetio bezweifelt I. I. Russu, daß zu Anfang des III. Jh. u. Z. in der Westslowakei eine Gruppe von Dakern bestehen konnte und setzt daher voraus, daß der Dolmetsch für die große Dakergruppe nahe der östlichen und nördlichen Grenzen von Dazien verwendet wurde. Die Bodenfunde der jüngsten Zeit beweisen aber, daß in der Westslowakei die Dako-Geten bis in das III. Jh. u. Z. fortbestanden und zu der Gruppe von freien Dakern gehörten, von denen der Autor spricht und die bis zu den Grenzen Daziens siedelten: *Miscellanea dacica*, Anuarul Institutului de istorie națională XI, Cluj 1946–1947, 403–412.

⁹⁷ Vgl. Foltiny St., a. a. O., 79–88; Daicoviciu C., *Revista română de studii internaționale* I, București 1966, 105, Anm. 21, und Macrea M., *Apulum* VII, 1953, 171–201. Für das Bestehen einer Dakergruppe in der Nähe sprechen auch die in Brigetio gefundenen dakischen Schalen, vgl. Barkóczy L., *Brigetio*, Diss. Pann., ser. II, Nr. 22, Budapest 1951, 27.

⁹⁸ Macrea M., a. a. O.

⁹⁹ Tudor D., *Istoria sclavajului în Dacia romană (Histoire de l'esclavage dans la Dacie romaine)*, București 1957, 59; der genannte Autor vermutet, daß sie aus Dazien stammen könnte. Glaubhafter scheint uns aber die Meinung von C. Daicoviciu (a. a. O., 105, Anm. 21), wonach die Inschrift von Carnuntum für die dakische Kontinuität in der Slowakei spricht.

¹⁰⁰ Vgl. Daicoviciu C., a. a. O.

POČÁTKY DOBY ŘÍMSKÉ NA MORAVĚ Z HLEDISKA HRBOVÝCH NÁLEZŮ

JAROSLAV TEJRAL

O významu moravského archeologického materiálu pro řešení historických otázek prvních staletí našeho letopočtu nelze pochybovat. Svědčí o tom značný zájem historiků i archeologů, kteří se tímto tématem již v minulosti zabývali. V poslední době se však nahromadilo tolik nových poznatků, že přehodnocení starších koncepcí je nevyhnutelné. Nutnost určité informace o dosavadní situaci na území Moravy je diktována nejen překvapivými objevy na jihozápadním Slovensku,¹ ale i novým zpracováním českých nálezů,² jejichž příbuznost s moravským materiálem stále více vyniká. Vystávají naléhavé otázky, v jakém vztahu je moravská oblast ke středočeské sídelní koncentraci, jakou hrála roli při uskutečňování kontaktů mezi barbarským světem a římskými provinciemi a co lze z archeologických poměrů, zjištěných na tomto území, vyčíst pro dokreslení obrazu historického vývoje v prostoru, který leží v bezprostředním severním sousedství podunajského limitu.

Práce, jež naposled vřhly určitý pohled na problém počátků starší doby římské na Moravě, většinou využívaly pouze některých aspektů archeologických pramenů. Platí to zejména o studiích E. Benningera, který při pokusech o komplexní hodnocení vycházel hlavně z rozboru barbarské keramické produkce.³ Sídlištní keramický materiál, jenž tvořil osu jeho úvah, a který většinou pocházel z nejistých nestratifikovaných sběrů, můžeme však zařadit do jistých časových mezí zatím pouze hypoteticky. Teprve v poslední době přibýlo sídlištních nálezových celků,⁴ jichž by bylo možno k našemu účelu využít, avšak jde většinou o soubory, jejichž materiál se hlásí nejdříve až ke sklonku starší doby římské a nepomáhá při řešení otázek nejstarší fáze.

Nejbezpečnější základnou studia zůstávají tedy stále uzavřené nálezové celky, jak nám je prezentují žárové a kostrové hroby, neboť pouze ony mají zatím schopnost poskytnout poněkud výstižnější průřez vývojem hmotné kultury starší doby římské na Moravě od samých počátků.

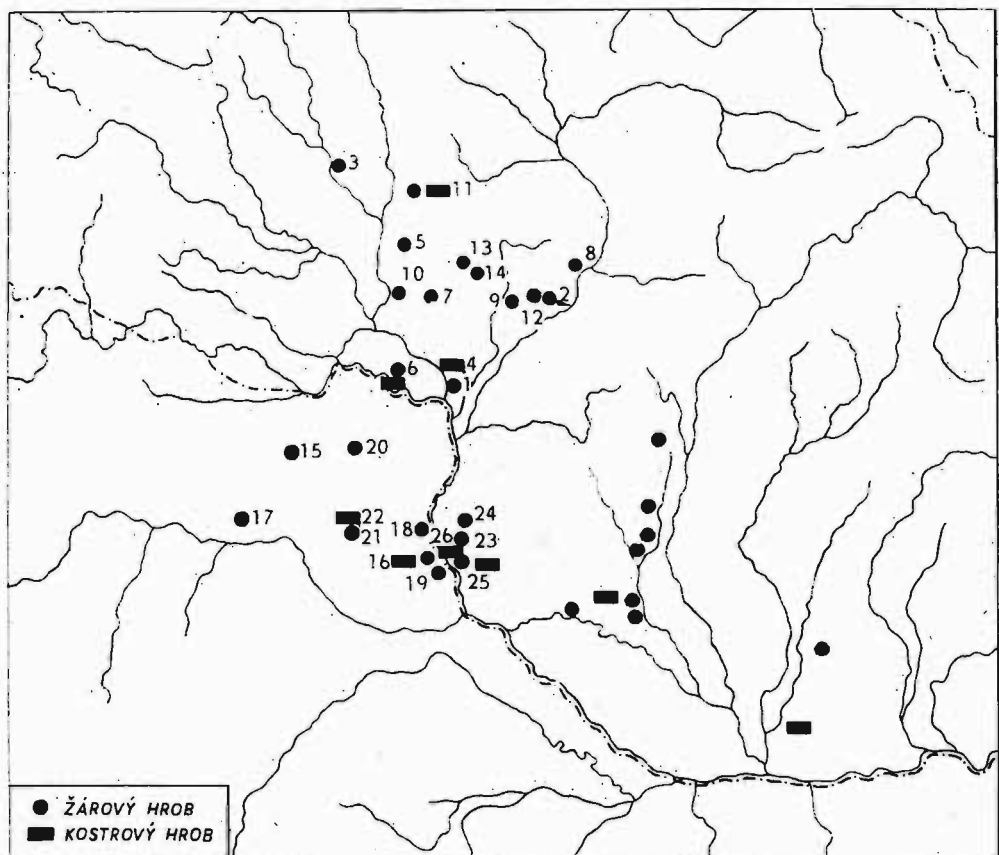
Moravské nálezy však nelze hodnotit izolovaně, pouze v rámci bývalých zemských hranic, které jsou výsledkem specifického vývoje až v plné době historické. Je nutno přihlídnout ke geografickým souvislostem země, která je otevřena směrem k jihu, a tím vytváří předpoklad pro vznik většího zeměpisného a kulturního celku, zahrnujícího naddunajskou část Dolního Rakouska a část

jihozápadního Slovenska. Kartograficky zachycená naleziště vykreslují v levobřežním pásmu středního Dunaje v podstatě dvě sídelní oblasti, jež jsou od sebe výrazně odděleny hřebeny Malých a Bílých Karpat. První z nich zaujímá převážnou část jižní Moravy, úrodné úvaly Dyjsko-svratecký a Dolnomoravský, směrem severním prostupuje Vyškovskou branou až na roviny Hornomoravského úvalu. Na jihu pokračuje naleziště dolnorakouskými, obklopuje Liské vrchy a dosahuje téměř až k Dunaji. Na levé straně řeky Moravy se k ní přimykají lokality slovenského Záhoří. Druhá oblast počíná při východním úpatí Malých Karpat a zabírá přibližně celou Jihoslovenskou nížinu. Nejpřirozenější a také nejschůdnější spojnici obou je Bratislavská brána, jejíž důležitost a exponovanost v tomto úseku našich nejstarších dějin podtrhují římské vojenské objekty ve Stupavě a na Děvině. Význam rozlišení obou oblastí tkví v možnosti historické interpretace, která by připouštěla existenci dvou větších kmenových celků na levém břehu Dunaje. Skutečnost, že se podobná situace opakuje i v pozdějších obdobích, by podobnou domněnku potvrzovala. Poněvadž úkolem článku je zabývat se moravským materiálem, eventuálně nálezy, které s ním bezprostředně souvisejí, bude naše pozornost upoutána především na první oblast, jejíž osu tvoří zhruba řeka Morava. Rozložení žárových a kostrových hrobů, jež činíme východiskem našeho bádání, se vcelku kryje s vymezením jednotlivých sídelních oblastí (obr. 1).

Časový úsek, jež miníme podrobit studiu, počíná obdobím, v němž dochází k prvotnímu hromadění hrobových nálezů, bezpečně datovaných do starší doby římské. Horní hranici tvoří léta pozdně flaviovská až trajánská, kdy jsme svědky podstatných změn nejen v barbariku samotném, ale i na římské straně Dunaje. Zvýšená stavební aktivita, která vrcholí vybudováním uceleného systému limitního obranného pásma v Podunají a písemné zprávy o prvních vpádech naddunajských barbarů na půdu provincií prozrazují, že byla zahájena nová etapa v poměru našich barbarských kmenů k Impériu. Ostatně celá starověká Germánie prodělává v této době nápadný ekonomický a kulturní rozmach, hmotná kultura přijímá ve zvýšené míře nové provinciální podněty. To vše se v archeologickém materiálu projevuje výskytem nových typů, které činí toto dělísko oprávněným i z archeologického hlediska.

A. Přehled archeologického materiálu

Inventář hrobů, jimž se hodláme věnovat, má určité podobnosti, užijeme-li pojmů, které razí K. Motyková-Šneidrová v Čechách, s archeologickou náplní II. a III. fáze stupně B⁵. Uchylujeme-li se k tomuto periodizačnímu schématu, vytvořenému na základě cizího materiálu, děje se tak pouze ve snaze vyjádřit některé vztahy relativně chronologické povahy a neznamená to, že jsme jej akceptovali v celé šíři. Jak dále uvidíme, toto dělení plně nevystihuje situaci, zjištěnou na zkoumaném území.⁶

Obr. 1. Naleziště žárových a kostrových hrobů z I. stol. severně od středního Dunaje.
(Číslování odpovídá pořad. čís. lokalit v soupisu na str. 166—173.)

Ke starší skupině hrobových nálezů patří žárové hroby z Břeclavi (okr. Břeclav), z Bzence (okr. Hodonín), z Drásova (okres Brno-venkov), některé hroby na pohřebišti v Mikulově (okr. Břeclav), a to zejména žárové hroby 1, 13, 15, 16, 19 a kostrové hroby 7 a 21, dále žárový hrob IV z Nedakoníc (okr. Uherské Hradiště), žárové hroby z Uherčic (okr. Břeclav), z Vracova (okr. Hodonín) a hrob objevený roku 1945 v Žarošicích (okr. Hodonín). Na pohřebišti ve Velaticích (okr. Brno-venkov) poskytly výrazný materiál žárové hroby 1, 4, 5, 6 a kostrový hrob 17. Je pozoruhodné, že se tato naleziště hromadí především v jižní části země a směrem severním nezasahují dále než na Brněnsko a Uherskohradištsko. Zatím je těžké rozhodnout, zda je tato situace způsobena nerovnoměrným archeologickým průzkumem, či jinými faktory a nezbývá než vyčkat na nové nálezy.

V naddunajské části Dolního Rakouska jsou nejstarší památky z doby římské reprezentovány předměty z rozrušených žárových a kostrových hrobů v Altenmarkt i. Tale, žárových hrobů z Eggendorfu (okr. Stockerau) a zvláště z hrobů 1 až 13 na žárovém pohřebišti v Mistelbachu (okr. Mistelbach). Nápadnou koncentrací starobyklých hrobových nálezů spatřujeme na obou březích dolního toku řeky Moravy. Na rakouské straně v okrese Gänserndorf jsou to žárové hroby z Mannersdorfu a. d. March, Marcheggu a kostrové i žárové hroby z Baumgartenu a. d. March. Poněkud západněji se nacházejí kostrové hroby ze Schleimbachu a nálezy z Ulrichskirchenu (okr. Mistelbach). Na slovenské straně Moravy vynikají známá naleziště Vysoká pri Morave a Zohor, dále sem náleží žárové hroby z Lábu a z Malacek (všechno okr. Bratislava-vidiek).

Velkou nesnáz při hodnocení materiálu působí skutečnost, že v celé takto vymezené oblasti není dosud jediného většího pohřebiště, jemuž by se dostalo patřičné odborné pozornosti a které by tak tvořilo paralelu k novějším nálezům v prostoru Jihoslovenské nížiny. Zde se soustřeďují nejstarší lokality v úhlu mezi Malým Dunajem a Dudváhem. Je to nově objevené pohřebiště v Kostolné (okr. Galanta), ojedinělé skupinky a náhodně zjištěné hroby na terasách Dudváhu (Abrahám, Krížovany nad Dudváhom, Vlčkovce, Žlkovce aj.).

1. Spony

Nejčastějším spínadlem jsou *výrazně členěné spony*. Starobylé formy s křivulovitě zduřenou hlavicí, poměrně dlouhou nožkou a zachycovačem prolamovacím stupňovitými ornamenty (Almgren 67) jsou zcela ojedinělé a dosud se vyskytly pouze v oblasti východně od Malých Karpat.⁷ Poměrně řídké jsou také typologicky poněkud vyspělejší tvary; jejich tělo je plošší a zachycovač zdoben jednoduššími otvory čtvercovitými (obr. 2: 11, obr. 8: 1), někdy kombinovanými s otvorem kruhovitým (obr. 3: 1).⁸

Uvážíme-li omezenost výskytu spon Almgren 67, tím více vyniká dominantní postavení typologicky mladší formy Almgren 68. Nechybí na žádné lokalitě s více hroby (Velatice 3 ex., Mikulov 4 ex., Mistelbach 11 ex., Láb 4 ex., Zohor 4 ex., Malacky, snad Altenmarkt i. Tale atd.). Jejich počet v přidunajském pásmu barbarika ještě zvyšují nálezy z Jihoslovenské nížiny (Kostolná pri Dunaji, Krížovany nad Dudváhom, Vlčkovce aj.), kde tvoří ne právě bezvýznamnou složku hrobového inventáře (obr. 4: 2, 4, 6, 8, obr. 5: 8, 11, 12, obr. 6: 1, 2, obr. 7: 1, 5—9, obr. 9: 1—3, obr. 10: 6, obr. 15: 3, obr. 19: 3, obr. 23: 1, 2, 7).

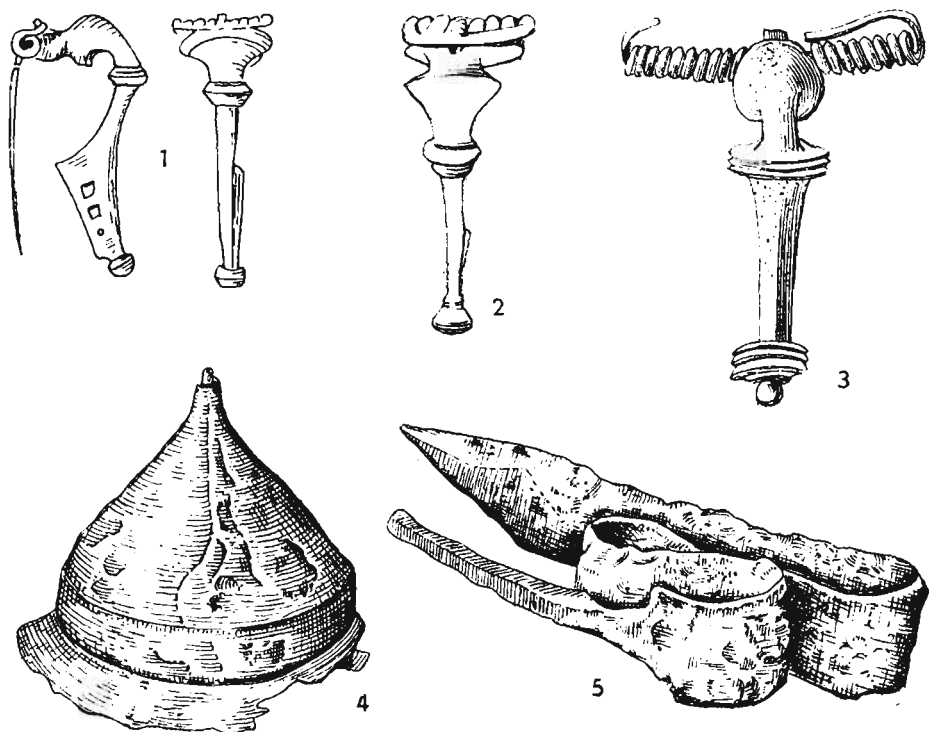
Z typologického hlediska jsou spony Almgren 68 pokračováním započatého vývoje, který směřuje k zplošťování hlavice a ke zkracování nožky.⁹ Další pokusy o typologicko-chronologické třídění, založené na počtu otvorů v zachycovači, které jsou nyní kruhovité, není zatím opodstatněno. Nelze však vyloučit, že určitým pozdějším znakem může být vyšší zachycovač, jenž se vyskytl např. na sponě v Malacek (obr. 7: 6, obr. 15: 3).¹⁰

Ve srovnání se středočeskými nálezy překvapuje naprosto odlišné zastoupení jednotlivých variant výrazně členěných spon. Zatím co v Čechách patří

Obr. 2. Mannersdorf a. d. March [okr. Gänserndorf], žárový hrob. 1–7, 11 — bronz; 8–10 — železo.

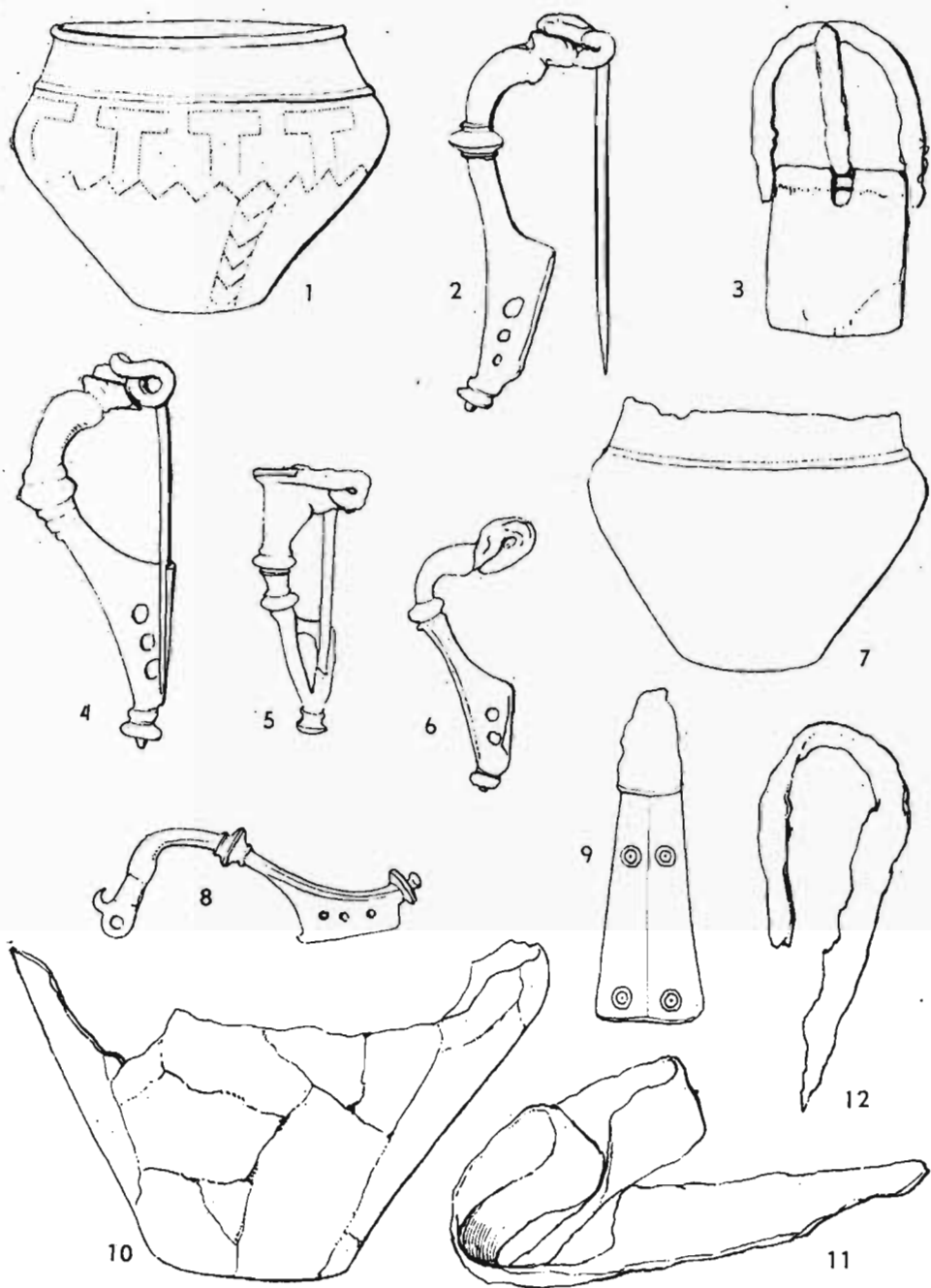
spony Almgren 67 k nejoblíbenějším typům bohaté vrstvy žárových a kostrových hrobů stupně B₁,¹¹ jsou v naší oblasti vpravdě ojedinělé. Opačně je tomu s typologicky vyspělejšími tvary Almgren 68, jejichž nálezy se koncentrují v prostoru moravsko-dolnorakousko-jihoslovenském, kdežto v sousední české oblasti jsou relativně velmi řídké.¹²

Obr. 3. 1 — Schleimbach (okr. Místek). kostrový hrob; 2 — Vlčkovce (okr. Trnava), kostrový hrob (?); 3 — Velatice (okr. Brno-venkov), rozrušené žárové hroby; 4, 5 — Mikulov (okr. Břeclav), rozrušené žárové hroby.

Určitou zvláštností je také zarážející nedostatek oněch variant *spon s očky*, které bychom mohli s jistou tolerancí k variabilitě detailů označit jako Almgrenův typ III 45;¹³ máme na mysli formu, která je jedním z nejtypičtějších zjevů II. a III. fáze stupně B₁ v Čechách.¹⁴ Tento již dříve konstatovaný fakt byl různě vysvětlován. I když novější zjištění již opravila názor o jejich absenci v prostoru východně od Malých Karpat,¹⁵ zůstává území západně od tohoto pohoří a jižní Morava stále bez bezpečně zachycených nálezů.¹⁶

Poněkud hojnější jsou *pozdní deriváty spon s očky*, z nichž si nejdříve povšimneme série hojně rozšířené jak v provinciálním, tak v barbarském prostředí. Lučík spon je mnohem užší než u předchozího typu a hlavice je buď zcela bez postranních knoflíků, nebo s knoflíky degenerovanými v pouhé bez-
tvaré výběžky. Háček pro zachycení tětiny je drobný, mnohdy páskový, uzlík se změnil v nevýrazné žebírko. Variační šíře forem je značná. Na kastelech a na vojenských objektech klaudiovsko-flaviovského horizontu se objevují kusy

Obr. 4. Mistelbach [okr. Mistelbach]. 1—3 — žárový hrob 2; 4—7 — žárový hrob 1;
8—12 — žárový hrob 9. 2—6, 8—9 — bronz; 11, 12 — železo.

s malými kruhovými očky v hlavici, s očky naznačenými a zvláště časté jsou spony, které postrádají jakýchkoliv náznaků oček. Lučík bývá zdoben jednoduchou rytou výzdobou a nechybějí ani zcela ledabyly provedené spony bez výzdoby.¹⁷

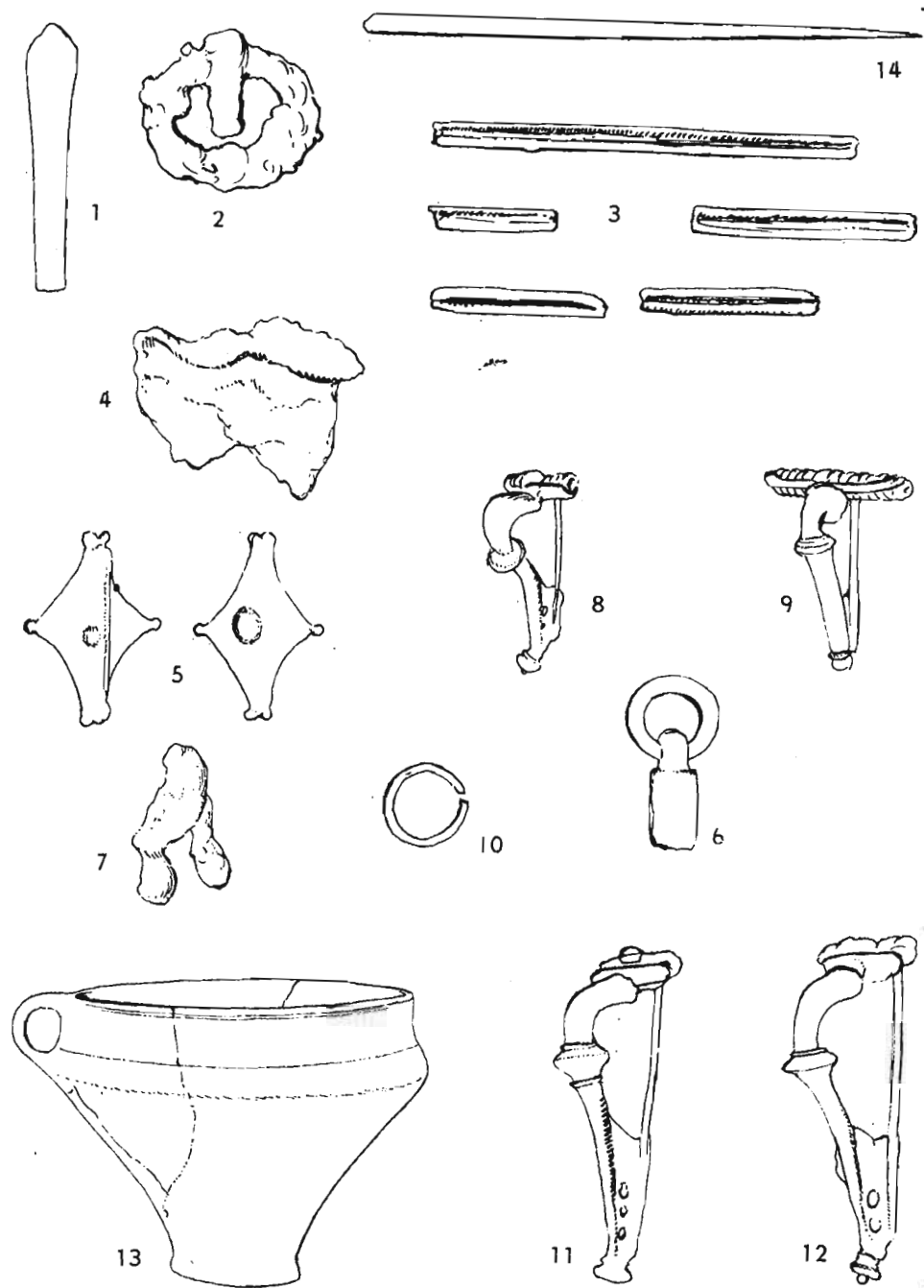
Tato spínadla, jež je možno zařadit do rámce Almgrenových typů 50—53,¹⁸ se dosud vyskytla ve dvou exemplářích na pohřebišti v Mikulově (žár. hrob 1, rozrušené žárové hroby) a ve třech exemplářích na pohřebišti v Mistelbachu (žár. hroby 10 a 12, rozrušené žárové hroby). Ve všech vyjmenovaných případech jde o formy s očky naznačenými nebo bez oček. Spona s drobnými očky, která se dá klasifikovat jako typ Almgren 50 pochází z povrchového nálezů v Krížovanech nad Dudváhem, tedy z prostoru Jihoslovenské nížiny. Podle předběžné zprávy z výzkumu na pohřebišti v Kostolné jsou pozdní varianty spon s očky zastoupeny i zde.¹⁹

Jakousi čistě barbarskou paralelou jsou tzv. *spony s očky východní řady*,²⁰ které po formální stránce mají nejbližší k Almgrenovu typu 53. Nejvýraznější rozdíl spočívá v koncepci výzdoby, která se soustřeďuje na nožku spony a kterou tvoří sestavy koncentrických kroužků, řazených po dvou. Jsou pokládány za produkt severovýchodního kulturního okruhu při dolní Visle, kde také leží hlavní těžiště jejich výskytu. Zde prodělávají další vývoj, který vede až k zcela jednoduchým tvarům,²¹ jejichž provedení ukazuje na jistý úpadek výrobních tradic. Je pozoruhodné, a jistě ne náhodné, že nejstarší formy, které bychom mohli klasifikovat jako typ Almgren 57, se vyskytují poměrně hojně ve středoevropském prostoru.

Kromě nálezů z Poznańska a Slezska jsou uváděny příklady ze středního Německa²² a nechybějí ani v inventáři nálezových celků severně od středního Dunaje, kde byly zjištěny v žárovém hrobě z Vracova a v žárovém hrobě 9 z Mistelbachu (obr. 4: 9, obr. 14: 8).

Obraz prostorového rozložení pozdních variant spon s očky, hodnotíme-li je z hlediska poměrů v obou našich nejdůležitějších kulturních oblastech, ukazuje jistou převahu nálezů v oblasti moravsko-dolnorakousko-jihoslovenské. Zdá se, že spony Almgren 51—53 v Čechách zatím zcela chybějí a pokud se týká spon severovýchodní řady, je třeba, pomineme-li vyspělejší formu z Tuklat, vyčkat zevrubného zveřejnění a vytřídění materiálu z pohřebišť v Třebusících, které podle předběžných informací poskytlo několik exemplářů.²³

Ve vrstvě nejstarších hrobových nálezů se setkáváme se dvěma obměnami *trubkovitých spon*; obě jsou relativně časně. Představitelé první vydal žárový hrob 4 (obr. 5: 9) a žárový hrob 12 v Mistelbachu. Jsou vynotovery z bronzů, nožka i uzlík jsou utvářeny obdobně jako u spon výrazně členěných, trubkovitě zduřená hlavice je vpředu protažena v kónický výběžek, kolem nějž je ovinuta tětiva vlnutí. Analogie nezřídka shledáváme v nejčasnějším starořímském materiálu przeworského kulturního okruhu.²⁴ V Čechách nevystupují nikterak výrazně, ačkoliv z poněkud severnějšího středního Polabí jsou doloženy.²⁵ Při ře-

Obr. 5. Mistelbach (okr. Mistelbach), žárový hrob 4. 1, 3, 5, 6, 8–12 — bronz; 2, 4 — železo; 7 — sklo; 14 — kost.

šení otázky jejich geneze nelze opomenout úzkou typologickou souvislost těchto spínadel s barbarskými formami výrazně členěných spon s ochranným krytem vinutí typu Lubieszewo I, Rzadz II, Putensen 150²⁶ a se sponami typu Almgren 74,²⁷ jejichž počátek lze hledat již na sklonku horizontu spon s očky.²⁸

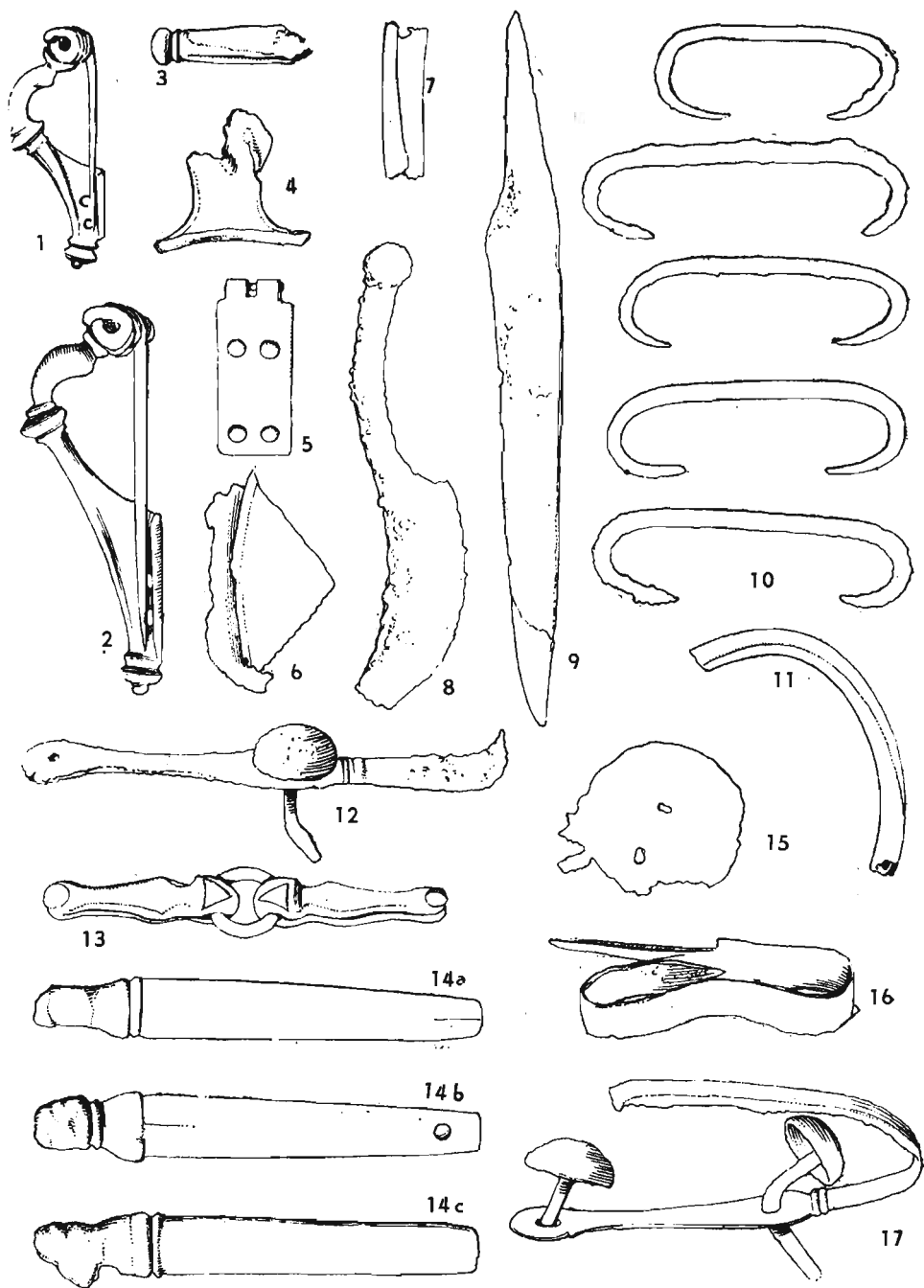
Zvláštní místo v rodině časných trubkovitých spon zaujímá skupina spínadel, jejichž nejdůležitější články, hlavice, uzlík i patka, někdy také plochy lučiku, jsou zdobeny vkládáním filigránního drátku. Z tvarového hlediska bychom mohli zmíněné spony ztotožnit s Almgrenovým typem 75 nebo s ranými variantami typu 76. Konstrukce je jednoduchá a tětíva ovinuta kolem kónického výběžku hlavice.

Dosavadní materiál nedává jednoznačnou odpověď na původ techniky intarsie filigránním drátkem v barbariku; podle starších autorů bývá hledám někde na severu Evropy.²⁹ Nelze však opomenout skutečnost, že vendické spony, zdobené podobným způsobem, se počínají objevovat již v českém horizontu spon s očky.³⁰ Nakolik je správný názor I. P a t e k o v é, která tuto výzdobnou techniku na panonských příkladech vysvětluje infiltrací a působením barbarského vkusu, ukáží nové nálezy.³¹ Podle dosavadní situace z prostředí časných limitních kastelů v Porýní se naopak zdá, že provinciální původ intarsie nelze odmítat, ačkoli i zde panují rozpaky v dalším odvozování tohoto druhu výzdoby.³²

Typické formy trubkovitých spon zdobených intarsí pocházejí např. z Mikulova,³³ Vracova (obr. 14: 5) a ze Zohoru (obr. 21: 1, 2). Pro zvláštní oblibu, které se podobná spínadla těšila v severozápadních částech barbarika, bývají pokládána za charakteristický fenomén polabského nebo severského kulturního okruhu. Skutečnost, že nejsou zvláštností ani v nálezech kultury przeworské, svědčí o tom, že se brzy stala majetkem širších oblastí.³⁴

U spon ze Žarošic (obr. 12: 1) a Velatic (obr. 11: 21), které se z formálního hlediska nikterak nevymykají z rámce zmíněného typu, nás upoutá výzdoba, spočívající ve vkládání ozdobných drátků do vstřícných rýžek na hraně nožce. Inkrustace na hlavních plochách spon našla uplatnění zejména na časných trubkovitých sponách slezsko-polské oblasti, což dříve vedlo k jejich méně výstižnému označování jako specifického vandalského typu.³⁵ Naše příklady by snad mohly ukazovat, kudy tato móda, jejíž provinciální protějšky nacházíme v tomto období především v Porýní, pronikala do východních oblastí barbarika. Zde by snad mohla mít určitý význam skutečnost, že se u nás podobné spony objevují v době, kdy lze počítat se zintenzivněním importního proudu ze západu.

Ke zvláštní variantě trubkovitých spon náleží bronzová spona ze žárového hrobu 12 v Mistelbachu, která se tvarem příliš neliší od trubkovitých spon, jimiž jsme se zabývali výše; její vinutí je však chráněno podlouhlým plechovým krytem. Těžiště spon tohoto druhu leží především v severozápadních a západních zónách barbarské Evropy, kde mohou být pokládány za další vývojový článek spon typu Lubieszewo I, Rzadz II, Putensen 150, a kde představují jakousi časnou formu spon Almgren 88/90.³⁶

Obr. 6. Láb (okr. Bratislava-vidiek), žárový hrob. 1—5, 7, 11, 13, 14 — bronz; 6, 8—10, 12, 15—17 — železo.

Vendické spony jsou reprezentovány několika kusy, které lze označit jako Almgrenův typ 26. Jejich zastoupení v severnějších částech zkoumaného území, t. j. v prostoru jižní Moravy, je vzhledem k určité omezenosti našich poznatků o zdejším starořímském materiálu poměrně dosti výrazné (obr. 11: 18, obr. 13: 5, 8, obr. 14: 10, obr. 22: 2, 4, 6).^{36a} Po tvarové a výzdobné stránce nevybočují tyto exempláře nikterak z okruhu analogií běžných na severozápadě, zejména v Polabí.³⁷ Některé z nich mají na uzlíku žlábek pro vložení stříbrného drátku, tak jak jsme se s ním setkali u některých spon trubkovitých a také rytá výzdoba mnohdy připomíná výzdobu trubkovitých spon, zejména těch, které jsou klasickými reprezentanty typu Almgren 75. Nejstarobylejší rysy má dvojice masivních bronzových spon z Břeclavi. Horní část lučíku i ochranné kryty nesou poněkud neobvyklou ornamentiku. Podélné žlábký se zde střídají s řadami bodů, ražených ostrým předmětem. Také pro toto pojetí výzdoby lze však nalézt paralely, a to opět na severozápadě, mezi materiálem ze žárového pohřebiště v saském Hählichen.³⁸

Ze žárového hrobu 1 v Mistelbachu (obr. 4: 5) a rozrušených hrobů v Altenmarktu i. Tale (obr. 19: 4) jsou uváděny *noricko-panonské spony se dvěma uzlíky* na lučíku a rámcovým zachycovačem.³⁹ Obě se hlásí k formě označené J. Garbschem jako typ 236 c.⁴⁰ Hlavní oblastí jejich rozšíření vně hranic Impéria jsou střední Čechy, kde vystupují v nálezových celcích horizontu spon s očky.⁴¹ V přidunajském pásmu barbarika nechybějí mezi inventářem pohřebiště v Kostelné při Dunaji.⁴² Snad není náhodou, že starší formy 236 b se zachycovačem, který je na rozdíl od rámcového zachycovače popisovaných tvarů prolamován stupňovitými nebo lichoběžníkovitými otvory, jsou zatím velmi řídké (vlastně až na ojedinělý nález z Děvína vůbec chybějí).⁴³ Ani v Čechách není jejich výskyt příliš častý.⁴⁴

Určitým překvapením jsou nálezy časných forem *destičkovitých spon*, které kromě příkladu ze žárového hrobu 4 v Mistelbachu⁴⁵ byly zjištěny také na jižním Slovensku v Kostelné při Dunaji a v kostrovém hrobě z Hurbanova.⁴⁶ Tato skutečnost je důležitá zvláště proto, že jejich přítomnost v současných nebo o něco starších českých památkách je zatím dosti problematická.⁴⁷ Časné destičkovité spony, které se staly velmi oblíbeným a rozšířeným typem spínadla zejména v západních provinciích a v porýnském a podunajském limitním pásmu, se vyznačují plochým, někdy prolamovaným terčem, jenž bývá často potažen plechovou fólií z bronzu nebo stříbra a zdoben skleněnou či jantarovou perlou uprostřed. Zachycovač je na rozdíl od vyspělejších typů ještě relativně nízký. Patrně již od doby Klaudiovy se ojediněle objevuje také výzdoba emaillem.⁴⁸ Spona z Mistelbachu (obr. 5: 5), podobná sponě v kostr. hrobě z Hurbanova,⁴⁹ má přibližně kosočtverečný tvar. Střed je zdoben jantarovou perlou. Rohy spony jsou protaženy v drobné lalokovité výběžky, po dvou na podélné a po jednom na kratší ose. Obdobné výběžky se na destičkovitých sponách zhusta vyskytují, a proto nepřekvapí jejich aplikace na obou koncích spony lunicovitěho tvaru,

Obr. 7. 1 — Velatice (okr. Brno-venkov), žárový hrob 1; 2—4 — Velatice, žárový hrob 4; 5, 8 — Mikulov (okr. Břeclav), kostrové hroby; 6 — Malacky (okr. Bratislava-vidiek), žárový hrob; 7 — Láb (okr. Bratislava-vidiek), rozrušené hroby; 9, 10 — Láb, žárový hrob. 1. 5—9 — bronz; 2—4 — železo.

zachráněné rovněž v hrobě z Hurbanova. Tvarově více nebo méně shodné šperky jsou typickou provinciální formou, jež během vývoje vyúsťuje v honosné, emailem zdobené exempláře pozdějších období.⁵⁰

2. Přezky a pásové soupravy

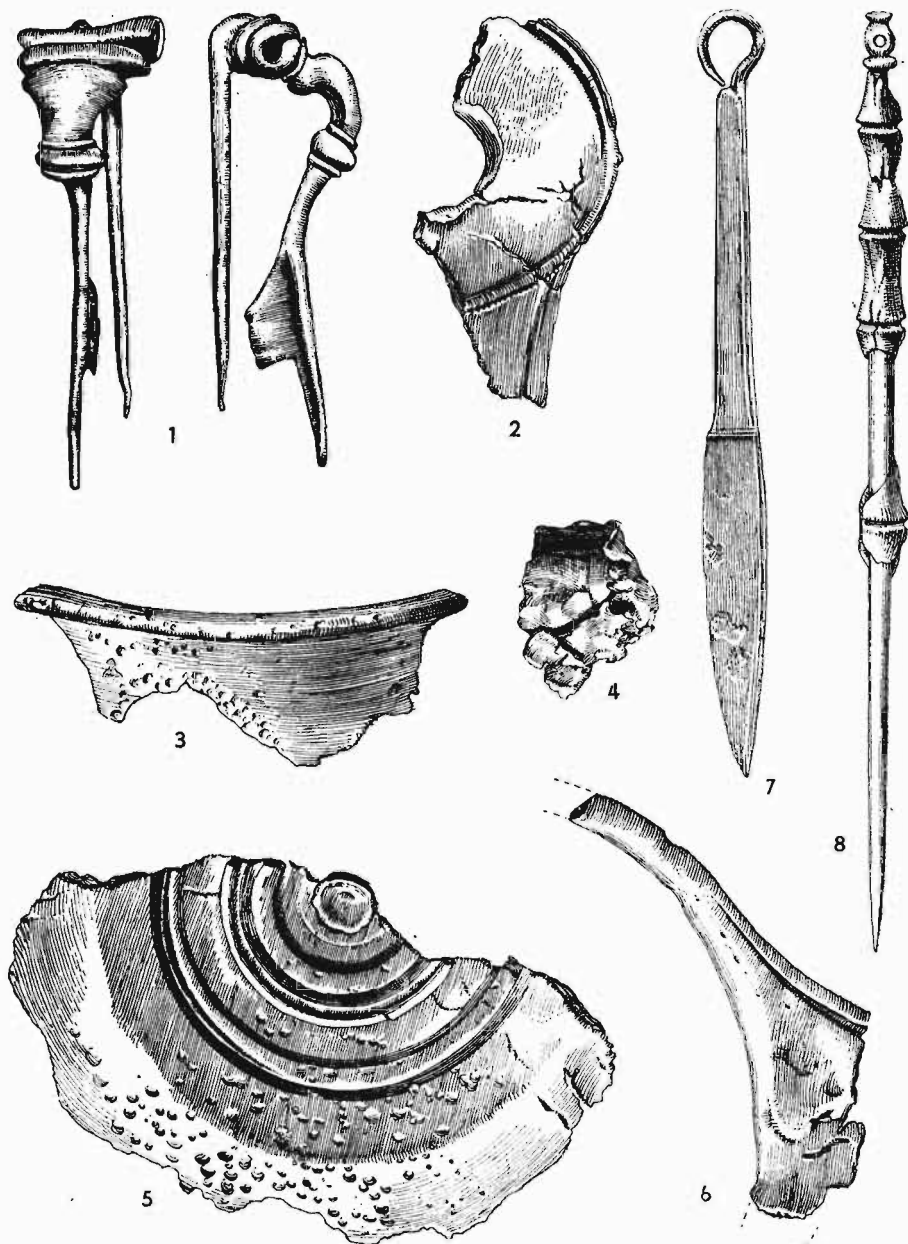
K nejvýraznějšímu typu přezek starší doby římské patří *osmičkovité přezky* a jim příbuzné *přezky s volutovitě zatočenými konci rámečku* (Raddatzův typ U a C a jeho deriváty),⁵¹ jejichž zástupce poskytl žárový hrob z Eggendorfu⁵² a rozrušené žárové hroby z Mistelbachu.⁵³ Předběžně byl publikován nález podobné přezky také ze žárových hrobů v Kostolné pri Dunaji.⁵⁴ Ze starších nálezů východně od Malých Karpat sluší jmenovat klasickou formu s osmičkovitě prohnutým drátem z Vlčkovců.⁵⁵

Nejpravděpodobnější je názor, který počátek obou typů hledá spíše v okruhu římskoprovinciální civilisace antické, než v laténském kulturním prostředí, je- muž jsou skutečné přezky cizí.⁵⁶ Dlouhé formy, příznačné pro hrobové celky II. fáze stupně B₁ v Čechách,⁵⁷ jsou výslednicí syntézy nových římskoprovinciálních impulsů a domácích keltských tradic (dlouhé hákovité zápony), k níž došlo již velmi záhy.⁵⁸ České kusy mají všechny stylové znaky kulturního prostředí, v němž vznikly. Výskyt analogických forem v ostatních končinách barbarika bývá proto vysvětlován exportem tohoto zboží, který podle dosavadních nálezů směřoval především na severozápad a na severovýchod. Zde se často objevují v již poněkud mladších souvislostech⁵⁹ a brzy vznikají odvozené, zjednodušené místní formy.⁶⁰

Simplifikací přezky typu Kněževes⁶¹ může být vysvětlen tvar přezky z Mistelbachu, dále pak některých dalších opaskových závěrů, známých z Čech⁶² a zejména z oblasti slezsko-velkopolské, kde se nacházejí v souvislostech, které lze zhruba synchronisovat s pojednávanou vrstvou starořímských hrobových nálezů.⁶³

Zvláštní variantou přezek s volutovitě zatočenými konci rámečku je také přezka z Eggendorfu. Na této formě, pro níž se v německé literatuře užívá název přezky typu Beundefeld,⁶⁴ jsou nejlépe patrný tendence vlastní všem pokročilejším stupňům osmičkovitých přezek, jež se projevují zkracováním délky spo- jovacích ramének.

Jiného druhu je přezka ze Žarošic (obr. 12: 5, obr. 22: 1), která se tvarem přimyká k přezkám typu Łęg Piekarski-Bietków a která má geograficky nej- bližší paralelu v žárovém hrobě z Odřepešů v Čechách.⁶⁵ Rámeček, jehož konce jsou rovněž volutovitě zatočeny, spočívá na zcela krátkých profilovaných ná- stavcích, spojených přímo s obdélníkovitou záchytnou destičkou. Předlohy ne- lze hledat opět nikde jinde než v provinciích, kde jsou analogické formy, saha- jící svými počátky až do tvarového bohatství helénistického uměleckého řemesla, běžným zjevem.⁶⁶ Přezky provinciálního původu, které se od barbarických imi- tací liší pouze některými morfologickými detaily (tvar kořene jazýčku, výzdo- ba, průřez rámečku atd.), jsou známy i z barbarika,⁶⁷ takže možnost napodobení

Obr. 8. 1 — Nedakonice (okr. Uherské Hradiště), žárový hrob IV; 2–6 — Drásov (okr. Brno-venkov), žárový hrob; 7, 8 — Velatice (okr. Brno-venkov), kostrový hrob objevený v roce 1937. 1–7 — bronz; 8 — kost, dřevo.

byla přímo na místě. Záchytná ploténka přezky ze Žarošic je zdobena vázičkovitými a volutovitými motivy, provedenými technikou prolamování, což samo o sobě ukazuje na určité provinciální spojitosti. Můžeme proto tento typ přezek pokládat za samostatný souběžný tvar, napodobující nebo navazující přímo na provinciální vzory, který není výslednicí dalšího vývoje dlouhých českých přezek.

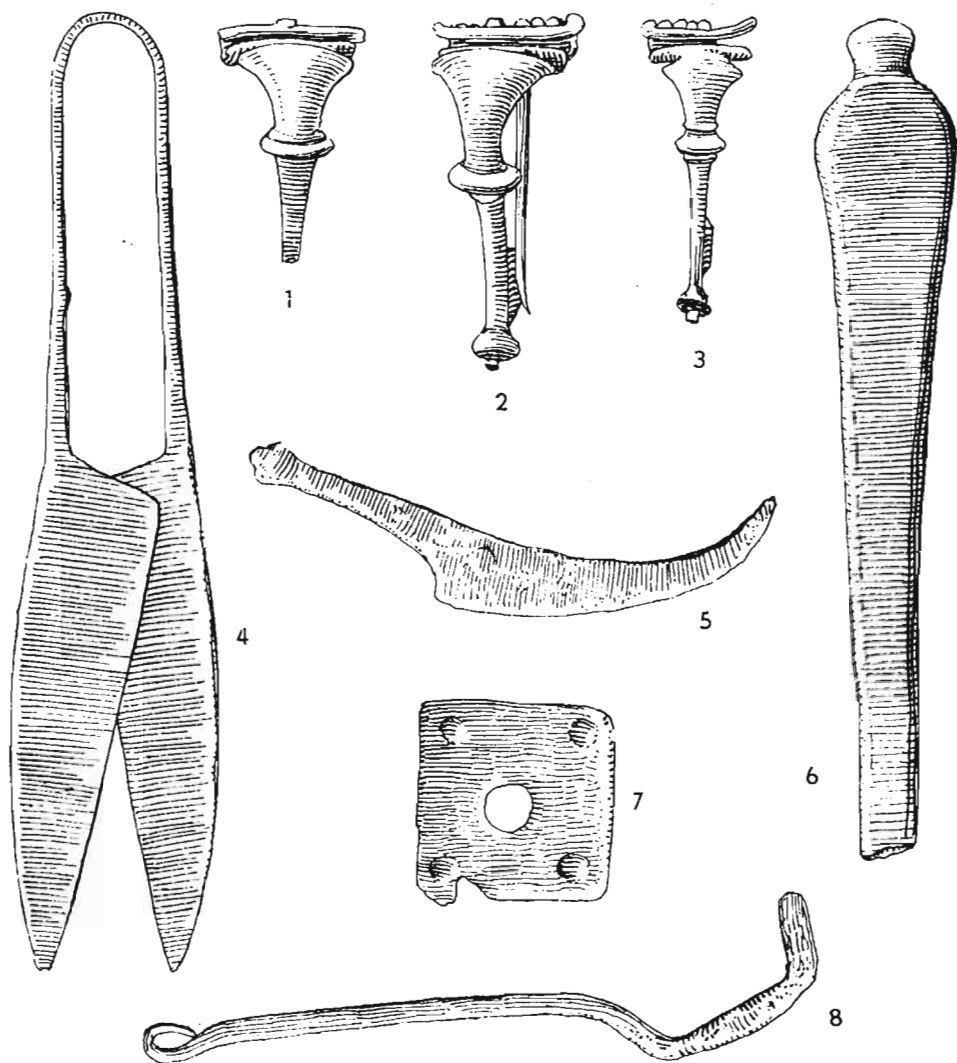
Kromě zmíněných přezek zaslouží pozornosti *dvojdičná přezka s podkovitým rámečkem* a obdélnou záchytnou destičkou, opatřenou třemi nýtky, ze žárového hrobu 2 v Mistelbachu [obr. 4: 3]. Analogickou formu ze starší doby římské můžeme uvést např. ze žárového hrobu 19 z Klein-Kreuz v západním Pohavolí.⁶⁸ Pokud se týká tvaru i konstrukce nabízí se souvislost s jednoduchou variantou závěru cingula, o níž uvažoval již K. R a d d a t z.⁶⁹

Jednodílné přezky s rámečkem podkovitého tvaru a rovnou návlečkou, které známe z žárového hrobu 1 v Mikulově,⁷⁰ z kostrového hrobu 17 ve Velaticích [obr. 10: 4] a z kostrového hrobu z Vysoké pri Morave,⁷¹ představují jiný typ, který se podle E. B l u m e h o vyvinul ze starších přezek kruhovitých.⁷² Uvedené exempláře jsou vyhotoveny z bronz. Přezky z Velatic a z Vysoké jsou na vrcholu střechovitěho hranění zdobeny rytou výzdobou a přezka z Vysoké nese výzdobu, sestávající z klasovitě seskupených jemných rýh, též na jazýčku. Svým tvarem poněkud připomínají značně rozšířené barbarské přezky s plechovou obrubou kolem zesíleného vnitřního obvodu (*Krempenschnallen*), na jejichž vztahy k některým formám provinciálních přezek v poslední době upozornil K. R a d d a t z.⁷³ Není vyloučeno, že přezky s drátěným rámečkem, jejichž rozšíření se dá sledovat téměř ve všech kulturních okruzích naddunajské Evropy,⁷⁴ jsou deriváty přezek s obrubou, nebo alespoň na nich závislé, pokud se týká tvaru. Přesto, že časový rozsah jejich výskytu je dosti široký, chybějí zatím v horizontu spon s očky v Čechách.

Lze stěží rozhodnout, k jakým formám patřily záchytné destičky přezek z hrobů v Lábu a Mannersdorfu a. d. March [obr. 6: 5, obr. 2: 7]. Jejich podlouhlý obdélný tvar nevylučuje možnost, že šlo o jednodušší variace osmičkovitých přezek, což by také odpovídalo nálezovému kontextu, v němž se objevily.

Mezi materiálem sledované oblasti nechybějí ani *zbytky norických pásových souprav*, tak typických pro horizont českých hrobových nálezů, charakterizovaný sponami s očky.⁷⁵ Neúplná garnitura je známa z hrobu 6 ve Velaticích [obr. 11: 1–5]⁷⁶ a z kostrového hrobu v Baumgartenu a. d. March.⁷⁷ Uplatnění našly norické pásové soupravy také na nalezištích jihoslovenských.⁷⁸ Dnes již není třeba pochybovat o tom, že všechny předměty (zápony, prolamovaná kování, člunkovitá i obloukovitá kování se zoomorfním zakončením) tvořily kovové součásti jednoho koženého opasku, jenž byl ještě zpestřen kovovými nýty s polokulovitou hlavicí.⁷⁹

Domovem garnitur byly podunajské provincie Panonie a Norikum, kde patří-

Obr. 9. Zohor [okr. Bratislava-vídiek], žárový hrob. 1—3, 6 -- bronz; 4, 5, 7, 8 — železo.

ly k příslušenství ženského kroje domorodého obyvatelstva, a kde měly již delší tradici. V barbarské oblasti je koncentrace nálezů zvláště markantní ve starořímském materiálu z Čech, což dosvědčuje určitý stupeň provincializace zdejších Germánů. Je však pozoruhodné, že na rozdíl od provincií, jsou zde pásové soupravy nalézány také s mužskou hrobovou výbavou.⁸⁰ Obliba souprav byla taková, že se odrazila i ve vytváření jejich domácích imitací, které se nezdávka dostávaly až za hranice české ekumeny.⁸¹

V některých případech byly přezky a zápony provázeny *bronzovými nákončímí*. Často se tyto předměty objevily v souvislosti s norickými pásovými soupravami (obr. 11: 6), nechybějí však ani případy, kdy se nákončí našlo společně se skutečnou přezkou (obr. 12: 4, 5). Ve vrstvě hrobů, kterou podrobuje studie, zjišťujeme převážně tzv. jazykovitá nákončí, jejichž spodní ozdobná část opakuje vázickovité motivy, tak typické pro umělecký výraz drobné kovové industrie z časných fází doby římské.

Nemíníme se zabývat názory o typologickém vývoji těchto kování, které bývají u různých autorů různě formulovány. Zdá se však, že nejvíce pravdy budou mít ti, kteří hovoří o postupné simplifikaci formy, vyúsťující ve zcela jednoduché exempláře s kuličkovitým zakončením.⁸² Nejstarší ukázky lze právem klást do určité genetické souvislosti s pozdně laténskými kusy.⁸³ Jak rychle postupovala tvarová proměna nelze zatím rozhodnout a nelze ani vyloučit možnost souběžného výskytu méně i více členěných forem. V Čechách jsou nákončí blízká moravským charakteristická pro horizont spon s očky, kdežto v ostatních částech barbarika i v provinciích nečiní potíže uvést doklady o užívání podobných forem ještě v mladších fázích starší doby římské.⁸⁴

Ke zcela jednoduché formě nákončí patří koncové kování opasku ze žárového hrobu 4 v Mistelbachu (obr. 5: 1).⁸⁵ Je vytvořeno z užšího bronzového pásku, který se k násadní části mírně rozšiřuje. Protějšky přinášejí nejen velká pohřebiště na Poznaňsku,⁸⁶ ale také materiál ze severních končin Německa.⁸⁷

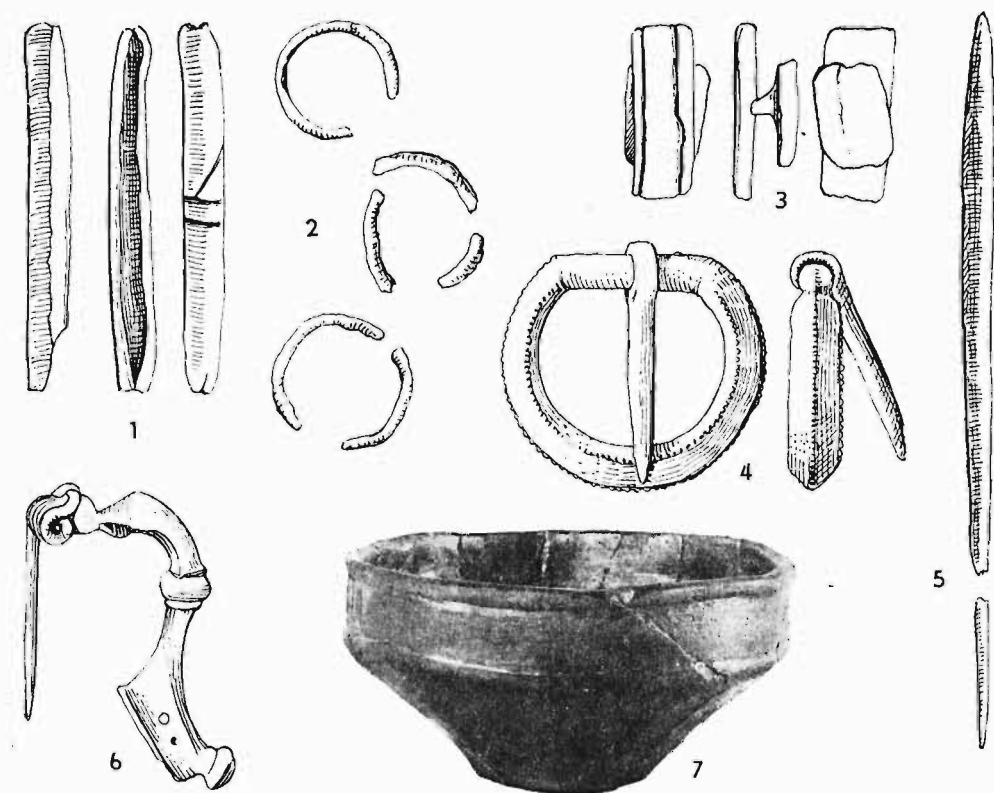
V žárovém hrobě objeveném v roce 1945 v Žarošicích byla nalezena *průvlečka* s profilovanými násadními ploškami (obr. 12: 2), jejíž přesná analogie se vyskytla na Dobřichově-PiCHOŘE.⁸⁸ V žarošickém hrobě jde o přežitek, neboť předmět tkví ze stylového hlediska v materiální kultuře středočeské oblasti, jak ji známe z hrobových nálezů horizontu spon s očky.

Neodvažujeme se rozhodnout, zda k součástem závěrů a kování opasku patřily také bronzové kroužky různé velikosti, které se tu a tam ve starořímských hrobech objevují (obr. 14: 9). Analogických předmětů bylo sice užíváno jako kruhových závěrů pásu jak u germánského, tak u sarmatského a provinciálního obyvatelstva, avšak podle nálezů, které jsou dosud k dispozici, počíná jejich obliba mnohem později, než kam je určuje inventář našich hrobů. V případě, že skutečně sloužily ke spínání opasku, patří tyto kusy k nejstarším dokladům podobného druhu.⁸⁹

3. Náramky se zoomorfním zakončením

Ke zcela vyjimečným nálezům náleží náramek, jenž byl popsán spolu s ostatním příslušenstvím kostrového hrobu 5 ze Zohoru.⁹⁰ Jedinou paralelu z blízkého okolí poskytuje typologicky vyspělejší náramek z Wulzeshofenu, který byl také nalezen v pozdějších nálezových souvislostech.⁹¹

Náramek ze Zohoru patří k typům s polokruhovitě rozšířenou štítovou hlavicí (*Schildkopfarmringe*), které našly neobyčejně silnou odezvu především v pobaltském pásmu barbarské Evropy, od dolního Povislí až po bývalé Východní Prus-

Obr. 10. Velatice (okr. Brno-venkov), kostrový hrob 17. 1—4, 6 — bronz; 5 — kost.

ko;⁹² na západě jsou hlášeny podobné kusy z Polabí a z dánských ostrovů.⁹³

Východní varianta náramků se podle E. Blumeho⁹⁴ vyvinula někdy v pozdní části starší doby římské z prototypů, jejichž střední část se vyznačovala oblým drátem, poměrně zběžně modelovanými koncovými články, oddělenými od těla náramků vázičkovitým vývalkem a chudobnou výzdobou. Během dalšího vývoje nabývá střední část páskového tvaru, dochází k zanedbání vývalkovitých motivů u hlavice a mizí také obruba lemující její obvod.

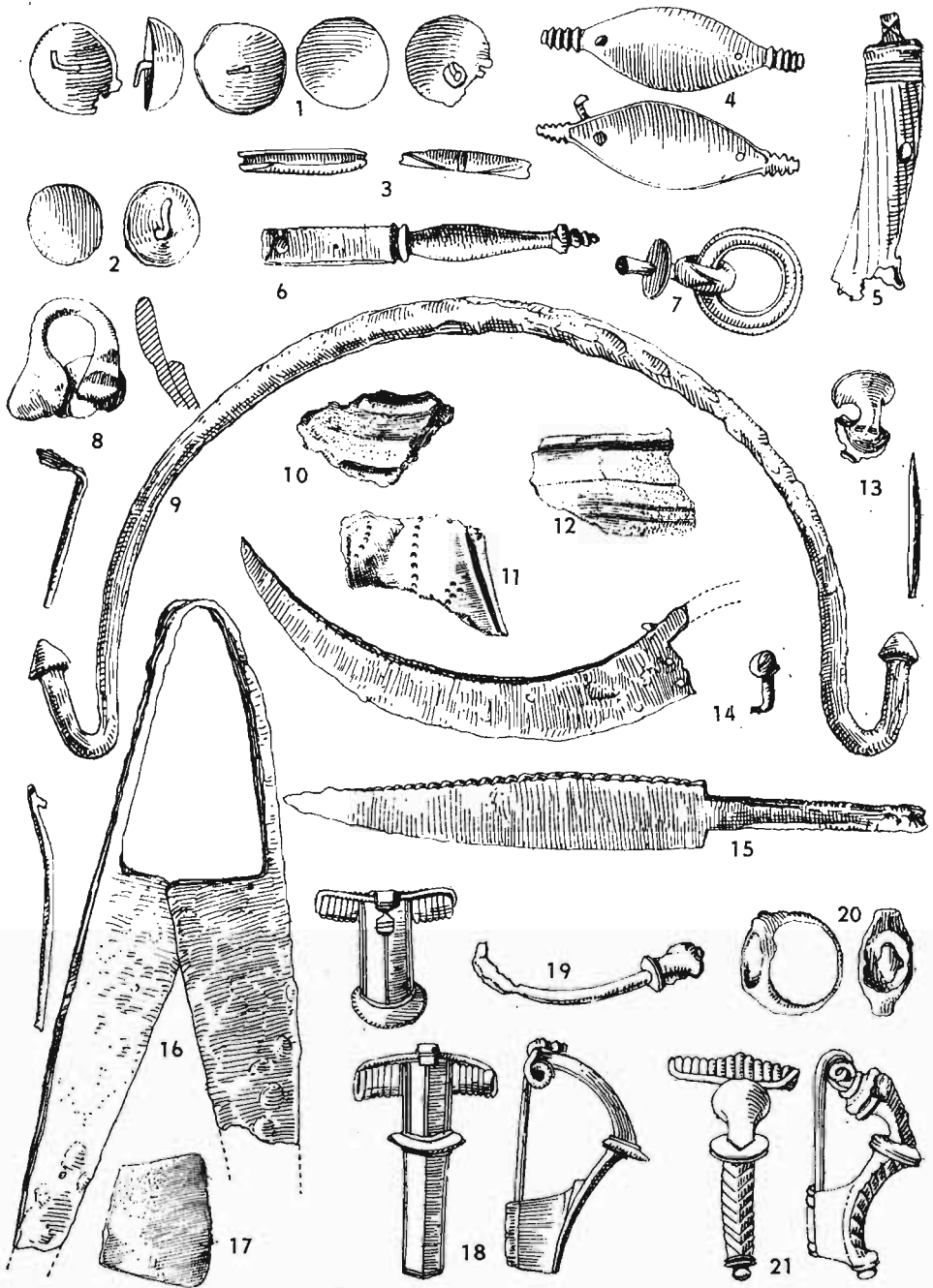
Polabská varianta náramků se štítovitě utvářenými konci se liší od výtvorů východního okruhu jen detaily, které spočívají v ponechání obruby a ve výrazné puncované výzdobě. Rovněž tyto typy odvozoval E. Blume od jednoho východoevropského prototypu.⁹⁵ Novější pozorování však ukázala, že se v Polabí již zcela vykrystalisované formy objevují mnohem dříve než Blumeho prototypy a uvedla tak celou chronologicko-typologickou stavbu tohoto autora v pochybnost.⁹⁶

Rovněž náramek ze Zohoru, který má s prototypy společný oblý drát středové části, je časnější. Zdá se, že nejbližší obdoby, které se s tímto nálezem shodují i v druhu užitého materiálu, najdeme na severu, v Dánsku.⁹⁷ Většina z nich má rovněž oblou středovou část a náramek z Villerupu analogickou výzdobu zakončení, která působí dojmem zvířecí hlavičky. Další příklady, které se sice z tvarového hlediska předchozím podobají, nemají již tak výraznou zoomorfní stylisaci (Husby, Vidtsköfle). Poněvadž je toto provedení řídké i na dalších kusech jak ze severozápadu, tak z východu Evropy, uvažuje K. Rad-d a t z o zoomorfní aplikaci na původně nezdobených formách, jejichž snahou nebylo zobrazovat zvířecí motiv.⁹⁸ Původ jednoduchých náramků se štítovitě rozšířenými konci, které tak klade do protikladu k náramkům s úzkými hadími hlavičkami polabsko-skandinávského typu (Schlangenkopfarmringe), hledá v Panonii nebo Dácii, odkud uvádí několik paralel. Důležitý je pro jeho koncepci nález z Wulzeshofenu, který vytváří spojovací článek mezi severovýchodními teritorii, o jejichž souvislostech s Podunajím bylo už mnoho psáno, a provinciálním prostředím.⁹⁹

Slabina hypotézy však stále tkví v dosavadní řídkosti a chronologické i nálezo- vé nezaručenosti jím uváděných příkladů. Více se blíží pravdě O. Voss, který klade zmíněné náramky do určité souvislosti s obloukovitými, zoomorfně zakončenými kováními norických pásových garnitur.¹⁰⁰ Z tohoto hlediska je závažný právě náramek ze Zohoru, jehož vývalkovitá část, na jedné straně vymezená plastickým žebrem a na druhé přecházející zúženou šíjí v polokruhovitě ukončení se dvěma puncovanými kroužky, nese spirálovité motivy, upomínající rytou stylisaci ptačích hlaviček na koncích norických kování.¹⁰¹

Avšak ani přes všechny shody a stylistické náznaky není třeba vyvozovat náramky se štítovitě rozšířenou hlavicí pouze z těchto kování. Zoomorfní motivy zpracované ve stejném duchu jsou v podunajských provinciích známy i na jiných předmětech a mají zde delší tradici.¹⁰² Pro nás jsou bezpochyby nejdůležitější náramky a nákrčníky, které vyráběly místní rétsko-vindelické a norické dílny a jejichž koncové části předvádějí více nebo méně stylisované kachní hlavičky zcela podobného druhu jako na pásových kováních.¹⁰³

Původ náramků se zoomorfními hlavičkami, které vyvěrají z helénistického dědictví, by nebylo nutno hledat pouze v jedné omezené oblasti. Existují však okolnosti, které nás nutí o rétsko-norickém okruhu uvažovat. Spojitost mezi touto oblastí a evropským severem totiž dosvědčují i jiné druhy výrobků, např. spony s uzlíkem přetvořeným ve zvířecí hlavičku, tedy opět motivem typickým pro podunajskou provinciální zónu. Kromě prvotního soustředění v Čechách, středním Německu a na západním Slovensku, nacházíme tento prvek, provedený v pojetí barbarských dílen, také na domácích tvarech spon, právě v Dánsku,¹⁰⁴ odkud, jistě ne náhodou, známe nejbližší paralely pro náramek ze Zohoru. Jako jeden z nejčasnějších příkladů by tento exemplář mohl naznačovat směr, jímž se podobné provinciální podněty šířily na sever.

Obr. 11. Velatice (okr. Brno-venkov), žárový hrob 6. 1, 2, 4–8, 10–13, 17, 20, 21 — bronz; 3, 18 — stříbro; 9, 14–16, 19 — železo.

4. Jehlice

Kromě zlomku železné jehlice neurčitého typu ze žárového hrobu 6 ve Velaticích, stojí za zmínku kostěná jehlice z kostrového hrobu objeveného v roce 1937 na též nálezšti. Tvarem hlavice se nikterak neliší od běžných forem známých jak v Polabí, tak na území Polska.¹⁰⁵ Je vývalkovitě členěna a její střední článek soudkovitého tvaru je provrtán kruhovitým otvorem. Analogické formy jsou zhusta provedeny i v bronzu. Podle Beckmannova třídění kovových jehlic stojí velatickému exempláři nejbližší typy 12–14 podskupiny II b, jejichž profilace je však bohatší. Nálezové souvislosti je odkazují do časnějšího úseku starší doby římské a jejich kartograficky zachycené nálezy prozrazují určité soustředění spíše v severnějších krajích střední Evropy.¹⁰⁶

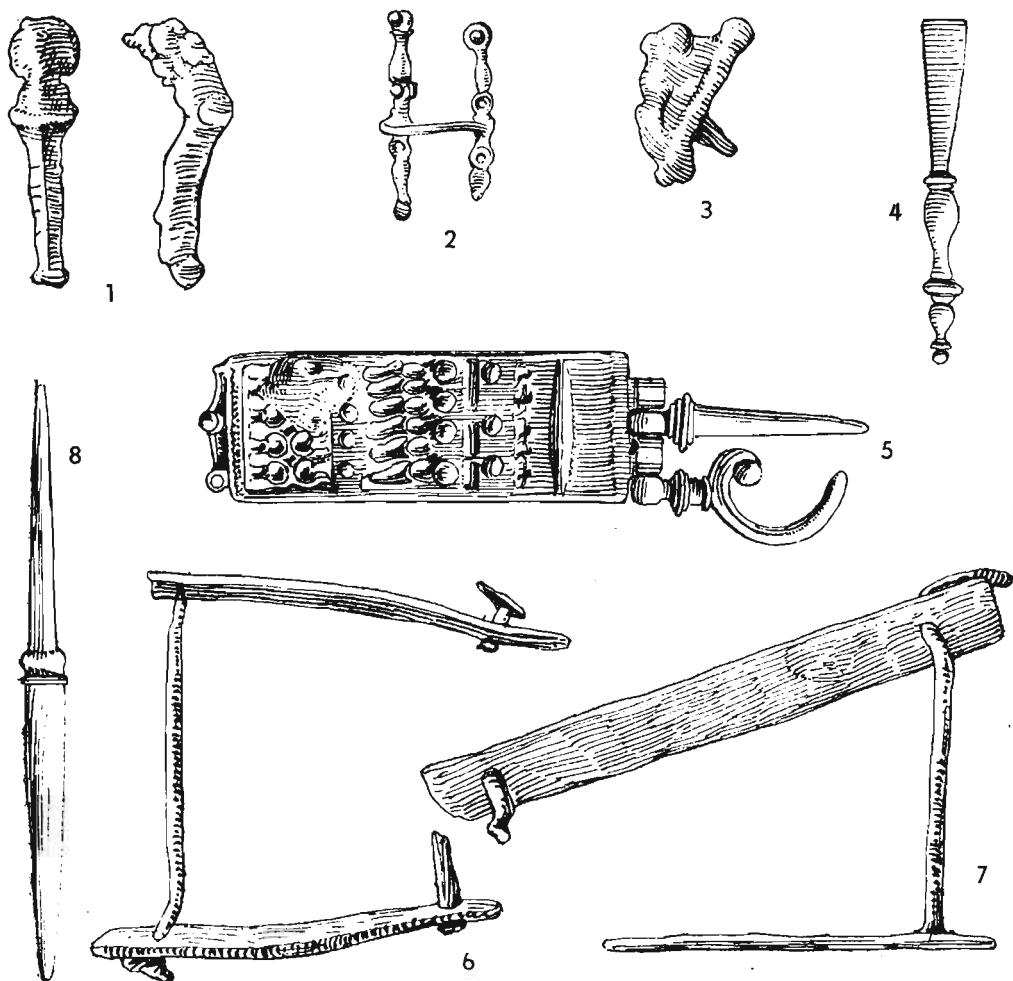
Unikátní je dřevěné pouzdro velatické jehlice, uchované sice ve zbytcích, avšak dovolující učinit si představu o tomto druhu výrobků (obr. 8: 8). Motivy, jichž bylo užito k příčnému členění pouzdra, zcela odpovídají stylu, v němž je vytvářena i soudobá kovová a kostěná industrie, a tak podávají svědectví, že na méně trvanlivém materiálu byly uplatňovány tytéž výtvarné prvky.

Žárový hrob z Vracova poskytl *bronзовou jehlu* s podlouhlým ouškem (obr. 14: 1). Situace v některých kostrových hrobech, kde jsou jehly často nalézány pod nebo za hlavou či v okolí hrudníku, ukazuje, že jich mohlo být užíváno jako jehlic do vlasů, k zachycení pokrývky hlavy, ale také, podobně jako jehlic s otvorem, ke spínání oděvu.¹⁰⁷ Jejich rozšíření se neomezuje pouze na severskou oblast, jak naznačuje B. Beckmann, ale zasahuje i do jižních částí střední Evropy.¹⁰⁸

5. Kování rohů na pití

Zbytky kovových součástí rohů na pití se vyskytly v několika případech. Jsou to jednak okrajová a koncová kování, jednak závěsné řetízky, jimiž byl roh připevněn k opasku, sestávající z bronzových kroužků a jejich spojovacích článků.

Z *okrajových kování* můžeme uvést oba základní typy. Zbytky ze žárového hrobu ve Vracově (obr. 14: 4, 6) patří k širokým tvarům, jejichž povrch bývá často členěn obvodovými lištami a okraj plechu na vnitřní straně opatřen vykrajovanými jazykovitými výběžky. V Čechách se podobná kování objevila nejednou v žárových a kostrových hrobech s bohatší výbavou (Zlív, Holubice, Liběšovice, Straky).¹⁰⁹ Charakteristické příklady pocházejí i z bohatých hrobů tzv. lubieszewské skupiny a z některých dalších nálezů, o jejichž inventáři rovněž nelze říci, že by byl chudý.¹¹⁰ Situace v Čechách ukazuje, že s nimi nelze počítat před II. fází stupně B₁.¹¹¹ Mnohem častější jsou jednoduchá okrajová kování, vytvořená z úzkého, okapovitě přehnutého pásku (obr. 6: 11). Známe je z Lábu a z Vysoké při Moravě, východně od Malých Karpat např. z Krížovan nad Dudváhom (hrob II) a ze Žlkovců.¹¹² Mají hojně obdoby v Čechách, a podobně jako ve zmíněných hrobech, jsou i zde poměrně špatně zachována, neboť většina z nich pochází ze žárových hrobů.

Obr. 12. Žárošice (okr. Hodonín), žárový hrob objevený v roce 1945. 1, 6—8 — železo; 2—5 — bronz.

Koncová kování rohů se většinou hlásí k formě s vázičkovitým či pohárkovitým zakončením a nálevkovitou tulejkou, opatřenou dvěma nýty (obr. 14: 12). Četné protějšky jak v Čechách, zejména v hrobech II. fáze, tak v okolních oblastech, hovoří o jejich značné oblibě.¹¹³ Za poněkud pozdější bývají považována nákončí, jejichž vázičkovitě formovaná spodní část vybíhá zpravidla ve tři přídržná raménka (obr. 6: 4, 14). Nejstarší příklady s ještě poměrně krátkými raménky nastupují zřejmě již v pozdní fázi horizontu spon s očky,¹¹⁴ avšak

hlavní těžiště jejich výskytu leží až v pokročilejších časových vrstvách, kdy se setkáváme s tvary, jejichž raménka jsou nezvykle prodloužena.¹¹⁵

Jako nákončí rohů na pití bývají ve starší literatuře popisována krátká *kování s válcovitou tulejkou a polokulovitou hlavici (knaufartige Beschläge)*,¹¹⁶ která se našla mezi ostatními předměty ze žárového hrobu ve Vracově (obr. 14: 2, 3). Mají značné geografické rozšíření a kromě barbarských příkladů jsou uváděna také z provincií.¹¹⁷ O jejich účelu jako koncových kování rohů byly však v poslední době vysloveny vážné pochybnosti.¹¹⁸ V kostrovém hrobě z Marwedelu nebyla nalezena v souvislosti s ostatními kovovými součástmi rohu, nýbrž ležela v místech pánve mrtvého spolu se zbytky koženého opasku, což by naznačovalo spíše příslušnost k pásovému kování.¹¹⁹ I když u některých zvláštních forem [Žlkovce]¹²⁰ lze připustit, že skutečně šlo o součást kování rohu, neplatí to ve vracovském případě, kde proti tomu svědčí nejen tvar, ale také počet (3 kusy), který by spolu s již uvedeným nákončím vytvářel dosti pochybný předpoklad, že hrob obsahoval nezvyklé množství rohů na pití.

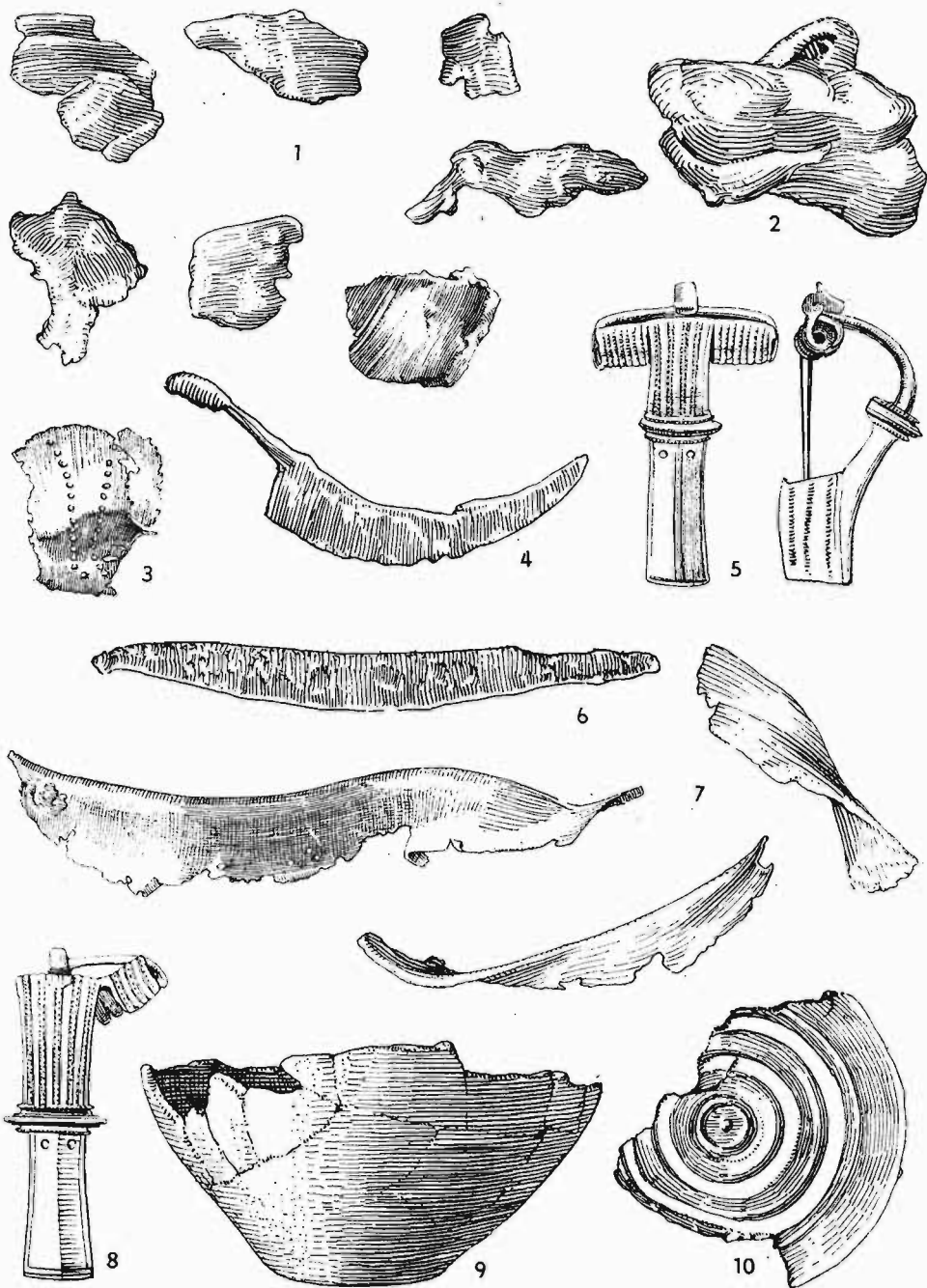
Občas se v inventáři hrobů objevily *spojujací články řetězů a kroužky*, jejichž pomocí byly rohy zavěšeny na řeménkách k opasku. Jsou uváděny jak typologicky starší kusy s vázíčkovitou profilací, známé např. z Dobřichova-Pičhory (obr. 6: 13), tak jednodušší formy (obr. 5: 6). Závěsný kroužek, jenž byl připevněn přímo ke kování rohu nebo opasku, byl nalezen v žárovém hrobě 6 ve Velaticích (obr. 11: 7).

6. Výzbroj a výstroj

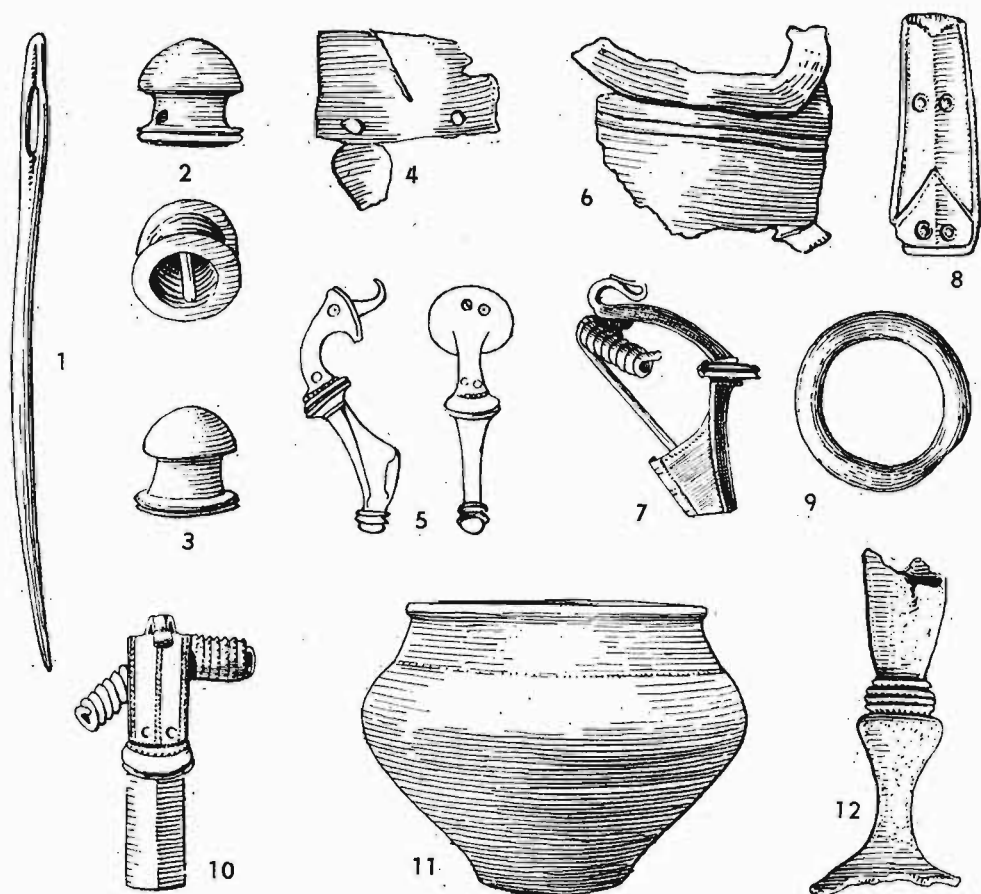
Ze zbraní se nacházejí nejčastěji hroty kopí a oštěpů (Bzenec — žár. hrob, Velatice — žár. hrob 4, Mikulov — žár. hroby, Malacky — žár. hrob, Mistelbach — žár. hrob 5, Altenmarkt — rozrušené žár. hroby, Mannesdorf a. d. March — žár. hrob, Marchegg — žár. hrob). Většina z nich se hlásí zhruba k typu se střechovitě hraněným listem, tedy k formě, která je ve starší době nejběžnější (obr. 2: 9, obr. 7: 3, obr. 16: 5, obr. 18: 5). Některé mají částečně vytvořeno středové žebérko (obr. 16: 3).

Tvarová variabilita kopí je značná. Ačkoliv se o to již dělaly pokusy, je zatím obtížné vytvořit chronologicko-typologickou řadu těchto památek,¹²¹ ba dokonce i použití některých exemplářů je sporné. Množství forem lišících se navzájem velikostí a délkou tulejky dovoluje předpokládat, že menší kusy nesloužily vždy jako hroty kopí, ale i jako hroty vrhacích oštěpů.

Meče jsou v materiálu ze zkoumané oblasti výjimečné. Dvojbřité meče jsou uváděny ze žárového hrobu bojovníka z Lábu (obr. 6: 16), ze žárového hrobu 13 v Mistelbachu¹²² a z rozrušených žárových hrobů v Mikulově (obr. 3: 5).¹²³ Římské dvojbřité meče se podstatně liší od sečných zbraní doby laténské. Jejich forma je značně ovlivněna římským gladiem; to se projevuje zkrácením délky, která činí průměrně 60—65 cm, a přetvořením meče v bodnou zbraň. Chybí také ochrana rukojeti a řap je pouze pravoúhle odsazen, méně často přechází horní část meče v řap obloukovitou křivkou. Dvojbřité meče jsou čas-

Obr. 13. Břeclav (okr. Břeclav), žárový hrob. 1, 3, 5, 7, 8, 10 — bronz; 2 — sklo; 4, 6 — železo.

Obr. 14. Vracov [okr. Hodonín], žárový hrob. 1–10, 12 — bronz.

tým zjevem na velkých pohřebištích v dolním a středním Polabí a zdá se, že právě v tomto prostoru mají převahu nad meči jednobřítými. Bývají proto některými autory označovány jako polabský typ,¹²⁴ přičemž se však nevylučuje ani možnost samostatného vývoje tohoto tvaru také ve východních oblastech starověké Germánie.¹²⁶ V Čechách, odkud jsou známy ve více exemplářích, především z Dobřichova-Píchory a z Třebusíc, patří, jak konstatuje K. Motýková-Šneidrová, spíše doznívajícímu stupni B1.¹²⁶

Dosud jediný jednobřítý meč vydal popelnicový hrob bojovníka v Malacách (obr. 16: 1). Tyl meče je protažen v řap, ke kterému bylo třemi nýtky připevněno držadlo. Jednobřité meče jsou v předchozím pozdně laténském období charakteristické zvláště pro východní zóny naddunajské Evropy a jsou proto mnohdy považovány za typickou východogermánskou zbraň.¹²⁷ V době římské

Obr. 15. 1, 3—6 — Malacky (okr. Bratislava-vidiek), žárový hrob 1; 2 — Malacky, žárový hrob 2; 7 — Zohor (okr. Bratislava-vidiek), kostrový hrob 4. 3—6 — bronz.

se nepoměr mezi západními a východními oblastmi starověké Germánie pozvolna vyrovnává, avšak ani pak nedosahují na západě, zejména v Polabí, takového rozšíření, jako meče dvojbrité. V Čechách patří jednobřité meče k inventáři velkých nekropolí v Třebusicích a v Dobřichově-Pichoře, kde se podle K. Motykové-Šneidrové objevují především v hrobech II. fáze stupně B₁.

Z *kování štítů* se uchovaly ve třech případech štítové puklice (Láb, Malacky, Mikulov — rozrušené hroby).¹²⁸ Nízké štítové puklice s kuzelem protaženým ve válcovitý nástavec (*Stangenschildbuckel*), které jsou tak typické pro nejčasnější fázi doby římské na dolním a středním Labi, zcela chybějí a rovněž v Čechách jsou řídké,¹²⁹ za to však jsou zastoupeny prosté kónické puklice (obr. 6: 6) a kónické puklice s hrotitě prodlouženým vrcholkem (obr. 3: 4, obr. 16: 8).¹³⁰

Současně s puklicí bylo v žárovém hrobě bojovníka z Lábu nalezeno *držadlo*

štitu, které bychom mohli přiřadit k Jahnovu typu 6, obr. 207 (obr. 6: 12, 17), tedy k formě, jejíž rozšíření ve starších fázích doby římské je značné. Zvlášť příkladné analogie se najdou v Čechách; jak lze soudit z charakteristických stylových znaků, které předvádějí motivy známé na jiných produktech „kelto-germanské“ kovové industrie z počátku doby římské, předělal tento typ genezi právě zde.¹³¹ Kování z Mikulova dosud nebylo zveřejněno a nezbývá než upustit od jeho podrobnější klasifikace.¹³²

Totéž se týká *ostruh* z rozrušených hrobů na téže lokalitě. Z ostatních hrobových nálezů vydal ostruhy žárový hrob 13 v Mistelbachu.¹³³ Jsou však známy pouze z nedostatečné reprodukce a o jejich tvaru stačíme jen říci, že náležely k variantě knoflíkovitých ostruh, vycházejících z laténských předloh.

7. N á ě r a d í

Ve starší vrstvě hrobových nálezů někdy vystupují předměty užitkového charakteru, z nichž co do počtu zaujímají čelné místo *nože*. Nejčastějším tvarem jsou nože s poměrně úzkou rovnou čepelí a trnem, který je na obou stranách čepele odsazen (obr. 7: 4, obr. 11: 15). Tvary s jednostranným odsazením trnu a mírně prohnutým týlem jsou řídké (obr. 6: 9, obr. 13: 6). Bronzový nůž s celokovovou rukojetí a závěsným kroužkem pochází z kostrového hrobu, objeveného roku 1937 ve Velaticích. Rukojeť nože je po stranách a při přechodu k čepeli zdobena jemnými rytými rýhami (obr. 8: 7). Podobné lancetovité formy se v barbarské oblasti nevyskytují často, přesto se zde však udržují relativně dlouhou dobu.¹³⁴

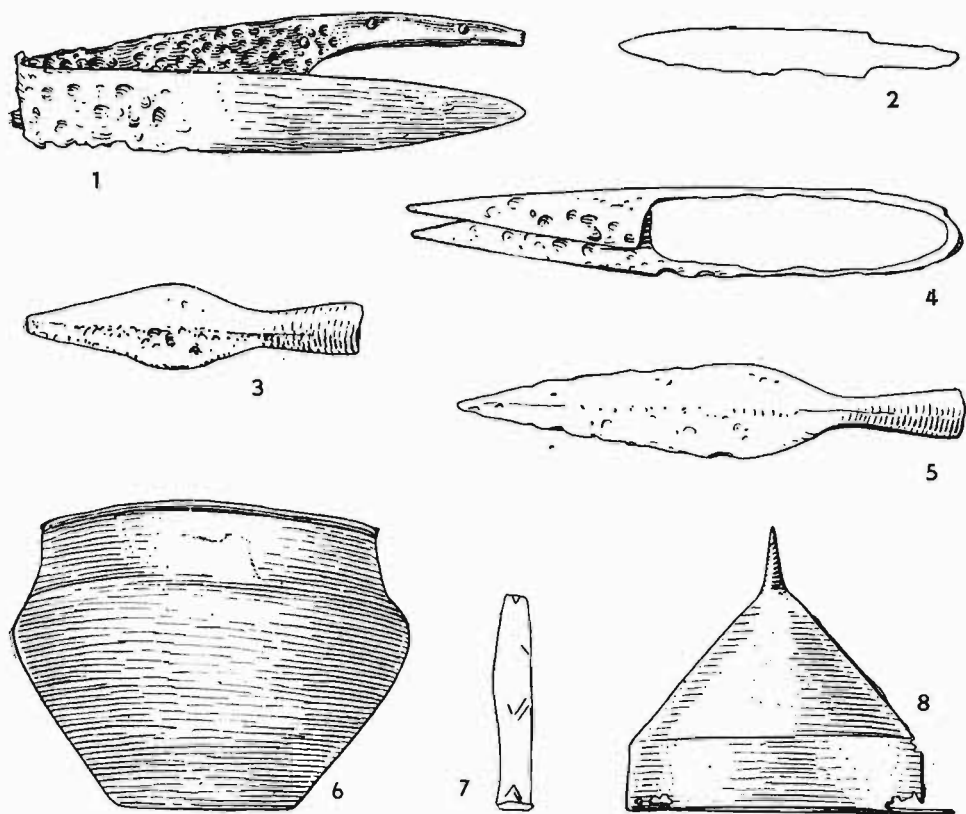
Charakteristickým zjevem jsou srpkovitě prohnuté nože se stonkovitým trnem, jehož konec je buď profilován nebo ukončen knoflíkem. Pocházejí ze žár. hrobu z Lábu (obr. 6: 8), z hrobu 6 ve Velaticích (obr. 11: 14), ze žárového hrobu v Břeclavi (obr. 13: 4), ze žárového a z kostrového hrobu 4 v Zohoru (obr. 9: 5) aj. Stopy výzdoby jsou patrné pouze na zlomku nože z Mannersdorfu a d. March (obr. 2: 10).¹³⁵ Zde se zřejmě jedná o formu, jejíž čepel byla v místě odsazení prolamována a členěna ozdobnými vzory, jak to známe na některých příkladech z Čech.¹³⁶ Srpkovité nože bez držadla (tzv. břitvy), časté např. v českých nálezech, jsou dosud zastoupeny pouze jedním exemplářem z kostrového hrobu 4 v Zohoru.¹³⁷

Vzácností nejsou ani *nůžky*, mnohdy záměrně deformované. Většina našich příkladů náleží ke skupině s polokruhovitým týlem, páskovými rameny a odsazenou čepelí (obr. 4: 11, obr. 7: 2, obr. 9: 4, obr. 11: 16, obr. 16: 4).

Některé hroby nás seznamují s *klíči* s jedním zubem a závěsným ouškem na opačném konci (obr. 9: 8). Čtverhranná ploténka, která se vyskytla v souvislosti s klíčem v Zohoru, může snad patřit ke kování zámku (obr. 9: 7).

8. K e r a m i k a

Keramickému materiálu z Moravy se v poslední době věnovalo velmi zevrubně několik prací,¹³⁸ spokojíme se proto pouze s letným přehledem hlavních typů, jak nám je předvádějí hrobové celky.

Obr. 16. Malacky [okr. Bratislava-vidiek], žárový hrob. — 1–5, 8 — železo; 7 — bronz.

Základní keramickou formou je baňatá nádoba se širokým ústím a spodní částí prohnutou mírně dovnitř, nebo ustupující k plochému dnu přímo, či zaobleně, jež bývá zhusta označována názvem *terina*.¹³⁹ Stavba většiny exemplářů podtrhuje tři základní články nádoby: tělo, nižší kónické nebo válcovité hrdlo a nálevkovitě rozevřený okraj, který se během dalšího vývoje mění ve ztlustělou lištu. Tělo je od hrdla odděleno odsazením, rýhou nebo náznaky plastického žebra [obr. 4: 1, obr. 7: 10, obr. 14: 11, obr. 15: 2, obr. 16: 6, obr. 17: 1, 3, obr. 18: 6, obr. 19: 5, 7, obr. 23: 5, 6]. Nádoby jsou vyrobeny z jemnějšího hlinitého materiálu, vypáleny do šedočerné až šedé barvy. Povrch bývá hlazen, často leštěn. Některé kusy nesou charakteristickou výzdobou ozubeným kolečkem (obr. 19: 5, obr. 17: 2). Řídkost keramiky zdobené kolečkem na Moravě bývá mnohdy vykládána jako výraz poněkud odlišného vývoje.¹⁴⁰ Zdá se však, že podobný soud je poněkud předčasný, neboť právě z Moravy máme zatím značný nedostatek

hrobové keramiky vůbec, který nedovoluje obecně platnější závěry. Ani zde však příklady podobné ornamentiky nechybějí (Uherčice, Skoronice).¹⁴¹

Pozoruhodnějším úkazem je nepatrné zastoupení nečleněných terinovitých tvarů s nálevkovitým okrajem, tak charakteristických pro českou oblast, zejména v nejstarších fázích časně doby římské.¹⁴²

Pozorování českého materiálu prozrazuje, že se trojdílná tektonika počíná u terinovitých forem uplatňovat až jako výsledek dalšího vývoje.¹⁴³ Není náhodou, že prvky imitující laténskou hrnčířskou techniku, např. lišty v podhrdlí, se na této keramice objevují především v oblastech, které byly v dosahu laténského kulturního vlivu.¹⁴⁴ Na druhé straně se vzhledem ke trojčlenné stavbě, která vyniká zejména u forem s odsazeným krátkým hrdlem, uvažuje také o určitém podílu pozdně halštatských tradic.¹⁴⁵

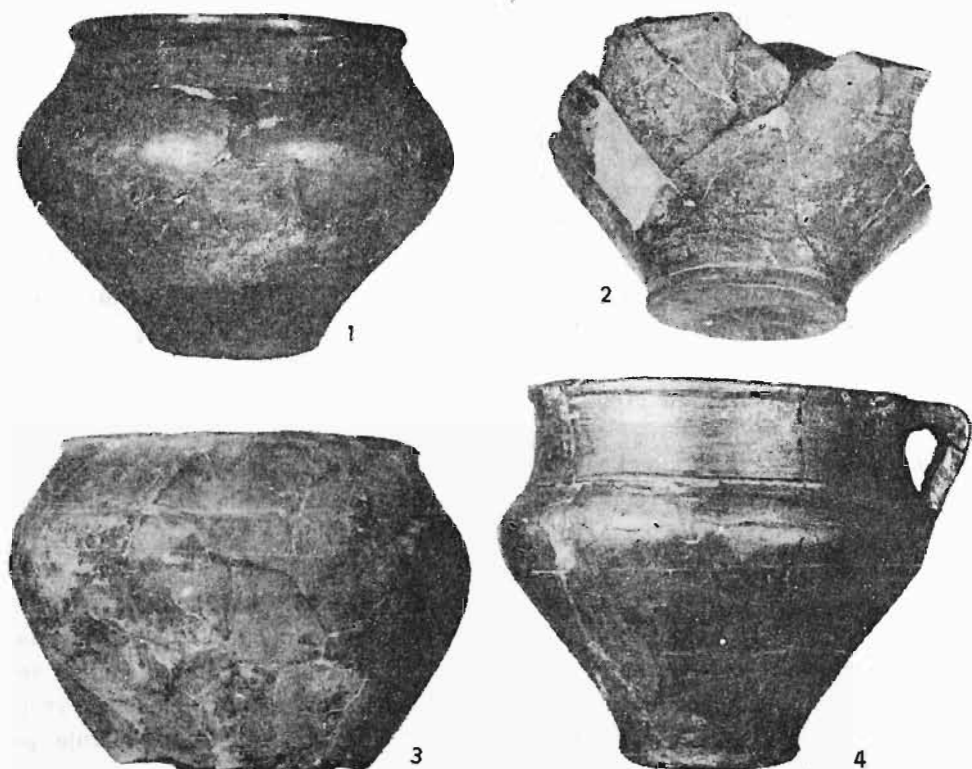
Rozšíření terinovitých členěných či nečleněných forem zahrnuje celý polabský kulturní okruh, severní Německo a náznaky stejného stylu ve stavbě nádob nejsou neznámy ani v prostředí kultury przeworské. Nelze proto vyloučit domněnku, že ke krystalisaci podobných tvarů z pozdně halštatského základu docházelo na širší ploše.¹⁴⁶

Uváděné exempláře se těsně přimykají k materiálu severozápadních kulturních okruhů a vzhledem k jejich silnému zastoupení mezi hrobovou keramikou není nutno pochybovat o převážně polabském charakteru keramické složky barbarské civilizace na zkoumaném území.

Na podobné spojitosti ukazují také další formy, z nichž na prvním místě sluší jmenovat *terinovité nádoby, opatřené na hrdle pod okrajem kolínkovitým ouškem* (obr. 5: 13, obr. 17: 4). Ani tyto tvary nejsou v polabském kulturním okruhu žádnou zvláštností. Mnohdy se při koření ucha objevuje plastická výzdoba tzv. vlaštovčího ocasu,¹⁴⁷ která je specifickým prvkem polabské ornamentiky.

Terinovité tvary, ať již s ouškem nebo bez něj, prodělávají během doby další vývoj, který spočívá v napřimování a prodlužování hrdla a k zastírání ostrého dělení jednotlivých článků nádoby.¹⁴⁸ V Čechách jsou tyto tendence patrné již na sklonku horizontu spon s očky.¹⁴⁹ Zřejmě se však neomezily pouze na úzkou oblast, ale dochází k nim i v ostatních končinách polabského kulturního okruhu.

Výrazným keramickým typem jsou *vázy* (obr. 19: 8). Podobné tvary jsou časté též v prostoru východně od Malých Karpat, kde se setkáváme s exempláři honosně zdobenými meandrovými vzory, provedenými ozubeným kolečkem.¹⁵⁰ Vázy jsou charakterisovány převahou vertikálních rozměrů nad horizontálními, šikmým nebo svislým hrdlem, odděleným od plecí dvěma či více obvodovými lištami nebo stupňovitým odsazením. Lištovité a stupňovité členění hrdla upomíná na jejich laténský základ, který je nutno hledat ve vázovitých, na kruhu robených tvarech.¹⁵¹ Snad právě proto, že vznikly přímo z laténských předloh, či v důsledku kulturní radiace vyspělejšího laténského prostředí směrem severním, se jejich maximální rozšíření přibližně kryje s oblastmi vystavenými v před-

Obr. 17. 1 — Vracov (okr. Hodonín), žárový hrob; 2 — Skoronice (okr. Hodonín), žárový hrob; 3 — Velatice (okr. Brno-venkov), žárový hrob 2; 4 — Želetice (okr. Hodonín), žárový hrob.

chozích obdobích tomuto působení. Kromě Čech je to střední Německo,¹⁵² ale také jižní okraje oblasti przeworské kultury, kde nabývají lokálního zabarvení, přizpůsobeného domácím hrnčířským tradicím.¹⁵³

Drobnější keramické tvary, které mají mnohdy obdoby v sídlištním materiálu, se objevují v inventáři žárových hrobů jako přídatné nádoby jen zřídka; častější jsou v hrobech kostrových. U nálezů keramiky z Ladné (obr. 18: 2, 3, 4) můžeme dnes jen stěží rozhodnout, zda šlo o inventář kostrového hrobu nebo o sídlištní celek. Pravděpodobnější se však zdá možnost první.

V souboru drobné keramiky vystupuje několik tvarů, které stojí za povšimnutí. Jsou to především nízké *miskovité formy s válcovitým hrdlem a ztlustlým okrajem* (obr. 10: 7, obr. 15: 7, obr. 18: 2, 3). Analogie pro tento keramický druh nacházíme často v sídlištním materiálu nejen moravském, ale i českém.¹⁵⁴

Zajímavou paralelu tvoří nádobka bohatého kostrového hrobu III v Ľegu Piekarském, zjištěná v podobném nálezovém kontextu jako naše příklady.¹⁵⁵

Příbuzným tvarem jsou do jisté míry i *misky na nožce*, nalezené v žárových hrobech 16 a 19 v Mikulově.¹⁵⁶ Rozdíl tkíví v protažení a zúžení dolní části, která vytváří dutou nebo plnou nožku.

Souvislost popsaných tvarů s některými situlovitými a miskovitými tvary z majetku západogermánských kulturních okruhů je velmi pravděpodobná.¹⁵⁷ Na druhé straně nechybějí ani náznaky určité příbuznosti s některými miskovitými formami kultury przeworské, jejíž domácí keramické tradice jim dodávají poněkud specifický ráz.¹⁵⁸ Vytváření vysokých stonkovitých podstav, nejen u forem, o nichž jsme se zmiňovali, ale i u celé řady jiných keramických typů, je však tendence vlastní především západním a severozápadním odnožím barbarské keramické produkce.¹⁵⁹

Působením cizích keramických předloh lze vysvětlit tvar *situlovitých nádobek* ze žárového hrobu v Uherčicích. Na jejich souvislostech s keramikou przeworského kulturního okruhu upozornil svého času již I. Peška a ř.¹⁶⁰

Vysloveně užitkovým tvarem, jež bylo čas od času užíváno rovněž jako urny, je *nečleněná jednoduchá misa nebo hrnec* se zataženým okrajem, na povrchu často zdobený rytými, více nebo méně pravidelnými oblouky či svislými vícenásobnými rýhami. Je to keramický druh, který tvoří podstatnou část domácí keramické náplně, nacházené na sídlištích. Sledování jeho typologického vývoje ztěžuje jednoduchost formy, která se téměř nezměněné podobě udržuje po celou dobu římskou. (obr. 23: 3, 4).

9. Importované bronzové a skleněné nádoby

Z bronzových nádob ilustrují rozdíly mezi českým ústředím a zkoumanou oblastí nejlépe pánve. Zvláště výmluvný je nepoměr v zastoupení nejstarších typů. Jediná *pánev s držadlem ukončeným stylisací kachních hlaviček* ve fragmentárním stavu je uváděna ze žár. hrobu z Mannersdorfu a. d. March (obr. 2: 1—5). Přes špatnou zchovalost je pravděpodobné, že se jedná o formu s konvexní profilovou linií, která je jedním z nejtypičtějších importů, směřujících do české oblasti.¹⁶¹ Zdá se, že nejen barbarská strana Podunají, ale také severní Panonie nebyla tímto zbožím zásobována příliš intenzívně.¹⁶²

Jiný obraz poskytují *pánve s držadlem zakončeným kruhovitým terčem*, v němž je ponechán luncovitý nebo okrouhlý otvor. Podle dosavadních představ o typologickém vývoji tohoto nádobí lze za nejstarší pokládat pánve s poměrně plochou rukojetí, která předvádí výzdobu obvyklou na pánvích s držadlem zakončeným kachními hlavičkami: thyrsos s úponkou nebo bez úponky, tyčinkovitý ornament lemovaný perlovcem atd.¹⁶³ Pánev ze žárového hrobu bojovníka z Lábu (obr. 20: 3) má všechny vlastnosti této skupiny. Terč plochého držadla zdobeného thyrsem byl opatřen měsíčkovitým výřezem a jeho obvod lemován věncem puncovaných trojlístkových motivů. Paralely pro ornamentiku terče jsou ve více nebo méně odpovídajících variacích známy jak z provinciálního

Obr. 18. 1—4 — Ladná (okr. Břeclav), kostrový hrob (?); 5, 6 — Bzenec (okr. Hodonín), žárový hrob. 1 — bronz; 5 — železo.

území, tak z barbarské oblasti.¹⁶⁴ Na některých takto vyzdobených exemplářích jsou kombinace lístkového ornamentu s motivem paprskovitě se rozšiřujících linií zakončených bodem, který je umístěn pod luncovitým výřezem (*Haspelmuster*).¹⁶⁵ Často jsou terče držadel opatřeny pouze tímto prvkem¹⁶⁶ nebo zůstávají zcela bez výzdoby. Také nádoba v žárovém hrobě 7 v Mistelbachu, z níž se uchoval pouze zlomek držadla, se hlásí k tomuto druhu importů (obr. 19: 6). Terč rukojeti, na níž je vyryt thyrsos bez úponek, je nezdoben. Další příklady shledáváme na pohřebišti v Kostolné pri Dunaji,¹⁶⁷ a zejména na protilehlé straně dunaiského toku, v okolí Neziderského jezera, tedy v bezprostředním provinciálním sousedství obou nejjižnějších barbarských oblastí (Gerasdorf, Grosshöflein, Potzneusiedl, St. Georgen, Weiden am See aj.).¹⁶⁸

Souběžně vystupují také časné formy s kruhovitým prolomením v terči držadla (na jihozápadním Slovensku pochází poměrně starobylý příklad z II. žárového hrobu v Krížovanech nad Dudváhom). Rekonstrukce téměř zcela zničeného exempláře ze žárového hrobu 6 ve Velaticích ukazuje pánev s kruhovitým otvorem v držadle, jehož plochu zdobil thyrsos doplněný bodovými úponkami (obr. 11: 10—12, obr. 20: 2). Náleží k typu, jehož fabrikace počala zřejmě velmi záhy v dílnách mistrů, známých ještě pánvemi s kachními hlavičkami na konci rukojeti (Brigetio)¹⁶⁹ a jenž později našel oblibu zejména v severské oblasti (Askeby, Dalen).¹⁷⁰ K jakému druhu patřil fragment držadla pánve ze žárového hrobu I v Krížovanech nad Dudváhom lze stěží rozhodnout. V každém případě to však byla nějaká časná forma, jak o tom svědčí nejen plochá rukojeť, ale i její výzdoba — tyčinkový ornament lemovaný perlovcem.¹⁷¹

Typologicky poměrně časné rysy vykazují pánve z Drásova a z Ladné (obr. 8: 2—6, obr. 21: 7—10, obr. 18: 1, obr. 20: 1); pouze pánev z Ladné má nesměle rytou výzdobu, s níž se velmi často setkáváme na pánvích s luncovitým výkrojem v terči držadla, a která předvádí linii zjednodušeného vejcovce pod otvorem rukojeti.

Na některých kusech (Drásov, Ladná, Velatice, Kostolná pri Dunaji — rozrušené hroby) se počíná objevovat snaha po reliéfní profilaci držadla, které tak získává na pevnosti a při letmém pohledu působí dojmem fasetování hran. Mnohem výraznější je tento zjev na sérii pánví z kostrových hrobů v Zohoru a ve Vysoké pri Morave. Svým charakterem, a pánve z Vysoké také signaturou, se hlásí k horizontu cipiovských a ansiovských dílen, jejichž výrobky se během času staly jedním z nejběžnějších artiklů římského dovozu.¹⁷² Sem snad patřily též zlomky pánve ze žárového hrobu v Břeclavi, jejichž stav zachovalosti nedovoluje přesnější typologickou klasifikaci (obr. 13: 1, 10, obr. 21: 3, 4, 6).

V kostrovém hrobě z Vysoké pri Morave se našly ještě další výrobky signované kolky P. Cipia Polybia.¹⁷³ Jsou to dvě nízké pánve, jejichž ploché držadlo je prolomeno trojlístkovitým otvorem. Tento typ, jenž je výslednicí dalšího vývoje počínajícího již v helénistických dílnách, je na území severně od Dunaje dosti

Obr. 19. 1—4 — Altenmarkt i. Tale [okr. Hollabrun], rozrušené hroby; 5 — Mistelbach [okr. Mistelbach], žárový hrob 3; 6, 7 — Mistelbach, žárový hrob 7; 8 — Marchegg [okr. Gänserndorf], žárový hrob. 1, 2 — železo; 3, 4, 6 — bronz.

řídký a jedinou přesnou analogií k pánvím z Vysoké jsou pánve z Faurskova v Dánsku.¹⁷⁴

V pozdních obdobích přejímají výrobu pánví stále více galské dílny. Jejich produktem je také pánev gödagerského typu z kostrového hrobu 1 ze Zohoru.¹⁷⁵ Nejvděčnějším odběratelem těchto výrobků byla severská oblast, která jim dala také jméno.¹⁷⁶ Zohorský exemplář je určitým dokladem časných obchodních kontaktů pomoravské oblasti s galskými a porýnskými výrobními centry, které jsou dokumentovány i na jiných typech nádobí.

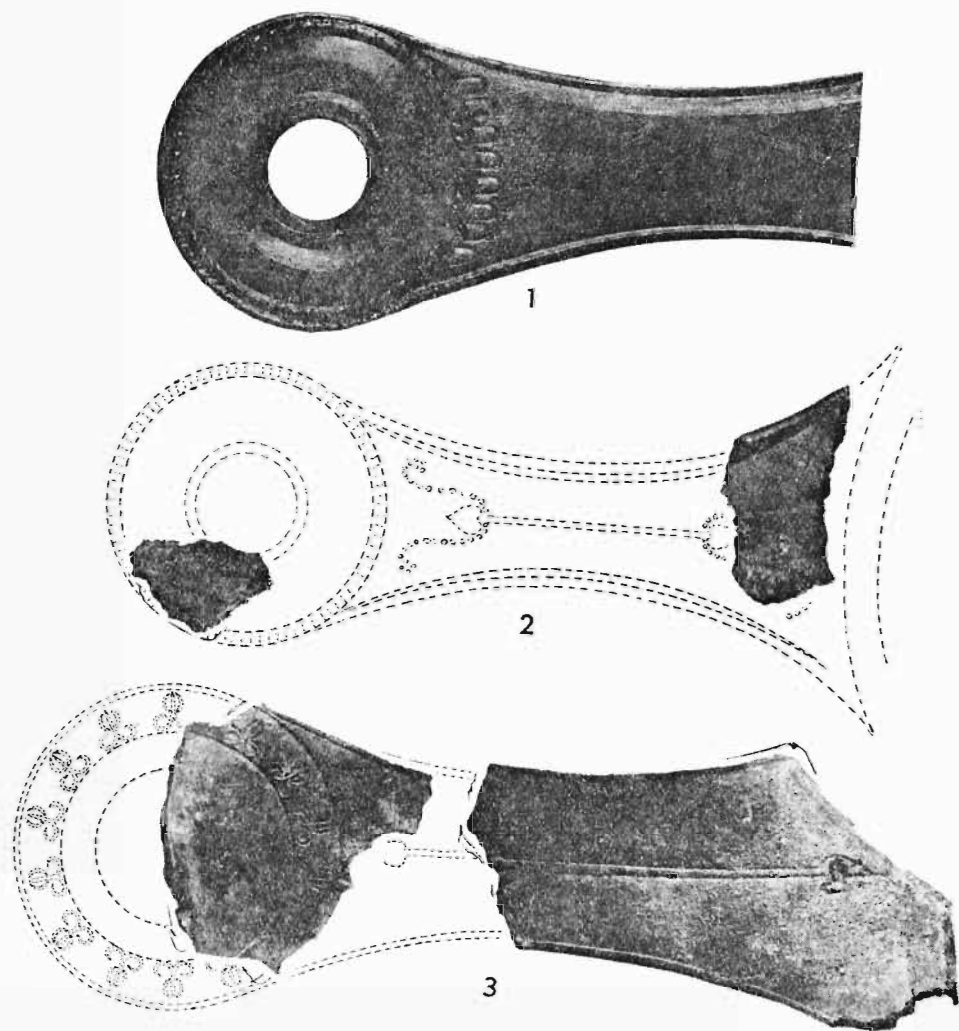
Mnohem běžnější než pánve jsou *soupravy naběraček a cedníků*. V inventáři starší vrstvy žárových a kostrových hrobů se objevily oba hlavní typy. Cedník s plochým schůdkovitě rozšířeným držadlem a s kolcem *Illiomarus F* byl zjištěn — avšak ve společnosti naběračky jiného typu — v kostrovém hrobě 3 ze Zohoru.¹⁷⁷ Zcela fragmentární kusy byly rozeznány mezi troskami bronzových nádob ze žárového hrobu 6 ve Velaticích a ze žárového hrobu v Břeclavi (obr. 11: 17, obr. 13: 3, 7).

Větším počtem nálezů se díky památkám z pohřebiště v Kostolné může pochlubit oblast východně od Malých Karpat. Zde nechybí ani velmi starobylá forma se závitnicovitou výzdobou držadla, které je v ostatním barbariku dosti řídká (Eggers 159).¹⁷⁸

Poněkud lépe jsou reprezentovány servisy s užšími tyčinkovitými držadly (Eggers 162).¹⁷⁹ Kompletní soupravy uvádíme z kostrových hrobů 4 a 5 v Zohoru, fragmentární z kostrového hrobu ve Vysoké a naběračku z kostrového hrobu 3 v Zohoru.¹⁸⁰ Trosky těchto naběraček nebo cedníků pocházejí také z mnohých žárových hrobů (obr. 9: 6, obr. 15: 4).

Nejrozšířenějším druhem bronzového nádobí byla *plechová soudkovitá vědra*. Svědčí o tom četné nálezy na všech pohřebištích, jimž byla věnována poněkud větší pozornost. Nicméně však z uzavřených nálezových celků známe málo příkladů. Nejzachovalejší pocházejí z kostrových hrobů 3 a 4 a z hrobu 2 v Zohoru, u nějž chybí údaj o druhu pohřbu.¹⁸¹ Určitou představu o tvaru poskytují snad také početné zlomky bronzové nádoby z hrobu 6 ve Velaticích. Šlo o širší nádobu s oblým železným držadlem, jehož nahoru ohnuté konce se rozšiřovaly v kónickou korunku (obr. 11: 9).

Méně častá jsou honosná *síťulovitá vědra s obličejovými atašemi*, pro jejichž výskyt máme doklady ze Zohoru, Vysoké pri Morave, Měnína a Mistelbachu. Síťulovité vědro z kostrového hrobu 5 v Zohoru,¹⁸² k jehož detailnější klasifikaci chybí ataše, lze vzhledem k tvaru nádoby přiřadit nejspíše do skupiny věder typu Wiechuła. Analogie poskytují nejen mnohé nálezové soubory staršího horizontu tzv. knížecích hrobů lubieszewské skupiny, ale i nálezy z provincií.¹⁸³ Totéž zařazení platí také o vědrech, z nichž se dochovaly tři ploché podstavy z rozrušených hrobů na pohřebišti v Mistelbachu.¹⁸⁴ Svědčí o tom nejen forma podstav, ale i pletenec, zdobící jejich povrch, jenž je u tohoto druhu bronzového nádobí jedním z nejoblíbenějších ornamentačních prvků.

Obr. 20. 1 — Lahná (okr. Břeclav), kostrový hrob [?]; 2 — Velatice (okr. Brno-venkov), žárový hrob 6; 3 — Láb (okr. Bratislava-vidiek), žárový hrob. 1—3 — bronz.

K mladší variantě situlovitých věder patří exemplář z Vysoké při Moravě.¹⁸⁵ Téměř shodnou paralelu pro pojetí obou atáší této nádoby shledáváme v atáší pocházející z rozrušených žárových hrobů v Měnině.¹⁸⁶ Oba příklady jsou charakteristickými ukázkami poměrně uzavřené skupiny, u níž je pojetí opěrek — atáší — tak příbuzné, že lze uvažovat nejen o jedné dílně, ale v některých pří-

padech dokonce i o společném kadlubu.¹⁸⁷ Ataše stejného typu, připevněné na dvojkónických a soudkovitých nádobách, dokumentují souběžnost situlovitých i nečleněných forem.¹⁸⁸ Zda však k témuž druhu patřila chybějící ataše ze soudkovitého vědra, které provázelo situlovitou nádobu v zohorském hrobě 5, těžko rozhodnout. Zde nelze vyloučit ani ataši staršího typu.¹⁸⁹

V kostrovém hrobě 5 ze Zohoru ležela i poměrně vzácná nádoba, náležející k typu *mís s omegovitými držadly*, jejichž konce vybíhají ve stylisované zvířecí hlavičky. Z množství variací, v nichž se mísy podobného druhu představují, má mísa ze Zohoru nejblíže k formám Eggersova typu 100,¹⁹⁰ a pokud se týká pojetí koncových motivů na držadle, k exemplářům z Nørre Broby a z Marwedelu.¹⁹¹ Pro polohu zoomorfní hlavičky, která na rozdíl od uvedených paralel skýtá pohled na týl, můžeme naopak nalézt obdoby v provinciálním prostředí.¹⁹²

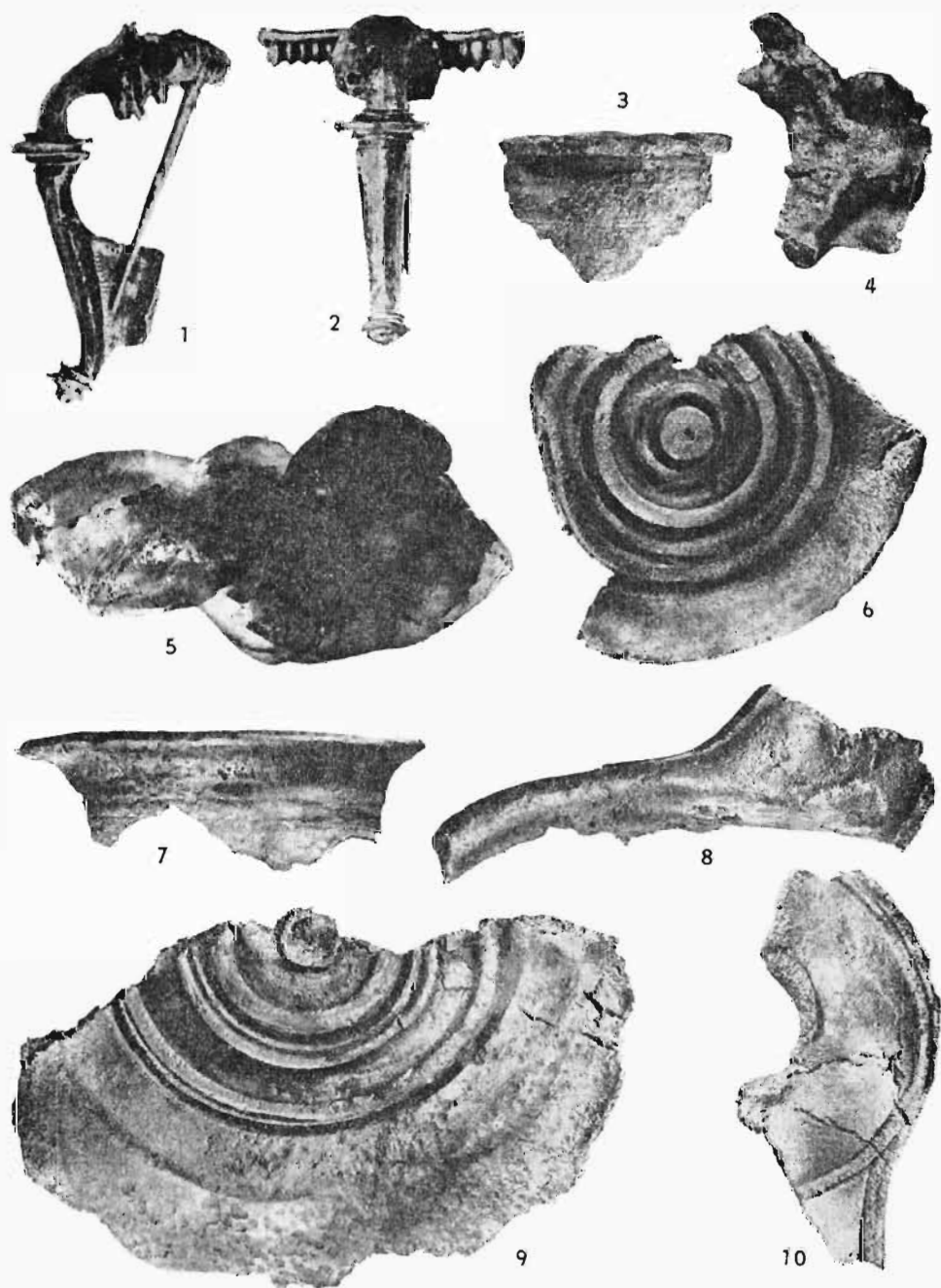
V archeologické náplni starší vrstvy hrobů zjišťujeme i mísy s *pevnou rukojetí* — *pater*, které spolu se specifickou variantou *konvic se zúženým hrdlem*, výlevkou a zoomorfní protomou nad držadlem, tvořily součásti soupřav, nalezených v hrobě z Vysoké a v hrobě ze Zohoru.¹⁹³ Držadla nádob, jejichž jímka má vypouklé dno, jsou ukončena psími hlavami.

Pro tvar i pro pojetí jednotlivých výzdobných prvků našich konvic a pater, jež jsou zvláště u exemplářů z Vysoké provedeny jednodušeji a schematictěji než je tomu u výrobků jihoitalské provenience,¹⁹⁴ nacházíme nejbližší paralely v okruhu výrobků, které produkovaly dolnorýnské nebo galské dílny.¹⁹⁵

Z ostatních méně častých druhů bronzového nádobí zaslouží zmínky *konvice nečleněného vejčitého těla*, jejíž držadlo naspodu vybíhá ve vegetabilně zdobený štít, nalezená v kostrovém hrobě 5 ze Zohoru.¹⁹⁶ Je to forma oblíbená především v provinciích a o její vznik se zasloužily helénistické dílny. Časové rozpětí, v němž se objevuje, je značné a její hodnota pro chronologické závěry je dosud minimální.¹⁹⁷

Platí to také o zbytecích *konvic s ústím formovaným do podoby trojlístku*, která se našla v žár. hrobě 12 z Mistelbachu.¹⁹⁸ Byla však v příliš nedostatečném stavu zachovalosti, než aby bylo možno určit o jaký typ jde.

Nápadným úkazem v inventáři českých hrobových celků horizontu spon s očky je chybění *importovaných skleněných nádob*. To však nelze říci o časně vrstvě starořímských hrobů ze zkoumané oblasti, kde počet dosud zjištěných dokladů o jejich existenci je relativně dosti hojný. Nejzachovalejší kusy, které neprošly žárem pohřební hranice, prezentují kostrové hroby; v žárových hrobech jsme odkázáni na šťastnou náhodu, která ponechala tvar natolik nepoškozený, že jsme schopni hovořit o jeho typovém zařazení. Většinou jsou předváděny *hlubší misky se žebrovanými stěnami* (Eggers 183) z průzračného světle modrého nebo modrozeleného skla (Zohor — kostr. hrob 3 [dva kusy], kostr. hrob 4, rozrušené hroby)¹⁹⁹ nebo *ploché misky z polychromního mramorovaného skla* (Zohor — kostr. hrob 3, dva kusy; Velatice — žár. hrob 6).²⁰⁰

Obr. 21. 1, 2 — Zohor [okr. Bratislava-vidiek], kostrový hrob 5; 3—6 — Břeclav [okr. Břeclav], žárový hrob; 7—10 — Drásov [okr. Brno-venkov], žárový hrob. 1—4, 6—10 — bronz; 5 — sklo.

Ojedinělým, do jisté míry unikátním exemplářem je *štíhlý pohár* z bezbarvého skla z kostrového hrobu ve Vysoké, zdobený aplikovanými spirálovitými a listkovitými motivy, při němž V. Ondrouch nachází analogie v Porýní. Týž autor provedl také klasifikaci další fragmentární nádoby lahvovitého tvaru z téhož hrobu.²⁰¹ Hrob z Vysoké patří k nejpozdějším celkům pojednávané časné vrstvy starořímských hrobů a nelze dokonce vyloučit jeho příslušnost k horizontu mladšímu, neboť pokročilé prvky zde převládají. Mezi ně podle všeho patří i skleněné nádoby, zejména první z nich, jejíž mírně kónická pohárovitá forma nabyla v barbariku obliby až v pozdní fázi starší doby římské.²⁰²

Slitky a zlomky dalších skleněných nádob, které se tu a tam objevují v inventáři žárových hrobů (Břeclav, Bešeňov, Kostolná)²⁰³ nebo v materiálu z rozrušených žárových hrobů (Mistelbach)²⁰⁴ dosvědčují, že skleněné nádoby byly v tomto období v prostoru středního Podunají běžným obchodním artiklem.

B. K problému chronologie časných fází starší doby římské

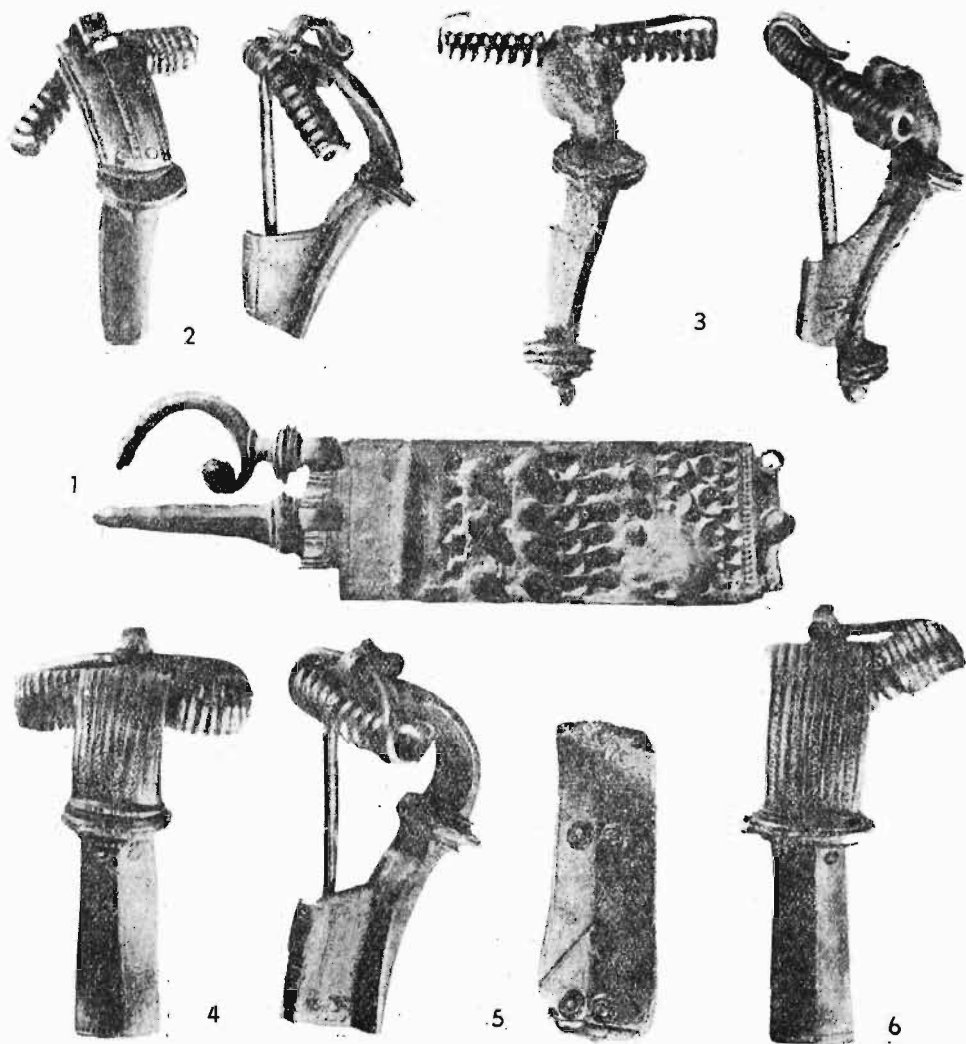
Přehled nejdůležitějších typů, udávajících ráz starší vrstvě hrobových nálezů na zkoumaném území, předvádí obraz, jenž se v určitém směru podstatně liší od onoho, který poskytuje materiál z české oblasti. Ponecháme-li stranou některé nejisté a méně významné nálezy (Nedakonice, žár. hrob IV), zůstává jediným hrobovým celkem, jehož obsah bychom mohli zcela jednoznačně srovnat s archeologickou náplní II. fáze stupně B₁ v pojetí K. Motykové-Šneidrové, hrob z Mannersdorfu a. d. March (zlomky pánve s držadlem ukončeným kachními hlavičkami a výrazně členěná spona s pravouhle prolamovaným zachycovačem (obr. 2: 1–5, 11). Poněkud uspokojivější je z tohoto hlediska snad situace východně od Malých Karpat, kde existenci nálezové vrstvy, blízké II. fázi českých pohřebišť, naznačují již dříve zveřejněné památky z Abrahámu,²⁰⁵ a zvláště některé příklady z nových nekropolí na jihozápadním Slovensku.²⁰⁶

Podstatná část raného starořímského materiálu z hrobů nejen v prostoru, jež jsme podrobili studiu, ale z celého barbarského pásma severně od panonského toku Dunaje, je však charakterisována jinými, pokročilejšími typy archeologických památek, jejichž vzájemný styk je doložen řadou nálezových komplexů.

1. Výrazně členěné spony Almgren 68 se sdružují s časnými sponami trubkovitými (obr. 5: 8, 9, 11, 12)²⁰⁷ a s pozdními sponami s očky Almgren 50–53 a Almgren 57,²⁰⁸ s časnými destičkovitými sponami (obr. 5: 5, 8, 11, 12)²⁰⁹ a s provinciálními sponami se dvěma uzlíky (obr. 4: 4–6).²¹⁰

2. Výrazně členěná spona, nejspíše Almgren 69, se našla s pozdní sponou s očky.²¹¹

3. Pozdní spony s očky Almgren 53 a Almgren 57 vystupují v doprovodu časných spon trubkovitých a spony vendické Almgren 26 (obr. 14: 5, 7, 8, 10).²¹²

Obr. 22. 1 — Žarošice [okr. Hodonín], žárový hrob; 2, 5 — Vracov [okr. Hodonín], žárový hrob; 3 — Velatice [okr. Brno-venkov], rozrušené hroby; 4, 6 — Břeclav [okr. Břeclav], žárový hrob. 1–6 — bronz.

4. Časné spony trubkovité ležely dvakrát ve společnosti spon vendických Alm-gren 26 (obr. 11: 13, 18, 21; obr. 14: 5, 10),²¹³ jednou s časnou sponou destičkovitou (obr. 5: 5, 9)²¹⁴ atd.

5. Pozoruhodné jsou rovněž kombinace s importy bronzových a skleněných nádob. Časné varianty pánví s držadlem zakončeným okrouhlým terčem (Eggers

137—140] se zde nejméně čtyřikrát našly se sponami Almgren 68²¹⁵ a nejméně dvakrát s časnými sponami trubkovitými.²¹⁶ Rovněž na jižní straně Dunaje v okolí Neziderského jezera vystupují tyto pánve v analogických souvislostech, a to s časnou sponou trubkovitou a se sponou Almgren 53.²¹⁷

6. V podobných situacích se objevují také ukázky prvních souprav naběraček a cedníků Eggers 160, 162, mísa Eggers 99/100, vědro typu Wiechuła, jednoduchá hrncovitá vědra a zbývající část ostatního, chronologicky méně citlivého bronzového nádobí.²¹⁸

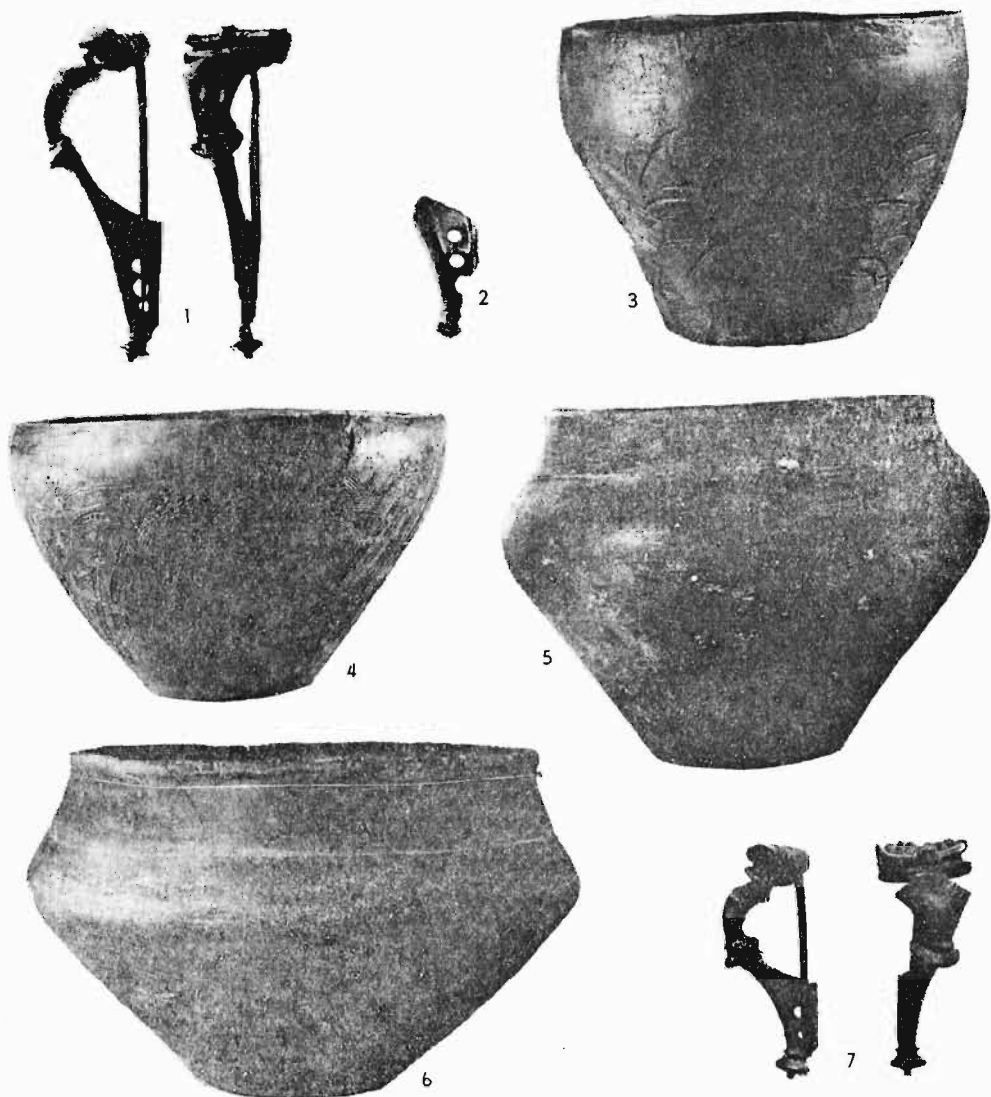
7. Relativně hojné skleněné misky s žebrovanými stěnami z monochromního i mramorovaného skla (Eggers 182, 183) se ocitají ve společnosti naběraček a cedníků s úzkými i širokými držadly, časných pánví s kruhovitým otvorem v terči držadla i vyspělejších forem, z nichž některé pocházejí snad již z dílen P. Cipia Polybia, dále bronzových soudkovitých věder, časných spon trubkovitých stříbrné spony vendické Almgren 26 atd.²¹⁹ Vůdčí formy doprovází kromě keramiky inventář, jenž se mnohdy příliš neliší od podobných památek horizontu spon s očky. Jsou to např. zbytky kování rohů na pití, norické pásové garnitury, osmičkovité přezky, avšak také některé vyspělejší typy, např. kratší obměny přezek s volutovitě zatočenými konci, napodobeniny honosných provinciálních přezek typu Žarošice, dvojsečné i jednosečné meče, kónické puklice z kování štitu (někdy s hrotitým trnem) a další předměty, jejichž hodnocením se zabývaly předchozí stránky.

Počet vzájemných vazeb jednotlivých typů bude bezpochyby rozmnožen zveřejněním hrobových celků z nových, dosud neúplněji prokopaných pohřebišť na jihozápadním Slovensku. Avšak i tak se v pásmu severně od panonského toku Dunaje počíná — mnohem výrazněji než v Čechách — vynořovat zvláštní nálezový horizont, který, ač vykazuje určité styčné body s obsahem II. fáze stupně B₁, má tolik specifických rysů, že jeho rozlišení bude naprosto opodstatněné.

Podobné konstatování má své další důsledky. Povšimneme-li si nejdůležitějších nálezoových komplexů, které charakterisují stupeň B₁ dnes často užívaného, i když značně diskutovaného periodisačního schematu H. J. Eggers e, neujde pozornosti, že jeho obsah není tak jednotný, jak by se na první pohled zdálo.

Kromě poměrně nepočetných celků, přimykajících se k českým nálezům horizontu spon s očky,²²⁰ převažují zde soubory relativně mladší, jejichž typová skladba přibližně odpovídá náplni námi vymezené nálezové vrstvy (časné trubkovité spony Almgren 74/75, výrazně členěné spony Almgren 68, vendické spony Almgren 26, pánve Eggers 137—140, mísy Eggers 99—100, vědra typu Wiechuła, skleněné misky Eggers 181—183, některé chronologicky méně citlivé importy, např. patery Eggers 154—155, naběračky a cedníky Eggers 160 a 162 aj.).²²¹

Nechybějí zde ani kolekce, v jejichž obsahu se prolínají prvky starší vedle památek typologicky vyspělejších.²²² Poněvadž je však nutno počítat s určitou nerovností při výměně jednotlivých typů hmotné kultury, s jejich zpoždováním

Obr. 23. 1, 3 — Velatice [okr. Brno-venkov], žárový hrob 1; 2 — Velatice (okr. Brno-venkov), rozrušené žárové hroby; 4 — Uherčice (okr. Břeclav), žárový hrob 2; 5 — Altenmarkt i. Tale (okr. Hollabrunn), žárový hrob (?); 6, 7 — Láb (okr. Bratislava-viedek), žárový hrob.

a přežíváním, které může hrát důležitou roli zejména v severnějších periferiích neřímské Evropy, a které získaný obraz, jenž zůstane vždy pouhou schematisací, poněkud zkresluje, považujeme za určující elementy nejmladší. Ty jsou v uvedených hrobových komplexech totožné s památkami typickými pro nálezovou vrstvu definovanou výše.

Rozložením Eggersova stupně B₁ na dvě chronologicky i nálezově odlišné skupiny však problém nekončí. Autorovo absolutní datování je totiž obě dvě uzavírá v časovém úseku od přelomu letopočtů do poloviny I. století,²²³ a tím odkazuje i horizont našich nálezů, který je výběrem typů příbuzný mladší rovině hrobových celků stupně B₁, do určitých časových mezí. Již na první pohled je však jasné, že soubory, určené sponou Almgren 68 a jejich průvodními zjevy, takto vymezený rámec přesahují. Nezbyvá proto, než hledat odpověď na otázku jejich chronologického postavení tam, kde se nabízejí jasnější absolutní data, to znamená na římské půdě.

Naštěstí poskytuje provinciální archeologie k tomuto účelu poměrně dosti opor. Věnujeme-li pozornost chronologicky pevně fixovaným bodům porýnského a hornodunajského limitního pásma, zjišťujeme, že vůdčí typy pojednáváné nálezové vrstvy patří k hlavní archeologické náplni kastelů a vojenských stanic, jejichž počátky spadají do období pozdně tiberiovské a klaudiovské stavební aktivity, konec pak do doby flaviovské (Hofheim, Neuss, Rheingönheim, Valkenburg, Aislingen, Risstissen, Burghöfe aj.).²²⁴

Podobně vypovídají i výsledky stratigrafických pozorování na provinciálních sídlištních, z nichž zejména klaudiovsko-neronská a flaviovská perioda osídlení v Kempten opakuje některé typy, známé z našich pohřebišť.²²⁵

Z hrobových celků bychom chtěli upozornit především na některé soubory v okolí Neziderského jezera, které jsou našemu prostředí nejbližší. Inventář již zmíněného hrobu z Weidenu am See, v němž zaujímá z našeho hlediska důležité místo pánev Eggers 137 a spona Almgren 53, je datován terrou sigillatou, nejpravděpodobněji do doby klaudiovsko-neronské. Ještě přesvědčivěji se hlásí do tohoto období mohylový hrob II, datovaný tímtéž způsobem a obsahující téměř shodnou pánev.²²⁶

Pro hrob 5 ze Zohoru má význam inventář mohyly z Monrealu v Porýní. Vzájemné shody se projevují zejména ve výběru bronzových nádob, z nichž souprava konvice a patery tvoří jednu z nejbližších paralel zohorského nálezu. Dále se zde objevila mísa s omegovitými, zoomorfně zakončenými držadly, trosky dalšího bronzového nádobí, terčovitá spona s nízkým zachycovačem a v zásypu mohyly pozdní spona s očky Almgren 51/52. Celek je chronologicky určen jihogalskou terrou sigillatou do časového úseku od doby Neronovy do doby Vespasiánovy. Veškerý keramický materiál odpovídá horizontu nálezů z Hofheimu.²²⁷

Povšimněme si však detailněji datování jednotlivých typů, jak nám jej umožňují provinciální poměry. Nejzávažnější otázkou je spodní hranice výskytu nejpočetnějšího a nejdůležitějšího *spínadla Almgren 68*, jehož počátky jsou fixovány na kastelech pozdně tiberiovské až klaudiovské fáze.²²⁸ Podle situace na domitiánských vojenských objektech v Podunají a na nalezištích, jejichž počátek je datován na samotný skloněk I. století, kde spona Almgren 68 chybí, by se zdálo, že její doba končí již v časně flaviovském období.²²⁹ Některé indicie však naznačují, že podobné spony nemohou v materiálu z provinciálních

hrobů překvapit ani v prostředí pozdně flaviovském.²³⁰ Nelze je však zaměňovat, jak se často děje, s typologicky vyspělejšími variantami výrazně členěných spon typu Almgren 73, jejichž vyšší zachycovač bývá ojediněle prolomen rudimentárními drobnými otvory, a které se hlásí do pozdějšího časového úseku, od doby pozdně flaviovské až do doby hadriánské.²³¹ Naše spony však již v souvislostech z počátku II. století nevystupují a ojedinělé pozdní, snad sekundárně uložené nálezy v prostředí výrazně mladším, nepřipadají v úvahu pro datování celé skupiny.²³²

Zcela obdobné časové zařazení platí také pro pozdní spony s očky typu Almgren 50—53, které téměř na všech chronologicky důležitých místech doprovázejí spony Almgren 68. Nález na vojenské stanici na Lorenzbergu nevylučuje možnost, že byly zformovány již před polovinou I. století. Nabízí se proto domněnka, vyslovená před časem již T. Voigtem,²³³ zda vývoj pozdních spon s očky Almgren 50—53 neprobíhal nezávisle na širokých tvarech Almgren 45 v řadě, která počínala u raných forem s úzkým lučíkem a zavřenými očky (Šneidrová, typ A) a vyústila ve zhrublých formách s plným zachycovačem, rudimentárními očky a degenerujícím uzlíkem, uplatňujícími se ve větším rozsahu až v době klaudiovsko-flaviovské.²³⁴

Zabývat se podrobněji destičkovitými sponami nemá pro chronologii takový význam, neboť jejich životnost je značná a jejich vývoj, přibíraje některé mladší typologické znaky, pokračuje již od předklaudiovského období téměř po celou dobu římskou. Pozoruhodný je však soubor nálezů, který provázel destičkovité spony lunicovitého tvaru, analogické sponě z Hurbanova, v hrobě z Weisenau. Celek, datovaný terrou sigillatou do doby klaudiovsko-neronské, obsahoval také skleněnou misku Eggers 182.

Významnou složku provinciální hmotné kultury tvoří *bronzové nádoby*. Časné pánve s terčovitým zakončením držadla (Eggers 138—140) se ojediněle vyskytnou již v souvislostech augustových (pánev z Halternu, příbuzná pánvi z Lábu);²³⁵ převážná část jich však náleží až pozdějším časovým vrstvám: nálezy z Hofheimu,²³⁶ Neussu,²³⁷ Rheingönheimu²³⁸ a Kemptenu²³⁹ se hlásí do období klaudiovsko-neronského, pánev z Xantenu pochází z období neronského,²⁴⁰ exemplář z Mohuče byl nalezen ve vrstvě datované do let 40—80,²⁴¹ zlomky z Aislingenu a Risstissenu jsou určeny do časového úseku klaudiovského až flaviovského²⁴² atd. Podobné chronologické poměry předvádějí také hrobové nálezy, datované terrou sigillatou, např. již zmíněné hroby I a II z Weiden am See, hrob 43 z Muralto-Liverpoolu (všechny z období klaudiovsko-neronského)²⁴³ aj.

Dílem souběžně s těmito formami se objevují pánve s reliéfně zesíleným držadlem, které postupně vytlačují starší nádoby. Jejich produkce se ujímají především dílny Cipiů a Ansiů, jejichž signatury se počínají objevovat již v situacích určených absolutními daty do období klaudiovského.²⁴⁴

Těžiště výskytu těchto pánví (podle Eggerse jde o typ 142) však rozhodně leží v pozdějším časovém úseku, než je tomu u raných forem. Na otázku konce

výrobní činnosti cipiovských a ansiovských dílen bývá shodně odpovídáno datem kolem roku 80.²⁴⁵ Některé nálezy však dosvědčují oběh nádobí z dílen P. Cipia Polybia,²⁴⁶ zvláště pak z dílen Ansia Epaphrodita a Ansia Diodora,²⁴⁷ i v provinciálním prostředí, ještě na přelomu I. a II. století. Nelze proto vyloučit, že značnou těchto firem byly opatřovány nádoby také v posledním desetiletí I. století.

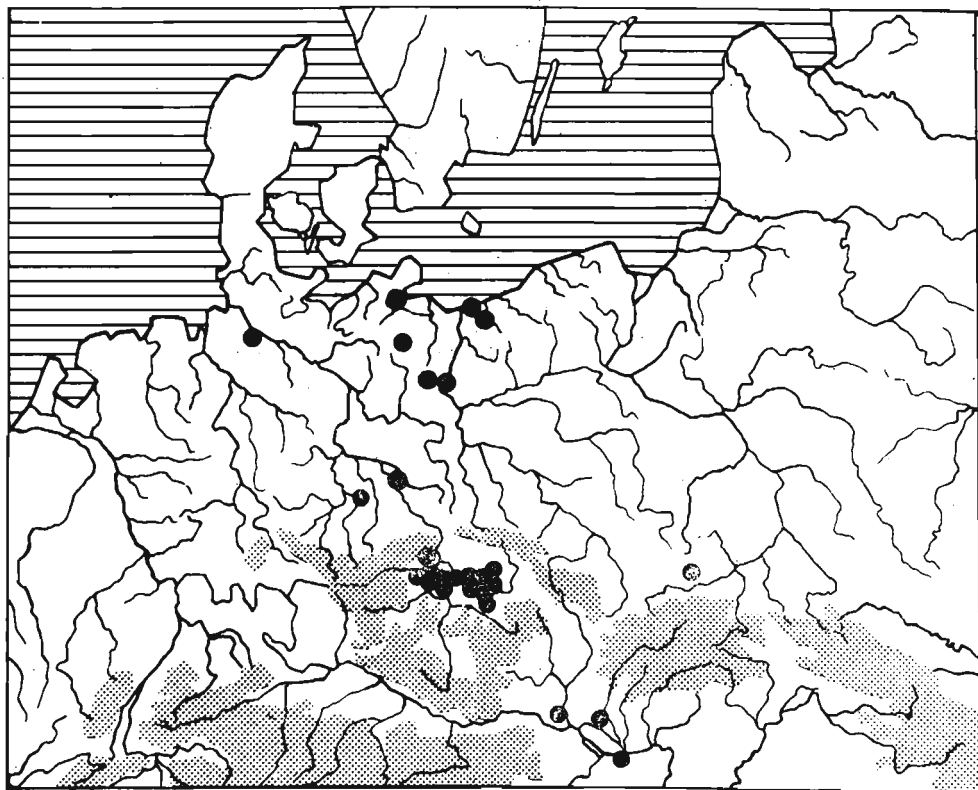
Ostatní typy bronzového nádobí, které se objevilo v našich hrobech, vykazují obvykle delší životnost; většinou jsou to však formy, které — podle výpovědi přesněji datovaných provinciálních komplexů — našly své uplatnění až od klaudiovsko-flaviovské fáze.²⁴⁸

Důležité jsou chronologické poměry v nichž vystupují skleněné nádoby, především nejrozšířenější misky se žebrovanými stěnami. Podle údajů shromážděných C. I s i n g s e m²⁴⁹ a konfrontovaných novými zjištěními ve Vindonisse²⁵⁰ můžeme časové rozvržení jejich výskytu v provinciálních, chronologicky bezpečnějších souvislostech charakterisovat takto: nízké misky z mramorovaného i monochromního skla lze ojediněle vystopovat již v době augustovské. Největšího rozvoje však dosahuje jejich výroba až v době tiberiovsko-klaudiovské, zatímco do flaviovského období se hlásí jen nemnoho případů. Nízké misky z monochromního skla (Eggers 182) patří především klaudiovsko-neronským až flaviovským časovým vrstvám. Hlubší misky (Eggers 183) jsou s předchozími v podstatě souběžné, dosahují však ještě roku 100 a ojediněle až první poloviny II. století.

Časové určení některých hlavních typů opravňuje k zařazení celého námi vymezeného horizontu do určitého chronologického rámce, který — vyjádřen absolutními daty — počíná nejspíše v pozdně tiberiovském, resp. časně klaudiovském období a končí někdy v době flaviovské. Detailnější datování, pokud to dosavadní materiál dovoluje, bude nutné provádět případ od případu podle toho, zda jsou v celcích, které podrobuje rozboru, obsaženy, vedle památek trvajících v rozpětí celého takto vymezeného úseku, elementy starobylé, nebo naopak mladší.

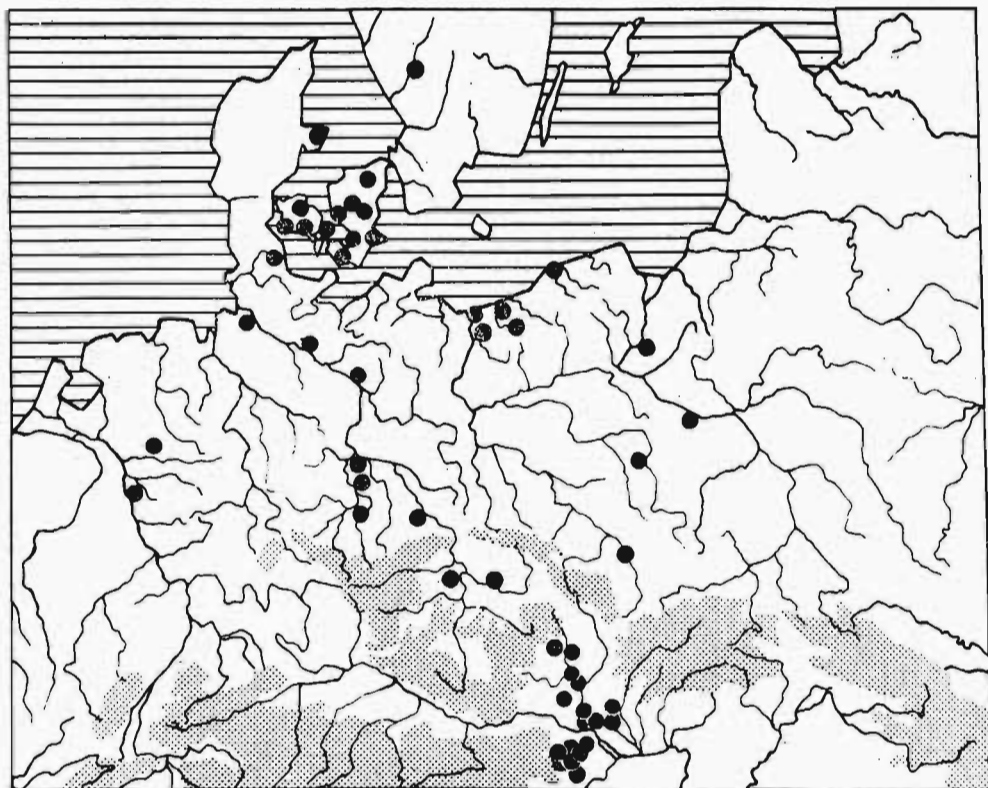
Že však jde o zvláštní, zcela samostatnou fázi ve vývoji hmotné kultury, neukazuje jen nástup nových forem a jejich vzájemné spojitosti, ale také závažné změny ve vnitřních poměrech starověké Germánie, jejichž odraz můžeme spatřovat v rozdílném geografickém rozptýlu hlavních importních typů obou starořímských nálezových horizontů.

Na první pohled je nejnapadnějším zjevem, který ani v minulosti neunikl pozornosti badatelů, nerovnoměrnost v rozložení nálezů pánví. Typologicky nejstarší formy s držadlem zakončeným kachními hlavičkami vykazují nápadné soustředění na území Čech a jen ojediněle postupují Polabím a dosahují Pomorí (obr. 24).²⁵¹ Časné typy pánví s terčovitě zakončenou rukojetí jsou naopak v českých souborech, kde většinou vystupují v nálezových souvislostech, které nevyklučují jejich příslušnost ještě k horizontu spon s očky,²⁵² neobyčejně řídké. Tato skutečnost výrazně kontrastuje s poměry na zkoumaném území a v zóně panon-

Obr. 24. Geografické rozložení hrobových nálezů pánví s rukojetí zakončenou kachními havičkami.

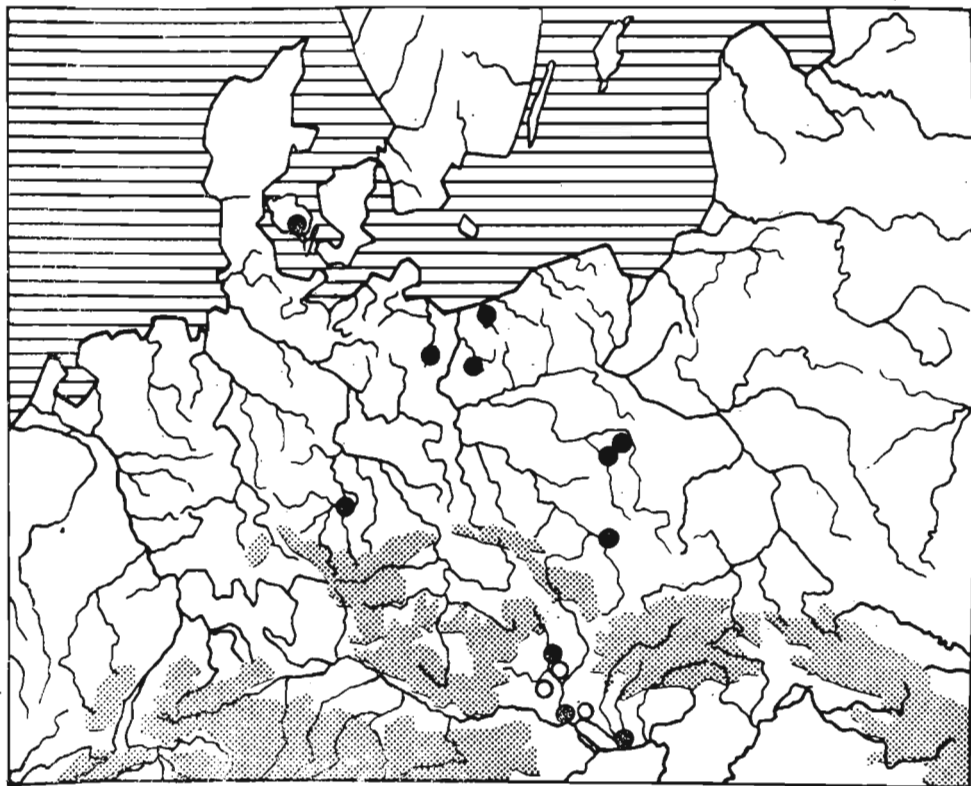
ského Podunají vůbec, kde jsou právě typologicky vyspělejší formy, které bychom mohli označit jako Eggers 137–141, event. časně varianty Eggers 142, dosti hojné a jejich počet značně převyšuje ojedinělé ukázky z české sídelní oblasti (obr. 25).²⁵³ Podobně je tomu i s jinými druhy importu klaudivovské až flaviovské fáze, zejména se skleněnými miskami Eggers 181–183, které se k podobnému srovnávání hodí více než jiný materiál, neboť jejich výroba zřejmě nezabírala dlouhý časový úsek. Shledáváme je tu a tam roztroušeny po celé ploše naddunajské Evropy s výjimkou Čech. Není bez významu, že se větší počet nálezů soustřeďuje především ve východnějších pásmech starověké Germánie (obr. 26). To, spolu s kumulací importů v prostoru Litavských vrchů na provinciální, a na území jihomoravsko-dolnorakousko-západoslovenském na barbarské straně dunajského toku, ukazuje na vzrůstající důležitost karnuntského obchodního uzlu v této etapě.²⁵⁴

Obr. 25. Geografické rozložení nálezů časných pánví s terčovitě zakončenou rukojetí.

Nepatrné zastoupení v českých hrobových celcích vysvětlujeme příslušností tohoto zboží k mladší vlně dovozu, která se české oblasti nanejvýš jen dotkla, avšak hlavní silou již směřovala k jiným odběrným střediskům, rozvíjejícím se v období úpadku středočeské sídelní koncentrace. Skutečnost, že územní rozptýl zmíněných typů vykresluje citelnou mezeru pouze v nálezech z Čech, kdežto v sousedním prostoru středolabském, ležícím na téže severo-jihní trase, zanechává relativně početné stopy,²⁵⁵ hovoří proti možnosti, že by šlo o výraz situace způsobené dvěma distribučními centry, která zásobovala rozdílnými druhy výrobků.

Chudobu českého archeologického materiálu tohoto období dosvědčují také další souvislosti. Některé náznaky sice nevylučují, že na hrobové celky horizontu spon s očky navazuje skupina památek, v mnohém příbuzná naší nálezové vrstvě, avšak vzájemný kvantitativní poměr obou horizontů je právě opačný než je tomu na území, jež jsme podrobili studiu. Nálezové soubory, jejichž inventář

Obr. 26. Geografické rozložení nálezů skleněných misek Eggersova typu 181—183.

se hlásí do klaudiovského až časně flaviovského období, jsou dosud řídce a na rozdíl od předchozích tak nevýrazné, že jejich existence jako reprezentantů samostatné nálezové vrstvy nebyla v dosavadní archeologické literatuře brána v úvahu. Tak se mohlo stát, že některé z nich byly zařazeny ještě do Eggersova stupně B₁, kde podle K. Motykové-Šneidrové vystupují v rámci její III. fáze. Jsou to především komplexy určené sponami Almgren 68 a dalšími předměty mladšího rázu, jejichž skutečné chronologické postavení demonstruje určitou nesourodost celé III. fáze, uzavírající v sobě, kromě prvků doznívajícího horizontu spon s očky, také pozdější poklaudiovské elementy.²⁵⁶ Vypouštíme proto III. fázi tak, jak ji chápe jmenovaná autorka, z našich úvah a budeme dále hovořit o fázi počínající dobou Klaudiovou a končící někdy za posledních Flaviovců, neboli o horizontu klaudiovsko-flaviovském.

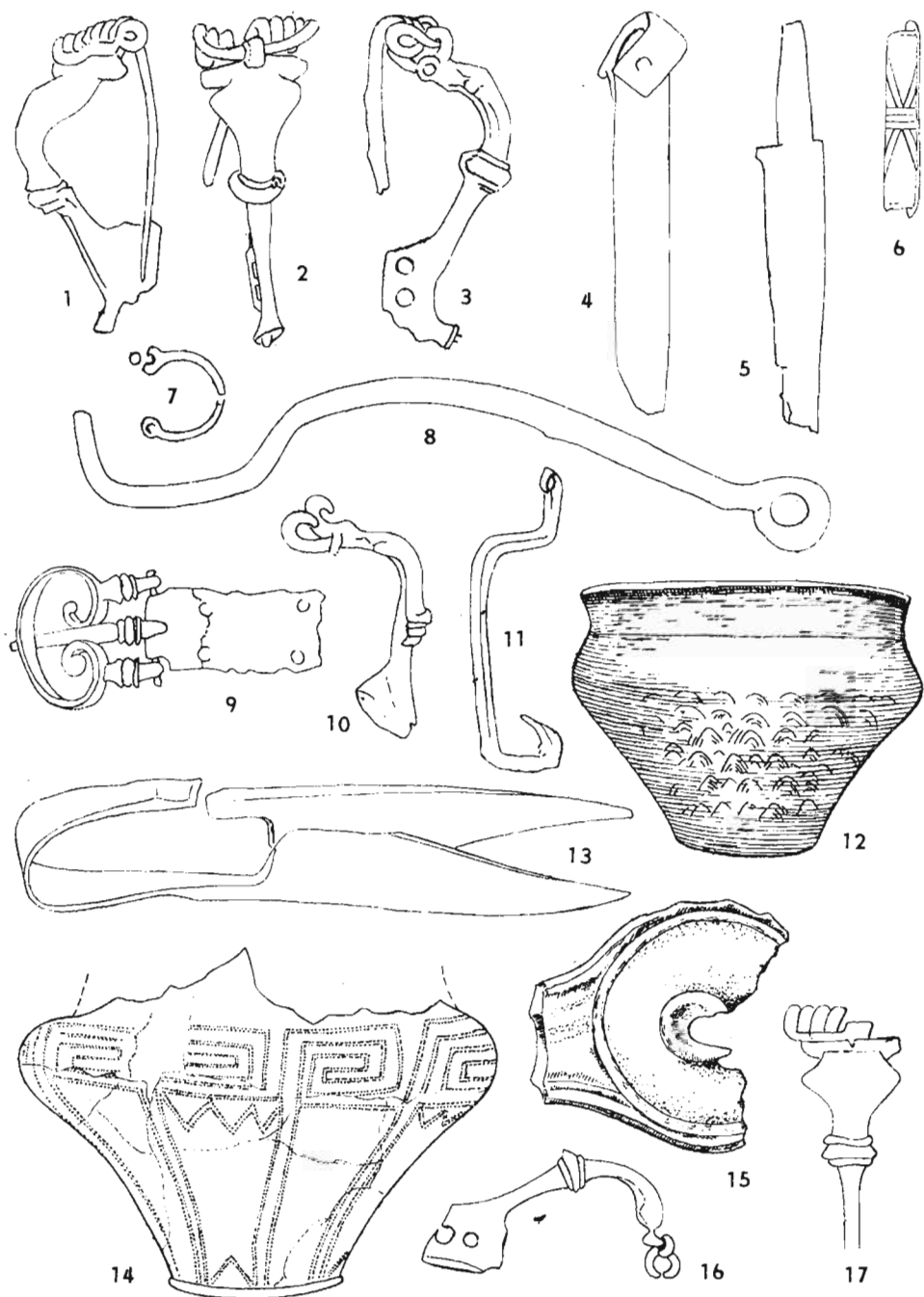
Konečné závěry, pokud se týká postavení a významu tohoto horizontu v českém sídelním prostoru, bude možno vyslovit až po vyčerpávající publikaci tře-

busické nekropole, která skýtá jisté naděje, že může podobnou nálezovou vrstvu prezentovat. Z toho, co je však dosud známo, tvoří také zde pouze nepatrnou část celého souboru, silně zatlačovanou do pozadí jednak vysokým počtem předklaudiovských hrobových celků, které bychom slovy K. Motykové-Sneidrové definovali jako I. a II. fázi stupně B₁, jednak nálezy pozdního starořímského období poflaviovského, charakterisovaného, kromě spon Almgrenovy V. skupiny, pozdními variantami, spon vendických, trubkovitých, nejmladší vlnou starořímského importu apod.²⁵⁷

Přehlédneme-li nálezy z Čech, které mají blízko ke klaudiovsko-flaviovskému horizontu, zjištěnému ve zkoumané oblasti, nabýváme dojmu, že většina z nich patří až sklonku tohoto časového úseku, tj. období pozdně flaviovskému. Týká se to např. i žárového hrobu CIX/36 z Třebusic,²⁵⁸ o jehož pozdějším datování hovoří vysoký zachycovač spony Almgren 68 a forma terčovitého zakončení rukojeti pánve s malým otvorem uprostřed; příznačným pro nejmladší výrobky tohoto druhu (obr. 27: 14–17). Vůbec se zdá, že pozdně flaviovská až trajánská složka je již zřetelně zastoupena, a to nejen v Třebusicích, ale také na jiných nalezištích. Sem náleží snad žárový hrob s Odřepsů, obsahující rovněž vyspělou variantu spony Almgren 68, dvě spony Almgren 69, které jsou typickým pozdně flaviovským zjevem, napodobeninou provinciální přezky s volutovitě zakončenými konci (obr. 27: 1–13) aj. Pěkné ukázky představují také některé hroby z nově objeveného pohřebiště v Lomazicích (okr. Chomutov), datované sponami Almgren 69 a pozdní galskou variantou pánve s terčovitým otvorem v držadle.²⁵⁹ Pokud se skutečně jedná o hrobovou kolekci, pak by bylo možné zařadit na sklonek I. století rovněž nález z Řepova, který má mnoho společného s bohatými celky Eggersova stupně B₂. V podobném smyslu by bylo možné hovořit i o dalších ojedinělých hrobech.²⁶⁰ Ostatní památky, příznačné pro pojednáváný horizont, pokud byly zveřejněny, pocházejí buď z nezaručených nálezových celků, nebo z ojedinělých nálezů, s nimiž nelze vážně pracovat.

Připouštíme-li trvání oněch forem, které jsou typické pro druhou fázi stupně B₁, nejpozději až do doby Klaudiovy, vzniká v českých nálezech mezera přibližně čtyřiceti let, která vydává svědectví o jisté krizi.

Vysvětlení lze hledat dvojím směrem: buď přežíváním starých vžitých forem až do doby flaviovské, nebo podstatným zchudnutím a úbytkem nálezů. Proti první možnosti svědčí skutečnost, že typické formy klaudiovsko-flaviovského horizontu nejsou ve středoevropské zóně, sousedící bezprostředně s českou sídelní oblastí, neznámy. Nejpoučnější je situace v poněkud severnějším středním Polabí a v Sasku, které od samých počátků doby římské vykazovalo úzké kulturní konexe s českým prostředím. Zde dochází na některých pohřebištích, naopak ke kumulaci klaudiovsko-flaviovských typů, představovaných sponami Almgren 68 (důležitý je hrob *b* z Kleinzerbstu, kde byla tato spona provázena třemi pozdními sponami s očky), sponami Almgren 51–53, Almgren 57, Alm-

Obr. 27. 1—13 — Odřepsy (okr. Nymburk); 14—17 — Třebusice (okr. Kladno), žárový hrob CIX.

gren 26, časnými sponami trubkovitými, analogickými sponám z Mistelbachu [přibližně Almgren 74–75], ojediněle též trubkovitými sponami s rovně odříznutou nožkou a prvními sponami kolínkovitými s páskovým lučikem. Z ostatního inventáře zaslouží zmínky trosky časných pánví s kruhovým otvorem v terči držadla [Eggers 137–140], dále pánve Eggers 142, soudkovitá vědra, naběračky a cedníky 160–162 atd. Charakter skupiny pak dokreslují nálezy nákončí rohů na pití s nálevkovitou tulejkou a třemi přídržnými raménky, meče, hroty oštěpů a kopí, nůžky, břitvy, kónické puklice [často s protaženým hrotem], držadla štítů typu Jahn 6, obr. 206, 209, charakteristická keramika, která se blíží formám známým z pomoravského prostoru aj.²⁶¹

Poměrně výrazně se tento horizont prosazuje také v některých oblastech kultury przeworské, zejména ve Slezsku a ve Velkopolsku, kde je prezentován obdobnými typy kovové industrie, k nimž přistupují některé lokální zjevy, např. železné obměny časných spon trubkovitých, specifické tvary přezek odvozené od přezek osmičkovitých a tvarů s volutovitě zatočenými konci rámečku, některé formy hrotů oštěpů atd. Vůdčím typem však zůstávají spony Almgren 68, mezi nimiž se objevují také typologicky časně formy se zachycovačem prolamovaným otvory kruhovitými, které jsou kombinovány otvory pravoúhlými. Chybějí však spony vendické Almgren 26, které jsou nahrazeny dosud značně sporadickou východní variantou s tětvou vinutí ukrytou v trubčice [Almgren 37]. Podstatné jsou ovšem odchylky v keramických tvarech, které zde mají svůj vlastní vývoj.²⁶²

Poměrně hojné zastoupení klaudiovsko-flaviovských forem v sousedství Čech ukazuje, že řešení problému nebude spočívat pouze v posunutí horní hranice výskytu starobylých tvarů. Nelze předpokládat, že by Čechy byly v tomto období regionem natolik uzavřeným, aby tak rázně odmítaly nové módní zboží, které se všude v okolí stalo hlavní náplní hmotné kultury dané etapy. Nelze také přehlédnout, že stopy klaudiovsko-flaviovského horizontu zde zcela nechybějí, avšak jejich poměrná řídkost vydává jisté svědectví o hlubokém úpadku českého ústředí, ke kterému došlo, vyjádříme-li se v absolutních datech získaných studiem nejdůležitějších typů soudobé hmotné kultury, někdy v pozdním období vlády Tiberiovy nebo v časně době klaudiovské.

Toto vymezení může mít význam i pro datování českých nálezů horizontu spon s očky, v němž se v poslední době dospívá k rozporným výsledkům, podle toho jakých datovacích opor je užito. Skončila-li totiž doba rozkvětu českého ústředí nejpозději již v době Klaudiově, pozbývá na přesvědčivosti pozdní datování počátku nejčasnějšího starořímského stupně B₁ [horizont spon s očky, jak jej známe z českých pohřebišť] až do doby tiberiovské.²⁶³ Krátký časový úsek, do něž by pak musela být nálezová vrstva spon s očky vtěsnána, neodpovídá ani bohatství, ani kvantitě nálezů a vylučuje místo k vytvoření onoho svěrázného stylu, který udává ráz barbarské kovové industrie po celá další desítiletí.

Pozdní chronologie je založena na některých provinciálních celcích, které zachycují pozdně laténské spony s prohnutou spodní částí lučíku (*geschweifte Fibel*) ještě v souvislostech časně tiberiovských,²⁶⁴ a na předpokladu, že starší formy hmotné kultury byly vystřídány novými ve všech prostředích v poměrně rychlém časovém sledu. Z podobného zjednodušení vycházejí také zastánci časně chronologie, avšak s tím rozdílem, že se opírají o nálezy, v nichž se vyskytly rané římské formy již v době kolem přelomu letopočtů.²⁶⁵

Složitý problém nástupu starořímského období v archeologickém smyslu, je-li muž v rámci našeho pojednání nemůžeme věnovati více pozornosti, nebudeme však zřejmě schopni vyřešit, aniž bychom nepřipustili existenci dvou částečně paralelních vývojových linií hmotné kultury, které není nutno vázat jednu na druhou, a z nichž jedna se teprve rozvíjí, kdežto druhá již dožívá. První nejspíše souvisí s progresivnějším tempem vývoje na vojenských stanicích a kastelech, kde jsou již v době Augustově zastoupeny téměř všechny formy, s nimiž se setkáváme v bohatých hrobech české oblasti II. fáze stupně B1, druhá může být naopak výrazem určitého lpění autochtonní složky provinciálního obyvatelstva na starších pozdně laténských tradicích.

Datování zániku českého ústředí na sklonek období tiberiovského dosvědčuje, že se česká oblast přimyká k pokročilejší složce provinciálního vývoje již poměrně záhy. Není proto důvodu, proč bychom v Čechách nemohli počítat s frekvencí vyvinutých starořímských forem ještě částečně v době trvání augustovských kastelů.

Nerovnoměrný vývoj a paralelní výskyt starších i mladších typů bude nutno tím více předpokládat v barbariku. Proto vyvstává otázka, zda periodisaci vytvořenou na základě materiálu z oblasti v bezprostředním sousedství limitu nebo metodou výběru výjimečných nálezových komplexů, je možno v období, kdy nové starořímské formy teprve nastupují a hledají své místo, používat také při klasifikaci běžné domácí hmotné kultury vzdálenějších pásem starověké Germánie. Tak se na mnoha severnějších pohřebištích setkáváme se situací, kdy jsou památky typické až pro vyvinutý horizont spon s očky v Čechách provázeny předměty pozdně laténskými.²⁶⁶ Samotná otázka by vyžadovala zevrubnějšího zpracování. Horizontální stratigrafie i nálezové kombinace na některých polabských i slezsko-polských pohřebištích však nevylučují možnost, že nejmladší pozdně laténská fáze, do níž tu a tam prosakují formy horizontu spon s očky, může být v odlehlejších teritoriích částečně synchronní s bohatou vrstvou českých nálezů, označovanou jako II. fáze stupně B1.

Na podobné nerovnoměrnosti a deformace periodisačního schématu, vytvořeného na základě materiálu z pásma, které se vyvíjelo v přímém dotyku s provinciemi, upozorňuje i studium typických klaudiovsko-flaviovských forem ve vzdáleném dolním Povislí. Zde se objevují spony Almgren 68 v několika náleзовých celcích ve společnosti spon Almgrenovy V. skupiny a pozdních spon ven-

dických.²⁶⁷ I v tomto případě se nejspíše jedná o přežívání starších typů ještě v rámci mladšího nálezového horizontu, i když nelze ovšem vyloučit, že podobné souvislosti mohou být výrazem existence určitých styčných bodů mezi dvěma po sobě následujícími nálezovými vrstvami. Pak by časový rozdíl mezi staršími a mladšími formami nemusel být tak značný. Archeologický materiál totiž stále více ukazuje, že vývoj typů tak charakteristických pro pozdní fázi starší doby římské počíná již částečně v rámci předchozího období. Zejména na jeho sklonku se setkáváme s prvními kolínkovitými sponami, s vendickými sponami s delším vinutím a límcovitým uzlíkem, s trubkovitými sponami, jejichž hlavice se pozvolna mění v diskovitý útvar atd. Uvážíme-li tyto skutečnosti, jsou pro nás podobné kombinace méně překvapivé a z chronologického hlediska nemusí znamenat nic podstatného.

C. Z á v ě r

Hlavním tématem našeho bádání jsou hrobové celky, které mají z dosavadního archeologického materiálu největší vypovídací schopnost. Je pochopitelné, že náznaky historických změn, které lze vytěžit z tohoto druhu útržkovitých archeologických pramenů, je nutno brát s určitou rezervou a výsledky získané na jejich základě budou jistě zkorigovány a upřesněny komplexnějším pohledem, zahrnujícím i ostatní druhy archeologických památek a zejména početný, dosud nepublikovaný materiál z nových výzkumů.

Při nedostatku ostatních pramenů z nejstarší fáze doby římské v nynější době však nelze odmítat ani onen zlomkový obraz, který poskytují dosud známé hrobové nálezy. K nejstarším z nich patří např. hroby z Mannersdorfu a. d. March, Schleimbachu, snad hrob IV z Nedakonice a s výhradou i některé hroby, v nichž se objevuje poměrně starobylá keramika, např. hroby z Bzence a z Marcheggu. Jejich inventář, i když je chudý, snese určité srovnání s archeologickou náplní druhé fáze, částečně snad i třetí fáze stupně B₁, jak je definuje K. Motyková - Šneidrová. Pokročilé formy výrazně členěných spon Almgren 67, jejichž lučík je poněkud plošší a zachycovač prolamován čtvercovitě, nevylučují možnost datování do doby tiberiovské.

Tyto nálezy jsou — i vzhledem k troskovitosti starořímského materiálu na zkoumaném území — vpravdě ojedinělé a jejich převážná část, pokud lze v tak nepatrném počtu o převaze hovořit, leží v jižnějších částech území.

Daleko početnější jsou však již nálezy, charakterisované výrazně členěnými sponami Almgren 68, jejichž počátek jsme hledali v pozdně tiberiovském a časně klaudivském období. Náhlé rozmnožení nálezů prozrazuje prudké změny, které se udály v prostoru severně od středního Podunají.

V rámci skupiny určené těmito spínadly lze za jeden z nejčasnějších hrobových celků považovat např. žárový hrob z Lábu, obsahující poměrně starobylý

inventář, a především časnou pánev s půlměsícovitým výřezem v koncovém terči rukojeti, zdobeném lístkovitým ornamentem. Nález se hlásí již na samý počátek výskytu spon Almgren 68, tedy do období pozdně tiberiovského, nejpozději časně klaudiovského, v každém případě však ještě před polovinu I. století. Časově nepřilíh vzdáleny jsou také ostatní hroby obsahující výrazně členěné spony Almgren 68 archaického typu a ostatní příznačné památky, např. žár. hroby 1, 2, 6, 7, 9, 10 aj. na pohřebišti v Mistelbachu, některé hroby na pohřebišti ve Velaticích a v Mikulově, materiál z rozrušených hrobů z Altenmarktu i. Tale, žárové hroby z Lábu a ze Zohoru, žárový hrob z Břeclavi, z Drásova, kostrový hrob z Baumgartenu atd. Z nejistých nálezových celků, pokud se jedná o hrob, sem počítáme i soubor předmětů z Ladné. U všech těchto příkladů se přikláníme k datování do období klaudiovsko-neronského, nejpozději časně flaviovského.

Poněkud mladší charakter má např. bohatý kostrový hrob 5 ze Zohoru, pro nějž jsme našli jistou paralelu v Porýní, datovanou do doby Neronovy až Vespasiánovy. Pro Pomoraví bude přípustnější období časně flaviovské, jemuž neodporuje žádná složka hrobového inventáře. Ostatní zohorské kostrové hroby není nutno datovat příliš rozdílně. Některé společné rysy spatřujeme též v obsahu hrobu 6 ve Velaticích. Není to jen bohatství památek a přítomnost předmětů z drahého kovu, ale i určitá příbuznost typové struktury, v níž hrají důležitou roli — kromě ostatních předmětů — časně varianty trubkovitých spon, stříbrná spona vendická, skleněná miska Eggers 181, pánev s kruhovitým otvorem, jejíž držadlo bylo ozdobeno thyrsem atd. Sem lze snad také datovat některé další hroby, obsahující časně trubkovité spony zdobené intarsii, někdy spolu se sponami vendickými (Vracov, Žarošice).

Jak jsme se již zmínili, předvádí nejbohatší zohorský hrob bronzové nádoby, jehož původ lze nejspíše hledat v porýnských dílnách. To ukazuje na poměrně časně konexe zkoumaného území s porýnskými či galskými výrobními centry. Zde měly patrně svůj původ i časně spony destičkovité, které se v prostoru středního Podunají objevují zřejmě poprvé v časně flaviovském období. Proto datujeme do této doby také hrob 4 z Mistelbachu, v němž se kromě zbytků skleněné nádoby, tří spon Almgren 68 a časně spony trubkovité, vyskytla i časná destičkovitá spona rhomboidního tvaru.

Flaviovskému období, snad již jeho konci, by mohl náležet žárový hrob 6 z Malacek, obsahující výrazně členěnou sponu Almgren 68 s vyšším zachycovačem, a žárový hrob 1 z Mikulova, v němž se setkala pozdější varianta výrazně členěné spony s hraněnou hlavicí se sponou Almgren 52, některé další nálezy z rozrušených hrobů na mikulovském pohřebišti, z rozrušených hrobů v Mistelbachu, Nedakonicích atd.

Kromě chronologicky výraznějších celků objevuje se přirozeně většina hrobů s méně typickými milodary, které umožňují pouze rámcové zařazení.

Již jsme se zmínili o tom, že z hlediska zastoupení předklaudiovských typů je poněkud příznivější situace na pohřebištích východně od Malých Karpat. Také hrobové celky určené výrazně členěnými sponami Almgren 68 zde vykazují poměrně časný charakter, který nevyklučuje jejich datování již do období před polovinu I. století (Křížovany nad Dudváhom, Vlčkovce, některé hroby z Kostolné pri Dunaji aj.).

Jak lze výsledky archeologického bádání srovnat s tím, co udávají nejasné, mnohdy kontradikční antické zprávy? Archeologické nálezy, které máme k dispozici a jejichž přehled jsme uvedli, nás zatím neopravňují činit definitivnější a určitější závěry. Těch bude snad dosaženo teprve po zveřejnění všech nálezů z nových výzkumů, zvláště západoslovenských, studiem jejich vztahů i k ostatním památkám tohoto období jak z barbarika, tak z provincií, a jejich detailnější konfrontací s písemnými prameny. Dosud řídké nejstarší hrobové celky nám však dovolují s jistou dávkou pravděpodobnosti soudit, že s intenzivnějším migračním proudem ze severozápadu můžeme v oblasti Pomoraví a vůbec v prostoru středního Podunají počítat snad až na počátku doby tiberiovské. Nelze však opomíjet fakt, že se archeologické prameny poněkud zpožďují za historickými ději a že se hmotná kultura příchodního lidu, i když je již zakotven ve svých nových sídlech, v archeologickém materiálu projevuje zpočátku jen slabě, nejčastěji pouze ojedinělými hroby.

Z dosavadního archeologického materiálu vyplývá také další důležitá skutečnost, že totiž první větší koncentrace skutečně bohatých hrobových nálezů s importy a se zbraněmi, které mají přes určitá specifika zcela evidentní vztahy k hmotné kultuře středočeské oblasti v době horizontu spon s očky, vzniká v trojúhelníku vymezeném na jižní straně Malým Dunajem, na východní Dudváhem a Váhem, a na severozápadní hřebeny Malých Karpat. Časové určení těchto bohatých hrobů, které lze podle dnešních kritérií klást částečně již před polovinu I. století, vyvolává otázku lokalisace Vanniova království, v historické literatuře často diskutovanou.²⁶⁸ Hromadění nálezů v tomto prostoru je tak nápadné, že připouštíme-li vůbec určitou historickou průkaznost archeologických pramenů, lze stěží jeho jádro hledat někde jinde než právě zde.²⁶⁹

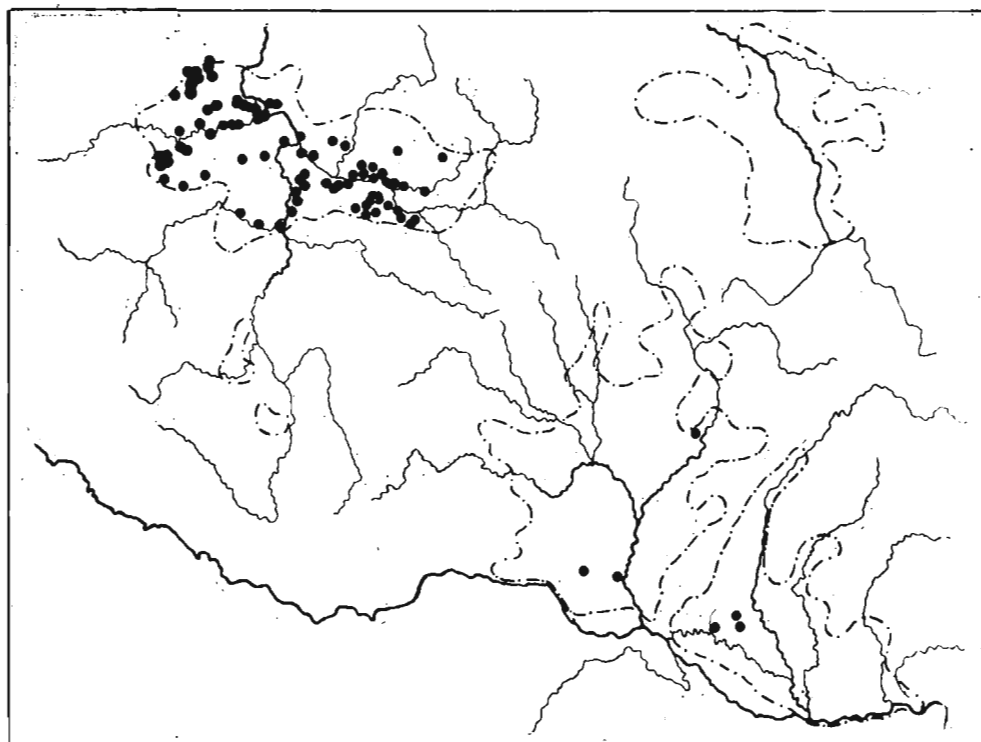
Zajímavý je z tohoto hlediska vývoj v Pomoraví, které se podle našich dosavadních znalostí rozvíjí poněkud pozvolněji. I když starší nálezy nechybějí, zvýšení počtu hrobových celků spadá až do období kolem poloviny I. století a zejména do druhé poloviny tohoto století. Zvláště nápadná je nyní existence bohatých hrobů, které bychom mohli klást přibližně do časně doby flaviovské. Dokonce se nabízí možnost historické interpretace, uvádějící vzrůst bohatství některých společenských složek do souvislosti s obdobím po Vanniově pádu, kdy se vládcové zadunajských barbarů znovu ocitají v pevné klientské závislosti na Římském impériu. Tuto situaci nejlépe ilustrují události kolem Vespasiánova nástupu na císařský trůn, které si vyžádaly zvýšené podpory barbarských kmenů sídlících podél panonského toku Dunaje. Klientská věrnost

svébských králů, o níž se zmiňují historické prameny,²⁷⁰ jistě přinesla ovoce nejen jim samým a jejich družinám ve formě darů, úplat, případně i kořisti, ale také celé oblasti zintenzívněním importního proudu a zvýšeným pronikáním římského zboží na sever. Snad právě příhodné poměry v Pomoraví přiměly Římany k otevření tzv. Jantarové cesty, směřující k Baltu, jež se výrazně projevuje již od poloviny I. století rapidním přírůstkem nálezů římských kovových i skleněných importů ve slezskopolské oblasti.²⁷¹

Probíhal-li vývoj obou podunajských oblastí přibližně ve stejném rytmu, pouze s tím rozdílem, že rozvoj území východně od Malých Karpat nastal o něco dříve, pak v Čechách, alespoň pokud můžeme soudit z toho, co poskytuje dosud publikovaný archeologický materiál, dochází po obrovském rozmachu v prvních desetiletích I. století k určité stagnaci. Již výše jsme se zmínili o poměrném nedostatku nálezů, které bychom mohli zařadit do pozdně tiberiovského až časně flaviovského období a srovnat s vrstvou archeologických památek, tak důrazně se prosazující severně od středního Dunaje. Stopy tohoto horizontu na některých pohřebištích sice nechybějí, avšak proti kvantitě nálezů z období předchozího a z období následujícího je jejich počet zcela nepatrný. Pravděpodobnost retardace hmotné kultury je minimální, neboť v sousedním středolabském prostoru je klaudivsko-flaviovský horizont dosti početně zastoupen. Tento zjev je tak nápadný, že by jej z archeologického hlediska bylo možno vysvětlit nejen zchludnutím, ale i určitým úbytkem obyvatelstva, nebo alespoň oné sociální vrstvy, jejíž bohatství se v archeologickém materiálu nejvíce projevuje. Důležitá je okolnost, že k těmto náhlým změnám dochází právě v době, kdy přibývá nálezů na území severně od středního Dunaje (obr. 28 a 29).

Teprve koncem I. století pozorujeme v Čechách vzestupnou tendenci. Zdá se, že právě nyní, mnohem výrazněji než na Moravě, vystupuje zde jak v keramice, tak i v drobné kovové industrii polabská komponenta hmotné kultury. Co všechno lze z toho vyvodit, zůstane však blíže nerozhodnuto až do zveřejnění početných a důležitých nálezů z pohřebiště v Třebusicích. Přliv nového obyvatelstva ze severu však nelze a priori vylučovat. V této době také ožívají kontakty s Podunajím i s ostatními provinciemi, čehož dokladem jsou nejen spony podunajských forem, ale také obnovení přlivu bronzových nádob. Změny pak vyvrcholí ve II. století, kdy česká oblast opět zaujímá důležité místo jako odběrné centrum římského dovozního zboží.

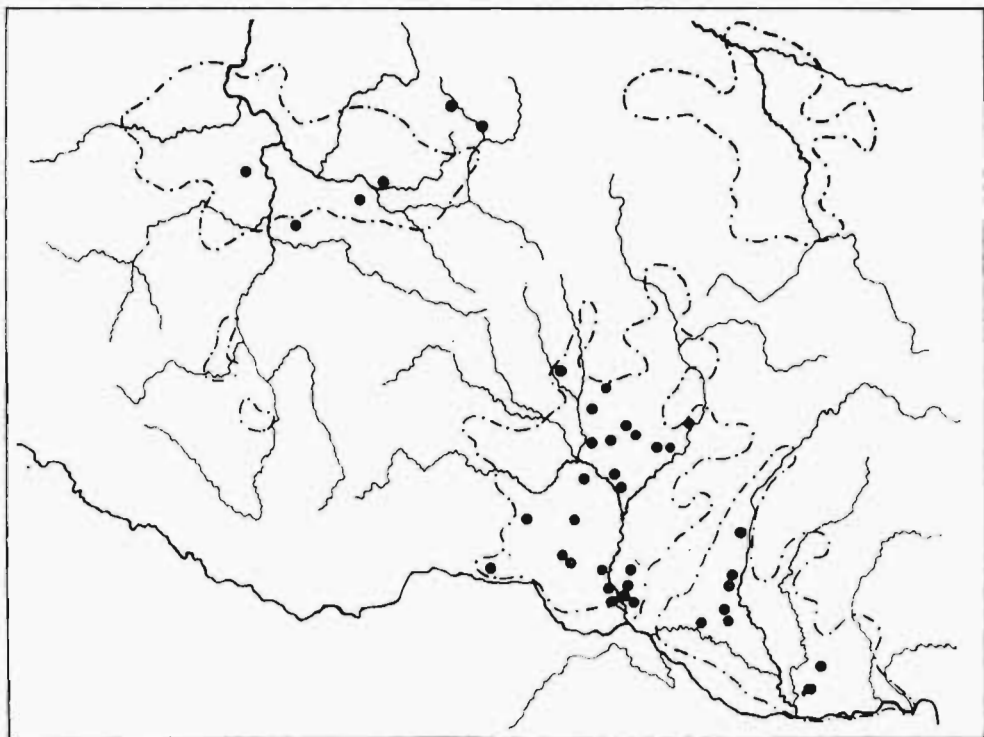
Právě v tomto úseku bádání se nabízí největší možnosti konfrontace archeologických a písemných pramenů. Antické zprávy hovoří totiž od sklonku I. století až do konce římské epochy o Markomanech v Podunají, kdežto středočeská eukléné není v nich již více zmiňována. Vystává proto otázka, zda lze počítat s vážnějšími migračními změnami. Problém posunu markomanského kmenového celku byl v historické i archeologické literatuře již několikrát probírán a naznačen.²⁷² Sám J. Dobřák přiznává, že o rozšíření markomanských sídel o nová území na východě lze sotva pochybovat, jen tím lze vyložit, že aspoň již od kon-

Obr. 28. Rozložení hrobových nálezů z pozdní doby augustovské a časně doby tiberiovské v prostoru severně od středního Dunaje.

ce prvního století se Markomané začínají účastnit vpádů nikoliv do Raetie a Norika, nýbrž do Panonie. K podobným závěrům vedou další důležité zmínky, zejména relace vztahující se k období markomanských válek, podmínky míru Markova z roku 174 i Commodova z roku 180 i další zprávy.²⁷³

Přítomnost Markomanů na Dunaji je tedy obecně přiznávána. Nevyřešena však zůstává otázka, zda se posunul celý kmen nebo jen některé jeho části, zda se v Podunají neodehrávaly pouze vzájemné markomansko-římské kontakty, zatímco kmenové jádro sídlilo v Čechách. Úbytek nálezů v českém prostoru, jemuž je přímo úměrný vzrůst nálezů v Pomoraví a na jihozápadním Slovensku, by nevylučoval možnost, že se hnuly právě nejdůležitější složky, které, vedeny všeobecnou tendencí, přenesly svá těžiště blíže k dunajskému toku. Námitky proti podobné možnosti, založené na zprávách o sousedství Markomanů s Lugií na severovýchodě, pozbývají na své přesvědčivosti uvědomíme-li si, že ekumena przeworské kultury, jejíž jižní okraje lze Lugiům připsat, prostupuje až na Opavsko a není vyloučeno, že i jižněji. Zde by se tedy dostávaly svébské a lugijské kmeny

Obr. 29. Rozložení hrobových nálezů z pozdní doby tiberiovské až doby flaviovské.

prostřednictvím Moravské brány do kontaktu mnohem užšího, než tomu mohlo být v Čechách. Bez významu nejsou v tomto směru ani některé severovýchodní elementy, které se v hmotné kultuře tohoto období projevují a jež lze rozeznat nejen v keramickém, ale též v kovovém inventáři.²⁷⁴ Tím ovšem nehodláme tvrdit, že Čechy zůstaly bez starých osadníků. Že se zde část Markomanů udržela a zachovala kontinuitu osídlení až do doby poplaviiovské, dosvědčuje kromě některých již uvedených archeologických nálezů také skutečnost, že po určité stagnaci nastává opět oživení, které je souběžné s rozmachem barbarského prostředí v celém pásmu severně od Dunaje v poslední čtvrtině I. století. Je však více než pravděpodobné, že změny spojené s pádem panství Marobudova a jeho nástupce vyprovokovaly novou větší vlnu stěhování k jihu, která vyvrcholila v době kolem poloviny I. století událostmi kolem zániku Vanniova království.

Písemné prameny přinášejí ještě další otázky, jejichž řešení by si vyžádalo důkladnější pohled. Je to např. Tacitův citát, hovořící v povanniovském období

o jakési bipartici vlády mezi dva jeho následníky, která bývá různě vysvětlována, buď jako rozdvojení teritoriální, či jak soudí J. Dobíáš, jako forma kondominia.²⁷⁵ Tu by archeologické prameny svědčily spíše pro první možnost. Kartograficky zachycená naleziště vykreslují dvě výrazně oddělené oblasti, západně a východně od Malých Karpat, jejichž geografické podmínky by podobnou interpretaci nejen připouštěly, ale přímo nabízely. To ovšem vede k dalším závěrům, že také území dnešního Pomoraví a celá oblast, jejíž materiál jsme na předchozích stránkách podrobili studiu, patřila původně do rámce Vaniova panství, jehož centrum jsme s největší pravděpodobností hledali v oblasti dnešní Trnavské nížiny.

Naskytá se otázka, zda bude kdy možné rozlišení markomanské a kvádské sídelní oblasti. Podle sledu, v němž písemné prameny jmenují oba kmeny, i podle některých dalších náznaků,²⁷⁶ by východnější území spíše patřilo Kvádům. Je však nutné uvážit, že rozdíl mezi těmito nemohl být tak značný a že hranice určitě nebyla ostrá. Rovněž nelze vylučovat ani zlomky kmenů severovýchodního původu a kmenů negermánských, které se v pozdější době stmelily v určitou jednotu, nazývanou starověkými autory jmény nejznámějších celků. Poznání archeologických pramenů není však zdaleka v situaci, aby mohlo přispět k řešení podobných otázek.

D. Soupis pramenů

1. Břeclav (okr. Břeclav), žárový hrob

V roce 1935 byl při stavbě břeclovského letiště rozrušen žárový hrob, jehož inventář daroval Ing. Hindels Moravskému muzeu.

Nálezy:

1. Spodní část popelnice z jemnějšího materiálu, světlehnědé, místy šedé barvy; zach. výška 13,5 cm, inv. č. 135/35 (obr. 13: 9).

2. Bronzová spona vendická se širokým páskovým lučíkem, zdobeným na horní části deseti podélnými rýžkami, mezi nimiž jsou vytepány řady bodů. Spodní část lučíku je střežovitě hraněná, uzlík několikadílný, žebrovitý. Spona je jednodílné konstrukce s horní tětvou přichycenou háčkem. Ochranné žlábký zdobeny stejným způsobem jako horní část lučíku. Vinutí čtyřnásobné. Na levé straně je vinutí a ochranný žlábek odlomen. Zachycovač plný. Délka 5,4 cm, inv. č. 135/35 (obr. 13: 8, obr. 22: 6).

3. Podobná spona se zachovalými ochrannými žlábký; délka 5,5 cm, inv. č. 135/35 (obr. 13: 5, obr. 22: 4).

4. Zbytky bronzové pánve, které nesou stopy ohně; zachoval se zlomek dna se středomým reliéfním kroužkem a dvěma reliéfními kružnicemi (pův. průměr dna cca 8 cm) a několik zlomků od okraje; inv. č. 135/35 (obr. 13: 1, 10, obr. 21: 3, 4, 6).

5. Zlomky bronzového cedníku s rozeznatelnou perforací; inv. č. 135/35 (obr. 13: 3).

6. Krátký železný obloukovitě prohnutý nůž se stonkovitým trnem, jenž byl patrně ukončen knoflíkem; délka 10 cm, inv. č. 135/35 (obr. 13: 4).

7. Delší železný nůž s rovnou čepelí a trnem odsazeným pouze na jedné straně; délka 15,4 cm, inv. č. 135/35 (obr. 13: 6).

8. Zlomky a slitky skleněné nádoby ze světle zeleného skla; inv. č. 135/35 (obr. 21: 5).

9. 35 dkg nedopálených kostí a popele; inv. č. 135/35.

Uloženo. Moravské muzeum Brno.

Skutil J., *Moravské prehistorické výkopy a nálezy oddělení mor. pravěku Zemského muzea 1932—1936*, Zeischrift des Mährischen Landesmuseums N. F. I, 1941, 178, obr. 20.

2. Bzenec (okr. Hodonín), žárový hrob

V poloze „Na faláříkoch“ vykopal nadučitel F. Myklík žárový popelnicový hrob, z něž se v Moravském muzeu uchovaly tyto nálezy:

1. Mísovitá terina s poměrně vysokým nálevkovitě rozevřeným okrajem a krátkým kónickým hrdlem, odděleným od plecí odsazením; povrch je hlazen, barva šedočerná; výška 13,4 cm, inv. č. 68356 (obr. 18: 6).

2. Zelezné kopí se štíhlým, střešovitě hráněným listem; délka 24 cm, bez inv. č. (obr. 18: 5).

Uloženo: Moravské muzeum Brno.

Červinka I. L., 1902, 298; Rzehak A., 1918, 204; Beninger E. — Freising H., 1933, 41.

3. Drásov (okr. Brno-venkov), žárový hrob

Ze sbírek J. Hladíka je v Moravském muzeu v Brně uloženo několik zlomků bronzové pánve, která nese stopy ohně. Z pánve se zachoval zlomek kruhovitě zakončení rukojeti, pův. prům. cca 5 cm, část dna s vykrouženým reliéfním středovým kroužkem a 3 reliéfními kružnicemi, pův. prům. 8,9 cm, několik zlomků od okraje, z nichž lze určit původní šířku ústí — cca 13 cm; inv. č. 67806—67809 (obr. 8: 3—6; obr. 21: 7—10).

Beninger E. — Freising H., 1933, 40; Eggers H. J., 1951, 146, 172.

4. Ladná (okr. Břeclav), kostrový hrob (?)

Soubor památek z Ladné patří bohužel k méně jistým nálezovým celkům. Dnes lze již stěží rozhodnout, zda se jednalo o hrob, či o část náplně sídlištní jámy. První zpráva o nálezu pochází z června roku 1927, kdy I. L. Červinka sděluje ředitelství St. archeologického ústavu v Praze, že před několika týdny byla podle výpovědi svědků vykopána v pískovně F. Netopila, č. p. 43, v trati Na Kerchových „kostra muže 2 m vysokého“, u níž byly čtyři hliněné nádoby a bronzová silně postříbřená pánev. Až na jednu nádobku dostaly se všechny předměty do sbírek Moravského muzea v Brně (zpráva v archivu AÚ ČSAV č. j. 545/37). O tomto nálezu se zmiňuje také K. Schirmeisen (*Ramperstorf, ein Quadengrab (?) aus dem 1. Jahrhd. mit Bechern und eine versilberten Bronzekasserolle ohne Marke*, Nachrichtenblatt der deutschen Vorzeit 4, 1928, 8 n.). Ve svém dalším hlášení podává I. L. Červinka zprávu o revizním výzkumu, který provedl v okolí místa nálezu na podzim téhož roku a jenž jej přivedl k závěru, že na zmíněných místech je pouze sídlištní vrstva. Nicméně však sídlištní vrstva nevylučuje existenci kostrového hrobu a dodatečná sondáž nemusela zastihnout správné místo, ani dosáhnout dostatečné hloubky. Naopak, neporušená pánev s nepoškozenými keramickými nádobami, jejichž protějšky se právě v Pomoraví v kostrových hrobech objevují (Velatice — kostrový hrob 17; Zohor — kostrový hrob 5), hovoří mnohem více pro první eventualitu.

Nálezy:

1. Bronzová pánev s kruhovitým otvorem, lemovaným prstencovitou objímkou na konci rukojeti. Obvod kruhového zakončení je zdoben šňurovitým lemem a na předlu konce terče a držadla je vbit pás osmi nedbale provedených vejčců. Dno pánve nese reliéfní kružnice, vzniklé kroužením pánve. Stěny jímkou nesou na vnější straně stopy postříbření; výška 11,5 cm, průměr ústí 15 cm, délka drž. 14,2 cm, průměr terče 5 cm, bez inv. č. (obr. 18: 1, obr. 20: 1).

2. Situlovitá miska s válcovitým hrdlem, zduřelým okrajem a vysoko položenou, stlačenou výdutí, oddělenou od hrdla odsazením. Kónický spodek je zdoben vleštovanými vertikálními pásy, táhnoucími se ke dnu; výška 5,8 cm, inv. č. 67871 (obr. 18: 2).

3. Situlovitá miska podobného tvaru s lehce prohnutou spodní částí, leštěna tuhou; výška 6,5 cm, inv. č. 67872 (obr. 18: 3).

4. Hrnek se svislým hrdlem a zduřelým okrajem. Baňatá výduť je oddělena od hrdla odsazením. Povrch nehlazen, barva šedohnědá až černá. Výška 8,7 cm, inv. č. 67870 (obr. 18: 4).

Uloženo: Moravské muzeum Brno.

Schirmeisen K., 1928, 8; Beninger E. — Freising H., 1933, 29, Červinka I. L., *Masarykův kraj v pravěku*, Hodonín 1933, 41, obr. 28; Eggers H. J., 1951, 146.

5. Měnin (okr. Brno-venkov), žárové hroby (?)

Ve starší literatuře jsou uváděny kostrové hroby. Z toho, co je uloženo v Moravském muzeu, by mohly patřit k pojednáváné chronologické vrstvě hrobových nálezů snad tyto předměty:

1. Mísovitá terina na nožce, vytvořené odsazením dna; svislé hrdlo je od plecí odděleno výrazným odsazením; okraj je zduřelý, povrch leštěn tuhou; výška 18,2 cm.

2. Bronzová obličejová opěra vědra. Závěsné ouško spočívá na kulaté hlavičce menady s účesem uprostřed hlavy rozčesaným na obě strany. Na hrdle je patrný perlový náhrdelník. Pod hlavičkou se vějířovitě rozšiřuje šestilistá palmeta, jejíž jednotlivé články jsou zdobeny dvojicemi vbíjených koncentrických kroužků. Opěra je doplněna dvěma protomami fantastických zvířat, nejspíše ještěřů. Rozpětí atase 10,5 cm, výška 4,5 cm, prům. závěs. ouška 2,1 cm, inv. č. 68180.

Z téhož naleziště uvádí I. L. Červinka „smačkaný kotlík bronzový“, který by nasvědčoval tomu, že na zmíněném místě byly pravděpodobně rozrušeny žárové hroby.

Uloženo: Moravské muzeum Brno.

Červinka I. L., 1902, 299, obr. 141; Beninger E. — Freising H., 1933, 24, zde je starší literatura; Eggers H. J., 1951, 162.

6. Mikulov (okr. Břeclav), žárové a kostrové hroby

Naleziště se rozkládá na táhlé vyvýšenině při silnici z Mikulova do Valtic, na trati „Rybníky“. První nálezy pocházející bezpečně z tohoto místa byly učiněny již v době první světové války. V roce 1950 zachránil správce mikulovského muzea několik hrobů a hned následující výzkumnou sezónu zde provedl zachraňovací výzkum Archeologický ústav ČSAV, pob. v Brně. Další hroby přibýly v roce 1953. Mezi léty 1954—1955 zde byla těžbou písku zničena větší skupina hrobů. Od roku 1955 do roku 1959 byly prováděny další zachraňovací akce menšího rázu. Původní počet hrobů mohl být dosti vysoký, avšak počet zachráněných nálezových celků z tohoto pohřebiště dosahuje pouze čísla 36 hrobů, z nichž je 16 kostrových.

Pro datování do rámce I. století připadají v úvahu jen některé nálezové celky. Žárový hrob 1 obsahoval fragment výrazně členěné spony s hráněnou hlavicí, pozdní sponu s očky Almgren 52 a podkovovitou přezku. Žárový hrob z roku 1956 přinesl bronzové jednoduché trubkovité spony, terinovitou nádobu s válcovitým hrdlem, dvě misky na nožce a další bronzové a železné předměty. Žárový hrob z roku 1959 obsahoval větší popelnici trojdílné stavby, zdobenou na kónicky zúženém spodku hřebenem rytými obloučky a drobnou miskou na nožce. Uvnitř popelnice ležel železný nůž, kousek pryskyřice a dvě bronzové vendické spony Almgren 28/28.

Inventář ostatních žárových hrobů byl natolik atypický, že nebylo možné bezpečněji určit, patří-li rovněž časným fázím starší doby římské. Z kostrových hrobů by připadaly v úvahu hroby určené sponami Almgren 68, a to kostrový hrob 7 a 21.

Početný materiál z rozrušených žárových hrobů předvádí výrazně členěné spony Almgren 68 i Almgren 69 s hráněnou hlavicí, pozdní sponu s očky Almgren 52, jehlice, desítkovité ostruhy, štítovou puklici, okrajové kování štítu, meč, kování zámek, keramiku, zlomky bronzových nádob atd.

Uloženo: AÚ ČSAV, pob. Brno.

Ríhovský J., AR III, 1951, 37—40, 47, obr. 37; Peškař I., 1959, 43, 44, tab. 16 dole; týž, 1960, 167. Podrobnou publikaci všech nálezů připravuje I. Peškař, jemuž vděčím za všechny laskavé informace.

7. Morkůvky (okr. Břeclav), žárový hrob

Ze žárového hrobu mají být v Moravském muzeu v Brně uloženy dvě popelnice, bronzová výrazně členěná spona, úlomky železa a bronzu. Ve sbírkách muzea zmíněné památky chybějí.

Beninger E. — Freising H., 1933, 26; Červinka J. L., rukopis v arch. AÚ ČSAV, pob. Brno, č. j. 590/46.

8. Nedakonice (okr. Uherské Hradiště), žárové hroby

V poloze Díly a Přídanky byly již dříve ničeny žárové hroby. V roce 1935 zde provedl V. Hrubý výzkum, jímž zjistil asi 8 žárových pohřbů z doby římské. Jejich číslování, tak jak je uvedeno v archivu AÚ ČSAV, pob. v Brně č. j. 741/46 však neodpovídá číslování, které se objevuje v literatuře (Pernička M. R., 1966, 37, tab. XXI: 2—4). K pojednávání vrstvě hrobových nálezů bychom přiřadili jámový hrob, který obsahoval kromě přepálených kústek výrazně členěnou sponu se zduřelou hlavicí a úzkou dlouhou nožkou, jejíž odlomený zachycovač byl patrně prolamován čtvercovitými otvory; délka 6,7 cm, inv. č. 264 (obr. 8: 1); hrob označujeme číslem IV.

Jámový hrob V, prezentující hlavicí masivní dvojdílné výrazně členěné spony inv. č. 265, patří již době flaviovské nebo po flaviovské.

Uloženo: Slovákcké muzeum Uherské Hradiště.

Schirmeisen K., *Fundnachrichten aus Mähren*, NBL 12, 1936, 18; Hrubý V., *Z pravěku středního Pomoraví*, Uherské Hradiště 1948, 35, 45.

9. Skoronice (okr. Hodonín), žárové hroby

V poli u Vinohrádku byl rozkopán žárový hrob, z něhož byla zachráněna železná sponka (?), dvakrát zohnutý nůž, střepy ze dna popelnice a škvár přepálené pryskyřice. V Moravském muzeu v Brně je uložen spodek tuhou leštěné nádoby s výrazně odsazeným dnem. Nádoba nesla výzdobu meandrem a horizontálním pásem krokvic, provedenou dvoj až třířadým ozubeným kolečkem. Zach. výška 10,2 cm, průměr dna 10 cm, inv. č. 76161. Patrně z téhož naleziště pocházely zlomky bronzové mísy a cedníku a čepel žel. nože, inv. č. 15413—15417. Až na fragment nádoby ostatní nálezy v Moravském muzeu chybějí.

Červinka J. L., rukopis v arch. AÚ ČSAV odb. Brno, č. j. 588/46; Skutíl J., *Moravské prehistorické výkopy a nálezy Oddělení moravského pravěku Zemského muzea 1937—1945*, ČMMZ XXXIII, 1946 (1947), 110.

10. Uherčice (okr. Břeclav), žárový hrob

Při kopání zákopů v březnu 1945 byly zachyceny sídelní jámy, hroby kultury velatické a žárové hroby z doby římské. Z římského materiálu se podařilo zachránit inventář patrně jednoho žárového hrobu s popelnicí a třemi přídatnými nádobkami, které nesou stopy přepálení.

Vzhledem k předcházejícím nálezům považovala pobočka St. arch. ústavu v Brně za nutné provést zde zachraňovací výzkum. Bylo získáno 7 žárových hrobů velatických a 1 římský, jenž obsahoval menší množství přepálených kostí, střepů a železný nůž; ze střepů byla slepena část větší nádoby, zdobená hrubším věchtováním (obr. 23: 4).

Uloženo: AÚ ČSAV, pob. Brno.

Publikováno: Peškař I., *Žárové hroby ze starší doby římské v Uherčicích na Moravě*, AR XIII, 1961, 25—33, obr. 31.

11. Velatice (okr. Brno-venkov), žárové a kostrové hroby

Pohřebiště se rozkládalo na mírném svahu v trati Zadní půllány. Převážná část nekropole byla zničena orbou již v minulosti. Hroby zde zachraňovali od dvacátých let tohoto století I. L. Červinka a A. Dvořáček.

V roce 1937 vykopal J. Poulík kostrový hrob, orientovaný S—J. Kostra ležela v hloubce 250 cm v poloze nznak s pažemi podél těla. U levé ruky byla kostěná jehlice v dřevěném pouzdře a vedle ní bronzový nůž s celokovovou rukojetí (obr. 8: 7, 8).

V létě roku 1943 podnikl zde Ústav pro prehistorii a protohistorii v Brně větší výzkum, který přinesl 16 dalších žárových a jeden kostrový hrob. Popelnice ležely mělce pod povrchem a byly částečně rozorány.

V roce 1956 provedl zde zjišťovací výzkum I. Peškař, jemuž se podařilo zachránit 5 dílem již porušených žárových hrobů. Tým připravuje zevrubnou publikaci všech dosavadních nálezů z pohřebiště, a proto upouštíme od detailnějších údajů.

K horizontu z druhé poloviny I. století patří, kromě kostrového hrobu z roku 1937, především skupina 17 hrobů z výzkumu v roce 1943 a některé další nálezy. Zmínky zaslouží zejména žárové hroby 1, 2, 4, 6 a 17, z nichž některé byly již částečně zveřejněny. Hrob 1 obsahoval jednoduchou mísovitou popelnici a sponu Almgren 68 (obr. 7: 1); hrob 2 mísovitou popelnici trojdielné stavby (obr. 17: 3); hrob 4 železné kopí, železné nůžky, železný nůž a střepu popelnice (obr. 7: 2—4). Bohatý byl žárový hrob 6, v jehož inventáři — kromě střepů z popelnice — se objevila bronzová trubkovitá spona (obr. 11: 21), zlomek další trubkovité spony (obr. 11: 13), stříbrná spona vendická Almgren 26 (obr. 11: 18), trosky pánve s kruhovitým otvorem v terči držadla, které bylo zdobeno thyrem s bodovými úponkami (obr. 11: 10—12, obr. 20: 2), zlomky cedníku a snad i naběračky Eggers 160 (obr. 11: 17), fragmenty většího soudkovitého vědra s obloukovitým držadlem (obr. 11: 9), slitky a zlomky žebrované misky z mramorovaného skla Eggers 181, neúplná a fragmentární souprava norického pásového kování (obr. 11: 1—5), nákončí pásu (obr. 11: 6), bronzový prsten (obr. 11: 20), zlomek železné jehlice (obr. 11: 19), železné nůžky ve zlomcích (obr. 11: 16), srpkovitě prohnutý nůž (obr. 11: 14), nůž s rovnou čepelí a oboustranně odsazeným trnem (obr. 11: 15), bronzová jehlice, závěsný kroužek kování rohu na pití (obr. 11: 7) aj.

Kostrový hrob 17 přinesl bronzovou sponu Almgren 68 (obr. 10: 6), podkovitou přezku (obr. 10: 4), kostěnou jehlu (obr. 10: 5), bronzová a železná kování a miskovitou nádobku s válcovitým hrdlem a stlačenou výduť (obr. 10: 7).

Uloženo: Moravské muzeum Brno.

Beninger E. — Freising H., 1933, 21; Poulík J., *Jižní Morava, země dávných Slovanů*, Brno 1950, 23, obr. 70, 71; Peškař I., *Výzkum na pohřebišti z doby římské u Velatic v roce 1956*, PV AÚČSAV 1956 [1959], 45.

12. V r a c o v (okr. Hodonín), žárový hrob

V roce 1888 byl na Nivkách při stavbě dráhy vykopán žárový hrob, jehož inventář se dostal do Moravského muzea v Brně.

Nálezy:

1. Mísovitá terina s odlomeným a doplněným okrajem; hrdlo, oddělené od plecí odsazením, je šikmé, výduť baňatější, spodní část mírně prohnutá, povrch leštěn tuhou; výška 19,5 cm, inv. č. 67885 (obr. 14: 11, obr. 17: 1).

2. Bronzová vendická spona s páskovým lučíkem, rozděleným diskovitým uzlíkem na střešovitě hraněnou spodní část a horní část, zdobenou třemi dvojicemi podélných rýh s přesekáváním. Ochranné žlábků zdobeny rovněž rýhami. Na levé straně je ochranný žlábek odlomen. Zachycovač spony je plný. Délka 4,6 cm, inv. č. 67883 (obr. 14: 7, 10, obr. 22: 2).

3. Bronzová vendická spona stejného typu.

4. Bronzová trubkovitá spona, na trubkovité zduřelé části byla zdobena koncentrickými kroužky. Hlavní články spony nesly žlábek pro uložení ozdobného drátku. Ve sbírkách chybí. Známa pouze z literatury (obr. 14: 5).

5. Nožka pozdní spony s očky východní řady, střešovitě hraněná; spodní část zdobena vstřícnými rýhami a na každé straně střešovitě hraněná koncentrickým kroužkem, horní část dvojicí koncentrických kroužků; délka 4 cm, inv. č. 67881 (obr. 14: 8).

6. Zlomky bronzového okrajového kování rohu na pití širšího tvaru s jazykovitými výběžky; rozměry: 3,7×2,5 cm, 3×1,7 cm, inv. č. ? (obr. 14: 4, 6).

7. Část bronzového koncového kování rohu na pítí vázičkovitého tvaru; délka 5,6 cm; inv. č. ? (obr. 14: 12).

8. Bronzová jehla s podélným ouškem; délka 10 cm, inv. č. 67884 (obr. 14: 1).

9. Tři polokulovitá kování s válcovitou tulejkou; výška 1,9 cm, inv. č. 67874 (obr. 14: 2,3).

10. Bronzový kroužek o prům. 2,8 cm, síla drátu 0,8 cm (obr. 14: 9).

Uloženo: Moravské muzeum Brno.

Almgren O., 1923, 139, 153, 163; Červinka I. L., 1932, obr. 140; Rzehak A., 1918, 202 n., 236 n., 264, 266, 277, 278, obr. 28—30, 120, 124; Beninger E. — Freising H., 1933, 22 aj.

13. Žarošice (okr. Hodonín), žárové hroby

Pohřebiště leží na mírném svahu v poloze Díly u mlýna. Důležitý je hrob objevený v roce 1945, k jehož inventáři patří železná trubkovitá spona, zdobená intarsí (obr. 12: 1), napodobenina provinciální přezky s volutovitě zatočenými konci rámečku (obr. 12: 5, obr. 22: 1), nákončí (obr. 12: 4), průvlečka (obr. 12: 2), římská bronzová mince, Caligula, sestercius, Coh 9, a další železné a bronzové předměty (obr. 12).

Uloženo v Oblastním muzeu jihovýchodní Moravy, Gottwaldov-Malenovice.

Publikováno: Tejral J., *Žárové hroby starší doby římské ze Žarošic*, Pravěk východní Moravy II, 1962, 110-120, obr. 1: 3-11.

14. Želetice (okr. Hodonín), žárové hroby

V trati Spica na pozemku J. Müllera vykopal prof. V. Hofman dva žárové hroby. V prvním byla vázovitá popelnice s kolínkovitým ouškem, v druhém hrncovitá popelnice, zdobená na výduti svislým a šikmým rýhováním. Kromě toho byly nalezeny dvě polokulovité misky a drátěná ozdoba. Ke kterému celku tyto předměty přísluší nelze dnes přesně zjistit.

V Moravském muzeu v Brně je uložena tuhou leštěná nádoba s kolínkovitým ouškem a odsazeným dnem; výška 18,2 cm, inv. č. 67942 (obr. 17: 4).

Beninger H. — Freising E., 1933, 39.

15. Altermarkt i. Tale (okr. Hollabrunn)

L. Franz zveřejnil žárový hrob s terinovitou urnou, jejíž mírně prohnuté hrdlo je odděleno od plecí rýhou. Z ostatního inventáře se dochovaly železné nůžky.

V Naturhistorisches Museum ve Vídni jsou uloženy z tohoto naleziště: zlomek výrazně členěné spony (obr. 19: 3), provinciální spona se dvěma knoflíky (obr. 19: 4), hrot kopí se střežovitě hráněným listem (obr. 19: 1) a esovitě prohnutý nůž (obr. 19: 2).

Franz L., *Die Germanen in Niederösterreich*, 18. BRGK, 1928, obr. 15; Mitschke-Märheim H., *Germanische Funde aus dem Bezirk Mistelbach in Niederösterreich*, Jahrbuch f. Landeskunde von Niederösterreich, Wien 1930, 8, obr. 2; Beninger E., *Die Germanenzeit in Niederösterreich von Marbod bis zu den Babenbergen*, Wien 1934, 56, 60; Friesinger H., 1965, 79 n., obr. 1, 2, zde je popis nálezů.

16. Baumgarten a. d. March (okr. Gänserndorf), kostrový hrob, žárové hroby (?)

Z naleziště pochází kostrový hrob, vybavený garniturou norického pásového kování a dalšími kovovými předměty. V Niederöstr. Landesmuseum se kromě toho nacházejí zlomky i celé kusy keramiky, patrně z téhož pohřebiště. Nepubl. Sdělení H. Adlera.

Kolník T., *Nové pohřebiskové nálezy*, 1961, 825, pozn. 9; Garbsch J., 1965, 224, č. nál. 704.

17. Eggendorf am Wagram (okr. Stockerau), žárové hroby

V roce 1939 bylo v obecní štěrkovně odkryto 15 kostrových hrobů z doby hradištní a tři žárové hroby z časně doby římské. Žár. hrob 6 obsahoval širokou terinu s válcovitým hrdlem, jejíž spodní část byla zdobena rytými obloučky, a dva železné nože. Žárový hrob 7 vydal bronzovou přezku s volutovitě zatočenými konci rámečku typu Beudefeld, střepy z popelnice a zlomek bronzového plechu. Žárový hrob 11 byl nejchudší. Zachova-

la se z něj pouze široká mísovitá terina s okrouhlým ouškem, při jehož koření je plastická lišta ve formě vlaštovčího ocasu.

Publikováno: Friesinger H., 1965, 81—92, obr. 7: 3, obr. 8: 1.

18. Mannersdorf a. d. March (okr. Gänserndorf), žárový hrob

Ze žárového hrobu pocházejí zbytky pánve s rukojetí zakončenou kachními hlavíčkami (obr. 2: 1—5), spona Almgren 67 (obr. 2: 11), zlomek kování přezky (obr. 2: 7), železné nože (obr. 2: 8, 10), hrot kopí (obr. 2: 9) aj. Z dalších žárových hrobů jsou uváděny mísovité popelnice, výrazně členěné spony, kování opasků atd.

Beninger E., 1934, 56, 60, obr. 26, č. nál. 18; Franz L. — Neumann A. R., *Ur- und frühgeschichtlicher Fundstätten Österreichs*, Wien 1965, 95.

19. Marchegg (okr. Gänserndorf), žárový hrob

V roce 1878 byl ve vázovité popelnici objeven žárový hrob, jenž kromě přepálených kůstek obsahoval železný hrot kopí (obr. 19: 8).

Publikováno: Beninger E., *Ein germanisches Brandgrab von Marchegg in Niederösterreich*, Mannus 24, 1932, 173 n., obr. 1; t ý ž, 1934, 56, 60.

20. Mistelbach (okr. Mistelbach), žárové hroby

Východně od městečka, na návrší Galgengrund, bylo již v dřívější době narušeno při rigolování vinohradů větší pohřebiště. Materiál ze zničených hrobů, zlomky bronzů, keramické střepy, fragmenty železných milodarů a slitky skla se nacházely ve vrstvě promíšené zbytky spálených kůstek a popelovitou hlinou, která byla mocná 100 až 150 cm. Nálezy z rozrušených hrobů zachraňoval již od 20-tých let H. Mitscha-Märheim. V roce 1929 se podařilo odkrýt několik hrobů neporušených a k nim přibýly pak během doby další nálezové celky. Část těchto nálezů, podobně jako i část dokumentace, padla však za obětí válečným událostem. Vcelku z tohoto pohřebiště disponujeme 13 nálezovými celky, které bychom mohli zařadit do zkoumaného období (žárové hroby 1 až 13). Nálezy publikoval v roce 1956 zevrubně H. Mitscha-Märheim.

Ze spínadel vystupují na tomto nalezišti nejvýrazněji spony Almgren 68 [11 exempl.], pozdní spony s očky Almgren 51/53 a Almgren 57 [4 exempl.], časně spony trubkovité [3 exempl.], jednou se vyskytla kosočtverečná spona destičkovitá a noricko-panonská spona se dvěma knoflíky. Bronzové nádoby jsou zastoupeny pávní s pšlměsicovitým otvorem v terči držadla, zlomky konvice s ústím formovaným do podoby trojlístku, bronzovými podstavami situlovitých věder typu Wiechula (?), tři kusy], pšlměsicovitými podstavami věder [čtyři kusy], fragmenty vědra atd. Dále odtud pocházejí slitky a zlomky skleněných nádob, železné nože, hrot kopí, dvoubřitý meč, přezky, knoflíkovitá ostruha, destičkovitá ostruha, kostěné jehlice aj. Keramiku reprezentují mísovité terinovitě nebo vázovité nádoby trojdílné stavby. Poměrně často se vyskytuje výzdoba meandrem, provedená ozubeným kolečkem (také mezi zlomky ze starších sběrů). Většina hrobů patří klaudiovsko-flaviovskému horizontu, starší nebo naopak mladší materiál je i mezi nálezy ze sběrů v menšině.

Mitscha-Märheim H., *Ein germanisches Gräberfeld bei Mistelbach (Niederösterreich)*, WPZ XII, 1925, 132—136; Mitscha-Märheim H., 1930, 1—24, tab. I—III; Beninger E., 1934, 56, 59 n., obr. 25; Mitscha-Märheim H., 1956, 186—215, obr. 1—14, zde jsou podrobné popisy.

21. Schleinbach (okr. Mistelbach), kostrové hroby

V červnu 1926 vykopal K. Kriegler v Hauserově cihelně zbytek římského kostrového hrobu. Z kostry se zachovala lebka a horní část, zbytek padl za obětí hliníku. Na pravém rameni kostry ležela bronzová spona (obr. 3: 1). V bezprostřední blízkosti prvního hrobu byl při odebrání hlíny zničen další kostrový hrob, z něž se nepodařilo zachránit žádné památky.

Franz L., *Frühkaiserzeitliche Gräber bei Schleinbach*, Nachrichtenblatt der deutschen Vorzeit 2, 1926, 41; Mitscha-Märheim H., 1930, 5, obr. 1.

22. Ulrichskirchen (okr. Mistelbach)
H. Mitscha-Märheim odtud uvádí germánské hroby (hrob?) z časně doby římské. Bližší okolnosti a údaje se nepodařilo zjistit.
Mitsche-Märheim H., *Atlas von Niederösterreich*, Quaden und Markomannen in Niederösterreich, Fundortkarte, Wien 1952.

23. Láb (okr. Bratislava-vidiek), žárové hroby
Památky z rozrušeného pohřebiště v písečnicku na návrší u kapličky sv. Vendelína zachraňoval F. Kovár. K nejvýznamnějším nálezovým celkům, které se mu podařilo získat, patří zřejmě jámový hrob, v jehož inventáři se našel železný meč (obr. 6: 16), kónická štítová puklice (obr. 6: 6), držadlo štítu (obr. 6: 12, 17), zlomky pánve s půlměsícovitým otvorem v terči rukojeti (obr. 20: 3), dvě spony Almgren 68 (obr. 6: 1, 2), kování rohu na pítí (obr. 6: 4, 11, 13, 14), železné nože (obr. 6: 8, 9), kování pochvy meče (obr. 10) atd.

Opodál byly nalezeny další dva popelnicové hroby bez milodarů a později žárový hrob, který vydal popelnicí obr. 7: 10, obr. 23: 6) a spona Almgren 68 (obr. 7: 9, obr. 23: 7). Ze starších nálezů se uchovala fragmentární spona Almgren 68.

Uloženo: Slovenské národní múzeum Bratislava.
Eisner J., *Žárové pohřebiště ze starší doby římsko-provinciální v Lábu (Brat.)*, OP V/VI, 1926—1927, 53—60, tab. III, obr. 1, 2; Beninger E., *Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei*, Reichenberg-Leipzig 1937, 33.

24. Malacký (okr. Bratislava-vidiek), žárové hroby
V Maďarském národním muzeu je uložen nálezový celek, získaný koupí. Obsahuje popelnicí (obr. 16: 6), která byla až po okraj naplněna spálenými kostmi, jednosečný meč (obr. 16: 1), štítovou puklici (obr. 16: 8), hroty kopí a oštěpů (obr. 16: 3, 5), železný nůž (obr. 16: 2) atd.

V roce 1955 byly v katastru Malacký v poloze „Od Husára dzile“ narušeny další žárové hroby. Za zmínku stojí dva z nich. První byl uložen v hrncovité popelnicí (obr. 15: 1), kde mezi zbytky spálených kostí byla zjištěna bronzová spona Almgren 68 (obr. 7: 6, obr. 15: 3) a trosky naběračky typu Eggers 162 (obr. 15: 4—6). Z druhého hrobu se uchovala pouze popelnice (obr. 15: 2).

Uloženo: Slovenské národní múzeum Bratislava.
Kraskovská L., *Popelnicové hroby v Malackách*, AR VII, 1956, 731, 692, obr. 275: 3—5; Bóna I., 1963, 244, 245, 260 n., tab. XXXIX.

25. Zohor (okr. Bratislava-vidiek), kostrové hroby
Od roku 1949 do roku 1957 byly v poloze Písky objeveny 4 kostrové hroby; u jednoho hrobu chybějí údaje o druhu pohřbu. Bohatý inventář, v jehož obsahu se nacházelo větší množství bronzových nádob, skleněné misky Eggersova typu 181—183, stříbrné spony, zlatý náramek a další předměty, je uložen ve Slovenském nář. muzeu v Bratislavě a byl zevrubně publikován V. Ondrouchem, L. Kraskovskou a T. Kolníkem:

Ondrouch V., 1957, 40—47, obr. 10—11, tab. 9, 10, tab. 11: 3; Kraskovská L., 1959, 99—143; Kolník T., 1959, 144—150, tab. I a II.

V roce 1956 byl v téže trati vyorán také žárový hrob, z něž se uchovaly tři spony Almgren 68 (obr. 9: 1—3), železný, obloukovitě prohnutý nožik (obr. 9: 5), nůžky (obr. 9: 4), klíč a kování zámku (obr. 9: 7, 8) aj.

Uloženo: Slovenské národní múzeum Bratislava.
Kraskovská L., *Nové nálezy římských památek v Zohore*, AR IX, 1957, 813, 814, 798, obr. 326.

26. Vysoká pri Morave (okr. Bratislava-vidiek), kostrový hrob
Kostrový hrob z Vysoké se svým inventářem hlásí až k samotnému sklonku zkoumaného časového úseku. Památky jsou uloženy ve Slovenském nář. muzeu v Bratislavě a byly zevrubně publikovány V. Ondrouchem.

Ondrouch V., 1957, 13—40, obr. 1—9, tab. 1—8, tab. 11: 1, 2, tab. A—C.

¹ Kraskovská L., *Hroby z doby římské v Zohore*, SIA VII, 1959, 99—134; Kolník T., *Germánske hroby zo staršej doby římskej zo Zohora, Žlkoviec a Kostolnej pri Dunaji*, SIA VII, 1959, 144—162; t ý ž, *Nové pohrebiskové nálezy z doby římské na Slovensku*, AR XIII, 1961, 822—854; t ý ž, *Pohrebisko v Bešeňove*, SIA IX, 1961, 219—300, aj.

² Motyková-Šneidrová K., *Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen*, *Fontes Archaeologici Pragenses* 8, Pragae 1963; t á ž, *Zur Chronologie der ältesten römischen Kaiserzeit in Böhmen*, *Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 5, 1965, 103—147.

³ Beninger E.—Freising H., *Die germanischen Bodenfunde in Mähren*, Reichenberg 1933; Beninger E., *Die Quaden* v Reinert H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme II*, Leipzig-Berlin 1940, 669—743.

⁴ Peškař I., *Sídlště z doby římské v Křepicích (okr. Hustopeče)*, *Přehled výzkumů* 1958, Brno 1959, 53—56; t ý ž, *Zachraňovací výzkum na sídlišti z doby římské u Mušova*, tamtéž, 195; t ý ž, *Nové poznatky o obytných stavbách na moravských sídlištech z doby římské*, PA LII, 1961, 414—422; t ý ž, *Třetí výzkumná sezóna v Křepicích u Hustopeče*, *Přehled výzkumů* 1960, Brno 1961, 80, 81; t ý ž, *Objev železářské dílny z doby římské na sídlišti u Křepic, okr. Břeclav*, tamtéž, 74, 75; t ý ž, *Sídlště z doby římské u Milovic na Moravě*, AR XIV, 1962, 47—54.

⁵ Motyková-Šneidrová K., 1965, 170 n.

⁶ V poslední době je nejčastěji užíváno periodizačního schématu H. J. Eggerse, s nímž pracuje při hrubém třídění českých nálezů také K. Motyková-Šneidrová; Eggers H. J., *Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit*, PZ XXXIV/V, 1949/50, 58—111, Tabelle I, II; t ý ž, *Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien*, JRGZM 2, 1955, 196—244.

⁷ Budaváry V., *Praveké nálezy z Abrahámu pri Sereďi*, ČMSS XXIX, 1938, 7—17, obr. 4: 1, 2.

⁸ Mitscha-Märheim H. von, *Germanische Funde aus dem Bezirk Mistelbach in Niederösterreich*, *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* 23, 1930, 1—23, zejm. 5, obr. 1.

⁹ Almgren O., *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen*, II vyd., Leipzig 1923, 36; Preidel H., *Die absolute Chronologie der germanischen Fibeln der früh-römischen Kaiserzeit*, Mannus 20, 1928, 79—117, 93; Krämer W., *Cambodunumforschungen 1953 — I*, Kallmünz 1957, 76.

¹⁰ Tendence ke zvyšování zachycovače se počíná u výrazně členěných spon provinciálního typu uplatňovat již od doby flaviovské: Ulbert G., *Die römischen Donau-Kastelle Aislingen und Burghöfe*, Berlin 1959, 66, tab. 15: 4, tab. 50: 2, 5, tab. 59: 5—6, 9 aj.

¹¹ Motyková-Šneidrová K., 1965, 117 d.

¹² Tamtéž, 117.

¹³ Almgren O., 1923, 23 n., tab. III: 45; Motyková-Šneidrová K., *Žárové pohřebiště ze starší doby římské v Tišicích ve středních Čechách*, PA LIV, 1963, 343—437, zejm. 396—398.

¹⁴ Motyková-Šneidrová K., 1965, 114 n., typ B, C.

¹⁵ Kolník T., *Ďalšie nálezy z Abrahámu na Slovensku*, AR X, 1958, 535—543.

¹⁶ Spona typu Almgren 49, nalezená mezi inventářem hromadného nálezu římských bronzů ve Starém Městě, byla uložena do země až v pozdní době římské. Samotný nález, uváděný většinou pod lokalitou Uherské Hradiště, je značně nejistý a nelze s ním vážně pracovat. Viz Rehák A., *Die römische Eisenzeit in Mähren*, *Zeitschrift des Deutsch. Ver. f. die Gesch. Mährens u. Schlesiens* 22, 1918, 238 n., obr. 37.

¹⁷ Preidel H., 1928, 90 n.; Ulbert G., 1959, 64 n.

¹⁸ Almgren O., 1923, 23 n., tab. III: 50—53.

¹⁹ Kolník T., *Nové pohrebiskové nálezy z doby rímskej na Slovensku*, AR XIII, 1961, 825; t ý ž; *Novšie rímsko-barbarské nálezy z Križovian nad Dudváhom*, SZ AÜSAV 10, 1962, 139—145, obr. 4.

²⁰ Almgren O., 1923, 29 n., tab. III: 57—61; Jamka R., *Fibule typu oczkowego w Europie środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich*, Materiały Star. X, 1964, 7—104, zejm. 59 n., zde je shromážděna starší literatura.

²¹ Blume E., *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Pasarge zur römischen Kaiserzeit*, Mannus-Bibl. 8, 1912, 24, tab. II: 3, tab. III: 8; Almgren O., 1923, 29 n.; Jamka R., 1964, 59 n.

²² Jamka R., 1964, 60, 61, obr. 41; Voigt T., *Die Germanen des 1. und 2. Jahrhunderts im Mittelgebirge*, Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 32, 1940, 71, 193, 194; Frenzel W. — Radig W. — Reche O., *Grundriß der Vorgeschichte Sachsens*, Leipzig 1935, 415, obr. 287; Coblenz W., *Das Gräberfeld von Prositz*, Leipzig 1955, tab. 15: 8.

²³ Za laskavou informací srdečně děkuji K. Motykové-Šneidrové.

²⁴ Reyman T., *Wykopalisko z Borku Fałęckiego w pow. krakowskim*, ZOW V, 1930, 4—7, obr. 1: 4; Nosek S., *Cmentarzysko ciałopalne w Żabnie n. Dunajcem, powiat dąbrowski*, Przegląd Arch. V, 1933—36, 96 n., obr. 15: 2; Pescheck Chr., *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien*, Leipzig 1939, obr. 159: 3; Petersen E., *Ein neues wandalisches Fürstengrab des 1. Jahrhunderts aus dem Wartheland*, Altschlesien 9, 1940, 35 n., zejm. 47, obr. 9: 4; Jasnosz St., *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysławie, pow. Gostyń*, Font. Praeh. II, 1951, 217 n., obr. 337: 23; Kostrzewski B., *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Domaradzicach pow. Rawicz*, Fontes Arch. Posn. IV, 1953, 210, obr. 100: 4, 5; Abramowicz A. — Lepówna B., *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz [część II]*, Prace i Materiały Muz. Arch. i Etnogr. w Łodzi, Seria Archeologiczna 2, Łódź 1957, tab. XVIII: 4; Jamka R., *Materiały z grobów kultury przeworskiej z Jadownik Mokrych, pow. Dąbrowa Tarnowska*, Materiały Star. II, 1957, 237—244, tab. CVII: 5, tab. CVIII: 3; Reinbacher E., *Ein ostgermanischer Friedhof bei Stupsk, Kr. Mława in Polen*, Varia Archaeologica, Berlin 1964, 156 n., tab. 27: 2, 5; Jasnosz S., *Cmentarzysko grobów jamowych w Rzętawach, pow. Turek*, Fontes Arch. Posn. XVII, 1966, 237 n., obr. 17: 5 a dalsi.

²⁵ Coblenz W., 1955, tab. 13: 8, tab. 18: 2, tab. 44 vlevo dole; Schmidt-Thielbeer E., *Die Besiedlung des nördlichen Mitteldeutschlands im 1. und 2. Jahrhundert*, Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg XII/11, 1963, 943 n., tab. IV: d-e.

²⁶ Eggers H. J., 1949/50, 84, 94, obr. 8a, tab. I; La Baume W., *Zwei germanische Grabfunde aus Ronsden Kr. Graudenz (römische Kaiserzeit)*, Mannus, Ergzbd. 6, 1928, 39 n., obr. 8; Wegewitz W., *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Putensen, Kr. Harburg, in den Jahren 1961 und 1962*, Harburger Jahrbuch X, 1961/62, 91—118, obr. 11: c.

²⁷ Almgren O., 1923, 39 n., tab. IV: 74; Preidel H., 1928, 95 n.

²⁸ K časnému datování raných trubkovitých spon viz Müller A. von, *Formenkreise der älteren römischen Kaiserzeit im Raum zwischen Havelseenplatte und Ostsee*, Berlin 1957, 23.

²⁹ Svoboda B., *Čechy a římské Imperium*, Acta Musei Nationalis Pragae II-A Historia, Praha 1948, 64.

³⁰ Motyková-Šneidrová K., 1965, 117.

³¹ Patek E., *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*, Diss. Pann. II—19, 1942, 113 n.

³² Fischer U., *Zu den Fibeln Almgren 101*, Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 50, 1966, 229 n., zejm. 254 n.

³³ Peškař I., *Výzkum v trati „Na rybníkách“ u Mikulova*, Přehled výzkumů 1956, Brno 1959, 43, 44.

³⁴ Např. Pescheck Chr., 1939, 32, obr. 25: 5; Nosek S., *Materiały do poznania*

kultury wenedzkiej, Światowit XVIII, 1947, 122, obr. 17; Jasnosz S., 1951, 108, 149, obr. 146: 9, 10, obr. 205: 4; Kostrzewski B., 1953, 212, obr. 100: 4, 5.

³⁵ Jahn M., *Die Heimat der Wandalen und Norwegen*, Acta Archaeologica VIII, København 1937, 164; Nosek S., 1947, 122, obr. 17; Svoboda B., 1948, 69, pozn. 27; Kostrzewski B., 1953, 184, obr. 55: 3 aj. Spony na území Německa např.: Beltz R., *Das Urnenfeld von Körchow*, Jahrb. des Ver. f. meckl. Gesch. LXXXV, 1921, 3—98, tab. XII: 108; Behm G., *Ein kaiserzeitliches Brandgrabengrab bei Pessin (Kreis Westhavelland)*, PZ XXIII, 1932, 261 n. Severské nálezy: Klindt-Jensen O., *Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age*, Acta Archaeologica XX, København 1949, 180, obr. 119, pozn. 511.

³⁶ Almgren O., 1923, 37 n., 45 n.; Mitscha-Märheim H., *Das germanische Brandgräberfeld am Galgengrund in Mistelbach, NÖ*, Archaeologia Austriaca 19/20, 1956, 186 n., zejm. 195, obr. 13: 3.

^{36a} Dosud blíže nezveřejněné nálezy vendlických spon Almgren 26/28 pocházejí ze žárového hrobu, odkrytého dodatečně na pohřebišti v Mikulově: Peškař I., *Žárový hrob ze starší doby římské u Mikulova*, Přehled výzkumů 1959, Brno 1960, 167. Vendická spona Almgren 37 s tětitvou vinutí ukrytou v trubičce (Almgren 37) pochází z Křížovan nad Dudváhom: Kolník T., *Nové ojedinělé nálezy spôn z doby římskej a sťahovania národov na juhozápadnom Slovensku*, SIA VI, 1958, 380—387, tab. I: 2.

³⁷ Almgren O., 1923, 15 n., Hostmann Chr., *Der Urnenfriedhof bei Darzau in der Provinz Hannover*, Braunschweig, 1874, 53; Wegewitz W., *Die langobardische Kultur im Gau Moswidi (Niederelbe) zu Beginn unserer Zeitrechnung*, Hildesheim 1937, 112; týž, *Der langobardische Urnenfriedhof von Tostedt-Wüstenhofen im Kreise Harburg*, Hildesheim und Leipzig 1944, 107 n.; Müller A. von, 1957, 21, 84, 85, mapa 13, 14; Schubart H., *Die frühromischen Fibeln in Mecklenburg*, Leipziger Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 1, 1955, 108 n.; Rangs-Borchling A., *Das Urnengräberfeld von Hornbek in Holstein*, Neumünster 1963, 20 aj.

³⁸ Frenzel W. — Radig W. — Reche O., 1935, 415, obr. 287 vpravo, obr. 289.

³⁹ Friesinger H., *Beiträge zur Besiedlungsgeschichte des nördlichen Niederösterreichs im 9.—11. Jahrhundert*, Arch. Austr. 37, 1965, 79 n.

⁴⁰ Garbsch J., *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*, München 1965, 29 n., obr. 4. Zde je uveden soupis literatury a starších nálezů.

⁴¹ Motyková-Šneidrová K., 1965, 119 n., tab. 31: 1, 2.

⁴² Vallašek A., *Hroby z doby římskej v Kostolnej pri Dunaji*, Musaica, Sborník filozof. fakulty Univerzity Komenského XII, 1961, 57, 61, tab. XX: 1; Kolník T., *Nové pohrebiskové nálezy z doby římskej na Slovensku*, AR XIII, 1961, obr. 294.

⁴³ Lamiová-Schmiedlová M., *Spony z doby římskej na Slovensku*, SZ AÚSAV 5, 1961, 36, 84, tab. IV: 4.

⁴⁴ Pič J. L., *Čechy na úsvitě dějin II-3*, Praha 1905, tab. LIX: 3, tab. LXXXII: 18; Garbsch J., 1965, 29, č. nál. 1b, 3a, 3b, 5, 5a, 6 atd.; Motyková-Šneidrová K., 1965, 119.

⁴⁵ Mitscha-Märheim H., 1956, 190, 209, obr. 2: 2, 3.

⁴⁶ Dušek M., *K otázce pravekého vývoje juhozápadného Slovenska*, SZ AÚSAV 6, 1961, 68, obr. 11, 11a, obr. 12, 12a; Kolník T., *K typológii a chronológii niektorých spôn z mladšej doby římskej na juhozápadnom Slovensku*, SIA XIII, 1965, 183 n., 186, obr. 3: 1, 2.

⁴⁷ B. Svoboda (*Destičkové spony mladší doby císařství římského*, PA XXXII, 1939—46, 40—70, zejm. 47 n., obr. 1. týž, 1948, 17) a K. Motyková-Šneidrová (1965, 121) počítají k časným destičkovitým sponám také sponu kosočtverečného tvaru z Pičhory. Spona má však poněkud mladší rysy, zejména delší zachycovač. Vzhledem k nezaručení nálezových celků z Pičhory není vyloučeno, že patří k nálezům z mladší části pohřebiště. K tomu též Thomas S., *Die provinzialrömischen Scheibenfibeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Berliner Jahrbuch f. Vor- und Frühgeschichte 6, 1966, 119 n., zejm. 142, obr. 8: 1.

⁴⁸ Např. Ritterling E., *Das frühromische Lager bei Hofheim im Taunus*, Nass.

Ann. 40, 1912, obr. 23, 42, tab. 10, 253, 261, 262; Keßler P. Th., *Ein früh römisches Brandgrab aus Weisenau bei Mainz*, Germania 11, 1927, 44 n., obr. 5: 6; Hawkes C. F. C. — Hull M. R., *Camulodunum, First Report on the Excavations at Colchester 1930—1939*, Reports of the Soc. of Antiquaries of London 14, Oxford 1947, 326; Haberey W., *Römische Grabhügel in Monreal (Kreis Mayen)*, Bonner Jhb. 148, 1948, 429 n., obr. 44: 6; Ulbert G., 1959, 68; Gavelle R., *Notes sur les fibules gallo-romaines recueillies à Lugdunum Convenarum (Saint-Bertrand-de-Comminges)*, Ogam XIV, 1962, 219, tab. 1—7 aj. V klaudivovském období se již ojediněle vyskytují i spony zdobené emaillem: Ulbert G., 1959, 68, tam další lit.

⁴⁹ Dušek M., 1961, obr. 12, 12a.

⁵⁰ K tomuto problému: Exner K., *Die provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinlande*, 29. BRGK, 1939, 31—121; Sellye I., *Császárkori emailmunkák Pannoniából — Les bronzes emailés de la Pannonie Romaine*, Diss. Pann. II-8, 1939; Svoboda B., 1939, 40—70. Barbarické nálezy zpracovala S. Thomasová, 1966, 119 n.

⁵¹ Raddatz K., *Der Thorsberger Moorfund, Gürtelteile und Körperschmuck*, Neumünster 1957, 19 n., zejm. 24 n., 27 n.

⁵² Friesinger H., 1965, 82, obr. 7: 3.

⁵³ Mitscha-Märheim H., 1956, obr. 13: 6.

⁵⁴ Kolník T., *Nové pohrebiskové nálezy z doby římské na Slovensku*, AR XIII, 1961, 822—854, obr. 294 vlevo.

⁵⁵ Eisner J., *Nové nálezy z doby římskoprovinciální na Trnavsku*, SMS XV, 1937, 203 n., 205, tab. I: 1.

⁵⁶ Raddatz K., 1957, 19 n.

⁵⁷ Motyková-Šneidrová K., 1965, 128 n.

⁵⁸ Almgren O., *Zur Bedeutung des Markomannenreiches im Böhmen für die Entwicklung der germanischen Industrie in der frühen Kaiserzeit*, Mannus V, 1913, 273.

⁵⁹ Eisner J., 1937, 204 n., tab. I: 1, 4; Kostrzewski B., 1953, 155 n., obr. 4: 1; Müller A. von, 1957, tab. 14: 1; Raddatz K., 1957, 25. Hachulska-Ledwos R., *Grób szkieletowy z okresu wpływów rzymskich odkryty koło kopca Wandy (Kraków-Nowa Huta)*, Materiały Arch. VII, 1966, 151 n., obr. 3: a, b.

⁶⁰ Raddatz K., 1957, 23, 24, 27, příklady na mapkách 1 a 2, kde je též soupis starší literatury a nalezišť. Formy typické pro slezskopolskou oblast např.: Kostrzewski B., 1953, obr. 9: 3, obr. 75: 1, obr. 100: 2, 6, obr. 166: 17, 18; týž, *Cmentarzyska z okresu rzymskiego w Czaczu i w Kokorzynie w pow. kosciańskim i w Pięckowie w pow. średzkim*, Fontes Arch. Posn. VI, 1956, 65 n., obr. 3: 1. Některé nálezy z Čech dosvědčují, že jednoduché přezky vystupují již souběžně s honosnými formami: Motyková-Šneidrová K., 1963, tab. XII: 16.

⁶¹ Pič J. L., 1905, tab. LIV: 4.

⁶² Motyková-Šneidrová K., 1965, tab. 35: 15.

⁶³ Jasnosz S., 1951, obr. 375: 17, obr. 382: 34; Kostrzewski B., 1953, obr. 9: 3, obr. 75: 1, obr. 100: 2, 6, obr. 195: 1 atd.

⁶⁴ Raddatz K., 1957, 28 n., mapka 3, zde je další literatura a soupis nalezišť.

⁶⁵ Hellich J., *Žárové hroby z doby císařství římského na Poděbradsku*, PA XXXI, 1919, 88 n., obr. 16: 5; Petersen E., 1940, 35 n., obr. 9: 2, obr. 11; Raddatz K., 1957, 45 n., mapka 6, zde je soupis starší literatury a nalezišť; Jasnosz S., 1966, 237 n., obr. 8—12.

⁶⁶ Raddatz K., 1957, 47; Krämer W., 1957, tab. 16: 21; Reinecke P., *Skelettgräber der frühen Kaiserzeit in Raetien*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 22, 1957, 36 n., obr. 4: 7; Ulbert G., 1959, tab. 17: 32—34 aj.

⁶⁷ Klindt-Jensen O., 1949, 34, obr. 6.

⁶⁸ Stimming R., *Früh römische Funde aus der Mark Brandenburg und ihrer Umgebung*, Mannus VII, 1915, tab. XLI: 19c.

⁶⁹ Raddatz K., 1957, 22.

⁷⁰ Říhovský J., *Hroby z římského období u Mikulova*, AR III, 1951, 37 n., 39.

- ⁷¹ Ondrouch V., *Bohaté hroby z doby římské na Slovensku*, Bratislava 1957, 37, obr. 8, tab. 7: 5.
- ⁷² Blume E., 1912, 43.
- ⁷³ Raddatz K., 1957, 30 n.
- ⁷⁴ Vyskytují se především v hrobech z pozdní fáze starší doby římské, provázeny sponami Almgrenovy V. skupiny a ostatními spínadly téže vrstvy.
- ⁷⁵ Motyková-Sneidrová K., *Noricko-panonská pásová kování opasků a jejich napodobeniny v Čechách*, PA LV, 1964, 350–362; t. a. ž. 1965, 127.
- ⁷⁶ V hrobě 6 z Velatic ležely zbytky obloukovitého kování Garbschova typu E 3, člunovitá kování typu a, nákončí a bronzové nýty, Garbsch J., 1965, 233, č. n. 771.
- ⁷⁷ Garbsch J., 1965, 224, č. n. 704.
- ⁷⁸ Eisner J., 1937, 205 n., tab. II: 1–6, 12, tab. III: 2–4; Kolník T., *Nové pohřební nálezy z doby římské na Slovensku*, AR XIII, 1961, obr. 294; Garbsch J., 1965, 229, 233, č. n. 730, 770.
- ⁷⁹ Preidel H., *Die germanische Kulturen in Böhmen und ihre Träger I*, Kassel 1930, 280 n., obr. 318 a 319. Autor soudil, že jde o kování skříněk. Tento názor se poprvé objevuje u V. Radimského a J. Szombathyho: *Urgeschichtliche Forschungen in der Umgebung von Wies in Mittelsteiermark*, MAGW XVIII, 1888, 95, obr. 31–33.
- ⁸⁰ Motyková-Sneidrová K., 1965, 127. Garbsch J., 1965, 128 n.
- ⁸¹ V prostoru středního Podunají např. Žlkovce: Kolník T., 1959, 153 n., tab. IV: 1–3.
- ⁸² Blume E., 1912, 53 n., obr. 56; Beltz R., *Das Urnenfeld von Körchow*, Jahrbuch der Ver. f. meckl. Gesch. LXXXV, 1921, 64 n.; Preidel H., 1930, 222; Uslar R., *Westgermanische Bodenfunde des ersten bis dritten Jahrhunderts nach Christus aus Mittel- und Westdeutschland*, Berlin 1938, 126; Voigt T., 1940, 85; Raddatz K., 1957; Müller A. von, 1957, 42, 43 aj.
- ⁸³ Např. Píř J. L., *Starožitnosti země České II-2*, Praha 1903, tab. XXIII: 1–4, 8, 9, 16, 22, 23 aj.
- ⁸⁴ Voigt T., 1940, 85 n. Většina nálezů v prostoru severně od Čech se nachází až v pozdějších souvislostech. Nechybějí proto názory, které hledají původ těchto nákončů v keltském prostředí v Čechách, odkud byla převzata nejprve germánským obyvatelstvem domácím a teprve později se rozšířila do oblastí severně od českého ústředí, Müller A. von, 1957, 42. Podobná nákončí ještě z období hadriánského sepsal v provinciích J. Garbsch; 1965, 104, zejm. 105 (typ R 2).
- ⁸⁵ Mitscha-Märheim H., 1956, obr. 2: 9.
- ⁸⁶ Např. Jasnosz S., 1951, obr. 147: 11.
- ⁸⁷ Müller A. von, 1957, 43, skupina B, tab. 15: b.
- ⁸⁸ Píř J. L., 1905, 123, tab. LXVI: 4.
- ⁸⁹ Raddatz K., *Zweck und Herkunft einer jungkaiserzeitlichen Ringform*, Offa 12, 1953, 73 d.
- ⁹⁰ Kraskovská E., 1959, 107, 123, obr. 62 a 63, tab. I: 6.
- ⁹¹ Beninger E., *Zwei germanische Funde von Wulzeshofen in Niederösterreich*, WPZ XIX, 1932, 215 n., zejm. 216 n., 222 n., obr. 3.
- ⁹² Blume E., 1912, 64 n.
- ⁹³ Wegewitz W., *Der langobardische Urnenfriedhof von Tostedt-Wüstenhöfen im Kreise Harburg*, Hildesheim u. Leipzig 1944, 115 n., obr. 98; Voss O. — Ørnsnes-Christensen M., *Der Dollerupfund*, Acta Archaeologica XIX, København 1948, 266 n., obr. 50 a 51.
- ⁹⁴ Blume E., 1912, 64 n., obr. 78 a 79.
- ⁹⁵ Tamtéž, 84 n.
- ⁹⁶ Müller A. von, 1957, 28; Schmidt-Thielbeer E., 1963, tab. IV: b.
- ⁹⁷ Voss O., 1948, 266, obr. 50; Raddatz K., 1957, 123.
- ⁹⁸ Raddatz K., 1957, 123.
- ⁹⁹ Tamtéž, 121 n.
- ¹⁰⁰ Voss O., 1948, 266 n., zejm. 269.
- ¹⁰¹ Kraskovská E., 1959, obr. 63.

- ¹⁰² Reinecke P., 1957, 56 n.
- ¹⁰³ Tamtéž, 56 n., obr. 2: 1, 2, obr. 4: 1, 2, obr. 6: 4, obr. 7: 1.
- ¹⁰⁴ Klindt-Jensen O., 1949, 161 n., obr. 107 a 108; Jahn M., *Zum Fernhandel vom Ostalpengebiet nach Skandinavien in der frühromischen Kaiserzeit*, Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte XXXVI, 1952, 93—101, obr. 1, tab. XIV. Na jihozápadním Slovensku např. Križovany: Eisner J., 1937, 205, tab. I: 5; Bratislava: Lamiová-Schmiedlová M., 1961, 11, tab. II: 3.
- ¹⁰⁵ Tischler F., *Fühlbüttel, ein Beitrag zur Sachsenfrage*, Kiel 1937, 48; Pescheck Ch., 1939, 39; Wegewitz W., 1944, 122 n., Jasnosz S., 1951, 266; Dymaczewski A., *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie, pow. Środa*, Fontes Arch. Posn. VIII—IX, 1957—1958, 413 n.; Müller A. von, 1957, 34.
- ¹⁰⁶ Beckmann B., *Studien über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Saalburg Jahrbuch XXIII, 1966, 17, tab. 1: 12, 14.
- ¹⁰⁷ Blume E., 1912, 107; Tischler F., 1937, 48, tab. 12; Wegewitz W., 1944, 121 n.; Müller A. von, 1957, 32.
- ¹⁰⁸ Beckmann B., 1966, 14 n., mapka 4.
- ¹⁰⁹ Motyková-Šneidrová K., 1965, 131, tab. 35: 5; Píř J. L., 1905, tab. LIII: 3, tab. LV: 19a; Preidel H., 1930, 204 n., obr. 227 a 228.
- ¹¹⁰ Přehled nálezů z bohatých hrobů stupně B názorně uvádí: Eggers H. J., 1949/50, 108—111, Tabelle I—II.
- ¹¹¹ Motyková-Šneidrová K., 1965, 131.
- ¹¹² Eisner J., 1937, 207, tab. II: 7—8; Kolník T., 1959, 153 n., tab. IV: 5.
- ¹¹³ Motyková-Šneidrová K., 1965, 130 n.
- ¹¹⁴ Tamtéž, 110 n., tab. 35: 5, tab. 41: 74.
- ¹¹⁵ Nejznámější příklady uvádí opět H. J. Eggers, 1949/50, 110, 111, Tabelle II; Vysoká: Ondrouch V., 1957, 34 n., tab. 7: 3a.
- ¹¹⁶ Almgren O., 1913, 276; Preidel H., 1930, 199.
- ¹¹⁷ Almgren O., 1913, 276; Beltz R., 1921, 59, 85, tab. 13: 92; Krüger F., *Das Reitergrab von Marwedel*, Festblätter des Museumsvereins für das Fürstentum Lüneburg, 1928, obr. 6: 8; Preidel H., 1930, 199 n., obr. 219; Pescheck Ch., 1939, 83, obr. 79: 2; Voigt T., 1940, 96 n.; Krämer W., 1953, tab. 16: 5 atd.
- ¹¹⁸ Krüger F., 1928, 33; Pescheck Ch., 1939, 84.
- ¹¹⁹ Krüger F., 1928, 33.
- ¹²⁰ Kolník T., 1959, 154, obr. 5.
- ¹²¹ Jahn M., *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr.*, Mannus-Bibl. 16, Würzburg 1916, 78—99; Preidel H., 1930, 243 n.; Wegewitz W., *Die langobardische Kultur im Gau Moswidi (Niederelbe) zu Beginn unserer Zeitrechnung*, Hildesheim 1937, 85, obr. 30—35 aj.
- ¹²² Mitscha-Märheim H., 1956, 196, 210, obr. 11.
- ¹²³ Poulik J., *Starí Moravané budují svůj stát*, Gottwaldov 1960, obr. 7.
- ¹²⁴ Jahn M., 1916, 125 n.
- ¹²⁵ Jahn M., 1916, 125; Wegewitz W., 1937, 95 n.; Voigt T., 1940, 91 n.; Müller A. von, 1957, 60.
- ¹²⁶ Motyková-Šneidrová K., 1965, 138 n.
- ¹²⁷ Jahn M., 1916, 134 n.
- ¹²⁸ Poulik J., 1960, obr. 7; zde je zobrazena puklice z Mikulova; o nálezech zbraní z oblasti středního Podunají naposled: Bóna I., *Beiträge zur Archäologie und Geschichte der Quaden*, Acta Arch. Hung. XV, 1963, 239 n., zejm. 292—298.
- ¹²⁹ Motyková-Šneidrová K., 1965, 138; typ Jahn M., 1916, 167 n., tab. III: 4a.
- ¹³⁰ Jahn M., 1916, 171 n., tab. III: 6.
- ¹³¹ Jahn M., 1916, 184 n., 188; Motyková-Šneidrová K., 1965, 140.
- ¹³² Publikaci všech nálezů z britunského pohřebiště v Mikulově připravuje I. Peškař.
- ¹³³ Mitscha-Märheim H., 1956, 196, 210, obr. 11 vpravo nahoře.
- ¹³⁴ Preidel H., 1930, 268, obr. 305b; Pescheck Chr., 1939, 74, obr. 75; celokovo-

vý nůž byl nalezen i v žárovém hrobě z Mušova, datovaném sponou s válcovitou hlavicí již do II. století.

¹³⁵ Beninger E., *Die Germanenzeit in Niederösterreich von Marbod bis zu den Babenbergern*, Wien 1934, 60 n., obr. 24.

¹³⁶ Píř J. L., 1905, tab. LII: 3, tab. LV: 17, tab. LXX: 8, tab. LXXIII: 4, tab. LXXX: 11 a další.

¹³⁷ Kolník T., 1959, 147, obr. 5, tab. II: 9.

¹³⁸ Peškař I., *Morava v 1. a 2. století n. l.*, kandidátská disertační práce, díl I—III, Brno 1964; Pernička R. M., *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*, Spisy University J. E. Purkyně v Brně — filosof. fakulta č. 112, Brno 1966.

¹³⁹ Asmus W. D., *Tonwarengruppen und Stammesgrenzen in Mecklenburg während der ersten beiden Jahrhunderte nach der Zeitwende*, Neumünster 1938, 3 n.; Müller A. von, 1957, 6 n.; Peškař I., 1964, 133 (terinovitá váza); Motyková-Šneidrová K., 1965, 145 n.; nechybějí ani jiná označení: Schwantes G., *Zur Entwicklungsgeschichte der Mäanderurnen des Elbgebietes*, PZ VII, 1915, 46 n.; Kuchenbuch F., *Die altmärkisch-osthannoverschen Schalenurnenfelder der spätrömischen Zeit*, Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder XXVII, 1938, 4 n.; Voigt T., 1940, 24 n. aj.

¹⁴⁰ Pernička R. M., 1966, 105, 138. Autor se domnívá, že Pomoraví patří již k okrajovým oblastem výskytu této výzdoby.

¹⁴¹ Procentní poměr keramiky zdobené kolečkem není ani v Čechách tak silný, jak by se zdálo. Z 89 zachovaných nádob z pičhorského pohřebiště nese tuto výzdobu pouze 21 kusů: Svoboda B., *Ein neuer Beleg für die Verbindung Böhmens mit dem nördlichen Elbgebiet*, Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 50, 1966, 263 n., zejm. 267.

¹⁴² Motyková-Šneidrová K., 1965, 143.

¹⁴³ Tamtéž, 144.

¹⁴⁴ Müller A. von, 1957, 8.

¹⁴⁵ Voigt T., 1940, 18 n., 24.

¹⁴⁶ Pernička R. M., 1966, tab. VIII: 4.

¹⁴⁷ Voigt T., 1940, 57 n.; Mitscha-Märheim H., 1956, 205, obr. 3: 2; Friesinger H., 1965, obr. 8: 1.

¹⁴⁸ Voigt T., 1940, 26 n., Müller A. von, 1957, 7 n.

¹⁴⁹ Svoboda B., 1948, 138 n.; Motyková-Šneidrová K., 1965, 144.

¹⁵⁰ Kolník T., 1959, tab. IV: 4, 7.

¹⁵¹ Schwantes G., 1915, 64; Eichhorn G., *Das Urnenfriedhof auf der Schanze bei Großromstedt*, Mannus-Bibl. 41, 1927, 21 n., 22 n.; Preidel H., 1930, 146 n.; Voigt T., *Gab es zur Spät-La-Tène-Zeit eine selbständige Kulturprovinz im Saalegebiet?*, Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 41/42, 1958, 409 n., zejm. 444; Motyková-Šneidrová K., 1965, 145 n.

¹⁵² Píř J. L., 1905, tab. XXXIX: 12, 14, 23, XXXVI: 11, XXXVII: 13, XXXIX: 13; Grbić M., *Rímsko-provinciální žárové hroby z Mikovic u Kralup*, OP III, 1924, 124—127; Preidel H., 1930, obr. 162; Voigt T., 1940, tab. XIX: 9, XXVIII: 4, XXXVIII: 7 aj.; t ý ž, 1958, 444; Motyková-Šneidrová K., 1965, 145 n.

¹⁵³ Pescheck Ch., 1939, 146 n., obr. 159—162; Voigt T., *Keramikfunde mit Rollstempel- (Rädchen)-Verzierung im östlichen Mitteleuropa*, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte (Gandert-Festschrift) 2, 1959, 170, tab. 47: 8.

¹⁵⁴ Peškař I., 1964, 171; Pernička R. M., 1966, 46 n., Motyková-Šneidrová K., *Osídlení z mladší doby laténské, z doby římské a stěhování národů v Záluží u Čelákovice II*, PA LI, 1960, 161 n., 168, 171, obr. 12: 8.

¹⁵⁵ Leciejewicz L., *Nowy grób z importami rzymskimi w Łęgu Piekarskim, pow. Turek*, Archeologia VII-1, 1955, 102 n., obr. 14: f.

¹⁵⁶ Peškař I., *Další hrob na pohřebišti z doby římské u Mikulova*, Přehled výzkumů 1957, Brno 1958; t ý ž, *Žárový hrob ze starší doby římské u Mikulova*, Přehled výzkumů 1959, Brno 1960, 167.

- ¹⁵⁷ Voigt T., 1940, tab. XII: 2, 4, tab. III: 4; Coblenz W., 1955, tab. 28: 6 aj.
- ¹⁵⁸ Kostrzewski B., 1953, 181, obr. 46: 12.
- ¹⁵⁹ Uslar R., 1938, 53 n.
- ¹⁶⁰ Peškař I., *Zárové hroby ze starší doby římské v Uherčicích na Moravě*, AR XIII, 1961, 25—33.
- ¹⁶¹ Šimek E., *Čechy a Morava za doby římské*, Praha 1923, 67 n.; Klindt-Jensen O., 1949, 24 n.; Břeň J., *Kostrové hroby starší doby římské v Čechách*, AR V, 1953, 518; Boesterd M. H. P. den, *The Description of the Collection in the Rijksmuseum G. M. Kam at Nijmegen 5*, The Bronze Vessels, 1956, 2 n., XX, tab. I: 4—10; Eggers H. J., *Eine römische Kasserolle aus der Weser bei Bremen und ihr Kreis*, Bremer arch. Blätter 4, 1965, 18—38, zde je nejnovější soupis provinciálních i barbarských nálezů; Motyková-Šneidrová K., 1965, 164 n.
- ¹⁶² Radnóti A., *Die römischen Bronzegefäße von Pannonien*, Diss. Pann. II—6, 1938, 19 n.
- ¹⁶³ Tejral J., *K otázce importu bronzových nádob na Moravu ve starší době římské*, PA LVIII, 1967 [v tisku].
- ¹⁶⁴ Willers H., *Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie*, Hannover-Leipzig 1907, 76, tab. VI: 6; Beltz R., *Die vorgeschichtlichen Altertümer des Großherzogtums Mecklenburg-Schwerin*, Schwerin 1910, 84, tab. 59; Hagen J., *Einzel-funde von Vetera 1910—1912*, Bonner Jahrb. 122, 1912, 401, tab. LIV: 14; Kunkel O., *Pommersche Urgeschichte in Bildern*, Stettin 1931, I, 83, II, tab. 88; Radnóti A., 1938, tab. III: 11, tab. XIX: 2; Schuldt E., *Frühgeschichtliches Kunstgewerbe der ersten sechs Jahrhunderte unserer Zeitrechnung*, Schwerin 1961, tab. 1 a 2.
- ¹⁶⁵ Kunkel O., 1931, tab. 88; Schuldt E., 1961, tab. 2.
- ¹⁶⁶ Willers H., 1907, 76, tab. VI: 7; Kunkel O., *Ein neuer pommerscher Kasserollenfund*, Germania 16, 1932, 145 n., obr. 1; Müller A. von, 1957, 126, tab. 2: d; Wegewitz W., 1961/62, 93, obr. 9 aj.
- ¹⁶⁷ Kolník T., 1959, 144 n., obr. 7: 1, 2, tab. III: 2 a další.
- ¹⁶⁸ Radnóti A., 1938, 39 n.; Barb A., 1938, 178 n., 194 n., 198 n., 202 n. atd.; Alföldy G., *Bronze Vessels in the Burial Rites of the Native Population in North-Pannonia*, Archeologia XI, 1959/1960, 1 n., zejm. 4, 5, č. nál. 7, 16, 21, 29, 32 aj.; Garbsch J., 1965, 199, tab. 41: 10, 11.
- ¹⁶⁹ Radnóti A., 1938, 57, tab. XV: 5, tab. XVII: 27.
- ¹⁷⁰ Ekholm G., *Romerska vinskopar och kärl av Hemmoortyp i Skandinaviska fynd*, Upplands Fornminnes förening Tidskrift XLV-2, 1934, 8, obr. 3, nález I: 24; Norling-Christensen H., *Dalenfundet. Et gravfund fra romersk importgods*, Fornvännern 34, 1939, 288 n., obr. 1—6.
- ¹⁷¹ S analogickou výzdobou se setkáváme např. na pánvi z Borówiek v Polsku: Majewski K., *Importy rzymskie w Polsce*, Wrocław 1960, 88, tab. XLVI.
- ¹⁷² Willers H., 1907, 86; Ekholm G., 1934, 9, 36 n.; Radnóti A., 1938, 55 n.; Eggers H. J., *Der römische Import im Freien Germanien*, Hamburg 1951, 172 n., Beilage 60. Nálezy ze Zohoru a Vysoké: Ondrouch V., 1957, 18 n., 46, obr. 2 a 11, tab. 3, tab. 10, tab. 11: 1; Kraskovská E., 1959, 101 n., 145, obr. 2: 1, 1ab, tab. I: 1ab; Kolník T., 1959, 145, 147, obr. 2, tab. I: 1.
- ¹⁷³ Ondrouch V., 1957, 20 n., obr. 3, tab. 4.
- ¹⁷⁴ Norling-Christensen H., *Der Faurskov-Fund*, Acta Archaeologica VIII, København 1937, 170 n., obr. 5; Schauer P., *Zwei römische Bronzekasserollen aus Heddernheim (Nida)*, Fundberichte aus Hessen 5 u. 6, 1965/66, 49—77.
- ¹⁷⁵ Ondrouch V., 1957, 41 n., obr. 10, tab. 9, tab. 11: 3.
- ¹⁷⁶ Ekholm G., 1934, 10 n.
- ¹⁷⁷ Kraskovská E., 1959, 102, obr. 16—18.
- ¹⁷⁸ Eggers H. J., 1951, 174 n., typ 159, Beilage 68; Kolník T., 1959, 152 n., obr. 7, tab. III: 1.
- ¹⁷⁹ Eggers H. J., 1951, 176, Beilage 70.
- ¹⁸⁰ Ondrouch V., 1957, 31 n., obr. 6, tab. 7: 4b; Kraskovská E., 1959, 106, 116 n., obr. 55—58.

- ¹⁸¹ Kraskovská E., 1959, 100, obr. 6.
- ¹⁸² Tamtéž, 103 n., obr. 26, 27, 29 a 30.
- ¹⁸³ Willers H., 1907, 124, obr. 51; Pernice E., *Der Grabfund von Lübsow bei Greifenberg i. P.*, PZ IV, 1912, 134 n., tab. 11: 2, obr. 5; Ekholm G., *Zur Geschichte des römisch-germanischen Handels*, Acta Archaeologica VI, København 1935, 61, obr. 4; Lendel H. — Schmidt E. — Raschke G., *Das wandalische Fürstengrab von Goslawitz-Wichulla bei Oppeln OS.*, Mannus 27, 1935, 300 n., 305, obr. 9, 11, 12 a 13; Radnóti A., 1938, 108 n., tab. IX: 47, tab. XXXI: 2; Raschke G., *Die Ausgrabung des Fürstengrabes von Ehrenfeld im Kreise Oppeln*, Altschlesien 8, 1939, 52 n., obr. 7: 8; Petersen E., 1940, 37, obr. 1; Eggers H. J., 1949/50, 61 n.; Stenberger M., *Det forntida Sverige*, Stockholm 1964, 414 n., obr. 180.
- ¹⁸⁴ Mitscha-Märheim H., 1956, 197 n., 207, obr. 13: 7—9.
- ¹⁸⁵ Ondrouch V., 1957, 13 n., tab. 1 a 2.
- ¹⁸⁶ Červinka I. L., *Morava za pravěku*, Brno 1902, 299, obr. 141.
- ¹⁸⁷ Voss O. — Ørsnes-Christensen M., *Der Dollerupfund*, Acta Archaeologica XIX, København 1948, 209 n., 243, obr. 37; Ekholm G., 1935, 64 n., obr. 9; Wegewitz W., 1937, tab. 32; Schuldt E., 1961, tab. 16 a 17; Slomann W., *En ny romersk bronzekjel fra Østfold*, Årbok 1958—1959, Oslo 1960, 13 n., obr. 4—8 aj.
- ¹⁸⁸ Voss O. — Ørsnes-Christensen M., 1948, 243, obr. 37.
- ¹⁸⁹ Rovněž u soudkovitých věder se ojediněle setkáváme s propracovanějšími atásemi typu Wiechula: Pernice E., 1912, 136, pozn. 1.
- ¹⁹⁰ Eggers H. J., 1951, 169, Beilage 38, tab. 10, typ č. 100.
- ¹⁹¹ Ekholm G., *Die Einfuhr von Bronzeschüsseln der römischen und merowingischen Zeit nach Skandinavien, Ein Beitrag zur Geschichte des römisch-germanischen Handels*, Altschlesien 5, 1934, 274 n., 248, tab. XLVII; Wegewitz W., *Die Langobarden an der Niederelbe* v: Reinerth H., *Vorgeschichte der deutschen Stämme II*, 744 n., tab. 342: 1.
- ¹⁹² Radnóti A., 1938, 128, tab. XXXVIII: 2; Boesterd M. H. P. den, 1956, tab. VIII: 172.
- ¹⁹³ Ondrouch V., 1957, 26 n., obr. 5, tab. 6, tab. 7: 1; Kraskovská E., 1959, 105 n., 118 n., obr. 42—45.
- ¹⁹⁴ Radnóti A., 1938, 85; Werner J., *Die Bronzekanne von Kelheim*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 20, 1954, 61, 63, pozn. 52, obr. 6: 4.
- ¹⁹⁵ Boesterd M. H. P. den, 1956, 26 n., č. 70—78, tab. IV: 70, 73 XVI, 64 n., č. 224—230, tab. IV, X a XVI; Radnóti A., *Eine Bronzekanne aus Augsburg*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 25, 1960, 115 n., 117, 123 n., č. nál. 55—69; Haberey W., 1948, 432, obr. 44: 8.
- ¹⁹⁶ Kraskovská E., 1959, 105 n., 120 n., obr. 47—51.
- ¹⁹⁷ Radnóti A., 1938, 159 n., tab. XIV: 77, XXXIX: 2, XL: 1, 2.
- ¹⁹⁸ Mitscha-Märheim H., 1956, 195, 207, obr. 10.
- ¹⁹⁹ Kraskovská E., 1959, 102, 127 n., obr. 24, 24a, 25, 67, tab. I: 1, 2; Kolník T., 1959, 146 n., obr. 4, tab. I: 2.
- ²⁰⁰ Kraskovská E., 1959, 102, 126 n., obr. 22 a 23, tab. I: 3, 5. Zlomky a slitky nádoby z Velatic jsou uloženy v Moravském muzeu.
- ²⁰¹ Ondrouch V., 1957, 38 n., obr. 9, tab. C, tab. 8.
- ²⁰² Eggers H. J., 1951, 178, Beilage, 84, tab. 14: 185, 186.
- ²⁰³ Kolník T., *Pohřebisko v Bešeňove*, SIA IX, 1961, 220 n., 257, tab. I: c. Z území Moravy např. ještě v Břeclavi (obr. 21: 5).
- ²⁰⁴ Mitscha-Märheim H., 1956, 208.
- ²⁰⁵ Viz pozn. 7 a 15.
- ²⁰⁶ Kolník T., *Nové pohřebiskové nálezy z doby římské na Slovensku*, AR XIII, 1961, 822 n.
- ²⁰⁷ Mistelbach, žár. hrob 4: Mitscha-Märheim H., 1956, 188 n., obr. 2; Kostolná, žár. hrob 31: Kolník T., *Pohřebisko v Bešeňove*, 245. Viz též Sierosław: Schumann H., Zeitschrift f. Ethnologie XXIV, 1892, 497 n., obr. 5 a 6; Stupsk, žár. hrob 16: Reinbacher E., 1964, 156, tab. 27: 1, 2, 5 [v Polsku].

- ²⁰⁸ Mistelbach, žár. hrob 9: Mitscha-Märheim H., 1956, 192, obr. 7; viz. též Wymysłowo, žár. hrob 146: Jasnosz S., 1951, obr. 116, a hrob 212, tamtéž, obr. 198; Kleinzerbst, žár. hrob b: Seelmann H., *Einige vorgeschichtliche Funde aus Anhalt*, Jahresschrift Halle III, 1904, 74 n., 84, tab. VIII: 15—18.
- ²⁰⁹ Mistelbach, žár. hrob 4: Mitscha-Märheim H., 1956, 188 n., obr. 2; Kostolná, žár. hrob 50: Kolník T., 1965, 186, obr. 3: 1, 2.
- ²¹⁰ Mistelbach, žár. hrob 1: Mitscha-Märheim H., 1956, 188, obr. 1: 1—4.
- ²¹¹ Říhovský J., 1951, 39.
- ²¹² Mistelbach, žár. hrob 10 a 12: Mitscha-Märheim H., 1956, 192 n., 195 n., obr. 8, obr. 19: 3; Vracov, žár. hrob.
- ²¹³ Velatice, žár. hrob 6; Vracov, žár. hrob.
- ²¹⁴ Mistelbach, žár. hrob 4.
- ²¹⁵ Mistelbach, žár. hrob 7: Mitscha-Märheim H., 1956, 192, obr. 5; Láb, žár. hrob: Eisner J., *Žárové pohřebiště ze starší doby římskoprovinciální v Lábu (Brat.)*, OP V, 1926, 53 n., tab. III; Krížovany nad Dudváhom, žár. hrob I: Eisner J., 1937, 205, tab. I: 5—8.
- ²¹⁶ Velatice, žár. hrob 6. Podobné poměry byly patrně i na jihozápadním Slovensku. Za laskavou informací vděčím T. Kolníkovi.
- ²¹⁷ Potzneusiedl, Weiden am See, mohyla I: Barb A., 1938, 178 n., 196 n.
- ²¹⁸ Břeclav, žár. hrob; Velatice, žár. hrob 6; Malacky, žár. hrob 2; Zohor, žár. hrob a kostr. hroby 3—5.
- ²¹⁹ Velatice, žár. hrob 6; Zohor, kostr. hrob 3 a 4; Bešeňov, žár. hrob A: Kraskovská L., 1959, 101 n.; Kolník T., 1959, 144 n.; t ý ž, *Pohřebisko v Bešeňove*, 210 n., tab. I: A.
- ²²⁰ Eggers H. J., 1949/50, 108, 109, Tabelle I; t ý ž, 1955, 205, obr. 6: B; např. Groß-Romstedt, žár. hrob n. d. 1910 a n. b. 1910; Eichhorn G., 1927, 292; Bornitz, hrob A: Voigt T., 1940, 123 n.; Bornitz, hrob 6: Eggers H. J., 1965, 27, č. nál. 12; Dörnten: Eggers H. J., 1951, 117, č. nál. 963; Körchow, hrob 20 a 28: Beltz R., 1921, 38, 39, 89; Lubieszewo, hrob III/1913: Eggers H. J., 1949/50, 71, tab. 2 a 3; Poggendorf: Eggers H. J., *Ein frühkaiserzeitlicher Grabfund von Poggendorf, Kreis Grimmen, Vorpommern*, PZ XXIII, 1932, 248 n.
- ²²¹ Eggers H. J., 1949/50, 108, 109, Tabelle I; t ý ž, 1955, 205, obr. 6: B; sem patří náleзовé celky z Espe, Møllegaard, Nørre Brody, Wiechuły, Łęgu Piekarského. K nim lze ještě přiřadit soubory ze Sierosławi: Schumann H., 1892, 497 n.; Paarup: Eggers H. J., 1951, 83, č. nál. 134; Sperrestrup: tamtéž, 87, č. nál. 221; Kuhbieru, hrob 45: Müller A. von, 1957, tab. 2: d, aj.
- ²²² Eggers H. J., 1949/50, 108, 109, Tabelle I; t ý ž, 1955, 205, obr. 6; náleзовé celky z Hoby, Lubieszewa I/1908 a II/1908, Hagenowa, Rzadzdu II. Podobné zastoupení typů je např. i v hrobě 150 z Putensenu: Wegewitz W., 1961/62, 91—118.
- ²²³ Eggers H. J., 1955, 229 n.
- ²²⁴ Nissen H. — Koenen C. — Lehner H. — Strack L., *Novaesium*, Bonner Jahrb. 111/112, 1904, tab. 24: 11, tab. 32: 8—17, tab. 33A: 14, 15, 25, 38, 41; Ritterling E., 1912, 121 n., obr. 40, tab. 8: 98—144, tab. 9: 145—149, 153, 156, tab. 14: 27, 30—39; Preidel H., 1928, 90 n., 93; Revellio P., *Kastell Hüfingen*, Germania 13, 1929, 43, obr. 5: 1; Eggers H. J., 1955, 213, pozn. 16—21, zde je další literatura; Ulbert G., 1959, 64 n., 66, 74; Kossack G., *Frühe römische Fibeln aus dem Alpenvorland und ihre chronologische Bedeutung für die germanischen Kulturverhältnisse*, Aus Bayerns Frühzeit 62, 1962, 125—137, zejm. 127.
- ²²⁵ Krämer W., 1957, 63—66, 76, tab. 13: 11, tab. 14: 3—7, tab. 17: 14 aj.
- ²²⁶ Barb A., 1938, 178 n.
- ²²⁷ Haberey W., 1948, 429 n., obr. 44.
- ²²⁸ Ritterling E., 1912, 128 n., tab. 9: 145—149, 153, 156 — typ III a; Nissen H. — Koenen C. — Lehner H. — Strack L., 1904, tab. 25: 11; Preidel H., 1928, 93; Krämer W., 1957, 64, 76, tab. 14: 3—7; Ulbert G., 1959, 66; Kossack G., 1962, 127.
- ²²⁹ Kossack G., 1962, 128.

²³⁰ Kovrig I., *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Diss. Pann. II-4, 1937, 117; Gerhardt K. — Maier R. A., *Nortische Gräber bei Hörafing im Chiemgau*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 29, 1964, 119 n., 121 n., hrob 2; Garbsch J., 1965, 179 n., č. nál. 246: 5; 185, č. nál. 256: 1; 187, č. nál. 266: 8; 192, č. nál. 301: 2, 3; 207, č. nál. 455: 1 aj.

²³¹ Chlingensperg M. von, *Die römischen Brandgräber bei Relchenhall in Oberbayern*, Braunschweig 1896, tab. IV: 7, 8; Müller-Karpe H., *Ein römisches Gebäude in Gauting (Oberbayern)*, Germania 30, 1952, 268 n., obr. 2: 2, 4; Christlein R., *Ein römisches Gebäude in Marzoll*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 28, 1963, 55, obr. 35: 2; Walke N., *Das römische Donaukastell Straubing-Sorviodurum*, Berlin 1965, tab. 93: 3 aj.

²³² Moberg C. A., *Almgren 68. Om dateringen av en fibulaform från romersk järnålder*, Fornvännen 44, 1949, 119—130.

²³³ Voigt T., 1940, 69; Ulbert G., *Der Lorenzberg bei Epfach — Die frühromische Militärlagerstation*, München 1965, 41 n., 43, tab. 1: 8.

²³⁴ Almgren O., 1923, 23 n., 26, tab. III. 51—53; Preidel H., 1928, 91; Ulbert G., 1959, 64.

²³⁵ Willers H., 1907, 76, tab. VI: 6.

²³⁶ Radnóti A., 1938, 45, pozn. 55.

²³⁷ Nissen H. — Koenen C. — Lehner H. — Strack L., 1904, 409, tab. XXXII: 14.

²³⁸ Eggers H. J., 1955, 213.

²³⁹ Krämer W., 1957, 66, tab. 17: 14.

²⁴⁰ Hagen J., 1912, 363 n., 401, tab. LIV: 14.

²⁴¹ Behrens F., *Neue und ältere Funde aus dem Legionskastell Mainz, 4. Kastellbericht*, Mainzer Zeitschrift XII/XIII, 1917—18, 21 n., obr. 3: 4.

²⁴² Ulbert G., 1959, 74.

²⁴³ Barb A., 1938, 178 n.; Simonett Ch., *Tessiner Gräberfelder*, Basel 1941, 21, 109 n., obr. 90.

²⁴⁴ Souhrnně: Eggers H. J., 1965, 213, pozn. 16, 18, 19, tam další literatura; Klindt-Jensen O., 1949, 20; Boesterd M. H. P. den, 1956, 8; Hawkes C. H. C. — Hull R., 1957, 334.

²⁴⁵ Norling-Christensen H., *Kasserole med tre huller aller tredelt hul i skaftet*, Aarbøger 1952, 166—194, 174, pozn. 14; Kern J. H. C., *Zwei römische Bronzekasserollen mit Signatur des P. Cippius Polybius in Leiden*, Hommages à Grenier 1962, 871—883, zejm. 873 n.

²⁴⁶ Barkóczi L. — Bónis E., *Das frühromische Lager und die Wohnsiedlung von Adony*, Acta Arch. Hung. IV, 1954, 129 n., 163, č. 13, obr. 15: 2.

²⁴⁷ Radnóti A., 1938, 59; Fülep F., *Das frühkaiserzeitliche Gräberfeld von Vasas*, Acta Arch. Hung. IX, 1959, 371 n., 391.

²⁴⁸ Např. naběračky a cedníky typu Eggers 160 a 162, mísy s omegovitými držadly, vedra typu Wiechula, některé druhy konvic atd.

²⁴⁹ Isings C., *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen/Djakarta 1957, 18 n., 19 n., 20; Berger L., *Römische Gläser aus Vindonissa*, Basel 1960, 9 n., 12, 17, 19 n., tab. 1: 16, 17, tab. 2: 18—27.

²⁵⁰ Berger L., 1960, 9 n., 12, 17, 19 n., tab. 1: 16, 17, tab. 2: 18—27.

²⁵¹ Nový soupis nálezů je u H. J. Eggerse, 1965, 18 n., 34—38, obr. 5 a 6.

²⁵² Novotný B., *Žárové hroby z doby římské z Nymburka*, PA XLIV, 1953, 215 n., obr. 3; Motyková-Šneidrová K., 1963, 61 n., tab. XXVII: 9, 10.

²⁵³ Radnóti A., 1938, 39 n., 55, tab. III, XV: 5, XVI: 1—2, XIX: 2—5, XX: 1, 2, XXI: 5 aj.; Alföldy G., 1961, 4 n., č. nál. 3, 7, 8, 16, 19, 21, 29, 32.

²⁵⁴ Swoboda E., *Carnuntum, seine Geschichte und seine Denkmäler*, Graz-Köln 1958, 75 n., 107.

²⁵⁵ Bornitz: dvě pánve s půlměsícovitým výřezem v terčovitém zakončení držadla, Museum Halle, inv. č. 40: 35 a 42: 101; Klein-Zerbst, více dokladů, Eggers H. J., 1951, 133, 173, č. nál. 1523 až 1528; Schmidt-Thielbeer E., 1963, 943 n., tab. III: e, tab. IV:

1 aj.; Schladitzsch: Eggers H. J., 1949/50, 108 n., Tabelle I; t ý ž, 1951, 135; Prosiitz: Coblenz W., 1955, 107, tab. 32: 9; Beudefeld: Schulz W., *Funde aus dem Beginne der frühgeschichtlichen Zeit*, Jahresschrift d. sächs.-thür. Länder XI, 1925, 48, tab. XIII: 3 (miska Eggers 182).

²⁵⁶ Motyková-Sneidrová K., 1965, 172, tab. 35.

²⁵⁷ Materiál z pohřebiště v Třebusicích je připravován k publikaci K. Motykovou-Sneidrovou, které srdečně děkují za veškeré informace.

²⁵⁸ Motyková-Sneidrová K., 1965, tab. 35: 7–10.

²⁵⁹ Hellich J., 1919, 88 n., obr. 16.

²⁶⁰ Např. o některých hrobech z Dobřichova-Piřhory, zejména o hrobu 131, který obsahoval trubkovitou sponu přibližně Almgren 75 s poměrně vysokým zachycovačem, železnou sponu vojenskou a zlomek spony s očky. Zda tento fragment k celku přísluší, zůstává však vzhledem k nezaručení celků z Piřhory otázkou. Naposled se o hrobě zmiňuje A. Rybová: *Poznámky k pohřebišti ze starší doby římské na Piřhoře-Dobřichově*, Acta Univ. Car., Sborník prací k počtē 60. narozenin akademika J. Filipa, Praha 1959, 241 n., 246.

²⁶¹ Nejvýraznějším reprezentantem tohoto horizontu je např. pohřebiště v Prosiitz: Coblenz W., 1955, 37–110, tab. 9–44; dále pohřebiště v Hänichenu: Frenzel W. — Radig W. — Reche O., 1935, 415; většina hrobů z Kleinzerbstu: Seelmann H., 1904, 84, tab. VIII; Voigt T., 1940, 100, 157, 193, 194; Schmidt-Thielbeer E., 1963, 943–949, tab. III, IV aj.

²⁶² Kromě bohatých hrobů z Wiechuley, Łęgu Piekarského a některých starších nálezů, jsou to např. početné nálezové celky ze Slezska a z velkých pohřebišť na Poznaňsku. Pescheck Ch., 1939, 155, obr. 14, 17, 19, 25: 4–5; 30, 31, 46, 53, 73, 110, 163, 185, 187 aj.; Jasnosz S. 1951, obr. 17, 52, 54, 95, 103, 110, 116, 124, 137, 198, 205, 225, 268, 297, 314, 327, 337, 349, 359, 375 a další; Kostrzewski B., 1953, obr. 3, 4, 8, 9, 16, 69, 73, 75, 78, 90, 100, 112, 166, 195 aj.; t ý ž, 1956, obr. 3, 12, 13, 15–18, 20 atd., Abramowicz A. — Lepówna B., 1957, tab. XVIII aj.

²⁶³ Hachmann R. — Kossack G. — Kuhn H., *Völker zwischen Germanen und Kelten*, Neumünster 1962, 85.

²⁶⁴ Tamtéž, 84 n., pozn. 42–44.

²⁶⁵ Christlein R., *Datierungsfragen der spätlatènezeitlichen Brandgräber Südbayerns*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 29, 1964, 241 n., 245 n.

²⁶⁶ Nejlépe je tento zjev patrný na pohřebišti v Großromstedtu, jehož rozbor by si vyžádal zvláštní pozornosti; viz též Christlein R., 1964, 241 n.

²⁶⁷ Moberg A. C., 1949, 119 n.

²⁶⁸ Dobiáš J., 1964, 149 n., zde je další literatura.

²⁶⁹ Naposled Kolník T., *Nové pohřebiskové nálezy z doby římské na Slovensku*, AR XIII, 1961, 829.

²⁷⁰ Tacitus, *Ann.*, XII-30, 1 a *Hist.*, III-5, Dobiáš J., 1964, 154 n., pozn. 58, 63–68.

²⁷¹ Plinius, *Nat. hist.*, XXXVII-3, 45; Dobiáš J., 1964, 154, pozn. 59.

²⁷² Jeden z prvních vystoupil s touto myšlenkou L. Niederle: *O počátcích dějin zemí českých*, ČCH VI, 1900, 11, 202 n., Mitscha-Märheim H., *Der Südzug der böhmischen Markomannen an die NÖ. Donau*, Mitteilungen der Urgeschichtl. Arbeitsgem. in der Anthropol. Ges. in Wien I, 1950, č. 9/10, 1–5; Dobiáš J., 1964, 151, pozn. 28–30, zde je další literatura.

²⁷³ Šimek E., 1923, 139 n.; Mitscha-Märheim H., 1950, 3; Dobiáš J., 1964, 151, 209, pozn. 127.

²⁷⁴ Dobiáš J., 1964, 151, pozn. 30. Kromě některých keramických tvarů, které jsme uvedli např. z Uherčic, jsou to podle našeho názoru také železné varianty trubkovitých spon, které jsou společné jak oblasti moravsko-slovenské, tak slezsko-polské.

²⁷⁵ Dobiáš J., 1964, 154, pozn. 57.

²⁷⁶ Tacitus, *Germ.*, 42; Mitscha-Märheim H., 1950, 3 n.; Dobiáš J. 1964, 151.

Die Anfänge der römischen Kaiserzeit vom Gesichtspunkt der Grabfunde

Jaroslav Tejral

Die in letzter Zeit erfolgte Häufung von Funden erfordert eine Umwertung der älteren Konzeptionen über die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Mähren. Im Großteil der bisherigen Arbeiten ging man beim Studium dieser Thematik insbesondere vom Siedlungsmaterial aus, dessen chronologische Beweisfähigkeit und Aussagekraft, sofern es sich um die ältesten Denkmäler handelt, etwas beschränkt ist. Bei einem Mangel an Funden aus geschlossenen Siedlungsobjekten verbleiben deshalb die Grabverbände die verlässlichste Grundlage.

In Anbetracht der geographischen Gegebenheiten des Landes, das nach Süden zu offen liegt, hängen die mährischen Fundstellen unmittelbar mit den Gräberfeldern im nördlich von der Donau liegenden Teil Niederösterreichs und in den westlichen Partien der Südslowakei zusammen. Die kartographisch erfaßten Fundstellen geben in der linksseitigen Uferzone der mittleren Donau im wesentlichen zwei Siedlungsgebiete zu erkennen, die voneinander durch die Kämme der Kleinen und Weißen Karpaten getrennt sind. Das erste von ihnen, dessen Achse die March bildet und dessen Fundgut hier behandelt wird, umfaßt den überwiegenden Teil Südmährens, das Gebiet Niederösterreichs nördlich der Donau und die Marchtalfundstellen in der Westslowakei. Das zweite Siedlungsgebiet beginnt beim Ostfuß der Karpaten und nimmt beinahe das ganze südslowakische Tiefland ein.

Die Epoche, die eingehend untersucht wurde, umfaßt eine Zeit, die einerseits mit der primären Häufung der Grabfunde beginnt, anderseits durch die spätflavische bis traianische Epoche umgrenzt ist. Diese Einteilung gründet sich nicht nur auf die Bodenfunde, sondern auch auf das historische Geschehen, d. h. die neue Etappe im Verhältnis der Germanen nördlich der Donau zu Rom. Hierher werden folgende Fundstellen gereiht: Břeclav (Bez. Břeclav), Brandgrab, Bzenec (Bez. Hodonín), Brandgrab, Drásov (Bez. Brno-Land), Brandgrab, manche Brand- und Skelettgräber auf der Nekropole von Mikulov (Bez. Břeclav), das Brandgrab IV aus Nedakonice (Bez. Uherské Hradiště), Brandgräber aus Uherčice (Bez. Břeclav), die Brandgräber 1, 4, 5 und 6 wie auch das Skelettgrab 17 aus Velatice (Bez. Brno-Land), Vracov (Bez. Hodonín), Brandgrab, das Brandgrab [aus dem J. 1945] aus Žarošice und der Inhalt eines der Brandgräber aus Želetice (Bez. Hodonín). Aus dem nördlich von der Donau liegenden Teil Niederösterreichs gehört hierher das Inventar der Brand- und Skelett(?) -Gräber aus Altenmarkt i. Talle, die Brandgräber aus Eggendorf und insbesondere die Gräber 1—13 des Brandgräberfeldes von Mistelbach. Aus

nächster Nähe des Marchflusses sind es die Brandgräber aus Mannersdorf a. d. March, Marchegg, das Skelettgrab aus Baumgarten a. d. March, die Skelettgräber aus Schleinbach und die Funde aus Ulrichskirchen. Von der slowakischen Seite des Flusses zählen zu den genannten Fundstellen die Brandgräber aus Láb, Malacky und Zohor, ebenso die Skelettgräber aus Vysoká und Zohor (alle Bez. Bratislava-Land).

Das archäologische Material, das diese Gräberfelder bieten, unterscheidet sich in vieler Hinsicht davon, woran wir in Böhmen gewohnt sind. Die häufigste Spangenart sind die kräftig profilierten Fibeln, und zwar ihre jüngeren Varianten, die als Typ Almgren 68 bezeichnet werden könnten (29 bis 30 Stück von 8 bis 9 Fundstellen). Die älteren Typen Almgren 67 sind hingegen ganz vereinzelt vertreten (1 bis 2 Stück), was auffallend mit den Verhältnissen in den Grabverbänden des böhmischen Siedlungsgebietes kontrastiert, wo die Situation völlig umgekehrt ist. Ähnlich ist es auch mit den Augenfibeln. Während die jüngeren Varianten Almgren 51—53 und Almgren 57 auf dem untersuchten Gebiet nicht fehlen, sind die klassischen Formen Almgren 45, die in großer Zahl aus dem Raum der böhmischen Ökumene bekannt sind, vorläufig aus dem Marchtal nicht belegt. Ein verhältnismäßig häufiger Typ sind die frühen eingliedrigen Trompetenfibeln, unter denen Stücke hervortreten, die mit Inkrustation — ausgeführt mit einem Drähtchen aus anderem Metall — verziert sind. Ebenfalls sind die Rollenkappenfibeln Almgren 26 relativ zahlreich und der überwiegende Teil von ihnen kam im nördlicheren Abschnitt des untersuchten Gebietes zum Vorschein, d. h. in Südmähren. Unter ihnen hebt sich ganz besonders eine Silberfibel aus dem Brandgrab 6 in Velatice hervor. Erwähnenswert sind von den charakteristischen provinziellen Exemplaren die Stützplattenfibeln mit zwei Knoten (Knöpfen), von denen die meisten zum Typus Garbsch 236c gehören, und vor allem die Frühformen der provinziellen Scheibenfibeln. Sie erscheinen ebenfalls im Raum östlich der Kleinen Karpaten und bezeugen Konnexionen des barbarischen Milieus nördlich der mittleren Donau zu den rheinländischen Produktionszentren.

Der Großteil der Schnallen aus dem untersuchten Gebiet gehört zu den jüngeren Varianten der Achterschnallen oder der Schnallen mit eingerollten Bügelenden. Das Exemplar aus Žarošice ist eine Nachahmung der provinziellen Schnallen und in Anbetracht des Charakters der durchbrochenen Verzierung auf der Riemenkappe ist ihre unmittelbare provinzielle Herkunft nicht ausgeschlossen. Verhältnismäßig häufig erscheinen bereits ebenfalls hufeisenförmige Schnallen mit geradem Dorn. Es fehlen auch nicht Reste von norisch-pannonischen Gürtelgarnituren mit Riemenzungen. Der überwiegende Teil der Riemenzungen meldet sich zu den Formen mit wulst- und vasenartigen Motiven als Verzierung, die für die Kleinfunde der älterrömerzeitlichen Metallindustrie so typisch sind.

Ein wertvoller Fund ist der Goldarmring aus dem Skelettgrab 5 von Zohor. Man kann ihn zur Gruppe der Schildkopfarmringe reihen. Obwohl das Verbreitungsgebiet ähnlicher Formen die nördliche baltische Küstenzone ist, insbesondere das untere Weichseltal, findet man entsprechende Parallelen für das Stück aus Zohor eher unter dänischen Funden. Der Autor neigt zur Ansicht, daß die Herkunft ähnlicher Erscheinungen im Barbarikum am besten im Bereich der donauländischen Provinzen zu suchen ist, vielleicht direkt in den rätisch-vindelizischen oder norischen Werkstätten, die ungefähr zur selben Zeit ebenfalls manche Armbandvarianten mit zoomorphem Abschuß herstellten. Für diese Annahme spräche auch die Tatsache, daß gerade in Dänemark in manchen weiteren Fällen ein Einfluß des rätisch-norischen Bereiches zu beobachten ist, insbesondere auf Fibeln, deren Knoten zu einem Schlangenkopf umgestaltet ist und die späte Derivate der bekannten donauländischen Gruppe der kräftig profilierten Fibeln sind.

Ein beachtenswerter Fund ist die Nadel aus dem 1937 in Velatice abgedeckten Skelettgrab, mit einem erhaltenen Holzetui, das dieselben Verzierungsmotive aufweist wie die übrigen Erzeugnisse der Knochen- und Metallindustrie.

Zu den sonstigen Gegenständen, die in den Brand- und Skelettgräbern zutage kommen, gehören z. B. die metallenen Trinkhornbeschläge und Waffen. Von letzteren kommen vor allem Lanzen- und Speerspitzen in Betracht. Weniger häufig erscheinen Schwerter (4 Fälle), von denen nur ein Exemplar die einschneidigen vertritt. In drei Fällen erhielten sich Schildbeschläge — Buckel (sie gehören zu den konischen Formen, manchmal mit länglichem Dorn). Man fand auch mehrere Stücke anderer Schildbeschläge, ferner Sporen, Messer, Scheren, ja sogar Schlüssel und Schloßbeschläge.

Das Keramikinventar bietet mehrere der wichtigsten Typen dar, von denen zahlenmäßig an erster Stelle schüsselförmige dreiteilige Terrinen stehen, die manchmal Rollrädchenverzierung tragen. Die Terrinenformen des Marchtales, die im Laufe der Zeit eine Weiterentwicklung durchmachen, gekennzeichnet durch eine Streckung und Verlängerung des Halses, Vernachlässigung der Randgestaltung und später durch eine Tendenz zur S-förmigen Profilierung, schließen sich eng an das Material der nordwestlichen Kulturbereiche an, insbesondere an die Funde aus Böhmen und dem Mittelbgebiet. Einstweilen fehlen vollkommen ungegliederte Terrinenformen mit Trichterrand, die im Milieu der böhmischen Brandgräber verhältnismäßig häufig sind. Zu relativ beliebten Typen können ebenfalls die Terrinen gezählt werden, die einen Henkel haben, unter dem oftmals eine plastische Verzierung ist (Schwalbenschwanz). Ein ausgeprägter Typ sind Vasen, charakterisiert durch das Vorherrschen der vertikalen Proportionen über die horizontalen und durch leisten- oder treppenförmige Gliederung des Halses. Vielleicht deckt sich gerade deshalb, weil sie infolge der Ausstrahlung der Latène-Kultur entstanden sind, ihre größte Verbreitung im großen und ganzen mit jenen Gebieten, die im

vorhergehenden Zeitabschnitt diesen Einwirkungen ausgesetzt waren. In den Skelettgräbern und ebenfalls in manchen Brandgräbern werden kleinere Keramikformen angetroffen, für die es im Siedlungsmaterial nicht an Analogien mangelt. Beachtenswert sind namentlich kleine Zylinderhals- und Fußschüsseln. Als Einwirkung fremder Keramikvorlagen läßt sich die situlaartige Form der Gefäße aus dem Brandgrab von Uherčice erklären. Auf ihren Zusammenhang mit der Keramik des Przeworsk-Bereiches machte z. B. auch I. Peškař aufmerksam. Ausgesprochene Formen der Gebrauchskeramik, z. B. unegliederte einfache Schüsseln und Töpfe, wurden in der beginnenden römischen Kaiserzeit selten verwendet.

Ein wichtiger Verband der barbarischen materiellen Kultur der älteren römischen Kaiserzeit sind Gegenstände fremder Herkunft — Importe. Von Bronzegefäßen illustrieren die Unterschiede zwischen dem böhmischen Zentrum und dem behandelten Gebiet am besten die Kasserollen. Während für die Brand- und Skelettgräber der böhmischen Ökumene zahlreiche Kasserollen mit Entenköpfen als Griffabschluß (Eggers 131) charakteristisch sind, ist diese Ware im Marchtal nicht sonderlich stark vertreten (1 Stück). Völlig umgekehrt ist hingegen das Verhältnis von Funden der fortgeschrittenen Form, der frühen Kasserollenvarianten mit scheibenförmig auslaufendem Griff (Eggers 137—141), die in Böhmen keine bedeutende Stellung einnehmen, während sie im mittleren Donaugebiet einen der bedeutendsten Typen bilden. Häufig erscheinen Garnituren von Schöpfkellen und Sieben Eggers 160 und 162, tonnenförmige Blechimer, Eimerreste mit Gesichtsattachen des Typs Wiechuła und Eimer des Typs Hagenow. Es fehlen auch nicht Schlüsselreste mit omega-förmigen Griffen des Typs Eggers 99/100. Außer weiteren, weniger gebräuchlichen Typen sind Kannen- und Patera-Garnituren aus dem Skelettgrab von Vysoká pri Morave und dem Skelettgrab 5 in Zohor von ziemlich großer Bedeutung, welche Gefäße enge typologische und chronologische Beziehungen zu den rheinländischen Erzeugnissen aufweisen.

Von Glasgefäßen sind zahlenmäßig die charakteristischen Schüsseln aus polychromem Glas vom Typ Eggers 181 (3 Stück) am bedeutendsten, ferner die Schüsseln aus monochromem Glas Eggers 183 (4 Stück).

Aus dieser Aufzählung geht ein ziemlicher Mangel an Formen hervor, die mit den Denkmälern des in den böhmischen Fundverbänden erfaßten sog. Horizontes der Augenfibeln zu identifizieren wären (oder nach K. Motyková-Šneidrová mit den Funden der I. und II. Phase der Stufe B₁). Die Fundkomplexe mit diesen Material fehlen zwar nicht völlig im Marchgebiet, doch wird ihre geringfügige Zahl deutlich von Grabverbänden in den Hintergrund verdrängt, die durch Fibeln des Typs Almgren 68 charakterisiert sind, ferner durch die frühen Trompetenfibeln, die späten Augenfibeln Almgren 51—53, Almgren 57, die frühen Kasserollentypen mit scheibenförmigem Griffabschluß (Eggers 137—141) und durch die übrigen Begleiterscheinungen, deren eini-

germaßen späterer Charakter evident ist. Den gegenseitigen zeitlichen Zusammenhang der einzelnen Typen belegt eine größere Zahl von Fundverbänden, die zweifellos noch durch die Veröffentlichung der bisher am vollkommensten abgedeckten Gräberfelder in der Südwestslowakei vermehrt werden. Obwohl auf dem Raum östlich der Kleinen Karpaten die Situation hinsichtlich der Vertretung von kennzeichnenden Formen des AugenfibelhORIZONTES viel zufriedenstellender ist, überwiegen hier offenbar ebenfalls jüngere Funde, die derselben Schicht angehören wie die Fibeln Almgren 68. So scheint sich in der Zone nördlich des pannonischen Donaulaufes viel ausgeprägter als in Böhmen ein besonderer Fundhorizont zu skizzieren, der, obwohl er gewisse Berührungspunkte mit dem Inhalt der Phase II der Stufe B₁ aufweist, doch so viele spezifische Züge hat, daß seine Herausarbeitung durchaus begründet sein wird. Diese Feststellung hat ihre weiteren Folgen. Wenn wir nur flüchtig die wichtigsten Fundkomplexe beachten, die nach H. Eggers die Stufe B₁ kennzeichnen, entgeht es nicht der Aufmerksamkeit, daß der Inhalt dieser Stufe nicht so einheitlich ist, wie es auf den ersten Blick scheinen würde. Außer wenigen Verbänden, die sich an die böhmischen Funde des AugenfibelhORIZONTES anschließen, überwiegen hier solche Komplexe, die relativ jünger sind und deren Typenzusammensetzung ungefähr der archäologischen Füllung der vom Autor herausgestellten Fundschicht entspricht (frühe Trompetenfibeln Almgren 74/75, Fibeln Almgren 68, Rollenkappenfibeln Almgren 26, Kasserollen Eggers 137/141, Schüsseln Eggers 99/100, Eimer des Typs Wiechuła, Glaschüsseln Eggers 181/183 usw.). H. J. Eggers' absolute Datierung umschließt den gesamten Komplex in die Zeitspanne von der Wende der Zeitrechnung bis ungefähr in die Mitte des I. Jh., und damit weist er auch den Horizont der Funde aus Mähren, Niederösterreich und Südwestslowakei in bestimmte Zeitgrenzen. Schon auf den ersten Blick ist es jedoch klar, daß die durch die Fibel Almgren 68 und deren Begleiterscheinungen bestimmten Garnituren diesen Rahmen sprengen.

Wendet man die Aufmerksamkeit — bei dem Bestreben, die absolute Datierung der angeführten Denkmäler zu bestimmen — auf chronologisch verläßlich fixierte Punkte in den Provinzen, wird festgestellt, daß die Leittypen der behandelten Fundschicht zugleich zu der wesentlichen archäologischen Füllung der Kastelle und Militärstationen gehören, die in der Zeit der spätkaiserlichen und claudischen Bautätigkeit beginnen und meistens in der flavischen Zeit enden (Hofheim, Hüfingen, Rheigönheim, Aislingen, Rißtissen, Burghöfe, Valkenburg u. a.). Zu einer ähnlichen Zeitbestimmung gelangt man auch, sofern stratigraphische Beobachtungen gemacht wurden, in den provinziellen Siedlungen und in den durch Terra sigillata datierten Gräbern. Nichts verhindert also eine Datierung dieses Horizontes in den Zeitabschnitt von der spätkaiserlichen bis in die spätflavische Epoche.

Schlußfolgerungen hinsichtlich der Stellung dieser Fundschicht im böhmi-

schen Siedlungsraum werden erst nach der Veröffentlichung mancher Neufunde ausgesprochen werden können. Aus dem, was zur Verfügung steht, geht hervor, daß die Bedeutung dieser Fundschicht stark in den Hintergrund verdrängt wurde, teils von der hohen Zahl der vorclaudischen Grabverbände mit den Augenfibeln Almgren 45 und deren Varianten als Charaktermerkmal, teils von den Funden der späten frühkaiserzeitlichen nachflavischen Epoche, die bestimmt ist — außer durch die Fibeln von Almgrens V. Gruppe — durch die späten Varianten der Rollenkappenfibeln, Trompetenfibeln, die jüngste Welle des frühkaiserzeitlichen Importes usw.

Welche Bedeutung haben nun die angeführten archäologischen Quellen für eine Teilaufklärung der historischen Tatsachen nördlich der mittleren Donau? Bei dem bisherigen Fehlen anderer Quellen für die früheste Phase der älteren römischen Kaiserzeit darf auch jenes fragmentarische Bild, welches sie bieten, nicht abgelehnt werden. Die vorderhand nur spärlichen Funde der ältesten Grabdenkmäler lassen mit einer gewissen Wahrscheinlichkeit folgern, daß mit einer intensiveren Migrationswelle aus dem Nordwesten auf hiesigem Gebiet vielleicht irgendwann zu Beginn der tiberischen Zeit gerechnet werden kann.

Aus dem archäologischen Material geht ebenfalls die schwerwiegende Tatsache hervor, daß sich die größte Konzentration von Grabfunden mit Importen und Waffen, die ganz und gar eine evidente Beziehung zur materiellen Kultur des böhmischen Gebietes mit dem Horizont der Augenfibeln aufweisen, im Raume östlich der Kleinen Karpaten, auf dem rechten Ufergebiet des Dudváh und der Waag bildete. Weder chronologische noch historische Umstände sprechen gegen eine Identifizierung dieses Gebietes mit dem Zentrum von Vannius' Königreich. Der zweite donauländische Bereich mit der March als Achse entfaltete sich etwas langsamer; seine Blütezeit entfällt etwa in die Mitte und in die zweite Hälfte des I. Jh. Vielleicht bedeuteten gerade die günstigen Verhältnisse im Marchtal nach dem Untergang von Vannius' Königreich eine wesentliche Erhöhung des Verkehrs auf der zum Baltikum gerichteten sog. Bernsteinstraße, was sich markant bereits seit Mitte des I. Jh. durch den rapiden Anstieg von Importen römischer Metall- und Glaswaren im schlesisch-polnischen Gebiet äußert.

Es ist nicht ohne Bedeutung, daß gerade in diesem Zeitabschnitt die böhmischen Funde gewisse Verfallserscheinungen und eine Stagnation verraten. Vorderhand sind von hier nur wenige Gräber veröffentlicht worden, die in die Zeit nach Mitte des I. Jh. eingestuft werden könnten; meist handelt es sich um Fundverbände, die sich erst in die flavische Zeit melden. Eine Retardierung der materiellen Kultur scheint minimal zu sein, weil vereinzelte Hinweise auf den claudisch-flavischen Horizont nicht fehlen und im benachbarten Mittelb-gebiet sogar reichlich vorhanden sind. Erklärbar ist diese Situation eher mit einer Verarmung der mittelböhmischen Ökumene nach dem Falle Marbods, und es ist sogar ein gewisser Bevölkerungsabzug nicht von der Hand zu

weisen. Im Widerspruch ständen damit weder die plötzliche Vermehrung der Funde im Marchgebiet, noch manche historische Quellen, die bereits oftmals vorher Anregungen zur Vermutung über eine Verlagerung des Zentrums des Markomannenstammes in das Donaugebiet gaben. Einwendungen gegen ähnliche Möglichkeiten, gegründet auf Berichte über die Nachbarschaft der Markomannen mit Lugien im Nordwesten, verlieren ihre Überzeugungsfähigkeit, wenn man sich bewußt wird, daß Fundstellen der Przeworsk-Kultur, die man auf hiesigem Raum den Lugiern am ehesten zuschreiben kann, bis in das Opava-Gebiet und vielleicht sogar durch die Mährische Pforte noch weiter in südlicher Richtung reichen. Hier wäre es zwischen den suebischen und lugischen Stämmen noch zu einem viel engeren Kontakt gekommen als es in Böhmen möglich gewesen wäre.

Eine Trennung des markomannischen und quadischen Siedlungsraumes läßt sich im Donaugebiet in Anbetracht der Verwandtschaft der materiellen Kultur beider Stämme nicht ganz eindeutig durchführen. Nach der Reihenfolge, wie die schriftlichen Quellen beide Stämme anführen, und nach weiteren Merkmalen gehören jedoch wahrscheinlich die westlicher liegenden Fundstellen eher den Markomannen an. Die Situation im archäologischen Material ist bei weitem noch nicht so reif, um ähnliche Fragen lösen zu können.

Übersetzt von B. Nieburová

VÝSKUM SLOVANSKÝCH MOHYLNÍKOV V OKOLÍ ŽILINY

ANTON PETROVSKÝ-ŠICHMAN

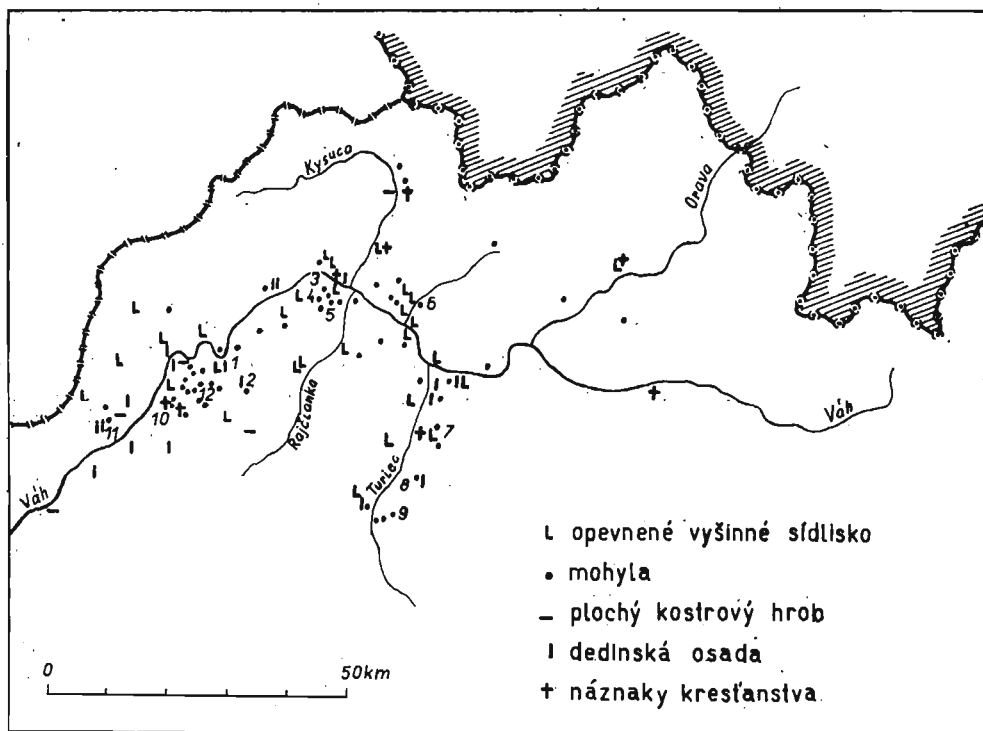
Za posledných dvadsať rokov sa v oblasti Žiliny podarilo objaviť veľký počet prv neznámych mohýl. Najmä veľa ich pribudlo činnosťou archeologického oddelenia Považského múzea v Žiline.¹ Obyčajne ide o menšie skupiny mohýl na návršiach. Mohylníkov s počtom mohýl nad 20 podarilo sa objaviť len niekoľko: Bitarová — 25, Bánová — 33, Visolaje — 33, Beluša 34+25. Mohylník v Krasňanoch, ktorý preskúmal V. Budinský-Krička,² zostáva čo do počtu zistených mohýl (51) v oblasti Žiliny stále najväčší. V chotári Beluše je síce 85 mohýl, ale na siedmich miestach. Po zalesnených návršiach od Beluše po Považskú Bystricu je vyše 150 nepreskúmaných mohýl, väčšinou ich vyhľadal spolupracovník Považského múzea Š. Meliš. Nachádzajú sa v zemepisnom rozhraní medzi Žilinou a Trenčínom. Odtiaľ až po Žilinskú kotlinu poznáme len niekoľko málo mohýl. Veľa ich zasa bolo v Žilinskej kotline, ale tam ich orbou na odlesnených návršiach väčšinou dávno zničili. Priemer mohýl je 8—10 m výnimočne 2—4 m a nad 20 m (Nosice, Nededza).

Na horných Kysuciach sme dosiaľ objavili niekoľko mohýl nad Riečnicou a malé mohyly v Oščadnici a v Krásne nad Kysucou.

V Turci poznáme veľmi málo mohýl, oproti predošlému stavu ich pribudlo len niekoľko. Z Liptova nepoznáme dosiaľ ani jedinú. V oravskej obci Pucov objavil G. Povala do 30 mohýl; možno sú lužické.

Na severozápadnom Slovensku sa počtom mohýl osobitne vyznačuje širšie okolie Žiliny. V. Budinský-Krička podľa rítu v tamojších mohylách naznačil, že ide o prejav osobitého kmeňa.³ Najnovšie poznatky tento názor potvrdzujú.⁴ K mohylovej oblasti severozápadného Slovenska je zemepisne najbližšia mohylová oblasť Vlárského priesmyku na Morave — iba ca 40 km od Beluše. Obe oblasti mohli na seba kultúrne nadväzovať. Prvý raz sa zistil náznak vplyvu z Moravy na severoslovenské mohyly na mohylníku v Bánovej pri Žiline. Na mohylníku v Bitarovej podarilo sa zistiť zemepisne oveľa vzdialenejší vzťah k mohylám v severovýchodných a južných Čechách.

Prvú mohyly v Bitarovej preskúmal V. Budinský-Krička.⁵ Z poverenia a na náklad Archeologického ústavu SAV preskúmalo Považské múzeum na mohylníku v Bitarovej v rokoch 1958, 1959 a 1961 ďalších jedenásť mohýl, r. 1960 na mohylníku vo Visolajoch tri mohyly a r. 1962 v Bánovej dve mohyly.

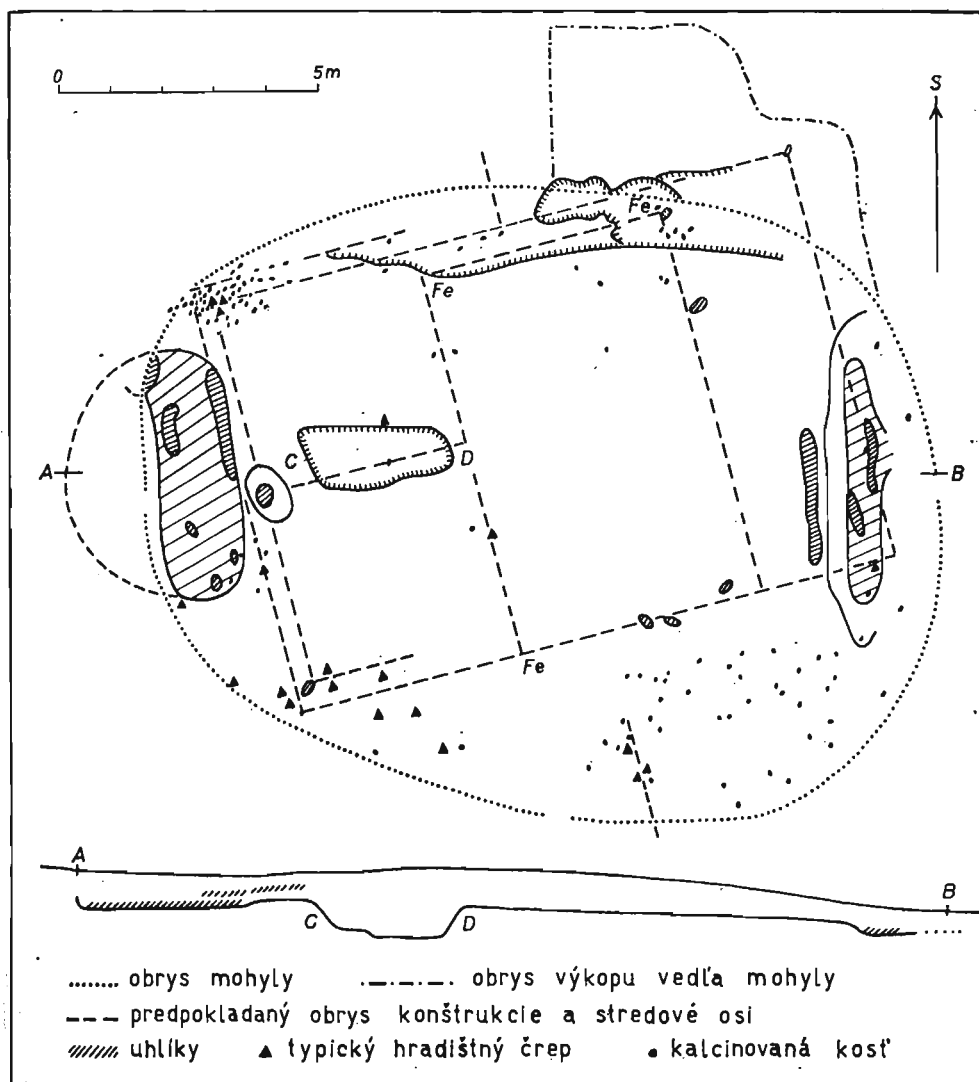

Obr. 1. Mapa najdôležitejších slovanských lokalít na severozápadnom Slovensku. 1 — Považská Bystrica [Dedovec], 2 — Prečín, 3 — Divinka, 4 — Bitarová, 5 — Bánová, 6 — Krasňany, 7 — Zabokreky, 8 — Blatnica, 9 — Malý Čepčín, 10 — Beluša, 11 — Bohunice (mohylník), 12 — Sverepec.

Na náklad múzea sa preskúmali r. 1960 dve mohylky v Krásne nad Kysucou, r. 1962 dve mohyly v Bohuniciach a jedna vo Sverepci. Nasledujúci opis sa týka najcharakteristickejších nepublikovaných mohýl.

Bitarová

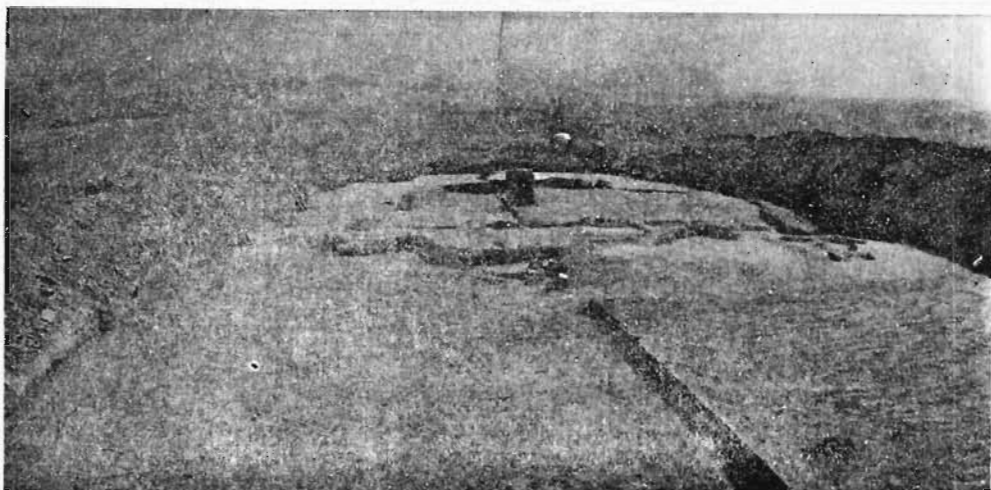
Mohyla 2 (obr. 2) bola zo všetkých okrúhlych bitarovských mohýl najväčšia, vajčitého tvaru s rozmermi 12×14 m, so zachovanou výškou na mierom svahu až 80 cm, dlhšou osou orientovaná v smere V—Z. Po celom násype sa nachádzali rozptýlené uhličky, črepy a zlomky tehloviny. Kostrový hrob chýbal, v mohyle nebolo celej nádoby. Na východnom a západnom okraji mohyly boli na dne násypu spolu s uhlíkmi a zlomkami spálenej hliny prehorené drevá, uložené v smere S—J. Typické hradištné črepy našli sa len vo vrchnej

Obr. 2. Bitarová, mohyla 2.

časti násypu pri jeho severozápadnom a juhozápadnom okraji a pri južnom okraji. Dva typické hradištné črepy boli i v stredovej časti, nemožno však vy-
 lúčiť, že odoraním temena násypu stratilo sa niekoľko črepov. Nájdene hradiš-
 tné črepy sú z niekoľkých nádob, niektoré by mohli byť aj predhradištné. Vedľa
 násypu sa na oráčiine našiel aj starohradištný črep s kolkovanou výzdobou.

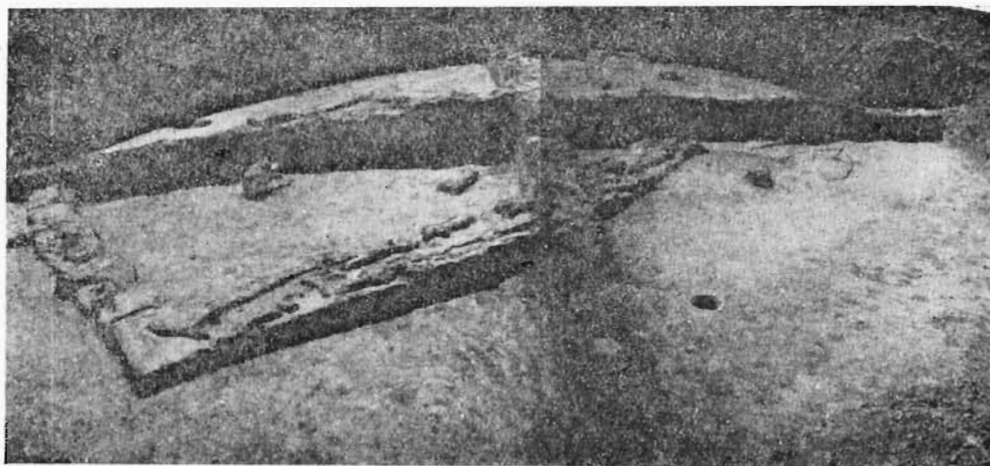
Drevá západného okraja mohyly boli zapustené do plytkej jamy, nad jej vý-

Obr. 3. Bitarová, mohyla 8. Pohľad od severu.

chodným okrajom bolo vo vrchnej časti násypu malé ohnisko. V tej istej vrstve nad jamou bola súvislá ohnisková vrstva s niekoľkými zlomkami spálenej hlíny. Na sever a na severovýchod od jamy pod okrajom násypu našli sa pod horizontom ohniska kalcinované kostičky a pod ich najväčším sústredením tri črepy nádoby stredohradištného rázu, zdobenej dvoma pásmi vlnoviek. Tieto črepy datujú mohylu, resp. hrob.

Pás uhlíkov (dlhý 2,5 m) bol pri severnom okraji násypu nad plytkým žlabom, ktorý siahahal od uhlíkov severozápadného okraja až mimo násyp stále v smere V—Z. Vedľa pásu s uhlíkmi boli kostičky. Južný okraj výplne žlabu prekrývala 3—4 cm hrubá sterilná vrstva podložia. V sypkej výplni žlabu boli drobné uhlíky, kalcinované kostičky, ojedinelé typické drobné črepy a drobné zlomky tehloviny. Kostičky sa sústreďovali v jamke s priemerom 20 cm. Pri okraji jamky bol malý železný kliniec. Od jamky 2,5 m na VSV bola mimo násypu malá jamka s uhlíkmi. Na dne násypu juhozápadného okraja mohyly zistila sa malá skupina ohorených pieskovcov. V severozápadnej časti okraja mohyly vo vrchnej časti násypu našiel sa železný nôž a od neho 7,2 m na JJV železná strelka. Veľa kalcinovaných kostičiek bolo pod juhovýchodným okrajom násypu, 0—2,5 m na JZ od južného okolia zhorených drier vo východnej časti mohyly. Táto vrstva kostičiek korešponduje s podobnou vrstvou severozápadného okraja mohyly, obe sú tesne vedľa jamovej úpravy s ohorenými drevmi. Dlhšia os plôch s kostičkami je paralelná so spojnicou polohy noža a klinca a so spojnicou jamka — tri typické hradištné črepy. Koncové body priamok boli asi pri nasýpaní mohyly stále zreteľné, najskôr vyznačené ne-

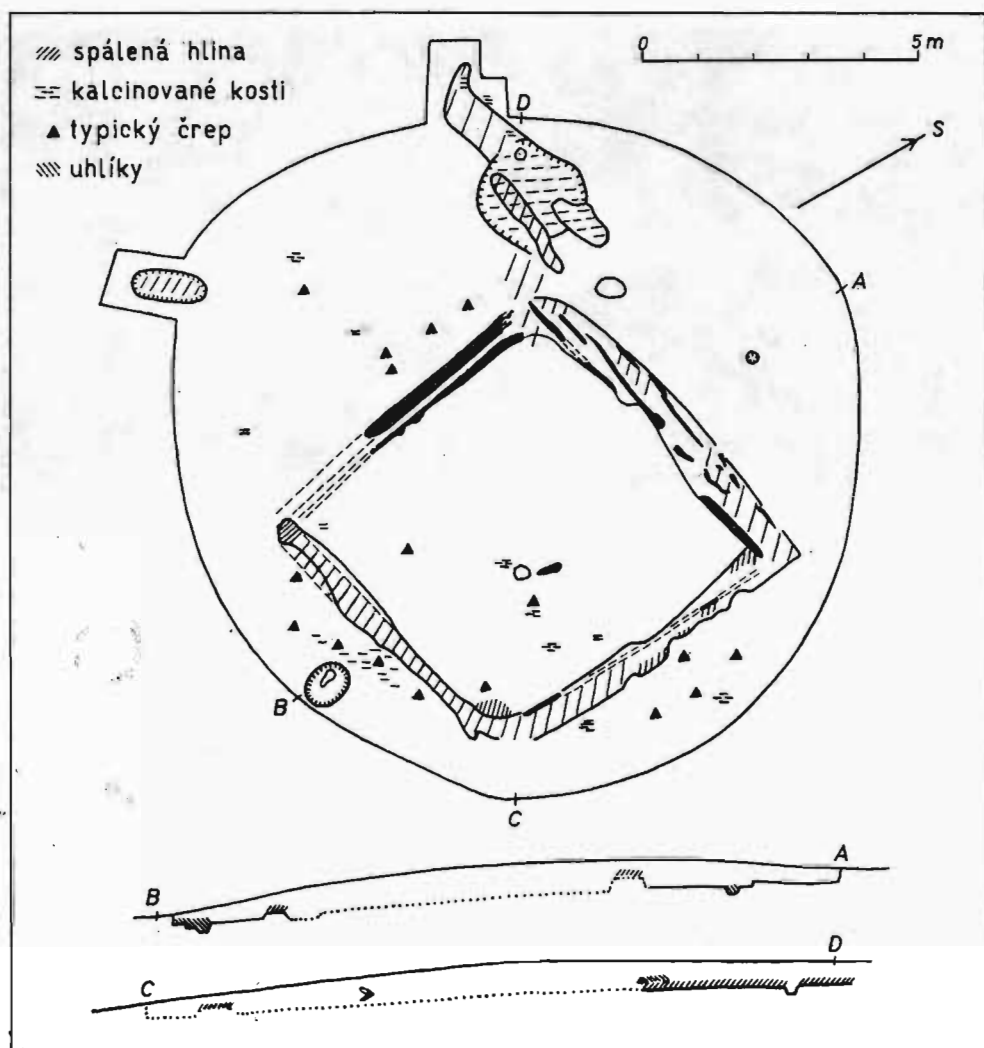
Obr. 4· Bitarová, mohyla 9. Pohľad od severovýchodu.

jakým drevom. Snáď šlo o úpravu do obdĺžnika, ale v symetricky položenom juhovýchodnom rohu sme nezistili nič pozoruhodnejšieho. [Analogie k symbolickému obdĺžniku sme zistili v mohyle 7 a k štvorcu v mohyle 12; v mohylách 2 a 12 mali inú orientáciu ako zemná úprava; v mohyle 11 bol asi symbolický deltoid.]

V strede západnej polovice mohyly bola do podlažia zapustená 3 m dlhá a 70 cm hlboká kultúrna jama. Vo výplni bolo veľa tehloviny, málo uhlíkov s ojedinělými „púchovskými“ črepmi. Dlhšia os mohyly prechádzala cez jamu, severná stena bola s ňou paralelná. Južná stena jamy bola zasa paralelná s priamkou spájajúcou polohu noža a klinca.

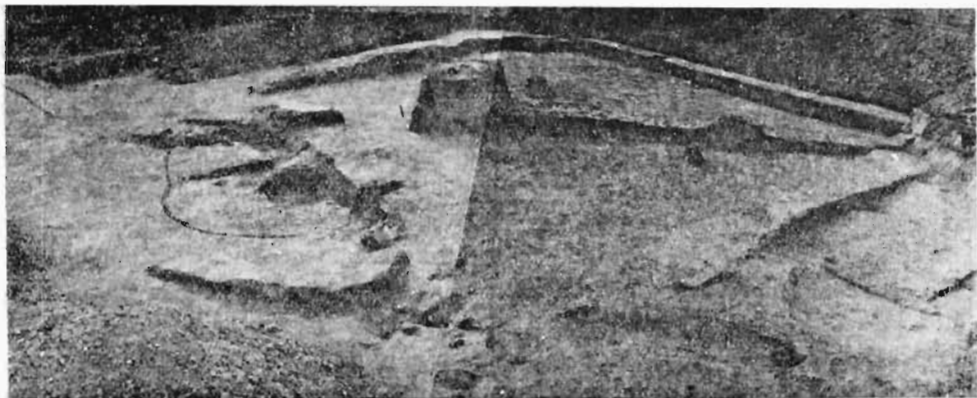
V spodnej časti násypu sme tehlovinu a „púchovské“ črepy zistili len v strede časti mohyly. Kontrolné sondy vedľa mohyly na južnom a východnom okraji násypu boli sterilné, v západnej časti sme zistili, že vrstva uhlíkov z mohyly presahuje až 1,5 m na západ od násypu. Severovýchodnú časť sme prekopali celú, ani tu sa však nepodarilo zachytiť kompaktnú „púchovskú“ vrstvu.

Mohyla 9 [obr. 4 a 5] mala rozmery ca 12×12 m, výšku po odoraní temena násypu ca 60 cm. Ako skoro všetky tunajšie mohyly ležala na veľmi miernom svahu. Boli v nej rozorané drevá v pásach, ktoré tvorili nie celkom pravidelný štvorec. Jeho stred bol posunutý od stredu mohyly o 2 m na JV. Drevá boli orientované s malými odchýlkami podľa svetových strán. Západnú stranu štvorca tvorili dve zhorené dosky, 20 a 25 m široké, ležiace vedľa seba. Severnú stranu štvorca tvorili len užšie drevá, prísypané niekde tenkou vrstvou s drobnými zlomkami spálenej hliny. Povrch východného pásu štvorca bol

Obr. 5. Bitarová, mohyla 9.

odoraný, pás tvorila súvislá vrstva spálenej hliny s prímiešanými uhlíkmi; zo spáleného dreva sa uchovali len dva kratšie kúsky pod spálenou hlinou. Južný pás štvorca mal tiež čiastočne rozoraný povrch; pod súvislým pásom spálenej hliny boli zvyšky spáleného dreva alebo aspoň uhlíky. Západné dosky spálenou hlinou neprisypali, iba ich severný koniec ležal na povrchu tenkej vrstvy so zlomkami spálenej hliny. Odtiaľ — od severozápadného rohu štvorca — viedol smerom na západ 4 m dlhý a 20 až 80 cm široký pás

Obr. 6. Bitarová, mohyla 11, Pohľad od severu.

súvislej vrstvy drobných zlomkov spálenej hliny s primiešanými uhlíkmi a kalcinovanými kostičkami. Strednú časť tohto pásu tvorila veľmi plytká jama ($\varnothing$ 2 m), v ktorej bolo najviac kostičiek. Na západnom okraji jamy bola „koloľová“ jamka ($\varnothing$ 20 cm) bez kostičiek. Severné konce dosiek západnej strany prekrývali východný okraj pásu so zlomkami spálenej hliny. Z toho vyplýva, že úprava drier do štvorca nasledovala až po vlastnej hrobevej úprave.

Os, vedená paralelne s doskami západnej strany štvorca cez stred štvorcovej úpravy, prechádzala pri okrajoch mohyly cez jamku s uhlíkmi. Medzi južnou jamkou a južným pásom štvorca bolo viac kalcinovaných kostičiek v tej istej vrstve, v ktorej sa našlo aj niekoľko črepov dvoch zdobených nádob stredohradištného rázu. Spomínaná os prechádzala cez severný pás štvorca, kde sa našiel fragment hradištnej nádoby (nezdobenej?) s niekoľkými zlomkami žuly, najskôr zo žarnova; fragment a zlomky žuly boli na povrchu zhorených drier, zapustené do malej plochy zlomkov spálenej hliny.

Kalcinované kostičky spolu s črepmi dvoch iných zdobených nádob boli aj z vonkajšej strany stredu východného pásu tehloviny. Vedľa západného pásu dosiek našlo sa niekoľko črepov inej zdobenej nádoby a ďalej od nich dve hrstky kostičiek; tieto kostičky ležali na priamke tvoriacej os V—Z stredom štvorcovej úpravy. Po hrstke kalcinovaných kostičiek bolo aj na niekoľkých miestach plochy ohraničenej štvorcovou úpravou. Napr. pri väčšom kameni s kusom zhoreného dreva boli dva črepy inej zdobenej nádoby. Medzi početnejšími atypickými črepmi z násypu niektoré by mohli byť predhradištné; len dva črepy poukazujú na dobu rímsku(?); jeden z nich s nezreteľným zvislým ryhovaním je z plytkej hrobevej jamy západného okraja mohyly.

Mohyla 11 (obr. 6) bola na veľmi miernom svahu obrátenom k východu; mala približne tvar kruhu ($\varnothing$ 11 m), zachovaná výška po rozoraní temena 40—

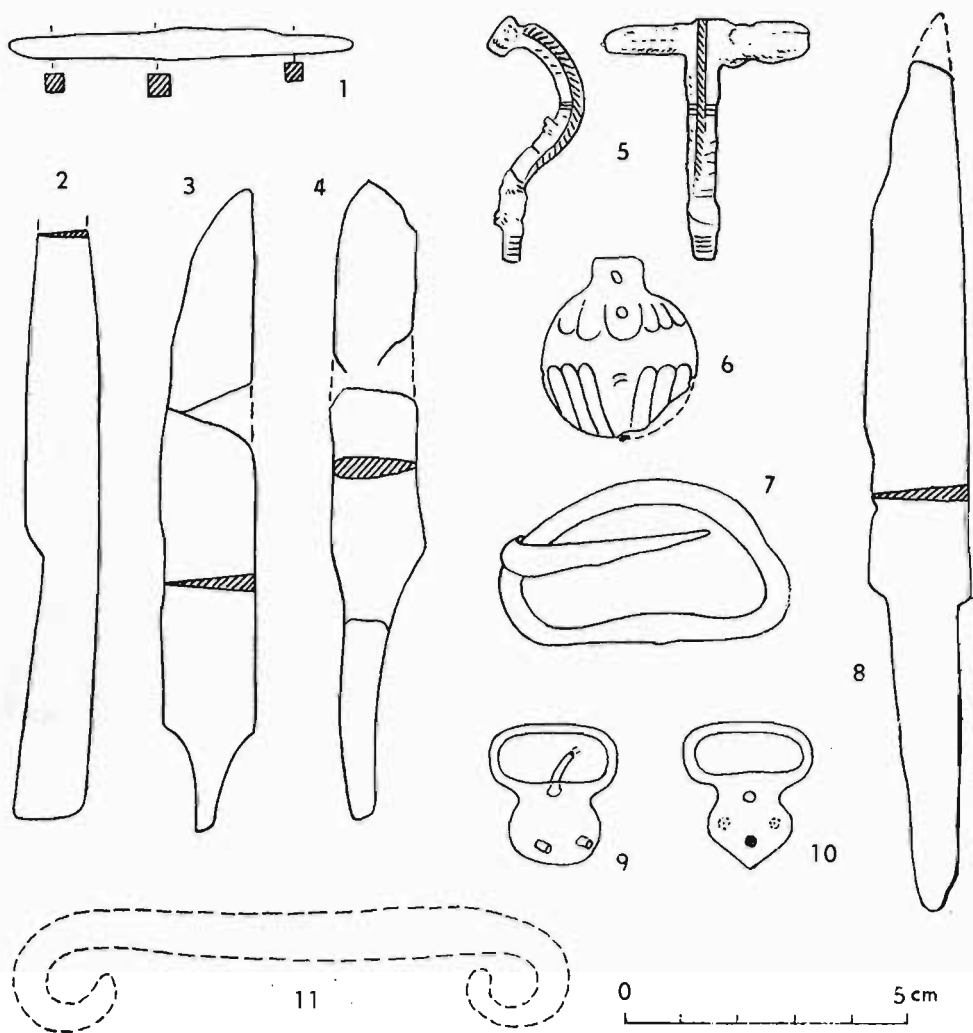
50 cm. Na dne násypu sa zistili pásy tehloviny a uhlíkov, upravené do štvorca orientovaného podľa svetových strán. Stred štvorca bol posunutý od stredu mohyly o 1 m na západ. V strede štvorca na dne násypu bola vrstva s rozptýlenými uhlíkmi a drobnými zlomkami spálenej hliny, na severnom okraji mohyly v tom istom horizonte bol predhradištný fragment z okraja nádoby, 1 m od západného okraja mohyly iný, asi súčasný okrajový črep. Pri vnútornom severovýchodnom rohu štvorca našiel sa črep so zvislým ryhovaním.

Východný pás štvorca bol nad umele upraveným jednoduchým stupňom. Na dne bola tenká ohnisková vrstva a na južnom okraji pása pod tehlovinou 0,5 m dlhý kus zhoreného dreva, orientovaný ako pás v smere S—J. V zásype boli všade drobné kúsky tehloviny premiešané s uhlíkmi a kalcinovanými kostičkami. Najviac tehloviny bolo vo vrchnej časti južnej polovice pása pri styku s južným pásom, takže tehlovina prekrývala južnú polovicu hrobovej úpravy.

Južný pás obsahoval len málo uhlíkov a dva kúsky 30 cm dlhých prehorených tenkých drier. Na mierne sklonenom povrchu dna bola kompaktná vrstva so zlomkami tehloviny (na niektorých sú i odtlačky prútov). Medzi tehlovinou sa našlo in situ niekoľko okrajových črepov z nádoby stredohradištného rázu, zdobenej vlnovkami. Vedľa južného okraja pása zostali dve malé „kolové“ jamky s tehlovinou; uhlíkov v nich bolo málo. Boli 1,27 m od seba (stredy). Od západnejšej jamky 1 m na JZ bola obdobná jamka, ale s uhlíkmi a kalcinovanými kostičkami. Iné nálezy v tomto páse neboli.

Západnú stranu štvorca tvoril pás drobných rozptýlených zlomkov spálenej hliny s malými uhlíkmi (zvyšky zhoreného dreva?). Pod západným okrajom mohyly bola plytká hrobová jama (20 cm hlboká, povrch 10 cm pod úrovňou pásu tehloviny). Na povrchu výplne našiel sa hradištný (predhradištný?) črep. Vo výplni priliehajúcej k pásu tehloviny bolo mnoho kalcinovaných kostičiek a uhlíkov i kúsok zhoreného dreva. Smerom na západ, juh a sever sa dno jamy dvíhalo, až nezreteľne prechádzalo v úroveň povrchu podložia; kostičiek bolo čoraz menej, až sa úplne stratili.

Severnú stranu štvorca tvoril pás rozptýlených uhlíkov so zachovaným zhoreným drevom len na západnom okraji pásu. Medzi pásom a severným okrajom mohyly bola veľmi plytká hrobová jama, v strede iba 10 cm hlboká. Na dne stredovej časti bolo veľa uhlíkov a niekoľko drobných zlomkov tehloviny. Nad uhlíkmi našli sa kalcinované kostičky s rozptýlenými drobnými uhlíkmi. Na povrchu výplne v strede mohyly bol 20 cm široký a 80 cm dlhý pásik atypických (hradištných alebo predhradištných?) čriepkov. Jediný hradištný(?) črep severného sektora sme zistili o 15 cm vyššie na úrovni povrchu severnej strany štvorca. Východným smerom sa dno jamky dvíhalo až na povrch podložia pri severovýchodnom vonkajšom rohu štvorca. Odtiaľ až po hustý výskyt tehloviny východného pásu viedol v smere S—J plytký žľab so sypkou výplňou, v ktorej bolo neveľa kostičiek. Nad stykom žľabu s tehlovinou bolo vo vrchnej časti násypu veľa uhlíkov, pravdepodobne z ohniska v jamke. Z vonkajšej strany

Obr. 7. 1, 2 — Bitarová, mohyla 2; 3 — Bitarová, mohyla 4; 4 — Bitarová, mohyla 5;
5 — Považská Bystrica, Dedovec; 6 — Svinná pri Lietave nad Kňazovicou (z mohyly?);
7 — Prečín, sídlisko; 8—11 — Bitarová, mohyla 7.

severného pásu štvorca boli tesne vedľa neho dve podobné malé jamky ako pri južnom pásu štvorca. Excentricky pri juhovýchodnom rohu štvorca bol pás zlomkov spálenej hliny ($2,5 \times 0,3$ m), vedúci smerom SSZ—JJV až mimo obvod mohyly. Podobnú, ale kratšiu úpravu sme objavili pod obvodom násypu na juhozápadnej strane mohyly 9.

Štruktúra niekoľkých atypických črepov je nehradištná.

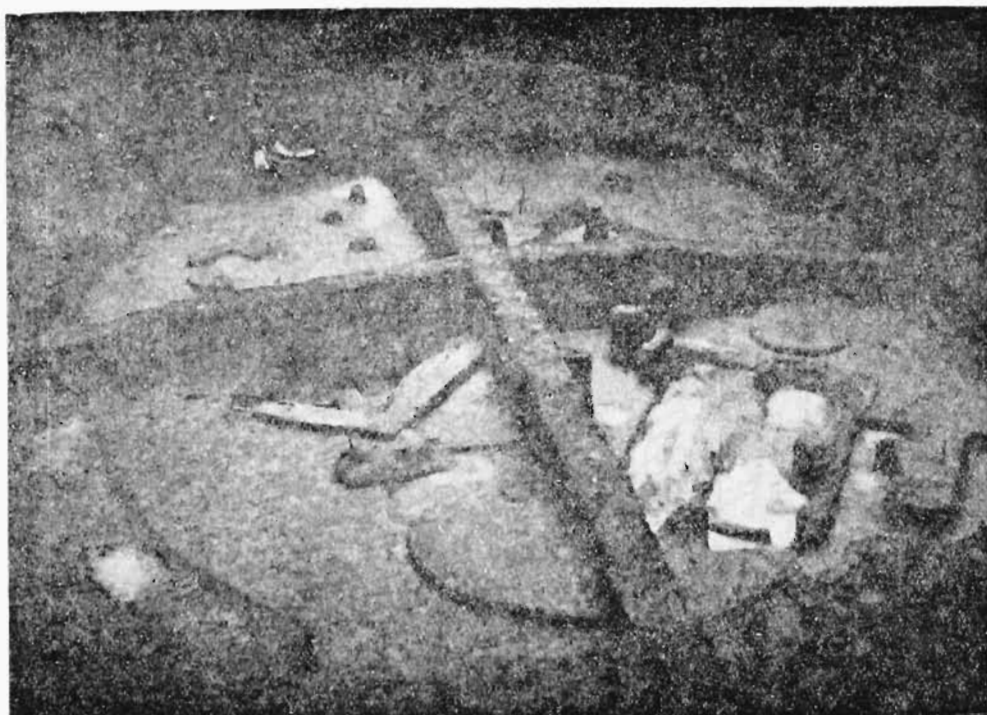
Úprava zhorených driev do štvorca s priemerom 5,5 m (skoro ako v mohyle 9) mala aj podlhovastá mohyla 8 (obr. 3). Ide asi o symbolické napodobenie hrobovej komory, ktorej pôdorys znázorňoval izbu. Podobný zmysel mala zrejme i štvorcová úprava v bitarovskej mohyle 11 a v bánovskej mohyle 1. Najbližšie známe analógie k úprave zhorených driev do štvorca poznáme na mohylníku v Prachovských skalách⁶ a v mohylách z južných Čiech.⁷ V mohylách 2 a 5 v Bitarovej boli zhorené drevá len na východnom a západnom okraji, v mohylách 6 a 7 v podobe pravouhlého písmena V v juhovýchodnom alebo v severozápadnom rohu, v mohyle 12 bol len kratší pás uhlíkov, v mohylách 3, 4 a 10 zhorené drevá nepoužili. Ale mohyla 4 tvorí jeden celok so susednou mohylou 5 (s nádobou); obe upravili podľa tej istej osi v smere V—Z a hrobová jama bola i na ploche medzi nimi.

Niekoľko sond na ploche medzi bitarovskými mohylami ukázalo vrstvu sterilnú na pamiatky z doby rímskej alebo predhradištnej. Zdá sa preto, že nehradištná keramika bola zámerne použitá pri úprave slovanských mohýl. Presnejšie datovateľné hradištné pamiatky z niektorých mohýl v Bitarovej poukazujú na VIII.—IX. storočie (podľa dnešného stavu vedomostí), ale predhradištná keramika poukazuje na storočia predchádzajúce. Ostáva preto možnosť opätovného pochovávania do mohýl alebo vzniku mohylníka až pred VIII. storočím. Trinásť mohýl je tam ešte nepreskúmaných.

B á n o v á

M o h y l a 1 mala priemer $7,5 \times 8,5$ m, a výšku 55 cm. Pod násypom boli súvislé pásy tehloviny, tvoriace štvorec orientovaný podľa svetových strán (vnútorné rozmery $4,5 \times 5$ m). Východný pás tehloviny bol premiešaný s kalcinovanými kostičkami; našiel sa tu ošúchaný okrajový črep, najskôr predhradištný. Pri strede južného pásu bol presnejšie nedatovateľný atypický fragment spodnej časti nádoby. Drobné jamky pod pásmi tehloviny nevylučujú možnosť, že tehlovina vznikla zhorením nejakej prútenej konštrukcie priamo na mieste.

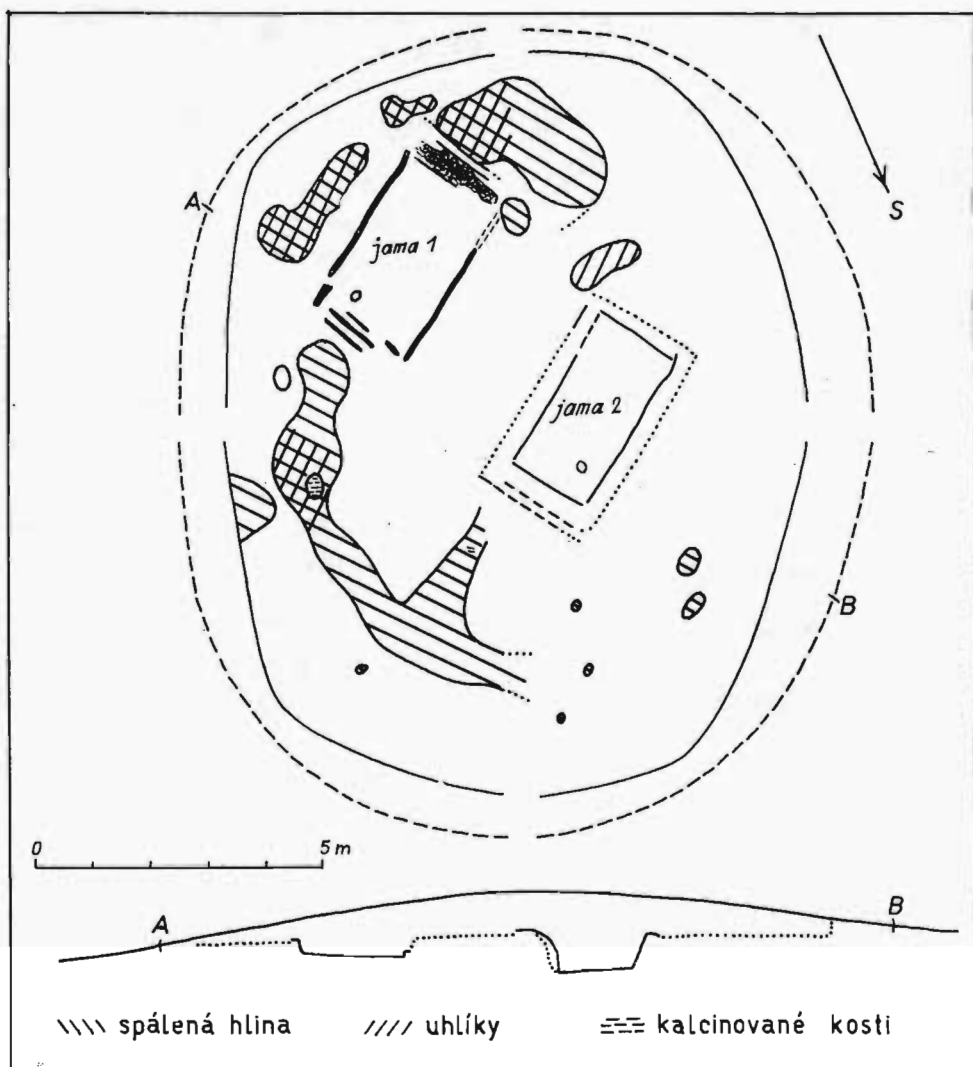
M o h y l a 2 (obr. 8 a 9) nachádzala sa na čestnom mieste pri samom temene návršia. Priemerom 12×14 m (výška 80 cm) patrí k najväčším na mohylníku, ktorý je v Žilinskej kotline najzachovalejší. Dlhšia os mohyly bola orientovaná v smere S—J. Pod stredovou časťou násypu zistila sa v hĺbke 70—145 cm hrobová jama 2; jej stred bol od stredu mohyly posunutý o 1 m na západ. Jama mala rozmery $1,5 \times 3,1$ m a jej dlhšia os bola orientovaná v smere JZ—SV. Všetky steny jamy boli vyložené pásmi zachovanej kôry (pravdepodobne z borovice) najmenej vo dvoch vrstvách. Na dne jamy boli šachovnicovito v niektorých miestach (aj na stenách) dve vrstvy kôry, na ktorých bol uložený nohami k východu muž atletickej postavy, 1,85 m vysoký. Prikryli ho ďalšími dvoma pásmi kôry. Aj okraje povrchu jamy vyložili kôrou, z ktorej sa v menšej hĺbke pod temenom násypu uchovali len odtlačky. Zo severnej strany konča

Obr. 8. Bánová, mohyla 2. Pohľad od juhozápadu.

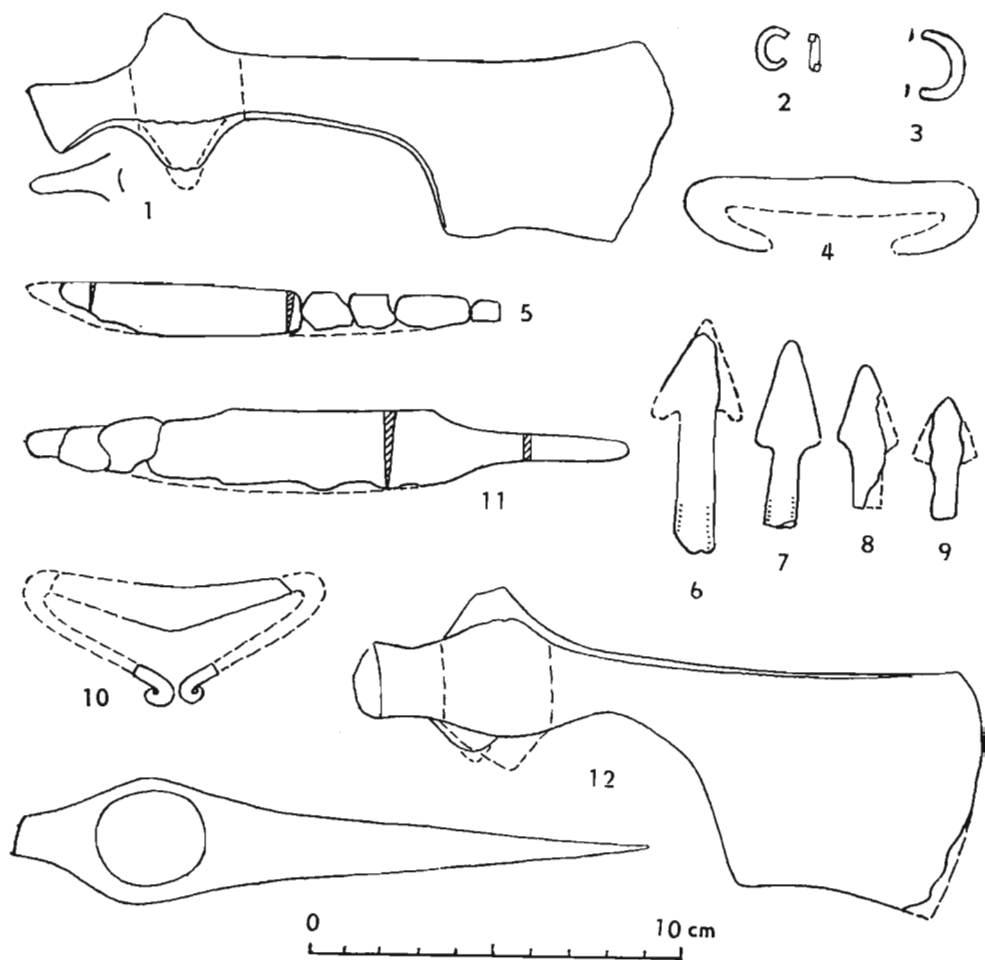
nôh stála rozbitá nádoba z hnedej hlíny s hojnou prímесou piesku a sľudy. Vonkajší povrch bol upravený v tenký povlak. Hrdlo a plecía boli obtáčané, na plecíach možno badať náznak rímьs, čiastočne porušenej pásom vlnoviek. Druhý pás vlnoviek je na najväčšom vydutí. Spodná časť nádoby má povrch formovaný ručne. Na vajčítom dne ($\varnothing$ 11,5 $\times$ 11,8 cm) je odtlačok dosky. Priemer ústia 16,1 $\times$ 17,5 cm, výška 14,4—15,2 cm. Na pravom pleci pochovaného bola železná sekerka s trňmi a s vyklenutým ostrím. Pod obuchom sekery ležali pospolu dve strelky s tuľajkou (5 a 6,5 cm dlhé) a dve bez tuľajky (3,3 a 3,8 cm dlhé). Podľa týchto streliek bez tuľajky vyplýva, že hrob asi nie je starší ako začiatok doby veľkomoravskej. Na bruchu mŕtveho ležal srp smerujúci hrotom na juh (trň na ľavej časti hrudníka). Vedľa ľavého stehna — pôvodne asi v mešci visiacom na opasku — bola ocieľka s kamenným kresadlom a železným nožíkom.

O dva metre na juh bola vyhlbená *jama 1*. Stredy oboch jám ležali na priamke JJV—SSZ. Steny jám boli paralelné, obe jamy vykopalí súčasne. Jama 1 bola plošne väčšia, s malými odchýlkami 2 $\times$ 4 m, ale s hĺbkou len 70—110 cm

Obr. 9. Bánová, mohyla 2.

{podľa temena mohyly). Na obvodoch jama boli zhorené pásy kôry, výplň a steny boli vystlané nespálenými pásmi kôry. Vo výplni sa nachádzali (ako v jame 2) ojedinelé drobné kalcinované kostičky. V severnej polovici jama neboli nijaké pamiatky, našli sa len v južnej polovici; v severnej bol snáď kostrový hrob bez milodarov.

Obr. 10. Bánová, mohyla 2. 1—5 — jama 1; 6—12 — jama 2.

V juhovýchodnom rohu jamy bola nádoba zo svetlohnedej hliny, vytočená na ručnom kruhu, s dnom bez kruhovej značky, zdobená štyrmi pásmi vlnoviek (výška 12,3 cm, Ø ústia 18,5 cm). Vo výške pásu bola ocieľka so zahnutými koncami, silix, nôž a krúžok z bieleho kovu (z pracky?), vo výške stehna seker rovnakého typu ako v jame 2. Pri juhozápadnom rohu jamy našla sa malá železná objímka. Na oboch užších stranách jamy sa zistili stopy ohňa a 2,5 m na východ od jamy bola hromádka kalcinovaných kostičiek. Vedľa severozápadného rohu jamy sme našli zrná pšenice, 1,4 m od juhovýchodného rohu

Obr. 11. 1 — Bánová, mohyla 2, jama 1; 2 — Bánová, mohyla 2, jama 2; 3 — Bitarová, mohyla 5. (Výšky nádob: 1=12,3 cm, 2=14,4 — 15,2 cm, 3=15,5 cm).

vo vrstve uhlíkov s trochou kostičiek bol zlámaný železný predmet (puzdro britvy?). Celá úprava mohyly bola súčasná. Jamové hroby pod mohylami sme dosiaľ na severnom Slovensku nepoznali.

Severepec

chodnej polovici mohyly zistili sme nesúvislý, 2 m dlhý pás kameňov, uložených

Mohyla 2 mala priemer 8 m a výšku (po odoraní temena) 40 cm. Vo vý- v smere S—J; v západnej polovici len 80 cm dlhý pás kameňov v smere JZ—SV. Približne v strede medzi týmito pásmi bol pri dne násypu železný oštep (dĺžka 29 cm) a o 15 cm vyššie rozbitá nádoba stredohradištného typu s kalcinovanou kostičkou vedľa nej [analógia situácie na 1 km vzdialenom mohyl- níku vo Visolajoch]. Nádoba bola vyrobená na ručnom kruhu, dno s kruhovou

Obr. 12. Severepec, mohyla 2 (výšky nádob: 1=13,8 cm, 2=15,2 cm, 3=11,2 cm).

Obr. 13. Prečín, sídlisko (výšky nádob: 1=9,4 cm; 2=12,7 cm; 3=7,6 cm).

značkou má nízku nôžku; na pleci je zdobená jednoduchou vlnovkou; výška 13,8 cm. Pri severozápadnom okraji mohyly boli črepy nekompletnej nádoby vytočenej na ručnom kruhu; na dne mala kruhovú značku, na pleciach pás vlnoviek, výška 15,2 cm. Pri juhozáp. okraji násypu našli sa črepy inej nekompletnej nádoby, vyrobenej na ručnom kruhu; na dne bola kruhovú značka s rebrami, na pleci zvislé zárezy, pod vydutím vlnovka; výška 11,2 cm, Ø ústia 12,2 cm.

Okrem mohýl sa v posledných rokoch na severozápadnom Slovensku podarilo objaviť aj mnoho sídliskových pamiatok. Ukázalo sa, že ide o plynule osídlenú staroslovanskú oblasť. Začínajú sa množiť aj nálezy, ktoré vyplňajú doterajší hriat medzi dobou rímskou a starohradištnou. Unikátne je čiastočne preskúmané sídlisko v Prečine, osídlené plynule od mladšej doby rímskej až po dobu mladohradištnú. Usudzujúc podľa zberového materiálu, výskum iných sídlisk na Považí by priniesol rovnaké poznatky (sídliskové pamiatky ničí hlboká orba). Na Dedovci v Považskej Bystrici (5 km od Prečína) je druhé čiastočne preskúmané sídlisko; trvalo od doby starohradištnej po dobu mladohradištnú a jeho keramika má hojné analógie v severoslovenských mohylách. Stopy predhradištnej keramiky v niektorých mohylách majú zasa analógie na sídlisku v Prečine. Väčšina materiálu zo sídliska na Dedovci jasne poukazuje na vplyv od Dunaja. Spolu s niekoľkými inými sídliskami je rozlohou (2—4 ha?) na severnom Slovensku výnimkou, bežné tam boli sídliská ešte menšie, prípadne len lazového typu.

Neosídlených refúgií sa na severnom Slovensku zistilo iba niekoľko. Malé výšinné sídliská, najmä v dobe mladohradištnej, boli asi vojenskými bodmi alebo sídliskami miestnych feudálov. Kmeňový hrad treba predpokladať v Divinke na opevnení z doby rímskej. Niektoré hrádky z doby rímskej sa neskôr možno nanovo opevnili. Poznatky niekoľkých mohýl v Bitarovej a zberový materiál z niektorých sídlisk pripúšťa možnosť kontinuity osídlenia ľudu s „púchovskou“ keramikou.

Nálezový celok z mohyly 7 v Bitarovej poukazuje podľa drobných praciek avarského rázu na VIII. storočie. Komplex železných predmetov z mohyly 2

v Bánovej poukazuje na začiatok doby veľkomoravskej. So spomenutými mohylami je súčasná i mohyla 2 vo Sverepci. Vznik mohylového pochovávanía na severnom Slovensku nemožno zatiaľ presnejšie datovať. Mohyly 6, 8, 9, 11 a 12 v Bitarovej mali dosť komplikovanú hrobovú úpravu, kovové milodary sa v nich nenašli a podľa keramiky ich nemožno presnejšie datovať.

Poznámky

¹ Prehľadná mapka mohýl známych do r. 1960 je v článku: Petrovský-Šichman A., *Archeologický výskum Považia 1959—1960*, Vlastivedný sborník Považia IV, 1961, 148.

² Budaváry V., *Staroslovanské mohyly v Krasňanoch pri Varíne (okres Žilina)*, SMSS XXXII—XXXIII, 1938—39, 85—105.

³ Budinský-Krička V., *Slovanské mohyly na východnom Slovensku*, SlA VI-1, 1958, 177.

⁴ Petrovský-Šichman A. J., *Kopce-mohily północnej Slowacji*, AAC III, 1961, 123.

⁵ Budinský-Krička V., *Zpráva o pokusnom výskume na slovanskom mohylníku v Bitarovej (okr. Žilina)*, SlA V-2, 1957, 456—464.

⁶ Turek R., *Prachovské skály na úsvitě dějin*, Praha 1946, 102—110.

⁷ Turek R., *Slovanské mohyly v jižních Čechách*, Praha 1958, 4.

Erforschung slawischer Hügelgräberfelder im Umkreis von Žilina

Anton Petrovský-Šichman

In den letzten Jahren gelang es in der Nordslowakei, namentlich im Žilinaer Becken und im geographischen Grenzgebiet von Žilina und Trenčín viele slawische Hügelgräber zu entdecken. Die Umstände beweisen die Anwesenheit eines eigenartigen altslowakischen Stammes zwischen Púchov und der Tatra, der seine Hingeschiednen unter Hügelgräber derart bestattete, daß er den nichtverbrannten Leichnam oder die Leichenbrandreste auf das ursprüngliche Niveau hinlegte.

Bloß im Hügelgrab Nr. 2 in Bánová gelang es zum erstenmal festzustellen, daß die nichtverbrannten Toten in eine Grabgrube gelegt wurden. In etlichen Hügelgräbern in Bitarová wurden auf dem ursprünglichen Niveau angebrannte Holzstücke symbolisch zu einem Viereck angeordnet, das nach den Himmelsrichtungen orientiert war. Analogien hierzu sind aus Süd- und Südostböhmen bekannt. Kleine Häufchen von kalzinierter Knochen fand man an manchen Seiten des Vierecks. In einigen Hügelgräbern in Bitarová waren die angebrannten Holzstücke bloß auf zwei Seiten hingelegt (gleichlaufend oder in rechtem Winkel). Im Hügelgrab Nr. 1 in Bánová wurden die Überreste von verbranntem Lehm auf jene Art in ein Viereck so geordnet, daß die kalzinierter kleinen Knochen mit dem gebrannten Lehm des östlichen Armes durchgemischt waren (eine Analogie im Hügelgrab Nr. 11 in Bitarová).

In einigen Hügelgräbern in Bitarová ist die Burgwallkeramik auch mit der „Púchover“ und der vorburgwallzeitlichen Keramik vergesellschaftet. Im slawischen Hügelgrab Nr. 2 bildete einen organischen Teil der Grabherrichtung auch die „Púchover“ Kulturgrube. Die Fragen über die Wiederbestattung oder über die Beziehungen der vorburgwallzeitlichen und burgwallzeitlichen Kultur in Bitarová bleiben offen.

Im untersuchten Hügelgrab in Sverepec stand in der Mitte ein Gefäß und eine Eisenlanze, am Westrand wurden Scherben von weiteren Gefäßen geborgen.

Aus der Nordslowakei sind zahlreiche Siedlungsfunde bekannt, vorwiegend handelt es sich um kleine oder um verstreute Siedlungen und kleinere Höhenburgen. Die Forschungsergebnisse in Prečín ergeben, daß die Siedlung ununterbrochen seit der jüngeren Römerzeit bis in die junge Burgwallzeit fortlebte. Die weitere, zum Teil durchforschte Siedlung Dedovec in Považská Bystrica (5 km von Prečín) entstand in der frühen Burgwallzeit anscheinend durch die aus dem Donaugebiet hangesiedelte Bevölkerung.

In der Nordslowakei wurden nur einige unbesiedelte Refugien festgestellt. Kleine Höhensiedlungen, besonders in der Jungburgwallzeit, dienten wahrscheinlich als Wehranlagen oder Siedlungen von lokalen Feudalen. Eine Stammesburg kann man auf der römischerzeitlichen Befestigung in Divinka voraussetzen. Manche kleine römischerzeitliche Höhenburgen wurden wahrscheinlich später neubefestigt. Einige Hügelgräber in Bitarová und Streufunde aus nordslowakischen Siedlungen deuten auf die Möglichkeit der Siedlungskontinuität des „Púchover“ Volkes hin.

Der Fundkomplex aus dem Hügelgrab 7 von Bitarová, bzw. die kleinen Schnallen awarischen Gepräges weisen aufs VIII. Jh. hin, die Funde aus dem Hügelgrab 2 von Bánová dagegen auf die Anfänge der großmährischen Zeit. Die Entstehung der Bestattung in Hügelgräbern im Gebiet der Nordslowakei ist vorläufig nicht zuverlässig datierbar.

Übersetzt von Z. Lányiová

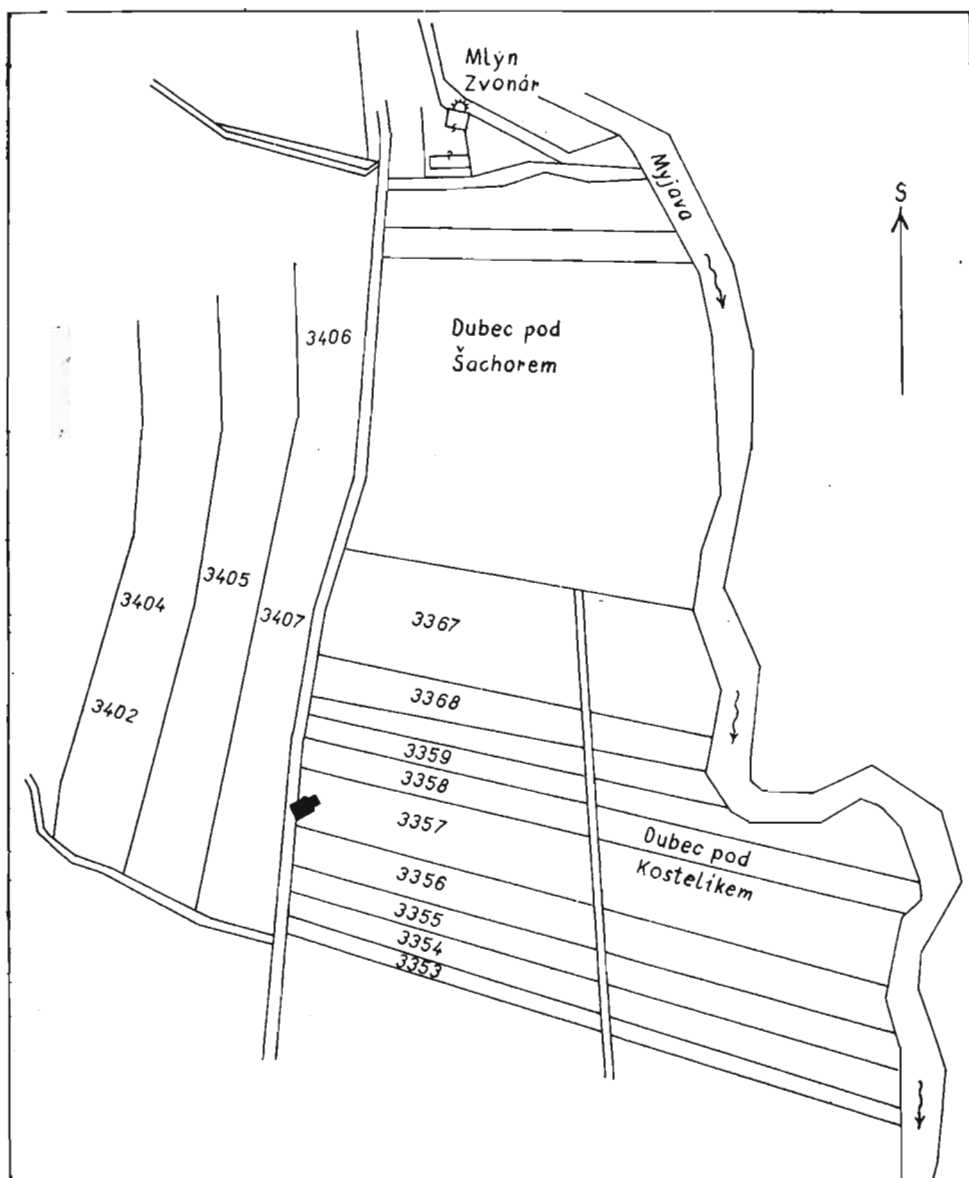
SLOVANSKÉ SÍDLISKO A ZANIKNUTÁ STREDOVEKÁ DEDINA V OSUSKOM

VOJTECH BUDINSKÝ-KRIČKA

Len ľudová tradícia a miestne názvy *Na Ropove*, *Pri kostelíku* a *Pod kostelíkom* (na kat. mape *Dubec pod kostelíkom*) naznačovali, že na oráčinách pri úpätí návršia v údolí Myjavy, približne na pol ceste medzi Osuským a Prietržou (obe obce okres Senica), rozprestierala sa stará osada Ropov, lebo sama tvárnosť miesta už to nijako neprehrádzala. V. Chaloupecký zaznamenáva o nej iba toľko, že Béla IV. roku 1262 daroval ju spolu s inými osadami Hlohovskému hradu a že jej poloha je neznáma.¹

Viac historických dát o zaniknutej dedine Ropov poskytli pisateľovi tohto článku na jeho požiadanie historici B. Varsík a P. Ratkoš.²

B. Varsík: „Listina datovaná k roku 1262 [Wenzel G., *Árpádkori új okmánytár VIII*, 24—26], v ktorej sa spomínajú dediny Osuské (Ozus), Ropov [Rupov], Hradište pod Vrátnom [Haradicha] a Dubová [Dumbou] je falzum, ale vzniknuté čoskoro po r. 1262 (po jej datovaní), lebo listina Štefana V. z roku 1270, v ktorej ju tento konfirmuje, je pravá (o kritike tejto listiny porov. Szentpétery I., *Regesta regum I*, č. 1305 a č. 2036). Ďalej som zistil, že Ropov sa uvádza ešte aj v portálnom súpise z r. 1452 ako Roppo a bolo tam vtedy päť port, z ktorých tri patrili Pongrácovi (ide o Pongráca zo Sv. Mikuláša) a 2 porty bánovi Osvaldovi (originál súpisu v Maďarskom štátnom archíve v Budapešti, DL 44, 649). Tento súpis Nitrianskej stolice publikoval P. Ratkoš [*Naše národní minulost v dokumentech, Chrestomatie k dějinám Československa I*, Praha 1954, 452]. K uvedenému ešte podotýkam, že Pongrác zo Sv. Mikuláša získal panstvo hradu Branča r. 1441 a bán Osvald pochádzal z Bučian a získal hrad Korlátov Kameň aj s príslušenstvom tiež v XV. stor. Z toho treba vidieť, že chotár Ropova bol rozdelený medzi dve panstvá — Branča a Korlátov Kameň. Snáď aj toto bolo príčinou, že koncom XV. a v XVI. stor., keď začína rapídne všade ubúdať obyvateľstva voči XIV. stor. a prvej polovici XV. stor., dedina ako taká vyhynula, ľudia ju opustili a vystahovali sa do susedných dedín, podľa príslušnosti panstva. Mnoho stredovekých dedín v druhej polovici XV. stor. alebo v XVI. stor. vyhynulo, ale príčinou toho nemusela byť žiadna vojna (a teda ani Turci), ale jednoducho obyvateľstvo veľmi malých dedín odchádzalo na opustené grunty do väčších dedín. Podľa všetkého Ropov nikdy nebol veľkou dedinou a kostol, ktorý bol v jeho chotári vystavený, mal slúžiť

Obr. 1. Osuské. Situačný náčrt náleziska zaniknutej stredovekej dediny Ropov.

a slúžil spočiatku viacerým dedinám na okolí (Osuské, Hradište, Hlboké, Prietrž); keď sa postupne vybudovalo viac kostolov aj v iných okolitých dedinách, často starý kostol stratil svoj význam. Tak to bolo aj s mnohými kostolmi najmä v Turci a v Liptove.“

P. Ratkoš: „R. 1262 spomína sa osada Ropov spolu s Osuským, Hradištom a zaniknutým Dubovom. Pomenovanie Ropov má tu formu Rupov. Listinu konfirmoval Štefan V. r. 1270. Vydaná je v diplomatári: Wenzel G., *Cod. dipl. VIII*, 24, orig. MODL. 529. Szentpétery pokladá listinu z r. 1262 za falzum, ale konfirmáciu z r. 1270 za pravú. Ďalšiu zmienku o Ropove poznám až z r. 1452. V XVI. stor. sa v daňových súpisoch už nespomína, zanikol.“

Lokalita leží v katastri obce Osuské. Na nálezisko bol upozornený býv. Štátny archeologický ústav v Martine roku 1942 správou niekdajšieho Župného úradu v Bratislave o náleze ľudských kostí a starých múrov pri stavbe vicinálnej cesty Osuské—Prietrž. Pamiatky zachránené stavebnou správou pri týchto prácach prevzal V. Šemmer, vtedajší tajomník Štátneho archeologického ústavu pre okres Senica nad Myjavou. Výsledok krátkého záchranného a zisťovacieho výskumu (od 12. do 22. mája 1943), ktorý vykonal autor za účasti V. Šemmera je cenným prínosom k poznaniu jednej z najstarších dedín v údolí horného toku Myjavy, ktorej poloha nebola až do výskumu historikom známa.³

Na základy kostola, cintorína a slovanské i stredoveké pamiatky narazilo sa v telese a po bokoch pôvodnej cesty z Osuského do Prietrže (na parcelách čís. 3356—3358 a 3407). Miesto leží 4 km na sever od Osuského na úpätí vrchu-Cvrček (kóta 338), zvažujúceho sa mierne k pravému brehu Myjavy, asi 300 m na juhozápad od kóty 227 (obr. 1, tab. I: 1). Z väčšieho počtu hrobov, porušených pri rozširovaní a vyhlbovaní cesty, ponechali robotníci v pôvodnej polohe do príchodu zástupcu Štátneho archeologického ústavu len tri kostry (č. 1—3) na západnej strane cesty. Čiastočne odkrytú našiel pisateľ správy pred začatím výskumu aj severozápadnú časť základov sakrálnej stavby (tab. I: 2).

Hrobové a sídliskové nálezy spred výskumu

Časť pamiatok nájdených a zachránených pri prestavbe cesty pochádza z porušených hrobov cintorína, ostatné súvisia s osídlením miesta. Už i tento zber nálezov naznačuje začiatky a trvanie osady Ropov. Z nich ako najstaršie spomeniem v prvom rade dva železné hradištné nože (tab. III: 10, 11), z ktorých väčší vo svojich zvyškoch je 24,3 cm a menší 11,6 cm dlhý. Ak nesúvisia so starším slovanským osídlením miesta, potom pochádzajú najskôr z ojedinelých radových hrobov z mladšej doby hradištnej, teda z najstarších hrobov cintorína, rozrušených v okolí sutín kostola. K hrobovým nálezom patrí snáď aj torzo železnej ostrohy s krátkym bodcom štvorhranného prierezu, ktorého ramienka boli rozšírené v podobe písmena V (tab. III: 8); možno ho datovať do XII. stor.⁴ Z mladohradištných radových hrobov cintorína pochádzajú s istotou tri bronzové krúžky s oválnym prierezom z opaskov (Ø 3,6 cm, 3,7 cm a 3,9 cm; tab. III: 1, 4 6).⁵ Prílohou v hrobe bola pravdepodobne aj minca Jána Luxemburského (1310—1346) alebo Karola IV. (1346—1378 [tab. IV: 3]), nájdená údajne juhozápadne od kostola.⁶ Istotne z hrobov pochádzajú tri železné pracky tvaru písmena D z opaskov (dĺžka 3,6 cm, 4,1 cm a 4,7 cm; tab. III: 9, 12, 13), datovateľné do XIV.—XV. stor.⁷ Najmladší zistený hrob — čís. 3 (obr. 4) — je datovaný kremnickým denárom Maximiliána II. (1564—1576) k roku 1570 (?);⁸ minca (tab. IV: 2) sa vraj našla pri ramene pochovaného. Údajne z toho istého hrobu pochádza aj liata profilovaná bronzová pracka z opaska (dĺžka 3,3 cm; tab. III: 2);⁹ no je to tvar, s akým sa stretávame už na radových pohrebiskách, ba

i v starších hrobových nálezoch.¹⁰ Za hrobový nález treba považovať aj ďalšiu mincu naposledy spomenutého panovníka, z roku 1569 [tab. IV: 1]¹¹ nájdenú údajne na priestranstve pred priečelím kostola. Z hrobov mladšieho obdobia stredoveku alebo z najmladších hrobov cintorína sú tri železné kováčske klince obdĺžnikového prierezu so stopami dreva a s nepravidelne vykúťou hlavičkou štvorcového, lichobežníkového a obdĺžnikového tvaru [tab. IV: 8, 12, 13]. Napokon stopami pochovávaní na mieste sú aj tri súčiastky úboru, pravdepodobne z najmladších hrobov cintorína: bronzová drôtená spinka zo šiat [tab. III: 3]¹² železná, teraz už takmer úplne rozpadnutá zápona [tab. III: 7]¹³ a bronzové plechové kovanie [Ø 2 cm] s excentricky vyhlbenou kruhovou ploškou, lemovanou z jednej strany plastickou zúbkovou výzdobou [tab. III: 5].

Ostatné predmety nájdené robotníkmi pred výskumom súvisia snáď bez výnimky s osídlením priestoru pred niekdajším kostolom. Sú to:

Okrajový fragment jasnosivej hrubostennej nádoby s profilovaným ústím, zdobenej na ústí vlnovkou a na hrdle žliabkom; nádoba mala drsný povrch a bola vyhotovená z piesočnatej hliny s prímесou sludy najskôr obtáčaním na ručnom kruhu [tab. VI: 1]. Zlomok datujem do XII., najneskoršie do XIII. stor.

Torzo železného kľúča (dĺžka 10,80 cm) s kruhovou hlavicou a obdĺžnikovou zástavkou, hore s jedným, dolu s dvoma výrezmi, vykúteného z jedného kusa [tab. IV: 9]. Možno ho datovať do obdobia od XIII. do XV. stor.¹⁴

Hviezdica železnej jazdeckej ostrohy z XIII.—XIV. stor. [tab. IV: 4].¹⁵

Strela s hrotom rombického prierezu a s tuľajkou zo XIV.—XV. stor.; dĺžka torza 9,2 cm [tab. IV: 5].¹⁶

Torzo úzkeho, slabo prehnutého kosáka, dĺžka 15,1 cm [tab. III: 14].

Časť stredovekých, bližšie nedatovateľných pásových okov (?; tab. IV: 10).

Torzo tmavosivej, tenkostennej, deformovanej kuželovitej misy s profilovaným okrajom, so slabo vyhnutou výlevkou a odsadeným dnom, ktorého okraj je pretláčaný; výška 10 cm (obr. 5); z neskorého stredoveku.

Zlomky zo spodnej časti tenkostennej nádoby, podobnej farby ako predošlá, z toho istého obdobia.

Okrajový črep zo šedého hrnca so zosilneným ústím [tab. VI: 4]; z neskorého stredoveku (XV.—XVI. stor.).

Železná zámka tehličkového tvaru s valcovitým bubienkom na kľúč a polkruhovým ramienkom; výška 5,2 cm, dĺžka 5,3 cm, šírka 1,5 cm, výška bubienka 1,5 cm, jeho priemer 1,9 cm, šírka ramienka 0,9 cm [tab. IV: 6]; našla sa údajne pred fasádou kostola. Zámky tohto typu začínajú sa v XV. stor., patria však hlavne do XVI.—XVII. stor.^{16a}

Malá oválna železná zámka s polkruhovým ramienkom a so stopami bronzovej alebo medenej patiny, hrdzou značne porušená; šírka 2,9 cm, max. hrúbka 1,7 cm [tab. IV: 7]. Najskôr je súčasná s predchádzajúcou zámkou, jej analógie nepoznáme.

Železný sekáčovitý nôž s tenkým tŕňom na držadle; dĺžka 14,4 cm [tab. IV: 11]; z posledného obdobia jestvovania dediny (XVI.—XVII. stor.).

Pokiaľ ide o zber, hodno napokon spomenúť aspoň výraznejšie zlomky z nádob, ktoré som našiel v najbližšom okolí kostola na začiatku výskumu; dávajú možnosť určiť približnejší čas trvania osídlenia na mieste. Ich opis:

Hnedý črep s pásmi vodorovných rýh z nádoby zo sludnatej piesočnatej hliny [tab. VI: 6]; stredná až mladšia doba hradištná.

Črep zo spodku hnedej, z podobnej hliny zhotovenej nádoby [tab. VI: 8] z toho istého obdobia.

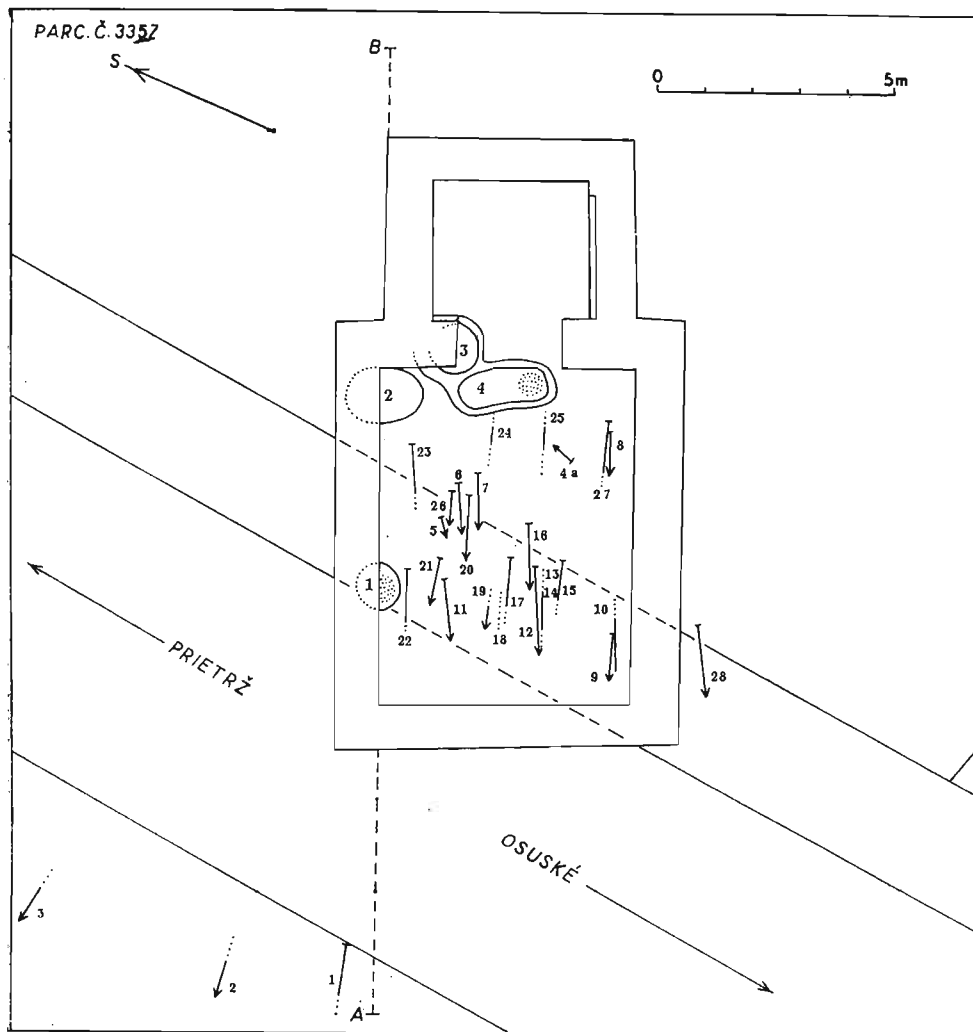
Svetlohnedý okrajový črep s uchom z profilovaného hrnca, vyhotoveného na ručnom kruhu z jemnej hliny s prímесou zrnítek vápna [tab. VI: 5]; datujem ho do XII. stor.

Tmavosivý okrajový črep z tenkostennej nádoby s profilovaným ústím a drsným povrchom [tab. VI: 2]; z XII.—XIV. stor.

Sivý črep z tenkostennej nádoby s drsným povrchom, zbrázdeným na vydutí pravidelným schodkovitým žliabkovaním [tab. VI: 11]; z mladšieho stredoveku.

Ucho z tenkostenného, z jemnej hliny zhotoveného džbánu sivej farby [tab. VI: 3]; z neskorého stredoveku (XV.—XVI. stor.).

Fragment tenkostenného hrnca sivej farby so zosilneným okrajom, odsadeným hrd-

Obr. 2. Osuské. Cintorín a základy kostola zaniknutej stredovekej dediny Ropov a slovanské kultúrne jamy.

dom a so stopami vhladzovanej výzdoby, zhotoveného z jemnej hliny na rýchlo rotujúcom kruhu [tab. VI: 9]; patrí najskôr do XVII. stor. S ním je súčasný črep zo spodku sivej nádoby so zosilneným a na obvode šikmo skrojeným dnom [tab. VI: 7].

Overením nálezových okolností hrobov porušených robotníkmi sme zistili, že sa rozprestierali na veľkej ploche — približne 45 m dlhej a 16 m širokej — v smere cesty na priestranstve juhozápadne, západne a severozápadne od základov kostola. Kostry spočívali v nepravidelných radoch, nie husto vedľa seba, hlavami boli situované na západ a juhozápad. Potvrdzovali to napokon aj zvyšky troch kostier (hroby 1—3) ponechaných robotníkmi pri západnom okraji cesty (obr. 2). Z nich kostra čí. 1 zistila sa ca 95 cm pod povrchom, 2,5 m na sever od nej v hĺbke približne 125 cm bola kostra

čís. 2 a 4,4 m na sever odtiaľto v hĺbke asi 115 cm kostra čí. 3 [obr. 4]. Mŕtvych pochovali bez rakve, v dvoch prípadoch hlavou na juhozápad, v ostatnom na západ a s ramenami vystretými vedľa tela. Údaje z hrobu 3 pochádza už spomenutá minca z roku 1570 (?) a profilovaná bronzová pracka. Na hrob 4, nadväzujúci na rad opísaných troch kostier, narazilo sa počas výskumu Štátneho archeologického ústavu necelých 14 m na sever od hrobu 3. Ani v ňom sa nenašli stopy rakve, bol bez príloh; predlaktie horných končatín kostry, situovanej hlavou na západ, spočívalo v lone.

Základy kostola a cintorín

Pri záchrannom výskume Štátneho archeologického ústavu osobitná pozornosť sa venovala predovšetkým zvyškom kostola, ktoré sa nachádzali miestami veľmi plytko, miestami hlbšie pod povrchom. Odkryl sa postupne celý pôdorys základov sakrálnych stavby [tab. I: 2—4], skladajúcej sa z obdĺžnikovej lode a štvorcovej svätyne, ktorú od lode oddeľovali 50—60 cm široké výstupky triumfálneho oblúka [obr. 2, tab. I: 5]. Stavba bola situovaná dlhšou osou v smere JZ—SV. Menšia (západná) polovica základov spočívala v telese prestavovanej cesty a väčšia (východná) na okrajovej časti role P. Jarábka (parc. čí. 3357), na úpätí svahu mierne klesajúceho na východ k toku Myjavy. Základy sa nezachovali do rovňakej výšky [obr. 3]; v priečeli kostola boli napr. len 20—30 cm vysoké, no na rozhraní lode a svätyne mali výšku až 115 cm. Rozmery: dĺžka celého pôdorysu 12,46—12,75 m, dĺžka kostolnej lode 8,85—8,97 m, šírka lode 7,10—7,32 m, dĺžka svätyne 3,61—3,78 m, jej šírka 5,18 m, svetlosť základov lode 5,27×6,95 m (5,47×7,14 m), svetlosť svätyne 3,20×2,87 m (3,27×2,82 m), šírka základov lode 83—100 cm, šírka základov svätyne 97—106 cm.

Prevažná časť lomových kameňov, vyvezených robotníkmi pred výskumom z miesta a najbližšieho okolia kostola, pozostávala z plochých pieskovcov často približne štvorcového tvaru, s rozmermi napr. 24×24×7 cm, 40×40×8 cm, 20×36×14 cm, 24×38×19 cm, 35×45×22 cm. Medzi kameňmi našli sa výnimočne aj kusy zlepenca. Malta, ktorá sa zachovala na mnohých kameňoch z deštrukcie múrov a základov kostola, je veľmi tvrdá, kompaktná, pevne zliata s kameňmi, šedastej farby, premiešaná so zrnkami vápna. Medzi kameňmi vyvezeným z rumov kostola najpozoruhodnejší bol pieskovec jasnej zelenkavej farby s plastickými rebrami, pochádzajúci snáď z ostenia portálu, a z podobného kameňa vytesaný kvádr so stopami opracovania [obr. 6].

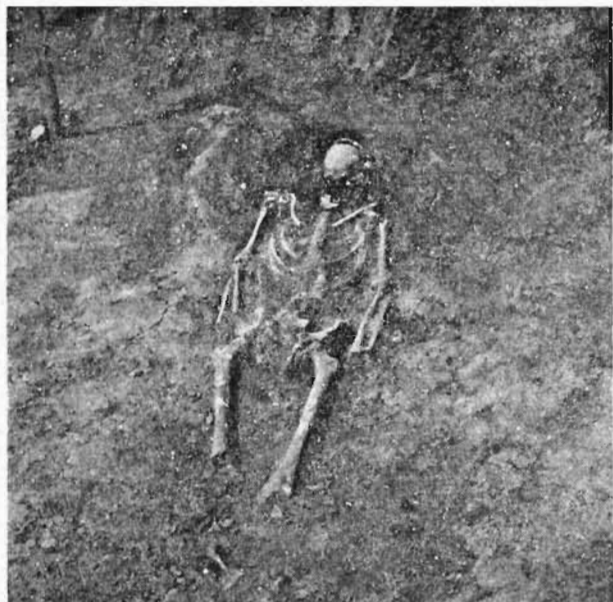
I samotné zvyšky odkrytých základov ukázali, že boli z najväčšej časti stavané z plochých pieskovcov, výnimočne zo zlepenca,^{16b} lámaných približne do podoby hranolov veľkosti napr. 30×23×10 cm, 28×25×8 cm, 27×15×5 cm, 19×18×5 cm, 23×11×5 cm, 16×10×3 cm. Lícne (okrajové) strany základov boli zbudované z radu väčších kameňov, kladených na vrstvu šedastej malty so zrnkami vápna, aká pokrývala zväčša aj bočné steny základov. Výplň základov medzi okrajovými radmi väčších kameňov tvorili menšie, nepravidelne kladené kamene, výdatne zalievané maltou [tab. I: 6]. Pri kladení základov dbalo sa na zachovanie riadkov, ktoré mali nerovnakú šírku, najčastejšie 6, 10, 11, 13, 14, 15 a 17 cm [tab. II: 2].

Pri odkrývaní vonkajšej severnej steny základov našli sa len dva črepy. Jeden je z hnedej nádoby s pretiahnutým hrdlom, vyrobenej z piesočnatej sfudnatej hliny a zdobenej šikmými ryhami [tab. VI: 10]; datujem ho do strednej doby hradištnej. Druhý zlomok je z tmavosivej tenkostennej nádoby so slabou profilovaným rímsovitým ústím [tab. VI: 13]; patrí do XIV.—XV. stor.

Celý priestor ohraničený základmi kostolnej lode vyplňala humusovitá vrstva niekdajšej podlahy; dlaždice sa v nej nenašli a neprišlo sa ani na zlomky omietky a malty, ani na kamene z deštruovanej stavby. Z predmetov nájdených pri odkrývaní tejto vrstvy okrem dvoch kusov tehloviny len atypický črep možno s istotou datovať do obdobia pred postavením kostola; zlomok je z hnedej nádoby vyhotovenej na kruhu z hliny s prímiesou sludy. Ostatných niekoľko keramických zlomkov z vrstvy je v podstate z XIII.—XVI. stor., teda z čias trvania kostola a pochovávaní pod jeho podlahu. Opis výraznejších črepov:

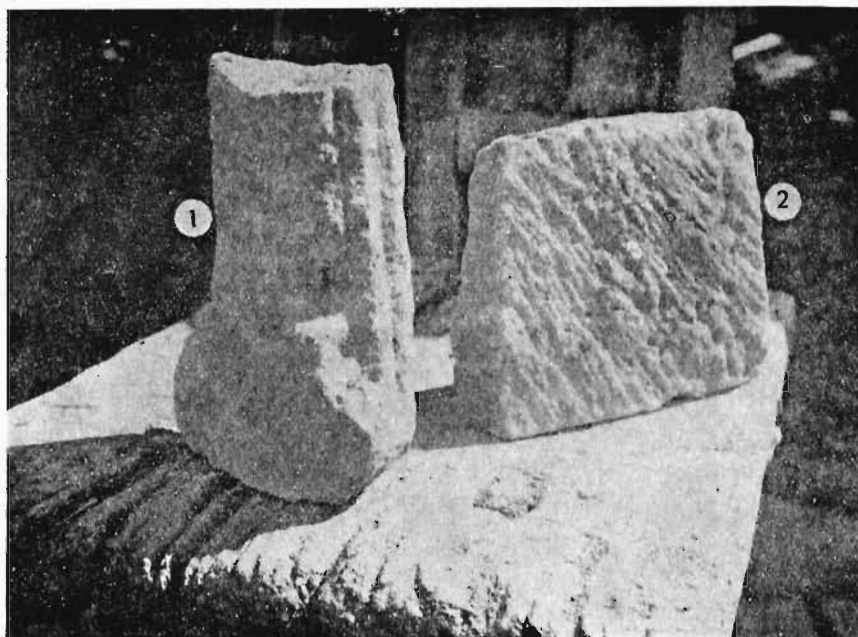
Obr. 3. Osuské. Pozdĺžny prierez základov neskororománskeho kostola zaníknucej dediny Ropov.

Obr. 4. Osuské. Hrob 3.

Obr. 5. Osuské. Torzo stredovekej misy.

Obr. 6. Osuské. Architektonické články z neskororománskeho kostola.

Časť ckrúžia sivohnedej, pravdepodobne stredovekej zásobnice, zhotovenej z piesočnatej hliny s prímiesou sludy a tuhy (tab. VII: 6).

Držadlo hrubostennej pokrývky s drsným povrchom sivej farby (tab. VI: 12).

Fragment tenkostennej pokrývky s podobným povrchom a takej istej farby (tab. VII: 9); zo staršieho obdobia stredoveku.

Zlomok bledohnedej tenkostennej nádoby s profilovaným kalichovitým ústím, zhotovenej zo sfudnatej a piesočnatej hliny (tab. VII: 1) a zlomok sivej, z jemnej hliny zhotovenej tenkostennej nádoby s podobným, avšak rovným ústím (tab. VI: 14); z XIII.—XIV. stor.

Fragment tmavosivej, tenkostennej, na rýchlo rotujúcom kruhu zhotovenej nádoby so slabou profilovaným rímsovitým ústím a s pravidelným vodorovným žliabkovaním na tele (tab. VII: 12); z druhej polovice XIV. až z XV. stor.

Zlomok sivej tenkostennej nádoby so zosilneným ústím a drsným povrchom (tab. VI: 15); približne z XV. stor.

Črep zo spodku sivej stredovekej nádoby zhotovenej obtáčaním (tab. VII: 14).

Torzá dvoch tmavosivých pokrývok so šikmo fazetovaným okrajom (tab. VII: 2, 5); z neskorého obdobia stredoveku (XV.—XVI. stor.).

Zlomok sivej tenkostennej nádoby z jemnej sfudnatej hliny, zdobenej pretínajúcimi sa vysokými oblúkovitými vhladzovanými pásmi (tab. VII: 3); zo XVI. alebo začiatku XVII. stor.

Atypické črepy [8 kusov], približne zo XIV.—XVI. stor.

Okrem sídliskovej keramiky našli sa vo vrstve v kostolnej lodi: kostená valcovitá rúčka s ryhami pri koncoch, najskôr rukoväť noža (tab. VII: 15), železný štvorhranný klincovitý závesný pánt z dverí s oválnou platničkou a troma otvormi [dĺžka 20,6 cm; obr. 7],⁴⁷ datovateľné približne do neskorého stredoveku, a kus škvary.

Obr. 7. Osuske. Stredoveký závesný pánt z dverí, nájdený v lodi neskororománskeho kostola.

Ďalšie z porušeného a snáď jedného z najstarších hrobov v priestore kostolnej lode pochádza bronzový krúžok, pravdepodobne z opaska (O 4,7 cm), líšiaci sa od krúžkov z radových hrobov (spomenutých už na inom mieste) jasnou zelenosivou patinou a kruhovým prierezom (tab. V: 3).

Tri železné klince z rakiev porušených hrobov (tab. V: 16–18)

Hroby z vrstvy v kostolnej lodi

V lodi sa odkrylo 23 hrobov (čís. 4a–27). Podľa toho, že základy ich ani v jednom prípade nepretínali, je zrejmé, že všetky sú z čias trvania kostola (obr. 2, tab. II: 3–5). Spečivali v nich deti i dospelí, a to v troch nepravidelných radoch, v rozličných hĺbkach, 46–92 cm pod úrovňou najvyššieho bodu základov na rozhraní lode a svätyne, niekedy aj v etažach, uložení hlavou na západ alebo juhozápad, výnimočne aj na severovýchod (hrob 4a). Stopy rakve našli sa v hroboch len výnimočne.

Hrob 4a obsahoval zvyšky detskej kostry; v zásepe a v blízkom okolí hrobu našiel sa zlomok zvieracej kosti, dva atypické črepy, zlomok nádoby jasnosivej farby s vodorovným žliabkom (tab. VII: 8) a tmavosivý črep z tenkostennej nádoby s rímsovitým okrajom (tab. VII: 7), všetky z pokročilého obdobia stredoveku.

Hrob 5. Detská kostra.

Hrob 6. Detský, so stopami rakve; ľavé rameno kostry bolo mierne ohnuté vedľa tela, pravé porušené hrobom 7, v páse bola malá obdĺžniková železná pracka, max. šírka 2,1 cm (tab. V: 4).¹⁸

Hrob 7. Kostra dospelého jedinca (najskôr ženy) s ramenami vedľa tela; blízko spätkovej kosti našiel sa krúžok z hranatého, k hrotitému koncu pozvoľna sa stenčujúceho železného drôtu (O 1,9 cm), pravdepodobne ozdoba do vlasov (tab. V: 5), pri pravej nohe bol zlomok tmavosivej nádoby s vodorovným žliabkom (tab. VII: 13), približne zo XVI. stor.

Hrob 8 obsahoval kostru nedospelého jedinca najskôr ženského pohlavia, ľavé rameno bolo mierne ohnuté do lona, pravé porušené; na čelnej kosti lebky zelený pás po patine kovovej ozdoby [čelenky?]; pravdepodobne z opaska pochádza slabo vypuklý gombík zo sivého kovu (efnu)? s otvorom uprostred (tab. V: 8), aké sa našli aj v hrobe 22; v páse boli zlomky štvorbľastej železnej pracky (tab. V: 2) a v zásepe hrobu našiel sa štvorhrotý železný predmet, tzv. jazdec (nášlapná hviezdica proti jazde) z XV. stor. (tab. V: 10).¹⁹

Hrob 9. Kostra nedospelého bez nálezov.

Hrob 10. Zachovali sa v ňom len kosti pravej hornej končatiny a pravá stehenná kosť najskôr dospelého jedinca; o rakve svedčia dva železné klince (tab. V: 13); v zásepe hrobu bol atypický zlomok stredovekej nádoby.

Hrob 11. Kostra s mierne ohnutými ramenami; v páse železná pracka tvaru písmena D (dĺžka 5,3 cm, tab. V: 1) z mladšieho obdobia stredoveku.²⁰

Hrob 12. Kostra dospelého s ľavým ramenom vystretým vedľa tela a pravým ohnutým do lona; o rakve svedčí menší kliniec s kruhovitou a väčší so štvorcovou hlavičkou (tab. V: 15, 14).

Hrob 13. Našla sa v ňom len ľavá stehenná kosť, časť panvy a rebier, ako aj ľavá lopatka.

Hrob 14. Bol pod hrobom 13; okrem lebky zachovali sa v ňom len kosti ľavého vystretého ramena s časťou panvy.

Hrob 15 bol čiastočne pod hrobom 12; okrem lebky zistili sa len kosti ľavého, slabo do lona ohnutého ramena a kosti dolných končatín; o rakve svedčil kliniec s trojuholníkovou hlavicou so stopami dreva (tab. V: 12).

Hrob 16. Okrem lebky boli v ňom len kosti ľavého, slabo do lona ohnutého ramena, kosti ľavej dolnej končatiny a časť panvy.

Hrob 17. Zachovali sa v ňom len holenné kosti a kosti pravého ramena ohnutého skoro v 90° uhle.

Hrob 18. Detská kostra.

Hrob 19. Detská lebka.

Hrob 20 bol pod kostrou hrobu 6 a obsahoval hornú časť najskôr ženskej kostry s ramenami vystretými pozdĺž tela; našiel sa pri nej deformovaný krúžok z plochého strieborného drôtu (tab. V: 9).

Hrob 21. Kostra nedospelého jedinca s ramenami vedľa tela.

Hrob 22. Kostra dospelého bez lebky, s rukami skríženými vyše panvy; v páse lichobežníkový rámec striebornej pracky zo XIV.—XV. stor. (3,35×2,1 cm), ktorej trň bol — súdiac podľa stôp hrdze — železný (tab. V: 6),²¹ puklička z bronzového plechu so stopami textílie a kože (Ø 1,9 cm) a torzá šiestich mierne vypuklých gombíkov (Ø 1,6 cm) z dvojitého plechu zo sivého kovu s belavým povlakom (emailovým?); veci sú zo ženského opaska.²²

Hrob 23. Kostra dospelého so skríženými rukami vyše panvy.

Hrob 24. Stehenné kosti nedospelého jedinca.

Hrob 25. Z kostry dospelého zachovala sa v ňom len časť stehennej kosti a zvyšky rebier.

Hrob 26. Stopy kostry dospelého jedinca bez lebky.

Hrob 27 bol porušený hrobom 8; z kostry dospelého jedinca ostali v ňom len kosti ľavého ramena s predlaktím ohnutým slabo do lona a ľavá stehenná kosť.

Hrob 28. Pri výskume v bezprostrednej blízkosti základov našiel sa hrob len na južnej strane kostolnej lode. Spočívala tam hneď pod úrovňou spodku základov kostra situovaná v smere JZ—SV, s ľavým ramenom vystretým a pravým mierne ohnutým do lona.

Nález z o s v ä t ý n e

Na samom povrchu základov svätyne našiel sa pri výskume zlomok tenkostenného bledohnedého hrncu s profilovaným okrajom a so zelenou polevou na vnútornej stene, zhotoveného na dokonalom kruhu (tab. VII: 10); patrí do XVI. až XVII. stor.

Priestor ohraničený základmi svätyne vyplňala sypká čierna zem premiešaná s lomovými kameňmi z deštrukcie stavby. Takmer celý priestor (podlaha) svätyne porušený bol veľkou jamou, vykopanou zrejme už po zániku kostola najskôr hľadačmi cenností. Pritom sa pravdepodobne zničili aj posledné zvyšky základov oltárnej menzy, ktorej časťou bol snáď pieskovcový kvádrik (veľkosť 50×35×25 cm) nájdený uprostred svätyne (obr. 8). Okrem neho našli sa v zásype jamy v druhotnej polohe:

Ojedinelé ľudské kosti.

Masívny železný otvorený krúžok (Ø 2 cm) neznámeho určenia (tab. V: 7).²³

Črep z hnedosivej nádoby, zhotovenej na ručnom kruhu zdobenej pod odsadeným hrdlom dvoma vlnkami a pásikom vodorovných rýh (tab. VII: 4), z mladšej doby hradištnej. Zvyšky piesočnatej malty na črepe svedčia o tom, že bol v základoch alebo murive stavby.

Obr. 8. Osuské. Pieskovcový kvádrík zo zásypu svätyne neskororománskeho kostola.

Okrajový zlomok tmavosivej, tenkostennej, na rýchlo rotujúcom kruhu zhotovenej nádoby (tab. VII: 11) z neskorého stredoveku (XV.—XVI. stor.).

Zeľzné pásikové kovanie neznámeho určenia s výrezom na jednom konci; dĺžka 6,4 cm (tab. V: 11).

Tri kusy malty s jemnou hladkou omietkou okrovobelavej farby, nájdené na dne jamy.

Niekoľko zlomkov omietky so stopami maľby (sú nezvestné). Fragmenty džbána.

Zlomky džbána boli hodené do jamy vykopanej v priestore svätyne, ako som už spomenul, po zániku dediny, keď kostol bol už v rumoch. Tento zaujímavý nález na požiadanie autora určila, dotovala a zhodnotila A. Güntherová-Mayerová takto: „Črepy sú z posledného obdobia habánskej keramickej tvorby, keď habánske spoločné hospodárenie už bolo zrušené a nastala urýchlená asimilácia habánov do slovenského etnika. Približne je to doba od poslednej tretiny XVII. do druhej štvrtiny XVIII. stor. Črepy sú z jedného kusa guľovitého džbána s miešaným habánsko-slovenským dekórom. Džbán mal nápis a datovanie 1716; podľa krúžkového ornamentu ucha pochádza pravdepodobne z jednej zo západoslovenských dielni (Landsfeld zvykne tento krúžkový motív na ušku pripisovať starostupavskej predputzovskej dielni — omylom, lebo aj vo Veľkých Levároch sa vyskytuje). Inak je to dosť bežný tovar a dobre zapadá do celkovej produkcie koncom XVII. a začiatkom XVIII. storočia. Analógie by sa ľahko našli najmä na základe akcentovanej žltej farby, ktorá má pomerne nezvyklé tónovanie. Je to sekundárny črepový materiál, ktorý sa do lokality mohol dostať náhodne, prípadne pri urovnávaní terénu odpadkami (nepozná situáciu).“

Kultúrne jamy

Jamy odkryté na priestore kostola sú pozoruhodné nielen ako doklady k štúdiu slovanského osídlenia lokality, ale aj ako objekty, ktoré prichádzajú do úvahy pri datovaní začiatkov kostola. Na ich tmavú výplň sa prišlo vo vrstve žltej celiny pod tmavou vrstvou, ktorá vyplňala priestor ohraničený základmi kostolnej lode a do ktorej sa pochovávalo. Výplň dvoch jám (čís. 1 a 2) čiastočne a ďalšej (čís. 3; tab. II: 1) z väčšej časti prekryvali základy kostola, ostatná jama (čís. 4) nachádzala sa

pred triumfálnym oblúkom (tab. I: 5). Ide o objekty vyhlbené do zeme ešte pred zbudovaním kostola (obr. 2).

Jama 1 mala kruhový pôdorys a polkruhový prierez, priemer ca 90 cm a hĺbku 50 cm. Jej severná polovica bola pod základmi. V tmavej výplni jamy našli sa len zlomky tehloviny (na dvoch kusoch odtlačky prútov), uhľíky a dva atypické zlomky hnedej, z piesočnatej hliny bez kruhu zhotovenej starobylej hradištnej nádoby s drsným povrchom. Na dne bola 8 cm hrubá, do červena prepálená vrstva ohniska. Na výplň jamy narazilo sa bezprostredne pod základmi kostola.

Jama 2 odkrytá bola 2,9 m na východ od predchádzajúcej. Mala približne oválny pôdorys, priemer 1,15—1,75 m a hĺbku 58 cm. Jej tmavá výplň začínala sa 80 cm pod úrovňou najvyššieho bodu základov a tesne pod nimi. Okrem črepov obsahovala kusy tehloviny a omlietky, zlomky zvieracích kostí a uhľíky. Jamu možno podľa keramiky datovať do mladšej doby hradištnej — do XI., hlavne však XII. stor.

Opis nálezov:

Fragment čiernosivej, z piesočnatej hliny zhotovenej nádoby so slabo profilovaným, lievikovite roztvoreným ústím a odsadeným hrdlom, pod ktorým sa ťahá vlnovka (tab. VIII: 1).

Črepok z podobnej nádoby s vlnovkou a vodorovnou ryhou (tab. VIII: 3).

Dva zlomky sivej farby z tenkostenných nádob zdobených na tele vodorovnými žliabkami (tab. VIII: 2, 4).

Črep zo spodku nádoby (tab. VIII: 5).

Tri zlomky omlietky zo steny príbytku; na rovnnej ľicnej strane sú v dvoch prípadoch jemne zbrázdené ryhami.

Časť ľavej hornej čeľuste ošúpanej (*Sus scrofa* L.) Určil V. Zázvorka.

Jama 3. Na výplň tejto zásobnicovej jamy s kruhovitým pôdorysom narazilo sa 98 cm pod úrovňou najvyššieho bodu kostolných základov. Mala priemer 1,2 m a bola hlboká 1,2 m. Jej severnú polovicu z väčšej časti prekryval výstupok základov triumfálneho oblúka (tab. II: 1) a ostatnú časť tmavá vrstva, ktorá vyplňovala priestor ohraničený základmi kostola. Na rozhraní tejto vrstvy a vrchnej časti výplne jamy našlo sa niekoľko črepov z obdobia od staršej doby hradištnej po starší úsek stredoveku a zvierací zub. V spodnej časti výplne jamy boli okrem črepov nádoby zo staršej doby hradištnej i ojedinelé úlomky keramiky z mladších období a zvieracie kosti.

Nálezy na obvode a vo vrchnej vrstve výplne jamy:

Fragment zo spodku hnedej nádoby, zhotovenej bez kruhu z jemnej hliny s prímiesou bielych zrníek piesku, dno je znútra zaoblené (tab. VIII: 20b); staršia doba hradištná. (Ďalšie črepy pravdepodobne z tej istej nádoby našli sa v spodnej časti zasypu jamy.)

Atypický tmavohnedý črep z nádoby zhotovenej z hliny podobnej štruktúry.

Tri atypické črepy zo strednej až mladšej doby hradištnej.

Zlomok sivej nádoby s vodorovnou ryhou, z mladšej doby hradištnej.

Torzo hnedej hrubostennej pokrývky, zhotovenej na kruhu zo sfudnatej hliny a zdobenej pozdĺž okraja pásom rýh (tab. VIII: 18); približne z XII.—XIII. stor.

Fragment zo spodnej časti tenkostennej tmavosivej nádoby s drsným povrchom, zhotovenej z piesočnatej sfudnatej hliny; z XIII.—XIV. stor.

Bližšie neurčiteľná stolička hovädzieho mláďaťa (*Bos?*, podľa V. Zázvorku). Nález je nezvestný.

Nálezy zo spodnej časti výplne jamy:

Črepy zo spomenutej starobylej hradištnej nádoby hnedej farby, ktorá mala nízke, slabo prehnuté, skoro valcovité tenkostenné hrdlo; jej povrch bol zvonku i znútra pomerne hladký a na vonkajšej strane miestami tmavosivý; na vydutí bola zdobená päťriadkovou vlnovkou s ostro vrezanými tenkými líniami, rytými hrebienkovým nástrojom; na dvoch čepoch z vrchnej časti nádoby je malý kruhovitý otvor; na nádobu boli otvory vzdialené od seba 5 cm (tab. VIII: 20, 20a).

Tri atypické črepy najskôr zo strednej doby hradištnej.

Zlomok sivej pokrývky s profilovaným okrajom, zhotovenej na kruhu z piesočnatej hliny (tab. VIII: 19), z XII.—XIII. stor. Do výplne jamy dostal sa zrejme z tmavej vrchnej vrstvy, ktorá jamu prekryvala.

Zlomok tehloviny.

Zvieracie kosti (určil V. Z á z v o r k a):

Časť ľavej vetvy mandibuly zubra (?), mladého jedinca s M₃ (*Bison priscus* [Boj.]).

Časť ľavej vrchnej čeľuste ošípanej (*Sus scrofa* L.).

Pravý vrchný tesák mladej ošípanej (*Sus scrofa* L.).

Deväť bližšie neurčiteľných úlomkov zvieracích kostí.

Jama 4. Výplň tejto vaňovitej kultúrnej jamy na severovýchodnej strane splývala s výplňou kruhovitej jamy 3. V spodnej časti však výplň prvej zreteľne sa oddeľovala od výplne druhej jamy. Išlo tu na pohľad akoby o dvojdielny sídliskový objekt. Jama 4 začínala sa 89 cm pod úrovňou najvyššieho bodu kostolných základov a jej dno bolo v hĺbke 136 cm pod úrovňou tohto bodu; dĺžka 2,3 m, šírka 1,1 m, hĺbka 47 cm. V severnej okrajovej časti jamy, na rozhraní jej výplne a tmavej súvislej vrstvy, ktorá vyplňala priestor medzi základmi kostolnej lode, našli sa dva atypické zlomky hradištnej keramiky, ako aj torzo nádoby a tri črepy z mladšieho a neskorého stredoveku. O niečo hlbšie ležala tam vo výplni čeľusť bobra. Atypický zlomok nádoby z mladšieho stredoveku, nájdený v južnej časti jamy, spočíval tiež na rozhraní vrstvy výplne a súvislej vrstvy s hrobmi a kultúrnymi zvyškami. Hlbšie v tej istej časti jamy boli ojedinelé črepy z mladšej doby hradištnej, zhodujúce sa typologicky i časovo s keramikou z jamy 2 (XI.—XII. stor.), a zvierací zub; pod týmito nálezmi na dne jamy boli stopy pahreby.

Opis nálezov

Staršia až stredná doba hradištná:

Dva atypické črepy, v hline jedného z nich sú zrnká roztlčeného vápenca.

Mladšia doba hradištná:

Črep sivej farby s dvojitou vlnovkou (tab. VIII: 13).

Zlomok tenkostennej nádoby sivej farby s dvojitou vlnovkou (tab. VIII: 8).

Jasnosivý črep a dva tmavosivé črepy s jednoduchou vlnovkou a vodorovnými ryhami (tab. VIII: 7, 9, 11).

Dva črepy sivej a dva hnedej farby s jednotlivo rytými vodorovnými líniami (tab. VIII: 6, 15).

Dva črepy s vodorovnými žliabkami, jeden z nich sivý, druhý hnedý (tab. VIII: 14, 17).

Dva črepy s vodorovnými žliabkami z hnedých nádob s hrubšími stenami.

Dva atypické črepy.

Mladšie a neskoré obdobie stredoveku:

Fragment hrubo vyhotovenej pokrývky sivej farby s drsným povrchom, vyrobenej z piesočnatej hliny s prímесou sludy (tab. VIII: 12), z XIII.—XIV. stor.

Zlomok tenkostennej čiernosivej nádoby s vodorovnými ryhami (tab. VIII: 10); podobne datovateľný.

Torzo tmavosivej tenkostennej profilovanej pokrývky s vodorovnými žliabkami (tab. VIII: 16), zo XIV.—XV. stor.

Spodná polovica tenkostennej nádoby sivej, miestami čiernosivej farby, zhotovenej z piesočnatej hliny pravdepodobne obtáčaním a zdobenej na vydutí širokými vodorovnými žliabkami; výška torza 8,7 cm, Ø dna 6,5 cm (obr. 10), zo XIV.—XV. stor.

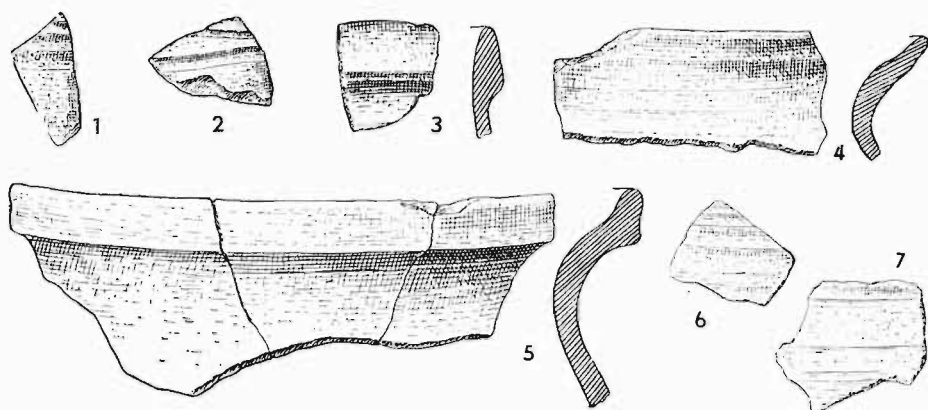
Dva atypické črepy.

Osteologický materiál z jamy 4 (určil C. Ambros):

Zub hovädzieho dobytká (*Bos taurus* L.).

Časti čeľustí a medzičeľustí s obidvoma rezákmi a časti pravej a ľavej polovice sánky, v ktorých sú obidva rezáky — P₁—M₃ vpravo a P₁—M₂ vľavo. Obidva tieto nálezy patria bobrovi (*Castor fiber* L.) a s najväčšou pravdepodobnosťou sú z jedného zvierata. Ide o silného jedinca, ale pri porovnaní s inými podobnými nálezmi zo Slovenska (Nitriansky Hrádok, Barca) sa veľkosťou nijako nevymyká z rámca variability tohto druhu.

Jama 5. Na výplň tejto kultúrnej jamy väčších rozmerov s oválnym pôdorysom narazilo sa pri rozširovaní a úprave západného okraja cesty približne 25 m na severozápad od severozápadného nárožia základov kostolnej lode. Črepy z nej — okrem

Obr. 9. Osuské. Stredoveká keramika z kultúrnej jamy 5 a 6.

Obr. 10. Osuské. Torzo stredovekej nádoby z kultúrnej jamy 4.

atypického zlomku z doby hradištnej — sú bez výnimky z mladšieho obdobia stredoveku.

Opis výraznejších kusov:

Fragment tenkostenného hrnca sivej farby s profilovaným ústím, zhotoveného z jemnej sľudnatej hliny (obr. 9: 2).

Zlomok tenkostennej sivej nádoby s dvoma žliabkami (obr. 9: 2).

Fragment sivej tenkostennej nádoby s profilovaným lievikovitým ústím, zdobeným vodorovnými ryhami, hlina piesočnatá, povrch drsný (obr. 9: 4).

J a m a 6. Zvyšky výplne tejto kultúrnej jamy zachytili sme asi 300 m juhozápadne od kostola v západnom zbere rozširovanej cesty. Z nájdených črepov dva atypické sú snáď zo staršej hradištnej keramiky a ďalšie atypické zlomky pochádzajú zo stredovekých nádob. Štyri črepy sú z tenkostenných nádob sivej farby z mladšieho a neskorého obdobia stredoveku; tri z nich sú z nádoby zdobenej vodorovnými žliabkami (obr. 9: 1, 6, 7) a jeden z nádoby s rímsovitě formovaným ústím (obr. 9: 3).

Nálezmi v Osuskom sa s istotou overilo miesto a poloha zaniknutej dediny Ropov. Pri rozširovaní a úprave cesty a pri záchrannom výskume Štátneho archeologického ústavu odkryl sa cintorín, kostolné základy a sídliskové zvyšky osady. Hoci podľa niektorých keramických zlomkov treba začiatky osídlenia miesta datovať už od staršej doby hradištnej, vznik vlastného stredovekého Ropova podľa sídliskovej keramiky spadá do neskej doby hradištnej — do XII. stor. Podľa keramiky a iných pamiatok sídliskového rázu osada trvala do XVI. stor. a podľa najmladších sídliskových nálezov zanikla na začiatku XVII. stor. Pokiaľ ide o sídliskové objekty, na prekopanom priestranstve lokality neprišlo sa na pôdorysy príbytkov, ale iba na kultúrne (ohniskové, zásobnicové a odpadové) jamy. Podľa ich rozlohy dá sa predpokladať, že dedina, založená na miernej stráni kopca, mala charakter rozptýleného sídliska.

Rozloha cintorína zachytila sa v smere upravovanej cesty. Jeho južný okraj bol asi 16 m na juhozápad a severný asi 30—31 m na severozápad od kostola. Východná hranica cintorína ťahala sa približne okrajom parciel 3356—3358 a jeho západná časť strácala sa na náprotivnej parcele 3407 (obr. 2). Najhustejšie boli umiestené hroby v lodi kostola, kdežto na jeho okolí pochovávali iba riedko; v bezprostrednej blízkosti základov kostola našiel sa len jediný hrob (čís. 28). Hroby tvorily nepravidelné rady, kostry smerovali hlavami na juhozápad a západ, len výnimočne (v jednom prípade) na severovýchod. Horné končatiny pochovaných, pokiaľ sa dalo zistiť, boli najčastejšie vystreté vedľa tela. Stopy rakvy (klince so zvyškami dreva) našli sa len v niekoľkých prípadoch. Najstaršie hroby, súdiac podľa nálezov niektorých predmetov (nože, krúžky z opaskov) na priestranstve mimo základov kostola a pravdepodobne pri kostrách, datujú začiatky cintorína i osady do mladšej doby hradištnej — do XI.—XII. stor., najneskoršie na prelom XII. a XIII. stor. Z nálezov z mladšieho stredovekého obdobia cintorína pozoruhodnejšie sú len pracky a minca zo XIV. stor. Najmladší zistený hrob je datovaný nálezom denára Maximiliána II. k roku 1570 (?).

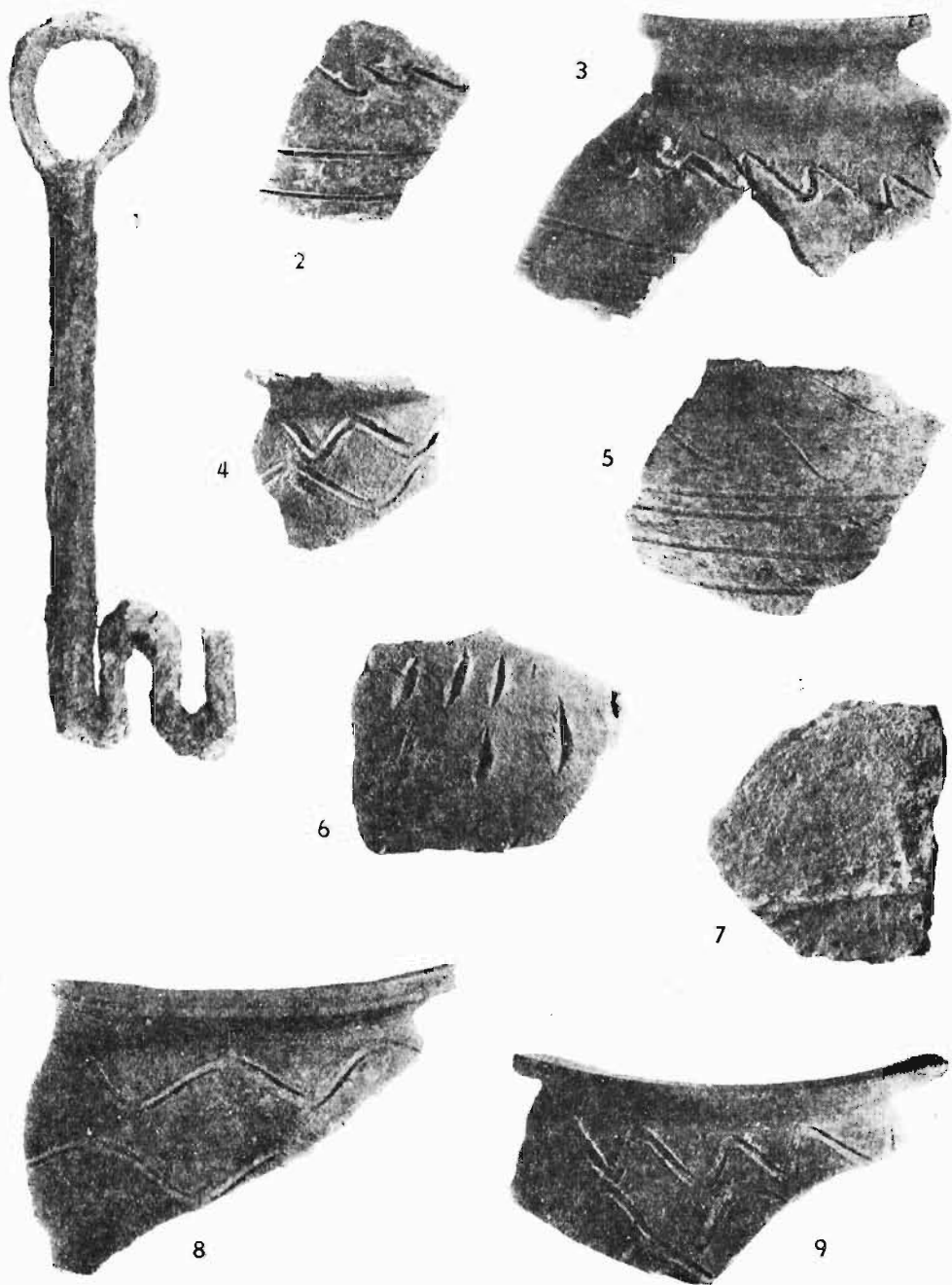
Kostol sa skladal, ako ukázali jeho odkryté základy, z obdĺžnikovej lode a štvorcovej svätyne, ktorú s loďou spájala triumfálny oblúk (obr. 2). Stopy vchodu sa na základoch kostola nezistili; ak bol na západnej strane stavby (čo je pravdepodobné), mohol by o ňom svedčiť snád kľúč z XIII.—XV. stor., nájdený údajne pred fasádou kostola. Podľa architektonického článku, (obr. 6: 1), hoci sa zistil v druhej polohe, dá sa predpokladať, že ostenie vchodu (z ktorého pravdepodobne pochádza) bolo zdobené plastickými rebrami (obr. 6). Okrem tohto kusa a ešte dvoch jednoduchých kvádrov (obr. 6: 2 a obr. 8) ďalšie architektonické články sa nenašli. Múry kostola boli zbudované pravdepodobne na ten istý spôsob ako jeho základy, teda z lomových kameňov kladených do riadkov a spájaných šedastou maltou premiešanou so zrnkami váp-

na. Niekoľko zlomkov omietky (belavožltej a maľovanej) našlo sa len v zásype jamy po sekundárnom výkope na priestranstve svätyne. Snáď časťou oltárnej menzy bol pieskovcový kvádrík (obr. 8), ktorý sa tam našiel.

Založenie a postavenie kostola kladíem do prvej polovice XIII. stor. Zhodou okolností zbudovali ho, ako výskum ukázal, na mieste niekoľkých zasypaných neskoroslovanských kultúrnych jám (jedna z nich bola dokonca až zo staršej doby hradištnej) niekedy po roku 1200, teda v čase po založení prvých usadlostí, dediny, doložených sídliskovými i hrobovými nálezmi z mladšej a neskoršej doby hradištnej. Historik P. Ratkoš v otázke založenia a datovania kostola má tento názor: „*Keďže v cirkevných materiáloch zatiaľ kostol v Ropove nie je známy, možno sa domnievať, že kostolík vykopaný Štátnym archeologickým ústavom môže byť predchodcom sakrálnych stavieb v Hradišti a Osuskom. V Osuskom je totiž kostol z XVIII. stor. s kultom Všetechsvätých a v Hradišti zasa kaplnka Sv. Trojice. Všade, kde tieto dva kulty sú pospolu, možno predpokladať jestvovanie sakrálnej stavby spreď r. 1100. Do XI. stor. sa totiž niekde svätíl sviatok Všetechsvätých na prvú nedeľu po Turíciach a od XII. stor. sa svätíla zásadne už Trojica. Dvojicu Všetechsvätých-Trojica bude potrebné sledovať v celoslovenskom meradle.*“²⁴

Podľa pôdorysu, spôsobu budovania základov a architektonického článku (najskôr z ostenia portálu) kostol zaniknutej dediny Ropov patrí k neskororománskym staviteľským pamiatkam. Kostoly s podobným pôdorysom z XIII. stor., teda s rovným uzáverom svätyne, rozšírené vplyvom pôsobenia cisterciťov,²⁵ sú na Slovensku zriedkavejšie než kostoly s polkruhovitou či podkovovitou apsidou, datované do XII.—XIII. stor.²⁶ Výnimkou je len spišská oblasť, kde vidiecke kostoly majú po celé XIII. stor. tú istú jednoduchú formu: štvorcové presbytérium s lomeným triumfálnym oblúkom, obdĺžnikovú loď a štvorhrannú vežu.²⁷ Pôdorysu, aký predstavujú kostolné základy v Osuskom, predchádzal zrejme pôdorys bez výstupkov triumfálneho oblúka. Ako príklad možno k tomu uviesť zvyšky základov prvého kostola v Kardoskúte pri Orosháze (župa Békés), datovaného na sklonok XI. stor.²⁸ Jeho mladšou obmenou je emporový kostol v Livine z XIII. stor.²⁹ Dedinské kostoly so štvorcovou svätyňou v Karpatskej kotline kladie T. Gerevich do prvej polovice XIII. stor.³⁰ Z neskororománskych kostolov tohto typu na Slovensku najpríliehavejšou analógiou k pôdorysu kostola zaniknutej dediny Ropov je tehlový kostolík z polovice XIII. stor. v Malej Mači (prv Malý Máčad)³¹ a kostol z druhej tretiny XIII. stor. v Strede nad Bodrogom.³²

Kostol v Ropove sa používal a pod jeho podlahu sa pochovávalo, súdeac podľa nálezov z vrstvy vyplňajúcej priestor ohraničený kostolnými základmi, v XIII. až XVI. stor. Najstaršie hroby v priestore kostola nie sú datovateľné do mladšej doby hradištnej. Bronzový krúžok, nájdený v druhej polohe v kostolnej lodi, možno len s výhradou považovať za súčiastku z opaska z porušeného hradištného radového hrobu. Základy nepretínali a neprekrývali

Obr. 11. Trebišov. Kľúč a keramika zo sídliska z mladšej doby hradištnej.

hroby nájdené v priestore a mimo priestoru kostola. Pravdepodobne z kostolných dvier z posledného obdobia sakrálnej stavby pochádza železný závesný pánt (obr. 7), nájdený v kostolnej lodi, a železná zámka (tab. IV: 6), objavená údajne pred fasádou kostola. Na čas zániku kostola upozorňuje — možno s výhradou pripustiť — aj zlomok nádoby so zelenou polevou na vnútornej stene zo XVI.—XVII. stor. (tab. VII: 10), nájdený na povrchu základov svätyne. V čase, keď sa do rozrytej vrstvy podlahy svätyne dostal džbán neskorohabánskej výroby, kostol bol už v rumoch.

Dedina Ropov, ako z uvedeného vysvitá, vznikla v neskorej dobe hradištnej (XII. stor.) na mieste starého slovanského sídliska (z VIII. stor.) a zanikla najskôr v XVI. stor. alebo na začiatku XVII. stor. Nálezy z lokality naznačujú, že obyvateľmi jednej z najstarších stredovekých dedín v údolí Myjavy boli poľnohospodári, chovatelia dobytky, remeselníci i vyzbrojení jednotlivci a lovci. O ich zručnej práci svedčia aj odkryté zvyšky základov kostola, postaveného v duchu neskororománskeho staviteľstva.

V súvis s nálezmi slovanskej sídliskovej keramiky z lokality hodno na záver poznamenať, že sú náznakom kontinuity osídlenia miesta od staršej po mladšiu dobu hradištnú, v ktorej sa začali formovať už usadlosti stredovekého Ropova. Nález stôp slovanského sídliska na mieste a v okolí kostola zaniknutej stredovekej dediny Ropov je ďalším príspevkom k sledovaniu slovanského osídlenia v oblasti horného toku Myjavy, kde — ako upozornili už predchádzajúce nálezy — sa črtá pozoruhodné sústredenie slovanských sídlisk a pohrebísk.³³

Základy kostola zaniknutej dediny Ropov v Osuskom

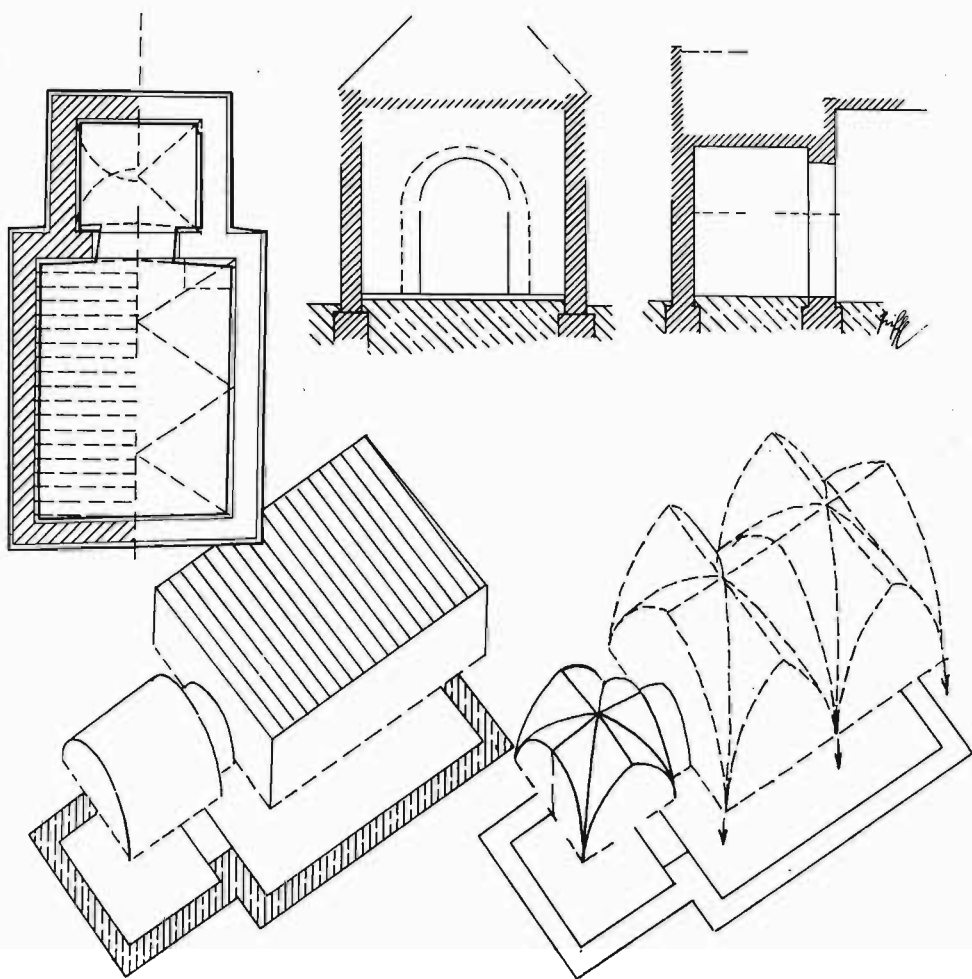
Alfréd Piffel

Vykopané základy stavby podľa skladby pôdorysnej dispozície, označenej za cirkevnú stavbu s radením menšej miestnosti a veľkej miestnosti so spoločným vstupným portálom, som nemal možnosť preštudovať priamo v teréne a celý archeologický materiál, ktorý som mal k dispozícii, predstavoval náčrt kostola (1:100) a vzorky omietok, ktoré som osobne nevyberal a ktorých výber som nemohol ovplyvniť.

1. Časť technologická

Malty a spojovacie materiály boli pripravené v čase pokojnom, vápno je vyzreté a šliapané. Malty nie sú pripravované trením, ale miešaním s dlhým časom procesu zrenia, čo sa prejavuje v prvom rade tým, že okolo hrudiek vápna sa nevytvárajú vzduchové bubliny a prázdne kapsle. Malta dokumentuje čas pracovne pokojný, dovoľujúci výrobné postupy vymedzené asi dvojhodinovými technologickými manipuláciami, ktoré odstraňovali plynové dutinky z maltovej hmoty.

Malta bola nepochybne v prvopočiatkoch suchá. Na styku s kameňom preberala vlhkosť veľmi zaujímavým a nezvyklým spôsobom: styk s kameňom má škáru jemne vypálenú, čo značí, že kameň bol máčaný do vody. Túto skúsenosť poznáme z Bíne z románskeho muríva, a zo stavby tonzária v Magdeburgu.

Obr. 12. Pokus o rekonštrukciu nadzemných častí neskororománskeho kostola zaniknutej stredovekej dediny Ropov v obci Osuské, okres Senica. Vyhotovil A. Píffl.

Stopy červeného materiálu ukazujú na mleté keramické črepy, ktorým však zrejme nemožno pripisovať výnimočný význam, lebo v susedstve drviny sú zhľuky vápenných, technologicky úplne zbytočných jadier. Vápenné jadrá by stačili na väznosť a nebolo by treba zvyšovať kvalitu mletou keramikou, alebo naopak, mletá keramika by nevyžadovala také kvalitné vápenné prísady. Výrobca spojovacieho materiálu pokojne vyčkával celý priebeh chemického procesu pri výrobe vápennej malty a nezáležalo mu na tom, ako dlho tento proces potrvá.

2. Časť dispozičná

Dispozícia ukazuje na jednolodňový kostol, pravdepodobne trojoltárový. Zameranie vykopaných základov zakresľuje všetky nepravidelnosti, ktoré nie sú dôležité pre prí-

padnú rekonštrukciu. Nie je totiž pravdepodobné alebo vôbec možné, aby čelná stena pri triumfálnom oblúku mala osovú zalomenie, naznačené v murive. Veľmi starostlivo zameraný výkop zachytil aj ústupok muriva v severovýchodnej stene apsidy (pravá stena) a v severozápadnej stene triumfálneho oblúka, kde tieto dva ústupky možno pokladať za líce nosných múrov, z čoho sa dala rekonštruovať hrúbka obvodových múrov.

Apsida stavby nie je štvorcová, ale mierne obdĺžniková. Ďalšie steny apsidy sú hrubšie ako jej čelná stena. To znamená, že dlhšie steny boli viac namáhané ako stena čelná. Z tohto faktu dá sa zrekonštruovať klenba valená, otvorená do čelnej steny (obr. 12).

Obvodovým stenám lode chýbajú akékoľvek klenbové prípory, operáky a hrúbka stien nedovoľuje pripustenie inej rekonštrukcie ako formu rovného dreveného stropu na svetlý rozpon ca 5,70 m, čo je rozpon bežný v románskom stredoveku.

Tvar apsidy by však pripustil aj druhú variáciu, a to krížovej klenby. Nasvedčoval by tomu aj výkopom zachytený výstupok v severovýchodnom kúte apsidy, kde by sa dala pripustiť antová výstuž pre konzolu klenbového rebra. To by však už predpokladalo, že išlo o klenbu včasnogotickú s náznakom lomeného oblúka. Pre tento druhý prípad by sa dala, ale len s veľkou rezervou, pripustiť klenba krížová s dvoma poľami v hlavnej lodi. K tejto rekonštrukcii sa treba stavať len s veľkou rezervou, najmä preto, lebo archeologický výskum nezachytil operné piliere na fasáde.

3. Záver:

Technologický aj dispozičný rozbor ukazuje, že datovanie stavby vedúcim výskumu do prvej polovice XIII. stor. je veľmi pravdepodobné, (dalo by sa hovoriť dokonca o dobe Přemysla Otakara I. [1197—1230]).

Datovanie z mojej strany nemôže byť konečné, pretože som nemal možnosť študovať sprievodné technologické znaky stavby. Za najvyššiu časovú hranicu by som považoval dobu pred tatárskym vpádom na Moravu a za najnižšiu hranicu treba pokladať polovicu XII. storočia s rustikálnymi znakmi cisterciťov. Toto rámcové datovanie nemení nič na pôvodnom datovaní starej osady a cintorína do mladšej doby hradištnej, s charakteristikou kostola ako neskororománskeho. V datovaní môže nastať časová diferencia podľa toho, či prisúdime základy architektúry Moravskej brány, alebo západouhorskeho pohraničia. Z toho dôvodu by sa dala stavba datovať aj do posledných rokov vlády kráľa Vratislava. Pravouhlú apsidu poznáme, pravda, už aj z Mikulčíc. Kostol patrila dedine, o ktorej máme málo správ a o kostole sme vedeli ešte menej. Dedina sama bola nepochybne málo významná a tvar vykopaných základov môžeme datovať až do čias, keď už pravouhlá apsida nebola zvláštnosťou a nebola ojedinelá. V. Budinský - Kříčka sa teda správne orientuje na bližšie presne rokmi neurčenú polovicu XIII. storočia. Určiť architektonický článok podľa fotografie nebolo by dosť spoľahlivé, ale podľa toho, čo fotografia poskytuje, možno hovoriť o ostení obločného otvoru alebo portálu.

- ¹ Chaloupecký V., *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, 235, pozn. 920.
- ² Z listov B. Varsíka a P. Ratkoša.
- ³ Budinský-Krička V., *Zpráva o terénnych výskumoch Štátneho archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine, podniknutých v r. 1939—1945*, HS III—IV, 1945—1946, 264. Nálezová zpráva autorova v archíve AÚ SAV v Nitre čís. 50/1945.
- ⁴ Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*, Bratislava 1962, 132.
- ⁵ Porov. Eisner J., *Naše řadové hřbitovy hradištní*, Sborník na počest Jozefa Škul-tého, Turč. Sv. Martin 1933, 321, tab. II: 9, 10. Ten istý, *Výzkum na Děvině v letech 1933—1937*, HS I-II, 1940—1941, tab. II: 16, 19. Budinský-Krička V., *Prvé sta-roslovenské radové pohrebištia v Turci a v Liptove*, Turč. Sv. Martin 1944, tab. XI: 8, tab. XII: 10—12.
- ⁶ Určila L. Kraskovská, SNM v Bratislave.
- ⁷ Polla B., *Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočia z Posádky pri Gajarochoch*, SSNM LVI, História 2, 1962, 116, obr. 8: 9, obr. 17: 9, 13. Ten istý, *Zaniknutá stredoveká osada na Spiši (Zalužany)*, tab. IX: 3.
- ⁸ Určila E. Kolníková, AÚ SAV v Nitre.
- ⁹ Polla B., *Zaniknutá stredoveká osada na Spiši (Zalužany)*, obr. 110: 2, tab. XIV: 3.
- ¹⁰ Točík A., *Radové pohrebisko devínskeho typu z XI. stor. v Mlynárčiach pri Nitre*, SIA VIII-1, 1960, obr. 5: 15. Novotný B., *Slovanské radové pohrebisko v Šarovciach okr. Levice*, Sborník FFUK [Musaica] XV [IV], 1964, tab. XVII: 7. Niederle L., *Ru-kověť slovanské archeologie*, Praha 1931, obr. 77: 15.
- ¹¹ Určila E. Kolníková.
- ¹² Analogická spinka zo železného drôtu pochádza zo stredovekého cintorína (XIV.—XV. stor.) v Makó-Mezőkopáncsi: Bálint A., *A Makó-mezőkopáncsi középkori teme-tő sírleletei*, Dolgozatok XII, 1—2, 1936, 237, tab. LXXIV: 4.
- ¹³ Polla B., *Zaniknutá stredoveká osada Míloj*, SSNM LX, História 6, 1966, obr. 14: 6.
- ¹⁴ Temesváry F., *Kulcstípusok és zár-mechanizmusok fejlődése a XII—XV. szá-zadig*, FA XII, 1960, 200, 201, porov. obr. 49: 8. Ten istý, *Kulcstípusok és zár-mecha-nizmusok fejlődése a XV. században*, FA XIII, 1961, 152, obr. 47: 2. Richter M., *K počátkům tak zvaných gotických klíčů*, Sb. ČSSA 1, 1961, 97. Klíč s kruhovou hlavícou, no s dutou tyčinkou, našiel sa na stredovekom hrádku z XIII.—XV. stor. v Obišov-ciach; podobný klíč je v nálezoch z XV. stor. z Posádky pri Garajoch a zo zaniknutej stredovekej osady Zalužany. Obišovce: Polla B., *Stredoveký hrádok v Obišovciach*, SIA XII-2, 1964, 483, obr. 11: 1. Posádka pri Gajarochoch: Polla B., *Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočia z Posádky pri Garajoch*, obr. 17: 8. Nemešany: Polla B., *Zanik-nutá stredoveká osada na Spiši (Zalužany)*, tab. III: 15, 16. V súvisi s najstaršími stre-dovekými kľúčmi na Slovensku hodno spomenúť, že kľúč s kruhovou hlavícou a dutým drlekom ukončeným esovite zakrivenou zástavkou (obr. 11: 1), datovateľný kerami-kou (obr. 11: 2—9) do XI.—XII. stor., zistil sa na sídlisku na vyvýšenine Kovalka južne od Trebišova: Budinský-Krička V., HS III-IV, 1945—1946, 266.
- ¹⁵ Habovštiak A., *Zaniknutá stredoveká dedina Bratka pri Leviciach*, SIA XI-2, 1963, 430. Polla B., *Stredoveký hrádok v Obišovciach*, 482, 483.
- ¹⁶ Porov. Polla B., *Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočia z Posádky pri Gaja-roch*, obr. 7: 2—4, 6—8. Balaša G., *Hrad Zniev (turčiansky) vo svetle najnovších ar-cheologických výskumov*, Vlastivedný sborník Považia VI, 1964, 266. Východoslovenské náleziská striel s hrotom kosoštvorcového prierezu a tuľajkou porov. v článku Budin-ský-Krička V., *Archeologické nálezy z Batizoviec*, SZ AÚSAV 15, 1965, 169.
- ^{16a} Temesváry F., *Kulcstípusok és zár-mechanizmusok fejlődése a XV. században*, 168, 170, 171, obr. 53. Ten istý, *Kulcstípusok és zár-mechanizmusok fejlődése a XVI.—XVIII. században*, FA XV, 1963, 126, obr. 53: 2.

^{16b} Podľa zistenia J. Košťalika z Katedry geografie Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove ide o morský, pravdepodobne trefohorný sediment (zo stredného miocénu), v ktorom sú vyvinuté karbonatické zlepenca a pieskovce. Je možné, že vápnitý, jemnozrnný až stredozrnný pieskovec môže byť i kriedového veku.

¹⁷ Čiastočne pripomína železné okutie z dverí z neskorostredovekého cintorína v Nyársapáti v chotári Nagykőrösu: B a n n e r J., *Középkori emlékek a nyársapáti Templom-patról*, Dolgozatok V, 1—2, 1929, 145, obr. 2: 9.

¹⁸ Porov. Polla B., *Včasnostredoveké pohrebisko v Modranoch, okr. Komárno*, Sborník ČSSA 1, 1961, obr. 25: 11; ten istý, *Zaniknutá stredoveká osada na Spiši (Zalužany)*, 142, 143; Budinský-Krička V., *Prvé staroslovenské radové pohrebistia v Turci a v Liptove*, 16, 21, tab. XVII: 7, 14, tab. XXI: 21.

¹⁹ „Jazdec“ slúžil na sťažovanie pohybu koní v teréne. Podľa L. Kraskovskej používal sa hlavne v dobe husitskej; nález z Devínskej Novej Vsi datuje do XV. stor.: Kraskovská L., *Slovanské hradisko v Devínskej Novej Vsi Nad lomom*, SlA XVI-1, 1966, 154. Nález „jazdca“ z Krásnej Hôrky datuje J. Szendrei až do XVII. stor.: Szendrei J., *Magyar haditörténelmi emlékek*, Budapest 1896, 353.

²⁰ Porov. pozn. 7.

²¹ Podobné pracky našli sa na stredovekom cintoríne zo XIV.—XV. stor. v Makó-Mezőkopáncsi, datovateľné sú podľa typu písma na plechovej tylovej časti praciek do gotického obdobia od XIV. stor.: Bálint A., *A Makó-mezőkopáncsi középkori temető sírletei*, 227, 228, 238. Podľa spomenutého autora na pracky tohto typu prišlo sa aj na cintorínoch v Hidegkúte, Tiszaujfalu a Aranyosegyháze [l. c., 227].

²² Gombíky podobného rázu krášlili ženský kožený opasok i na stredovekom cintoríne (z XIV.—XV. stor.) v Makó-Mezőkopáncsi: Bálint A., l. c., 229, tab. LXXIII: 7.

²³ Do určitej miery pripomína esovitú záušnicu, ale jeho koniec nepoukazuje na začiatok závitú záušnice. Podľa písomného oznámenia L. Kraskovskej ide snáď o odlomený koniec rúčky noža.

²⁴ Z listu P. Ratkoša.

²⁵ Gerevich T., *Magyarország románkori emlékei*, Budapest 1938, 31.

²⁶ Valter I., *Az ácsi református templom feltárása*, AÉ 90, 1963, 287, 288.

²⁷ Mencl V., *Stredoveká architektúra na Slovensku*, Praha-Prešov 1937, 284—301. Porov. tiež Polla B., *Zaniknutá stredoveká osada Milož*, 157, obr. 3. Budinský-Krička V., *Archeologické nálezy z Batizoviec*, 171, obr. 1.

²⁸ Méri I., *Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában*, Budapest 1964, 7.

²⁹ Mencl V., l. c., 317.

³⁰ Gerevich T., l. c.

³¹ Mencl V., l. c., 314.

³² Tamže, 384, 349.

³³ Na hroby z doby veľkomoravskej sa prišlo v Prietrži-Podhorí, na slovanské sídlisko a hroby v Senici, na hroby z X. stor. a slovanské sídlisko v Hradišti pod Vrátnom a na osídlenie zo strednej a mladšej doby hradištnej na hradisku Starý hrad v Podbranči. Prietrž-Podhorie: HS III-IV, 1945—46, 264; Senica: tamže, 265; Hradište pod Vrátnom: HS VI-VII, 1948—49, 270; Podbranč: tamže, 271.

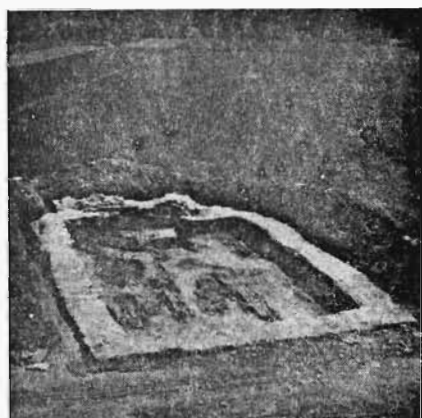
1

2

3

4

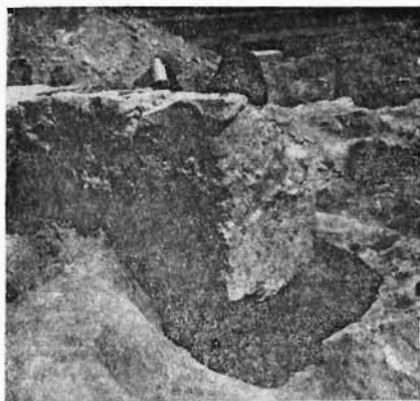

5

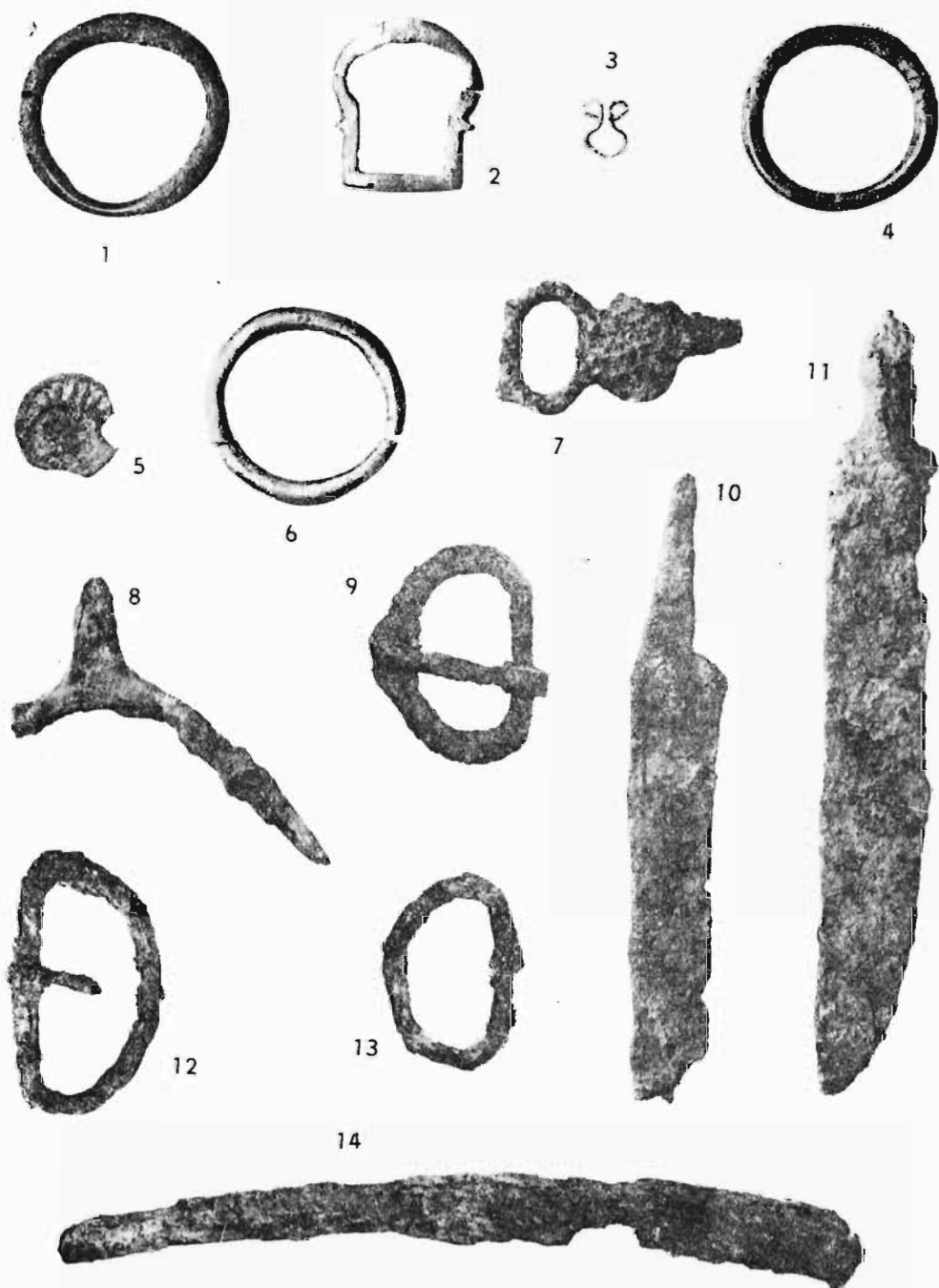

6

Tab. I. Osuské. 1 — pohľad na nálezisko zaniknutej dediny Ropov v údolí Myjavy; 2, 3 — odkrývanie základov neskororománskeho kostola; 4 — celkový pohľad na odkryté základy kostola; 5 — východná časť základov kostola; 6 — severozápadná časť základov kostola.

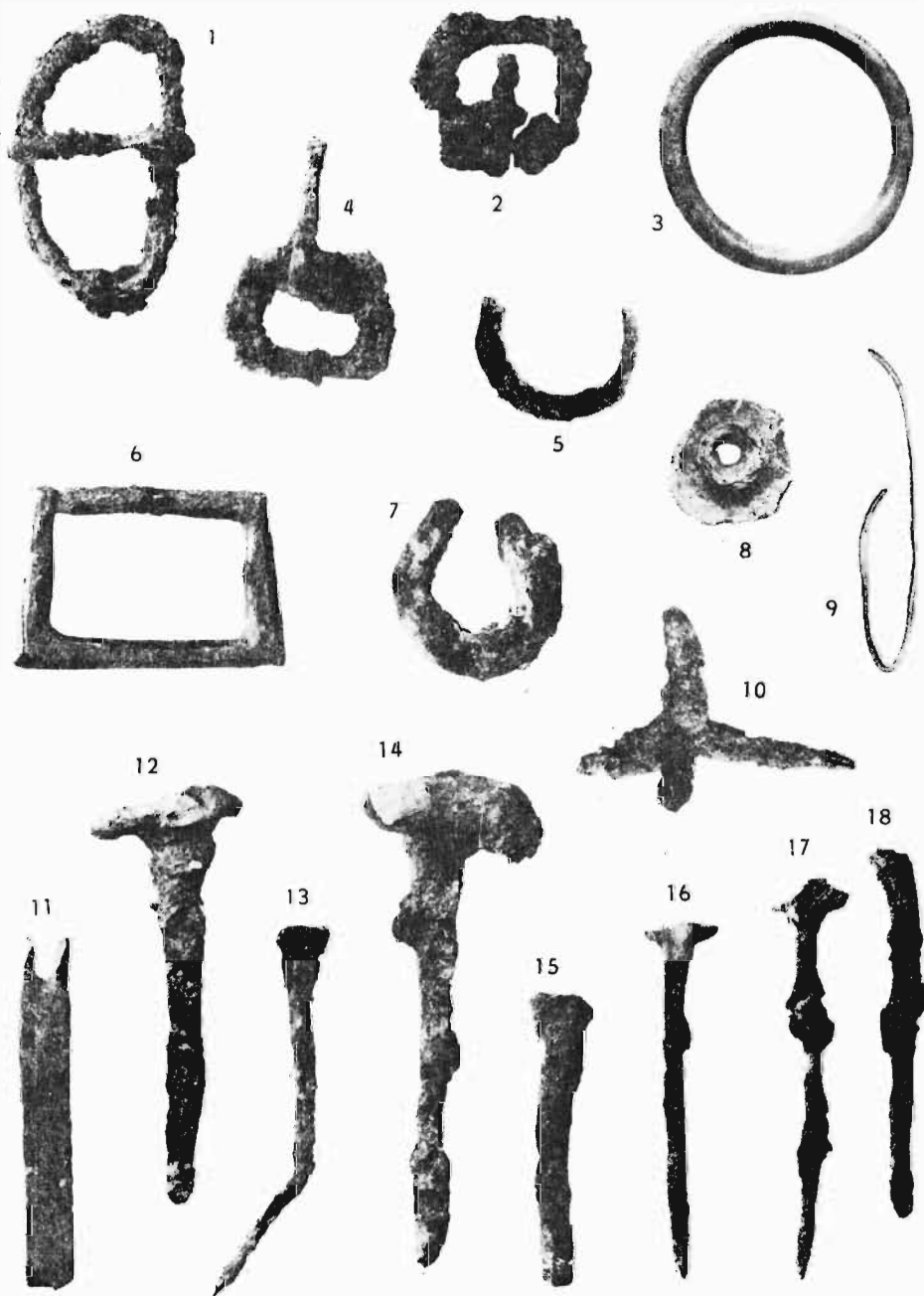
Tab. II. Osuské. 1 — kultúrna jama 4 pod základmi triumfálneho oblúka neskororománskeho kostola; 2 — detail základov kostolnej lode; 3—6 — hroby v kostolnej lodi.

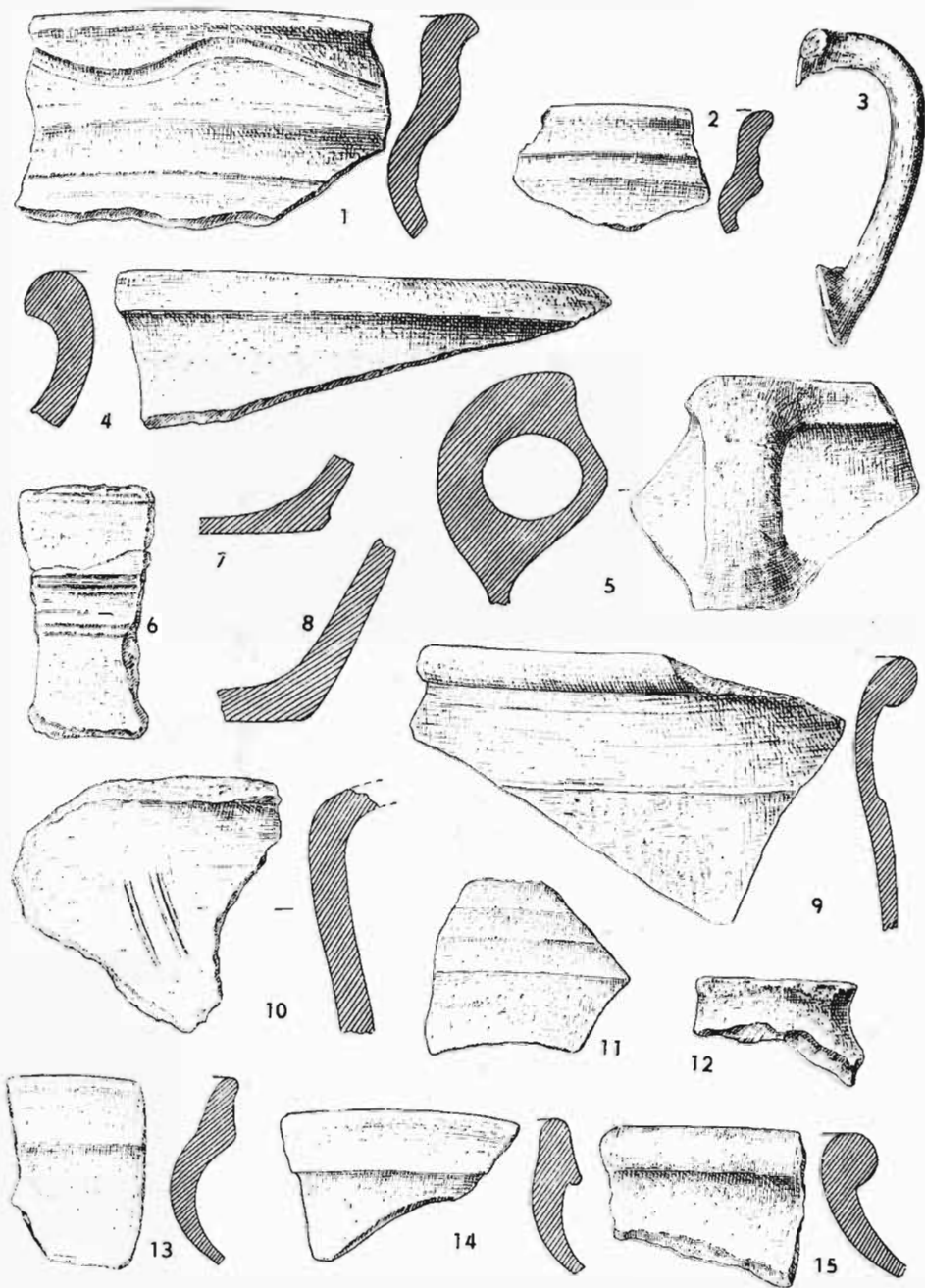
Tab. III. Osuské. Mladohradištne a stredoveké predmety z výskumu zaniknutej dediny Ropov, Zber.

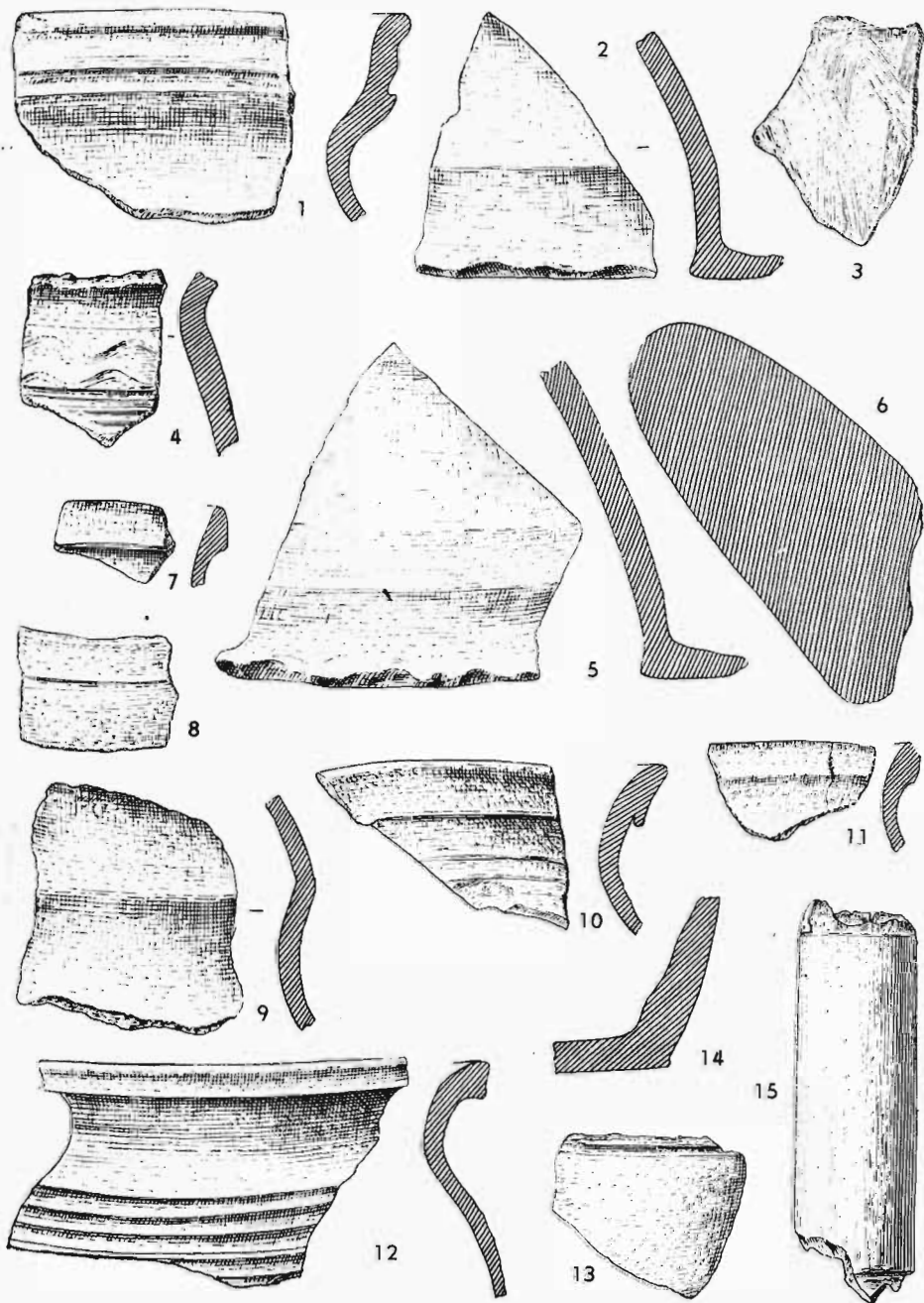
Tab. IV. Osuské. Pamiatky z XIII.—XVII. storočia zo zaniknutej dediny Ropov. Zber.

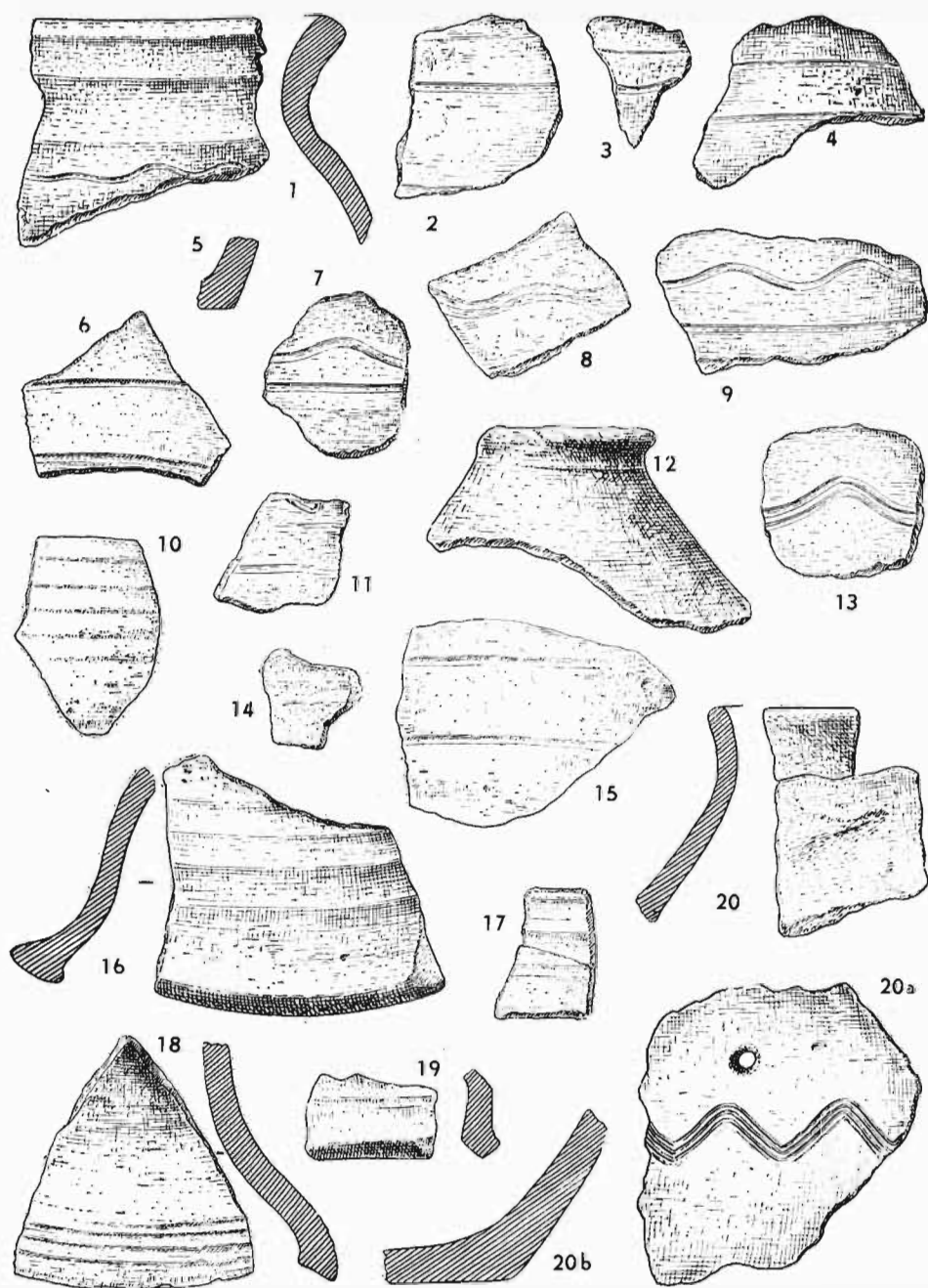
Tab. V. Osuské. Stredoveké pamiatky z vrstvy a hrobov v lodi neskororománskeho kostola.

Tab. VI. Osuské. 1—11, 13 — hradištné črepy a črepy z XIII.—XVII. storočia z okolia základov neskororománskeho kostola; 12, 14, 15 — stredoveké črepy z vrstvy v kostolnej lodi.

Tab. VII. Osuské. 1–3, 5, 6, 9, 12, 14, 15 — nálezy z XII.–XVII. storočia z vrstvy v lodi neskororománskeho kostola; 4, 11 — hradištný a stredoveký črep zo zásypu v svätyni; 7, 8 — stredoveké črepy zo zásypu hrobov v kostolnej lodi; 10 — črep zo XVI.–XVII. storočia zo základov svätyne.

Tab. VIII. Osuské. 1—5 — črepy z kultúrnej jamy 2; 6—17 — črepy z kultúrnej jamy 4; 18—20 — črepy z kultúrnej jamy 3.

Slawische Siedlung und untergegangenes mittelalterliches Dorf in Osuské

Vojtech Budinský-Krička

Die Lage des untergegangenen Dorfes Ropov, das 1262 Béla IV. der Burg Hlohovec geschenkt hatte, erhielt sich nur in mündlicher Überlieferung, in Benennungen der örtlichen Bevölkerung, den Historikern war sie nicht bekannt. Tatsächlich stieß man dort, wo nach dieser Überlieferung das ehemalige Ropov lokalisiert wird, im J. 1942 beim Umbau des Weges auf Spuren des einstigen Dorfes. Die Stelle liegt nördlich von Osuské, Bez. Senica, am Fuß eines Berges am rechten Myjavaufer. Auf der Fundstelle unternahm unter der Leitung des Autors im J. 1943 das ehemalige Staatliche Archäologische Institut zu Martin eine kurze Ausgrabung. Bei dieser wie auch den vorhergehenden Rettungsgrabungen (die der Mitarbeiter des genannten Institutes V. Šemmer führte) erfaßte man, abgesehen von Spuren des Dorfes, auch den dazugehörigen Friedhof. Unter den Fundamenten der Kirche zeigten sich vereinzelte Kulturgruben mit slawischer Keramik.

Der Siedlungskeramik nach entfallen die Anfänge des eigentlichen mittelalterlichen Ropov in die späte Burgwallzeit, in das XII. Jh. und es bestand, ihnen wie auch anderen Funden nach zu urteilen, bis ins XVI., spätestens ins beginnende XVII. Jh. hinein. Von Siedlungsobjekten beobachtete man auf der Grabungsfläche nur vereinzelte Kulturgruben. Aus ihrer Verteilung läßt sich schließen, daß das Dorf — auf dem sanften Berghang liegend — das Gepräge einer Streusiedlung gehabt hatte. Die größte Gräberdichte des Dorffriedhofes stellte man im Kirchenschiff fest, während in seiner Umgebung die Gräber nur schütter lagen.

Einzelfunde von Bronze- und Eisengegenständen datieren die Anfänge des Friedhofes und Dorfes in die jüngere Burgwallzeit, in das XI.—XII., spätestens an die Wende des XII./XIII. Jh. Als jüngstes von den abgedeckten Gräbern bestimmte man jenes mit einem gefundenen Denar Maximilians II. und wies es in die zweite Hälfte des XVI. Jh. Die Gräber bildeten unregelmäßige Reihen, die Toten waren mit dem Kopf nach Südwest und West orientiert, ihre Arme lagen meistens längs des Körpers. Sargspuren fand man nur in einigen Fällen.

Die Kirche bestand, wie die abgedeckten Fundamente bezeugten, aus rechteckigem Schiff und quadratischem Sanktuarium, das durch einen Triumphbogen vom Schiff gesondert war. Die Obermauern der Kirche waren wahrscheinlich auf dieselbe Art gebaut wie die Fundamente: aus reihenweise gelegten Bruchsteinen, die mit grauem, Kalkkörner enthaltendem Mörtel verbunden

waren. Nach einem architektonischen Fragment, obwohl aus sekundärer Lage stammend, kann geschlossen werden, daß das Gewände des Kirchenportals mit plastischen Rippen verziert war. Der Fußboden der Kirche war nicht gepflastert. Ein in der Verschüttungsschicht des Sanktuariums gefundener kleiner Sandsteinquader war vielleicht ein Teil der Altarmensa.

Die Erbauungszeit der Kirche datiert der Autor in die erste Hälfte des XIII. Jh. Man hatte sie an der Stelle mehrerer aufgelassener spätslawischer Kulturgruben (eine stammte sogar aus der älteren Burgwallzeit) irgendwann nach 1200 errichtet, also in der Zeit nach der Anlage der ersten Dorfniederlassungen. Benützt wurde die Kirche und unter ihren Fußboden bestattet im Verlaufe des XIII. bis XVI. Jh. Damals, als in die aufgewühlte Fußbodenschicht des Sanktuariums Scherben eines Kruges von späthabanischer Produktion geworfen worden waren (Ende des XVII. und Anfang des XVIII. Jh.), lag die Kirche bereits in Trümmern. Sie hat zum spätromanischen Baustil gehört. Die nahe- liegendste Analogie zu ihrem Grundriß bildet in der Slowakei eine ziegel- gemauerte Kirche aus der Mitte des XIII. Jh. in Malá Mača (vorher Malý Mačád) und eine weitere aus dem zweiten Drittel des XIII. Jh. in Streda nad Bodrogom. Die Kirchen mit geradem Abschluß des Sanktuariums, deren Ver- breitung auf den Einfluß der Zisterzienser während ihrer Wirkungszeit im Lande zurückgeht, sind in der Slowakei seltener als Kirchen mit halbkreisförmiger Apsis, die in das XII.—XIII. Jh. datiert werden. Eine Ausnahme bildet nur das Zipser Gebiet (Spiš), wo die Dorfkirchen das ganzen XIII. Jh. hindurch dieselbe einfache Form aufweisen: ein quadratisches Sanktuarium, ein recht- eckiges Schiff und einen vierkantigen Turm.

Das gewonnene Sachgut der Fundstelle deutet an, daß die Bewohner eines der ältesten mittelalterlichen Dörfer im oberen Flußtal der Myjava Landwirte, Viehzüchter, Handwerker und ebenfalls vereinzelt Bewaffnete und Jäger waren.

Die Funde von slawischer Keramik aus Osuské deuten auf eine Besiedlungs- kontinuierität des Ortes von der älteren Burgwallzeit angefangen bis in die jün- gere, wann sich bereits mit den ersten Niederlassungen das mittelalterliche Ropov zu bilden begann. Diese Funde sind ein weiterer Beitrag zur Vorfolgung und Erforschung der slawischen Besiedlung im Oberlaufgebiet der Myjava, wo sich — auch schon auf Grund vorhergehender Funde zu schließen — eine beachtenswerte Konzentration slawischer Siedlungen und Gräberfelder skiz- ziert.

Übersetzt von B. Nieburowá

STREDOVEKÁ KOLKOVANÁ KERAMIKA Z BRATISLAVY

ADRIÁN VALLAŠEK

Napriek tomu, že sa v posledných rokoch stredovekému archeologickému bádaniu právom začína venovať viac pozornosti, je výskum stredovekých pamiatok ešte stále nedostatočný a plne nedocenený. Početné úlohy, ťažkosti i perspektívy tejto vednej disciplíny spomínajú mnohí autori prác o stredovekej archeológii.¹

V súvislosti s rozsiahlymi asanačnými prácami a výstavbou v bratislavskom Podhradí uskutočnilo Mestské múzeum v Bratislave roku 1964 na ohrozených miestach zisťovací archeologický výskum.² Celkové zhodnotenie i výsledky výskumu budú zverejnené na inom mieste. V tomto príspevku chceme sa dotknúť užšej, no závažnej problematiky stredovekej archeológie, a to otázky kolkovanej keramiky. Pod týmto termínom rozumieme tú časť stredovekej keramiky, ktorá má na okraji, uchu, tele, prípadne na vnútornej alebo vonkajšej strane dna nádoby odtlačok jednoduchého alebo zložitého kolkú.

Z výskumu v bratislavskom Podhradí sme získali väčšie množstvo kolkovanej keramiky, ktorej venujeme osobitnú pozornosť preto, lebo otázky súvisiace s ňou sa v posledných rokoch často pretríasajú na stránkach odborných časopisov, ako i preto, lebo kolkovaná keramika zo spomenutého výskumu predstavuje zatiaľ jeden z najväčších súborov z územia Slovenska.

V záujme podania čo najpresnejšieho obrazu kolkovanej keramiky z Bratislavy spracúvame okrem súboru z výskumu roku 1964 i kolkovanú keramiku, ktorá sa nachádza v depozíte Mestského múzea v Bratislave, pochádza prevažne z územia Bratislavy z rôznych terénnych, resp. stavebných úprav a priamo alebo zo súkromných zbierok sa dostala do depozitu múzea. Domnievame sa, že i nálezy, u ktorých nie je uvedená lokalita, pochádzajú z územia Bratislavy. Túto domnienku potvrdzuje i to, že niektoré kusy tejto keramiky neboli v starých inventárnych knihách zachytené, resp. nebolo vyznačené miesto nálezu, hoci na niekoľkých sa doteraz zachovali štítky s vyznačením náleziska.

Pri opise jednotlivých nálezov sme sa rozhodli uvádzať len s istotou zistenú provenienciu. K súboru priradujeme aj niekoľko kusov kolkovanej keramiky, ktorú sme získali prieskumom roku 1962 na Leníngradskej ulici č. 2—4.³ Tu podávaný súbor kolkovanej keramiky nezahrňuje nálezy z výskumov v areáli Bratislavského hradu.

I. Prídavkova ulica č. 2

1. Okrajový črep so zosilneným a dovnútra vtiahnutým okrajom, z ktorého vychádza širšie pásikové ucho s kolkom v hornej časti. Podobný sčasti poškodený kolok je aj na okraji. V okrúhlom poli širšie brvná upravené do tvaru rovnoramenného trojuholníka, ktorého ramená sa však nestretávajú; v poli medzi ramenami je medzi dvoma bodkami podlhovastý znak, hore sa zužujúci, so zaoblenou základňou, ktorá je v jednej rovine s bodkami; Ø 3 cm. Plavený materiál šedej farby. (Tab. III: 1, tab. XX: 9.)

2. Fragment okraja (?), na ktorom je zhora vtlačený kolok. V kruhovom poli kríž, zo stredu ktorého vychádzajú lúče; v každom štvrtípolí jeden lúč, v pravom hornom dva; Ø 2 cm. Plavený materiál šedej farby. (Tab. XX: 7/4.)

3. Fragment pásikového uška; v hornej časti sa na vertikálnu ryhu pripájajú tri okrúhle nepravidelné jamky. Plavený materiál šedohnedej farby. (Tab. III: 2, tab. XIX: 5/5.)

4. Fragment pásikového ucha s polkruhovitými hlbokými zárezmi pod sebou. Plavený materiál šedej farby. (Tab. III: 3, tab. XIX: 5/6.)

5. Fragment hrncovitej nádoby s temer rovnými stenami, hrdlo je mierne odsadené a oddelené od tela plastickou lištou a ryhou, okraj von vyhnutý, zaoblený, lištovite ukončený; na jednom mieste je okraj zospodu pretlačený a zhora doň vtlačený kolok. V štítovom poli rovnoramenný kríž (ramená sa nedotýkajú okraja poľa) s bodkou v pravej hornej štvrtine, nad ním horizontálne brvno; rozmery kolku 3×1,8 cm. Plavený materiál šedej farby. (Tab. XXII: 15/6.)

6. Okrajový črep s von vylnutým a zaobleným okrajom. Pri zlome je kolok v podobe dvoch krátkych širokých zárezov, jeden zárez je lomom poškodený. Pieskový materiál zvonku bleďošedej, znútra tmavošedej farby.

7. Fragment pásikového ucha vychádzajúceho z okraja; v hornej časti okraja je poškodený kolok. V kruhovom poli kríž, ktorého ramená sa nedotýkajú okraja poľa, v jednotlivých štvrtípoliach bodky; Ø ca 2,2 cm. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. III: 4, tab. XXI: 13/7.)

8. Okrajový črep s von vytiahnutým, zosilneným a lištovite pretiahnutým okrajom; na jednom mieste je okraj zospodu mierne stlačený a zhora vtlačený kolok, teraz čiastočne poškodený. V štítovom poli veľké písmeno T, ktorého horizontálne rameno sa nedotýka okraja poľa; rozmery kolku 2x2,2 cm. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. I: 3, tab. XXIII: 16/4.)

9. Fragment väčšieho pásikového ucha s poškodeným kolkom v hornej časti. Kolok pripomína tvar písmena M so zaoblenými rohmi. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. III: 5, tab. XXV: 23b.)

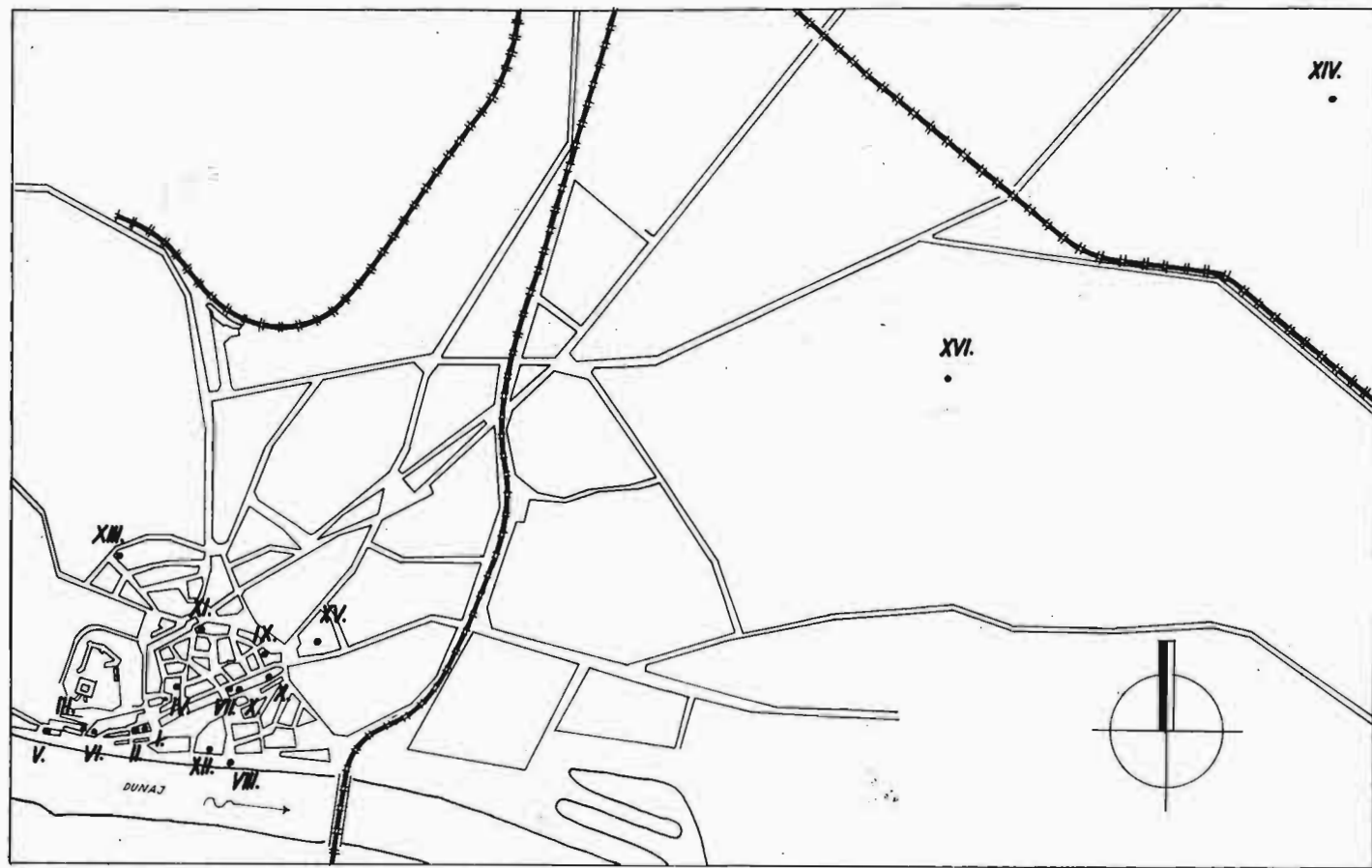
10. Fragment malého pásikového uška s kolkom v hornej časti. V kruhovom poli kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okrajov poľa; Ø 1,2 cm. Plavený materiál svetlošedej farby. (Tab. IV: 1.)

11. Okrajový črep s von vyhnutým a gambovite zosilneným okrajom. Zhora pri zlome je vybitý (teraz sčasti poškodený) kolok. V štítovom poli (?), ktorého spodná časť na oboch stranách schodovite ustupuje dovnútra, je rovnoramenný kríž s trojuholníkovite sa rozširujúcimi ramenami, horizontálne rameno sa dotýka okraja poľa, vo dvoch horných štvrtípoliach sú bodky a nad nimi lomom porušené horizontálne brvno. Plavený materiál tmavošedej farby. (Tab. I: 2, tab. XXII: 15/14.)

12. Fragment pásikového ucha s dlhými, šikmými, hlbokými zárezmi pod sebou. Plavený materiál čiernošedej farby. (Tab. IV: 2.)

13. Fragment poškodeného okraja. Na hornej ploche pri zlome je vtlačený kolok, z ktorého sa zachovala len hlboká šikmá ryha. Plavený materiál šedej farby, na povrchu leštený. (Tab. I: 4, tab. XVIII: 1/1.)

14. Okrajový črep s von vyhnutým a zaobleným okrajom; na jednom mieste je okraj zospodu pretlačený a zhora vybitý kolok. V kruhovom poli zväzok šiestich tenších i hrubších, nepravidelne usporiadaných lúčov, resp. nepravidelný kríž, zo stredu ktorého vychádzajú vo dvoch dolných štvrtípoliach lúče; Ø 1,1 cm. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. I: 5, tab. XX: 7/1.)

Obr. 1. Mapa výskytu kolkovanej keramiky v Bratislave. Číslo kalít zodpovedajú ich označeniu v texte.

15. Fragment pásikového ucha so šikmo vtláčeným kolkom v hornej časti. V štítovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa mierne trojuholníkovite rozširujú, medzi ramenami sú bodky a nad krížom horizontálne brvno, okraje poškodené; rozmery kolku 3,7×2,2 cm. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. IV: 3, tab. XXII: 15/2.)

16. Fragment pásikového ucha, ktoré vychádza z okraja. Pravdepodobne kosoštvorcové pole so zaoblenými rohmi, v poli je rovnoramenný kríž, ktorého vertikálne rameno sa na koncoch trojuholníkovite rozširuje a v hornej časti sa dotýka okraja poľa, vo dvoch horných štvrt poliach bodky; spodná časť zničená. Tuhový plavený materiál. (Tab. IV: 4, tab. XXI: 13/4.)

17. Fragment pásikového ucha s kolkom v hornej časti. Kríž bez poľa s rozširujúcimi sa koncami, ktoré sú trojuholníkovite vybraté. Plavený materiál svetlošedej farby. (Tab. IV: 5, tab. XXI: 12/1.)

18. Okrajový črep so zlomkom ucha, ktoré vychádza z okraja. V hornej časti je vtláčený (teraz sčasti poškodený) kolok v podobe „harmančekového kvetu“. Plavený materiál šedej farby. (Tab. IV: 6, tab. XX: 7/5.)

19. Fragment pásikového ucha so zvyškom nečitateľného kolku v hornej časti. Plavený materiál šedej farby. (Tab. IV: 7.)

20. Fragment hrncovitej nádoby s temer rovnými stenami; hrdlo tvorí pokračovanie tela a je od neho oddelené plytkou úzkou ryhou; okraj je von vyhnutý a pretiahnutý, spodná časť sa primkyna k hrdlu; z okraja vychádza úzke pásikové ucho, v hornej časti ktorého je vtláčený (teraz sčasti poškodený) kolok. Pravdepodobne kruhové pole s rovnoramenným krížom, ktorého ramená sa mierne trojuholníkovite rozširujú, okraja poľa sa nedotýkajú; v jednotlivých štvrtkružiacach bodky; rozmery kolku 2,3×1,8 cm. Tuhový, jemne plavený materiál, zvonku zdobený pásmi silnejšieho tuhovania, ktoré vychádzajú spod okraja a končia sa na zlome. (Tab. XXI: 13/8.)

21. Fragment pásikového ucha zdobeného plytkými žliabkami; na vrchnej strane pri zlome je vtláčený (teraz poškodený) kolok. Pravdepodobne v kruhovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; pod ním ďalší úplne zničený kolok. Plavený materiál čiernej farby. (Tab. IV: 8.)

22. Fragment pásikového ucha s kolkom v hornej časti. V kruhovom poli tri písme-ná tvaru veľkého T, prostredné prevyšuje obe krajné; Ø 2,5 cm. Plavený materiál tma-vošedej farby. (Obr. 5: 3, tab. II: 1, tab. XXIII: 16/7.)

23. Okrajový črep s von vyhnutým a zaobleným okrajom, na ktorom je vtláčený (teraz poškodený) kolok. V elipsovom poli rovnoramenný kríž s bodkami vo dvoch zachovaných štvrt poliach, ostatná časť zničená. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. I: 6.)

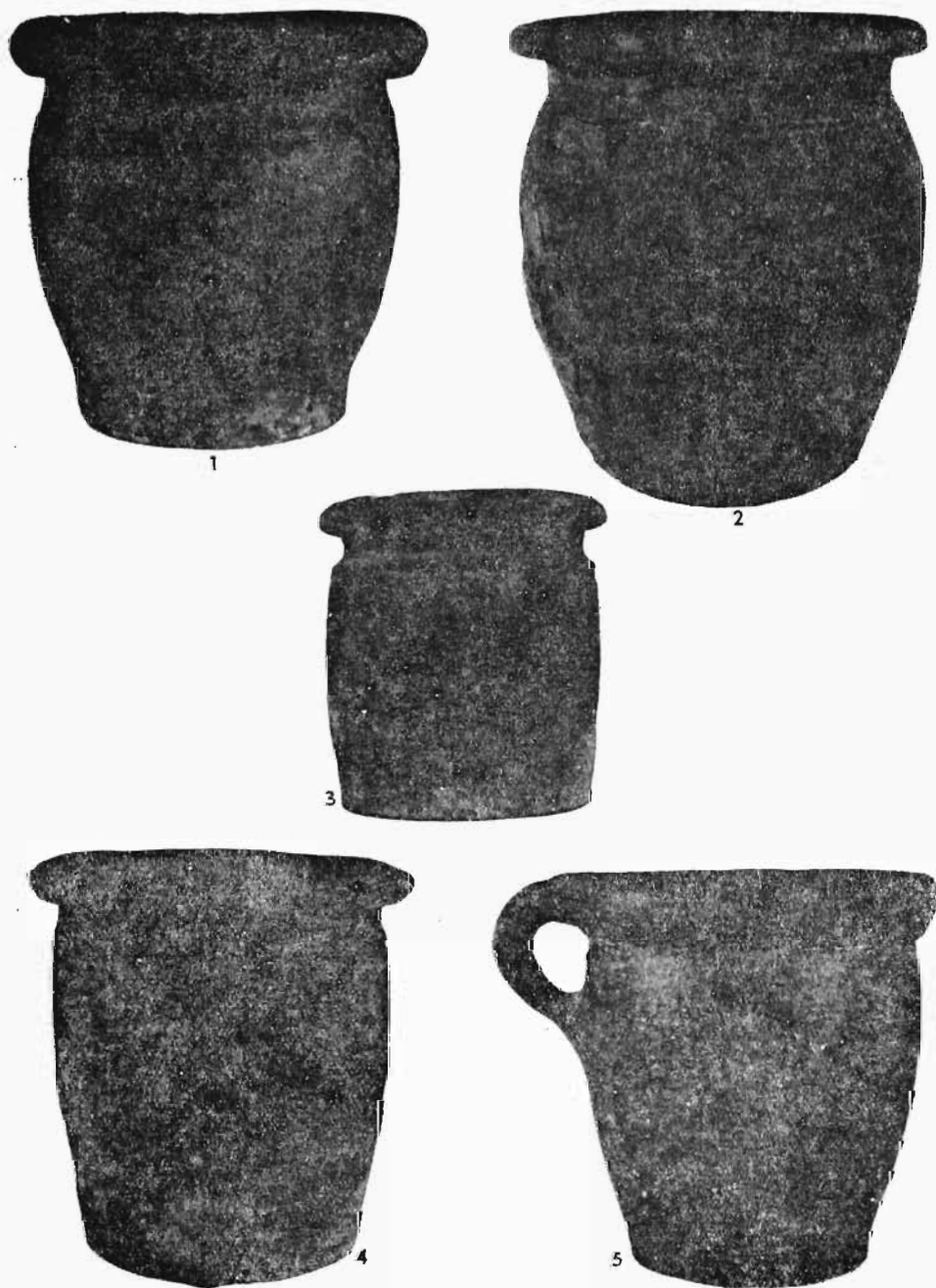
24. Okrajový črep s von vyhnutým a zaobleným okrajom, na ktorom je päť širokých krátkych zárezov, posledný z nich je poškodený lomom. Plavený materiál šedej farby. (Tab. V: 1, tab. XVIII: 1/5.)

25. Okrajový črep s von vyhnutým, zaobleným a lištovite ukončeným okrajom; na jednom mieste je okraj zospodu pretlačený, rozšírený a zhora je doň vtláčený kolok. Na šikmý zárez dosadajú kolmo dva ďalšie zárezy; tvar kolku pripomína písmeno F. Hrubo plavený materiál čiernošedej farby. (Tab. V: 2, tab. XVIII: 2/8.)

26. Fragment širokého jazykovitého držadla s vyrytým kolkom na hornej strane. Medzi dvoma nepravidelnými pozdĺžnymi ryhami šikmé zárezy umiestené pod sebou. Plavený materiál čiernošedej farby. (Tab. II: 2, tab. XIX: 5/4.)

27. Okrajový črep s von vyhnutým, zosilneným a lištovite ukončeným okrajom, ktorý je na jednom mieste zospodu pretlačený, rozšírený a zhora je doň vtláčený kolok. Štítové pole, ktorého bočné ramená a spodok schodovite sledujú tvar nepravidelného kríža; horizontálne rameno kríža je dlhšie než vertikálne a ani jedno sa nedotýka okraja poľa; vo dvoch horných štvrt poliach sú bodky a nad nimi horizontálne brvno; rozmery kolku 3×2,2×0,9 cm. Plavený materiál svetlošedej farby. (Tab. II: 3, tab. XXII: 15/13.)

28. Fragment pásikového ucha so šikmými, pod sebou umiestenými zárezmi na hornej strane. Plavený materiál tehlovočervenej farby. (Tab. II: 5.)

Obr. 2. Bratislava. Kolikované hrncovité nádoby: 1 — s kolikom motívu kríža; 2 — s jednoduchým kolikom; 3 — Gorkého ul., s kolikom tvaru písmena T; 4 — s dvojicou kolikov tvaru písmena T; 5 — s bratislavským kolikom.

29. Fragment pásikového ucha, ktoré vychádza z okraja; na hornej strane je vtlačený kolok. Okrúhle pole, zo stredu ktorého vychádza zväzok 12 tenkých lúčov, resp. kríž, z ktorého stredu vychádzajú lúče, a to v každom štvrtí po dva; Ø 1,2 cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. II: 4, tab. XX: 7/4.]

30. Fragment veľkého pásikového ucha, vychádzajúceho spod kyjovite zosilneného, dovnútra vtlahnutého okraja; v hornej časti je vtlačený kolok. V obdĺžnikovitom štítovom poli rovnoramenný kríž s trojuholníkovite sa rozširujúcimi koncami, nad ktorými je horizontálne brvno; rozmery kolku $2,7 \times 2,1 \times 1,8$ cm. Pieskový materiál šedej farby so stopami po leštení.

II. Prídavkova ulica č. 6

31. Okrajový črep s von vyhnutým a lištovite ukončeným okrajom, ktorý je na jednom mieste zospodu mierne rozšírený a má zhora vtlačený kolok (teraz čiastočne poškodený). V štítovom poli kríž s mierne sa rozširujúcimi koncami, nad ktorým je horizontálne brvno; z konca ľavého ramena vychádza šikmo lomený lúč, dosahujúci na brvno; rozmery kolku $3,7 \times 2$ cm. Hrubo plavený čierny materiál. [Tab. XXII: 15/3.]

32. Okrajový črep z väčšej nádoby s von vyhnutým a lištovite ukončeným okrajom, ktorý má na hornej strane štyri šikmé zárezy. Plavený materiál svetlošedej farby. [Tab. XVIII: 1/4.]

33. Okrajový črep s von vyhnutým a lištovite ukončeným okrajom; na hornej ploche je lomom poškodený kolok. Zachovanú časť tvorí zvyšok rovnoramenného kríža v kruhovom poli. Pieskový materiál tmavošedej farby s prímiesou sľudy. [Tab. XXII: 15/4.]

34. Fragment pásikového uška s poškodeným kolkom na vrchnej strane. Obrázec tvoria dva hlboké zárezy, pravdepodobne robené do tvaru kríža. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. XVIII: 2/3.]

35. Okrajový črep z tenkostennej nádoby s von vyhnutým a lištovite ukončeným okrajom, na vrchnej strane ktorého je kolok. V štítovom poli kríž s dlhším vertikálnym ramenom, nad ktorým je horizontálne brvno. Plavený materiál čiernej farby s prímiesou sľudy. [Tab. XXII: 15/9.]

36. Fragment pásikového ucha vychádzajúceho z okraja a zdobeného plytkými žliabkami; v hornej časti tesne pri okraji (približne v strede) je vtlačený kolok. V obrátenom štítovom poli obrázec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena je monogram EA; rozmery kolku $1,7 \times 1$ cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XXIV: 20/2b.]

37. Okrajový črep s von vyhnutým a gambovite zosilneným okrajom, na vrchnej strane ktorého je lomom poškodený kolok. V kruhovom poli kríž s trojuholníkovite rozšírenými horizontálnymi ramenami; Ø ca 1,3 cm. Pieskový materiál tmavošedej farby s prímiesou sľudy.

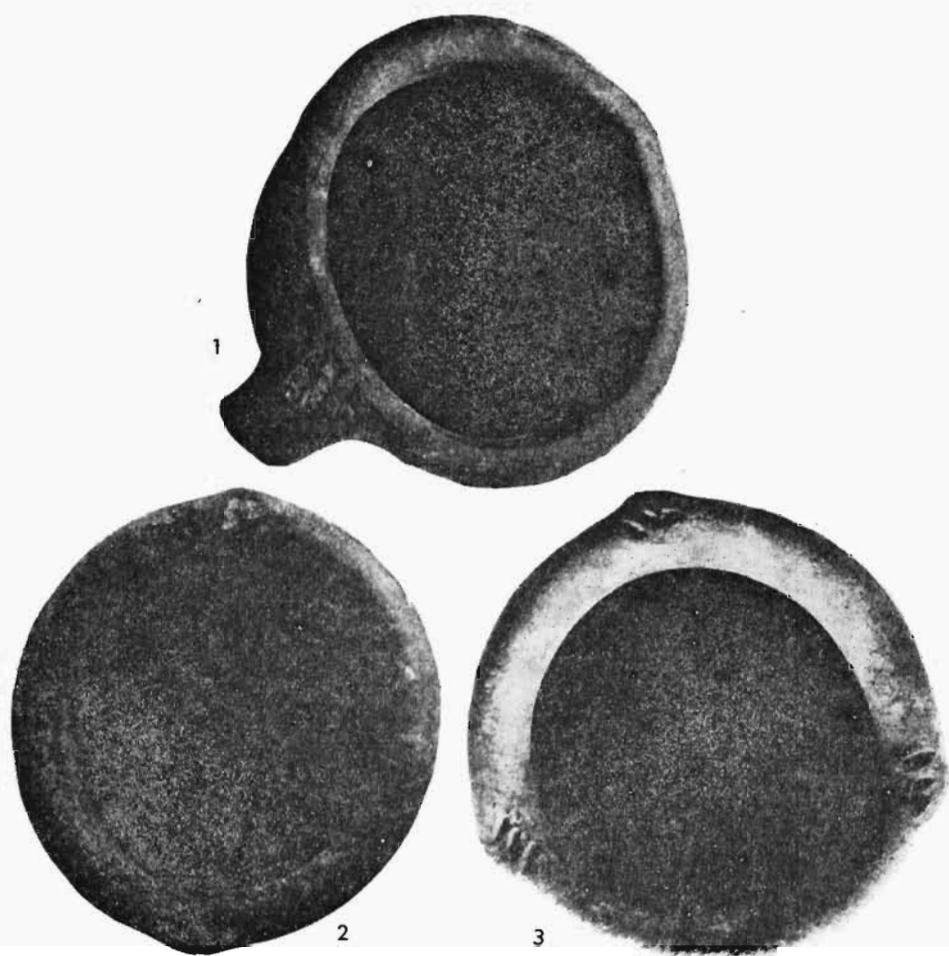
38. Okrajový črep z väčšej nádoby s von vytiahnutým a lištovite ukončeným okrajom, ktorý je na jednom mieste zospodu pretlačený a tu má zhora vtlačený kolok. V obdĺžnikovitom poli pravdepodobne písmeno T s pomerne tenkými ramenami. Hrubo plavený materiál so svetlošedým lešteným povrchom. [Tab. XXIII: 16/6.]

III. Floriánska ulica

39. Fragment širšieho pásikového ucha zdobeného plytkými žliabkami; v pravej hornej časti má vtlačený kolok. V obrátenom štítovom poli obrázec pripomínajúci veľkú arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom; po oboch stranách vertikálneho ramena monogram FA; rozmery kolku $1,8 \times 1$ cm. Plavený materiál tmavošedej farby so stopami po leštení. [Tab. XXIV: 20/3c.]

40. Fragment širokého pásikového ucha zdobeného zvislými žliabkami; v hornej ľavej časti je čiastočne poškodený kolok, podobný predchádzajúcemu; rozmery zachovanej časti $2 \times 1,2$ cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XXIV: 20/3e.]

41. Fragment pásikového ucha s kolkom v hornej časti. Kolok je poškodený, nečitateľný. Hrubo plavený materiál svetlošedej farby.

Obr. 3. Bratislava. 1 — bratislavský kolok; 2 — kolok v podobe písmena T; 3 — jedno-
duché kolky.

42. Fragment pásikového ucha s kolkom v hornej časti. V kruhovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; Ø 1,5 cm. Plavený materiál v hornej časti svetlošedej, v dolnej časti tmavošedej farby. (Tab. IX: 1.)

44. Fragment pásikového ucha, ktoré vychádza priamo z okraja a v hornej tretine obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom; po oboch stranách vertikálneho ramena je monogram z veľkých písmen (táva jeho časť pre poškodenie zle čitateľná) C O E (?)—A; rozmery kolku 1,9×1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. (Tab. IX: 2, tab. XXV: 20/6.)

44. Fragment pásikového ucha, ktoré vychádza priamo z okraja a v hornej tretine má vtlačený (teraz sčasti poškodený) kolok. V elipsovitom poli pod sebou dva menšie kríže s rozširujúcimi sa ramenami, medzi ktorými je dvojica bodiek; rozmery kolku 3×1,9 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. (Obr. 5: 4, tab. IX: 3, tab. XXI: 14.)

45. Fragment širokého páskového ucha, zdobeného zvislými žliabkami a vychádzajúceho z okraja; v hornej časti približne v strede je kolok, podobný ako pod č. 43, s monogramom IA; rozmery kolku $1,7 \times 1$ cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. IX: 5, tab. XXIV: 20/4c.]

46. Fragment páskového ucha, ktoré vychádza z okraja. V hornej tretine je sčasti poškodený kolok. Pravdepodobne v kruhovom poli kríž s bodkami v jednotlivých medzikružiach; $\varnothing$ 1,7 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. IX: 4, tab. XXI: 13/5.]

47. Fragment širšieho páskového ucha, ktoré vychádza z okraja; v hornej tretine je kolok. V kruhovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa, horizontálne rameno je širšie než vertikálne; $\varnothing$ 1,4 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. IX: 6.]

48. Fragment širšieho páskového ucha vychádzajúceho z okraja; v hornej časti je kolok. V obrátenom štítovom poli dvojkríž, ktorého ramená sú trojuholníkovite ukončené, okrem pravého horného, z ktorého vychádza šikmé rameno smerom k vertikálnej časti; pod ramenami medzi vertikálnym brvnom je monogram z veľkých písmen MH, ramená oboch písmen sa na koncoch trojuholníkovite rozširujú; rozmery kolku $3,2 \times 2,3$ cm. Plavený materiál tmavošedej farby so stopami po leštení. [Obr. 7: 4, tab. XXV: 22.1]

49. Fragment ucha elipsovitého prierezu, na hornej ploche s čiastočne poškodeným kolkom. V obdĺžnikovitom poli kruh, na ktorý nasadá kríž; rozmery zachovaného poľa $2,3 \times 1,2$ cm, $\varnothing$ kruhu 1,3 cm. Plavený materiál tmavošedej farby.

50. Fragment ucha kruhového prierezu s poškodeným kolkom na hornej ploche. Pravdepodobne v štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom; čitateľná je len spodná časť s monogramom IA. Plavený materiál veľmi dobre vypálený, tmavošedej farby. [Tab. XXIV: 20/4e.]

51. Fragment oblúkovitého ucha kruhového prierezu s čiastočne poškodeným kolkom na hornej strane. Zreteľná je len pravá strana. V obdĺžnikovitom poli kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; vo dvoch zachovaných štvŕťpoliach bodky; dĺžka kolku 2 cm. Plavený materiál tmavošedej farby.

52. Fragment páskového ucha zdobeného dvoma plytkými širokými žliabkami; v hornej tretine je kolok. V kruhovom poli kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; $\varnothing$ 1,4 cm. Plavený materiál tmavošedej farby.

53. Fragment širšieho, plytkými žliabkami zdobeného páskového ucha vychádzajúceho z okraja; v hornej časti tesne pri okraji je kolok. V elipsovitom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena monogram MA; rozmery kolku $1,7 \times 1,3$ cm. Tuhový plavený materiál. [Obr. 7: 3, tab. XXV: 20/5c.]

54. Fragment páskového ucha zdobeného plytkými žliabkami, v hornej tretine je kolok. V kruhovom poli kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa, horizontálne rameno je širšie než vertikálne; $\varnothing$ 1,2 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. VII: 5.]

55. Páskové uško zdobené centrálnym plastickým rebierkom, v hornej tretine je kolok, podobný ako pod č. 53, s monogramom IA; rozmery kolku $1,8 \times 1$ cm. Plavený materiál čiernej farby. [Tab. VII: 1, tab. XXIV: 20/4d.]

56. Fragment širokého páskového ucha zdobeného plytkými širokými žliabkami, v hornej tretine približne v strede je kolok podobný predchádzajúcemu, s monogramom MA; rozmery kolku $1,7 \times 1,3$ cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. VII: 2, tab. XXV: 20/5b.]

57. Fragment páskového ucha zdobeného plytkými žliabkami, v hornej tretine je sčasti poškodený kolok. V kruhovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; $\varnothing$ 1,5 cm. Plavený materiál svetlošedej farby. [Tab. VII: 3, tab. XX: 11/13.]

58. Páskové uško s fragmentom z tela pomerne tenkostennej nádoby, zdobené plytkými žliabkami. V hornej tretine ucha je kolok, podobný ako pod č. 56, s monogramom EA; rozmery kolku $1,7 \times 1$ cm. Plavený materiál, na povrchu leštený. [Tab. VII: 4, tab. XXIV: 20/2a.]

Obr. 4. Bratislava. Kolkované džbány: 1 — s motívom kríža; 2, 3 — s jednoduchým kolkom.

59. Fragment spodnej časti veľkého tegliku, na dne sú dva kolky, jeden z nich sčasti poškodený. V obrátenom štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena monogram IA, pod ľavým kolkom je vybitý znak podobný arabskej číslici 2 (?), vysoký 1,5 cm, približne v strede, vo výške spomenutej číslice (?) je vtláčený tvar veľkého písmena A (?)

v norizontálnej polohe; rozmery kolkov 3,4×1,7 cm. Téglik je vyrobený z tuny bez prímiesi hliny, resp. piesku, na vonkajšej strane a dne je potiahnutý ca 1 mm hrubou vrstvou ohnůvzdornej hmoty, od častého používania prepálenej do tehlovočervena: Ø dna 10,8 cm, hrúbka stien 1,7–2,4 cm. (Obr. 10: 4, 5, tab. VIII.)

V tesnej blízkosti téglika ležali nespracované beztvaré hrudky prírodnej tuhy (obr. 10: 3).

60. Fragment téglika strednej veľkosti, zachovala sa len spodná časť; na dne je veľmi poškodený kolok. Zachovala sa len časť obráteného štítového poľa s dvoma ramenami po obrazci pripomínajúcom arabskú číslicu 4; dĺžka zachovaného poľa 2,9 cm. Téglik je vyrobený z tuhy bez prímiesi hliny, resp. piesku, na zachovanej stene je 2 mm hrubá vrstva veľmi prepálenej tuhy, pripomínajúca trosku, na ktorej sú menšie tmavočervené fľaky; hrúbka steny ca 1,7 cm, Ø dna 7,2 cm. (Tab. XXIV: 20/4a.)

IV. Jiráskova ulica č. 5–7

61. Okrajový črep s von vyhnutým s fazetovaným okrajom. Na hornej ploche je kolok v podobe troch hlbokých, vejárovite sa rozbiehajúcich zárezov. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. XVIII: 2/6.)

62. Fragment širokého pásikového ucha s kolkom v hornej tretine. V elipsovitom poli nepravidelný plastický dvojkríž; rozmery 2,5×1,7 cm. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. XX: 10/3.)

63. Okrajový črep s von vyhnutým zaobleným okrajom. Na jednom mieste je okraj zospodu pretlačený a zhora doň vtlačený kolok v podobe písmena V, ktorého pravá strana je pretiahnutá pod ľavú a pod ňou je kruhový otvor. Pieskový materiál šedočiernej farby. (Tab. XVIII: 2/3.)

64. Okrajový črep s von vytiahnutým oblým okrajom, ktorý je pri zlome zospodu pretlačený a zvrchu v ňom vtlačená jamka; jej ľavá strana sa šikmo dovnútra prehĺbuje. Plavený materiál šedočiernej farby.

65. Časť hrncovitej nádoby s von vytiahnutým zaobleným okrajom. Na najväčšom vydutí prebiehajú dva ryté žliabky. Pri zlome je okraj zospodu pretlačený a zvrchu doň vrezané dva hlboké šikmé zárezy. Pieskový materiál šedohnedej farby. (Tab. XVIII: 1/2.)

66. Okrajový črep s von vyhnutým zaobleným okrajom. Pri zlome sú na okraji vyrezané tri šikmé zárezy. Plavený, dobre vypálený materiál šedej farby.

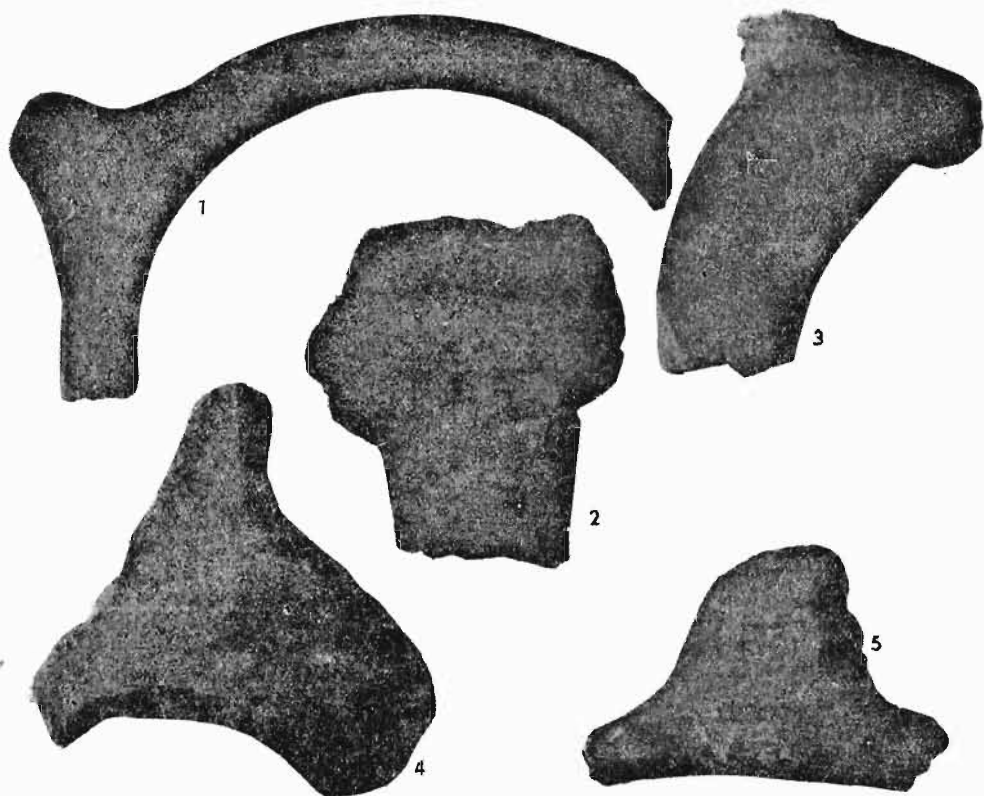
67. Fragment hrncovitej nádoby [väčšia časť okraja a časť tela] s von vytiahnutým a zaobleným okrajom, na podhrdlí zdobený širšou plytkou horizontálnou ryhou. Okraj je na štyroch miestach zospodu pretlačený a zhora doň vrezaný kolok v podobe troch krátkych širokých zárezov; podľa vzdialeností a rozloženia zárezov možno predpokladať, že na chýbajúcej časti boli ešte dva zárezy. Pieskový materiál šedočiernej farby.

68. Okrajový črep s von vyhnutým, oblým, klinovite ukončeným okrajom. Pri zlome je kolok v podobe hlbokého zárezu, pod ktorým je z vnútornej strany hlboká jamka. Pieskový materiál šedej farby. (Tab. XVIII: 2/4.)

69. Okrajový črep z väčšej nádoby s von vyhnutým a gambovite zosilneným okrajom, ktorý je na jednom mieste zospodu pretlačený a zhora doň vtlačený kolok nepravidelného tvaru so širšou základňou, ktorého ramená sa smerom nahor zužujú; prostriedok horizontálne pretína širšie plastické rebierko, zo stredu ktorého vystupuje vertikálne tenšie plastické rebierko; ľavá strana nepatrne prečnieva nad pravú; kolok pripomína písmeno T v štítovom poli; rozmery 1,1×1 cm. Hrubo plavený materiál šedej farby. (Tab. XXIII: 16/2.)

V. Kostol sv. Trojice, Žižkova ulica

70. Fragment širokého pásikového ucha vychádzajúceho z okraja a zdobeného plytkými žliabkami; v hornej tretine (približne v strede) je kolok. V štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena monogram FA; rozmery kolku 1,7×1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. (Obr. 7: 1, tab. XXIV: 20/3d.)

Obr. 5. Bratislava. 1 — Gorkého ul., kolky v podobe mreže; 2 — nám. SNP, kolok s motívom kríža; 3 — Prídavkova ul. č. 2, kolok s trojicou písmen T; 4 — Floriánska ul., kolok s motívom kríža; 5 — kostol sv. Trojice, Žižkova ul., monogramový kolok.

71. Fragment okraja (?), na hornej strane s čiastočne poškodeným kolkom, podobným predchádzajúcemu. Z monogramu je čitateľné len na ľavej strane M, na pravej strane bolo pravdepodobne A; výška poľa 2,9 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. XXV: 29.5a.]

72. Fragment písikového ucha, ktoré vychádza z okraja; v hornej časti je kolok. V štítovom poli monogram III; ramená písmen sa na koncoch trojuholníkovite rozširujú, dolná časť kolku na ohybe ucha nie je odtlačená; šírka kolku 3 cm. Plavený tuhový materiál. [Obr. 5: 5, tab. XXIII: 18.]

73. Fragment hlincovitej nádoby s ustupujúcim, kyjovite zesiláeným okrajom, na vonkajšej strane je zdobený dvoma horizontálnymi ryhami; telo plynule prechádza v hrdlo, na rozhraní je tenké plastické rebierko; v hornej tretine ucha je kolok. V štvorcovom poli monogram EA; **spodné** rameno písmena E je asi v tretine výšky písmena A a o túto výšku ho aj presahuje. Pri ľavom **spodnom** rohu poľa je šikmá vyhlbenina; rozmery kolku 1,4x1,4 cm. Plavený tuhový materiál. [Tab. VI: 1, tab. XXIII: 19.1.]

74. Okrajový črep s von vyhnutým okrajom, na hornej ploche je kolok. V štítovom poli rovnoramenný kríž, nad ktorým je horizontálne brvno, v spodnej časti medzi ramenami kríža okraje poľa schodovite ustupujú k stredu; rozmery kolku 3,4×1,4 cm. Hrubo plavený materiál tmavošedej farby so stopami po leštení. [Tab. V: 4, tab. XXII: 15/8.]

75. Fragment tenkostennej hrncovitej nádoby s von vyhnutým a lištovite ukončeným okrajom, krátke hrdlo je od tela oddelené plastickou lištou, užšie páskové ucho vychádza z okraja a na jeho hornej strane tesne pri okraji je kolok. V kruhovom poli kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; horizontálne rameno je širšie; Ø 1,5 cm. Plavený materiál tmavošedej farby so stopami po leštení. [Tab. VI: 3.]

76. Fragment veľkej valcovitej nádoby s oblúkovitým uchom kruhového prierezu, na vrchnej strane ucha približne v strede je kolok. V obdĺžnikovom poli kríž, v jednotlivých štvrt poliach bodky; rozmery kolku 2,3×1,3 cm. Plavený materiál tmavošedej farby, na povrchu leštený.

77. Fragment páskového ucha vychádzajúceho z okraja, na vrchnej strane okraja je kolok. V štvorcovom poli kríž, v jednotlivých štvrt poliach bodky; rozmery kolku 1,7×1,7 cm. Pod kolkom na maximálnom ohybe ucha je priehlbina kruhového prierezu, pravdepodobne zničený kolok. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. VI: 2, tab. XXI: 13/1.]

VI. Vydrica č. 46, Vodná veža

78. Fragment páskového uška, na vrchnej strane je (teraz sčasti poškodený) kolok. V kruhovom poli rovnoramenný kríž s bodkami v jednotlivých medzikružiach; Ø 1,8 cm. Plavený materiál svetlošedej farby.

79. Fragment páskového ucha vychádzajúceho z okraja ústia nádoby a zdobeného plytkými širokými žliabkami; v hornej tretine (približne v strede) je šikmo vtlačený kolok. V obrátenom štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena je monogram FA; rozmery kolku 2,1×1 cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XXIV: 20/3.]

80. Fragment malého páskového uška vychádzajúceho z okraja, v hornej tretine na pravej strane je kolok. V štvorcovom poli s vyznačenými obvodovými ramenami je písmeno X, resp. šikmo postavený kríž, ktorého ramená sa na koncoch zahrocujú, pole kolku je zdobené horizontálnym šrafovaním; rozmery kolku 1×1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby so stopami po leštení. [Tab. XXI: 12/2.]

81. Fragment širokého páskového ucha vychádzajúceho z okraja; vo vrchnej tretine je kolok, ktorý predstavuje monogram. Prvé písmeno je zložitá, ťažko čitateľná, pravdepodobne kombinácia písmen NK, druhé písmeno je W, ktorého ľavé rameno je o niečo kratšie než pravé; výška 1,2 cm. Plavený materiál bleďozltej farby, vnútorná strana a časť ucha má zelenohnedú glazúru. [Tab. XXIII: 17].

82. Fragment dlhého páskového ucha elipsovitého prierezu, na vrchnej strane sú dva kolky. V kruhovom poli rovnoramenný kríž; Ø 1,1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. XX: 11/1.]

83. Fragment páskového ucha vychádzajúceho z okraja; vo vrchnej časti ucha (tesne pri okraji) je kolok. V štítovom poli sú štyri horizontálne brvná v rovnakých vzdialenostiach, pravá vrchná plocha poľa je o niečo pretiahnutejšia. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. XX: 10/2.]

VII. Leningradská ulica č. 2—4

84. Okrajový črep s gambovite zosilneným okrajom, ktorý je na jednom mieste mierne von vytiahnutý a zospodu pretlačený a tu má zhora vtlačený kolok tvaru písmena V s trefou ryhou vo vnútornej ploche, ľavé rameno písmena je o niečo pretiahnuté a na konci rozšírené do kruhového tvaru. Pieskový materiál svetlošedej farby. [Tab. X: 4, tab. XVIII: 2/5.]

85. Fragment hrubostennej masívnej nádoby s von vyhnutým, fazetovaným okrajom, ktorý od tela oddeľuje široká ryha, pod ňou je telo zdobené vetvičkovým ornamentom.

Na hornej ploche je vtlačený kolok v podobe písmena V. Hrubozrný materiál premiešaný so sfudou a prírodnou tuhou tmavošedej farby. (Tab. X: 1, tab. XVIII: 2/2.)

86. Fragment hrubostennej masívnej nádoby s von vytiahnutým, fazetovaným okrajom; na podhrdlí je široká ryha a pod ňou hlboké podlhovasté zářezy. Na hornej strane okraja je poškodený kolok v podobe písmena M {N}. Hrubozrný materiál tehlovej farby, premiešaný so sfudou. (Tab. X: 2, tab. XVIII: 2/7.)

87. Okrajový črep, na jednom mieste s mierne von vytiahnutým a zospodu pretlačeným okrajom; zhora je tu vtlačený kolok v podobe križa, bez poľa. Pieskový materiál svetlošedej farby. (Tab. X: 3, tab. XVIII: 3 2.)

Obr. 6. Bratislava. Detail kolku s motívom križa na uchu veľkého džbána.

VIII. Rooseveltovo námestie

88. Okrajový črep z **vľavej** nádoby s krátkym pretiahnutým hrdlom, okraj je von vyhnutý, lištovite ukončený a **vychádza** z neho ucho s kolkom na hornej ploche. V kruhovom poli šikmo postavený **križ**, zo stredu ktorého vychádzajú lúče; v každom štvrtí poľi jeden, v pravom dolnom tri; Ø 1,5 cm. Plavený materiál svetlošedej farby, na povrchu leštený. (Tab. XVII: 2, tab. XX: 7/2.)

89. Fragment oblúkovitého ucha s kolkom na hornej ploche. V kruhovom poli rovno-ramenný križ, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; Ø 1,9 cm. Plavený materiál svetlošedej farby, na povrchu leštený. (Tab. XVII: 3, tab. XX: 11/4.)

90. Fragment pásikového ucha vychádzajúceho z okraja, v hornej tretine je pri okraji kolok. V kruhovom poli križ, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa, v jednotlivých medzikružiach body; Ø 2,1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby, na povrchu leštený. (Tab. XVII: 5, tab. XXI: 13/6.)

91. Fragment **širokého** pásikového ucha, zdobeného plytkými žliabkami; v hornej tretine na ľavej strane je kolok. V obrátenom štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojitým horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ra-

mena monogram FA; rozmery kolku 2,1×1,1 cm. Plavený materiál svetlošedej farby, na povrchu leštený. [Tab. XVII: 4, tab. XXIV: 20/3b.]

92. Fragment veľkej valcovitej nádoby s oblúkovitým uchom a von vytiahnutým, lištovite ukončeným okrajom, na vrchnej strane ktorého je kolok. V obdĺžnikovom poli kríž s bodkami v jednotlivých medzípoliach; rozmery kolku 1,9×1,2 cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XII: 1, XXI: 13/2.]

93. Fragment úzkeho pásikového ucha vychádzajúceho z okraja; vo vrchnej tretine pri okraji je kolok, podobný ako pod č. 91, s monogramom FA, horná časť kolku nebola odtlačená, pretože presahuje už cez okraj; rozmery kolku 1,4×1,1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. XII: 5, tab. XXIV: 20/3f.]

IX. Námestie Slovenského národného povstania, tržnica

94. Fragment širokého pásikového ucha vychádzajúceho priamo z okraja, v hornej tretine na ľavej strane je pri okraji kolok. V kruhovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; Ø 1,3 cm. Plavený materiál svetlošedej farby. [Tab. XI: 1.]

95. Fragment pásikového ucha vychádzajúceho spod rovného, kyjovite zosilneného okraja, pri ktorom je kolok. V elipsovitom poli, ktorého spodná časť schodovite ustupuje, je rovnoramenný kríž a nad ním horizontálne brvno; rozmery kolku 3×2×1 cm. Hrubo plavený materiál svetlošedej farby, na povrchu leštený. [Obr. 5: 2, tab. XI: 2, tab. XXII: 15/11.]

96. Okrajový črep s von vyhnutým zaobleným okrajom, ktorý je na jednom mieste zospodu pretlačený a tu má zhora vtlačený kolok: dva zbiehajúce sa zárezy šikmo oproti sebe. Plavený materiál tehlovej farby. [Tab. XI: 3, tab. XVIII: 2/1.]

97. Okrajový črep s von vyhnutým, lištovite ukončeným okrajom, na vonkajšej strane ktorého je vyhlbená malá lichobežníková jamka. Plavený materiál svetlošedej farby na povrchu leštený.

98. Okrajový črep s von vyhnutým a lištovite ukončeným okrajom, z ktorého vychádza široké pásikové ucho, zdobené širokými žliabkami; v hornej tretine ucha pri okraji je kolok. V kruhovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa; Ø 1,3 cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XI: 6, tab. XX: 11/2.]

99. Okrajový črep z väčšej nádoby s von vyhnutým a gambovite zosilneným okrajom, na vrchnej strane ktorého je kolok. V elipsovitom poli rovnoramenný kríž a nad ním horizontálne brvno; rozmery kolku 2,8×2,2 cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XII: 3, tab. XXII: 15/5.]

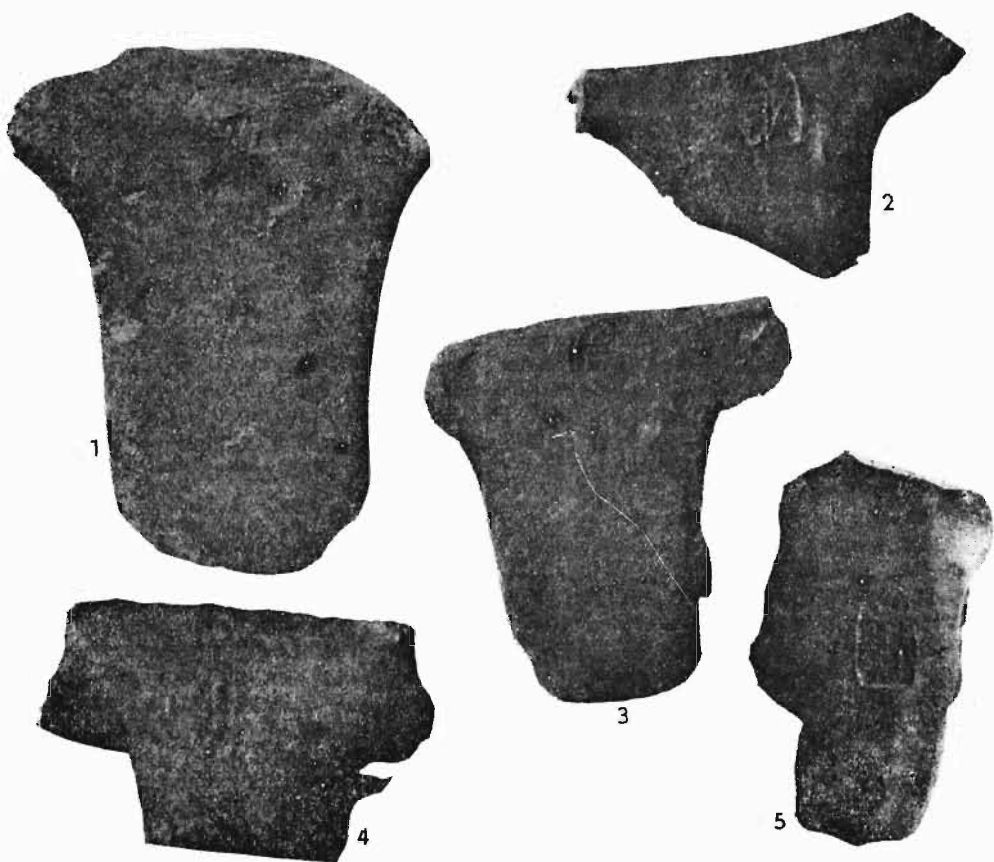
100. Okrajový črep s von vytiahnutým a lištovite ukončeným okrajom, ktorý je na jednom mieste zospodu pretlačený a tu má zhora vtlačený kolok v podobe písmena X. Hrubo plavený, na povrchu leštený materiál. [Tab. XI: 4, tab. XVIII: 3/1.]

X. Gorkého ulica

101. Fragment spodnej časti téglíka strednej veľkosti s kolkom na ľavej strane dna. V obrátenom štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena monogram IA; na pravej strane, v rovnakej výške ako báza kolku, je ďalší znak, ktorý pripomína arabskú číslicu 6 (?); rozmery kolku 3,5×1,8 cm. Téglik je vyrobený z tuhy bez prímеси hlíny, resp. piesku; na vonkajšej ani vnútornej strane nebadá znaky používania, pravdepodobne bol poškodený hneď po výrobe; Ø dna 6,6 cm. [Obr. 10: 2, tab. XII: 2, tab. XXIV: 20/4b.]

102. Horná časť veľkého džbána; zachovala sa iba časť hrdla s veľkým pásikovým uchom; okraj je mierne von vyhnutý, s malou výlevkou, pod okrajom sú dva plytké žliabky; výška 16,5 cm, Ø ústia 14,5 cm. Ucho vychádza spod okraja a na vrchnej strane má dlhé šikmé zárezy. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. XII: 3, tab. XIX: 5/3.]

103. Tenkostenná nádoba s von vyhnutým, kyjovite zosilneným prehnutým okrajom a odsadeným hrdlom; vyduté je v hornej polovici zdobené širokou plytkou ryhou; okraj je na štyroch miestach zhora prstom pretlačený; výška 8,8 cm, Ø ústia 8,5 cm, Ø dna 4,7 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. XII: 4, tab. XIX: 4/1.]

Obr. 7. Bratislava. 1 — kostol sv. Trojice, Žižkova ul., bratislavský kolok; 2 — Prídavkova ul. č. 2, bratislavský kolok; 3, 5 — Floriánska ul., bratislavské kolky; 4 — Floriánska ul., monogramový kolok.

104. Fragment spodnej časti téglíka strednej veľkosti, na dne je sčasti poškodený kolok. V obdĺžnikovom poli križ so štyrmi ramenami, ktoré sú ukončené na koncoch nahor smerujúcimi rovnoramennými trojuholníkmi; na konci vertikálneho ramena je srdce a v ňom písmená STK, ramená písmen sa na koncoch rozširujú; rozmery zachovanej časti kolku 3,7x2,2 cm. Téglik je vyrobený z tuhy bez prímеси hliny, resp. piesku; na zachovanej stene a čiastočne i na dne je 1 mm hrubá, pórovitá, hnedastohrdzavá vrstva; hrúbka stien ca 1,4 cm. (Obr. 10: 1, tab. XI: 5, tab. XXV: 21.)

105. Fragment z tela tenkostennej hrncovitej nádoby s von vyhnutým okrajom, vonkajšia plocha je hranená; nízke hrdlo je schodovite odsadené od tela; z okraja vychádza úzke pásikové uško, ktoré dosadá v hornej tretine tela, na ušku i na hornej časti okraja sú štyri kolky. Na uchu je skupina troch kolkov, dva horizontálne vedľa seba, tretí pod nimi; v štvorcovom poli mreža z troch vertikálnych a dvoch horizontálnych ramien. Podobný kolok je aj na vrchnej strane zachovaného okraja. Rozmery kolku 1,5x1,5 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. (Obr. 5: 1, tab. XIII: 1, tab. XX: 8.)

106. Hrncovitá nádoba s temer valcovitým telom, na rozhraní nízkeho prehnutého hrdla a pliec prebieha široká plytká ryha, okraj je von vyhnutý a na hornej jeho strane sú oproti sebe dva kolky: v štítovom poli písmeno T. Tuhový plavený materiál. Rozmery nádoby: výška 13,8 cm, Ø ústia 13,2 cm, Ø dna 11,2 cm. [Obr. 2: 3, obr. 3: 2, tab. XV: 1, tab. XXIII: 16/1.]

107. Hrncovitá nádoba s mierne vydutým telom a von vyhnutým okrajom, pod hrdlom zdobené troma plytkými širokými žliabkami; na hornej strane okraja sú oproti sebe dva kolky: v štítovom poli písmena T, rozmery kolkov 1,2×1 cm. Plavený, na povrchu leštený materiál; rozmery nádoby: výška 13,2 cm, Ø ústia 13 cm, Ø dna 10 cm. [Tab. XV: 2, tab. XXIII: 16/3.]

XI. Michalská brána — Červený rak

108. Fragment pásikového ucha vychádzajúceho priamo z okraja; v hornej tretine na ľavej strane je kolok. V kruhovom poli dvojkríž, resp. rovnoramenný kríž, ktorého vertikálne rameno pretína tenké horizontálne rameno; Ø 1,4 cm. Na pravej strane kolku je široká hlboká ryha. Plavený materiál tmavošedej farby. [Tab. I: 7.]

109. Fragment malého pásikového uška vychádzajúceho z okraja; v hornej tretine je kolok, ktorého tretina je nečitateľná. V kruhovom poli kríž, v jednotlivých štvrtkách bodky; Ø ca 1,8 cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XXI: 13/3.]

XII. Rázusovo nábrežie

110. Okrajový črep s vysokým valcovitým hrdlom a rovným, kyjovite zosilneným okrajom; spodná časť fragmentu je zdobená troma plastickými rebierkami, spomedzi ktorých vychádza jazykovitý výčnelok s dvoma širokými hlbokými zárezmi na hornej strane. Plavený materiál hnedošedej farby. [Tab. XVII: 6, tab. XIX: 5/2.]

111. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s nízkym odsadeným hrdlom a von vyhnutým, gambovite zosilneným okrajom, z ktorého vychádza krátke pásikové ucho s kolkom v hornej časti. V štítovom poli dva nad sebou stojace trojuholníky bez základní. Pieskový materiál svetlošedej farby, na povrchu leštený. [Tab. XIV: 5, tab. XIX: 6.]

XIII. Šmeralova ulica

112. Okrajový črep z väčšej nádoby s von vyhnutým, gambovite zosilneným a lištovite ukončeným okrajom, na vrchnej strane ktorého sú dva kolky, jeden z nich lomom poškodený. V elipsovitom poli, ktorého okraje sa v strede trojuholníkovite zužujú, je rovnoramenný kríž a nad ním horizontálne brvno; rozmery kolku 3×1,9×1,2 cm. Tuhový plavený materiál.

XIV. Hecklerova tehelná

113. Džbán väčších rozmerov so zúženým hrdlom a baňatým vydutím; valcovité ústie s výlevkou je od tela oddelené rebierkom, pod ktorým sú dva plytké žliabky, vydutie je v hornej polovici zdobené dvoma širokými ryhami; pásikové ucho vychádza spod okraja a pripája sa na najväčšie vydutie, na hornej strane ucha je široký dlhý zárez. Plavený materiál tmavošedej farby, na povrchu leštený. Rozmery džbána: výška 24 cm, Ø ústia 7,7 cm, Ø dna 14,8 cm. [Tab. XVII: 1, tab. XIX: 5/1.]

XV. Kamenné námestie

114. Fragment širšieho pásikového ucha, vychádzajúceho z okraja a zdobeného širšími plytkými žliabkami; v hornej tretine pri okraji je kolok. V obrátenom štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena je monogram AA; rozmery kolku 1,9×1,2 cm. Tuhový plavený materiál. [Tab. XXIV: 20/1.]

XVI. Štrkovec

115. Fragment okrajového črepa s uškom, okraj je rozšírený, dovnútra vtiiahnutý, s krátkym hrdlom; uško vychádza z okraja, dosadá na plecica a na hornej ploche má kolok. V elipsovitom poli kríž s rozširujúcimi sa koncami, na pravej strane je zvyšok

zvislého brvna; rozmery kolku 2,1×1,8 cm. Plavený materiál šedej farby. {Tab. XIII: 4, tab. XXI: 13/9.}

XVII: Bratislava

116. Okrajový črep s von vyhnutým a zaobleným okrajom, na vrchnej strane pri zlome sú tri šikmé zárezy. Plavený materiál svetlošedej farby. {Tab. XI: 7.}

117. Okrajový črep s von vyhnutým, lištovite ukončeným okrajom, na vrchnej strane je kolok. V štítovom poli horizontálne brvno; rozmery kolku 1,4×1 cm. Plavený materiál šedej farby. {Tab. XIII: 6, tab. XX: 10/1.}

118. Okrajový črep s von vyhnutým zaobleným okrajom, ktorý je na jednom mieste zo spodku pretlačený a tu má zhora vtlačený kolok: v štítovom poli horizontálne brvno; rozmery kolku 1,5×1,4 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. {Tab. XX: 10/4.}

XVIII. Bratislava {?}

119. Vysoká hrncovitá nádoba s takmer valcovitým telom a von vyhnutým, gambovite zosilneným okrajom; hrdlo tvorí široký žliabok, pod ktorým sú dve horizontálne ryhy; na hornej strane okraja sú dva oproti sebe umiestené kolky. V štvorcovom poli písmeno T; rozmery 2×2 cm. Plavený materiál tmavošedej farby, na povrchu leštený. Rozmery nádoby: výška 18,6 cm, Ø ústia 17,5 cm, Ø dna 13, 2 cm. {Obr. 2: 4, tab. XIV: 1, tab. XXIII: 16/5.}

120. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru s von vytiahnutým, lištovite ukončeným okrajom a krátkym odsadeným hrdlom; najväčšie vydutie je zdobené dvoma širokými ryhami, na hornej strane okraja sú tri kolky v podobe troch širokých zárezov. Plavený materiál čierošedej farby. Rozmery nádoby: výška 13 cm, Ø ústia 11,6 cm, Ø dna 6,7 cm. {Obr. 2: 2, obr. 3: 3, tab. XIV: 2.}

121. Veľký džbán s von vyhnutým, mierne proti smeru vtiahnutým okrajom; vysoké prehnuté hrdlo je od pliec oddelené širšou ryhou; spod okraja vychádza pásikové ucho, ktoré dosadá na najväčšie vydutie, zdobené dvoma plastickými rebierkami, v hornej časti ucha je kolok. V elipsovitom poli kríž a nad ním horizontálne brvno, na pravej strane medzi brvnom a ramenom kríža je dovnútra smerujúci trojuholník; rozmery kolku 2,9××2,1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby, na povrchu leštený. Rozmery nádoby: výška 32,5 cm, Ø ústia 18,5 cm, Ø dna 15,5 cm. {Obr. 4: 1, obr. 6, tab. XIV: 3, tab. XXII: 15/7.}

122. Väčší džbán s vysokým prehnutým hrdlom a mierne dnu vtiahnutým okrajom, ktorý na vonkajšej strane zdobia tri plastické rebierka; najväčšie vydutie je v polovici nádoby; okolo pliec obieha ryha, pod ktorou je nádoba až po dno zdobená hustými, do vodorovných radov usporiadanými rytými poloblúčikmi; spod okraja vychádza pásikové ucho s krátkou rytou hlbokou ryhou na hornej strane. Plavený materiál tmavošedej farby, na povrchu leštený. Rozmery nádoby: výška 22 cm, Ø dna 8,7 cm. {Obr. 4: 2, tab. XVI: 1.}

123. Hrncovitá súdkovitá nádoba s von vyhnutým, lištovite ukončeným okrajom; najväčšie vydutie je v polovici nádoby; z okraja vychádza pásikové ucho, ktoré sa pripája na hornú časť vydutia a na hornej strane má kolok. V obrátenom štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena je monogram FA; rozmery kolku 2×1 cm. Plavený materiál tmavošedej farby. Rozmery nádoby: výška 12,8 cm, Ø ústia 12,2 cm, Ø dna 8,5 cm. {Obr. 2: 5, obr. 3: 1, tab. XVI: 2.}

124. Hrncovitá nádoba vajcovitého tvaru s von vyhnutým, gambovite zosilneným okrajom a nízkym, prehnutým, nepatrne od pliec odsadeným hrdlom; najväčšie vydutie je zdobené dvoma ryhami; okraj je na jednom mieste zhora i zdola stlačený. Plavený materiál tmavošedej farby, na povrchu leštený. Rozmery nádoby: výška 19,3 cm, Ø dna 11 cm. {Tab. XVI: 3.}

125. Hrncovitá nádoba s mierne von vyhnutým, kyjovite zosilneným okrajom, s ryhou pre pokrývku na vnútornej strane; najväčšie vydutie v polovici výšky nádoby; v hornej tretine ucha je vtlačený kolok, podobný ako pod č. 123. Monogram je zotretý.

Tuhový materiál plavený, povrch zdobený širokými leštenými pásmi. Rozmery nádoby: výška 17,8 cm, Ø ústia 16,5 cm, Ø dna 11 cm. (Tab. XVI: 4, tab. XXIV: 20/3g.)

126. Fragment pásikového ucha, ktoré vychádza spod rovného, kyjovite zosilneného okraja; v hornej tretine pri okraji je kolok (sčasti poškodený). V štítovom poli rovnoramenný kríž s bodkami v dvoch horných štvrt poliach, nad ním horizontálne brvno; spodná časť kolku je zničená; rozmery kolku 2,9×2,1×1,6 cm. Tuhový plavený materiál. riál. (Tab. XV: 3, tab. XXII: 15/12.)

127. Okrajový črep s von vyhnutým, zaobleným okrajom, ktorý je na jednom mieste pretlačený. Plavený materiál čiernej farby. (Tab. XV: 4.)

128. Fragment ucha s kolkom v hornej časti. V štítovom poli kríž s bodkami v jednotlivých medzikružiach. Plavený materiál tmavošedej farby. (Tab. XIII: 2, tab. XV: 5.)

129. Okrajový črep s von vyhnutým a zaobleným okrajom, na hornej strane ktorého je lomom poškodený kolok. Pravdepodobne v kruhovom poli rovnoramenný kríž, ktorého ramená sa dotýkajú okraja poľa. Plavený materiál tmavošedej farby.

XIX. Zber⁴

130. Fragment pásikového ucha, zdobeného plytkými žliabkami; v strede zachovanej časti je zhora vtlačený kolok. V obdĺžnikovom poli monogram EA z veľkých písmen rovnakej veľkosti. Rozmery kolku 1,6×1,1 cm, výška písmen 0,8 cm. Plavený materiál čiernehošedej farby. (Tab. XXIII: 19/2.)

131. Fragment pásikového ucha vychádzajúceho z kyjovite zosilneného okraja. Na vrchnej strane sú pri okraji trojuholníkovite zostavené odtlačky prstov. Plavený materiál čiernehošedej farby, na povrchu leštený. (Tab. XIX: 4/2.)

132. Fragment pásikového ucha s kolkom v hornej časti. V kruhovom poli kríž so šikmými ramenami, pripomínajúcimi písmeno X a dotýkajúcimi sa okraja poľa; Ø 1 cm. Plavený materiál šedočiernej farby.

Tvary nádob s kolkami z opísaného súboru môžeme rozdeliť podľa zachovaných celých kusov i fragmentov na:

1. Hrncovité nádoby väčších a menších rozmerov s uchami i bez nich, s telom a) vajcovitým, b) súdkovitým a c) valcovitým.

2. Džbány prevažne veľkých rozmerov, s hrdlom zúženým i prehnutým, ktoré prechádza vo valcovité ústie s výlevkou alebo bez nej. Veľké pásikové uchá vychádzajú spod okraja alebo priamo z okraja a dosadajú na najväčšie vydutie, ktoré je štíhle alebo baňaté.

3. Valcovité nádoby väčších rozmerov s dvojicou oproti sebe umiestených úch, prevažne z materiálu obsahujúceho tuhu.

4. Zásobnicovité nádoby veľkých rozmerov, masívne, s výraznými okrajmi.

5. Tégliky rôznych veľkostí, ktoré v tomto súbore tvoria samostatnú skupinu.

Okraje zachovaných nádob, ale najmä fragmentov, vykazujú veľkú tvarovú rôznorodosť. Najčastejšie sa vyskytujú okraje von vyhnuté zaoblené, von vyhnuté zosilnené, lištovite ukončené, gambovite zosilnené.

Časté sú však i okraje zosilnené a dovnútra vtiahnuté, von vyhnuté, von vyhnuté fazetované, rovné kyjovite zosilnené atď.

Z úch sa najčastejšie vyskytujú pásikové uchá rôznych veľkostí i prierezu, vychádzajúce z okraja alebo spod neho a dosadajúce v rozličnej výške na telo nádoby. Nie sú výnimkou ani oblúkovité uchá.

Výzdoba v súbore bratislavskej stredovekej keramiky nie je zriedkavá, ale

Obr. 8. Bratislava. 1 — kolkované hrncovité nádoby s motívom kríža; 2 — súbor kolkovaných nádob.

celkove jednoduchá. Najčastejšie ju tvoria ryhy, žliabky, jednoduché i viacnásobné plastické lišty a rebierka. Vyskytuje sa však i výzdoba v podobe vetvičkového ornamentu, hlbokých podlhovastých zárezov, rytých poloblúkovitých i širokých leštených pásov.

Väčšina keramiky bola vyrobená z jemne i hrubo plaveného, ako aj pieskového materiálu; 13,5 % nálezov obsahuje tuhu, 19,5 % nálezov neobsahuje síce tuhu, ale ich kovovolesklý povrch prezrádza, že po vypálení boli namáčané do tuhového roztoku, čím sa výrobcovia snažili napodobniť tuhové výrobky.

So spôsobom vypálenia výrobkov úzko súvisí aj ich farba. Šedá farba je dôsledok vypaľovania v zatvorených, kým tehlové a svetlé farby vypaľovania v otvorených peciach.⁵ Prevažná časť nálezov je farby šedej v rôznych odtieňoch, svetlošedej až po šedočiernu až čiernu. Len malé percento nálezov má farbu tehlovočervenú a svetločervenú a len v jedinom prípade sme zistili svetložltú so zelenou glazúrou.

Všetka kolkovaná keramika bola vyrobená na hrnčiarskom kruhu.

Z hľadiska technického vyhotovenia kolky rozdeľujeme do dvoch hlavných skupín:

1. *Kolky jednoduché*, ku ktorým zaraďujeme jednoduchšie i zložitejšie zárezy, rezy urobené dreveným hrnčiarskym nožom, prípadne — čo je pravdepodobnejšie — nejakým vhodným predmetom zhotoveným výlučne na tento cieľ, a to niekedy i zložitejším, čo potvrdzujú napr. i skupiny zárezov na hrncovitej nádobe z Jiráskovej ul. č. 5—7, kde mali všetky trojice zárezov dimenzie, ktoré sa nemohli doceliť len voľnou rukou s použitím dreveného hrnčiarskeho noža. Domnievame sa, že tieto nástroje, účelne prispôsobené i na vyrezávanie zložitejších zárezov a rezov, tvorili akýchsi jednoduchších, primitívnejších predchodcov neskorších zložitých hrnčiarskych typárií. K tejto skupine priraďujeme i zárezy na uchách nádob a jednoduché odtlačky prstov na hornej ploche okrajov a úch.

2. *Kolky zložené*, ku ktorým zaraďujeme všetky kolky robené pomocou tyčia; zvláštnu podskupinu tvoria kolky s monogramom.

Kolky — či už jednoduché alebo zložené — sa na keramiku vyrezávali, resp. vtlačali hneď po vyformovaní nádoby pred vypálením. Dialo sa to tak, že výrobca voľnou rukou zospodu pridržiaval miesto, kde mal byť kolok vtlačený, aby tak zabránil deformácii výrobku (odtláčok prsta na spodnej strane okraja, niekedy s mierne sploštenou alebo rozšírenou hranou) a druhou rukou vyrezal alebo vtlačil kolok. Tento technický postup nebol však úzom, pretože máme dostatok materiálu, a to prevažnú časť, kde tento postup nemôžeme sledovať. Zdá sa, že i v tomto prípade, tak ako pri hrnčiarskych výrobkoch vôbec, v plnej miere platila osobná zručnosť a vyspelosť toho-ktorého výrobcu.

Kolky jednoduché i zložené sme rozdelili do 22 hlavných skupín s viacerými podskupinami. Pri ich triedení sme mali na zreteli tieto kritériá: Do hlavných skupín sme zaradili kolky od seba odlišné, do ich podskupín kolky totožné ale-

1

2

3

4

Obr. 9. Bratislava. 1—4 — kolkované džbány.

ho podobné, t. j. rovnako technicky vyhotovené, s rovnakým motívom, prípadne erbovým obrazom, ale odlišné nejakým sekundárnym znakom, zmenou erbového štítu, alebo pri jednoduchých kolkoch odlišné i počtom. Pri ich zaraďovaní do jednotlivých skupín sme sa snažili — okrem poslednej, 23. skupiny, ktorú tvoria nečitateľné torzá — zachovávať určitú chronologickú postupnosť.

K jednoduchým kolkom — do skupiny 1—6 — sme zaradili zárezy rôznej veľkosti i počtu, zárezy vytvárajúce určité jednoduché, najčastejšie geometrické obrazce a napodobeniny veľkých písmen, jednoduché symboly kríža (?), rôzne usporiadané odtlačky jedného i viacerých prstov.

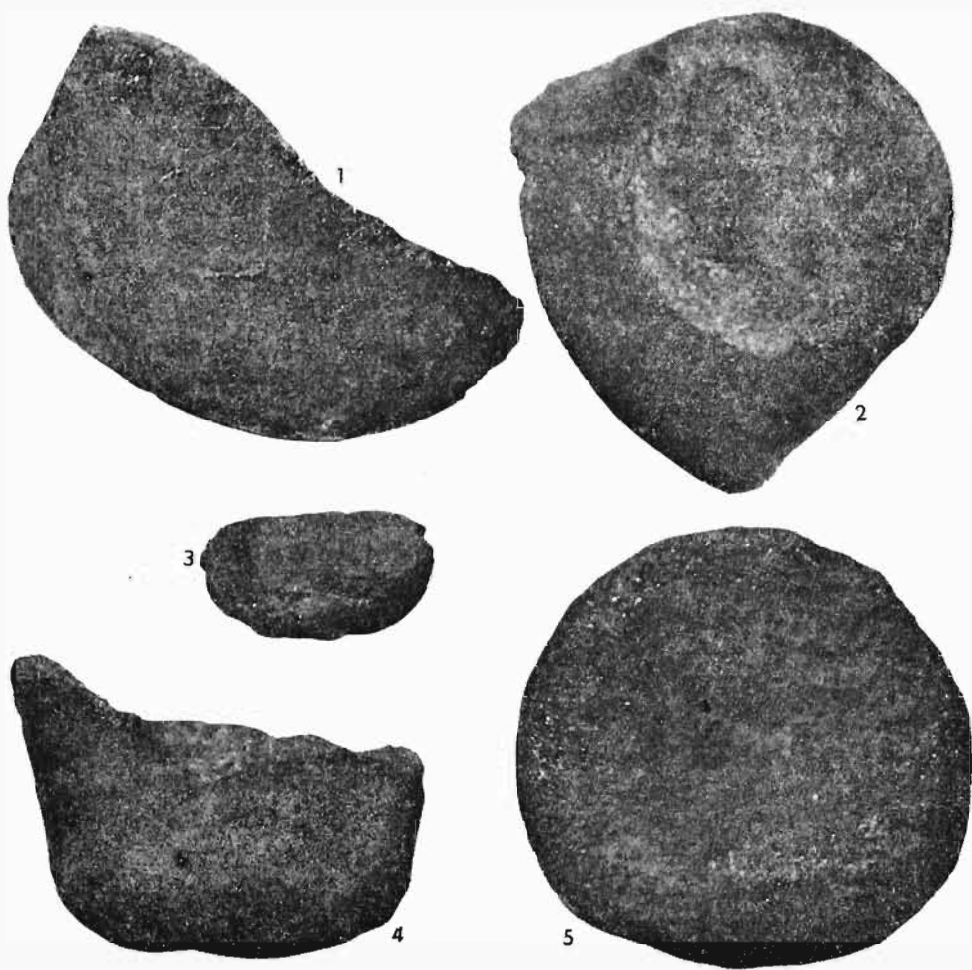
K zložitým kolkom — do skupiny 7—22 — sme zaradili zložitejšie obrazce, najčastejšie v štítovom alebo kruhovom poli, ale i v poli štvorcovom alebo bez poľa. Najčastejšie sa vyskytuje motív kríža v rôznych obmenách, ako i s rôznymi sekundárnymi znakmi, monogramy v poli i bez poľa, motív v podobe „harmančekového kvetu“, mriežka, písmeno T atď.

Pri kolkoch jednoduchých i zložitých sa najčastejšie vyskytuje len jeden kolok na jednom výrobku, čo však nie je pravidlo. V oboch skupinách poznáme viac výrobkov, kde na jednom výrobku sú dva, niekedy až štyri kolky. Zvyčajne na jednom výrobku sú buď iba kolky jednoduché, alebo iba kolky zložené. Len v jednom prípade sme zistili kombináciu oboch druhov na jednom výrobku.

Kolkovaná keramika zaujala pozornosť mnohých bádateľov. Tak napr. už v deväťdesiatych rokoch minulého storočia J. H a m p e l uverejňuje úlomok okraja s kolkom spolu s vyobrazeniami pravekých náleзов.⁶ Pri publikovaní zbierok F. R ó m e r a sa tiež objavuje kolkovaná keramika (označená ako keramika so „záhadnými pečiatkami“), ktorú považovali za panónske, neskôr za včasnostredoveké výrobky.⁷ Na začiatku nášho storočia sa objavuje viac zmienok, ako i samostatné správy o kolkovanej keramike, napr. A. K u g l e r uverejňuje takúto keramiku zo Soprona,⁸ obšírnejšiu správu podávajú A. H a u p o l t e r a J. H a m p e l, pre nás o to zaujímavejšiu, lebo medzi inými je tu uvedené i niekoľko náleзов z Bratislavy.⁹ Prvú súhrnnú prácu o tejto keramike uverejnil A. W. M o l t h e i n, ktorý sa zaoberal predovšetkým dejinami viedenského hrnčiarstva, pričom s úspechom použil i dostupný archívny materiál.¹⁰ V tomto smere s úspechom pokračoval maďarský bádateľ I. H o l l i.¹¹ Práce oboch bádateľov tvoria dnes základ pri riešení problematiky stredovekej kolkovanej keramiky. V poslednom čase sa aj u nás dostáva tejto keramike zaslúžená pozornosť v prácach archeológov B. P o l l u¹² a A. H a b o v š t i a k a.¹³

Pre dôležitosť a základný význam prác A. W. M o l t h e i n a¹⁴ a I. H o l l a¹⁵ treba sa v krátkosti zmieniť o výsledkoch ich bádania.

Podľa A. W. M o l t h e i n a prvá písomná zmienka o viedenských hrnčiaroch súvisí so vzburou r. 1288. V XIV. stor. sa hrnčiari sústreďujú už v určitej časti mesta, z r. 1333 je zmienka o ulici hrnčiarov, r. 1330 o kúpeli hrnčiarov. Podľa remeselného poriadku z r. 1412 hrnčiarskym majstrom môže byť len občan mesta, na trh sa výrobky môžu dostať až potom, keď ich akosť posúdia na to

Obr. 10. Bratislava. 1 — Gorkého ul., spodná časť téglíka s monogramovým kolkom; 2 — Gorkého ul., spodná časť téglíka s bratislavským kolkom 3 — Floriánska ul., surová tuha; 4, 5 — Floriánska ul., fragment téglíka s bratislavským kolkom.

určení dvaja majstri. Dôležité je ustanovenie tohto poriadku „*darnach sollen sy die verkauffen nur an den schiffen auf dem wasser und als von alter herkommen ist*“, ktoré ukazuje, že tovar sa na vzdialenejšie trhy dostával po vode. Najzávažnejší materiál z hľadiska riešenia otázok kolkovanej keramiky, ktorý publikoval A. W. Molttheim, sú dodatky k staršiemu remeselnému poriadku z r. 1431, kde sa prvý raz spomína používanie kolkov, ako aj to, ktoré keramické výrobky majú mať kolok: „...ain yder hafner den schilt Österreich

und sein marich slaken und sneiden sol nur auf das eysendachtein und nicht auf das gemein hafenerwerch, als das von alter gewesen ist, und das auch ain yeder hafner dless eysendachtein heven gemains hevenwerch nicht virneisen oder verglasen sol in chainerlay weis und wo sohl hevenwerch, dass da gefirneist oder verglast ist, oder dass eysendachtein nicht also bezeichnet würde, dass soll man alles nemen und der stat ze nucz anlegen und den hafner darzu swerlich straffen“. Dôležité je tiež nariadenie z r. 1527, v ktorom Ferdinand potvrdzuje zákazy nariadenia z r. 1431, čo svedčí o tom, že sa tieto zákazy nedodržovali, a chváli výrobky viedenských hrnčiarov, pretože hornorakúske cechové nariadenia často berú za základ ich výrobky (tovar nech je takej kvality ako vo Viedni vyrobený).

Ako ďalšie výrobné centrum uvádza A. W. Moltheim Passau, ktorého výrobky, najmä tégliky, sa od XVI. stor. stávajú veľmi známe. 19. článok cechového poriadku z r. 1578 dosvedčuje, že keramika sa aj tu označovala: *„Sollen die Häfen so mit den Zellermark bezeichnet und doch nit Zellenhäfen seyen allhir in khainerleywegn weder durch frembde noch hirlendige Maister verkauft noch jemandt dermit geferlicherweiss betrogen werden. Alles bey straff ein Pfund wachs unnachlässlich in die Lad zu bezahlen.“*

Výrobky označené písmenom T prisudzuje spomenutý autor hrnčiarom z Tullnu (v mestskom znaku je od XIII. stor. písmeno T). O vývoji tamjšieho hrnčiarstva nie je mu známy archívny materiál. Kolok v jednom prípade prisudzuje hrnčiarom z Riedu.

A. W. Moltheim získal 49 kolkov, ktoré priradil spomenutým dielňam a datoval ich do XV. a XVI. stor., nie však pred rok 1431.

Práca I. Holla je klasickým príkladom metódy bádania stredovekého archeológa nielen čo sa týka rozboru archeologického materiálu, ale najmä práce s písomným materiálom a jeho správnej interpretácie vo vzťahu k archeologickému materiálu. Za najzávažnejšie treba považovať jeho zistenie, že kolký sa používali už pred rokom 1431, na rozdiel od tvrdenia A. W. Moltheima. Na Budínskom hrade sa podarilo odkryť osem jám zahlbených do skál, ktoré obsahovali aj keramiku s rytými kolkami. Podľa sprievodného materiálu a najmä mincí datoval túto keramiku do XIII. a na začiatok XIV. stor., čím došiel k záveru, že viedenský hrnčiari označovali keramiku už v tomto čase. Toto svoje zistenie opiera aj o písomný materiál publikovaný A. W. Moltheimom, kde pri nariadení z r. 1431 sa na jednom mieste spomína vybíjanie a vyrezávanie, ako aj odvolanie sa mestskej rady: *„als das von alter gewesen ist“*, t. j. ako to už bolo za starších čias.

Dôkladným rozborom získaných kolkov zistil, že mnohé sa podobajú a líšia sa len nejakým sekundárnym znakom. Priberanie týchto sekundárnych znakov do hlavného obrazca mestského alebo zemepánskeho erbu (bodka, kríž, Ondrejský kríž atď., resp. zmena štítu) vysvetľuje úsilím hrnčiara odlíšiť svoje výrobky od podobných výrobkov iných hrnčiarov tohože mesta. Na základe spo-

radického výskytu kolkovanej keramiky na vzdialenejších miestach od Dunaja — v okolí Tisy — sa domnieva, že obchod s kolkovanou keramikou sa viazal na Dunaj.

Zo súboru kolkovanej keramiky z Maďarska veľký počet prisúdil I. Holl známym dielniam v Rakúsku, pričom počet A. W. Moltheimom publikovaných kolkov rozšíril zo 49 na 98. Dôležitá je skupina, ktorú označuje ako kolky neznámych dielní. Pripúšťa, že okrem známych rakúskych dielní sa aj inde mohla vyrábať kolkovaná keramika a spomenuté kolky považuje za osobné kolky od iných dielní nezávislých, do cechov nezačlenených (alebo len nedávno začlenených) hrnčiarskych majstrov.

Súbor kolkovanej keramiky z Maďarska datuje I. Holl do obdobia XIII.—XVI. stor. Avšak jeho tvrdenie o tom, že v prípade rakúskych dielní niektoré skupiny keramiky preto neopatrili kolkami, lebo sa vyrábali len pre miestnu potrebu, ako aj tvrdenie, že kolky boli dôležité len pri keramike určenej na vzdialenejšie trhy,¹⁶ úplne neobstojí. I v tom prípade, ak pripustíme, že určitá časť výrobkov sa neoznačovala, nenachádzame pre jeho tvrdenie oporný bod ani v samotných nariadeniach viedenských hrnčiarov z r. 1431; neobsahujú žiadne ustanovenia nariaďujúce označovať len keramiku určenú na vývoz, ale len nariadenie, ktoré jasne hovorí o povinnosti označovať určitý špeciálny druh keramiky — *eysendachtein* — grafitový riad.

Domnievame sa preto, že nie miesto určenia, ale druh a vlastnosť výrobku boli hlavným motívom označovania viedenskej, resp. rakúskej keramiky, či sa už vyrábala pre domácu potrebu, alebo ako vývozný artikel.

Tu publikovaný materiál pochádza z územia Bratislavy, preto je potrebné, aby sme si všimli aj písomné správy týkajúce sa bratislavského hrnčiarstva.

Prvé písomné zmienky pochádzajú z konca XIV. a zo začiatku XV. stor. V daňových knihách z r. 1379 a 1434 sa uvádzajú niektorí hrnčiari ako samostatní remeselníci, ktorí vlastnili domy, domové parcely a vinohrady, podľa ktorých boli zdanení. Tieto zmienky ukazujú, že niektorí hrnčiari okrem vlastného remesla vykonávali aj vedľajšie zamestnanie, hlavne pre Bratislavu v tom čase charakteristické — dorábanie vína.

V daňovej knihe z r. 1379 sa uvádzajú dvaja hrnčiari — Petrus hafner a Ruedel hafner.¹⁷ V daňovej knihe z r. 1434 sa ich počet už rozširuje, uvádza sa osem hrnčiarov — dvaja Hans Hafner, dvaja Hensel Hafner, traja Michl Hafner a Peter Hafner.¹⁸

Podľa daňovej knihy z uvedeného roku je Hans Hafner zdanený za 92, Peter Hafner za 80, Hensel Hafner za 60 a Michl Hafner za 5 okovov vína. Ich celková najmenšia daň robí 1 libru, u ostatných 2—8 forintov.¹⁹

Podľa mestskej pozemkovej knihy z r. 1439 sa medzi majiteľmi domov uvádzajú hrnčiari hainrich hafner (Spitalneusiedl), hanns hafner (Hochstrasse), peter hafner (Schöndorfergasse).²⁰

Je zrejmé, že tu nestojíme pred celkovým výpočtom, celkovým stavom hrnčiarov v Bratislave. Išlo iba o zámožnejších majstrov, ktorí boli zdanení, ako vidieť, hlavne z vedľajších príjmov — z dorábania vína, ako aj za domové vlastníctvo. Ich skutočný počet musel byť v spomenutom čase omnoho vyšší.

Okolo polovice XV. stor. sa písomné správy o hrnčiaroch rozširujú. Pomerne veľa záznamov sa zachovalo v súvekých testamentoch. Tak napr. v testamentoch z r. 1455 sa spomínajú dvaja hrnčiari — Hans a Jacob ako darcovia Bratstva Božieho tela.²¹ V r. 1467 hrnčiar Jokl robí závet o svojej vinici.²² V r. 1494 hrnčiar Johannes závetom dostáva časť kamenného domu.²³

Pre úplnejší prehľad uvádzame aj ďalšie písomné zmienky týkajúce sa bratislavského hrnčiarstva. V r. 1440 jeden z hrnčiarov — Jorig — tragicky končí svoj život na popravisku.²⁴ Medzi obyvateľmi bývalej Uhorskej ulice sa uvádzajú: r. 1448 hrnčiar Ján,²⁵ r. 1449 Agnesa, manželka hrnčiara Petra,²⁶ r. 1499 hrnčiar Andre.²⁷

V polovici XV. stor. časť bratislavského vinohradníckeho chotára sa nazýva Hafner.²⁸ K tomu, aby určitý názov, zvlášť názov chotárny, sa stal zaužívaným, aby vošiel do všeobecného slovníka názvov, ba dokonca aby sa stal „úradným“, nepochybne musel jestvovať dlhší čas. Viaceré chotárne časti pomenované podľa jednotlivých druhov remesiel nepriamo svedčia o remeslách vykonávaných v samotnom meste s určitou, domnievame sa, nie malou tradíciou.

Aj zo začiatku XVI. stor. máme niekoľko zmienok o bratislavských hrnčiaroch. V r. 1502 hrnčiar Gabriel zanecháva dom a vinicu svojej manželke.²⁹ V r. 1505 hrnčiar Oswald zanecháva dom i vinicu svojej dcére Alžbete.³⁰ Z daňových kníh sa dozvedáme, že v r. 1513—1514 hrnčiar Peter platí poplatok za získanie mestského občianstva.³¹

Pomerne veľa dôležitých záznamov sa nám zachovalo v účtovnej knihe mesta z r. 1526—1527.³² Zaujímavý je predovšetkým záznam o dani z obchodu. Medzi 14 poplatníkmi zdanenými z obchodu sú 4 [5] hrnčiari: manželka hrnčiara Štefana — Steffan Hafnerin, ktorá árendovala miestnosť pod mestským radničným archívom, a hrnčiari Peter, Fux a Mark. Ďalším daňovým poplatníkom bol zať hrnčiara Štefana, o profesii ktorého sa neuvádza nič bližšieho, ale ktorý bol pravdepodobne tiež hrnčiarom.³³

Ďalšie záznamy nám zachovali mená hrnčiarov, ktorí v tom čase vykonávali hrnčiarske práce pre mesto, sú to: Kristof, Mark, Štefan a Peter.³⁴ Za tieto hrnčiarske práce (*Hafner arbayt*) mesto vypláca 5 forintov, 5 solidov a 18 denárov.³⁵

Že sa bratislavskí hrnčiari nezaoberali len výrobou hlinených výrobkov potrebných pre domácnosť, ale aj výrobou a stavaním pecí (pokiaľ pece neboli dovozným artiklom), dosvedčujú písomné zmienky, podľa ktorých r. 1440 dali hrnčiarom na radnici postaviť viac pecí, okrem iných vo veľkej a panskej izbe.³⁶ Z polovice XVI. stor. máme zmienky, podľa ktorých na radnici stavali pece zo zelených glazovaných kachlíc.³⁷ Zaoberali sa aj stavbou obranných prútených

palisád, ktoré vymazávali hlinou, ako aj vymazávaním rôznych búd, chatrčí a plotov.³⁸

V každom stredovekom meste sa trhy obvykle konali na najfrekventovanejšom mieste. Aj v Bratislave primárnu úlohu malo trhovisko na Hlavnom námestí [dnes námestie 4. apríla]. V polovici XVI. stor. sa tu spomínajú okrem iných krámov-obchodov aj krámy hrnčiarov. V účtovnej knihe z r. 1548 spomína sa na tomto námestí päť hrnčiarskych krámov, od ktorých sa vyberala daň. Krámy r. 1566 zbúrali.³⁹

Tieto údaje, ako aj predchádzajúce záznamy z r. 1526—1527 jasne dokladajú nielen väčší počet hrnčiarov pracujúcich v tomto čase v Bratislave, ale aj rozvinutý obchod a prosperitu hrnčiarskeho remesla.

Pre hrnčiarstvo je životne dôležitá základná surovina — hrnčiarska hlina. Správny výber hlíny zaručuje nielen akosť výrobku, ale aj životnosť a prosperitu hrnčiarstva. Preto sa aj v minulosti veľký dôraz kládol na akosť hrnčiarskej hlíny a v mnohých prípadoch sa nákladne dovážala z odľahlých miest. Podľa T. Ortva ya bratislavskí hrnčiari koncom minulého a na začiatku tohto storočia dovážali hrnčiarsku hlinu z Pöchlarnu a Götthweihnu; hlíny zmiešali, čím dostali veľmi kvalitnú surovinu, ktorú používali na akostnejšie výrobky, kým na menej akostné používali hlinu z okolia mesta.⁴⁰ Podobne to bolo aj v stredoveku. Z r. 1140 sa zachovali písomné správy, podľa ktorých bratislavskí hrnčiari hrnčiarsku hlinu dovážali z Prellenkirchenu.⁴¹

So vznikom a vývojom obchodu, ktorého korene siahajú do hlbokého praveku, súvisí i vývoj miest, resp. trhovísk, kde sa tento obchod uskutočňoval. Každá spoločnosť na určitom stupni vývoja usilovala sa určitým, jej možnostiam zodpovedajúcim spôsobom upraviť a regulovať trhy a trhoviská. V záujme kupujúcich i predávajúcich sa na týchto trhoviskách vyvíjajú určité, sprvu nepísané, no neskôr mestskými radami pevne stanovené predpisy a nariadenia. S cieľom dozeráť na ich dodržiavanie vzniká postupne zvláštna inštitúcia a jej výkonným orgánom v stredoveku sa stáva tzv. trhový sudca. I v stredovekej Bratislave existovala táto inštitúcia a máme ju doloženú písomnými prameňmi z polovice XV. stor.⁴² Trhový sudca — *Markrichter* — riadil celý chod trhu, dbal na bezpečnosť a poriadok, spravodlivosť pri kúpe a predaji, kontroloval miery a váhy, predpisom nezodpovedajúci tovar odoberal atď. Jasne o tom hovorí nariadenie, ktoré sa zachovalo v Právnej knihe mesta zo XVI. stor.⁴³: „*Meer ist betracht worden das alle mass zu trayd, Es sei waytz, habern, gerstn, arbes, Haniß, gerstsprein, hirsprein, gris oder milch, alles prent sulln sein mit der Statt marich es sei klain oder gros, da mit die leutt Vnd arbeiter Vnd die gemain nicht betrogen werden, vnd auch des gleichn Elln vnd gewicht sulln auch das Stat marich haben. Vnd daromb sol sain ain geschwornen markrichter des sol haben seinen sold von der Statt, der hott alle ding Vnd alle keuff zu besichtn und zu beschawen alle tag, taglich; Vnd was er vnnerhtlichs vndt nichts ausgenommen, vnd das nit das Stat zaychn hott, das sol er nemen Vnd sol sein des Statricht der*

drittail; daromb sulln sie Im beystandt thun Vnd halten vnd geben wan Im das not geschiecht“.

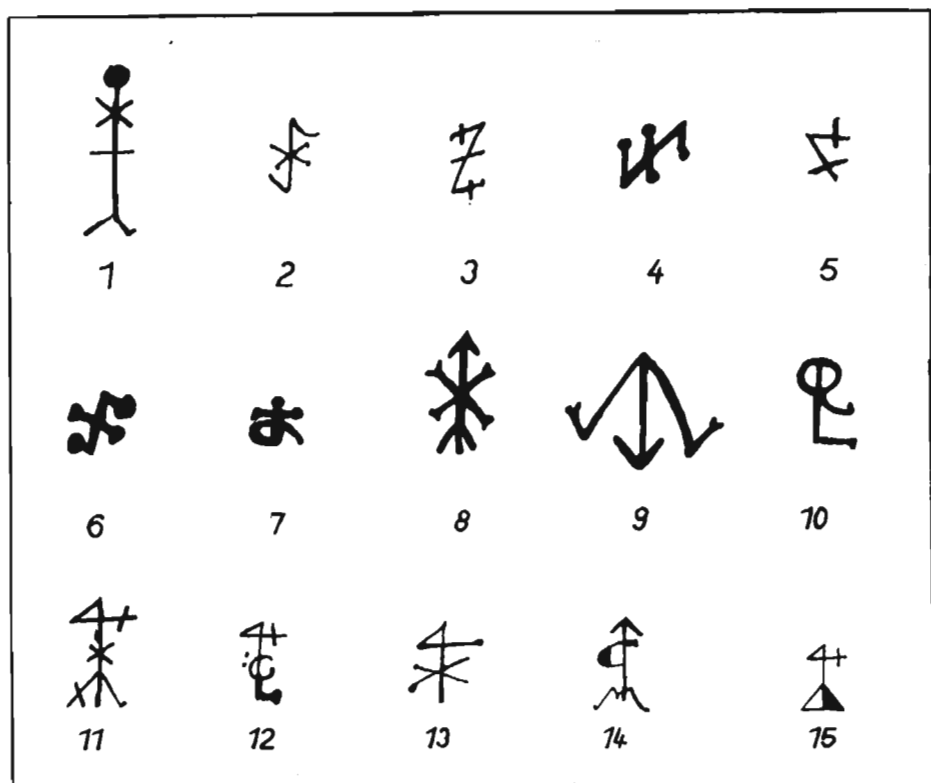
Pre nás sú veľmi dôležité predovšetkým zmlenky o povinnosti označovať miery a váhy znakom mesta a hlavne povinnosť trhového sudcu stále dozerať nad všetkými predmetmi — tovarom — a kúpami a odobrať nájdený nespôsobilý, neakostný a nehodnotný tovar, ako aj tovar, ktorý nemá mestský znak. Ako sa mohla úspešne vykonávať povinnosť kontrolovať kvalitu? Samozrejme len tak, že predmety (tovar), ktoré nemali mestský znak, museli byť tiež označené nejakým vhodným spôsobom. Aby sa však už na trh nedostal nehodnotný, nekvalitný tovar, musel byť vopred skontrolovaný, preverený. O tejto povinnosti sa tiež dozvedáme z uvedenej Právnej knihy:⁴⁴ „*It. Das man alle keuff, sie sein klain oder gros, Es sey waytz, korn oder gerstn, habern, allerlay trayd, Des gleichen prott, wein, Flaysch, Visch, Frawenmarck vnd Fragenmarckt vnd auch alle hantwerch: Mulner, Pecken, mutlpechn, Fleyschker, Vischer, Schneider, Schuster, kain hantwerch aus genomen etz besich, beschaw vnd besetz, vnd in rechter gueter ordnung halte, damitt ein gemainer nutz daraus gee, Vnd des sie wol dennoch zukomen mugn mitt a'nem rechtem gueten goetlichn gewin. Vnd das des die gantz gemain Vnd herschaft Vnd ander herkomen Leut vnd arbeiter dar In nit beschwert werden etz.“*

Aby sa teda tovar, ktorý už bol takto vopred skontrolovaný, odlíšil od tovaru neskontrolovaného, musel byť označený nejakým vhodným spôsobom, musel dostať určitý poznávací „akostný“ znak, zodpovedajúci povahe materiálu. Tento znak musel byť zrozumiteľný nielen príslušníkom určitého remesla, ale i trhovému sudcovi, lebo v opačnom prípade sa predávajúci vydávali nebezpečenstvu straty tovaru.

To, že sa výrobky v Bratislave naozaj takto označovali, potvrdzuje i niekoľko písomných prameňov, predovšetkým nariadenie z r. 1436, v ktorom sa nariaďuje pekárom, aby svoje výrobky, menovite „žemle“ (!) označovali svojimi osobnými znakmi, ktoré takto označovali dielňu, z ktorej vyšli: „*Anno domini tausend vierhundert vnd In dem XXXVI Jar da haben die meister pecken Ire zaichen gahabt auf Semln. It. Hans Loflar hott gehatt V. Hans Lieblpeck VI. Thoman anbem VII. Hans vonn Mautharrn III. Rueppler auff der Wedritz IIII. Jacob Schwab II. Hans Meyxsner VIIII. Kolman peck VIII. Hans peckn I.“*⁴⁵

Archív mesta Bratislavy uchováva Majstrovskú knihu bratislavských cinárov, v ktorej sú uvedení cinárski majstri od r. 1511, čo je však najdôležitejšie, pri každom mene je i presný znak — kolok príslušného majstra, ktorý musel vybiť na svoj výrobok⁴⁶ (obr. 11). Pretože sa v nej sústredili všetky znaky — kolký, nepochybne slúžila zároveň ako spoľahlivá kontrolná kniha. Podobné kontrolné zariadenie mali i zlatníci zo Sibiu v Rumunsku, ktorí vybíjali svoje kolký do olovenej tabuľky.⁴⁷

Označenie výrobkov poznávacími znakmi — kolkami — príslušného výrobného odvetvia nie je v stredoveku zriedkavý jav. Písomné pramene túto povin-

Obr. 11. Znaký bratislavských cinárskych majstrov z rokov: 1, 2 — 1511, 3 — 1513; 4 — 1514; 5 — 1515; 6 — 1529; 7 — 1539; 8 — 1542; 9 — 1544; 10 — 1561; 11, 12 — 1581; 13 — 1586; 14 — 1598; 15 — 1611.

nosť potvrdzujú z viacerých miest i z viacerých remeselných, resp. výrobných odvetví.⁴⁸

Hoci sa nezachovali žiadne písomné pramene o bratislavských hrnčiaroch, ktoré by dokladali aj u nich povinnosť označovať svoje výrobky, musíme ich už na základe spomenutých nariadení i analógií z iných profesií predpokladať.

Napriek uvedeným torzovitým a — možno povedať — niekedy len okrajovým písomným prameňom o jestvovaní stredovekého hrnčiarstva v Bratislave, je na prvý pohľad zrejmé, že hrnčiarstvo nadobúda v XIV.—XVI. stor. značný rozmach o prosperitu. Avšak napriek tejto prosperite zdá sa, že bratislavskí hrnčiari nestačili kryť domácu spotrebu. Viaceré písomné záznamy svedčia o tom, že keramika a ostatné hrnčiarske výrobky sa do Bratislavy dovážali nielen z bližších, ale niekedy až z pomerne vzdialených výrobných centier.

Bratislava pre svoju výhodnú geografickú polohu i pre mnohé rôzne výsady dôležité pre obchod — r. 1297 jus depositionis mercium, r. 1344 trhová sloboda, r. 1402 jus stupali atď.⁴⁹ — stala sa dôležitým a vyhľadávaným obchodným centrom nielen domácich, ale i zahraničných obchodníkov a výrobcov.

O dovoze a vývoze výrobkov a produktov, resp. o obchodnom živote v stredovekých mestách vôbec dozvedáme sa veľmi sporadicky a niekedy len nepriamo a okrajovo. Je to spôsobené jednak nedostatkom samotných základných prameňov, jednak tým, že prevažná časť týchto už pomerne ojedinelých materiálov je dnes nedostupná.

Pre zisťovanie údajov o obehu tovaru v medzištátnom meradle je dôležitá bratislavská tridsiatková kniha z r. 1457—1458.⁵⁰ Jej záznamy zahrnujú obdobie od konca apríla 1457 do konca apríla 1458. Všetky jej záznamy sú vedené s prekvapujúcou precíznosťou. Vykazujú nielen colné poplatky za dovezené a vyvezené výrobky, ale aj ich celkovú hodnotu, niekedy aj pôvod, ba dokonca i počet dovážajúcich a vyvážajúcich osôb. Samozrejme, že pre nás sú najdôležitejšie záznamy týkajúce sa hrnčiarstva, resp. hrnčiarskych výrobkov. Musíme konštatovať, že v záznamoch sa nestretávame ani s jediným prípadom vývozu hrnčiarskych výrobkov z Bratislavy.

Hrnčiarske výrobky dovážali do Bratislavy nielen cudzinci, ale i samotní obyvatelia mesta. Medzi dovážajúcimi sú uvedení piati cudzinci a štyria Bratislavčania [dva muži a dve ženy].⁵¹ Dovážali sa hrnce (*heffen*, *hafn*),⁵² džbány (*krawsen*),⁵³ hrnčiarske výrobky (*heffnwerich*),⁵⁴ čierno i zeleno glazované kachlice (*schwarz kachln*, *grün [grun] kachln*),⁵⁵ tégliky (*giestegl*).⁵⁶

V účtovnom roku 1457—1458 sa do Bratislavy doviezli hrnčiarske výrobky v celkovej hodnote 54,24 zl. forintov;⁵⁷ za toto dovezené množstvo hrnčiarskych výrobkov sa vybralo clo v celkovej sume 3,22 zl. forintov⁵⁸ [pozri tabuľku]. Z toho jasne vyplýva, že sa na dovoze hrnčiarskych výrobkov podieľali prevažne cudzí dovozcovia — 86,17 % oproti 13,82 % domácich dovozcov.

Napriek tomu, že prvé písomné pramene týkajúce sa bratislavského hrnčiarstva pochádzajú až zo XIV. stor., je zrejmé, že jeho korene siahajú omnoho ďalej do minulosti. Veď napokon závažný nález hrnčiarskej pece na Primaciálnom námestí dokladá remeselnú výrobu už v XII.—XIII. stor.⁵⁹ Nepriamo o jestvovaní domáceho hrnčiarstva svedčí i veľké množstvo keramického materiálu zo systematických výskumov alebo náhodných nálezov.

Osobitnú skupinu, ktorá svojím počtom predstavuje len menšie percento nálezov stredovekej keramiky, tvorí práve keramika kolkovaná.

Aká bola funkcia kolkov na stredovekej keramike? V dodatkoch k staršiemu remeselnému poriadku viedenských hrnčiarov z r. 1431 sa hovorí o povinnosti vybiť resp. vyrezať znak „*nur auf das eysendachtein*“, t. j. len na „grafitový riad“, kým ostatné výrobky nesmeli byť opatrené kolkom.

Prehľad hodnoty hrnčiarских výrobkov dovezených do Bratislavy
v účtovnom roku 1457—1458, a cla vybratého za ne

Hrnčiarske výrobky	Hodnota dovezených výrobkov		Vybraté clo za dovezené výrobky	
	cudzími	bratislavskými	od cudzích	od brati- slavských
	dovozcami		dovozcov	
	zlatých forintov			
a) hrnce (<i>heffn, hafn</i>)	9,50	2,—	0,56	0,12
b) hrnčiarske výrobky (<i>heffnwerich</i>)	15,50	3,—	0,91	0,18
c) kachlice (<i>kacheln</i>)	17,50	2,50	1,03	0,15
d) tégliky (<i>giestegl</i>)	4,24	—	0,27	—
D o v e d n a	46,74	7,50	2,77	0,45
	54,24		3,22	

Prevažná časť keramiky z nami opísaného bratislavského súboru (avšak nie len z neho) neobsahuje tuhu, ba nemá ani kovovoiesklý povlak „falzifikátov“, no napriek tomu je opatrená kolkom. Nemožno to však vysvetľovať ako priestupok voči nariadeniam. Kolky označovali jednotlivých výrobcov, resp. dielne, z ktorých vyšli, a neviazali sa len na určitý druh keramiky. Nariadenie viedenskej mestskej rady o povinnosti označovať určitý druh keramiky musíme považovať len za špecifickosť samotnej Viedne, prípadne i niektorých ďalších rakúskych výrobných centier [Passau, Tulln]. Bola však táto funkcia kolkov jediná a pôvodná? Domnievame sa, že nie.

Jednoduché kolky, ktoré tvoria rôzne zárezy a rezy v podobe jednoduchých geometrických obrazcov, alebo odtlačky prstov, považujú sa všeobecne za staršie ako kolky zložité, robené pomocou typárika. Podľa nálezových okolností, celkovej stratigrafickej situácie nami opísaného súboru i širokého porovnávacieho materiálu možno tieto kolky zaradiť do XIII.—XIV. stor. V niektorých prípadoch bude však možné posunúť dolnú časovú hranicu až do XII. stor.

Teritoriálne rozšírenie keramiky s jednoduchými kolkami je i pri sporadických stredovekých archeologických výskumoch pomerne veľké. Je pravdepodobné, že budúce výskumy prinesú ďalšie doklady jej širšieho teritoriálneho rozšírenia, než aké poznáme dnes. Napriek tomu už doteraz zistené rozšírenie a výskyt kolkovanej keramiky vylučuje možnosť jej ovplyvnenia z jedného výrobného centra, resp. možnosť vidieť v nej výrobky len jedného centra alebo jednej oblasti.

Veľký význam pre rozvoj stredovekých remesiel malo odpútanie sa remesiel-

níka — poddaného — od feudálneho pána, a jeho usadenie sa v meste alebo v jeho blízkom okolí. Zlepšené pracovné podmienky, lepšia možnosť odbytu výrobkov a jestvovanie trhu mali značný vplyv nielen na rýchlejší rozvoj remesiel, ale aj na kvalitu výrobkov.

Prítomnosť viacerých remeselníkov jedného odvetvia na jednom mieste, ešte nezdružených do jednotlivých cechov, vyvoláva určitú prirodzenú rivalitu. V záujme čo najväčšieho odbytu tovaru, najmä v období zvýšeného dopytu (trhy) mohlo dôjsť i k výrobe tovaru nekvalitného. Aby sa však takýto tovar nemohol dostať na trh, resp. predáť, vyvíjajú sa, ako sme to v prípade Bratislavy uviedli, určité, sprvu nepísané, no neskôr pevne kodifikované predpisy a nariadenia, ktoré sa snažili takýto tovar v záujme kupujúcich i ostatných remeselníkov z predaja vylúčiť. To sa mohlo stať iba tak, že tovar zodpovedajúci určitým výrobným a akostným normám bol vopred označený vhodným, povahe materiálu primeraným spôsobom, zrozumiteľným nielen odborníkom jednotlivých remesiel, ale i trhového sudcovi, teda opatrený určitým poznávacím znamením. Domnievame sa, že práve v týchto motívoch bude možné hľadať prvotnú funkciu i pôvod jednoduchých kolkov. Pravdepodobne z tejto primárnej funkcie kolkov sa postupne vyvíja jeho sekundárna funkcia, t. j. kolok ako znak majstra, resp. dielne, teda v širšom zmysle jeho proveniencie. Tento pozvoľný vývoj, ku ktorému dochádza v priebehu XIV. až XV. stor., nemožno ešte za dnešného stavu bádania celkom uspokojivo sledovať, no zdá sa, že i v tomto prípade značnú, možno i rozhodujúcu úlohu mali práve trhové predpisy a rôzne nariadenia, ako sme to jasne videli v spomenutom prípade bratislavských pekárov, ktorí boli povinní svoje výrobky označovať osobnými znakmi. Domnievame sa, že s týmto postupným vývojom, s touto zmenou významu kolkov, t. j. s ich sekundárnou funkciou súvisí i vznik zložitých kolkov.

Kolky zložité, robené pomocou zložitejších typárií, vytvárajú najrozmanitejšie obrazy. Najčastejší, v stredoveku všeobecne rozšírený a obľúbený je motív kríža v rôznych obmenách a vyhotoveniach, ďalej motívy „harmančekového kvetu“, mriežky, veľkých písmen, monogramov atď.

Kolky zložité objavujú sa v XIV. stor., keď sa vyskytujú ešte súběžne s kolkami jednoduchými. Ich rapídny rozmach, resp. rozšírenie nastáva až v XV. stor. V nasledujúcich storočiach sa zložité kolky používajú bežne. Najmladšie kolky z opísaného bratislavského súboru pochádzajú zo XVII. stor. Používanie kolkov však ani neskôr nezaniká. Napr. pukanskí hrnčiari ešte v minulom storočí kolkovali svoje výrobky; pri výrobkoch väčších, glazovaných, používali kolok s motívom veľkých písmen; na mliečniky napr. používali už len kolky s jednoduchším motívom — niekoľko lúčov vychádzajúcich zo stredu kruhového poľa. Pozdišovskí hrnčiari ešte dnes kolkujú svoje výrobky.

Je jasné, že kolky z XVIII.—XX. stor. tkvejú svojimi koreňmi v stredovekých kolkoch, aj keď pravdepodobne v mnohých prípadoch funkcia a poslanie pôvodných predlôh bola už nejasná.

Pri zložitých kolkoch sa veľmi často vyskytujú rovnaké motívy, rozdielne však nejakým sekundárnym znakom — bodkou, krížom alebo formou štítu. I. Holí⁶⁰ to vysvetľuje ako snahu hrnčiara odlíšiť svoje výrobky od výrobkov iných hrnčiarov toho istého mesta, používajúcich rovnaký hlavný motív, čím verejný znak dostal charakter znaku súkromného.

Motív kríža, ako sme už spomenuli, je v stredoveku najrozšírenejší a najobľúbenejší a vyskytuje sa pomerne najčastejšie na kolkoch zložitých. Domnievame sa preto, že prisudzovať kolky s týmto motívom jednému, resp. len niekoľkým známym hrnčiarskym centráм (Viedeň, Passau) nie je celkom správne. Kolky s motívom kríža museli používať i dielne doteraz neznáme. Práve pre jeho časté používanie nepodarí sa pravdepodobne nikdy s istotou identifikovať všetky výrobné centrá, a teda ani provenienciu výrobkov.

Za jednu zo základných otázok pri riešení problematiky kolkovanej keramiky sa všeobecne považuje otázka pôvodu, výskytu a rozšírenia kolkovanej keramiky, ktorá v materiáli obsahuje tuhu. Už sme spomenuli dodatky k staršiemu remeselnému poriadku viedenských hrnčiarov z r. 1431, kde sa hovorí o povinnosti označovať len určitý druh keramiky — *eysendachtein*, teda keramiku, ktorá obsahovala tuhu. Neskoršie nariadenia vo Viedni opätovne zdôrazňujú túto povinnosť, čo zrejme svedčí o tom, že sa pôvodné nariadenia nedodržiavali a porušovali. Rakúski,⁶¹ maďarskí⁶² a čiastočne i domáci bádatelia⁶³ tieto tuhové výrobky považujú za produkty viedenských, resp. rakúskych dielní. Ich rozšírenie mimo materského územia pripisujú obchodným stykom.

Tuhová kolkovaná keramika v porovnaní s ostatným kolkovaným materiálom v Maďarsku tvorí 25 % nálezov, v nami opísanom súbore 13,5 %; ak však pripočítame i keramiku, ktorá síce v materiáli tuhu neobsahovala, ale mala tuhovaný kovovolesklý povlak, percentuálne zastúpenie v našom súbore sa zvýši na 33 %.

Podľa uvedených názorov všetka kolkovaná keramika z nášho súboru vyrobená z tuhového materiálu, prípadne i s kovovolesklým povlakom by musela patriť k výrobkom viedenských, resp. rakúskych hrnčiarov, a teda jej výskyt v Bratislave by súvisel s obchodnými stykmi. Avšak hlbšia analýza materiálu nepotvrdzuje tento názor.

V súbore nami opísanej kolkovanej keramiky, ako sme už v opise jednotlivých nálezov podrobne uviedli, objavuje sa zvláštny druh kolkov s monogramom, a to: v obrátenom štítovom poli obrazec pripomínajúci arabskú číslicu 4 so zdvojeným horizontálnym ramenom, po oboch stranách vertikálneho ramena s monogramom z veľkých písmen A—A, E—A, F—A, I—A a M—A (tab. XXIV, tab. XXV: 20/5a-c, 20/6). Tieto kolky tvoria v súbore 13,53 % nálezov.

Zaujímavé je však to, že väčšina keramiky má v materiáli tuhu, resp. má kovovolesklý tuhový povlak 16,66 %, spolu 55,55 %. I tie exempláre, ktoré neobsahujú tuhu, resp. nemajú tuhový povlak, prezrádzajú, že sa výrobca snažil

tuhové výrobky napodobniť nie formou, ktorá je totožná, ale predovšetkým farebným odtieňom.

Prekvapujúce je, že kolky s monogramom v spomenutom vyhotovení sa okrem územia Bratislavy inde nevyskytujú. Aj ich počet (13,53 %) v porovnaní s inými druhmi kolkov z nášho súboru je jeden z najväčších.

Z územia Bratislavy pochádzajú i téglíky z čistej tuhovej zmesi, ktoré majú na spodnej strane ten istý kolok s monogramom väčších rozmerov, aký nachádzame i na keramike. Dva takéto téglíky mali na povrchu veľmi tenkú, do červena prepálenú vrstvu a ich vnútrošok prezrádzal stopy častého používania. Naproti tomu jeden téglik (resp. fragment) bol pravdepodobne znehodnotený hneď po vyformovaní, pretože na vonkajšom ani na vnútornom povrchu nebadaf stopy používania a kolok na spodnej strane bol tiež najzachovalejší. Tégliky s monogramovým kolkom boli teda vyrobené tými istými hrnčiarskymi dielňami ako nádoby s kolkami. Boli však určené pre remeselníkov, ktorí spracúvali kovy a takéto téglíky najčastejšie používali? Na otázku nám dal odpoveď terénny výskum bratislavského Podhradia, kde sa našiel téglik s monogramovým kolkom a v ňom kúsky surovej, nespracovanej prírodnej tuhy. Tégliky vyrobili tie isté dielne, ktoré vyrábali keramiku, ale pre vlastnú potrebu. Prírodná tuha sa v téglíkoch roztápala a ako mäkká masa sa pridávala do špeciálne plavenej hliny, s ktorou sa rozmiešala a z ktorej sa potom vyrábal tzv. grafitový riad (*eysendachtein*).

Uvedené fakty (teritoriálny výskyt kolcov viažúci sa len na územie Bratislavy, ich pomerne veľký počet, nález téglíkov s rovnakým kolkom ako na keramike spolu so surovou tuhou, ako i archívne záznamy týkajúce sa nielen hrnčiarov a iných remeselníkov, ale i rôznych nariadení a trhových predpisov nás utvrdzujú v domnienke, že kolky v obrátenom štítovom poli s motívom arabskej číslice 4 a s monogramami A—A, E—A, F—A, I—A a M—A sú domácej proveniencie a ide o výrobky bratislavských hrnčiarov zo XVI. a zo začiatku XVII. stor.

V našom súbore sa však nachádzajú i kolky s monogramami, ktoré sa od spomenutých odlišujú. Sú to kolky, ktoré sme zaradili do skupín 17—19, 21 a 22: monogram, pravdepodobne kombinácia písmen NK s W, monogram HI v kosodĺžnikovom poli, monogram EA v ležatom štítovom poli, dvojkriž v obrátenom štítovom poli (z horného pravého ramena šikmo vychádzajúce rameno) a medzi vertikálnym ramenom monogram MH, križ so štyrmi ramenami v obdĺžnikovom poli, vertikálne rameno sa v spodnej časti pripája na srdce, v ktorom je monogram STK. Ani k týmto monogramovým kolkom nie sú zatiaľ známe analógie z iných území a oblastí. Ich teritoriálne rozšírenie vlaže sa len na územie Bratislavy.

Prevažná časť keramiky i v týchto skupinách obsahuje tuhu v materiáli, resp. má tuhový povlak; len v jednom prípade (skupina 17) je materiál bledožltý, na

vnútornej strane s glazúrou. Kolok s monogramom STK pochádza z tuhového téglíka, no zatiaľ ešte nepoznáme korešpondujúci kolok na keramike.

Pravdepodobne i tieto kolky s monogramom sú domácej proveniencie a sú tiež výrobkami bratislavských hrnčiarov. Skupiny 18 a 19 sú chronologicky súbežné s uvedenými monogramovými kolkami. Pri ostatných monogramových skupinách je chronologické zaradenie zatiaľ neisté, pravdepodobne sú však s ostatnými súbežné, prípadne i mladšie.

Z uvedeného vyplýva, že nie všetka kolkovaná keramika s tuhovým materiálom je výrobkom viedenských, resp. rakúskych dielní a že jej značná časť je domácej bratislavskej proveniencie.

Domnievame sa však, že znalosť výroby tuhového materiálu nie je domáceho pôvodu, ale práve v tomto ohľade treba počítať s ovplyvnením zo susedných rakúskych dielní.

Bolo by však mylné všetku kolkovanú keramiku pokladať za domáce výrobky, resp. výrobky bratislavských hrnčiarov. Veď napokon spomenuté záznamy tridsiatkovej knihy z r. 1457 sú jasným svedectvom o tom, že hrnčiarske výrobky sa do Bratislavy i dovážali. Už sme uviedli spôsob delenia, resp. rozlišovania hrnčiarskych výrobkov podľa spomenutej knihy, a to: *heffn*, *hafn*, *heffnwerich*, čiže hrnce a hrnčiarske výrobky, pričom kachlice a téglíky sa viedli v osobitných položkách. Je nápadné, že prvé dve položky sa od seba prísne rozlišovali. Pod položkou 2 (*heffnwerich*) by sa boli určite viedli všetky hrnčiarske výrobky, teda i hrnce, keby nebolo išlo o nejaký zvláštny, nie bežný výrobok. Zdá sa, že v týchto výrobkoch bude možné vidieť práve tuhovú kolkovanú výrobky, ktoré sa ešte v tomto čase pravdepodobne v Bratislave nevyrábali.

V súbore našej kolkovanej keramiky je viacero kolkov, ktoré podľa delenia A. W. Moltheina a I. Holla možno prisúdiť rakúskym dielňam. Je nepochybné, že medzi kolkami s motívom kríža sú i výrobky z Viedne a Passau. Avšak, ako sme sa už zmienili, prisúdiť jednoznačne tieto kolky obom výrobným centráм nie je možné. Naproti tomu však bezpečne možno identifikovať výrobky z Tullnu. Kolky z týchto dielní — skup. 16 — majú vo svojom obraze písmeno T, ktoré sa vyskytuje v erbe mesta od XIII. stor.⁶⁴

I keď sa nám, ako sa domnievame, podarilo identifikovať nové skupiny kolkov a lokalizovať domáce výrobné centrum kolkovanej keramiky, proveniencia značnej časti keramiky zostáva zatiaľ neznáma. Nepochybujeme o tom, že v súbore našej keramiky sú kolky (pravdepodobne značná časť) domácej proveniencie. Ich identifikovanie, resp. lokalizovanie za dnešného stavu bádania zatiaľ nie je možné. Bude to úlohou ďalších výskumov a bádání na širokom teritóriu, ktoré iste odhalia nové výrobné strediská, prípadne i jednotlivé dielne či majstrov.

- ¹ Pozri najmä Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*, Bratislava 1962.
- ² Zisťovací výskum sa uskutočnil v júli až októbri pod vedením autora tejto štúdie a prom. hist. V. Plachej.
- ³ Vallašek A. — Plachá V., *Zisťovací archeologický prieskum na Leningradskej ulici č. 2—4 v Bratislave*, Ročenka Bratislava I, 1965, 91—108.
- ⁴ Nálezy odovzdal Fr. Caňo, pracovník SÚPSOP v Bratislave, ktorému aj na tomto mieste vyslovujem svoje poďakovanie.
- ⁵ Schirmer E., *Die deutsche Irdenware des 11.—15. Jahrhunderts im engeren Mitteleuropa*, Jena 1939, 53.
- ⁶ Hampel J., *Fehérmegyei régiségek*, AÉ XV, 1895, 287, obr. 7.
- ⁷ Holl I., *Külföldi kerámia Magyarországon (XIII—XVI. század)*, Budapest régiségek XVI, 1955, 163.
- ⁸ Kugler A., *Rejtélyes bélyegű cseréptárgyakról a soproni múzeumban*, AÉ XXI, 1901, 74—78.
- ⁹ Hampel J. — Hauptalter A., *Rejtélyes bélyegű cserépedények*, AÉ XXV, 1905, 318—330.
- ¹⁰ Moltheim A. W., *Beiträge zur älteren Geschichte des Hafnergewerbes in Wien und Niederösterreich*, Kunst und Kunsthandwerk 1905, 553 nn.; 1910, 385 nn.; 1927, 81 nn.
- ¹¹ Holl I., l. c., 147—189.
- ¹² Polla B., *Stredoveké obilné jamy v Budmericiach*, Slovenský národopis VII, 1959, 517—557. Ten istý, *Príspevok k dejinám stredovekej keramiky na Slovensku*, Průvodce výstavou „Středověká keramika v Československu“, Praha 1963, 20—27.
- ¹³ Habovštiak A., *K otázke stredovekej kolkovanej keramiky na Slovensku*, SLA VII-2, 1959, 460—476.
- ¹⁴ Moltheim A. W., l. c.
- ¹⁵ Holl I., l. c.
- ¹⁶ Holl I., l. c., 166.
- ¹⁷ Ortway T., *Pozsony város története II-4*, Pozsony 1903, 188, pozn. 2. („It. Petrus hafner 3 es sol. It. Ruedel hafner 20 dn.“).
- ¹⁸ Ortway T., l. c., 188, pozn. 3.
- ¹⁹ Ortway T., l. c., 188.
- ²⁰ Ortway T., l. c., 188, 189, pozn. 1.
- ²¹ Ortway T., l. c., 190, pozn. 2. („Item hans hafner auf schondorffergasse drey schilling ung. funf helbing. Item Jacob hafner dient drithalben und funfzigk phenig und achzehen phenig.“).
- ²² Ortway T., *Pozsony város története II-1*, Pozsony 1895, 84, pozn. 5. Jokl Hafner svoju vinicu — weingarten gelegen in der Nonnenpewnt — zanecháva dcére Petra Guldeina, Barbore.
- ²³ Ortway T., l. c. II-1, 10, pozn. 2. Roku 1494 manželka Jána Wienera — Margita — píše: „Dem Johannes Hafner dess Zirphus son schaff ich den Vordern tail Im Stainhaws gelegen aufm Thuna Newsiedl...“.
- ²⁴ Ortway T., *Pozsony város története II-3*, Pozsony 1900, 197, pozn. 2: „1440: Item auch an dem tag hab wir bezahlt den Antonii Suess noch des Richter gescheft 1 ember wein den zimmerleuten, den man in versprochen hat gehabt zu der Zeit, als man den Jorig hafner hat gericht, ye ein pint umb XII den wien. facit 1 lb. den wien.“
- ²⁵ Ortway T., l. c. II-1, 92, pozn. 2: „...mein freys haws gelegen auf Schondorfer gase“ zanecháva svojmu synovi, ako aj „ainem freyen weingarten“, l. c. II-1, 392, tiež l. c. II-1, 408, — manželke Kataríne vinicu.
- ²⁶ Ortway T., l. c., II-1, 92, pozn. 5. Polovičku domu zanecháva dcére Margite.

²⁷ Ortway T., l. c. II-1, 93, pozn. 4. V testamente Ilony Reinischerovej sú svedkovia „Wolfgang dornier permaister vnd maister jorgen schmidt vnd Andre hafner auf der Schöndorffergasse gesessen.“

²⁸ Ortway T., l. c. II-1, 394; 1443; Lasseber Ján zanecháva dcére „ainem weingarten genant der hafner“; 1451: Jung Vavrinec predáva „den weingarten Im hafner genant“; 1487: Hohenberger Stefan zanecháva manželke Hedvige „den weingartn genant der hafner ledig und frey“. Békési R., *A pilisi apátság története II*, Pécs 1892, 83.

²⁹ Ortway T., l. c. II-1, 418; l. c. II-4, 190, pozn. 2.

³⁰ Ortway T., l. c. II-1, 397.

³¹ Ortway T., l. c. II-3, 110, 111, pozn. 7: „1513–1514 Lasla Pauer genant schneider, Peter Hafner, Hans Eisenpek von Wartperk.“

³² Danning J. ifj., *Pozsony szab. kir. város 1526/27 évi számadáskönyve*, Budapest 1907.

³³ Danning J. ifj. l. c., 62.

³⁴ Danning J. ifj., l. c., 135: „Haffner Arbajt post Jacoby zalt. Item. Statchamerer hat zalt Cristof Hafner das er ain ofen Ins urfar stubl gesetzt per 1 Pfund 3 sol. mer dem Marc hafner zalt das er ain ofen unter sant Laurentzen thor Ins thorstubel hat gesetzt fct. 1 Pfund 2 sol.“; tamže, 136: Hrnčiar Štefan dáva novú pec, staré opravuje, na radničnej veži, v zelenej izbe, v izbe komorného pisára a do brány sv. Michala. Za pec horných kúpeľov dostáva hrnčiar 1 funt, 5 sol.

³⁵ Danning J. ifj. l. c., 12.

³⁶ Ortway T., l. c. II-3, 183, pozn. 5. „1440: Item hab wir geben ainem hafner von VIII kachelln das er dy In dy grosse stuben an den Ofenn Ingemacht hat per IIIII d. wien. facit XXXVI den. wien.“ „1440: Item am pfinczttag In vigilia Symonis et Jude hab wir geben von dem ofen Im Rothaus zu machen dem hafner mit newen chachellen do von zu lan XII s. IX d. wien.“ „1440: Item hab wir geben dem hafner von VI kachelln In ze setzen in dy herren Stuben vnd In dy grosse stuben per IIII d. wien facit XXI d. wien.“

³⁷ Ortway T., l. c. II-1, 336, pozn. 2. „1530: In die Ratstuben eingesetzt in den geschmilzten Ofen 5 neue kachl, 1 Thl. 6 Sch.“ „1577: Den 3. octobris in die New Ratstuben ain grien glasernten Ofen mit Pildern khaufft 5 Thl. 5 Sch.“

³⁸ Ortway T., l. c. II-4, 189, pozn. 2. V ročnom zúčtovaní z r. 1451 sa spomína: „6 klener [=Hafner] pey sand Larenczen thar, dy di Hotten klennt haben.“

³⁹ Ortway T., l. c. II-2, 423, pozn. 1: „Eigenomen Zins von fünf Hafner ladl am rat-haws.“ Tu tiež poznámka o ich zbúraní.

⁴⁰ Ortway T., l. c. II-4, 190, pozn. 1.

⁴¹ Ortway T., l. c. II-3, 40 pozn. 1: „1440: Item am freitag vor pfingssten hab wir geben dem hanns leigeb, das er von prellen kyrichen zu dem Andern mall laym gefuert hat, II juder zu den fform, als man dy zum andern an hat heben zu machen do von hab wir geben X s. d. w. — Item am Sambstag noch sannnd Matheus tag 1 furman, der ken prellen kyrichen gefaren war noch laym zu form V s. d. wien.“

⁴² Ortway T., l. c. II-2, 15, pozn. 1: „1459: Markrichter Martin Eintacher V. Sch. wohnlon.“ „1478: Awsgebn auf den Markrichter Wolfgang Weber wohnsolt 1 Sch.“ Trhový sudca dostával od r. 1457 pravidelný týždenný plat od mesta, pozri: Király J., *Pozsony város joga a középkorban*, Budapest 1894, 213.

⁴³ Ortway T., l. c. II-2, 15, pozn. 2.

⁴⁴ Ortway T., l. c. II-2, 449, pozn. 1. Domnievame sa, že tieto záznamy, hoci pochádzajú až zo XVI. stor., kodifikovali už len staršie zaužívané zvyklosti.

⁴⁵ Ortway T., l. c. II-2, 460, pozn. 1.

⁴⁶ Archív mesta Bratislavy, Ce 375.

⁴⁷ Gyárfás T., *A nagyszabesi ötvösök mesterjegytáblája*, AE XXX, 1910, 407–419.

⁴⁸ Predovšetkým pozri v texte spomenuté nariadenie viedenskej mestskej rady, týkajúce sa viedenských hrnčiarov. Cechové artikuly košických sedlárov z r. 1461 nariaďujú [Kemény L., *Műtörténeti adatok Kassa múltjából*, AE XXIV, 1904, 273]: „Item ay herrn werden In geben ain czaichen, als sy begert haben, also das sy Kain Satl ausgeben lassen, ausgenommen Ihr voriges czaichen er sey denn geczaichnet mit dem newen

czaichen, und wo sy aynem finden, ausgegeben wirt ungeczeichnet, das sy den nehmen mügen czu besserung das harnasch der czechen.“ Cechové artikuly klužských zlatníků z r. 1561, ktoré mestská rada vydala na základe starších artikulov v 3. bode nariaďujú [Szádecký L., *Iparfejlődés és céhek története Magyarországon II*, Budapest 1913, 57]: *Mýnden mesternek saiat es twlaidon Belege leg'en es azt ki ki mýnd az q miere felwssfe eg' lot azwft bwntetes alat, az ew belýeget, arra az mel fel giranal tewb lezen.*“ Atđ. atđ.

⁴⁹ K irály J., l. c., 206, 207. Forbat E., *Dejiny bratislavského obchodu*, Bratislava 1959, 18.

⁵⁰ Ort v a y T., l. c. II-2, 437, pozn. 3. Podrobnú a vyčerpávajúcu analýzu bratislavskej tridsiatkovej knihy z r. 1457—1958 podal F. Kov áts, *Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században. A Pozsonyi harminczad könyv alapján*, Budapest 1902.

⁵¹ Kov áts F., l. c., 177.

⁵² Kov áts F., l. c., 3, pozn. 2: „Eodem die künz Hafner von offn furt heffen vnd giestegel fur 1½ fl. facit 3 gr. dedit. gr. 2.“ Pozri tiež pozn. 5.

⁵³ Kov áts F., l. c., 137.

⁵⁴ Kov áts F., l. c., 176, pozn. 5: „E d. hanns haffner furt heffnwerich fur 3 (denarfont) nn.“

⁵⁵ Kov áts F., l. c., 133, pozn. 1: „E. d. St. slegl furt heffen fur 3 (dnft) Swarcz kachln fur 1½ (dnft) grün kachln zu ein offn fur 4 fl. ½ (dnft) (120 ks) gemainer ladh fur 10 (sol) dn facit 18 gr.“; tamže, 3, pozn. 2: „Item am suntag vor margarethe virginis Mert Haffner von offn furt kacheln für 12 fl. facit 24 gr. dedit gr. 22.“ Z iných záznamov sa dozvedáme o pôvode a povolaní spomenutého St. Slegla; Ort v a y T., l. c. II-4, 189, pozn. 2: „Eodem die hab ich geben dem Slegl hafner von hainburg 1 fl. In golt.“

⁵⁶ Kov áts F., l. c., 3, pozn. 2: „Eodem die künz Haffner von offn furt heffen vnd giestegel fur 1½ fl. facit 3 gr. dedit gr. 2.“; tamže, 174, pozn. 3: „E. d. Jorig Goldmid furt Inczwain vaselein vnd Inein steuch giestegel visch puenn als fur 7 (dnft).“
Inein steuch giestegel visch puenn als fur 7 (dnft).“

⁵⁷ Kov áts F., l. c., 133.

⁵⁸ Kov áts F., l. c., 57.

⁵⁹ P i f f l A., *Nález stredovekej hrnčiarskej pece na Primaciálnom námestí v Bratislave*, Ročenka Bratislava I, 1965, 63—91.

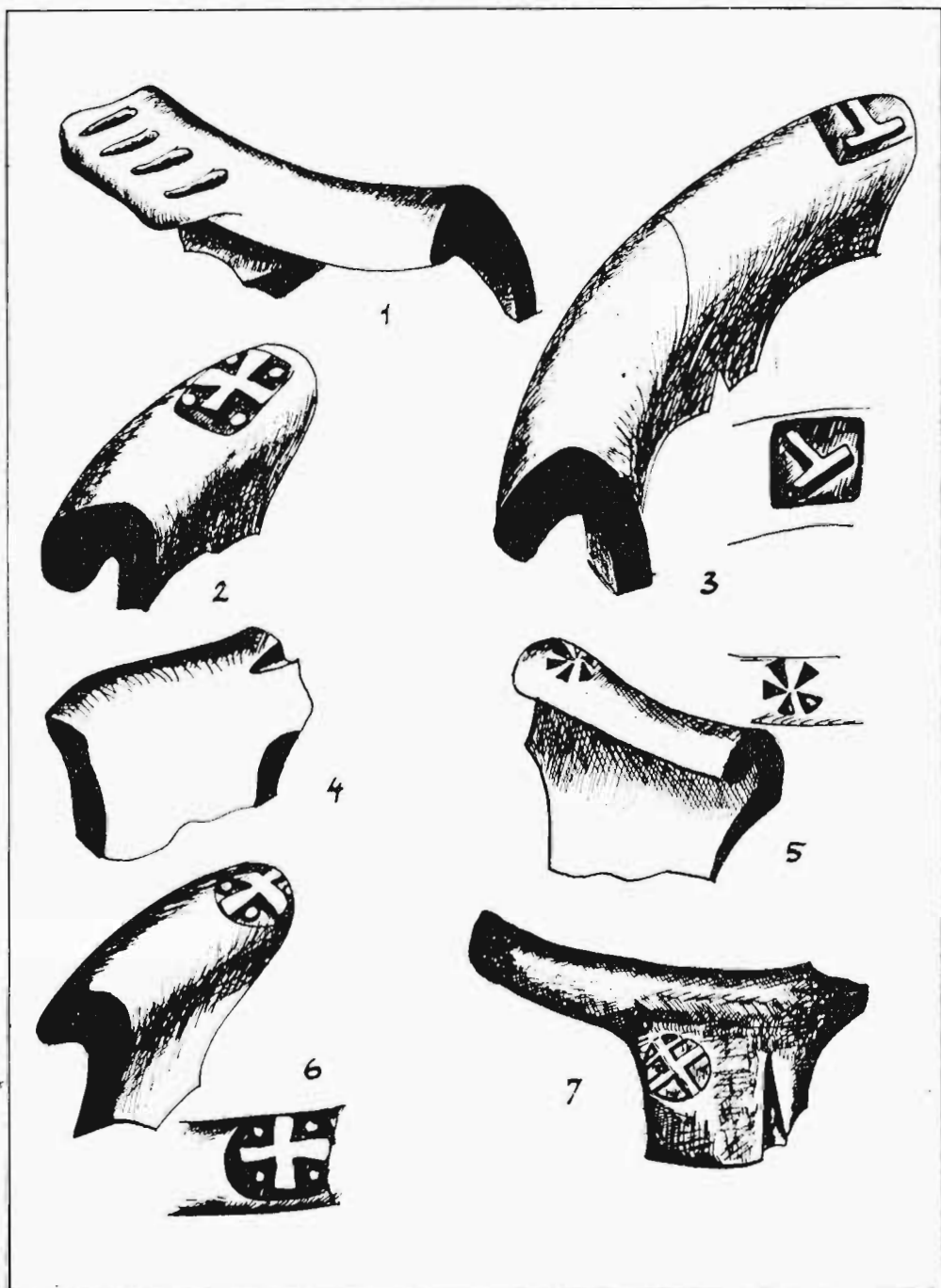
⁶⁰ Holl I., l. c., 169, 170.

⁶¹ Molthein A. W., l. c., Hampel J. — Haupolter A., l. c.

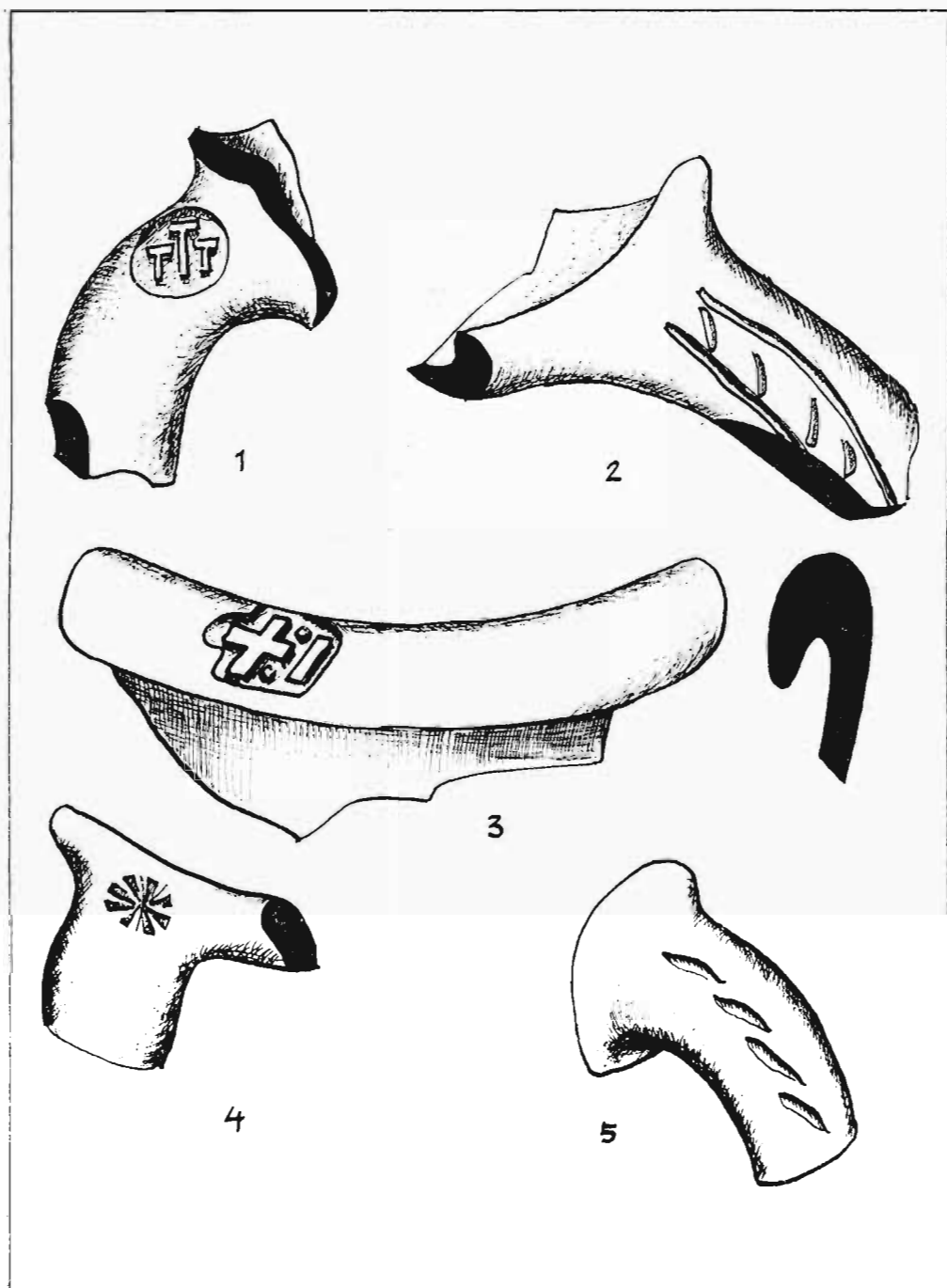
⁶² Holl I., l. c., ten istý, *Használati és díszkerámia aBudai várpalatóból*, AÉ 79, 1952, 179—185. Szabó K., *Az Alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei*, Budapest 1938.

⁶³ Habovštiak A., l. c.

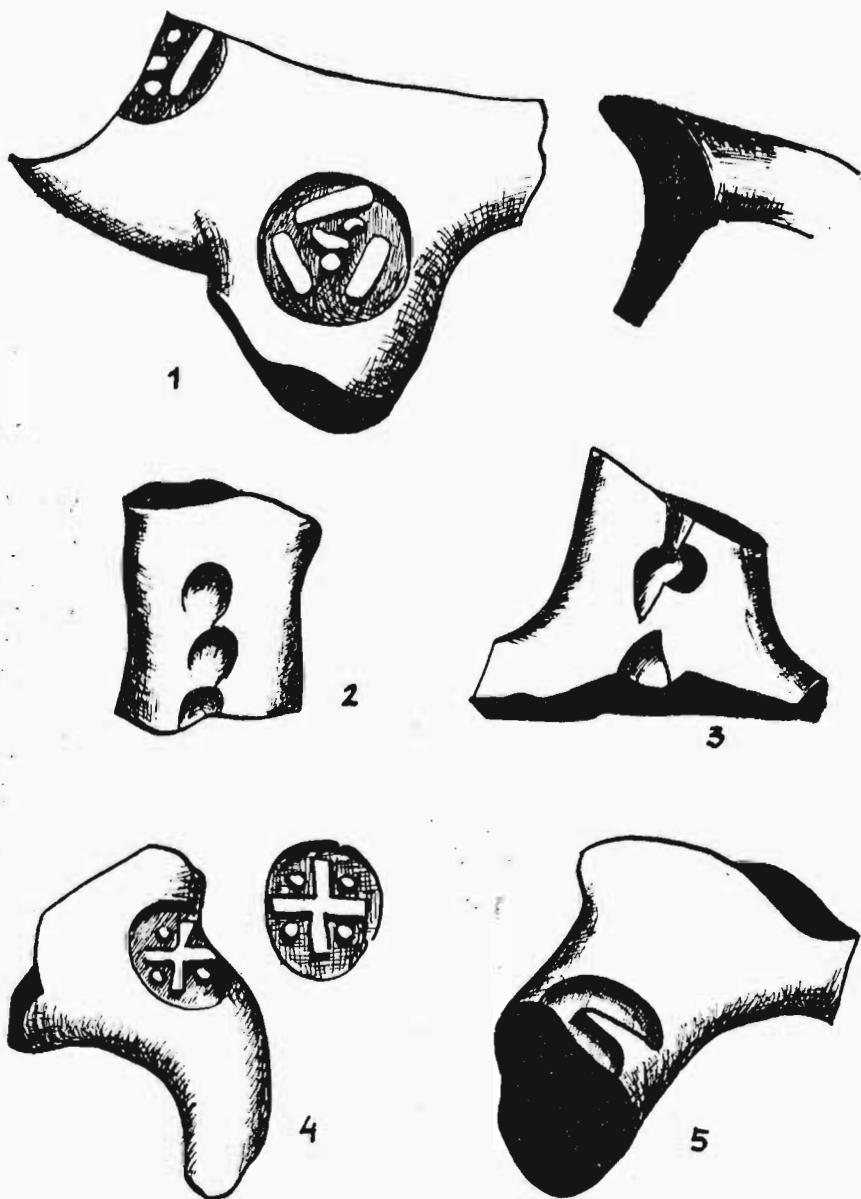
⁶⁴ Holl I., l. c., 168.

Tab. I. Bratislava. 1—6 — Prídavkova ul. č. 2; 7 — Červený rak.

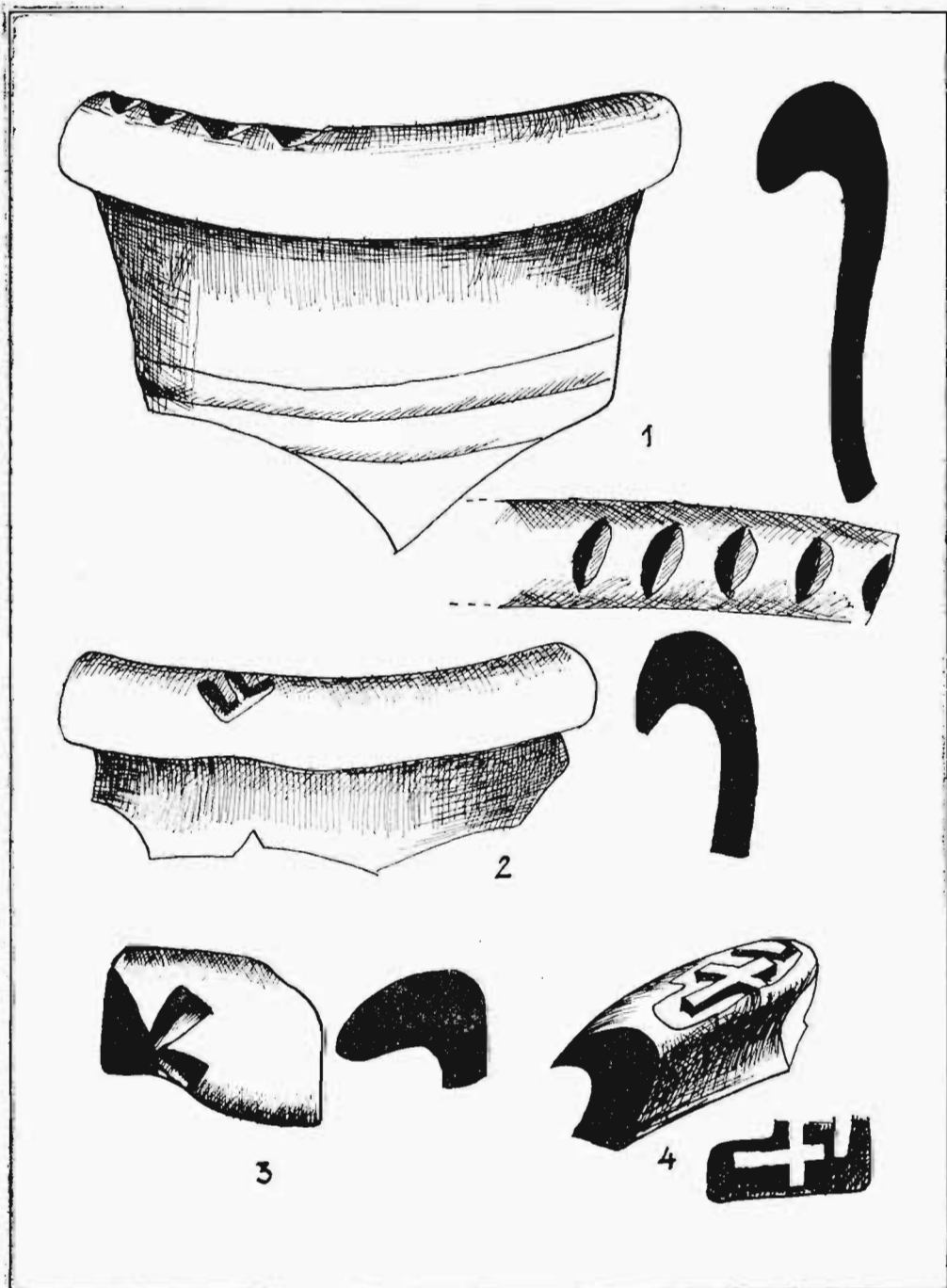
Tab. II. Bratislava, Prídavkova ul. č. 2.

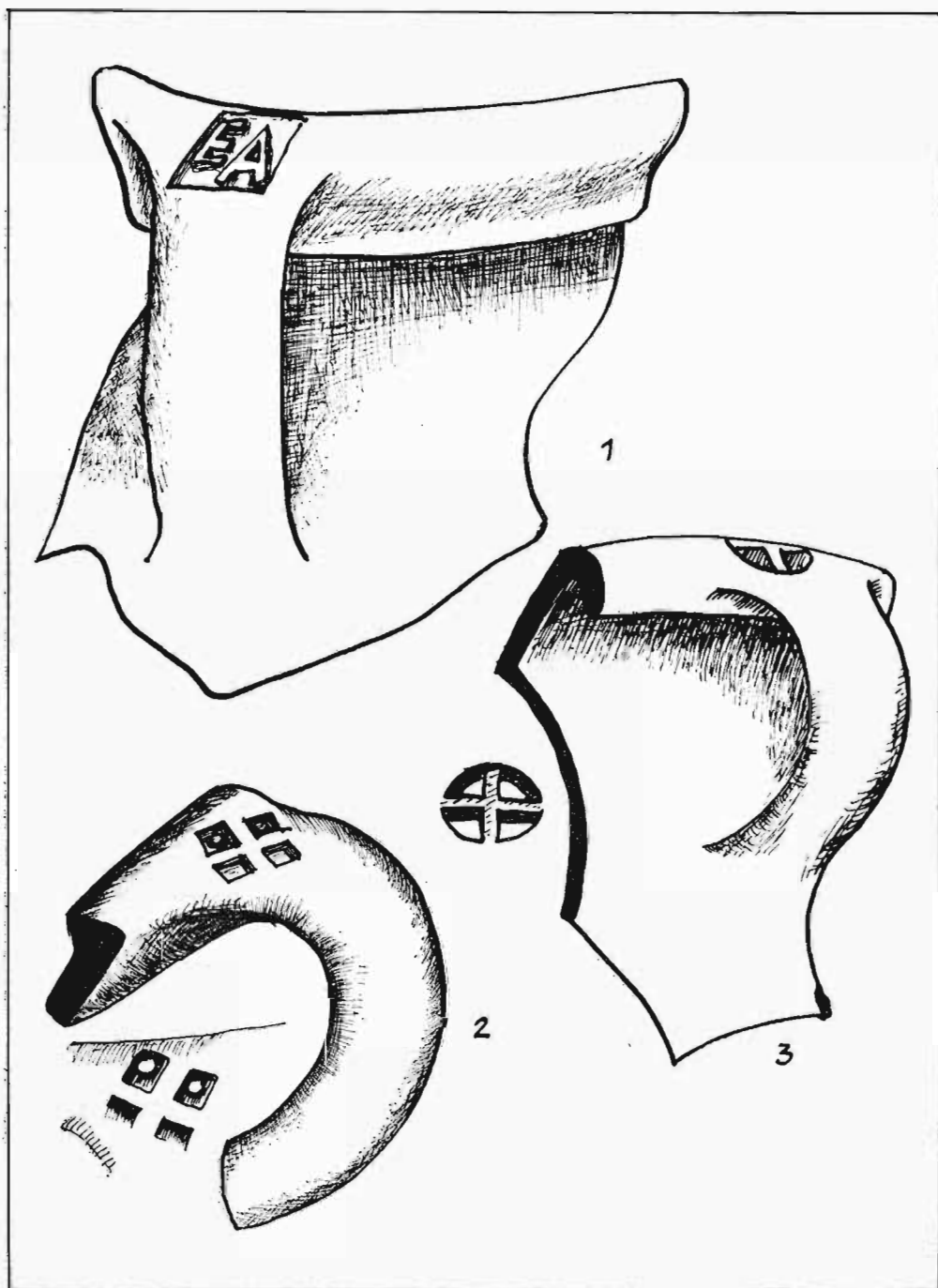
Tab. III. Bratislava, Prídavkova ul. č. 2.

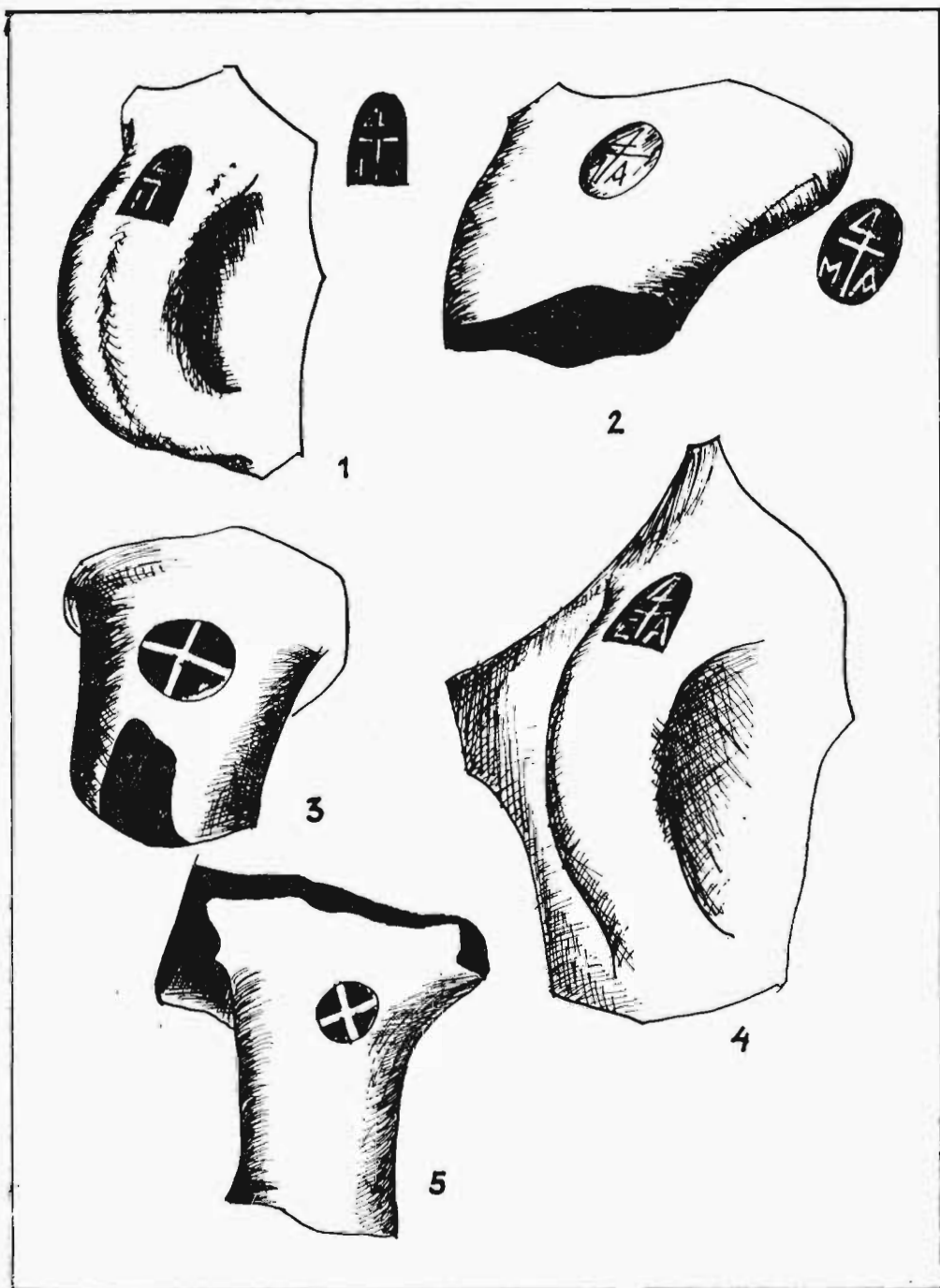
Tab. IV. Bratislava, Prídavkova ul. č. 2.

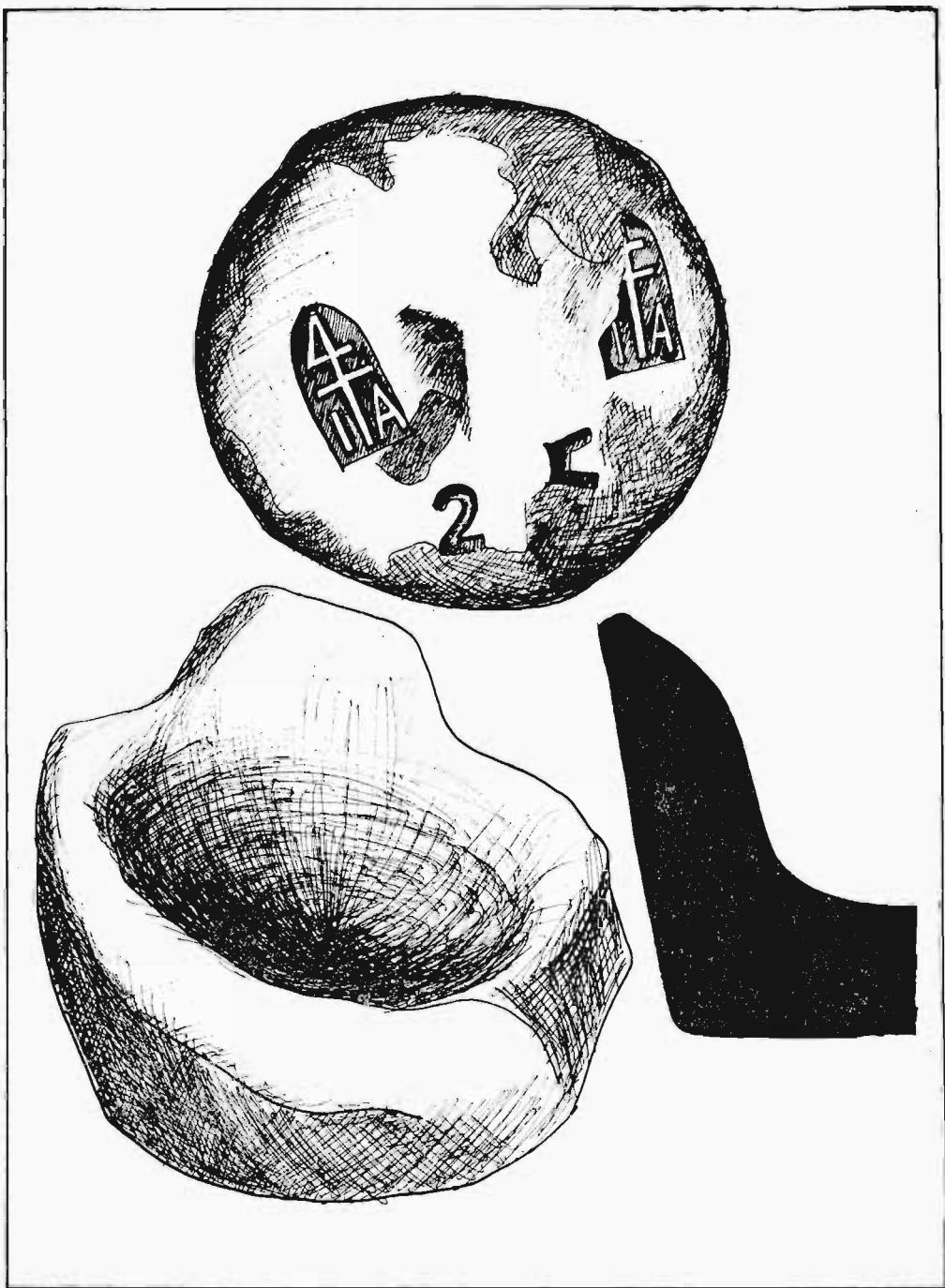
Tab. V. Bratislava. 1, 2 — Prídavkova ul. č. 2; 3 — Vydrica č. 46; 4 — Žižkova ul., kostol sv. Trojice.

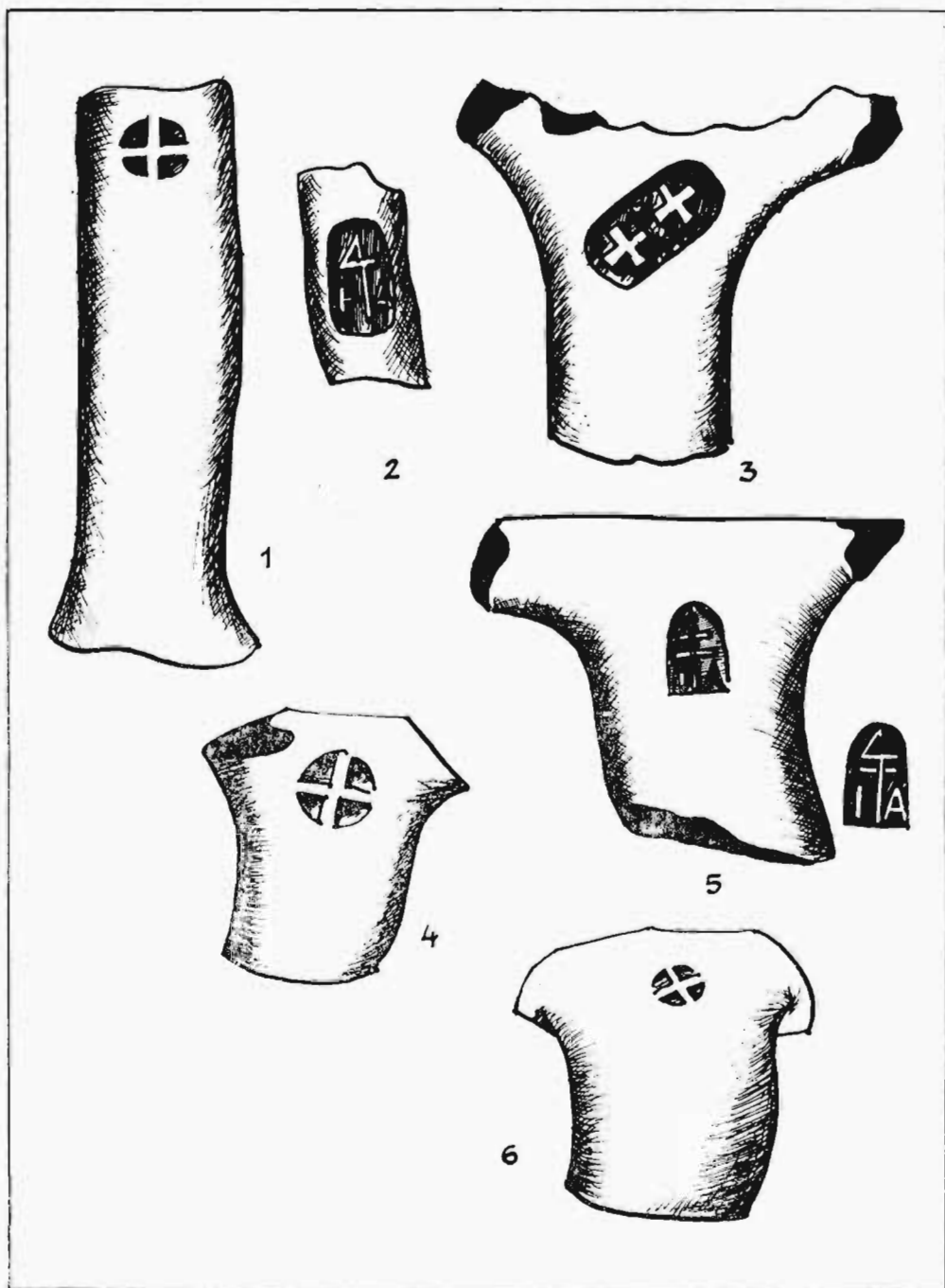
Tab. VI. Bratislava. 1—3 — Žižkova ul., kostol sv. Trojice.

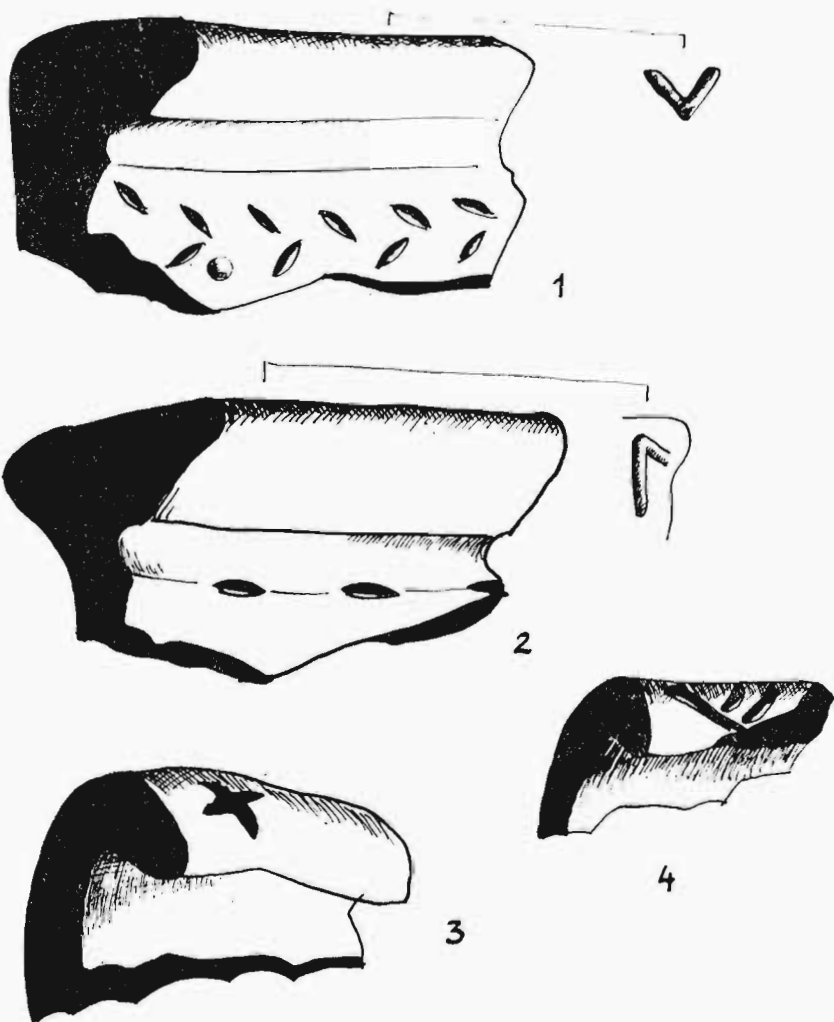
Tab. VII. Bratislava. Floriánska ul.

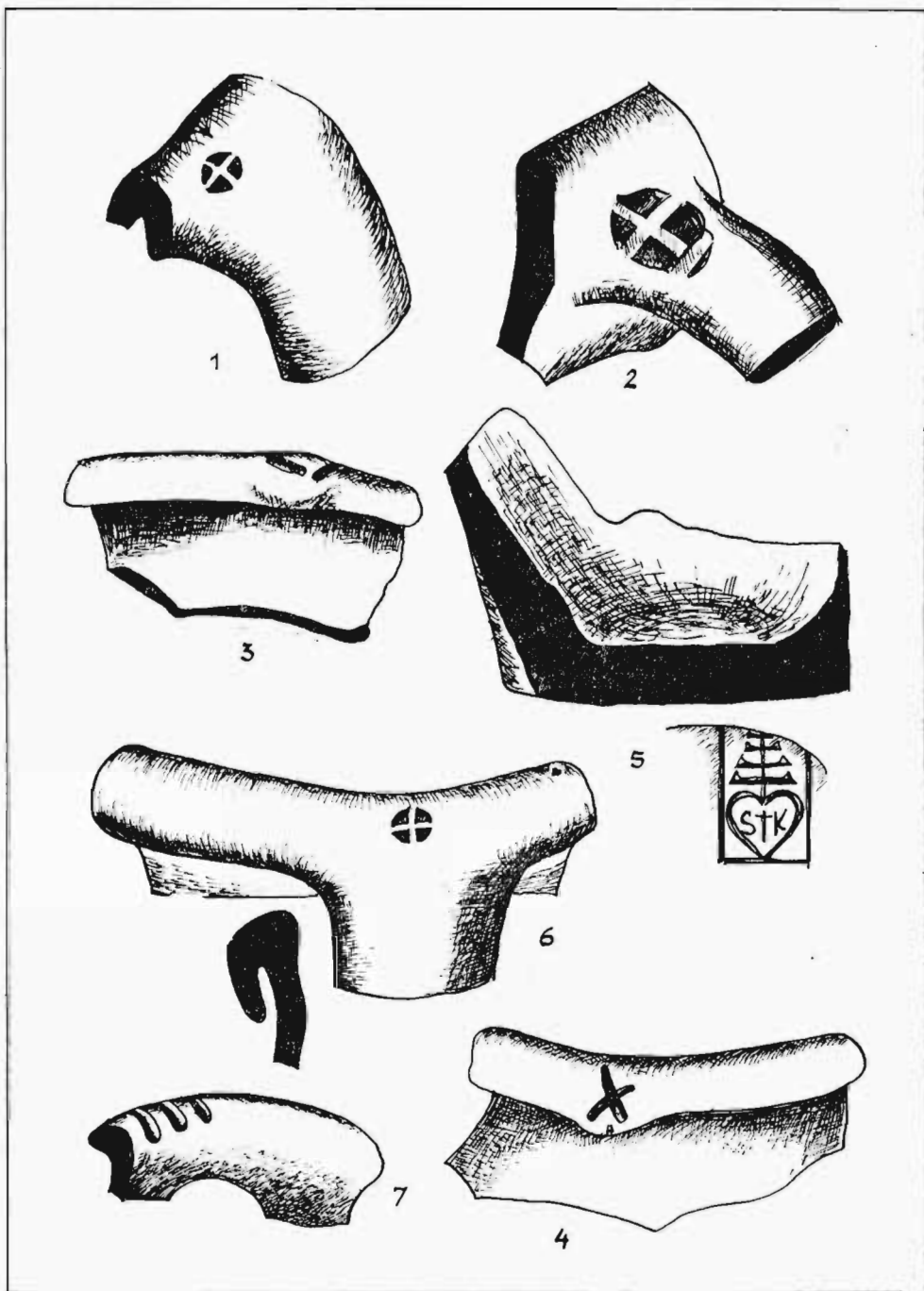
Tab. VIII. Bratislava. Floriánska ul.

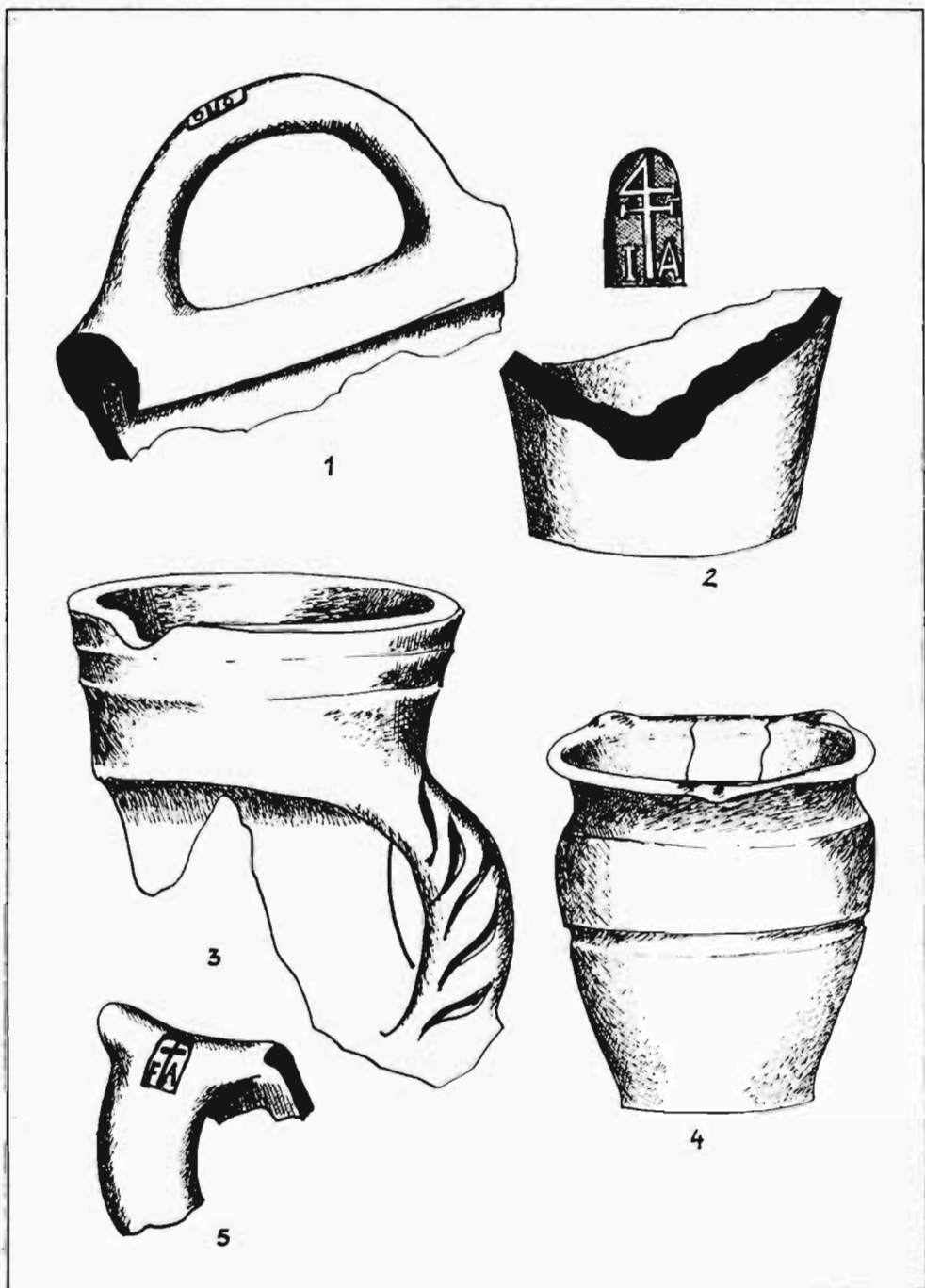
Tab. IX. Bratislava, Floriánska ul.

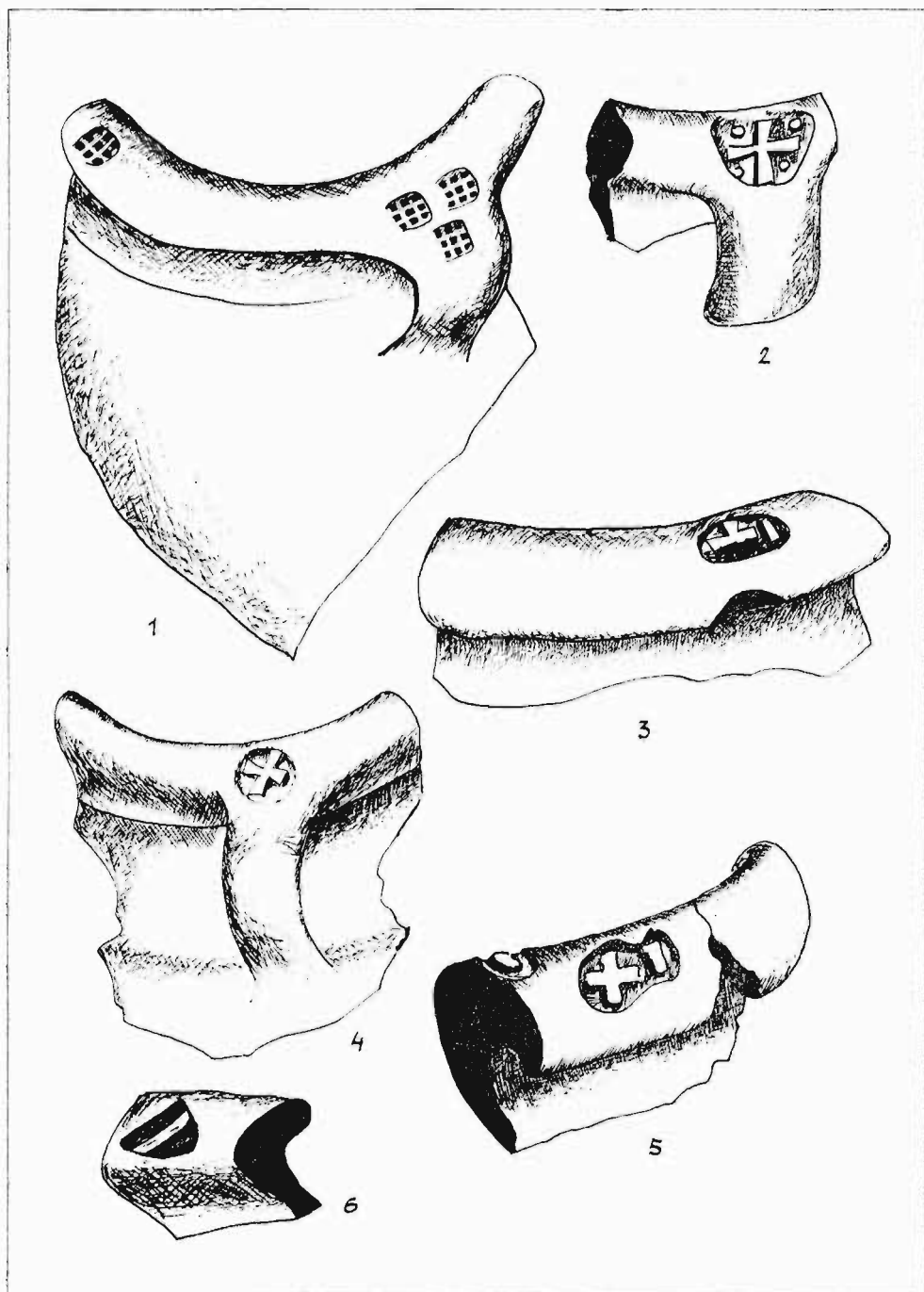
Tab. X. Bratislava, Leningradská ul. č. 2—4.

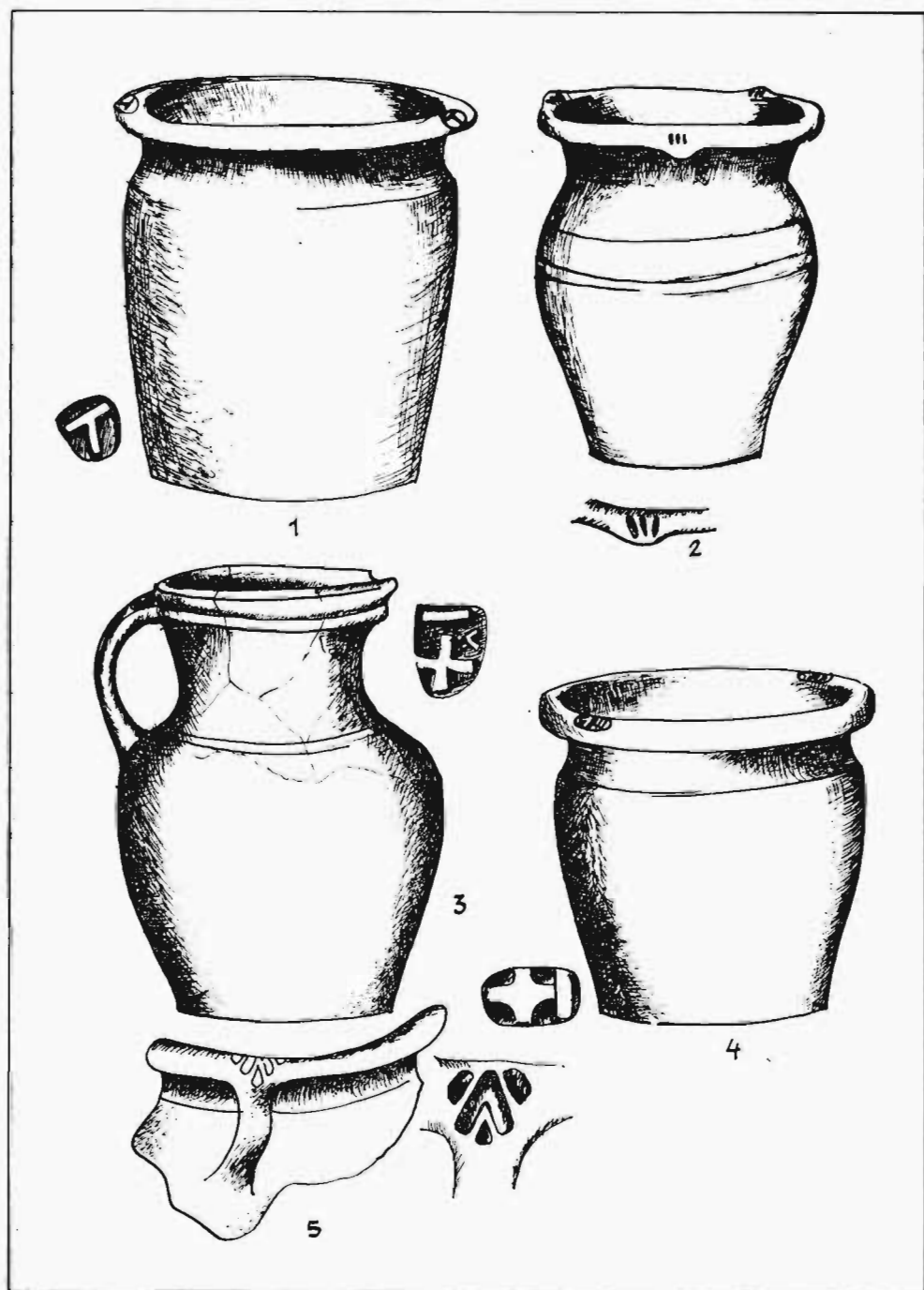
Tab. XI. Bratislava. 1—4, 6 — námestie SNP, tržnica; 5 — Gorkého ul.; 7 — Bratislava.

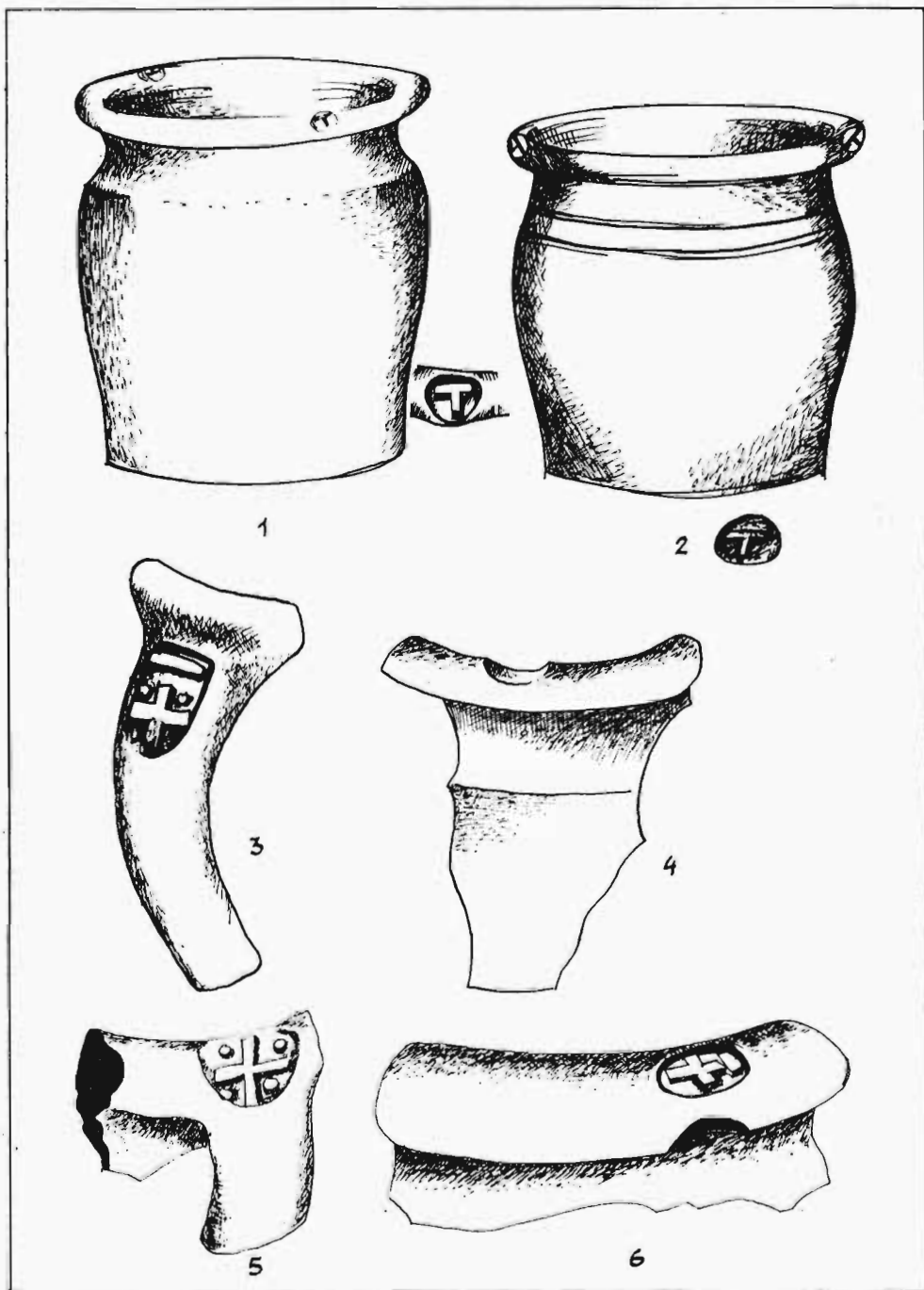
XII. Bratislava. 1, 5 — Rooseveltovo nám; 2—4 — Gorkého ul.

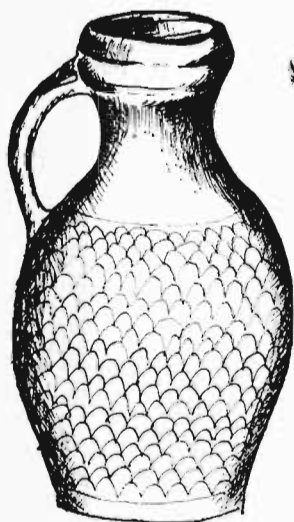
XIII. Bratislava. 1 — Garkého ul.; 2 — Bratislava [?]. 3 — námestie SNP, tržnica; 4 — Strkovec; 5 — Šmeralova ul.

Tab. XIV. Bratislava. 1—4 — Bratislava (?); 5 — Rázusovo nábr.

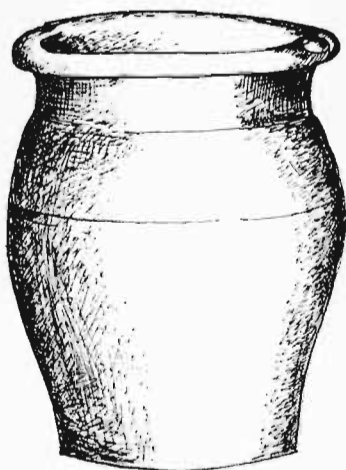
Tab. XV. Bratislava. 1, 2 — Gorkého ul.; 3—5 — Bratislava (?); 6 — námestie SNP, tržnica.

1

2

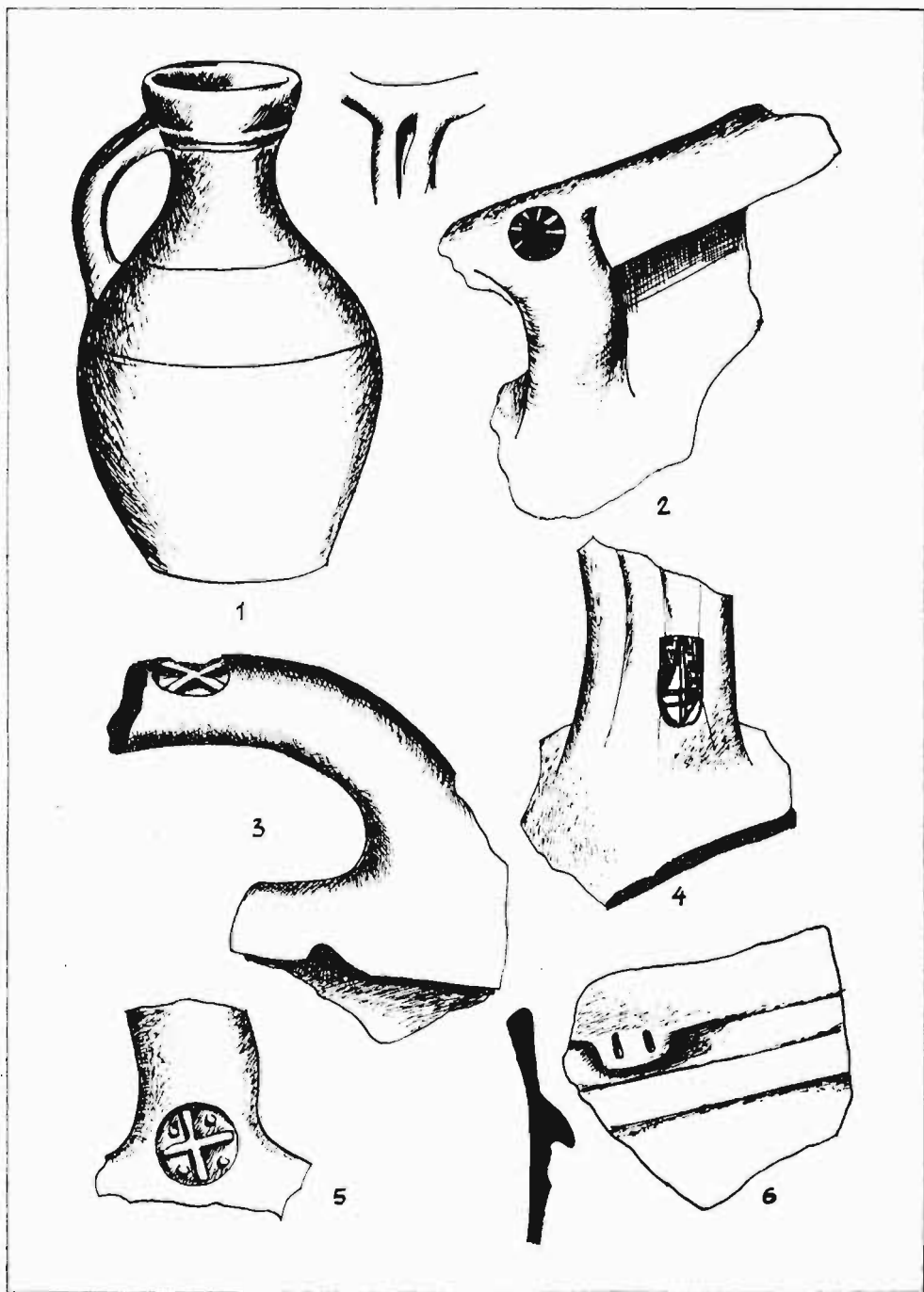

3

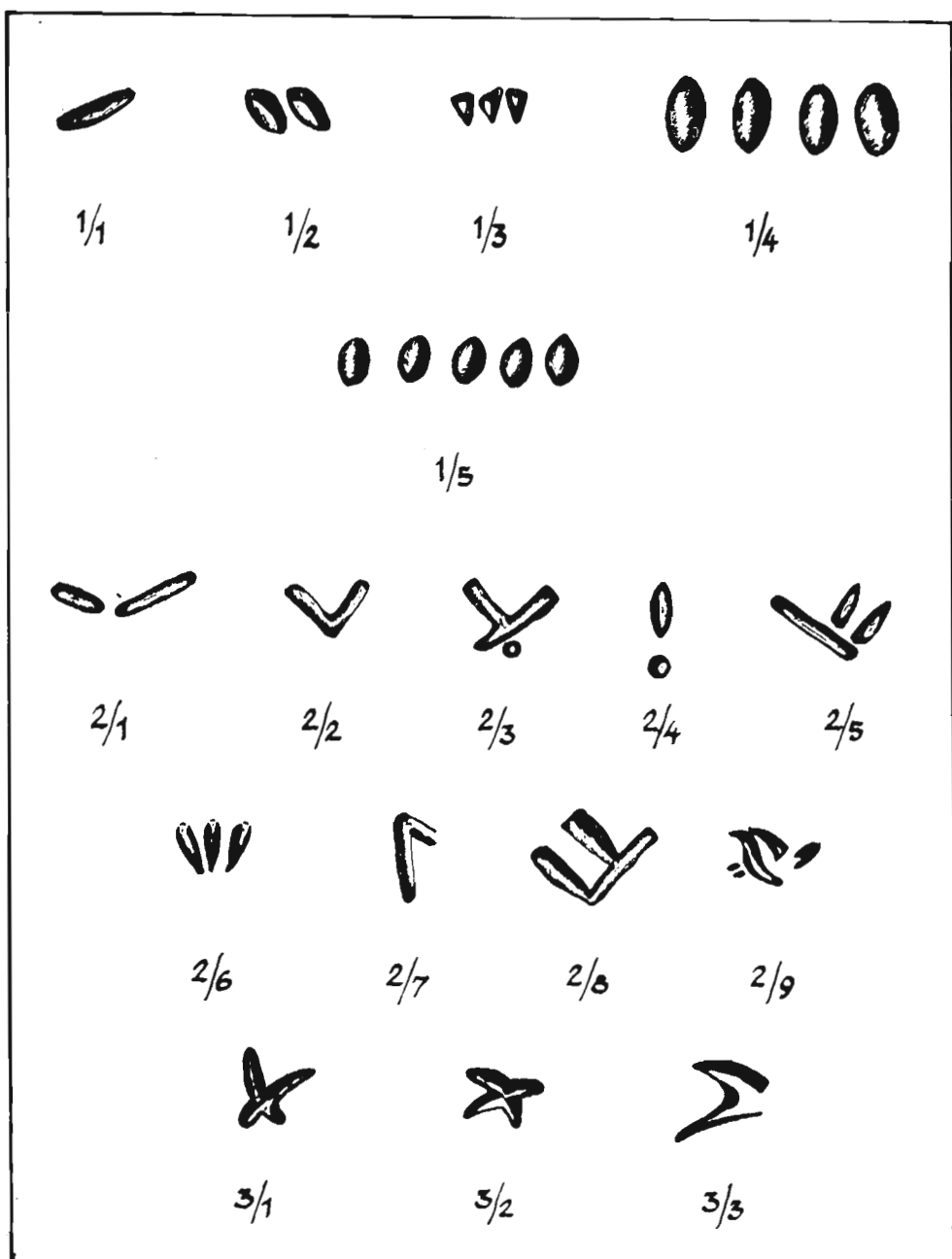

4

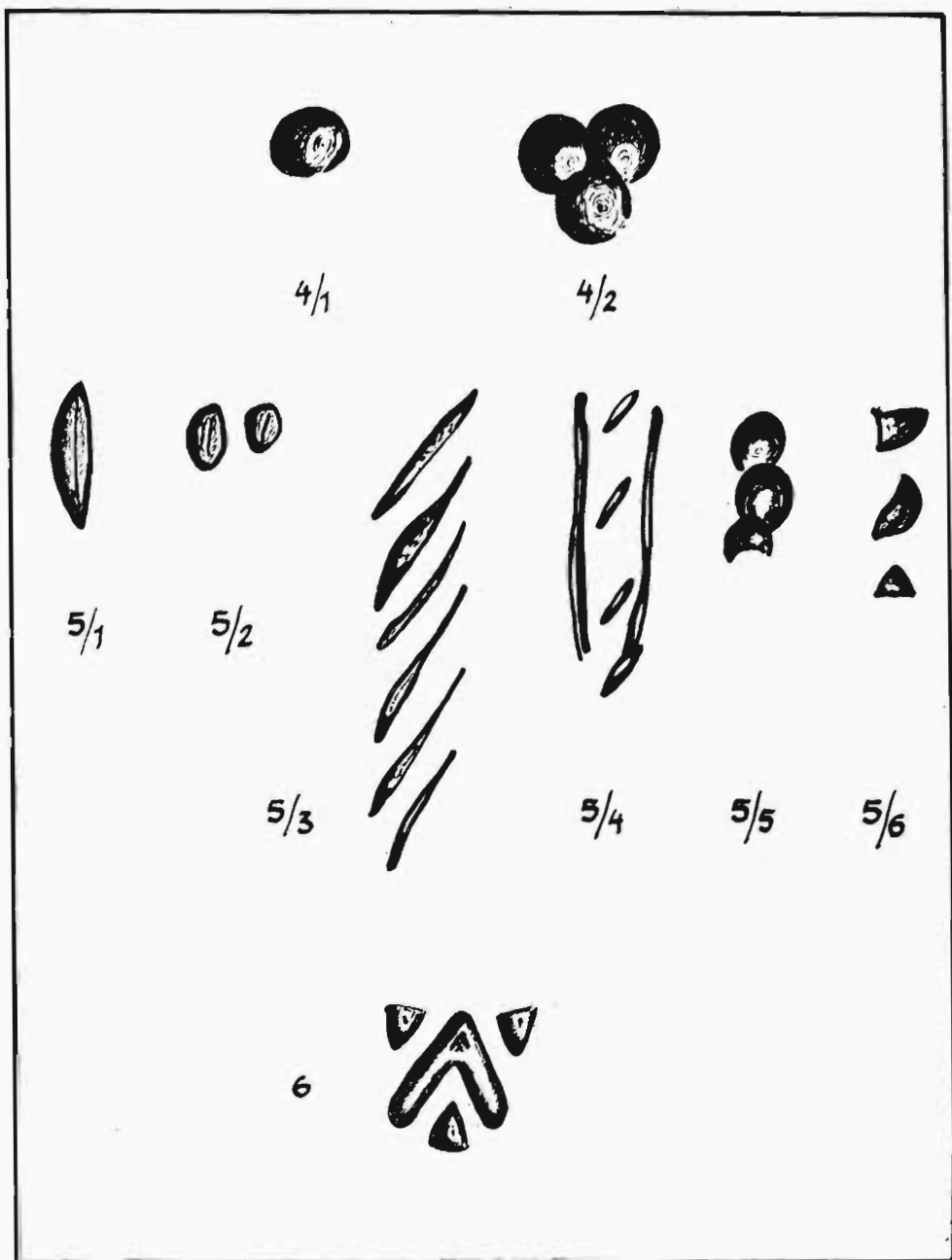
Tab. XVI. Bratislava (?).

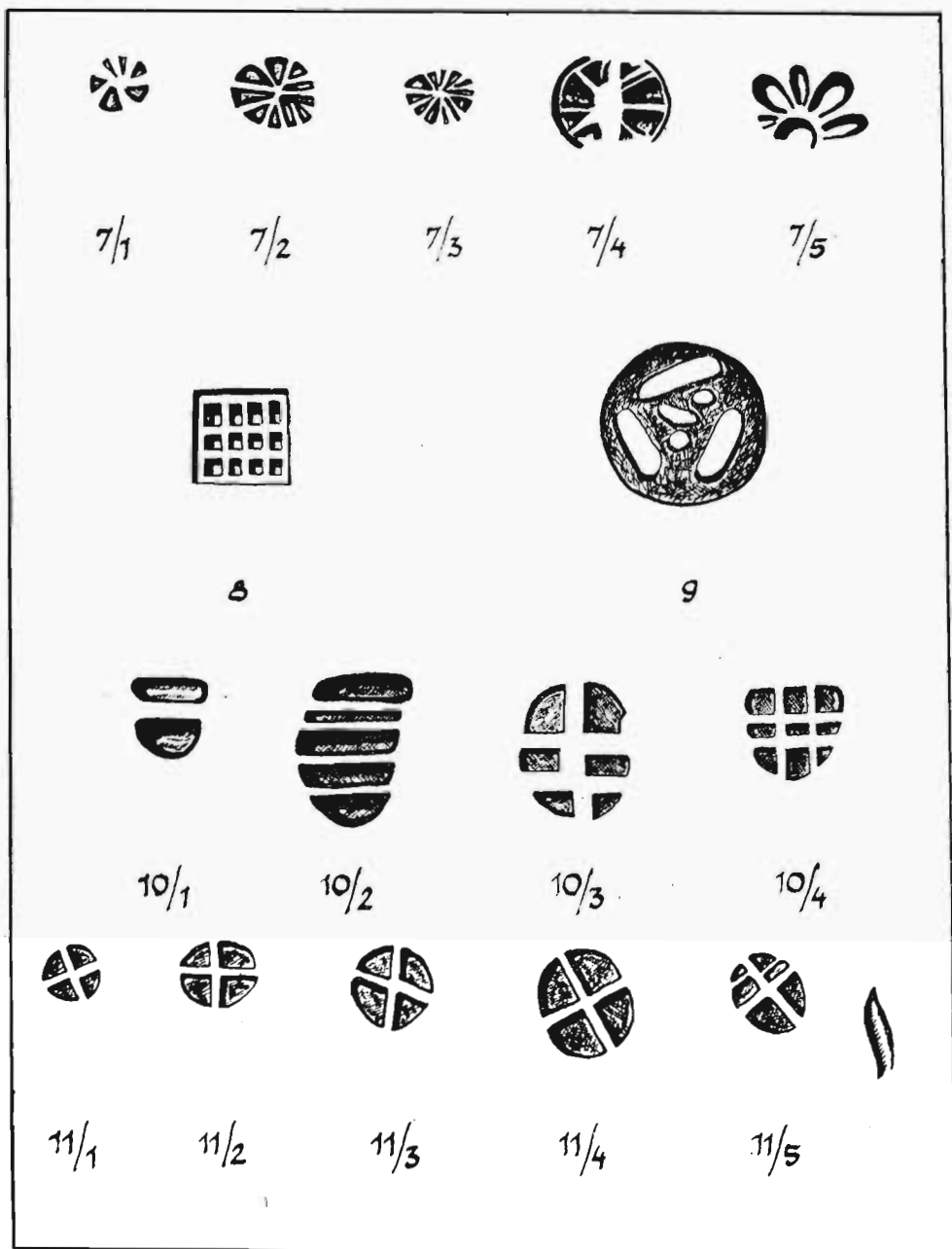
Tab. XVII. Bratislava. 1 — Hecklerova tehelňa; 2—5 — Rooseveltovo nám.; 6 — Rázusovo nábr.

Tab. XVIII. Bratislava. Kolky skupín 1—3. 1/1, 1/5, 2/8 — Prídavkova ul. č. 2; 1/2, 1/3, 2/3, 2/4, 2/6 — Jiráskova ul. č. 5—7; 1/4, 3/3 — Prídavkova ul. č. 6; 2/1, 3/1 — nám. SNP, tržnica; 2/2, 2/5, 2/7, 3/2 — Leningradská ul. č. 2/4; 2/9 — Floriánska ul.

Tab. XIX. Bratislava. Kolky skupín 4–6. 4/1, 5/3 — Gorkého ul.; 4/2 — zber; 5/1 — Hecklerova tehelňa; 5/2, 6 — Rázusovo nábr.; 5/4–5/6 — Prídavkova ul. č. 2.

Tab. XX. Bratislava. Kolky skupín 7—11. 7.1, 7/3—7/5, 9 — Prídavkova ul. č. 2; 7/2, 11/4 — Rooseveltovo nám.; 8 — Gorkého ul.; 10.1, 10.4 — Bratislava; 10/2, 11/1 — Vydrica č. 46; 10/3 — Jiráskova ul. č. 5—7; 11/2 — nám. SNP, tržnica; 11/3 — Floriánska ul.; 11/5 — Červený rak.

12/1

12/2

12/3

13/1

13/2

13/3

13/4

13/5

13/6

13/7

13/8

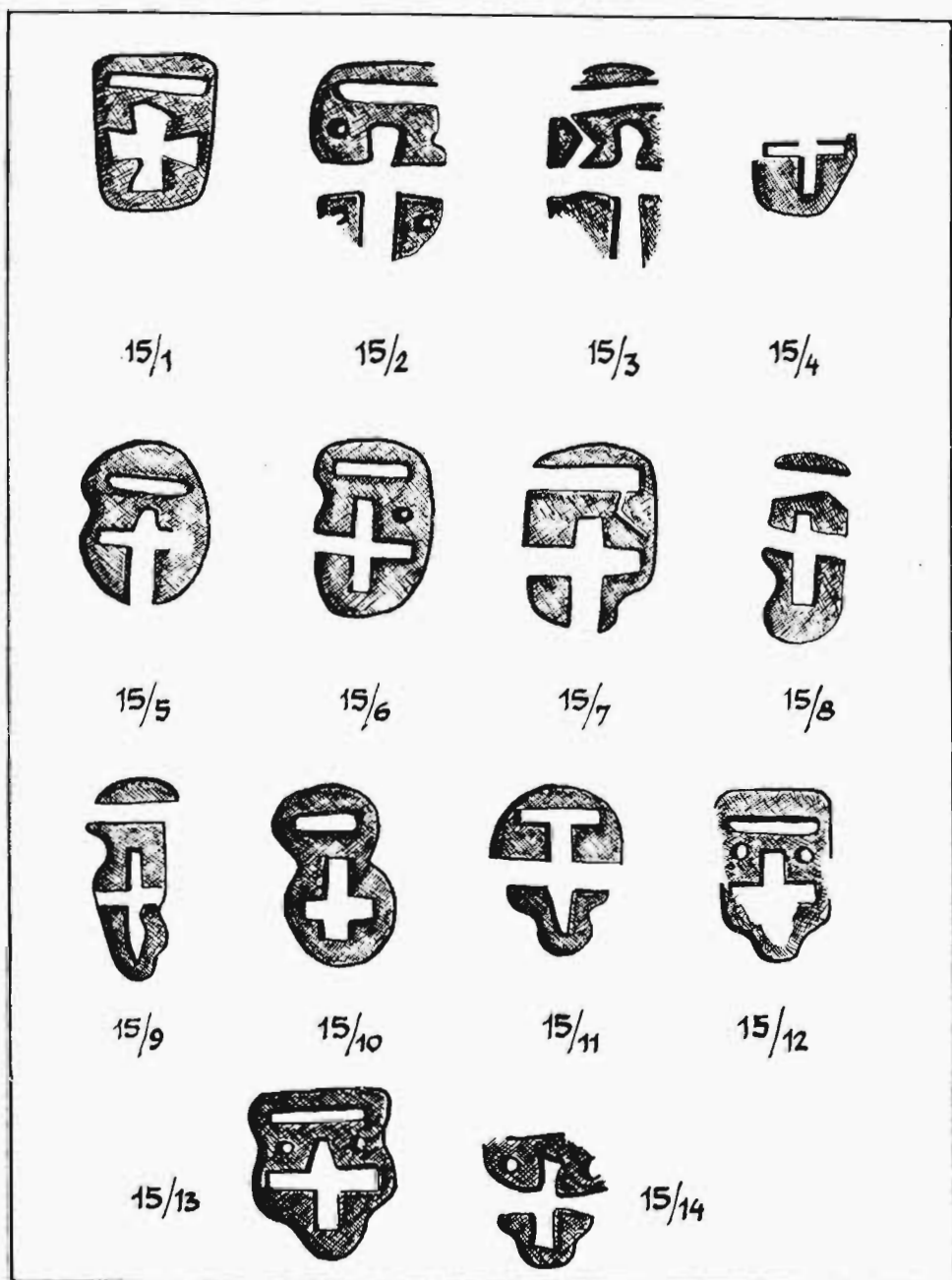

13/9

14

Tab. XXI. Bratislava. Kolky skupín 12—14. 12/1, 13/4, 13/7, 13/8 — Prídavkova ul. č. 2; 12/2 — Vydrica č. 46; 12/3, 13/5, 14 — Floriánska ul.; 13/1 — Žižkova ul., kostol sv. Trojice; 13/2, 13/6 — Rooseveltovo nám.; 13/3 — Červený rak; 13/9 — Štrkovec.

Tab. XXII. Bratislava. Kolky skupiny 15. 15/1, 15/2, 15/6, 15/13, 15/14 — Prídavkova ul. č. 2; 15/3, 15/4, 15/9 — Prídavkova ul. č. 6; 15/5, 15/11 — nám. SNP, tržnica; 15/7, 15/12 — Bratislava (?); 15/8 — Žižkova ul.; 15/10 — Šmeralova ul.

16/1

16/2

16/3

16/4

16/5

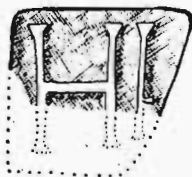
16/6

16/7

17

18

19/1

19/2

Tab. XXIII. Bratislava. Kolky skupín 16—19. 16/1, 16/3 — Gorkého ul.; 16/2 — Jiráskova ul. č. 5—7; 16/4, 16/7 — Prídavkova ul. č. 2; 16/5 — Bratislava (?); 16/6 — Prídavkova ul. č. 6; 17 — Vydrice č. 46; 18, 19/1 — Žižkova ul., kostol sv. Trojice; 19/2 — zber.

20/1

20/2a

20/2b

20/3a

20/3b

20/3c

20/3d

20/3e

20/3f

20/3g

20/4a

20/4b

20/4c

20/4d

20/4e

Tab. XXIV. Bratislava. Kolky skupiny 20. 20/1 — Kamenné nám.; 20/2a, 20/3c, 20/3e, 20/4a, 20/4c, 20/4d, 20/4e — Floriánska ul.; 20/2b — Prídavkova ul. č. 6; 20/3a — Vydrlica č. 46; 20/3b, 20/3f — Rooseveltovo nám; 20/3d — Žižkova ul.; 20/3g — Bratislava (?); 20/4b — Gorkého ul.

20/5a

20/5b

20/5c

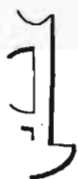
20/6

21

22

23a

23b

23c

Tab. XXV. Bratislava. Kolky skupín 20 (pokrač.), 21 a 23. 20/5a — Žižkova ul., kostol sv. Trojice; 20/5b, 20/5c, 20/6, 22 — Floriánska ul.; 21 — Gorkého ul.; 23a, 23b — Prídavkova ul. č. 2; 23c — Vydrica č. 46.

Mittelalterliche Stempelkeramik aus Bratislava

Adrián Vallašek

Der Autor versucht an Hand der gestempelten Keramik aus Bratislava das Problem solcher Ware aus dem Gebiet dieser Stadt zu lösen. Unter dem Terminus Stempelkeramik versteht er jenen Teil der mittelalterlichen Tonware, die am Rande, auf dem Henkel und Gefäßkörper, eventuell an der Innen- und Außenseite des Bodens einen Stempelabdruck trägt.

Die Gefäßformen mit Stempeln gliedert er in mehrere Gruppen auf; es sind topfförmige Gefäße mit verschiedenartig profiliertem Körper, Krüge, zylindrische Gefäße mit zwei weitlichtigen Henkeln, Vorratsgefäße, und zu einer Sondergruppe faßt er Tiegel zusammen. Diese Tonware ist aus fein- und grobgeschlämmtem Material gefertigt. 13,5 % des Fundgutes weist im Material Graphit auf und 19,5 % der Funde mit metallisch glänzendem Überzug verrät, daß man bestrebt war, die vorige Gattung dadurch nachzuahmen, daß man sie in eine Graphitlösung tauchte. Die häufigste Farbe der Tonware ist ein verschieden getöntes Grau. Sämtliche Stempelkeramik ist scheibengedreht.

Vom Gesichtspunkt der technischen Ausführung teilt der Verfasser die Stempel folgend ein:

a) *Einfache Stempel*; dies sind einfachere und kompliziertere Kerben, Einschnitte an Gefäß- und Henkelrändern wie auch Fingerabdrücke. Er mutmaßt, daß diese Kerben mit Hilfe eines geeigneten und ausschließlich zu diesem Zweck hergestellten Gegenstandes ausgeführt wurden, der wahrscheinlich ein einfacherer Vorgänger der späteren komplizierten Typarien war.

b) *Komplizierte Stempel*, zu denen er alle mit komplizierteren Typarien verfertigten Stempel reiht.

Die Stempel sind in der Arbeit in 22 Hauptgruppen mit mehreren Untergruppen aufgegliedert. Die einzelnen Hauptgruppen stellen abweichende Stempel dar, die Untergruppen entweder identische oder ähnliche, die sich lediglich durch ein sekundäres Merkmal unterscheiden. Bei ihrer Aufgliederung versuchte der Autor, eine gewisse chronologische Aufeinanderfolge einzuhalten. (Taf. XVIII—XXV.)

Der Verfasser schenkt auch Ergebnissen Beachtung, die andere Autoren erreicht haben, namentlich A. W. M o l t h e i n und I. H o l l. Zum Unterschied von I. H o l l nimmt der Autor an, daß nicht der Bestimmungsort, sondern die Gattung und Eigenschaft des Erzeugnisses das Hauptmotiv zur Bezeichnung der Wiener, bzw. österreichischen Keramik waren, einerlei, ob sie für den heimischen Bedarf oder zum Export hergestellt worden war.

Große Aufmerksamkeit wird in der Arbeit schriftlichen Quellen zugewandt,

die sich auf die Töpfer von Bratislava beziehen, ferner auch dem einzigen erhaltenen Warenzollbuch aus dem J. 1457/1458.

Auf Grund der Fundumstände wie auch der allgemeinen stratigraphischen Situation reiht er die einfachen Stempel (Gruppe 1—6, Taf. XVIII und XIX) in das XIII.—XIV. Jh. In manchen Fällen setzt er diese untere Grenze tiefer an, in das XII. Jh. Seiner Ansicht nach schließt die territoriale Verbreitung der Keramik mit einfachen Stempeln die Möglichkeit ihrer Beeinflussung aus einem einzigen Zentrum aus, bzw. die Möglichkeit, in ihr nur Erzeugnisse eines Zentrums oder eines Gebietes zu sehen. Die Existenz mehrerer Meister eines Handwerkszweiges an einem Ort, noch nicht in einzelnen Zünften erfaßt, rief eine Art natürlicher Rivalität hervor. Im Interesse des größtmöglichen Warenabsatzes insbesondere während der größten Nachfrage (Märkte) konnte es auch zur Erzeugung von minderwertiger Ware gekommen sein. Um jedoch das Erscheinen derartiger Ware auf dem Markte zu verhindern, entwickelten sich — wie es z. B. aus Bratislava belegt ist — gewisse, anfänglich ungeschriebene, später jedoch fest kodifizierte Vorschriften und Verordnungen zu dem Zwecke, um den Verkauf solcher Ware im Interesse sowohl der Käufer als auch der übrigen Handwerker zu verhindern. Dies konnte einzig allein so geschehen, daß die gewissen Produktions- und anderen Normen entsprechende Ware im Vorhinein bezeichnet wurde, also mit einem Erkennungszeichen versehen wurde. Der Autor vermutet, daß gerade in diesen Motiven die primäre Funktion wie auch der Ursprung der einfachen Stempel wird gesucht werden können.

Wahrscheinlich entwickelte sich aus dieser primären Funktion der Stempel ein Zeichen der Werkstätte, bzw. des Meisters. Diese allmähliche, nach Ansicht des Autors im Verlauf des XIV.—XV. Jh. sich vollziehende Entwicklung kann noch nicht zufriedenstellend gelöst werden, doch scheint es, daß auch in diesem Falle gerade die Marktvorschriften und verschiedenen Verordnungen eine bedeutende, vielleicht sogar entscheidende Rolle gespielt haben, was hier auch mit schriftlichem Material belegt wird.

Der Autor nimmt an, daß mit dieser allmählichen Entwicklung, mit diesem Bedeutungswandel bei den Stempeln, d. h. mit ihrer sekundären Funktion auch die Entstehung der komplizierten Stempel zusammenhängt (Gruppe 7—22, Taf. XX—XXV), die seiner Meinung nach im XIV. Jh. auftauchen, wann sie noch mit den einfachen Stempeln parallellaufen. Zu ihrer rapiden Entfaltung kommt es erst im XV. Jh. Die jüngsten Stempel weist er in das ausgehende XVI. und beginnende XVII. Jh.

In der dargebotenen Kollektion der Stempelkeramik aus Bratislava erscheint eine besondere Gattung von Stempeln mit dem Monogramm A—A, E—A, F—A, I—A und M—A (Gruppe 20, Taf. XXIV und XXV). In der ganzen Kollektion nehmen diese Stempel 13,53 % ein. Der Großteil der Ware weist im Material Graphit auf, bzw. trägt auf der Oberfläche einen metallisch glänzenden Überzug (55,55 % der Funde). Gestützt auf ihre territoriale Verbreitung nur auf dem

Gebiet von Bratislava, ihre verhältnismäßig große Zahl, die Tiegelfunde mit dem gleichen Stempel wie auf der Keramik und ebenfalls gestützt auf unverarbeiteten Graphitrohstoff wie auch archivalische Eintragungen, die sich sowohl auf Töpfer als auch andere Handwerker beziehen, aber auch auf verschiedene Verordnungen und Marktvorschriften, mutmaßt der Autor, daß diese Stempel mit den Monogrammen örtlichen Ursprungs und Erzeugnisse Bratislavaer Töpfer aus dem XVI. und Anfang des XVII. Jh. sind. Ähnlich hält er die Gruppen 17—19 (Taf. XXIII), 21 und 22 (Taf. XXV) mit Monogrammen für Erzeugnisse heimischer Töpfer dieser Stadt. Seiner Ansicht nach sind sie chronologisch mit den vorgenannten gleichlaufend, eventuell auch jünger.

Die Kenntnis der Erzeugung des graphitierten Materials scheint — wie aus der Arbeit hervorgeht — nicht örtlichen Ursprungs zu sein, sondern es muß gerade in dieser Richtung mit einer Beeinflussung aus den benachbarten österreichischen Werkstätten gerechnet werden.

Trotz der Entfaltung und Prosperität des Töpferhandwerks in Bratislava im XIV.—XVI. Jh. konnten die heimischen Handwerker nicht im ganzen Umfang die Nachfrage decken. Nach dem Warenzollbuch von 1457/1458 wurden in diesem Jahre nach Bratislava Töpfererzeugnisse im Wert von 54,24 Goldforint eingeführt. Die Zusprennung der Stempel mit dem Kreuzmotiv einer oder mehreren bekannten Werkstätten (Wien, Passau) ist nach Ansicht des Autors nicht richtig, da dieses Motiv im Mittelalter das verbreitetste und beliebteste war und deshalb konnten es mehrere, bis jetzt noch nicht identifizierte Werkstätten benützt haben, und haben es sicherlich auch getan. Stempel, die in ihrem Bild den Buchstaben T haben, spricht er den Töpfern von Tulln zu.

Der Autor äußert sich in dem Sinne, daß ein erheblicher Teil der Stempel in der vorgelegten Kollektion örtlichen Ursprungs ist, deren richtige Identifizierung, bzw. Lokalisierung eine Aufgabe weiterer Grabungen und Untersuchungen ist.

Übersetzt von B. Nieburová

NOVÉ PALEOLITICKÉ STANICE V KOŠICKOM OKRESE

LADISLAV BÁNESZ

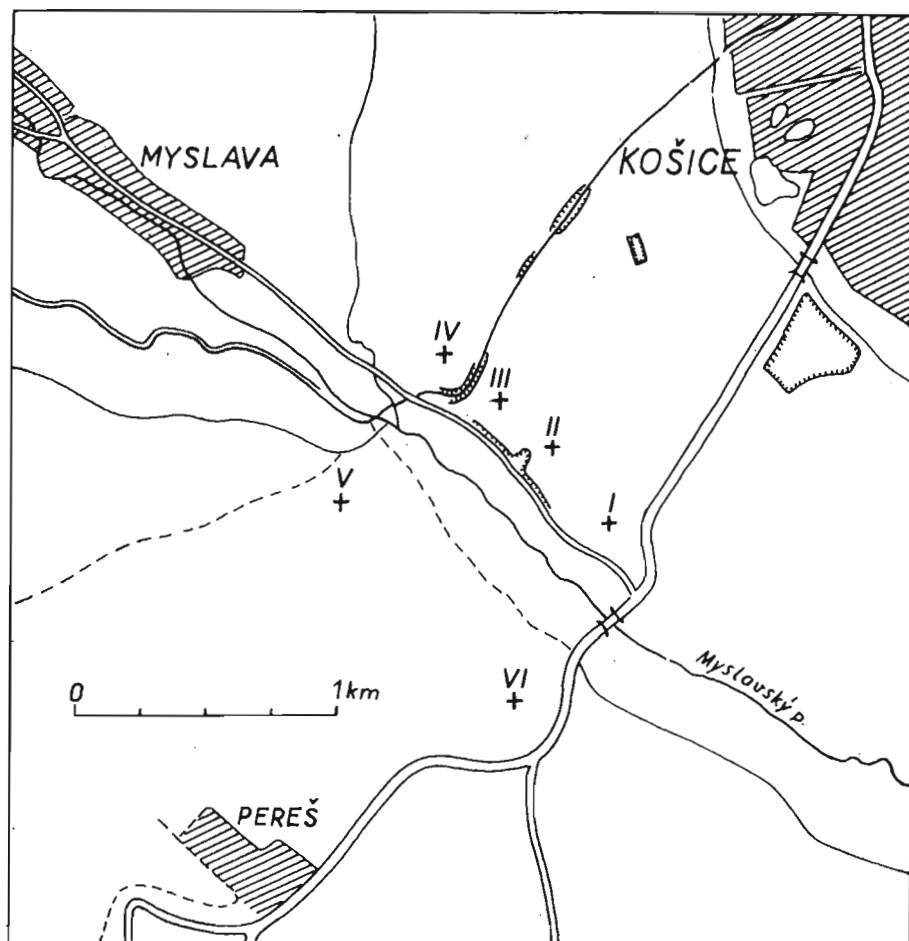
V rokoch 1965—1966 zistili sme so Š. Š p i a k o m v Košickom okrese sedem nových paleolitických staníc. Nimi sa zvýšil počet paleolitických nálezísk v tomto okrese (odkiaľ sme do roku 1965 poznali 11 lokalít, ktoré boli často aj viacnásobne osídlené) na 18. Jednotlivé náleziská sú od seba vzdialené 300—400 m; šesť ich je v katastri obce Myslava a posledné v osade Pereš, patriacej do obce Lorinčfík.

Myslava I sa nachádza na terase nad Myslavským potokom, v trojuholníku medzi autostrádou a hradskou vedúcou do Myslavy, neďaleko viaduktu elektrickej železnice. Z tohto náleziska sme získali plochý úštepok z hnedého rádiolaritu, patinovaný obsidiánový úštep a odštep z bieleho kremeňa.

Myslava II leží na tej istej terase severne od hradskej, v blízkosti malej strže. Zistili sme tu okrem eneolitických nálezov aj mladopaleolitické kamenné nástroje. Z nich možno uviesť úštepové škrabadlo s retušovanou hranou a oblúkovitým čelom z hnedého rádiolaritu (obr. 2: 5), silne patinované obsidiánové ploché čepeľové škrabadlo s retušovanými hranami (obr. 2: 2), zlo-mok hnedého rádiolaritového jadra s vrubom, kremeňový odštep s vrubom a zvyšky kremeňových jadier.

Myslava III je východne od úvozu poľnej cesty vedúcej z hradskej k Štátnym majetkom v Myslave. Eneolitické nálezy, aké sme našli už na predchádzajúcej lokalite, vyskytujú sa aj tu. Podľa črepov a eneolitických štiepaných kamenných artefaktov na celej ploche medzi paleolitickými náleziskami možno súdiť, že ide o rozsiahle eneolitické sídlisko. Paleolitické nálezy pochádzajú z oráčiny. Našlo sa tu podlhovasté nepravidelné jadro z bieleho kremeňa, vrubovité retušovaný kremeňový artefakt (obr. 2: 3) a odštep z kremeňa.

Myslava IV, nachádzajúca sa na terasovitom ostrohu v priestore medzi budovami štátnych majetkov, medzi hradskou a malým potokom východne od obce, poskytla viac paleolitických nálezov. Z povrchového zberu pochádzajú tieto nálezy: krátka čepeľ z hnedého rádiolaritu s vrubovitou miestnou retušou na ľavej hrane a so súvislou retušou v bazálnej polovici na pravej hrane (obr. 2: 1), okruhliakové kremeňové jadro so širokým vrubom a negatívom po úštepe (obr. 2: 4), malé nepravidelné kremeňové jadro, hranatý odštep z kremeňového jadra, čepeľovitý úštep z bieleho kremeňa, odštepok z obsidiánu s mat-

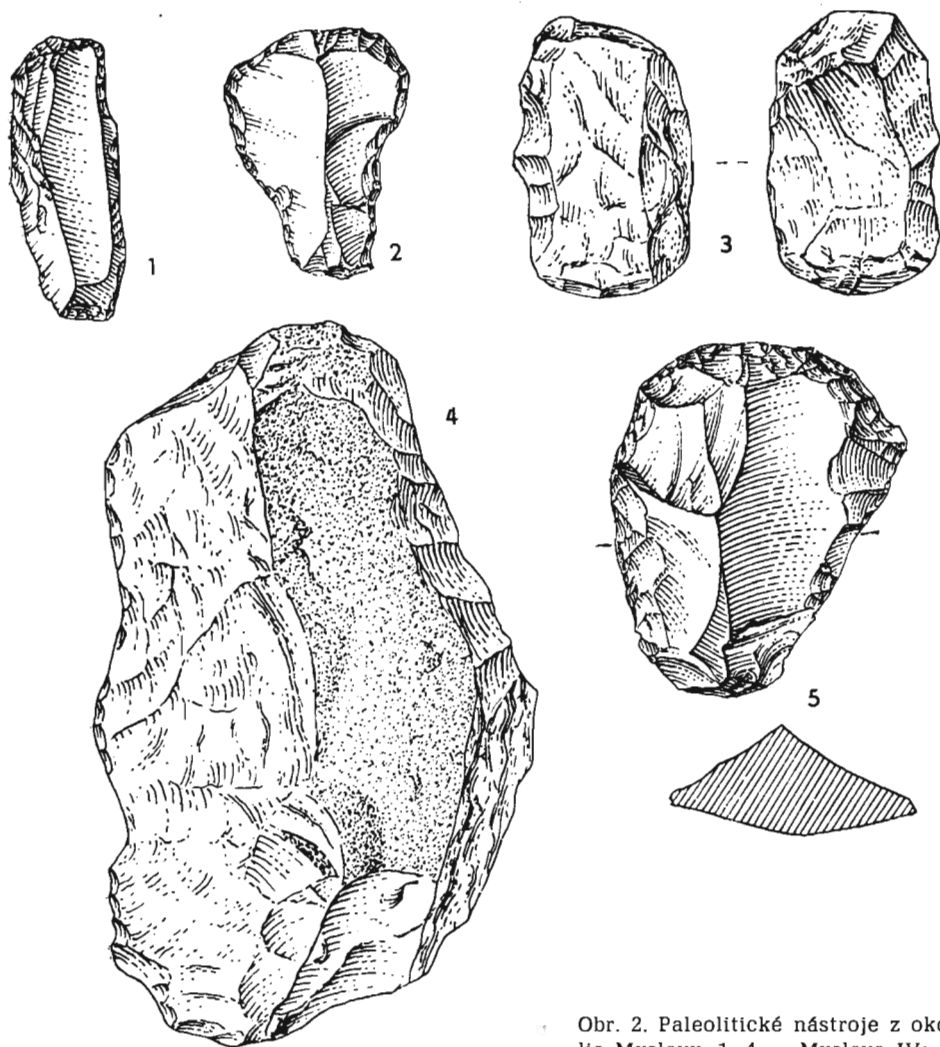

Obr. 1. Mapa paleolitických staníc v okolí Myslavy pri Košiciach.

ným leskom a tlstý, na oboch koncoch hrotitý jadrový odštep z bieleho kremeňa.

Myslava V a VI. Tieto dve paleolitické stanice som objavil roku 1966 nad cigánskou osadou [Myslava V] a 100 m západne od autostrády Košice—Šaca neďaleko mostu cez Myslavský potok [Myslava VI]. V poslednej polohe som zistil aj stopy neolitického osídlenia.

V katastri obce *Lorinčík*, v osade *Pereš*, našiel sa mladopaleolitický artefakt — krátky rohovcový úštep s čiastočnou retušou — asi 80 m východne od viaduktu elektrickej železnice.

Obr. 2. Paleolitické nástroje z okolia Myslavy. 1, 4 — Myslava IV; 2, 5 — Myslava II; 3 — Myslava III.

Uvedené lokality poskytli zatiaľ len málo materiálu k presnému určeniu ich kultúrnej príslušnosti. Použité suroviny — rohovec, rádiolarit, kremeň a obsidián — však svedčia o tom, že ide o podobné nálezy ako v okolí Barce. Hojné vruby a typy škrabadiel naznačujú, že ide veľmi pravdepodobne o aurignacké nálezy. Žiaľ, doposiaľ ani jedno z týchto novozistených nálezísk neposkytlo údaje o ich geologickom veku.

Neue paläolithische Freilandstationen im Bezirk Košice

Ladislav Bánesz

In den Jahren 1965 und 1966 wurden im Bezirk Košice (Ostslowakei) sieben neue paläolithische Rastplätze entdeckt (Myslava I—VI und Lorinčík-Pereš). Die hier einstweilen nur sparsam angetroffenen Fundstücke ermöglichen kaum die genaue Bestimmung der Kulturzugehörigkeit, doch nach dem gebrauchten Rohstoff zu schließen (Hornstein, Radiolarit, Quarz und Obsidian), dürfte es sich hier um ein ähnliches Fundgut handeln wie in der Gegend von Barca. Das häufige Vorkommen von Stücken mit Kerben wie auch die Kratzertypen deuten an, daß hier höchstwahrscheinlich aurignacienzeitliche Funde ans Licht kamen. Leider entbot bisher keine einzige von diesen neuentdeckten Fundstellen Angaben hinsichtlich ihres geologischen Alters.

Übersetzt von Z. Lányiová

NOVÉ PALEOLITICKÉ NÁLEZY A HROBY PILINSKEJ KULTÚRY V BARCI II

LADISLAV BÁNESZ

Prvé výskumy v Barci II sa uskutočnili už počas Východoslovenskej archeologickej expedície v rokoch 1951—1954. Ešte prv tam prekopal malé sondy major J. Teplý, ktorý vybral niekoľko pilinských hrobov. Výsledky týchto výskumov boli už spracované i publikované (Prošek F., *Paleolitická stanice Barca II*, AR VIII, 1956, 3—11; Jílková E., *Piliňské pohřebiště Barca II a jeho časové a kulturní horizonty*, SIA IX, 1961, 69—102). Odkryli sa tam aurignacké objekty a hroby pilinskej kultúry.

Roku 1962 uskutočnil sa na lokalite dvojtzýždňový výskum, pri ktorom sa však odkryl iba jeden hrob. Pretože nebola istota, či na nálezisku nie sú ďalšie paleolitické objekty, vykonal tu Archeologický ústav SAV roku 1965 ďalší výskum; ním sa potvrdilo, že (napriek sporadickým povrchovým nálezom aurignackých nástrojov) na lokalite už nemožno očakávať ďalšie sídliskové objekty. Zároveň však terénny prieskum potvrdil, že systém paleolitického osídlenia pri Barci skladá sa z viacerých, veľmi blízko pri sebe ležiacich staníc. Roku 1962 sme vytýčili sondy na miestach, kde sa dali podľa povrchových paleolitických nálezov očakávať sídliskové objekty, najmä jamy. Preskúmalo sa dovedna se-

dem sond, ktoré obsahovali sporadické paleolitické artefakty. Ležali však väčšinou v ornici a len zriedkavejšie sa nachádzali v žltej sprašovej hline tesne pod orniciou. Treba podotknúť, že na štrkovom podloží tu bolo len málo spraší, resp. spraše sa na terase pri Barci len slabo zachovali. Štrkové podložie bolo priemerne iba 40—50 cm hlboko pod dnešným povrchom. V niektorých sondách sa prišlo nad štrkom na plytké (20 cm hlboké) priehlbene s piesčitou alebo hlinitopiesočnatou výplňou. V jednej sonde sa narazilo na malú priehľbeň s hlinitosprašovou výplňou a paleolitickými nálezmi; nešlo však o umele vyhlbenú jamu, čo neskôr potvrdil aj výskum roku 1965. Roku 1962 sme odkryli aj hrob pilinskej kultúry (hrob 1/62, nádoba z neho je na obr. 2: 4).

Roku 1965 sa vytýčili tri sondy, zvolené tak, aby sa dôkladne preskúmala plocha medzi priestorom výskumu v rokoch 1953—1954 a intravilánom obce Barca. Paleolitické nálezy sa v sondách našli len sporadicky, podobne ako roku 1962.

Paleolitické nálezy získané roku 1962 a 1965 predstavujú staroaurignackú kolekciu a nelíšia sa od nálezov odkrytých v obydliach. Boli vyrobené hlavne z rohovca, kremeňa a rádiolaritu.

Opis paleolitických nálezov

Výskum roku 1962

Zber:

1. Čepeľovitý úštep z rádiolaritu s úžitkovou retušou na vrubovitej terminálnej časti.
2. Čepeľ z rohovca s retušovanou ľavou hranou a koncom (neolit).
3. Zlomok terminálnej časti hnedej rádiolaritovej čepele s tetušovou hranou.
4. Krátky rádiolaritový čepeľovitý úštep so zubkovitou retušou.
5. Hrotitý odsídlanový čepeľovitý odštep s čiastočnou retušou.
6. Malý doskovitý rádiolaritový úštep s retušovanou hranou.
7. Zlomok terminálnej časti čepeľovitého ústupu z hnedého rádiolaritu.

Sonda 7:

8. Bazálna časť veľkej hnedej rádiolaritovej čepele s úžitkovou retušou zo spodnej i hornej strany.
9. Úlomok rohovcovej suroviny.
10. Ploché jadro z hnedého rádiolaritu.
11. Veľký pravidelný päťhranný doskovitý úštep z bieleho kremeňa.
12. Masívny päťboký hrotitý úštep z bieleho kremeňa.
13. Otlčené surové jadro z bieleho kremeňa.
14. Obojstranne opracovaný diskovitý nástroj z bieleho kremeňa s nábehom na vrtákovitý hrôtik.
15. Nepravidelné rohovcové jadro.
16. Pravidelný trojuholníkovitý hrotitý úštep z rohovca s hrubo opracovanou úderovou plochou, úderový uhol tupý.
17. Hrotitý úštep z bieleho kremeňa.
18. Úlomok bledohnedej neurčenej suroviny.
19. Krátky hrotitý, jadrovitý, obojstranne otlčený úštep z bieleho kremeňa.
20. Hrotitý nepravidelný rohovcový úštep.
21. Stredná časť širokej neopracovanej rohovcovej čepele.
22. Plochý, mierne opracovaný hrotitý úštep z bieleho kremeňa.
23. Hrubo opracovaný úštep z bieleho kremeňa
24. Hrotitý päťboký úštep z rohovca.

25. Úlomok neurčenej suroviny.
26. Hrubo opracovaný úštep z bieleho kremeňa.
27. Hrotitý odštep s tlstou bázou z bieleho kremeňa.
28. Úlomok neurčenej suroviny.

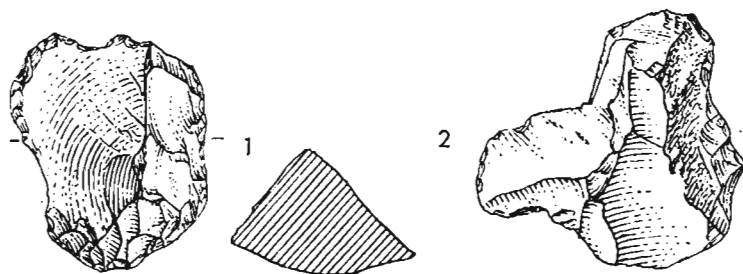
Sonda 2:

29. Amorfný úštep s vrubom, slabo patinovaný rohovec.
30. Zlomok čepeľovitého úštepu s retušou.
31. Malý retušovaný doskovitý úštep z bieleho kremeňa.
32. Trojboký čepeľovitý úštep z bieleho kremeňa.
33. Hrotitý úštep z bieleho kremeňa.
34. Vrchlíkový rohovec úštep.
35. Úlomok bieleho kremeňa.
- 36—41. Rohovcové odštepky.
42. Malý okrúhly rohovec úštep s patinou, prerobený na okrúhle škrabadlo.
43. Malé dláto z rádiolaritu.
44. Zlomok hrotitého čepeľovitého úštepu z rohovca.
- 45—74. Drobné rohovcové odštepky.

V ý s k u m r o k u 1965 (prírastk. čís. AÚ SAV 103/65).

Sonda 1:

1. Otlčený okruhliak z bieleho kremeňa; pôvodne použitý ako otlkač.
 2. Otlčený okruhliak z bieleho kremeňa.
 3. Čepeľovitý, mrazom poškodený odštep z bielo patinovaného rohovca s úžitkovou retušou na pravej strane.
 4. Zlomok zúbkovaného čepeľovitého úštepu.
 5. Kremeňový úštep s retušovanou hranou.
 6. Trojuholníkovitý úštep z bieleho kremeňa s vrubovito retušovaným hrubým hrotom.
 7. Zvyšok hranatého jadra z bieleho kremeňa.
 8. Poškodené polovysoké vyčnievajúce škrabadlo z bieložlto patinovaného rohovca (obr. 1: 2).
 9. Jadrovitý nástroj z bieleho kremeňa s tupým hrotitým vrcholom, na pravej hrane nepatrne vyčnievajúci vrták, na bazálnej časti je hoblíkovo opracovaný.
 10. Plochý jadrovitý diskovitý úštep z bieleho kremeňa.
 11. Odštep z hrany kremeňového okruhliaka s intenzívnou úžitkovou retušou na ľavej strane.
 12. Čepeľovitý odštep z bieleho kremeňa.
 13. Malý ihlancovitý odštep s opracovaným čelom.
 14. Ploché jadro z hnedého rádiolaritu s negatívmi krátkych širokých úštepov.
 15. Zlomok čepele z hnedého rádiolaritu.
 16. Valcovitý pieskovcový okruhliak.
 17. Široký pravidelný hrotitý úštep z neurčenej suroviny.
- Sonda II:*
18. Mrazom poškodená, bielo patinovaná rohovec hľuza.
 - 19—24. Drobné odštepky z bielo patinovaných rohovcov.
 25. Zlomok čepeľového škrabadla z bielo patinovaného rohovca.
 26. Jadrový hoblík z bieleho kremeňa.
 27. Ploché jadro z bieleho kremeňa.
 28. Plochý odštep zo zelenošedého rádiolaritu.
 29. Vysoké kýľové škrabadlo z hnedého rádiolaritu (obr. 1: 1).
 30. Zlomok čepeľovitého úštepu z bielo patinovaného rohovca.
 31. Odštep strednej veľkosti z bielo patinovaného rohovca.
 32. Bielo patinovaný rohovec úštep.
 33. Rohovec patinovaný odštep.
 34. Bielo patinovaný rohovec úštep strednej veľkosti.
 35. Bazálna časť čepele z bielo patinovaného rohovca.
 36. Bielo patinovaný rohovec úštep.
 - 37, 38. Odštepky z bielo patinovaného rohovca.

Obr. 1. Barca II. Aurignacké nálezy.

39. Odštep z hnedého rádiolaritu.
40. Rohovcový odštep.
- 41—45. Bielo patinované rohovcové odštepy.
- 46—51. Rohovcové patinované odštepy.
52. Plochý jadrový úštep z bieleho kremeňa s opracovanou pravou hranou.
53. Okrúhly úštep z bieleho kremeňa s hrotitým vrcholcom a retušovanou ľavou hranou.
54. Zúbkovite retušovaný trojuholníkovitý úštep z bieleho kremeňa.
55. Hrotitý jadrový odštep z bieleho kremeňa.
56. Hrubý jadrový odštep z bieleho kremeňa.
57. Doskovitý odštep z bieleho kremeňa.
58. Roztľčený okruhliak z bieleho kremeňa.
59. Kremeňový okruhliakový úštep s retušovaným čelom.
60. Čiastočne retušovaný odštep z bieleho kremeňa.
61. Zvyšok otlčeného kremeňového jadra.
62. Čiastočne retušovaný čepeľovitý úštep z bieleho kremeňa.
63. Oválny malý úštep z bieleho kremeňa s oblúkovitou retušovanou hranou.
64. Vysoký okrúhly úštep z bieleho kremeňa.

Povrchový zber:

65. Zlomok hlavice čepeľového škrabadla z patinovaného rohovca.
66. Oválny úštep z bielo patinovaného rohovca.
67. Zlomok čepele s jednostrannou retušou.
68. Okruhliaková rohovcová surovina.
69. Rohovcový úštep.
70. Amorfný úštep so spodnou retušou.
71. Odštep z rohovca.
- 72.—74. Bielo patinované rohovcové odštepy.
75. Hrubo opracovaný jadrovitý nástroj z hnedého rádiolaritu.
76. Kremeňové jadro so stopami negatívov širokých úštepov.
77. Guľaté jadro z bieleho kremeňa.
78. Zvyšok kremeňového jadra.
79. Malé guľaté jadro z bieleho kremeňa.
80. Odštep z bieleho vápenca.
81. Rozpoltené jadro z kremeňového okruhliaka.
82. Vrchlíkový úštep zo zelenkavého rádiolaritu.
83. Úštep s vrubom z bielo patinovaného rohovca.
84. Plochý odštep z bielo patinovaného rohovca s klinovitou základňou.
85. Rohovcový odštepok s dvoma vrubmi.
86. Strmo retušovaný úštep z bielo patinovaného rohovca.
87. Vrtáčik vyretušovaný na boku tlstého rádiolaritového odštepku.

88. Masívny hrotitý odštep z bieleho kremeňa s tlstou bázou.
89. Štvorboký retušovaný odštep z bieleho kremeňa.
90. Viacploché malé jadro z bieleho kremeňa.
- 91, 92. Drobné odštepky z bieleho kremeňa.
- 93—95. Guľaté jadrá z bieleho kremeňa.
96. Miestne retušovaný odštep z kremeňového okruhliaka.
97. Vysoké jadrové škrabadlo z bieleho kremeňa.

Hroby pilinskej kultúry

Pri výskume roku 1965 zistilo sa päť bohato vybavených hrobov pilinskej kultúry. Našli sa v sondách I, II a III medzi plochou výskumu F. Prošek a E. Jílkovej a posledným domom v Barci. Nálezy z hrobov prevzal na spracovanie a podrobný rozbor V. Furmánek.

Hrob 1/65

V strednej časti sondy I bol asi 45 cm hlboko pod ornitou jamový žiarový hrob. Jama sa len ťažko odlišovala od okolitých hlinitých štrkov, viac-menej len popol a nedohorené kostičky ukazovali rozmery jamy, ktorá dosiahla štrkové podložie v hĺbke 64 cm. Nad jamou ležal bronzový náramok (obr. 3: 1). Južne od popolovej jamy boli na malej ploche voľne rozložené drobné kostičky; 40 cm severnejšie sa našiel šedočierny pieskovcový doskovitý kameň, zrejme vo funkcii stély, ktorý bol orbou premiestnený.

Hrob 2/65

V sonde II sme odkryli druhý pilinský hrob, pozostávajúci z deviatich nádob. Zistil sa tesne pod ornitou. Vrch urien bol odoraný, no ich obsah sa dobre zachoval. Hrobová jama sa nedala rozoznať od okolia. V hrobe sa našli tieto predmety:

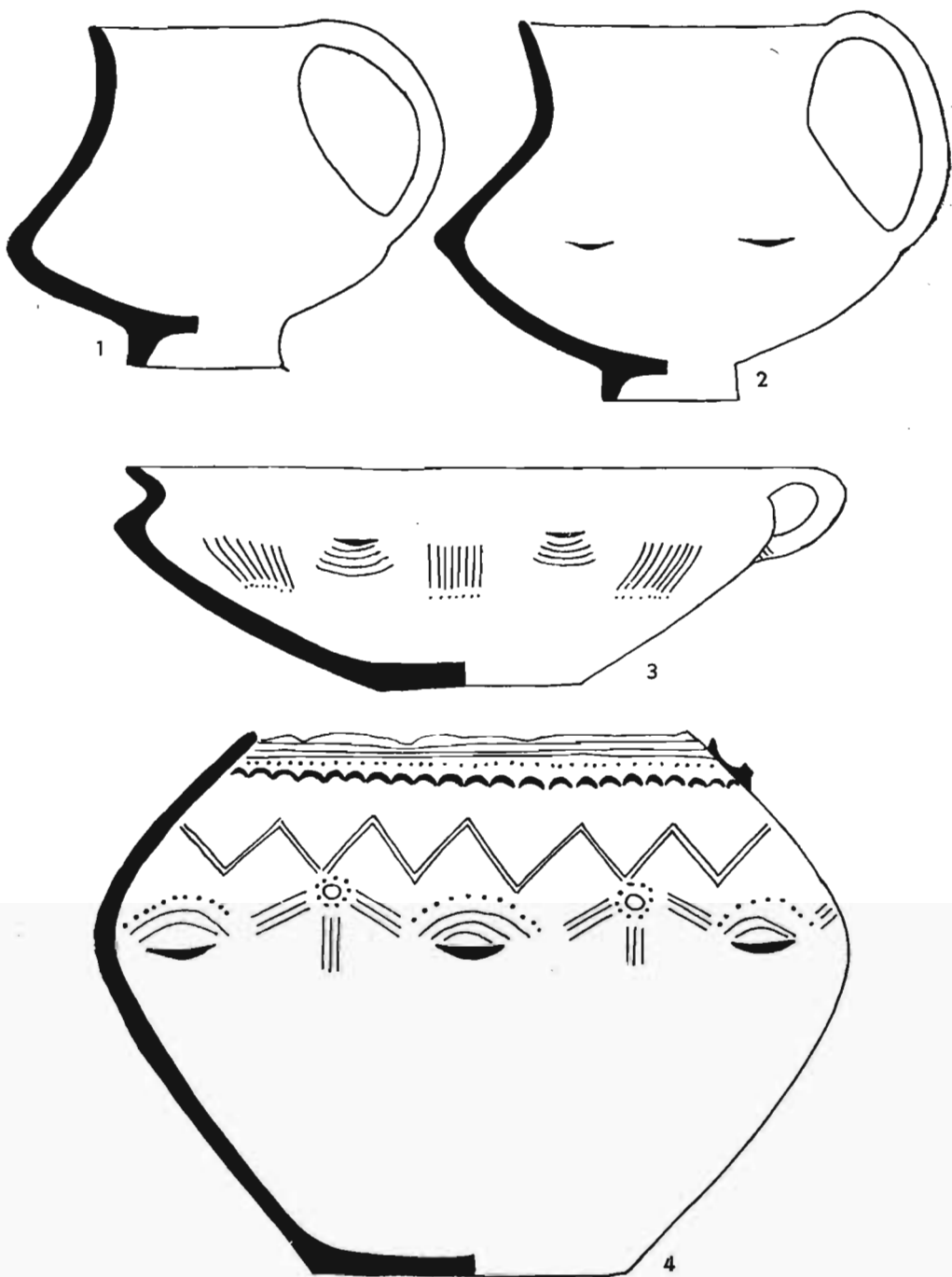
1. Spodok nádoby s popolom a nespálenými ľudskými kostičkami; obsahovala aj tenké oblé krúžky z bronz; v strednej časti nádoby ležala polovica džbána (nádobu č. 3).
2. Spodok hnedej nádoby s hlinitou výplňou.
3. Jednoduchý džbánok s prstencovitým dnom (obr. 3: 4).
4. Hnedočervený džbánok (obr. 2: 2).
5. Malý džbánok s uškom (obr. 2: 1).
6. Spodná časť nádoby.
7. Spodok šedej nádoby s nedohorenými kostičkami, popolom a zlomkami bronzových špirál.
8. Zlomky krčiažka.
9. Dno misovitej nádoby.

Pod nádobou č. 1 zistila sa ešte malá, 15 cm hlboká a 20 cm široká jamka, ktorá obsahovala popol.

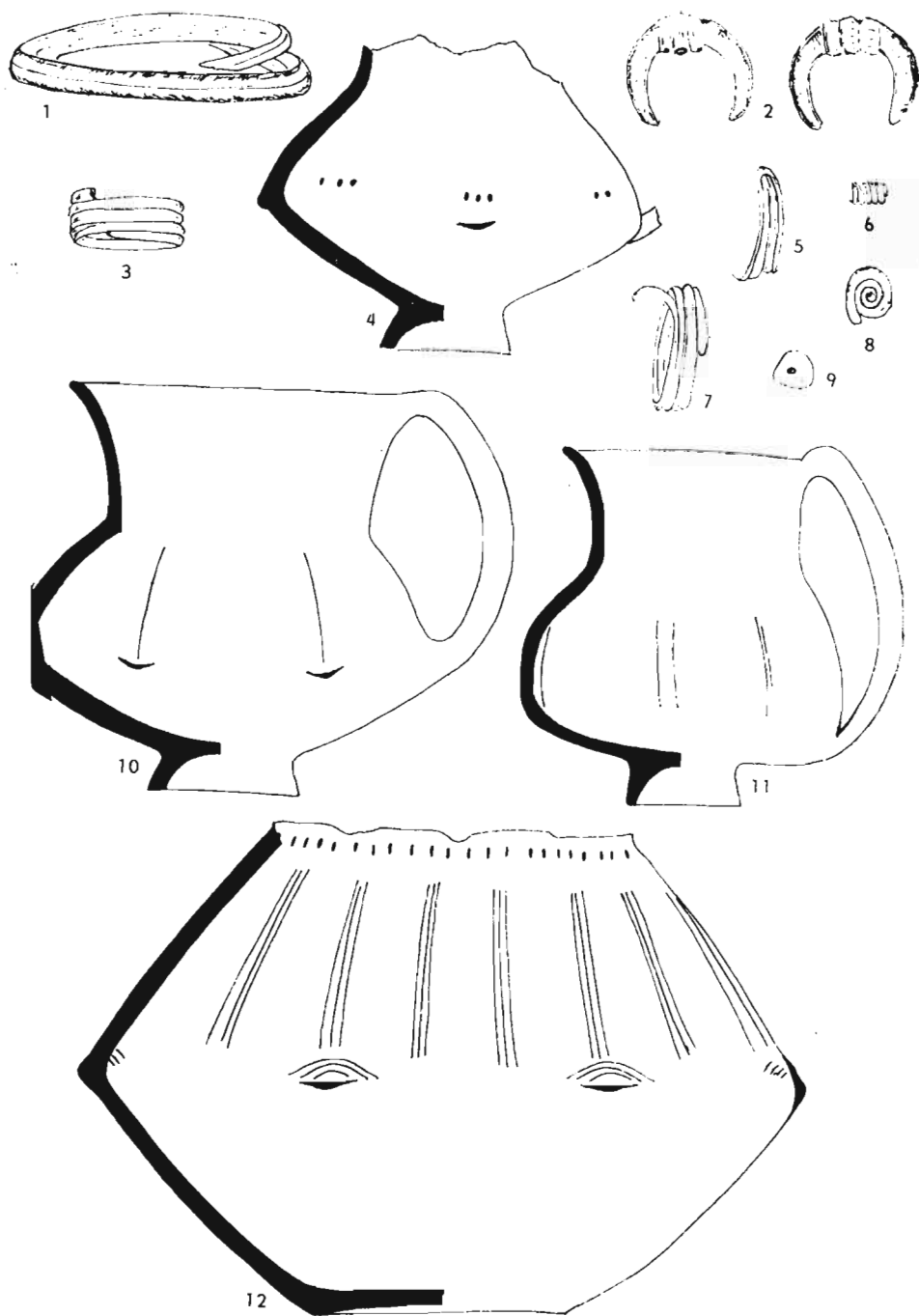
Hrob 3/65

Hrobová jama črtala sa v podobe oválu v hĺbke 24 cm a siahala do hĺbky 50 cm. V hrobe boli tieto predmety:

1. Jednoduchá zdobená misa s poškodeným dnom (nad ňou z južnej strany bola stéla), ktorá obsahovala nedohorené kostičky; kostičky boli aj západne od misy a v južnej časti hrovej jamy. Misa obsahovala predmety vyznačené pod číslami 2 a 3. (Obr. 2: 3).
 2. Bronzový mesiačkovitý chránič ihlice (obr. 3: 2).
 3. Džbánok s prstencovitým dnom (obr. 3: 10).
- Južne od misy v hrovej jame medzi nedohorenými kostičkami sa našli:
4. Bronzový chránič ihlice.
 5. Prsteň zvlnitý z bronzového dráta, poškodený ohňom.

Obr. 2. Barca II. Nálezy z pilinských hrobův. 1, 2 — hrob 2/65; 3 — hrob 3/65; 4 — hrob 1/62.

Obr. 3. Barca II. Nálezy z pilinských hrobův. 1 — hrob 1/65; 2, 10 — hrob 3/65; 3, 5–9, 11 — hrob 5/65; 4 — hrob 2/65.

Hrob 4/65

Tento hrob bol tesne (12 cm hlboko) pod ornitou. Obrýsy hrovej jamy sa nedali zistiť. Hrob obsahoval iba zdobenú nádobu s poškodeným ústím; boli v nej nedohorené ľudské kostičky (obr. 3: 12).

Hrob 5/65

Zistil sa v hĺbke 14 cm. Hrobová jama sa nedala rozlíšiť.

Hrob obsahoval:

1. Dno nádoby hnedej farby.
2. Spodnú časť nádoby, ktorá obsahovala predmety pod čísl. 3—5.
3. Zlomky bronzových špirál (obr. 3: 8).
4. Tenké stočené hranené bronzové drôty (6 kusov).
5. Črepy z džbánka (obr. 3: 11).
6. Spodná časť nádoby, ktorá sa našla juhovýchodne od nádoby č. 2 a obsahovala okrem kostičiek predmet pod čísl. 7 a 8.
- 7, 8. Dva bronzové prstene so špirálkami na koncoch (obr. 3: 3, 5, 7).
9. Ďalšia nádoba sa našla západne od nádoby pod čísl. 6 a okrem nedohorených kostičiek obsahovala predmety pod čísl. 10 a 11.
10. Zlomky bronzových špirál (obr. 3: 6).
11. Perlička z jantáru (obr. 3: 9).

V priestore medzi nádobami pod čísl. 2, 6 a 9 boli roztrúsené nedohorené kostičky a zlomky bronzových drôtených špirál.

Okrem týchto hrobov sme získali od dedinských chlapcov črepy z veľkej nádoby pilinskej kultúry, ktoré vyhrabali pred rokom v záhrade jedného z posledných domov v Barci. Presné miesto nálezu týchto črepov nevedeli ukázať.

Neue paläolithische Funde und Pilinyer Gräber von Barca II

Ladislav Bánesz

Der Verfasser berichtet in diesem Beitrag von der Forschungsgrabung in den Jahren 1962 und 1965 auf der bereits bekannten Fundstelle. Die Grabungen haben bestätigt, daß auf diesem Fundplatz keine weiteren paläolithischen Siedlungsobjekte zu erwarten sind. Aus den Geländebegehungen ging aber gleichzeitig hervor, daß die paläolithische Besiedlung bei Barca zyklusweise, regelmäßig wiederkehrend sich verwirklichte. Bei diesen Grabungen gewonnener paläolithischer Fundstoff ist der älteren Phase des Aurignaciens zuzuweisen.

Während dieser Forschungsgrabungen wurden auch Gräber der Piliny-Kultur aufgefunden, von denen manche sehr reichlich ausgestattet waren.

Übersetzt von Z. Lányiová

NEOLITICKÉ HROBY Z PASTÚCHOV A SVĀTUŠE NA JUŽNOM SLOVENSKU

Magda Pichlerová

Poznatky a doklady o pravekom osídlení Veľkého žitného ostrova sú dosiaľ veľmi kusé. Preto považujeme za významnú novozistenú lokalitu v Pastúchoch, resp. nálezy z nej, ako aj analogické, doteraz nepublikované staršie nálezy zo Svätušie.

Pastúchy (prv Pataš), okr. Dunajská Streda

Na jar roku 1965 hľbil F. Schmulhaus vo svojom dome (č. 26) pivnicu. Výkop robil v poslednej miestnosti prízemného domku, v komore, kde na ploche 5x5 m narazil v západnom rohu na kostru a keramiku. Dve nádoby odovzdal do novozaloženého múzea v Dunajskej Strede. Pri zisťovaní bližších nálezových okolností kostra už nebola na pôvodnom mieste. Podľa údajov majiteľa domu ležala v hĺbke okolo 1,2 m v skrčenej polohe a hlavou bola orientovaná na severozápad. Dve nádoby boli položené na lebke hore dnom. Či pri kostre boli i ďalšie milodary, ako i spôsob skrčenia kostry a rozmery hrovej jamy sa už nedali zistiť. Tento hrobový celok publikujem so súhlasom riaditeľa múzea v Dunajskej Strede — V. Marczeľa.

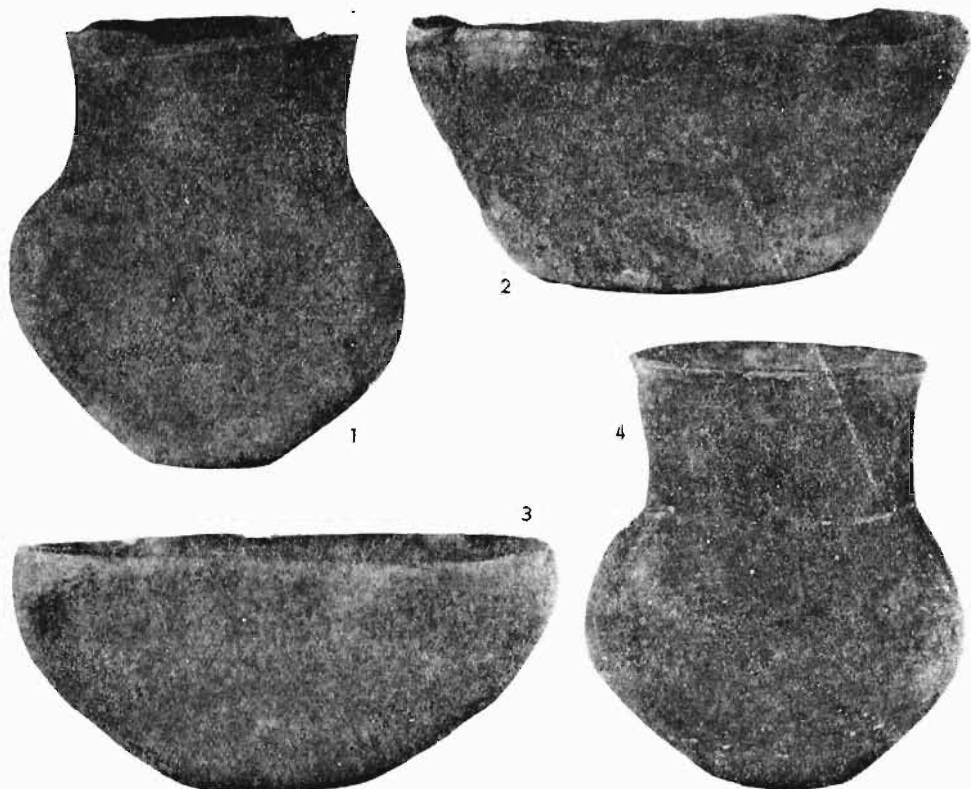
Opis keramiky:

1. Tenkostenná vázovitá nádobka s vyšším, odsadeným a pri okraji mierne roztvoreným hrdlom, takmer guľovitým telom a kónickým spodkom; povrch je silne vyplavený, pravdepodobne dlhším pôsobením spodnej vody; farba sivá, ale zachovali sa stopy po tmavošedom povrchu a po jeho pôvodnom hladení a leštení; výška 11 cm, priemer ústia 7 cm, priemer dna 4 cm (obr. 1: 1).

2. Masívna kónická miska s nepravidelne formovaným okrajom, zhotovená z materiálu silne premiešaného s pieskovými zrnkami, na lome čiernej farby; povrch z oboch strán tvorí jemný svetlohnedý povlak, vonkajšia strana je hladená; výška 7 cm, priemer ústia 15,5 cm, priemer dna 9,5 cm (obr. 1: 2).

Svätúša (prv Senča), obec Podhájska, okr. Nové Zámky

Blízke analógie ku keramike z Pastúchov nachádzame v hrobovom celku zo Svätušie. Jeho obsah tvorí vázovitá nádobka, miska a okrasy (2 náramky a 14 korálikov z náhrdelníka), zhotovené z prírodného materiálu — zo škrupiny morského slimáka (*Spondylus*). Do zbierok Slovenského národného múzea v Bratislave sa tieto pamiatky dostali ešte roku 1935, v čase ich zistenia. Doteraz však neboli ako celok publikované a nie sú známe ani bližšie nálezové okolnosti, ako napr. presná poloha náleziska a rozmery hrovej jamy. Nálezca J. Krajmer, ktorý roku 1935 predmety múzeu odovzdal, uviedol iba, že milodary pochádzajú z hrobu, v ktorom kostra ležala v natiahnutej polohe na chrbte. Korálky pochádzajú z náhrdelníka, lebo sa našli v mieste hrdla. Obidva náramky boli spolu na ľavej ruke kostry. Miesto, kde bola uložená keramika, neudal.¹

Obr. 1. Keramika. 1, 2 — Fastúchy; 3, 4 — Svätušá.

Opis milodarov:

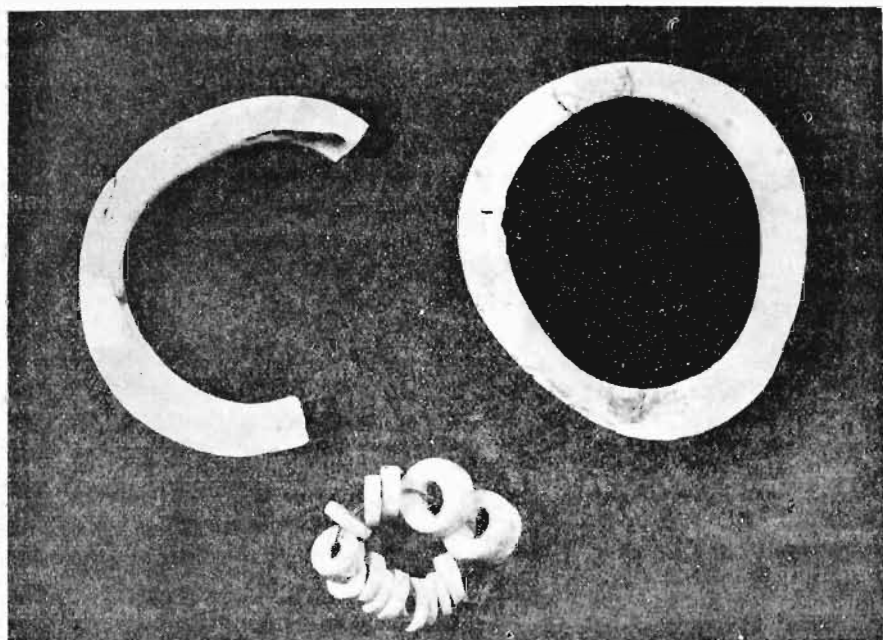
1. Malá tenkostenná vázovitá nádoba s odsadeným, mierne roztvoreným hrdlom a približne guľovitým spodkom, tmavošedá, so stopami striebristej sfúdy v materiáli, na povrchu hladená; výška 8 cm, priemer ústia 5,5 cm, priemer dna 2,5 cm; SNM, inv. č. 8472 (obr. 1: 4).

2. Kónická miska s mierne dovnútra vtiiahnutým okrajom, zdobená štyrmi malými kruhovými výčnelkami, nalepenými približne v strede vonkajšej steny (sú od seba rovnako vzdialené); miska je svetlohnedá, na povrchu hladená; výška 6,5 cm, priemer ústia 14 cm, priemer dna 6 cm; SNM, inv. č. 8471 (obr. 1: 3).

3. Kruhový náramok zo spondylu; na rovnej základni má stopy červeného sfarbenia, je pomerne silnostenný; priemer 6,9×6,5 cm, hrúbka 1,6 cm; SNM, inv. č. 8473 (obr. 2 vpravo).

4. Náramok podobný predošlému; zachovala sa z neho iba polovica; priemer 6 cm; SNM, inv. č. 8474 (obr. 2 vľavo).

5. Strnásť kotúčovitých plochých spondylových korálikov, dva z nich sú väčšie: priemer 1,5 cm, hrúbka 0,6 cm; ostatné menšie: priemer 0,7—1 cm, hrúbka 0,4 cm; SNM, inv. č. 8475 (obr. 2 dolu).

Obr. 2. Spondylové ozdoby zo Svätuše.

Obidva opísané hrobové celky — z Pastúchov a Svätuše — zaraďujú sa do okruhu lengyelskej kultúry. V pohrebnom ríte tohto obdobia sa dodržiava pochovávanie v prísne skrčenej polohe. Uloženie kostry v hrobe v Pastúchoch zodpovedá tomuto spôsobu pochovávania. Kostra v hrobe zo Svätuše bola údajne uložená v natiahnutej polohe. Až ďalší výskum pohrebísk z obdobia vrcholného neolitu overí hodnovernosť tohto údaja. Aj uloženie nádob na hlave kostry (Pastúchly) alebo v jej blízkosti je charakteristické pre toto obdobie, najmä v pohrebnom ríte neolitickej lužianskej skupiny.² V pohrebnom ríte ludanickej skupiny sa takéto prísne uloženie keramických milodarov nedodržiava; vyskytujú sa tiež pri hlave.³

Presnejšie kultúrne zaradenie obidvoch hrobov umožňuje keramika, ktorá patrí jednému kultúrnemu horizontu. V oboch hrobch sa našla tenkostenná, na povrchu hladená vázovitá nádoba s nevýrazne odsadeným hrdlom, ktorá má analógie na pohrebisku ludanickej skupiny v Branči.⁴ Na tom istom pohrebisku sa vyskytujú aj analogické misky. Na základe analýzy vrcholného neolitickeho obdobia, ktorú urobili B. Novotný, J. Lichardus a J. Vladár, patria hroby z Pastúchov a Svätuše ludanickej skupine. Pri posudzovaní významu novozisteného hrobu z Pastúchov a staršieho hrobu zo Svätuše treba mať na zreteli, že tieto doteraz ojedinele objavené hroby pochádzajú najskôr z pohrebiska. Obidve lokality dopĺňajú doterajší malý počet zistených pohrebísk

ludanickej skupiny. Pohrebisko v Pastúchoch je prvou zistenou lokalitou s keramikou ludanického typu na Veľkom Žitnom ostrove.

Treba ešte upozorniť na spondylové ozdoby, ktoré sa našli v hrobe zo Svätuške. Patria u nás k vzácnym nálezom, hoci samotné náramky a korálky sú bežným dobovým šperkom mladšej doby kamennej v Európe.⁵ Ich výskyt s keramikou ludanickej skupiny ukazuje na obchodné spojenie ľudu s keramikou ludanického typu s juhom.

Poznámky

¹ *Výročná zpráva Spoločnosti Slovenského vlastivedného múzea v Bratislave za rok 1935*, Bratislava 1936, 13.

² Novotný B., *Lužianska skupina a počiatky maľovanej keramiky na Slovensku*, Bratislava 1962, 149.

³ Lichardus J. — Vladár J., *Zu Problemen der Ludanice-Gruppe in der Slowakei*, *SlA* XII-1, 1964, 91.

⁴ Lichardus J. — Vladár J., l. c., 96.

⁵ Vencel S., *Spondylové šperky v podunajském neolitu*, *AR* XI, 1959, 728.

Neolithische Gräber in Pastúchy und Svätuša in der Südslowakei

Magda Pichlerová

Die Kenntnisse über die urzeitliche Besiedlung der Großen Schüttinsel (Veľký Žitný Ostrov) sind gegenwärtig recht lückenhaft. Deshalb kommt dem neu-festgestellten neolithischen Grab in Pastúchy, Bez. Dunajská Streda, auf das man 1965 beim Ausschachten eines Kellers im Haus Nr. 26 stieß, eine große Bedeutung zu. Das dabei zutage getretene, NW-orientierte Hockerskelett lag angeblich in 1,2 m Tiefe. Zwei Gefäße, mit der Standfläche nach oben gekehrt, standen auf dem Schädel. Es sind ein dünnwandiges vasenförmiges Gefäß und eine massive konische Schüssel (Abb. 1: 1, 2). Diese Beigaben haben Analogien in den Gefäßen aus dem Grab in Svätuša, Bez. Nové Zámky, die das Slowakische Nationalmuseum zu Bratislava noch im J. 1935 gewonnen hatte. Das Grab in Svätuša enthielt ebenfalls ein dünnwandiges vasenförmiges Gefäß und eine konische Schüssel (Abb. 1: 3, 4), ferner zwei Armbänder und 14 Spondylusperlen (Abb. 2). Beide Grabverbände gehören in das Vollneolithikum — in die Ludanice-Gruppe.

Übersetzt von B. Nieburová

PRAVEKÉ JAMY Z BARCE-SVETLEJ III

LADISLAV BÁNESZ

Roku 1965 podarilo sa na známom nálezisku pri Barci v polohe Svetlá III zistiť aj praveké objekty. Lokalita sa nachádza pri štrkovisku, kde boli bagrovaním priamo ohrozené objekty z rôznych pravekých období.

Pri okraji štrkoviska sme zachránili pozostatky troch jám, z ktorých prvá patrí do doby bronzovej a ďalšie dve sú neolitické.

Jama 1

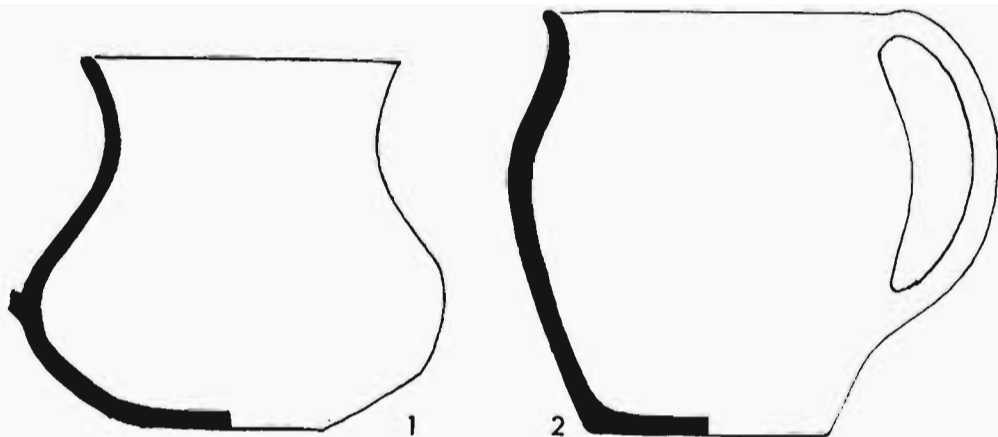
Táto jama mala tvar kruhu a priemer 84 cm. Bola hlboká 35 cm, steny mala zvislé a dno úplne rovné. Obsahovala črepy, kúsky mazanice a popolavošedú hlinitú výplň. Okrem nezdobených črepov zo stien rôznych nádob sa v jame našli črepy z dvoch rekonštruovateľných nádob. Ide o jednoduchý džbán hnedej farby s mierne roztvoreným hrdlom a s odsadením na vydutí; výška 10 cm, priemer ústia 9 cm (obr. 1: 1). Druhá nádoba je jednoduchý hrncovitý džbán s pásikovým uchom (obr. 1: 2). Obe nádoby sú dosť atypické, zdá sa však, že patria do najmladšej fázy otomanskej kultúry.

Jama 2

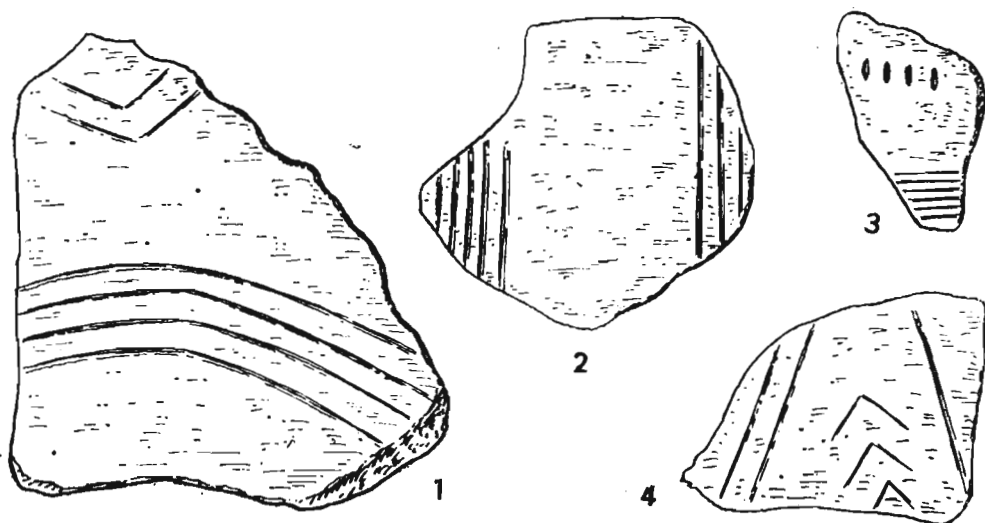
Východne od jamy 1 podarilo sa zachrániť pred bagrovaním väčšiu časť oválnej neolitckej jamy, širokej 220 cm a hlbokaj 25–30 cm; dĺžka zachránenej časti 440 cm. Steny mala úplne zvislé. Obsahovala pomerne málo črepov, niekoľko drobných uhlíkov a kúsky mazanice. Výplň jamy tvorila šedastá hlina s popolom. Na ohnisko alebo na kolové jamky sme pri výskume nenarazili.

Väčšinu nálezov z jamy 2 tvoria črepy z hrubostenných nezdobených nádob. Medzi nimi sa ojedinele našli aj šedé črepy z tenkostenných nádob s jemne rytou výzdobou a žliabkami. Podľa týchto črepov sa ukazuje, že jama patrí bukovohorskej kultúre so silným zastúpením lineárnej keramiky.

Jamu zasiahol pravdepodobne aj mladší zásah, čo sa dalo pozorovať na jej južnom konci, kde bola výplň červenšia. V tejto časti jamy našli sa na malej kruhovitej ploche aj okrajové črepy z misovitých nádob s ostro zvýrazneným vydutím

Obr. 1. Barca-Svetlá III. Nádoby z jamy 1.

Obr. 2. Barca-Svetlá III. Nálezy z jamy 2.

Jama 3

Tesne pod ornicou, severovýchodne od opísaných jám, v šedastej, s ornicou premiešanej vrstve ukazovali na obrisy malej oválnej jamy, ktorá bola v hornej časti narušená orbou. Siahala do hĺbky 25 cm. Bola 10 cm hlboká, 220 cm dlhá a 80 cm široká. Na jej dne sa zistili tesne vedľa seba dve veľmi podobné jamky, siahajúce do hĺbky 35 cm od povrchu terénu. Jamky boli v strede jamy a sledovali jej dlhšiu os; mali priemer 35 cm. Na dne oválnej jamy našli sa nevýrazné neolitické črepy a jeden obsidiánový čepeľovitý odštep. Severozápadný okraj neolitickej jamy bol silne porušený východným okrajom paleolitickej jamy, ktorú sme tu tiež odkryli.

Asi 150 m južne od štrkovne podarilo sa povrchovým zberom získať ešte niekoľko neolitických, eneolitických i mladších črepov. Podľa doterajších nálezov možno predpokladať, že výhodná konfigurácia terénu na tejto lokalite sa intenzívne využívala pri zakladaní pravekých sídlisk.

Urgeschichtliche Gruben aus Barca-Svetlá III

Ladislav Bánesz

Bei der Grabungskampagne des Archäologischen Institutes der SAW im Jahre 1965 wurden neben paläolithischen Objekten auch jüngere prähistorische Gruben durchforscht. Die erste gehört der Bronzezeit an und ergab zwei Gefäße, die wahrscheinlich den jüngeren Phasen der Otomani-Kultur zuzuweisen sind. In zwei weiteren Gruben wurden neolithische Funde der Bükker Kultur mit beträchtlichem Anteil von Scherben der Linearbandkeramik zutage gefördert.

Übersetzt von Z. Lányiová

ENEOLITICKÉ NÁLEZY Z BARCE-SVETLEJ IV

LADISLAV BÁNESZ

Počas výskumu paleolitického osídlenia okolia Barce odkryl roku 1965 Archeologický ústav SAV v polohe Svetlá IV zvyšky troch eneolitických objektov. Všetky sa zachovali veľmi zle, lebo v severnej časti náleziska siahla ornica takmer až na štrkovú terasu, tvoriacu podložie pre mladšie usadeniny. Hranice objektov sa dali rozlíšiť hlavne podľa plochy ohraničenej nálezmi. Preto iba po odkrytí jamy 1 sme mohli definitívne zistiť, že ide vlastne o pozostatky dvoch časove odlišných jám.

Jama 1

Črepy sa ukazovali tesne pod orniciou a miestami sme obrysy jamy mohli zistiť iba podľa ich nálezovej plochy. Nachádzali sa v hĺbke 20 cm tesne nad štrkovým podložíom. V strednej časti jamy sa nad štrkom našli aj dve celé nádoby (obr. 2), ktoré však nesúvisia s jamou 1, ale zrejme pochádzajú zo zvyškov spodnej časti eneolitckej jamy 1a s bodrogkersztúrskou keramikou.

Podľa nálezovej plochy možno usudzovať, že jama mala oválny tvar s priemerom asi 300×380 cm. Na jej západnom konci — pravdepodobne pri okraji — boli dva veľké kamene.

Na ploche jamy 1 našli sa väčšinou nezdobené eneolitcké črepy zo stien hrubších nádob. Črepy zo zdobených nádob sú síce zriedkavé, stačia však na určenie kultúrnej príslušnosti objektu. Väčšinou sú zdobené žliabkovaním a viacradovými plastickými pásikmi, menej jamkami. Ojedinele sa našli aj črepy s vonkajšou i vnútornou výzdobou. Pomerne často sa vyskytujú plastické výčnelky, niekedy aj tunelovité uchá. Z kamennej industrie sa zachovali hlavne odštepky, niekoľko čepelí, jadrá a jedno čepeľové škrabadlo s rovným čelom.

Podľa črepov možno usudzovať, že nálezy z jamy 1 patria do širšieho rámca kultúry s kanelovanou keramikou a pripomínajú keramiku boľarázskeho typu.

Jama 1a

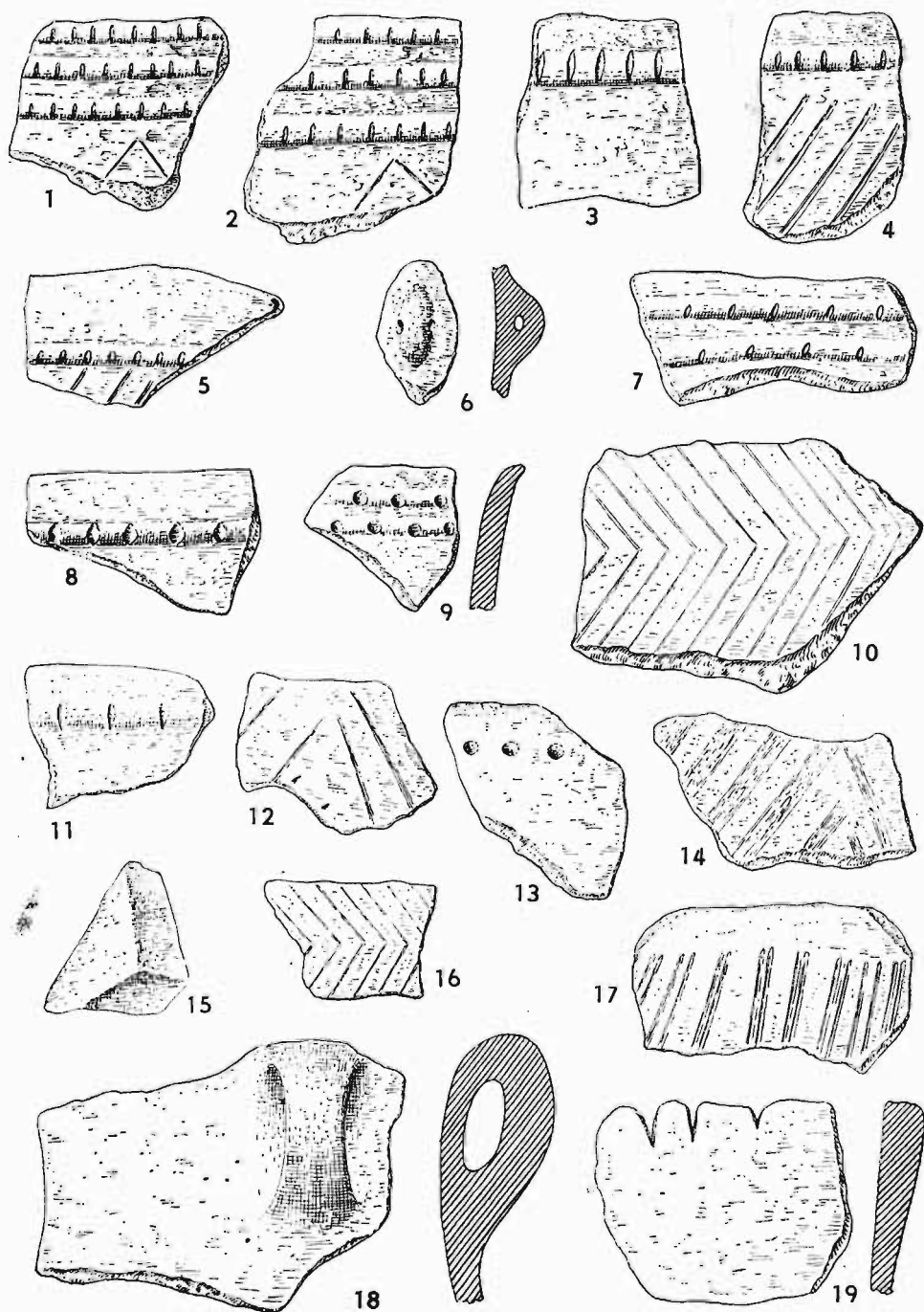
Západne od jamy 1 sme našli zvyšky ďalšej jamy. Črepy tu boli tiež plytko pod povrchom a nad štrkom v hĺbke 20—30 cm. Aj obrysy jamy sme zachytili (podobne ako pri predošlej jame) podľa ohraničenia nálezovej plochy. Možno predpokladať, že jama bola oválna s maximálnym priemerom 280×440 cm.

V jame boli väčšinou nezdobené črepy a niekoľko črepov zdobených motívom mriežkovaných páškov, čo je dosť typické pre bodrogkeresztúrsku kultúru (obr. 3). Opäť sa tu vyskytli črepy s výčnelkami. Novým tvarom v eneolite Slovenska je štvorstenná hranatá nádoba hnedej farby s lalokovite vytiahnutými rohmi a dvoma páškovými úškami v hornej časti (obr. 2: 2). Črepy z dien podobných nádob sa v tejto jame vyskytli častejšie, ba známe sú aj z jamy 1. Jama 1a obsahovala aj keramické tvary známe v lažníanskej skupine, a to hlavne nízku hnedú misu s krátkym valcovitým hrdlom, zdobenú na vydutí šiestimi vypuklinami (obr. 2: 1).

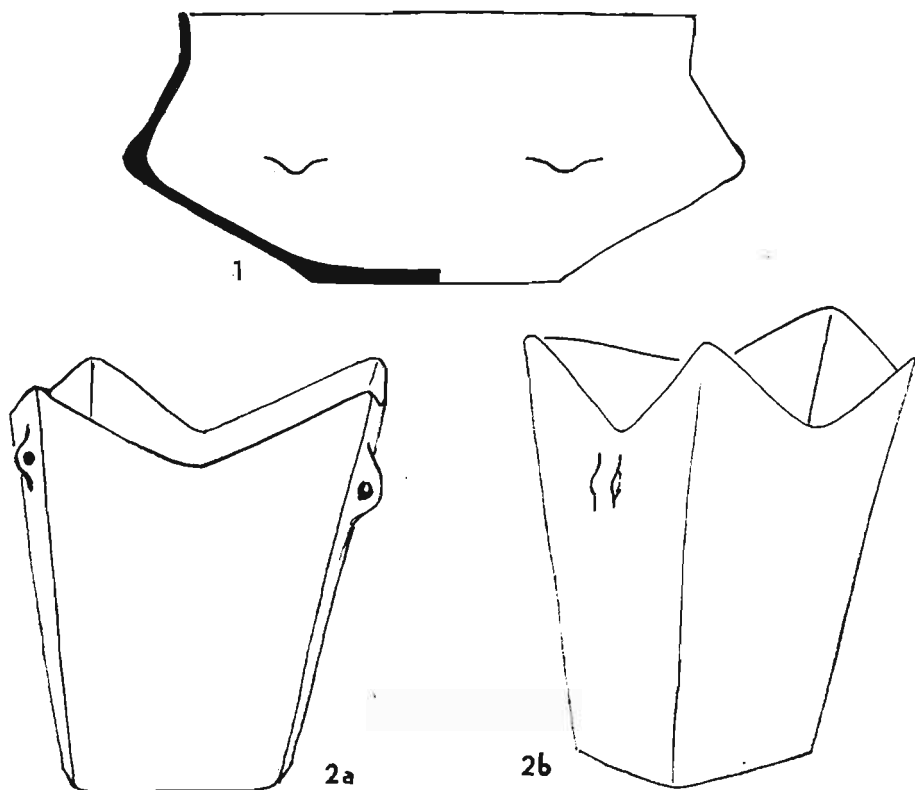
Kamennú industriu z tejto jamy zastupujú rohovcové guľaté, ploché i nepravidelné jadrá, čepele a odštepky. Z hrotových nástrojov treba vyzdvihnúť škrabadlo na konci dlhjej pravidelnej čepele z tmavohnedého rohovca s lesklou pravou hranou v bazálnej polovici a nevýrazné obsidiánové škrabadlo na čepeľovitom ústepe.

Treba ešte uviesť, že v spodnej časti ornice, ktorá dosahovala miestami štrkové podložie (ba aj v ornici) sa nachádzali na plochách oboch eneolitckých jám črepy kanelované i črepy bodrogkeresztúrske. Boli premiestené orbou.

Záverom k týmto dvom eneolitckým nálezovým plochám, resp. jamám možno teda konštatovať, že jama 1 i jama 1a predstavujú pozostatky dvoch samostatných eneolitckých objektov, patriacich rozličným eneolitckým kultúram.

Obr. 1. Barca — Svetlá IV. Výber nálezov z východnej časti jamy 1.

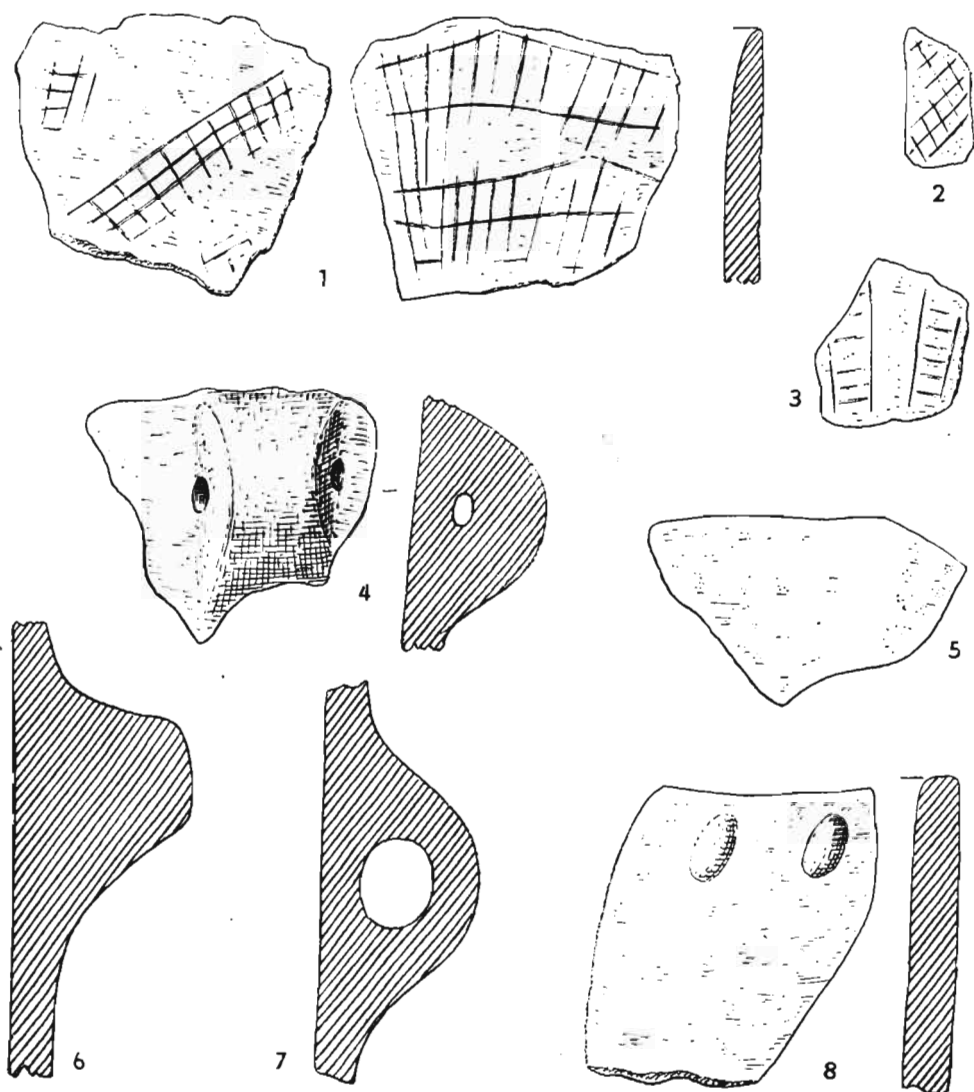
Obr. 2. Barca — Svetlá IV. Nálezy zo západnej časti jamy 1.

Jama 2

Eneolitickú jamu 2 sme odkryli juhozápadne od predchádzajúcich objektov. Obsahovala iba niekoľko eneolitických črepov, patriacich pravdepodobne do okruhu bodrogkeresztúrskej kultúry, a niekoľko silexov. Jama mala tvar kruhu o priemere 140 cm, steny boli zvislé. Zachovalo sa z nej len dno v hĺbke 30 cm, kde sa končila v štrku.

Všetky tri eneolitické jamy boli teda iba slabozachovalé. Obsahovali veľa kúskov mazanice i tehlovočervené drobné hlinené prepálené hrudky.

Rozborom rekonštruovaných nádob (obr. 2: 1, 2a) z jamy 1a sa zaoberal S. Šiška (*Nové výskumy na lokalitách lažnianskej skupiny*, Východoslovenský pravek 1, 1970, 29—36). Podľa neho misovitá nádoba zdobená vypuklinami na najväčšej baňatosti je typická pre lažniansku skupinu, reprezentujúcu najmladšiu fázu polgárskeho kultúrneho komplexu na východnom Slovensku. Podobná misa sa našla na pohrebisku v Malých Zalužiciach-Lazňanoch v hrobe 3 (Budinský-Krička V., *Pohrebisko z neskej doby kamennej v Malých Zalužiciach-Lazňanoch*, SZ AÚSAV 13, 1964, 87—119, obr. 5: 3). Tento tvar je veľmi častý aj na pohrebiskách lažnianskej skupiny v Šebastovciach a v Barci (podľa informácie S. Šišku). Podobne aj štvorhranný pohár s lalokovite vytiahnutými okrajmi má verné analógie v Šebastovciach.

Obr. 3. Barca — Svetlá IV. Výber nálezov zo západnej časti jamy 1.

Na záver možno konštatovať, že eneolitické sídliskové objekty v Barci-Svetlej IV majú mimoriadny význam pre riešenie vzájomných vzťahov klasickej bodrog-keresztúrskej kultúry, lažnianskej skupiny a kultúry s kanelovanou keramikou. Hoci nepriaznivé pedologické podmienky nedovoľovali s istotou potvrdiť uvedené stratigrafické pozorovania, je nádej, že výskumom väčšieho rozsahu sa podarí aspoň sčasti osvetliť problematiku nadväznosti staršieho a stredného eneolitu na východnom Slovensku.

Äneolithische Funde aus Barca-Svetlá IV

Ladislav Bánesz

Im Jahre 1965 verwirklichte das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften eine Forschungsgrabung auf der paläolithischen Fundstelle Barca—Svetlá IV. Neben paläolithischem Fundgut wurden auch die Überreste von äneolithischen Gruben entdeckt, wo Scherbenstücke der Kultur mit kannellierter Keramik (Grube 1) und des Bodrogkeresztúr-Typus (Grube 1a) geborgen wurden. Gewisse Stücke des Fundgutes erinnern an Denkmäler, welche in der Lažňany-Gruppe bekannt sind. Als neue Keramikform im Äneolithikum der Slowakei erscheint das vierwandige Gefäß mit lappenförmig ausgezogenen Ecken und mit zwei Bandhenkeln.

Übersetzt von Z. Lányiová

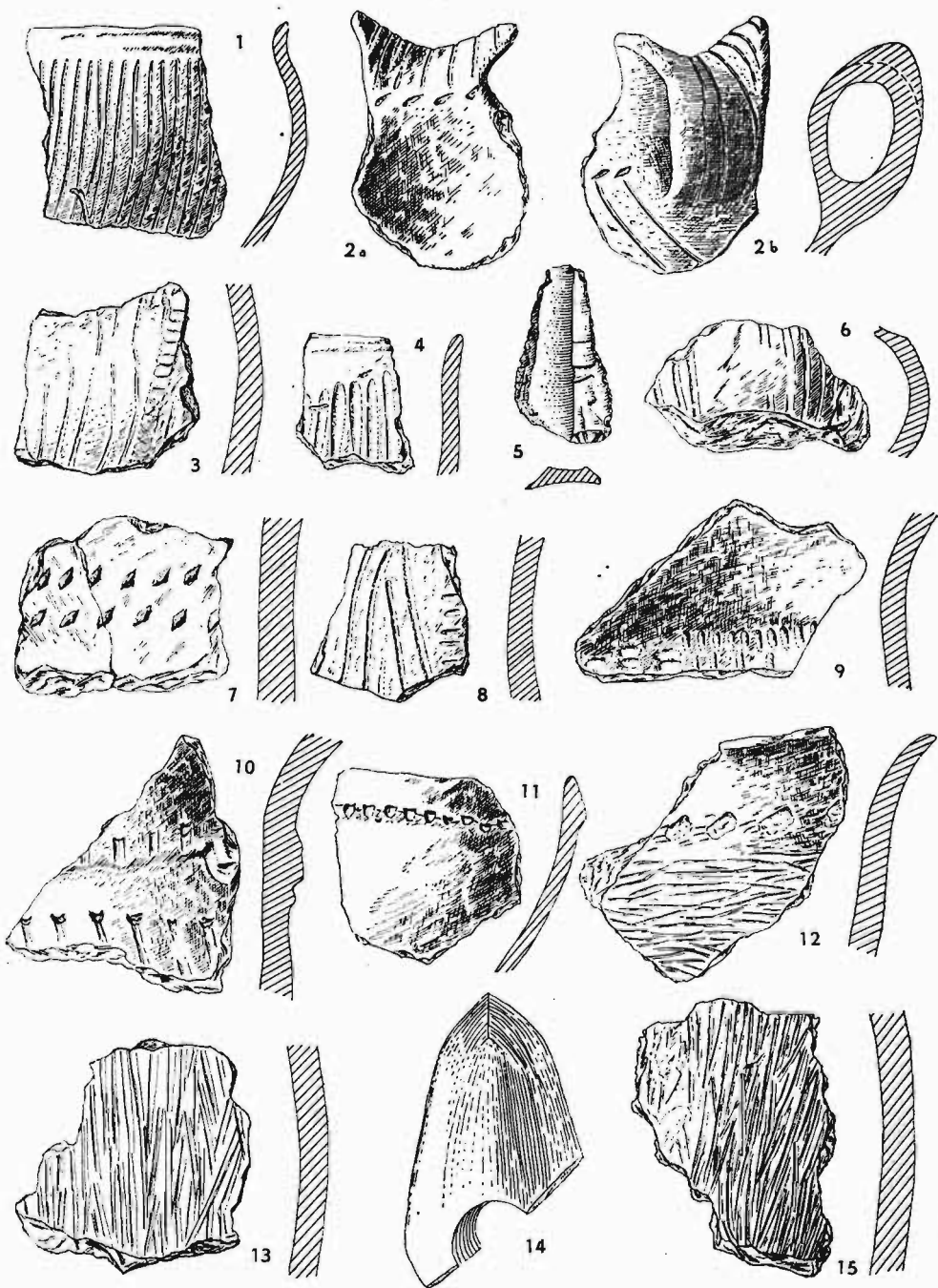
ENEOLITICKÉ NÁLEZY Z TURČIANskej BELEJ

IGOR HRUBEC

Turčianska Belá je podhorská dedinka, ležiaca asi 7 km na juhovýchod od Martina a asi 2 km na severovýchod od obce Necpaly, pod západnými miernymi svahmi strednej partie Veľkej Fatry, po oboch stranách Belanského potoka, vyvierajúceho v blízkych horách. Na východnom konci obce sa jej parcely značne skracujú a hradská postupne prechádza v poľnú cestu medzi vysokými svahmi po oboch stranách spomenutého potoka.

Eneolitické nálezy nie sú prvými pravekými nálezmi z Turčianskej Belej. Roku 1942 pri kopaní jamy pivnice pri dome č. 44 našlo sa niekoľko popolníc a v blízkom okolí viac žiarových hrobov ľudu lužickej kultúry.¹ Roku 1955 v rámci prieskumu Turca zistil A. Petrovský - Šichman opevnenie strednej veľkosti na Hrádku južne od Belanského potoka a našiel tu črepy keramiky púchovskej kultúry. V správe pripúšťa možnosť osídlenia výšiny aj na protihlom brehu potoka.²

Eneolitické nálezy zistili sa na jeseň r. 1957 pri lámaní kameňa v stene skalnej vyvýšeniny Baba tesne nad východným koncom obce. Pri tejto práci roľník Kuchárik našiel a zachránil archeologické nálezy, z ktorých časť bolo možné hneď určiť ako črepy kanelovanej keramiky. Pochádzajú asi z ostrožného výšinného sídliska na spomenutej vyvýšenine nad severným brehom Belanského po-

Obr. 1. Turčianska Belá, okr. Martin. Eneolitické nálezy zo zberu v kameňolome pod ostrožným sídliskom na Babe.

toka. Na plošine vyvýšeniny som nenašiel žiadne stopy opevnenia v podobe priekopy alebo valov. V lome a v blízkom jeho okolí som potom povrchovým zberom získal tieto nálezy:

1. Zlomok kamenného sekeromlatu s klinovitým ostrím a okrúhlym otvorom pre porisko, jemne brúsený a hladený, tmavšej popolavej farby; dĺžka 78 mm (obr. 1: 14).
2. Kamenná čepieľka s obojstrannou retušou a odlomeným hrotom, prevažne krémovej farby; dĺžka 49 mm, šírka 26 mm (obr. 1: 5).

3. Okrajový črep z hrubostennej nádoby s mierne roztvoreným ústím, zdobenej pod okrajom radom jamôk a vodorovným slamovaním, je drsný a červenohnedý (obr. 1: 12).

4. Črep z okraja misy s dovnútra stiahnutým ústím, zdobenej pod okrajom plastickou líštou členenou jamkami, pod okrajom je leštený pás a pod líštou slabé slamovanie (obr. 1: 11).

5. Črep z okraja tenkostennej baňatej šálky s valcovitým hrdlom, pod ktorým je rad jamôk a po celom vydutí zvislé ryhy (obr. 1: 1).

6. Okrajový črep zo šálky s valcovitým hrdlom, zdobenej zvislými žliabkami, je hladený a leštený (obr. 1: 4).

7. Okrajový črep zo šálky, zdobený radom jamôk a zvislými žliabkami, je hladený, svetlohnedý.

8. Okrajový črep zo šálky, zdobenej zvislým žliabkovaním, je hladený, leštený, sivohnedý.

9. Okrajový črep z valcovitej šálky s odlomeným uchom.

10. Okrajový črep z mierne prehnutého hrdla nádoby so zosilneným okrajom, je drsný, sivohnedý.

11. Črep z okraja šálky s rohatým uchom (ansa lunata); okraj znútra zdobí rad vpichov a súbežné zvislé ryhy (aj po celom uchu), zvonku pod hrdlom je tiež rad vpichov a zvislé ryhy, je červenohnedej farby (obr. 1: 2ab).

12. Črep z vydutia nádoby s tunelovým uškom, ktoré po oboch stranách zdobí zvislý rad vpichov.

13. Okrajový črep zo šálky s previsnutým pásikovým uchom.

14. Črep spod hrdla väčšej nádoby, zdobenej radom vpichov, zvislými žliabkami a členeným plastickým pásom (obr. 1: 9).

15. Črep spod hrdla väčšej nádoby, zdobenej vodorovným členeným plastickým pásom a radom vpichov so zvislými ryhami, je hladený a červenohnedý (obr. 1: 10).

16. Črep z vydutia nádoby, zdobený dvoma vodorovnými radmi trojuholníkovitých vrypov (obr. 1: 7).

17. Črep z vydutia nádoby, zdobenej zvislým ryhovaním a zvislým radom malých kolkov (obr. 1: 8).

18. Črep z vydutia nádoby, zdobenej radom vpichov, zvislými ryhami a radom vkolko-
vaných obdĺžničkov (obr. 1: 3).

19. Zlomok z dolnej časti baňatej šálky, zdobenej zvislými žliabkami (obr. 1: 6).

20. Črep z vydutia väčšej, červenohnedej, hrubostennej nádoby, zdobenej zvislým slamovaním (obr. 1: 13).

21. Črep z vydutia väčšej, hrubostennej nádoby, zdobenej zvislým slamovaním, vyhotovenej z neplavenej hliny s obojstrannou povrchovou vrstvou červenohnedej farby, na iome popolavosivý (obr. 1: 15).

22. Črep z vydutia hrubostennej nádoby, zdobenej slamovaním.

23, 24. Dva črepy z vydutia hrubostenných nádob, zdobených zvislým slamovaním, červenohnedé.

25. Sivohnedý črep zo šálky so stopou po odlomenom uchu.

26. Črep z vydutia nádoby, zdobenej plastickým a členeným pásom, povrch má porušený.

27, 28. Dva črepy z vydutia tenkostenných nádob, zdobených zvislým žliabkovaním.

29. Črep z vydutia hrubostennej nádoby, zdobenej členeným plastickým pásom; drsný, sivohnedý.

30, 31. Dva črepy z tela hrubostenných nádob, zdobených zvislým ryhovaním; drsné, sivohnedé.

32. Črep z tela hrubostennej nádoby, zdobenej radom kolkov obdĺžnikového tvaru; drsný, červenohnedý.

33—35. Tri menšie črepy z vydutia nádob zdobených zvislými žliabkami a pozdĺžnym kolkom.

34—37. Črepy z tiel nádob zdobených zvislým slamovaním.

38—41. Črepy z tiel nádob vyhotovených z plavenej hliny, s hladným a lešteným povrchom tmavosivej farby.

42—45. Črepy z tiel veľkých hrubostenných nádob vyhotovených z plavenej hliny, červenohnedej farby.

Prevažnú časť nálezov tvorí keramika vyhotovená z plavenej hliny, v ktorej sa len kde-tu objaví zrnko piesku. Tenkostenné nádoby majú hladný, ojedinele i leštený povrch [napr. č. 4—8, 38—41; obr. 1: 1, 4, 11]. Naproti tomu hrubostenné nádoby majú povrch drsnejší a menej vypracovaný. Ryhovaná a žliabkovaná výzdoba je úhľadná a jemná, kým jamky, vpichy a kolky sú urobené menej zručne dreveným nástrojom.

Okrem archeologických nálezov zistilo sa tu ešte hodne zvieracích kostí. Poďľa určenia C. Ambrosa našli sa tu dve kosti z hovädzieho dobytku (*Bos taurus* L.), 10 kostí a zlomkov parohov z jeleňa (*Cervus elaphus* L.) a košť z ošípanej alebo diviaka (*Sus scrofa*). Dve kosti sa nedali presnejšie určiť.³ Všetky archeologické nálezy a kosti sú uložené v Slovenskom národnom múzeu v Martine.

Pri hodnotení nájdennej keramiky a nástrojov treba mať na zreteli, že netvorí nálezový celok, ale sú len výsledkom povrchového zberu na pracovisku kameňolomu. Na samotnom ostrožnom sídlisku, z ktorého zrejme pochádzajú, neuskutočnil sa archeologický výskum a nepoznáme odtiaľ žiaden nálezový celok. Preto ťažko určiť jednotlivé skupiny keramiky alebo nálezové horizonty, ktoré sa v inventári zrejme črtajú.

Najvýraznejšie je zastúpená skupina mladej kanelovanej keramiky. Črepy z baňatých šálok, zdobené zvislým žliabkovaním alebo i nezdobené (č. 6—9, 12, 13, 19, 25, 27 28; obr. 1: 4, 6) sa značne podobajú početným črepom z výšinného sídliska na Dreveníku pri Spišskom Podhradí.⁴

V nálezoch z Dreveníka nachádzame analógie i pre druhú skupinu črepov z Turčianskej Belej, zdobených radom vpichov a zvislým i vetvičkovým ryhovaním (č. 5, 11, 17, 18, 30, 31; obr. 1: 1, 2ab, 3, 8). Podobnú výzdobu nachádzame i na keramike zlotskej kultúry v Poľsku.⁵ Tento vzťah zvlášť výrazne potvrdzuje črep s rohatým uchom — *ansa lunata* (č. 11; obr. 1: 2ab), zdobený tiež radom vpichov a zvislým ryhovaním. Nápadne sa viaže k šálkam nájdeným na prvom hradisku v Zlotej (v hrobach 8 a 16).⁶ Do tejto skupiny patrí i zlomok kamenného sekeromlatu (č. 1; obr. 1: 14); podobný nástroj sa našiel tiež na prvom hradisku v Zlotej (hrob 42).⁷

Črep s tunelovitým uškom (č. 12), okrajový črep z valcovitej šálky s odloženým uchom (č. 9) a črep s pásikovým uchom (č. 13) majú viac analógií v nálezoch z Dreveníka.⁸

Inú skupinu nálezov tvoria črepy zdobené slamovaním (č. 3, 4, 20—24; obr. 1: 11—13, 15). Početné analógie k nim možno nájsť v nálezoach z Dreveníka. Slamovanie je však všeobecnejší výzdobný prvok neskorého eneolitu a doby bronzovej, napr. aj horizontu Kosihy-Čaka na juhozápadnom Slovensku a iných kultúrnych skupín, na čo upozornil J. V l a d á r.⁹

Dalšiu skupinu nálezov z Turčianskej Belej tvoria črepy zdobené vpichmi a ryhami, niekedy i malými kolkami (č. 5, 14—18, 26; obr. 1: 1, 3, 7—10), prezrádzajúce vzťah k bošáckemu horizontu neskorého eneolitu na Slovensku, ktorý vyčlenil A. T o č í k.¹⁰

Podľa tohto rozboru a uvedených analógií možno datovať nálezy z Turčianskej Belej do neskoršej, možno poslednej fázy eneolitu na severnom Slovensku. Ich zberový charakter nedovoľuje presnejšie časové zaradenie, hoci nálezy svedčia o ohlasoch viacerých horizontov z južného Slovenska i priľahlého územia Poľska.¹¹ Možno to vysvetliť predpokladom, že nálezy z ostrožného sídliska v Turčianskej Belej reprezentujú asi rôzne fázy osídlenia v neskoršej dobe eneolitickej. Nemožno však úplne zamietnuť ani domnienku o súčasnosti celého súboru nálezov; v tom prípade by sa tu črtala osobitá domáca skupina eneolitického osídlenia horských dolín severnej časti karpatského oblúka so vzťahmi k osídleniu vzdialenejších území na oboch stranách Karpát. Presnejšie riešenie chronologických problémov môže priniesť výskum na samotnom ostrožnom sídlisku alebo pod ním.

Vo vzťahu k blízkemu okoliu treba ešte pripomenúť, že spolu so sídliskovými nálezi kanelovanej keramiky z jaskýň Mažarná a Na Vyhni v katastri obce Blatnica¹² patria nálezy z Turčianskej Belej súčasne k najstarším známym dokladom pravekého osídlenia Turca.

Poznámky

¹ Správa v archíve AÚ SAV v Nitre z r. 1943. Nálezy sú uložené v SNM v Martine.

² Správa v archíve AÚ SAV v Nitre z r. 1962. Nálezy sú uložené v SNM v Martine.

³ Podrobný opis zvieracích kostí a ich určenie je v správe C. A m b r o s a v archíve AÚ SAV v Nitre.

⁴ Nálezy z Dreveníka sú uložené v SNM v Martine a pochádzajú z výskumov náleziska v Žehre; Novotný B., *Slavónska kultúra v Československu*, SIA III, 1955, 21.

⁵ Krzak Z., *Materiały do znajomości kultury zlockiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1961.

⁶ Krzak Z., l. c., 33, 34, 48, 49, obr. 29a, obr. 47b.

⁷ Krzak Z., l. c., 91—97, obr. 91a.

⁸ Budaváry V., *Eneolitické nálezy zo Sp. Podhradia*, ČMSS XXIII, 1931, 108, 109, obr. 2, 6, 7.

⁹ Vladár J., *K niektorým otázkam začiatku doby bronzovej*, SIA XII, 1964, 370, 371.

¹⁰ Točík A., *K otázke mladého eneolitu na juhozápadnom Slovensku*, ŠZ AÚSAV 11, 1963, 12, obr. 7: 3, 7, 10.

¹¹ Za láskavé upozornenie na možné vzťahy nálezov z Turčianskej Belej k juhozápadnému Slovensku a k Poľsku ďakujem V. Němejcovovej-Pavúkovej.

¹² Bárta J., *Jaskyňa Mažarná v krasovom území Veľkej Fatry*, SIA VI, 1958, 251.

Äneolithische Funde aus Turčianska Belá

Igor Hrubec

Die Gemeinde Turčianska Belá liegt etwa 7 km südostwärts von Martin unter den Westabhängen der mittleren Gebirgsgruppe von Veľká Fatra. Am östlichen Dorfe (näher zu den Bergen) erstreckt sich auf beiden Seiten des Baches Belanský potok ein hoher Berghang mit urzeitlicher Besiedlung. Südwärts vom Bach erfaßte A. Petrovský-Sichman im J. 1955 einen mittelgroßen befestigten Burgwall und fand dort Keramikscherben der Púchover Kultur.

Äneolithische Funde wurden im Jahre 1957 nördlich vom Bach bei den Arbeiten im Steinbruch geborgen und sie stammen aus einer Niederlassung auf einem hochgelegenen Felssporn des Berges „Baba“ oberhalb des östlichen Dorfes. Sämtliche Funde sind Streufunde und bilden keine Fundeinheit. Das Fundinventar besteht aus einem Hammeraxtbruchstück mit rundem Schaftloch, aus einer kleinen Steinklinge mit beidseitiger Retusche und aus zahlreichen Keramikscherben. Die Scherbenstücke von dünnwandigen Gefäßen haben die Oberfläche geglättet, vereinzelt auch poliert, jene von dickwandigen Gefäßen sind ihrer Herstellung nach weniger vollkommen und eher grob. Ihre Verzierung ist ziemlich mannigfaltig, manchmal Einstichbänder oder Grübchenreihen, senkrechte Rillen oder Riefelung, seltener begegnet man auch Stempel — und Besenstrichverzierung. Bei drei Scherben blieben die Gefäßhenkel heil; einer ist von der Form der *ansa lunata*, der andere ist ein Tunnelhenkel. Mit diesen Sachgütern fand man auch zahlreiche Tierknochenreste von Rind (*Bos taurus* L.), Hirsch (*Cervus elaphus* L.) und Haus- und Wildschwein (*Sus scrofa*).

Eine markante Sondergruppe bilden die Scherben der jungen Badener Keramik. Sie stammen von bauchigen Tassen mit senkrechter Riefelung; ähnliche fand man auf der Höhensiedlung am Berg Dreveník bei Spišské Podhradie.

Die zweite Scherbengruppe, verziert mit Grübchenreihe und senkrechten Rillen, hat Analogien ebenfalls zwischen den Funden aus der Siedlung am Dreveník und ganz ähnliches Ornament weist die Keramik von Złota in Polen auf. Diese Verwandtschaftsbeziehungen bestätigt offensichtlich das Scherbenstück mit dem Henkel in Form von *ansa lunata*, das sich Form und Verzierung nach an die Tassen aus dem Burgwall in Złota (Grab 8 und 16) anschließt. Auch das Hammeraxtbruchstück stellt sich in diese Gruppe, ein ihm ähnliches Stück kennen wir ebenfalls aus dem Gräberfeld in Złota (Grab 42).

Eine weitere Keramikgruppe bilden die Scherben mit Besenstrichverzierung. Neben Analogieerscheinungen aus Dreveník sind hier auch Verbindungen zum spätäneolithischen Horizont in Kosiň-Čaka in der Südwestslowakei vorhanden. Die Scherben mit Einstich-, Rillen- und kleiner Stempelverzierung verraten Kontakte zum jungäneolithischen Bošáca-Horizont im Waagtal.

Auf Grund der angeführten Analogien ist das Fundgut aus Turčianska Belá in die jüngste Phase des Äneolithikums zu datieren und man findet darin Anklänge an mehrere jungäneolithische Horizonte auf beiden Seiten der Karpaten, sowohl in der Südslowakei als auch in Polen. Die Frage ihrer zeitlichen Synchronisierung oder chronologischen Abfolge wird bloß eine systematische Abdeckung der Spornsiedlung ermöglichen.

Übersetzt von Z. Lányiová

NOVÁ LOKALITA ZO STARŠEJ DOBY BRONZOVEJ A STREDOVEKU V GOLIANOVE

JULIUS BÉREŠ — ALEXANDER RUTKAY

V septembri roku 1965 oznámil T. Zapletal, učiteľ na Základnej deväťročnej škole v Golianove (okr. Nitra), že pri budovaní vodnej nádrže v juhovýchodnej časti katastra obce — v polohe Chuchutov majer — narazilo sa na praveké nálezy.

Lokalita sa nachádza vzdušnou čiarou 1600 m juhovýchodne od juhovýchodných okrajových budov Golianova. Potok Kadaň, patriaci do zbernej oblasti rieky Nitry, preteká tu nízkym úvalom medzi dvoma pretiahnutými terénymi chrbtami. Konfigurácia terénu poskytovala vhodné podmienky pre praveké osídlenie. Zemné práce spojené s výstavbou vodnej nádrže, ktoré uskutočňuje Krajský podnik poľnohospodárskych a lesnícko-technických meliorácií v Nitre, zasiahli zatiaľ len do priestorov západne od spomenutého potoka.

Na lokalite sa v spolupráci s pracovníkmi melioračného podniku zistili nálezy okoloností a uskutočnila sa rekognoskácia miesta výskytu nálezov, ktoré zahlásil T. Zapletal.

a) Pri odstraňovaní vrstvy humusu a navážaní zeminy na hrádzu rozrušili sa kostrové hroby a sídliskové objekty (kultúrne jamy?). Blížšie údaje sa nepodarilo zistiť ani pri konfrontácii výpovedí robotníkov.

b) V blízkosti hrádze, na ploche odkrytej buldozériom, zničilo sa najmenej šesť kostrových hrobov. Z hrobových nálezov, ktoré zachránili robotníci, uložili v kancelárii vedúceho stavby inž. Jozefa Koláča štyri zlomky z bronzového krúžku, pravdepodobne fragment otvoreného drôteného kruhu (max. hrúbka drôtu 2 milimetre). Podľa údajov robotníkov bol predmet uložený pri krčných stavcoch pochovaného. Pri lebke vraj ležali dve menšie bronzové ozdoby.

c) Pri obhliadke lokality sa zistila kultúrna jama, ktorá obsahovala črepy stredovekej keramiky, ako aj narušený dvojhrob.

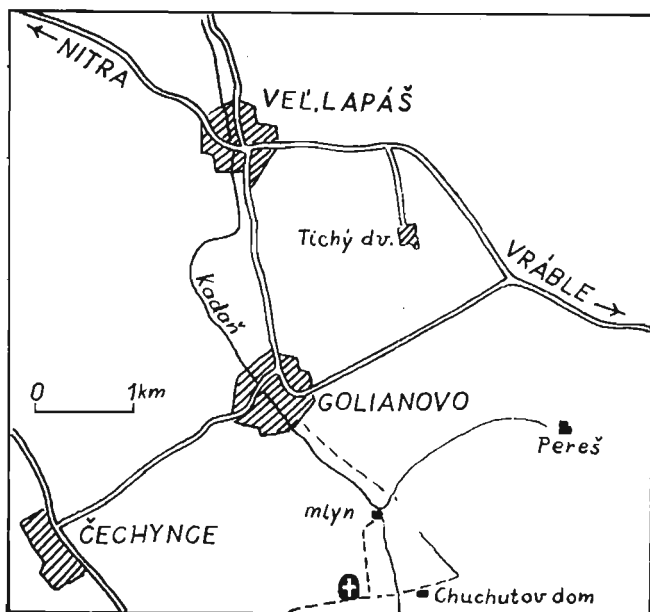
Jama A sa črtala v hĺbke ca 20 cm od povrchu okolitého nerozrušenému terénu. Výplň, ktorú bolo možné sledovať do hĺbky 20 cm, tvorila žltohnedá hlina s prímiesou uhlíkov. Objekt obsahoval len niekoľko črepov:

1. Dva črepy z dna nádob hnedočiernej farby; materiál premiešaný s drobným štrkom, povrch drsný.

2. Tri črepy z tela nádob hnedočiernej farby, robených na hrnčiarskom kruhu; jeden z črepov je bez výzdoby, ďalšie dva sú zdobené jednoduchou vlnovkou, resp. krátkymi plytkými ryhami; materiál veľmi zrnitý.

Dvojhrob obsahoval kostru dospelého jedinca v skrčenej polohe a detskú kostru v takom istom rituálnom uložení. Obidve kostry ležali na ľavom boku; orientácia SV—JZ. Bez nálezov.

d) Ďalší prieskum sa uskutočnil na základe oznámenia inž. J. Koláča, podľa ktorého sa na lokalite pri odstraňovaní vrstvy humusu z povrchu pôdy západne od potoka Kadaň znovu narazilo na praveké objekty. Pri prieskume sa opäť po-

Obr. 1. Golianovo, okr. Nitra. Situačný náčrt s vyznačeným miestom nálezov.

tvrdil predpoklad, že v katastri Gollanova sa ničí rozsiahle praveké a stredoveké sídlisko a praveké pohrebisko.

Vedenie stavby odovzdalo Archeologickému ústavu SAV v Nitre štyri rekonštruovateľné nádoby. Za pomoci pracovníkov stavby podarilo sa zistiť aj miesto nálezu — ca 80 m západne od potoka. Na tomto mieste sme však mohli nájsť iba pozostatky kultúrnej jamy, ktorá obsahovala črepy. Hodnovernosť údajov pracovníkov stavby o lokalizácii nálezu celých nádob je nepochybná, preto nádoby možno považovať za súčasť nálezového komplexu z jamy 1.

Jama 1 bola v hornej časti rozrušená zemnými prácami. Pracovníci stavby z nej zachránili dve skoro celé nádoby a črepy. Pri rekognoskácii lokality bolo možné sledovať len spodnú časť jamy, ktorá mala hnedočervenú mastnú výplň; obsahovala črepy a kúsky prepálenej hliny. Pôdorys objektu sa nedal zachytiť. Hrúbka zachovanej spodnej časti výplne bola 25 cm. Opis nálezov:

1. Amfora s vysokým, temer valcovitým, mierne dovnútra prehnutým hrdlom, odsadeným baňatým vydutím a rovným dnom; na rozhraní hrdla a vydutia má dve ušká, medzi ktorými na pleciach amfory je po jednom pupkovitom výčnelku; povrch čierneho, leštený; výška 19,9 cm, Ø max. vydutia 15,8 cm, Ø ústia 11,9 cm, Ø dna 7,8 cm (obr. 2: 8).

2. Amfora s vysokým, temer valcovitým hrdlom a baňatým vydutím; na rozhraní hrdla a vydutia má dve kolienkovité lomené ušká a medzi nimi na pleciach amfory po tri pupkovité výčnelky; dno je mierne odsadené; povrch nádoby žltohnedý so šedými flakmi, leštený; výška 20,8 cm, Ø ústia 12,6 cm, Ø max. vydutia 16,9 cm, Ø dna 6,9 cm (obr. 2: 9).

3. Dvanásť črepov z amfor, z toho dva z valcovitého okraja, dva z diel a ostatné z rozhrania tela a hrdla (tri s pupkovitými výčnelkami); štyri z opisovaných črepov sú svetlohnedočervené, jeden žltohnedý a ostatné hnedočierné, všetky leštené.

4. Dva črepy z džbánov: jeden okrajový, sivočierny, druhý z baňatého vydutia so zlomkom ucha, šedý; obidva sú leštené.

5. Jednoduchá hrncovitá nádoba s nižším, lievikovite roztvoreným hrdlom, baňatým vydutím a rovným dnom; na pleciach je zdobená podlhovastými, zvisle presekávanými výčnelkami; povrch čierneho, hrdlo leštené, vydutie hladené; výška 16,6 cm, Ø ústia 16,8 cm, Ø vydutia 16,6 cm, Ø dna 9,5 cm (obr. 2: 6).

6. Črep z lievikovitého ústia hrncovitej nádoby, povrch leštený, hnedočiernej farby.

7. Hrubsí črep hrncovitej nádoby z hrdla s lievikovitým ústím; povrch leštený, farba šedočierna, materiál hrubozrnný.

8. Väčší črep hrncovitej nádoby z hrdla s lievikovitým ústím; povrch leštený, hnedočiernej farby s čiernymi flakmi, materiál jemnozrnný.

9. Väčší črep z hrdla hrncovitej nádoby so zachovaným uchom a lievikovitým ústím, leštený, farba žltohnedá, materiál jemnozrnný.

10. Tri črepy z hrncovitých nádob, z toho dva z hrdla s lievikovitým ústím a jeden z tela nádoby; dva sú červenohnedé, tretí šedočierny; materiál hrubozrnný, povrch leštený.

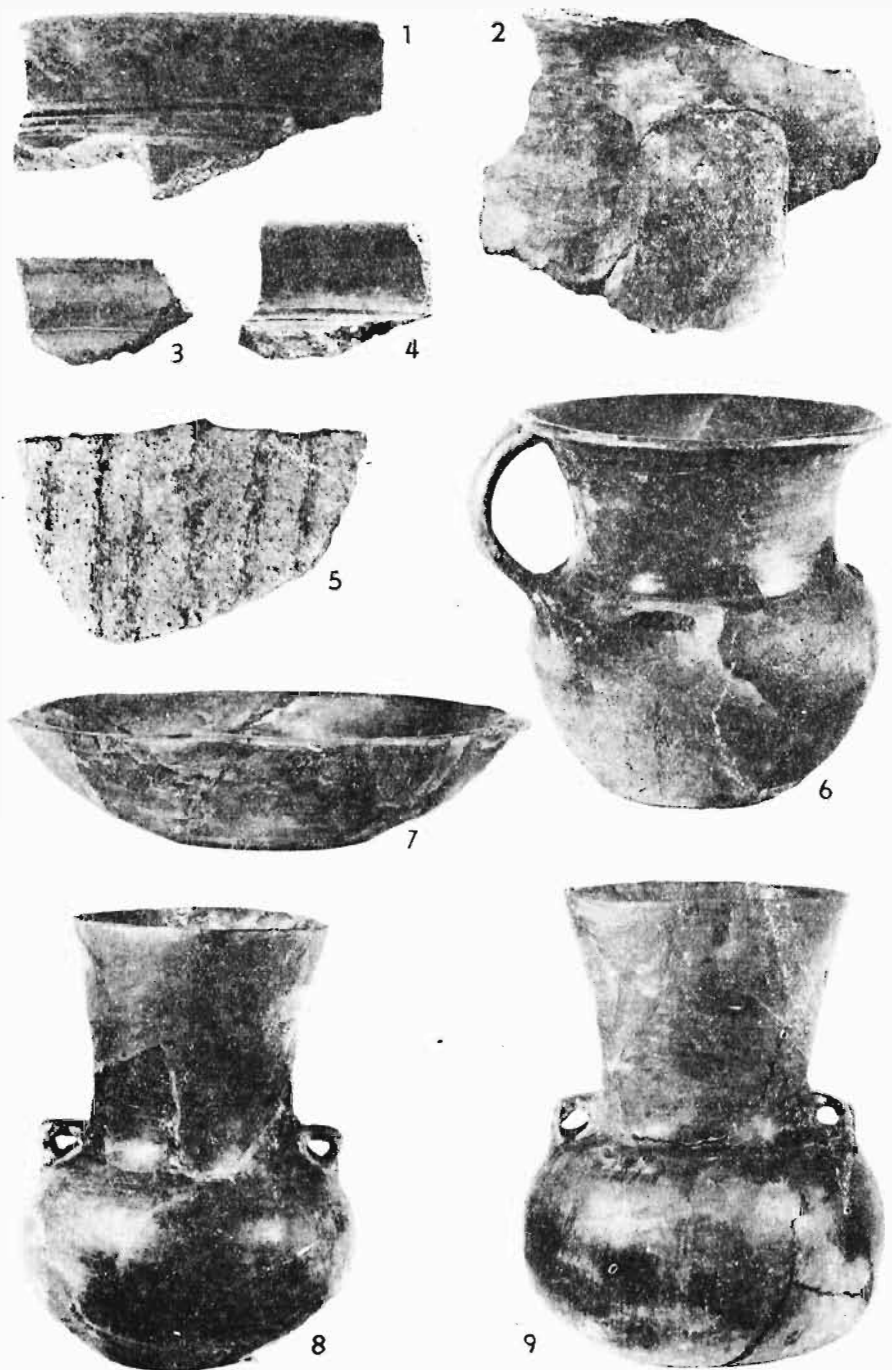
11. Malá kónická miska s plochým, horizontálne zrezaným okrajom so štyrmi lalokovitými výčnelkami a rovným dnom; povrch svetlohnedý, leštený; výška 3,4 cm, Ø ústia 13,9 cm, Ø dna 5,5 cm (obr. 2: 7).

12. Hrubsí črep z tela zásobníkovej nádoby s masívnym uchom; povrch mierne leštený, materiál hrubozrnný, farba šedočierna (obr. 2: 2).

13. Hrubsí črep z tela zásobníkovej nádoby s úplným kolienkovitým uchom; povrch je slabo leštený, materiál hrubozrnný, šedoohnedý.

14. Črep z tela hrubostennej zásobnice, zdobenej zvislým prstovaním; materiál hrubozrnný, povrch hnedý, drsný (obr. 2: 5).

15. Väčší črep z tela a dna hrubostennej zásobnice; materiál hrubozrnný, povrch drsný, farba žltohnedá.

Obr. 2. Golianovo, okr. Nitra. Výber keramiky.

16. Trinásť črepov z hrubostenných zásobníc, z toho štyri z diel a ostatné z tiel nádob; štyri črepy sú zvisle prstované a na jednom z nich je jednoduchý kužeľovitý výčnelok; Materiál hrubozrnný, povrch hnedošedý; ostatných deväť črepov je hnedej farby.

17. Päť črepov z hrubostenných zásobníc: tri z diel a dva z hrdiel s lievikovitým ústím; povrch leštený, materiál hrubozrnný, farba sivočierna (štyri črepy) a hnedá (jeden črep).

18. Deväť nevýrazných tenkostenných črepov.

19. Pätnásť nevýrazných leštených črepov.

20. Päť črepov zdeformovaných v dôsledku sekundárneho prepálenia.

Vo vzdialenosti asi 120 m severovýchodne od jamy 1, na nízko položenej terase 30—40 m západne od potoka Kadaň, zistili sme ďalší sídliskový objekt — jamu 2, ktorá obsahovala stredoveký materiál, a asi 40 m severovýchodne od jamy 1 zvyšky ďalšieho maďarovského objektu — jamu 3.

Jama 2 čítala sa v odhumusovanej časti odkrývanej plochy pre hrádzu. Mala nepravidelný tvar a výplň žltो-čiernej farby. Hĺbka pozorovanej časti objektu 30 cm. Zásyp obsahoval stredoveké črepy:

1. Väčší črep z okraja hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu, okraj lievikovite nasadá na hrdlo, ústie je mierne zrezané dovnútra; výzdoba pozostáva zo širších, pomerne hlbokých obiehajúcich žliabkov; materiál zrnitý, farba hnedočierna (obr. 2: 1).

2. Menší črep z okraja nádoby s lievikovitým okrajom a dovnútra zrezaným ústím, zdobenej na podhrdlí širšími obiehajúcimi žliabkami; materiál zrnitý, stopy hrnčiarskeho kruhu, farba hnedočierna (obr. 2: 4).

3. Menší črep z okraja nádoby vyrobenej na kruhu, okraj rovný; výzdoba zo širších obiehajúcich žliabkov; materiál jemnozrnný, farba sivohnedá.

4. Črep z okraja nádoby vyrobenej na kruhu; okraj zahnutý mierne dovnútra; bez výzdoby, materiál jemnozrnný, farba šedohnedá (obr. 2: 3).

5. Črep z okraja nádoby vyrobenej na kruhu, okraj je mierne von vyhnutý, ústie zrezané dovnútra; bez výzdoby, materiál zrnitý, farba šedohnedá.

6. Menší črep z tela nádoby (s časťou dna) vyrobenej na kruhu; bez výzdoby, materiál zrnitý, farba šedohnedá.

7. Dvanásť črepov z nádob vyrobených na kruhu z jemnozrnného materiálu; jeden črep je z okraja s oblúkovite dovnútra zrezaným ústím, ostatné sú z tiel nádob. Okrem okrajového črepa všetky sú zdobené širšími obiehajúcimi žliabkami; farba šedočierna, v dvoch prípadoch žltohnedá.

Jama 3 bola plytká, kruhovitá. Rozrušená časť mala hĺbku 20 cm. Zásyp tvorila žltोčierna hlina, premiešaná so zvyškami prepálenej hliny a uhlíkmi. Našlo sa v nej len niekoľko črepov:

1. Črep z džbána so zachovanou časťou tela a dna; povrch leštený, farba šedočierna.

2. Črep z dna zásobnice; materiál hrubozrnný, drsný, farba sivohnedá.

3. Črep z tela hrubostennej zásobnice, zdobenej zvislým prstovaním; materiál hrubozrnný, povrch drsný, farba hnedá.

4. Štyri nevýrazné črepy: tri leštené, jeden drsný; jeden črep má tehlovo červenohnedú farbu, ostatné sivočiernu.

Asi 50 m západne od jamy sa preskúmala šedá oválna škvŕna, ktorá sa výrazne čítala na žltom podloží a bola orientovaná dlhšou osou v smere JV—SZ. V hĺbke 20—40 cm od úrovne terénu zbaveného humusu, teda v týchto miestach 80—100 cm od úrovne pôvodného terénu, našli sa v jednom komplexe rozhádzané kosti z niekoľkých indivídúí (tri veľmi poškodené lebky, niekoľko femurů a i.). Kosti ležali v šedom zásype a boli premiešané so žltým ílom. Zásyp neobsahoval ďalšie nálezy.

Najstaršiu zistenú fázu novej lokality tvorí kostrové pohrebisko, patriace s najväčšou pravdepodobnosťou nitrianskej skupine. Tento predpoklad podporuje

zistený dvojhrob skrčencov s charakteristickou orientáciou a spôsobom uloženia mŕtvych.¹ V hrobe bola pochovaná dospelá žena s dieťaťom, čo je najčastejší obsah dvojhrobov, napr. aj na rozsiahlom pohrebisku nitrianskej skupiny v Branči.² Charakter pohrebiska naznačuje aj absencia keramiky.³ Podľa údajov robotníkov rozrušené hroby obsahovali len v niektorých prípadoch bronzové prílohy, z ktorých je konkrétne známy len fragment drôteného kruhu. K tejto fáze lokality patrí pravdepodobne aj zhľuk kostí z niekoľkých jedincov, ktoré sú asi dokladom vykradnutého a rozhádzaného trojhrobu (?).

Jamy 1 a 3 obsahovali keramiku maďarovskej kultúry. V inventári jamy 1 boli zastúpené dve amfory, miska a hrncovitá nádoba. V črepovom materiáli sa zistili aj úlomky so zvisle prstovanou výzdobou. Omnoho chudobnejší materiál sa našiel vo zvyškoch jamy 3. Možno konštatovať, že keramické tvary v ničom nevybočujú z rámca bežnej náplne maďarovskej kultúry, ktorú spracoval A. Točík.⁴ Materiál z Golianova patrí do klasickej fázy tejto kultúry.

K najmladšej sídliskovej fáze na lokalite patrí jama A a jama 2, v ktorých bolo niekoľko črepov keramiky z XI.—XII. storočia.

Podľa výsledkov terénneho prieskumu možno predpokladať, že na južnej strane priestoru stavby vodnej nádrže sa rozkladá maďarovské sídlisko. Stredové objekty boli o niečo severnejšie, bližšie k potoku Kadaň. Väčšia časť lokality bola pravdepodobne zničená, avšak časť náleziska ležiaca na vyšších miestach terénneho chrbta, západne od plochy, ktorá bude po dokončení výstavby nádrže zaplavená, ostala zrejme neporušená a je vhodná na realizáciu rozsiahlejšieho výskumu. Rozlohu a stupeň rozrušenia pohrebiska zo staršej doby bronzovej sa nepodarilo zistiť.

Poznámky

¹ Točík A., *Die Nitra-Gruppe*, AR XV, 1963, 741 n. (muži uložení na pravom boku, orientácia Z—V, ženy na ľavom boku, orientácia V—Z). Podobný spôsob uloženia mŕtvych sa uplatňuje aj na pohrebisku úněticko-maďarovského horizontu v Branči (Vládár J., *Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961—1962*, AR XVI, 1964, 90 n.). V Golianove však ide o hroby nachádzajúce sa bezprostredne v priestore osady s maďarovským osídlením, čo pravdepodobne vylučuje súčasnosť hrobov a sídliskových objektov. Preto v rámci staršej doby bronzovej patria hroby do jej staršej fázy, teda s najväčšou pravdepodobnosťou nitrianskej skupine.

² Vládár J., l. c., 82.

³ Malý počet keramických príloh v hroboch je v tejto skupine všeobecný (Točík A., l. c., 756, 757).

⁴ Točík A., *Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom*, Bratislava 1964. Keramika z Golianova v rámci triedenia A. Točíka: a) amfory: skup. C1—C2, l. c., 27—29; b) hrnce: skup. E4, l. c., 35; c) miska: skup. D3, l. c., 32; d) zásobnice: skup. F1 alebo F3, l. c., 36.

Neue altbronzezeitliche und mittelalterliche Fundstelle in Golianovo

Július Béreš — Alexander Ruttkay

Bei dem Bau eines Wasserbehälters in der Gemarkung der Gemeinde Golianovo (Bez. Nitra) wurde der Teil einer größeren Siedlung und ein Skelettgräberfeld vernichtet.

Die älteste Belegungsphase dieses Gräberfeldes weist altbronzezeitliche Skelettgräber mit Hockerbestattung (Orientierung NO-SW) auf. Zu beachten ist die Bestattung eines Erwachsenen mit einem Kind in gemeinsamem Grab. Die sporadisch vorgefundenen Beigaben konnte man nicht identifizieren. Nach dem Gesamtgepräge der Gräber wie auch an Hand ihrer Beziehung zur nächsten Phase dieses Fundortes zu schließen, hat man hier offensichtlich mit Gräbern der Nitraer Gruppe zu tun.

Auf diesem Fundplatz wurde weiter eine Siedlung der Maďarovce-Kultur erfaßt; dieser Fundstoff, wo Tonware ziemlich reichlich vertreten ist, stammt aus der klassischen Phase dieser Kultur. Die jüngste Phase dieses Fundortes bildeten die Siedlungsobjekte aus dem XI.—XII. Jh.

Übersetzt von Z. Lányiová

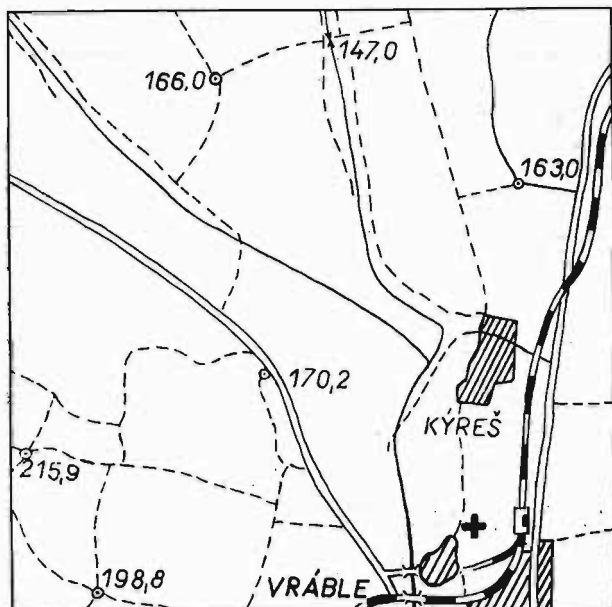
ZÁCHRANNÝ VÝZKUM MLADOHALŠTATSKÉHO SÍDLIŠTĚ VE VRÁBLÍCH

VÁCLAV FURMÁNEK

Koncem dubna a začátkem května 1966 provedl Archeologický ústav SAV v Nitře záchranný výzkum ve Vráblích (okres Nitra). Na ničení pravěkých nálezů upozornili pracovníci stavby, budující závod PAL. Při přípravě staveniště byla celá vrstva ornice stavebními stroji shrnována a odvážena. Obnažený terén byl pak ještě vyrovnáván. Během této činnosti se objevily zbytky archeologických objektů. Rychlý postup zemních prací umožňoval jen vybírání spodních částí objektů.

Lokalita se nachází asi 1 km severně od městečka Vráble, mezi železniční stanicí a obilním skladem. Plocha, která byla zkoumána, leží na jižní a jihozápadní straně nepatrné vyvýšeniny, jejíž nadmořská výška je 157,52 m. Západně teče Hostovský potok, jehož nadmořská výška je v místě, kde míjí

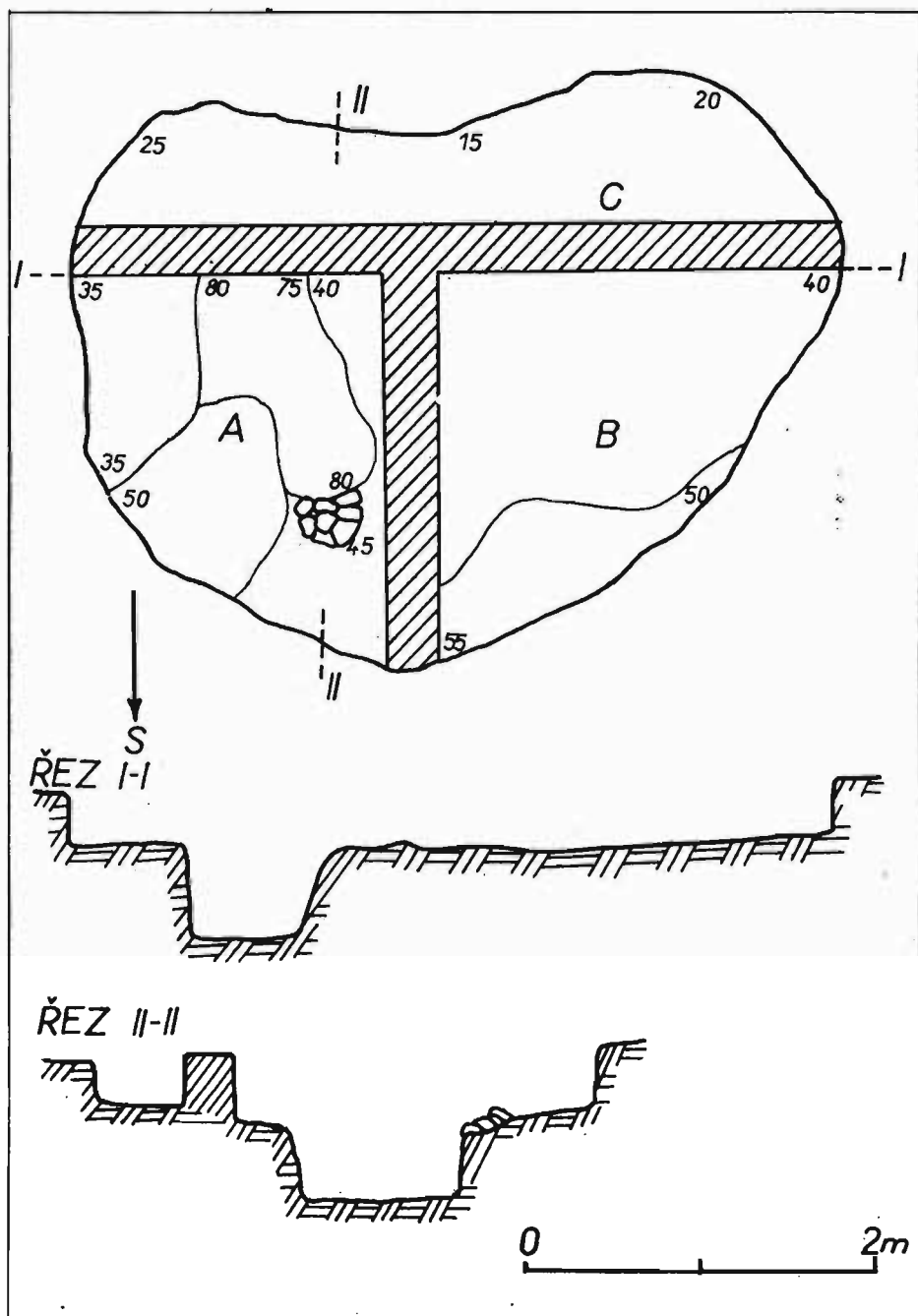
lokalitu, 145 m. Je zde tedy na úseku 200 m dlouhém výškový rozdíl 12,5 m. Východním směrem klesá vyvýšenina povlovněji na stejné [200 m] vzdálenosti jen o 7,5 m. Na celé odkrývané ploše byla černozem o mocnosti 40–60 cm, jež navazovala na spraš, ve které se zahloubené objekty velmi dobře rýsovaly.

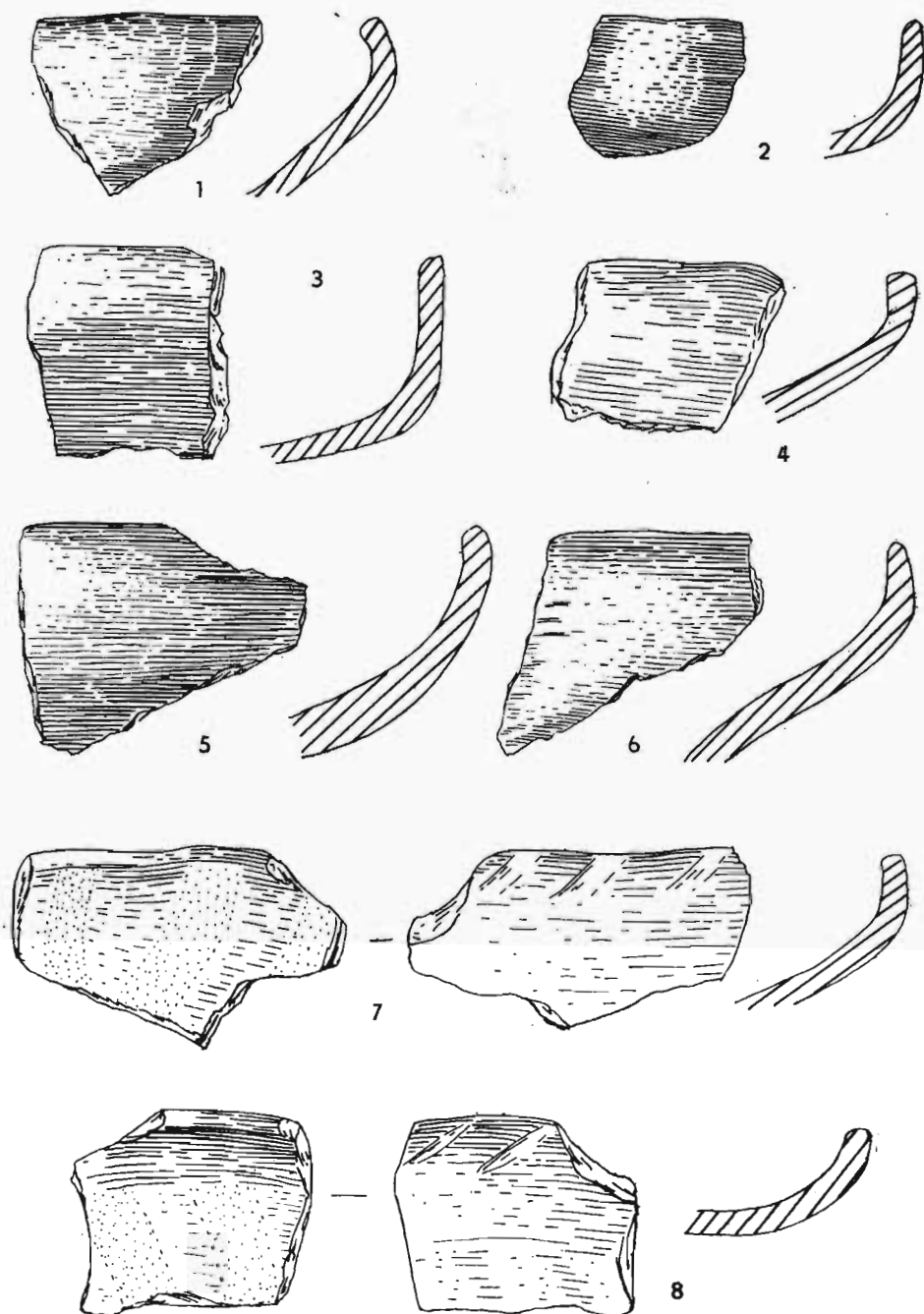
Obr. 1. Vrable. Situační náčrt (křížkem je označena poloha mladohalštatského sídliště).

Jak již bylo řečeno, podařilo se zachránit jen spodní části odpadových jam a objektů. V některých případech se našly i větší kusy nádob v odklizené černozemi, ale ty mohly být klasifikovány jen jako nálezy ojedinělé, neboť jim chyběly bližší nálezové okolnosti a souvislosti. Ve žlutavé spraši se především výrazně odlišovaly jámy různé hloubky, které většinou obsahovaly nevýraznou halštatskou keramiku.

Jediný sídlištní objekt se podařilo zachránit a prozkoumat v západní části plochy. Po odkrytí ornice se objevila v podloží tmavá oválná skvrna, která se výrazně odlišovala od sousedního terénu. Další výzkum ukázal, že byla zachycena polozemnice ledvinového tvaru. Její jižní část byla zahloubena do podloží jen 20–25 cm, a severní 50–55 cm. Polozemnice neměla dno zcela rovné (viz obr. 2, kde jsou zaznačeny hloubky měřené od horní části podloží). V severní části polozemnice bylo v hloubce 45 cm menší ohniště, které se od okolního zásyvu objektu odlišovalo červenavým zabarvením přepálené hlíny. Jižně na něj navazovala předpecová jamka zahloubená až 80 cm do podloží. Podob-

Obr. 2. Vráble. Polozemnice.

Obr. 3. Vráble. Výběr keramiky.

né, třebaže ne zcela shodné typy do podloží zahloubených chat byly nalezeny i na velikém halštatském sídlišti Mačianske vršky u Seredě.¹

Jelikož horní část sídelního objektu byla odkryvem zeminy zcela zničena, pochází keramický materiál jen ze spodních vrstev. Protože nebyly v zásypu polozemnice zjištěny žádné druhotné zásahy, je možno předpokládat, že keramika pochází z jednoho časového horizontu.

V celém objektu byly nacházeny jen keramické předměty: fragmenty nádob a tři přesleny. Dva z nich byly pravidelně dvojkónického tvaru (obr. 4: 4, 9) a třetí měl kónusy nestejně výšky (obr. 4: 6).

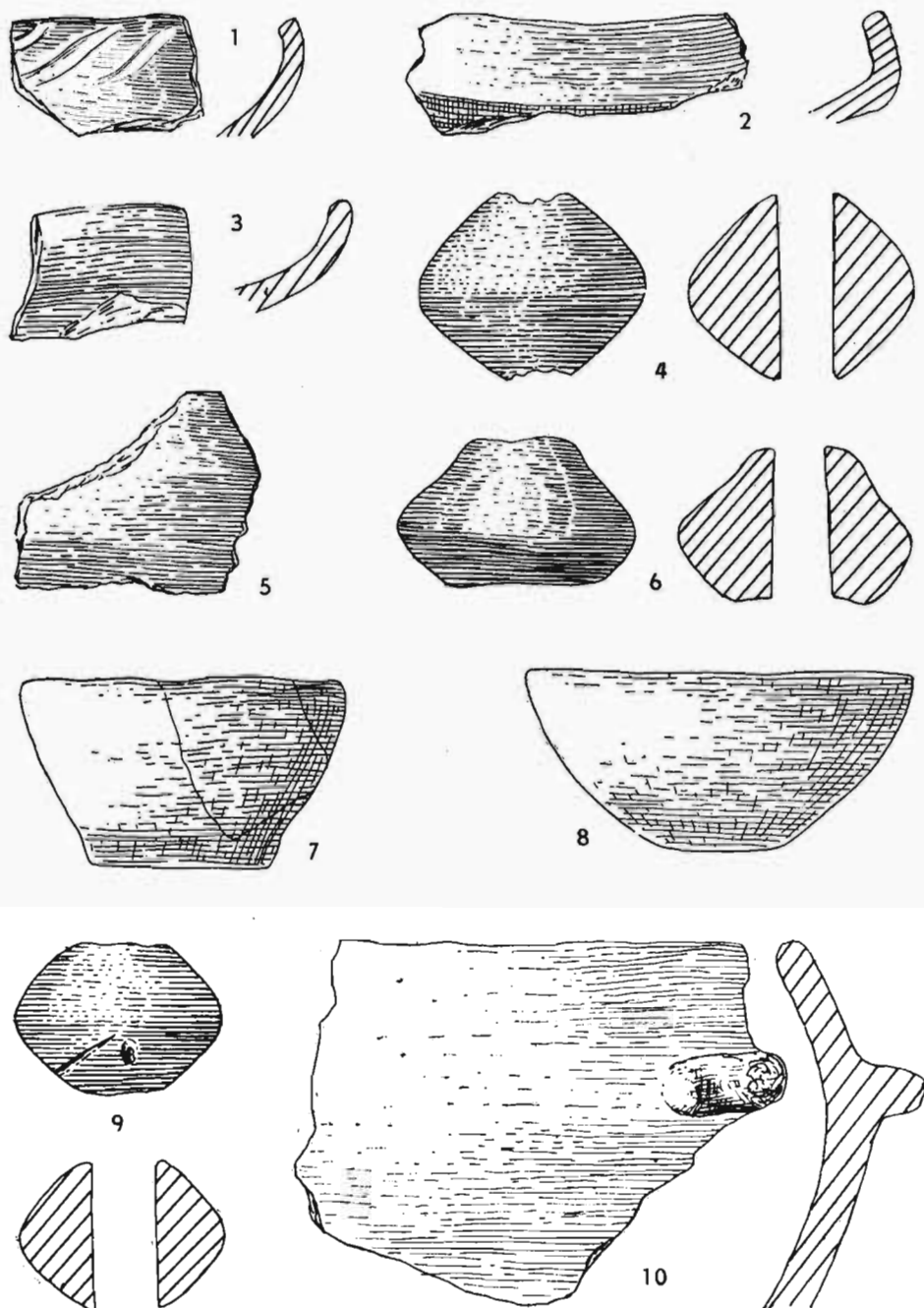
Keramický materiál má všechny charakteristické rysy sídlištní keramiky seredské skupiny kalenderberské kultury. Vyskytuje se v něm hodně masivních hrncovitých nádob zdobených plastickou páskou, amforovitých tvarů, misek a šálkovitých nádob.

Nejvýraznější a nejpočetnější skupinu nádob tvoří misky, které jsou na sídlišti ve Vráblich zastoupeny v mnoha variantách. Jednotlivé fragmenty misek a jejich profily jsou zobrazeny na obr. 3: 1—8 a 4: 1—3, 5. Také jediné dvě nádoby, které se podařilo rekonstruovat jsou misky (obr. 4: 7, 8). Celé i fragmentární tvary můžeme rozdělit do tří skupin: misky kónické, půlkulovité a misky s téměř svisle posazeným okrajem.

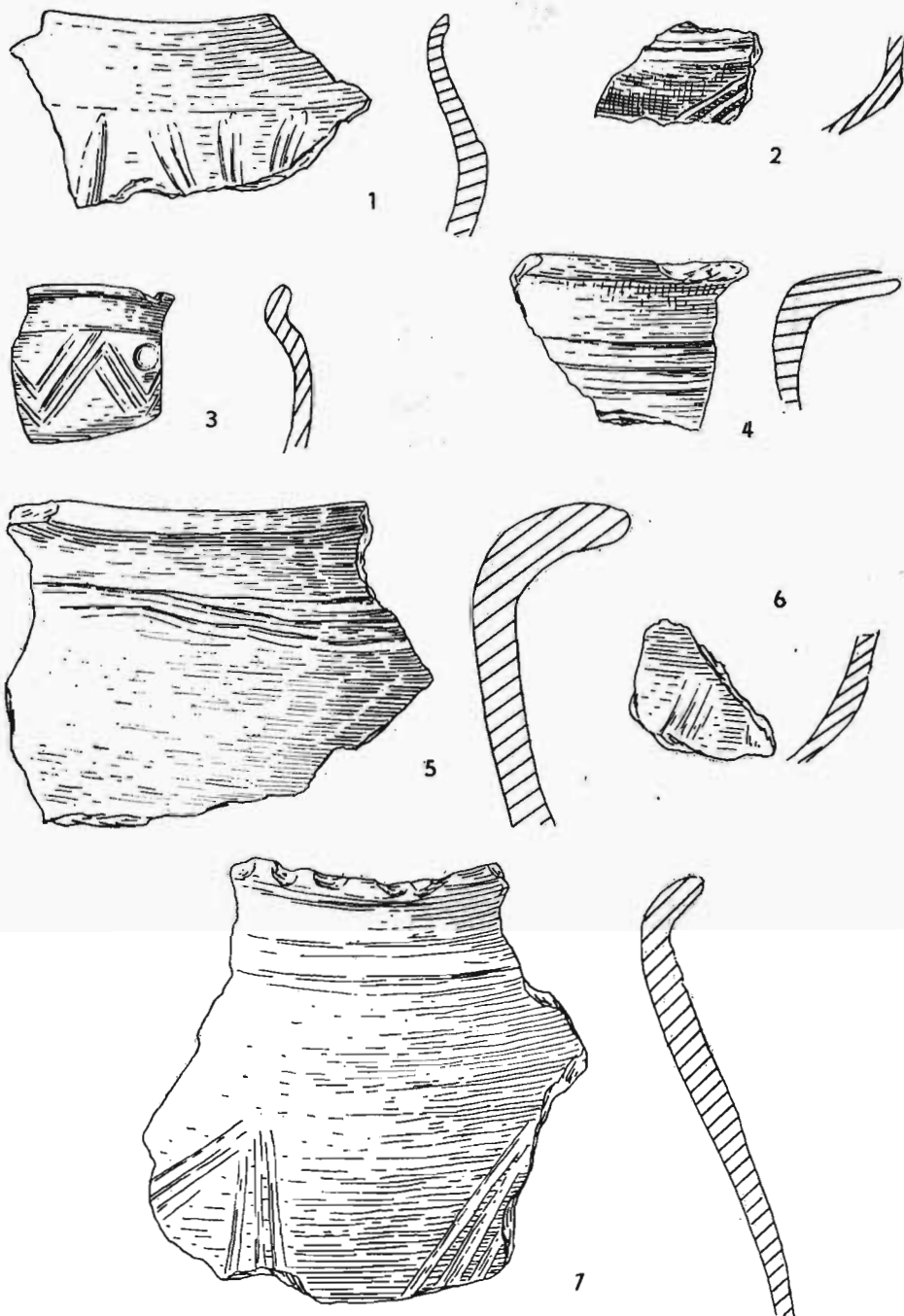
Kónické misky mají okraj obvykle lehce vtažený dovnitř (obr. 3: 1, 4, 6). Pouze u rekonstruované misky (obr. 4: 7) není tento rys zvlášť zřetelný. Ukončení okraje je různé. Obvykle je oválně zaoblen, ale objevují se i tvary, které mají okraj ostře sřezán (obr. 3: 4). Misky mají černý tuhovaný povrch a nebyly leštěny. Miska na obr. 4: 7 není tuhována, nýbrž je zhotovena z hrubší hlíny hnědavé barvy. Podobné tvary se vyskytují již téměř od začátku doby halštatské a střetáváme se s nimi skoro na celém území Slovenska.²

Druhým více zastoupeným tvarem jsou půlkulovité misky (obr. 3: 5, 7, 8, obr. 4: 1, 3, 5, 8). Obvykle nejsou přesně půlkulové, ale podobné kulovému vrchlíku. Tyto misky mají většinou tuhovaný povrch a lehce zahnutý okraj. Barevně odlišná je miska na obr. 4: 8, jejíž povrch je oranžovohnědý. Některé z misek náležejících tomuto typu mají na vnitřní straně vlešťovanou výzdobu a na vnější straně nevýrazně tordovaný okraj (obr. 3: 7, 8). Vlešťovaná výzdoba tvoří těsně pod okrajem obvodový pás, od něhož kolmo do středu vybíhají další vlešťované pásy. Podobná vlešťovaná výzdoba není v této době na keramice jihozápadního Slovenska,³ ba ani v sousedních oblastech⁴ žádnou zvláštností. Miska na obr. 4: 1 nemá sice uvnitř vlešťovanou výzdobu, ale má, podobně jako oba přechozí tvary, tordovaný vnější okraj. Tordování vrábelských misek je však při srovnání s tordováním obvyklým v podolské kultuře zcela odlišné. Je již značně schematičtější, ovšem podobná úprava okrajů misek se objevuje i v okolních oblastech, kde je kalenderberská kultura zastoupena.⁵

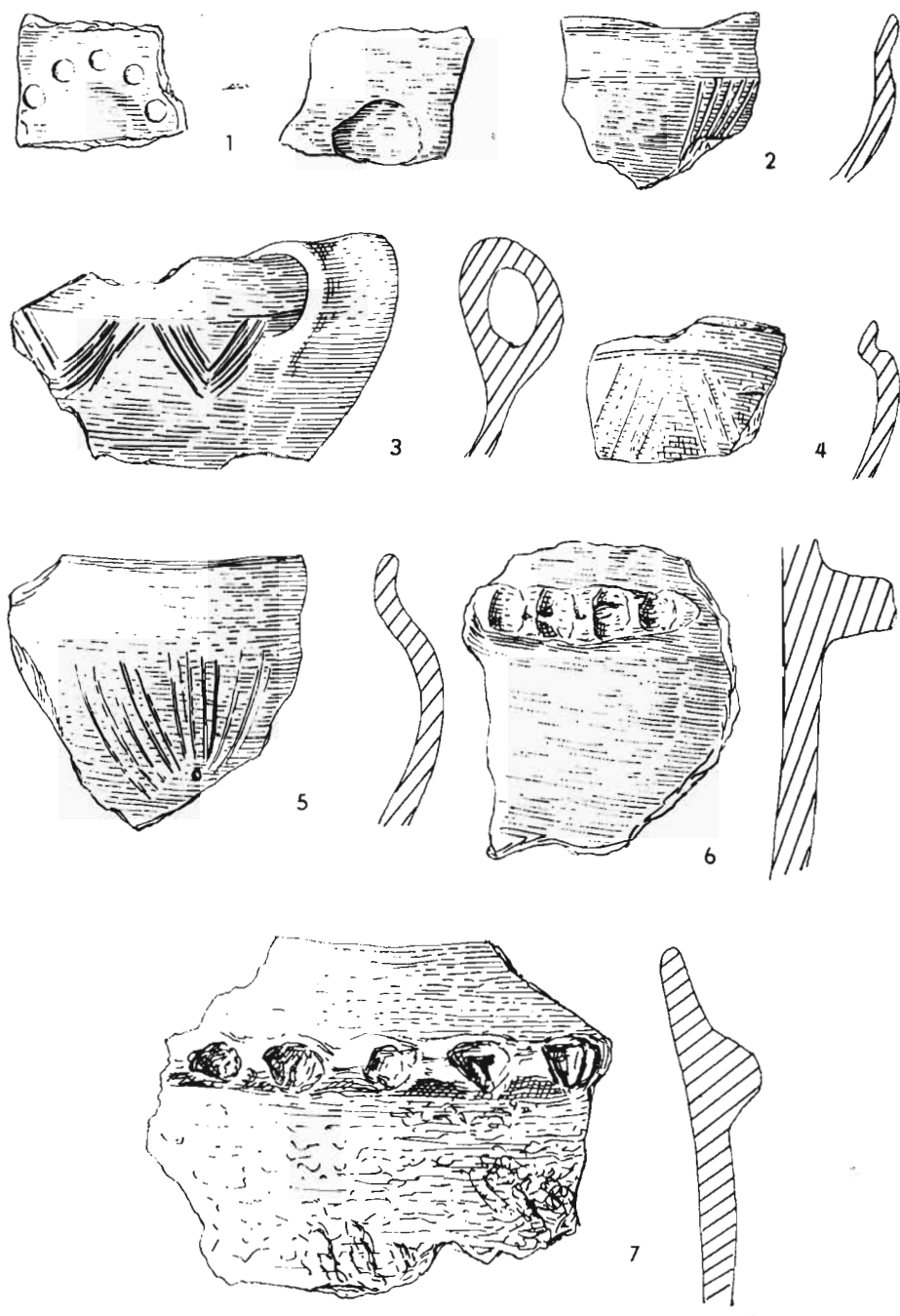
Posledním tvarem jsou misky se spodní částí buď kónickou anebo oblou, které však mají výrazně odsazenu okrajovou část, jež svírá s rovinou okraje

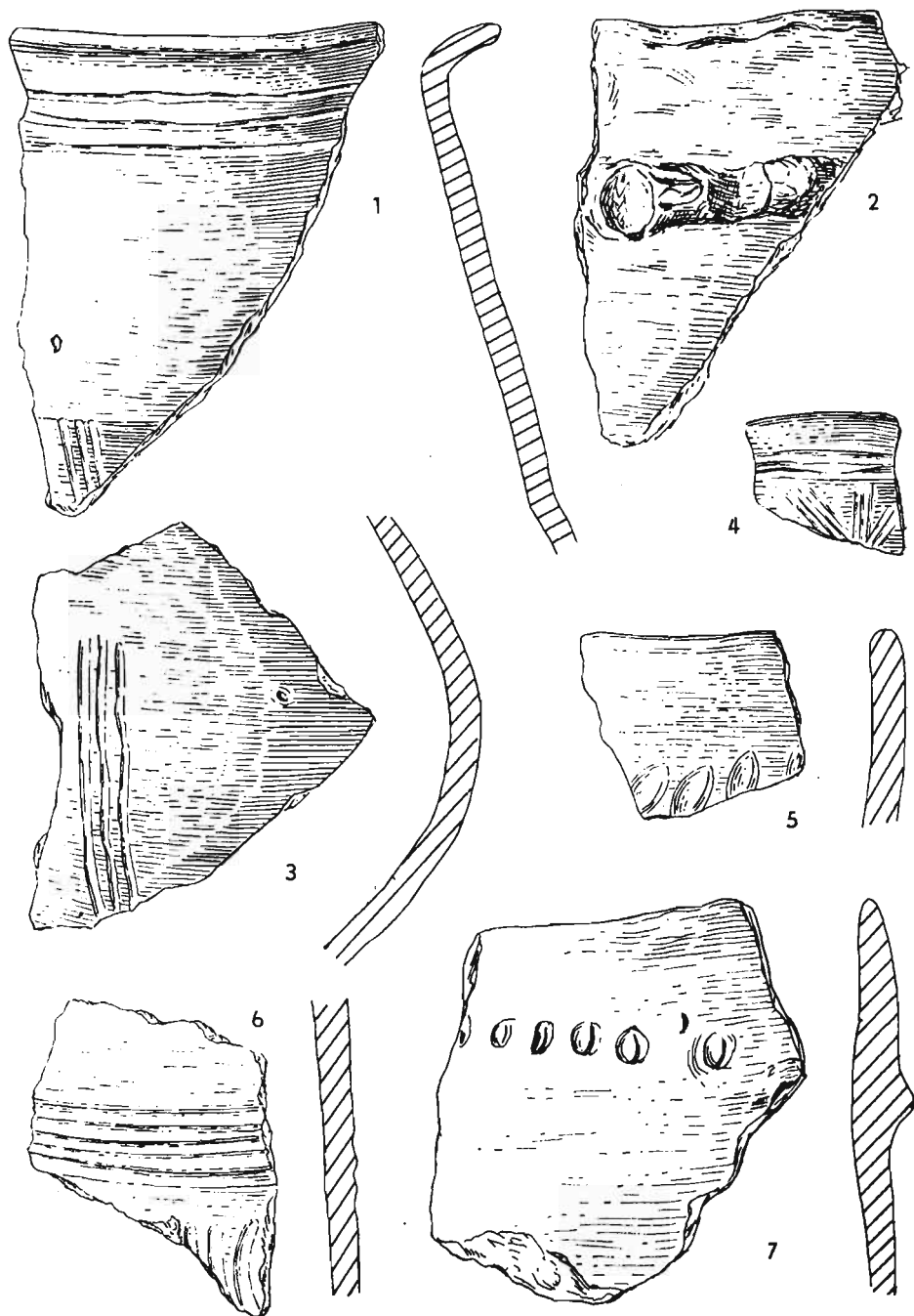
Obr. 4. Vrátě. Výběr keramiky.

Obr. 5. Vráble. Výběr keramiky.

Obr. 6. Vráble. Výběr keramiky.

Obr. 7. Vráble. Výběr keramiky.

přibližně pravý úhel. Tento typ reprezentují tvary zobrazené na obr. 3: 2, 3 a obr. 4: 2. Keramika je na vnější i vnitřní straně tuhována, ale není leštěná. Popisované tvary nejsou v keramické náplni sereďské skupiny kalenderberské kultury na Slovensku tak běžné, jako tomu bylo u předchozích dvou typů misek. Nacházejí se však v časově souběžných kulturách sousedních území.

Velmi často jsou na sídlišti nacházeny nejrůznější druhy hrubších hrncovitých nádob, které jsou většinou cihlově červené až oranžovožluté barvy. Pokud mají výzdobu, je jen plastická a soustřeďuje se těsně pod okrajem nádoby (obr. 4: 10, obr. 6: 6, 7 a obr. 7: 2, 5, 7).

Plastická výzdoba sestává buď ze souvislé obvodové prolamované lišty (obr. 6: 7 a 7: 2) anebo z menších lištovitých výstupků, které jsou také prolamovány (obr. 4: 10 a 6: 6). Objevují se však i tvary, jež mají pod hrdlem po celém obvodu nepravidelné nehtové vrypy (obr. 7: 5, 7). Někdy jsou nehtové vrypy kombinovány i s plastickými výčnělky (obr. 7: 7). Tvary podobné vrábelským vyskytují se v nejmladší fázi lužické kultury na Slovensku.⁶ Hrncovité nádoby zdobené nehtovými vrypy, jež jsou přerušovány plastickými výčnělky, nacházíme i ve slezském stupni lužické kultury.⁷ J. P a u l í k považuje tyto nádoby za prvek domácí a souhlasí s názorem, že jejich vyskyt v sousedních oblastech (Zadunajsko, Rakousko) je důsledkem lužického vlivu.⁸

Mezi jedny z nejtypičtějších tvarů keramiky sereďské skupiny kalenderberské kultury patří amforovité nádoby s vysokým hrdlem, přehnutým okrajem a baňatým tělem. Charakteristické okrajové části se zachovaly ve čtyřech případech (obr. 5: 4, 5, 7 a obr. 7: 1). Kromě okrajů byly nacházeny i zlomky z jiných částí těla nádob (obr. 7: 3, 6). Všechny zde uváděné zlomky amfor představují patrně jeden podobný keramický tvar, lišící se v jednotlivých případech jen tloušťkou profilu a prohnutím okraje. Všechny tvary mají na horní partii hrdla obvodovou rytou výzdobu. Podobná výzdoba je také na výdutí. Profily nádob jsou shodné s tvary z halštatské osady u Sereď, jak je uvádí J. P a u l í k.⁹

Velmi početné jsou na halštatském sídlišti ve Vráblich i různé varianty esovitě profilovaných šálek. Některé z nich mají omfalicky prohnuté dno uvnitř zvýrazněné vtlačovanou výzdobou (obr. 6: 1). Většina těchto nádob je bezuchá (obr. 5: 1, 3, obr. 6: 2, 4, 5 a obr. 7: 4). Objevuje se však i tvar s páskovým uchem vytaženým z okraje (obr. 6: 3). Všechny zde uváděné varianty šálek mají černý leštěný povrch a výzdobu z různě uspořádaných mělkých rýh. Podobné tvary jsou hojné v tomto časovém období i z jiných slovenských lokalit, jako např. ze Sereďe a Abrahámu,¹⁰ ale také z území sousední Moravy¹¹ a Rakouska.¹²

Uvedená keramika a její rozbor dokazují, že ve Vráblich byla prozkoumána část mladohalštatské osady. Keramické zbytky umožňují plným právem zařadit tuto lokalitu k sereďské skupině kalenderberské kultury. Je však škoda, že rychlý postup zemních prací nedovolil zachránit více sídelních objektů. V opačném případě by byl obrázek o tomto sídlišti daleko dokonalejší.

- ¹ Paulík J., *Halštatská a halštatsko-laténska osada pri Seredi*, SIA III, 1955, 148.
² Paulík J., *Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej*, SIA IV-2, 1956, 181.
³ Paulík J., l. c., tab. VIII.
⁴ Podborský V., *K problematike moravského halštatu — II*, Sborník prací FFBU XII-E8, 1963, obr. 11.
⁵ Szombathy J., *Die Tumuli im Feichtenboden bei Fischau am Steinfeld*, MAGW LIV, 1924, tab. VI: 727, 733, 744.
⁶ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 138.
⁷ Eisner J., l. c., 139.
⁸ Paulík J., SIA IV-2, 1956, 180.
⁹ Paulík J., SIA IV-2, 1956, tab. VII: 19—22.
¹⁰ Paulík J., SIA IV-2, 1956, tab. XII: 1.
¹¹ Podborský V., *Die Hallstatsiedlung in Těšetice*, Fontes Archaeologici Pragenses 9, Pragae 1965, tab. I: 11, 13, II: 18—23, 29.
¹² Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, obr. 408 a 414.

Rettungsgrabung auf der junghallstattzeitlichen Siedlung in Vrábľe

Václav Furmánek

Auf einer kleinen Anhöhe im Kataster des Städtchens Vrábľe (Bez. Nitra) wurden bei Erdarbeiten immer wieder urzeitliche Objekte gestört. Das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften zu Nitra leitete deshalb im Frühjahr 1966 eine kleine Rettungsgrabung ein, bei der keramisches Material aus mehreren Abfallgruben und aus einem Siedlungsobjekt geborgen werden konnte (Abb. 2). Dieses Objekt war bis in den gewachsenen Boden eingetieft und nur der untere Teil blieb erhalten. Die Sohle hatte unregelmäßige Form und in ihrem nördlichen Teil befand sich eine kleinere Feuerstelle. In den Füllschichten des Objektes fand man drei Spinnwirtel und Fragmente vieler Keramikformen (Schüsseln, topf- und amphorenförmige Gefäße, Tassen — siehe Abb. 3—7).

Die Analyse der in der Halbgrubenhütte und in den Abfallgruben gefundenen Keramik erwies, daß hier der Abschnitt einer Siedlung erfaßt wurde, die in die Sered-Gruppe der Kalenderberger Kultur gehört.

Übersetzt von B. Nieburová

ZÁCHRANNÝ VÝSKUM NA KELTSKOM POHREBISKU V CHOTINE

JÚLIUS BÉREŠ

Spolupracovník Archeologického ústavu SAV D. Gál zistil v máji roku 1965, že sa v Chotíne (okres Komárno) pri fažbe piesku v novootvorenom pieskovisku miestneho jednotného roľníckeho družstva ničia praveké hroby. Sám zachránil obsah troch takýchto hrobov (čís. 1—3). Spomenutý ústav tu potom uskutočnil záchranný výskum, pri ktorom boli odkryté ďalšie tri hroby (čís. 4—6).

Nálezisko leží juhovýchodne od obce v polohe Sunnyogó, asi 600 m vľavo od štátnej cesty Chotín-Marcelová. Ide o mierny kopec, na ktorého juhozápadnej strane je nižšie položený, močaristý a v čase dažďov zaplavovaný terén. V severozápadnej časti náleziska — na lokalite Chotín VIII — odkryl v rokoch 1958—1959 M. Dušek v mieste teraz už zlikvidovaného pieskoviska 16 laténskych hrobov.¹

Domnievame sa, že všetky roku 1965 zistené hroby patrili k väčšiemu laténske-mu pohrebisku. Systematickým výskumom by sa tu pravdepodobne odkryli ďalšie hroby, najmä v severovýchodnej, vyššie položenej časti lokality, kde záchranný výskum nemohol pokračovať, pretože išlo o plochu osiatu obilím.

Opis nálezov

Hroby 1—3

Zachránené nálezy nemohol D. Gál zaradiť do jednotlivých porušených hrobov, preto ich uvádzame a označujeme ako materiál zo zberu:

1. Železný, hrdzou značne poškodený nôž (v dvoch zlomkoch) s prehnutým chrbtom, vypuklým ostrím a plochou zahnutou rukoväťou; dĺžka 17,5 cm, max. šírka 3,2 cm (obr. 2: 5).

2. Časť železnej britvy s prehnutým chrbtom, vypuklým ostrím a krátkym trňom; dĺžka 9,6 cm, šírka 3,5 cm (obr. 3: 8).

3. Železný nôž (v dvoch zlomkoch) s oblúkovým ostrím a klinovite vytiahnutým plochým trňom pre rukoväť; dĺžka 15,7 cm, šírka 2,4 cm (obr. 2: 3).

4. Zlomky železnej spony s oblúkovitým lúčikom a väčšou guľkou z pätky, s vinutím asi zo štyroch závitov; dĺžka asi 5,9 cm, Ø vinutia 1,4 cm.

5. Zlomky železnej spony s väčším vinutím a zlomkami lúčika, vinutie zo štyroch závitov; Ø vinutia 1,5 cm.

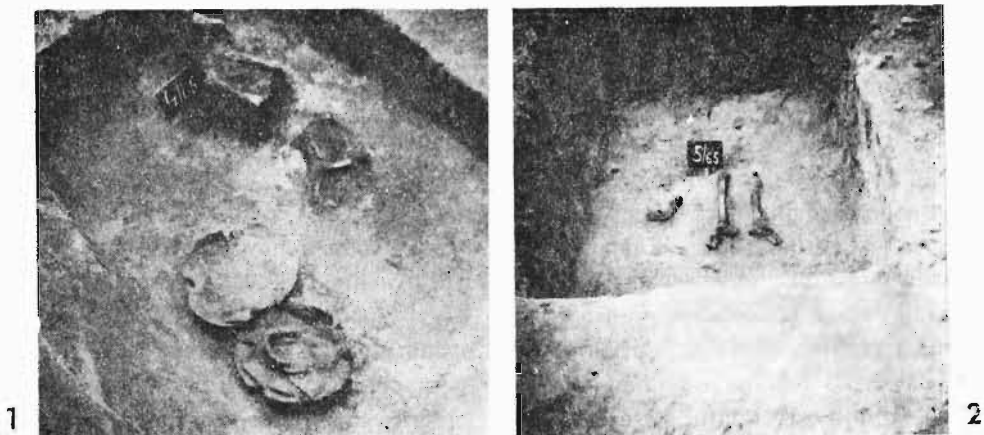
6. Zlomky železnej spony s hrubším vinutím, s odlomenou guľkou z pätky, odlomenou tetivou a lúčikom v zlomkoch; vinutie pravdepodobne z piatich závitov, značne zhrdzavené.

7. Zlomky železnej spony s časťou lúčika a fragmentmi tetivy; vinutie pravdepodobne zo šiestich závitov, porušené hrdzou; Ø vinutia 2,3 cm.

8. Dutý železný krúžok, značne poškodený, pravdepodobne z opaska; Ø 2,8 cm.

9. Neúplný hladký lignitový kruh oválneho prierezu v dvoch zlomkoch; Ø kruhu 8,9—9,1 cm, hrúbka 1,1 cm (obr. 2: 2).

10. Bronzový vývalkový náramok s pečatidlovými koncami, ktoré sú po obvode zdobené koncentrickými krúžkami a malými ryhami; Ø náramku 6,7 cm, hrúbka 0,6 cm (obr. 3: 1).

Obr. 1. Chotín-Sunnyogó. 1 — hrob 4; 2 — hrob 5.

11. Bronzový náramok s pečatidlými koncami tesne pri sebe, členený po obvode masívnymi rebrovými vývalkami; Ø náramku 7–8 cm, hrúbka 0,6 cm (obr. 3: 2).

12. Poškodený náramok z bronzového plechu, členený na obvode vývalkami; Ø náramku 8,8 cm, hrúbka 0,9 cm (obr. 3: 11).

13. Zlomky náramku z bronzového plechu; hrúbka 0,9 cm (obr. 2: 1).

14. Dve bronzové spony stredolaténskej konštrukcie s masívnou guľkou na päťke, ktorá je zdobená krúžkami ohraničenými ryhami a malými trojuholníčkami; vinutie zo šiestich závitov, so zlomkom vnútornej tetivy; dĺžka 2,7 cm, Ø vinutia 0,4 cm (obr. 3: 4, 5).

15. Dve bronzové spony s bubienkovitým lúčikom a malou guľkou, ktorá je k päťke listovite pripevnená; vinutie tvorí osem závitov s vnútornou tetivou; dĺžka 2,7 cm, Ø vinutia 0,2 cm (obr. 3: 6, 7).

16. Väčšia, značne poškodená misa s prehnutým hrdlom a široko roztvoreným ústím; rekonštruovaná; výška 9,5 cm, Ø ústia 24,3 cm, Ø dna 8,8 cm (obr. 3: 3).

17. Kónická misa s prehnutým hrdlom s roztvoreným ústím, stred dna je vtlačený dovnútra; výška 9,5 cm, Ø ústia 23,6 cm, Ø dna 6,9 cm (obr. 3: 10).

18. Črep z von vyhrnutého a rovno zrezaného okraja nádoby hnedočiernej farby.

19. Menší okrajový črep sivočiernej farby z dobre vypáleného, na lome tehlovohnedého materiálu, okraj rovný, von vyhrnutý.

20. Dva menšie črepy z rozhrania hrdla a tela nádoby, zdobené páskou ohraničujúcou plytkými ryhami.

21. Devätnásť črepov z neurčiteľnej a nerekonštruovateľnej nádoby, všetky majú sivočiernu farbu.

Nálezy zo záchranného výskumu:

Hrob 4 (obr. 1: 1). Kostrový vykradnutý hrob. V priestornej, neúplnej jame (201 × 147 cm) v hĺbke 172 cm ležalo iba niekoľko kostí dospelého jedinca. V severozápadnej časti jamy boli vedľa seba dve nádoby v črepech, časť misy, ďalšie črepy a časť bronzového náramku v zlomkoch.

1. Dvojkónická vázovitá nádoba so zaobleným vydutím a širším roztvoreným ústím, na hrdle a nad vydutím zdobená vodorovnými ryhami; výška 28,4 cm, Ø ústia 18,4 cm, Ø dna 16,1 cm (obr. 2: 6).

2. Dvojkónická vázovitá nádoba so zaobleným vydutím a širším otvoreným ústím, na hrdle a nad vydutím zdobená dvojitémi vodorovnými ryhami; výška 30,9 cm, Ø ústia 18,6 cm, Ø dna 16,1 cm (obr. 2: 4).

Obz. 2. Chotín-Sunnyogó. 1–3, 5 — zber D. Gála (hroby 1–3), 4, 6 — hrob 4; 7 — hrob 6.

3. Časť von vyhrnutého okraja misky, zdobenej na hrdle tromi širšími vodorovnými ryhami; max. výška 10,3 cm, max. šírka 14,9 cm.

4. Desať menších črepov z neurčiteľnej, na kruhu vyhotovenej nádoby.

5. Časť náramku z bronzového plechu a 10 atypických zlomkov z náramku.

Hrob 5 (obr. 1: 2). Vykradnutý kostrový hrob dospelého jedinca. Z kostry sa zachovali iba dolné končatiny. Časť hrovej jamy bola zničená ťažbou plesku. Hrob bol v hĺbke 193 cm (šírka 165 cm). Našli sa v ňom iba črepy.

1. Menší črep z okraja nádoby s oblúkovitým, mierne von vyhrnutým okrajom.

2. Ďalší črep z okraja nádoby.

3. Menší črep z tela nádoby, zdobený širokou vodorovnou ryhou.

4. Črep z dna nádoby zo zrnitého, dobre vypáleného materiálu.

Všetky črepy sú sivočiernej farby.

Hrob 6. Vykradnutý kostrový hrob. Hrobová jama vaňovitého tvaru s rozmermi 255×120 cm. Hrob bol vykradnutý až v neskoršom období, čo dokazujú stopy bronzovej patiny na lebke. V hĺbke 182 cm bola lebka, dolné končatiny a situlovitá váza v črepoch, v hĺbke 210 cm sánka, ďalšie kosti, misa v črepoch a zlomky nerekonštruovateľných nádob.

1. Situlovitá váza s maximálnym vydutím v hornej tretine, dno je odsadené, nízke hrdlo zdobené vodorovnou ryhou; výška 22,2 cm, max. Ø 15,9 cm, Ø dna 12,6 cm (obr. 2: 7).

2. Kónická miska s prehnutým hrdlom a otvoreným ústím, rekonštruovaná (okrem dna); výška 9,5 cm, Ø ústia 24,3 cm, Ø dna 7,3 cm (obr. 3: 9).

3. Sedemnást črepov z neurčiteľnej, na kruhu vyhotovenej nádoby, väčšina z jej tela.

Hroby, ktoré zachránil D. Gál, ako aj hroby odkryté pri výskume, sú zrejme pokračovaním väčšieho keltského pohrebiska, ktorého časť preskúmal už M. Dušek. Svedčí o tom nielen poloha obidvoch pohrebísk, ale aj tesné susedstvo preskúmaných vykradnutých hrobov.² Tieto hroby spomína už M. Dušek v krátkej zmienke o pohrebisku, kde sa spomedzi ostatných vynímajú hroby s drevenou komorou a niektoré aj ohraničené štvorcovou priekopou. Spoločným znakom týchto a nami odkrytých hrobov je iba ich vykradnutie; výskumom sme nezistili žiadne drevené komory ani ohraničenie hrobov štvorcovou priekopou.³ Domnievame sa, že vykrádači sa upriamili na celú dĺžku hrobu, čoho svedectvom je aj veľkosť jamy hrobu 6, kde boli zvyšky kostry a nálezy v nerovnakej výške.⁴ Iný spôsob vykradnutia, zameraný iba na určitú časť pochovaného, najmä na hlavu, sa nám nepodarilo zachytiť.

Na vykrádanie hrobov v praveku jestvujú rôzne názory. Jeden z nich uvažuje o vykrádačoch súčasných a označuje ich ako lupičov. V prípadoch dokonalého rozhádzania kostrových pozostatkov a porušenia kovových predmetov predpokladá sa vykrádanie až po zániku pohrebiska, keď už boli koróziou narušené kovové predmety a uvoľnené kosti kostier.⁵ V prípade hrobov v Chotíne prichádza do úvahy druhá alternatíva, t. j. vykradnutie až po zániku pohrebiska (roztrúsené kostrové pozostatky a stopy bronzovej patiny na zachovanej lebke z hrobu 6).

Keramický materiál môžeme rozdeliť na: a) fľašovitú vázu, b) misy, c) situlovitú vázu a d) črepy z rôznych nádob.

Fľašovitú vázu patria k bežnému typu fľašovitých nádob zo slovensko-maďarských keltských pohrebísk. Nad vydutím a na hrdle sú zdobené okružnými žliabkami, tvoriacimi (najmä na hrdle) prstencovité zosilnenie (obr. 2: 4, 6).

Obr. 3. Chotfín-Sunnyogó. 1—8, 10, 11, — nálezy zo zberu D. Gála (z hrobov 1—3); 9 — hrob 6.

Najbližšie analógie k nim nachádzame v Dolnom Petri⁶ a v Bajči-Vlkanove.⁷ Flašovitité vázy v Karpatskej kotline vystupujú v II. storočí pred n. l., t. j. v stupni LC podľa Reineckeého chronológie.⁸

Misy sú tvarove dosť jednotné. Dve z nich (obr. 3: 3, 10) majú oválne ústie, prehnuté hrdlo, vydutie uprostred výšky a stlačené dno (omfalos). Ďalšia misa (obr. 3: 9) má oválne ústie a stlačené hrdlo. I. Hunyadyová sa pokúsila rozdeliť misy na 12 hlavných tvarov.⁹ Pri ich triedení sa naráža na ťažkosti, pretože ide o nevelmi odlišné výrobky dennej potreby. Analógie k nim nachádzame na laténskyh pohrebiskách v celej Karpatskej kotline. V strednej Európe sa vyskytujú od V. storočia pred n. l. až do konca doby laténskej.¹⁰

Situlovitá váza (obr. 2: 7) má rovné steny, nízke, široké a členité hrdlo. Patrí k nádobám situlovitého tvaru, ktorých ústie je spravidla užšie ako priemer maximálneho vydutia. Najbližšie analógie má v Hurbanove-Abadombe.¹¹ Chronologicky možno tieto nádoby zatriediť do II. stor. pred n. l. Vyvinuli sa potom v zvisle ryhovanú keramiku, bežnú aj v I. storočí pred n. l.¹² Rozšírené boli najmä v Čechách a na Morave, na Slovensku sú zriedkavé.

Črepový materiál z hrobov predstavujú zlomky nerekonštruovateľných nádob, farbou, stupňom vypálenia i technickým vyhotovením zhodné s rekonštruovanými keramickými nálezmi.

K ozdobám patria spony (železné a bronzové) a náramky.

Železné spony boli značne zničené hrdzou, zachovali sa iba v zlomkoch. Patria do skupiny guľkových spôn so spojenou konštrukciou, vyskytujúcich sa v najmladšej fáze keltských kostrových a žiarových hrobov.¹³ I. Hunyadyová zaraďuje podobné spony v Karpatskej kotline do prechodu stupňov LB—LC podľa Reineckeého chronológie.¹⁴

Bronzové spony sú zastúpené dvoma guľkovými sponami so spojenou konštrukciou (obr. 3: 4, 5) a dvoma bubienkovými sponami (obr. 3: 6, 7). Guľkové spony sú väčšinou zo železa, menej z bronzu. Vyskytujú sa v období keltskej exportnej expanzie — v II. storočí pred n. l.¹⁵ Bubienkové spony sú známe z rôznych miest strednej Európy v mladom nálezovom materiáli. Najstaršie hroby s uvedenými typmi spôn patria najskôr k rozhraniu III.—II. stor. pred n. l., používali sa v priebehu celého II. stor.¹⁶

Náramky môžeme rozdeliť na plechové, liate a lignitové.

Bronzové plechové náramky sú na vonkajšej strane húsenicovite členené (obr. 2: 1, obr. 3: 11) a zachovali sa iba v zlomkoch. J. Filip datuje tento typ náramkov do obdobia od začiatku doby laténskej do II. stor. pred n. l. Na československom území patria nepochybne už k začiatku plochých pohrebísk — do III. stor. — a udržiujú sa ešte v II. storočí pred n. l.¹⁷

Bronzové liate náramky patria do okruhu širokého sortimentu tvarové odlišných vývalkových náramkov. Náramok s guľovitými masívnejšími vývalkami, oddelenými od seba valcovitým hladkým krčkom (obr. 3: 2), zaraďuje sa bežne medzi nálezy stupňa LB podľa Reineckeého delenia.¹⁸

Liaty náramok s pečatidlovým ukončením (obr. 3: 1) je zdobený priečnymi zárezmi, ktoré členia jeho povrch. Tento typ náramku ustupuje v priebehu II. stor. pred n. l. z hrobového inventára.¹⁹

Lignitový náramok (obr. 2: 2) patrí do okruhu náramkových kruhov, ktoré sú známe už z neskorej doby halštatskej a ojedinele sa vyskytujú aj v období okolo zmeny letopočtu, prevažne v laténskych kostrových hrobách. Vyrábali sa najmä v II. storočí pred n. l., hlavne v jeho druhej polovici.²⁰

Dutý železný krúžok (pravdepodobne z opaska) nie je spoľahlivým datovacím prostriedkom.

Nože (obr. 2: 3, 5), ako aj fragment železnej britvy (obr. 3: 8), zapadajú do rámca obvyklých keltských výrobkov z konca stupňa LB a začiatku LC.

Celkove môžeme preskúmanú časť pohrebiska podľa nálezov získaných zberom i výskumom datovať do prechodu III. a II. stor. pred n. l., t. j. do stupňov LB—LC podľa Reineckeého chronológie.

Poznámky a literatúra

¹ Dušek M., *K otázkam pravekého vývoja juhozápadného Slovenska*, SZ AŮSAV 6, 1961, 66.

² Podľa výpovede D. Gála, ktorý sa na výskume M. Duška zúčastnil.

³ Dušek M., *K otázkam pravekého vývoja*, 66.

⁴ Hrobová jama s rozmermi 255×120 cm, zvyšky kostry a nálezy v hĺbkovom rozpätí 18 cm.

⁵ Benadík B., *Zur Frage von chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei (K otázke chronologických vzťahov keltských pohrebísk na Slovensku)*, SIA XI-2, 1963, 386.

⁶ Dušek M., *Keltské pohrebisko vo Svätom Petri*, SIA VIII-2, 1960, tab. I: 10, 11.

⁷ Benadík B., *Keltské pohrebisko v Bajči-Vlkanove*, SIA VIII-2, 1960, tab. III: 16 a VIII: 14.

⁸ Filip J., *Keltové ve střední Evropě*, Praha 1956, 198, 199.

⁹ Hunyady I., *Die Kelten im Karpatenbecken*, Budapest—Leipzig 1942, 127—132.

¹⁰ Filip J., l. c., 209.

¹¹ Benadík B. — Vlček E. — Ambros C., *Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku (Keltische Gräberfelder der Südwestslowakei)*, Bratislava 1957, tab. XIX: 4.

¹² Filip J., l. c., 202.

¹³ Tamže, 109.

¹⁴ Hunyady I., l. c., 77, tab. XX: 11—14.

¹⁵ Filip J., l. c., 109.

¹⁶ Benadík B., *Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku*, SIA X-2, 1962, 360.

¹⁷ Benadík B., *Chronologické vzťahy*, 368; Filip J., l. c., 123.

¹⁸ Hunyady I., l. c., 92 n.

¹⁹ Benadík B., *Chronologické vzťahy*, 369.

²⁰ Břeň J., *Černé (švartnové) náramky v českém latěnu*, SNM IX-A, 1955, 29, 30.

Rettungsgrabung am keltischen Gräberfeld zu Chotín

Július Béreš

Im Jahre 1965 fand in Chotín (Bez. Komárno) eine Rettungsgrabung statt. Den Anlaß dazu gaben neue Funde, die im Mai desselben Jahres von D. Gál, dem externen Mitarbeiter des Archäologischen Instituts der SAW, entdeckt wurden. Er rettete dieses Fundmaterial aus drei gestörten Gräbern in der Sandgrube der Flur „Sunnyogó“.

Die Fundstelle (Chotín VIII) wurde in die Literatur von M. Dušek eingeführt, der während der Grabungen in den Jahren 1958—1959 im nordwestlichen Teil der damals bereits stillgelegten Sandgrube 16 Skelettgräber mit gebräuchlichem latènezeitlichem Fundstoff abgedeckt hatte.¹ Nach einer Konfrontation der Sandgrubenlage stellen wir mit M. Dušek fest, daß der Fundstoff sowohl der drei im Jahre 1965 gestörten Gräber als auch der Rettungsgrabung aus Gräbern eines größeren keltischen Gräberfeldes stammt. Ein Beweis hierfür liegt nicht nur in der knappen Nachbarschaft der beiden Grabungsgelände (1958—1959 und 1965), sondern auch in der chronologischen Einstufung des Fundinventars aus den untersuchten Gräbern.

Die von D. Gál aus den gestörten Gräbern Nr. 1—3 geborgenen Funde wurden vom Verfasser zu Lesefunden gereiht, denn der Finder wußte sie den einzelnen Gräbern nicht zuzuweisen (Fundauswahl siehe Abb. 2: 1—3, 5 und Abb. 3: 1—8, 10, 11).

Bei der Rettungsgrabung wurden weitere drei Gräber von latènezeitlichem Gepräge abgedeckt, die als Gräber 4—6 bezeichnet wurden. Alle durchforschten Gräber waren ausgeplündert. Man fand darin bloß Vasen und eine Schüssel, alles in Scherben, atypisches Scherbenmaterial und Fragmente eines raupeförmig gegliederten Armringes.

Der Autor ist der Meinung, daß die Ausplünderung längs des gesamten Grabes verlief, was auch die Größe der Grabgrube Nr. 6 beweist, wo die Skelettreste und die Funde in ungleicher Höhe aufgefunden wurden.⁴ Eine andere Plünderungsart, die nur auf gewisse Teile des Bestatteten abgesehen gewesen wäre, gelang dem Autor nicht zu erfassen. Auf Grund von verstreuten Skelettresten wie auch aus Bronzepatinaspuren am erhaltenen Schädel skelett aus dem Grab Nr. 6 folgert der Autor auf eine Plünderung, die erst als das Gräberfeld aufgelassen wurde und durch die länger andauernde Beisetzung die Skelettkohäsion schon stark beeinträchtigt war, stattfinden konnte.

Die flaschenförmigen Vasen (Abb. 2: 4, 6) ordnen sich in den Rahmen der flaschenförmigen Gefäße der slowakisch-ungarischen keltischen Gräberfelder ein und finden ihre nächsten Analogien in Dolný Peter⁶ und Bajč-Vlkanovo.⁷ Im Karpatenbecken kommen sie im II. Jh. v. u. Z. zum Vorschein.⁸

Die Schüsseln (Abb. 3: 3, 9, 10) sind formenkundlich ziemlich einheitlich. Diese Formeinheit wie auch der Umstand, daß sie Gegenstände des alltäglichen Gebrauchs darstellen, erschwert ihre Eingliederung. Man begegnet ihnen in Mitteleuropa seit dem V. Jh. v. u. Z. bis zum Ende der Latènezeit.¹⁰

Die situlaförmige Vase (Abb. 2: 7), in der Slowakei eine Seltenheit, hat ihre nächste Analogie in Hurbanovo-Abadomb.¹¹ Zeitlich stellt sie sich in das II. Jh. v. u. Z. mit einer eigenartigen Entwicklung in eine vertikal geritzte Keramik, die auch im I. Jh. v. u. Z. gebräuchlich anzutreffen ist.¹²

Das Scherbenmaterial bilden Fragmente aus unrekonstruierbaren Gefäßen. Eisendrahtfibeln, in Fragmenten erhalten, gehören den Fibeln vom Mittellatèneschema mit kugelig verdickter Befestigung an, die im Karpatenbecken der Übergangsstufe LB—LC (nach Reinecke) zugewiesen werden.¹⁴

Die Bronzefibeln vom Mittellatèneschema (Abb. 3: 4, 5) stehen im Zusammenhang mit dem Export zur Zeit der keltischen Expansion im II. Jh.¹⁵

Die bronzenen Paukenfibeln (Abb. 3: 6, 7) sind im Fundinventar aus verschiedenen Plätzen Mitteleuropas bekannt, gehören an die Wende des III.—II. Jh. v. u. Z. und leben im II. Jh. weiter.¹⁶

Armringe aus Blech (Abb. 2: 1; Abb. 3: 11), bloß in Fragmenten erhalten, reihen sich in der Slowakei einwandfrei an die Anfänge der Flachgräberfelder des III. Jh. und überleben noch in das II. Jh. v. u. Z.¹⁷

Die gegossenen Bronzearmringe gehören in den breiten Bereich der formenkundlich verschiedenen, buckelartig gegliederten Armringe. Der Armring (Abb. 3: 2) wird in der Literatur gebräuchlich den Funden der Reinecke-Stufe LB zugewiesen.¹⁸ Der Armring (Abb. 3: 1) verschwindet allmählich aus dem Grabinventar des II. Jh.¹⁹ Der Lignitararmring (Abb. 2: 2) ist aus dem Bereich der geschlossenen Armringe, welche am meisten im II. Jh. v. u. Z., zumal in seiner zweiten Hälfte, erzeugt wurden.²⁰

Die Messer (Abb. 2: 3, 5) wie auch das eiserne Rasiermesserbruchstück (Abb. 3: 8) sprengen den Rahmen der üblichen keltischen Erzeugnisse aus der Wende der Stufen LB—LC nicht.

Allgemein kann der untersuchte Teil des Gräberfeldes im Hinblick sowohl auf das aufgelesene als auch auf das durch die Rettungsgrabung erworbene Fundmaterial an die Wende des III. und II. Jh. v. u. Z. datiert werden, d. h. in die Stufen LB—LC der Chronologie Reineckes.

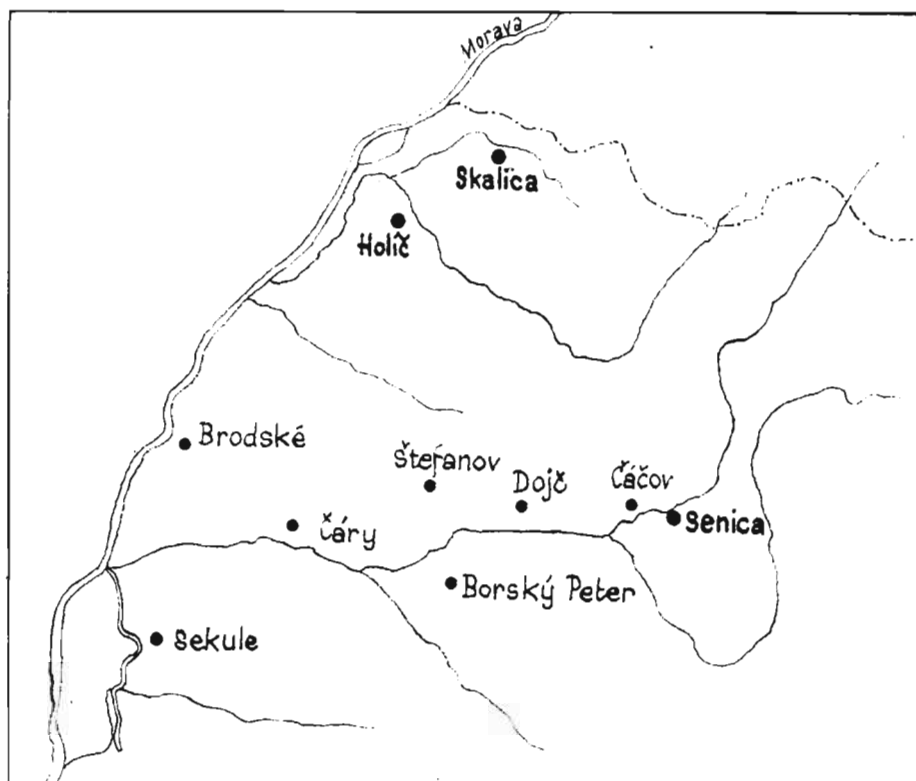
Übersetzt von Z. Lányiová

NÁLEZY Z DOBY RÍMSKOPROVINCIAÁLNEJ V SENICKOM OKRESE

LUDMILA KRASKOVSKÁ

V najzápadnejšej časti Slovenska, v Senickom okrese, našli sa zvyšky osídlenia z doby rímskoprovinciálnej na niekoľkých miestach. Tieto sídliská nadväzujú na súdobé náleziská na susednej Morave, v Hodonínskom a Břeclavskom okrese [obr. 1].¹

V katastri obce Brodské, pri ceste, ktorá spája obec so štátnou hradsťou Bratislava-Brno, je poloha Za smuhou. Je to rovná plocha prerezaná kanálom. Pri stavbe vrtných veží tu robotníci narazili vo výkopoch na sídliskovú vrstvu. Na jednom mieste porušili zvyšky pece, z ktorej sa zachovali väčšie zlomky mazanice. Nálezy zo sídliska zachránil Konštantín Jakubec a odovzdal ich Slovenskému národnému múzeu v Bratislave. Zachránený keramický materiál pozostával z dvoch nádobiek, dvoch hlinených praslenov a zdobených črepov.

Obr. 1. Mapa nálezísk z doby rímskoprovinciálnej v Senickom okrese.

Obr. 2. Brodské. Nálezy z polohy Za smuhou.

Opis nálezov:

1. Valcovitá nádobka červenkastej farby, v ruke lepená, nezdobená; výška 6,5 cm, Ø ústia 6,5 cm, Ø dna 7 cm (obr. 2: 1).
2. Guľovitá vázička červenkastej farby s nízkym rovným hrdlom a kruhovou nôžkou, v ruke robená, zdobená na pleciach radmi trojuholníkových vpichov; výška 8,5 cm, Ø ústia 6,5 cm, Ø nôžky 3,5 cm (obr. 2: 2).
3. Hlinený dvojkonický praslen žltej farby, zdobený v hornej polovici tromi perlami zo žltkastého skla (jedna perla chýba); výška 2 cm, Ø 3,2 cm (obr. 2: 3, 4).
4. Hlinený praslen tvaru sploštenej gule, farba žltohnedá; výška 2,5 cm, Ø 4 cm (obr. 2: 5).

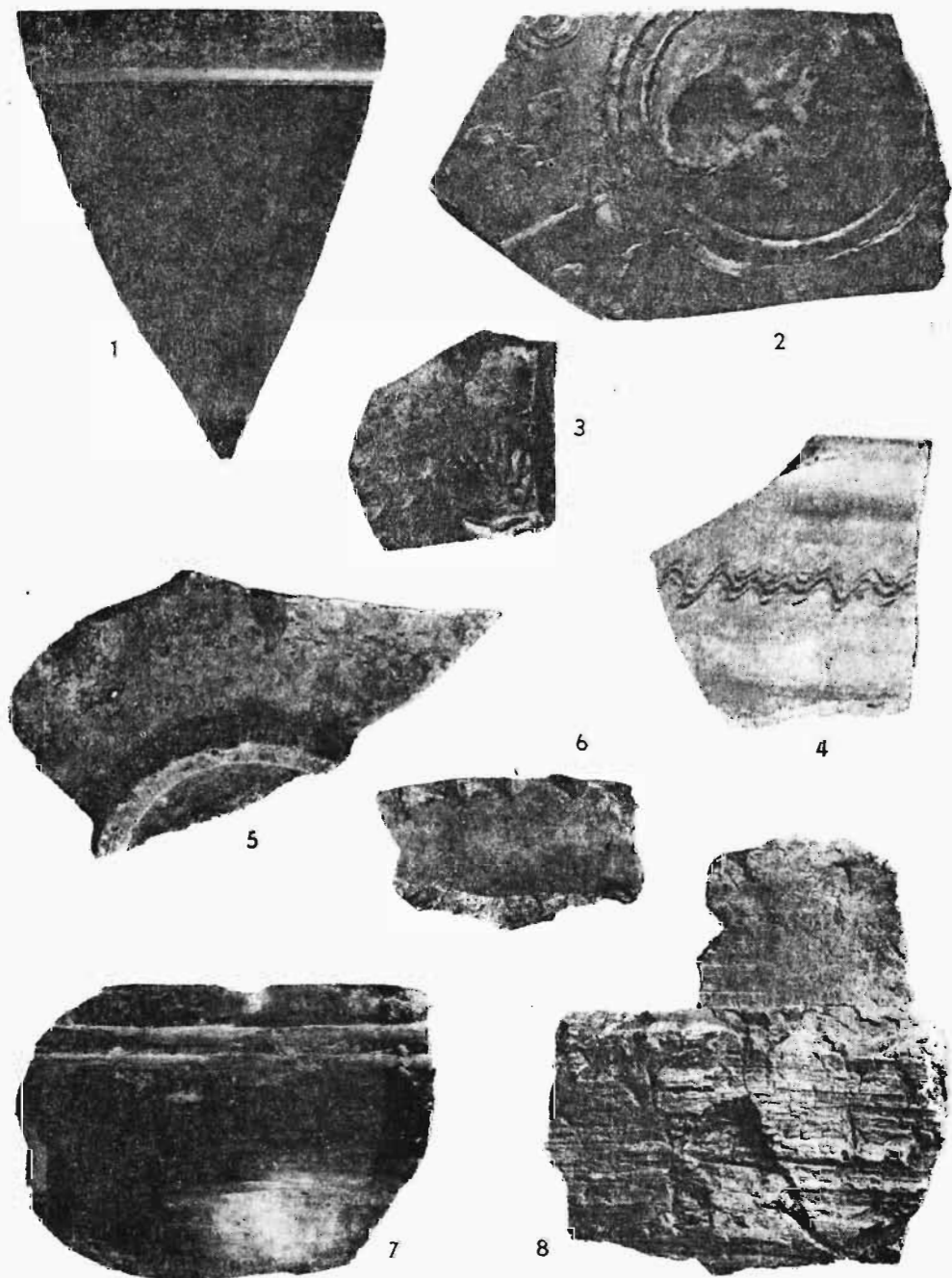
Zachované črepy mali výzdobu typickú pre keramiku doby rímsko-provinciálnej, napr.: čierny črep s barbotínovou výzdobou; črepy žltohnedej nádoby, zdobené meandrom urobeným kolieskom; fragment hnedej baňatej nádoby s nízkym hrdlom, zdobený úzkymi zvislými žliabkami; okrajový črep čiernej tuhovanej nádoby, zdobený zvislými žliabkami (obr. 2: 7—11). Zlomky mazanice z pece sú do červena prepálené a sú na nich odtlačky dosák (obr. 3: 8).

Na sídlisku v Brodskom sa našiel aj prelamovaný kruhový prívěsok, vyhotovený z úzkych bronzových prúžkov; polkruhové uško je upevnené 6 nítmi na oválnom kovaní; výška 6 cm, Ø 6,3 cm; približne tretina prívěsku je odložená (obr. 2: 6). Ide o typickú okrasu kultúry laténskej, čo dokazuje tvar prívěsku a spôsob výroby. Prelamované okrasy z neskorej doby laténskej poznáme zo Slovenska i z Moravy. Boli to ozdoby podobného typu, hoci nemali taký istý tvar, napr. nálezy z Křížovian nad Dudvámom a z Dolian.²

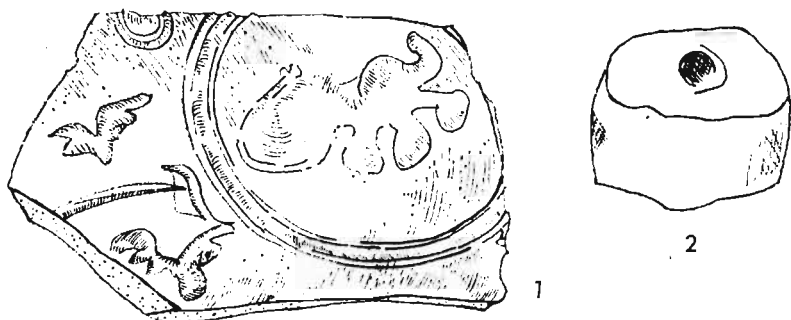
Dokladom osídlenia v dobe rímskoprovinciálnej sú aj jednotlivé nálezy rímskych mincí, ktoré častejšie ako iné pamiatky vzbudili pozornosť nálezcu, a preto sa zachovali. V katastri obce Brodské za riekou Moravou našla sa koncom minulého storočia bronzová minca cisára Galbu (68—69).³ V okolí susednej obce Čáry našiel roľník J. Mráz pri orbe rímske mince — denáre Vespasiána (69—79) a Trajána (98—117).⁴ V blízkej obci Sekule vykopali deti za humnami tiež denár Trajána (98—117).⁵ V okolí Skalice sa našla malá bronzová minca cisára Licinia (307—323).⁶

J. Eisner spomína, že na území Skalice sa zbierali rímske črepy.⁷ Z Holíča (poloha Rajnošovce) pochádzajú črepy, ktoré odovzdal Slovenskému národnému múzeu O. Mikula. Z typických zlomkov keramiky možno uviesť črep väčšej čiernej nádoby, zdobený oblúkmi a pásikmi rytými hrebeňovitým nástrojom, ako aj sivý črep, zdobený hlboko rytým mriežkovaním (obr. 5: 1, 2).

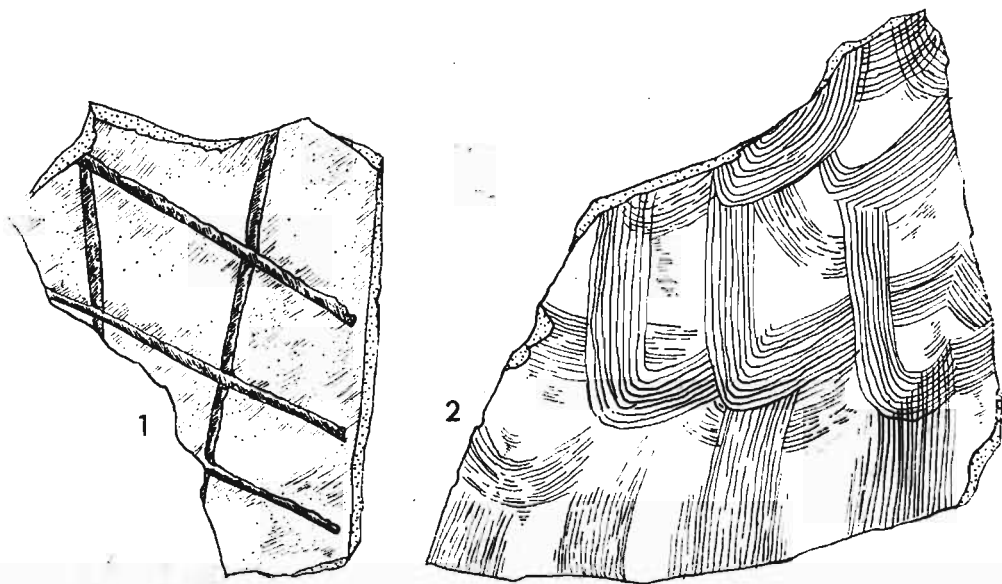
Skupinu nálezísk z doby rímskoprovinciálnej poznáme na okolí Senice v povodí rieky Myjavy. Nálezy keramiky zo Senice uvádza T. Kolník.⁸ V osade Sotina sa získala neurčená veľká rímska bronzová minca.⁹ V Čáčove pri Senici objavil V. Šemmer kostrový hrob s bohatými milodarmi, ktorý V. Ondrouch dotoval na začiatok III. stor. V hrobe bola aj bronzová minca cisára Hadriána (117—138).¹⁰

Obr. 3. 1—7 — Dojč-jasenovo; 8 — Brodské — Za smuhou.

Obr. 4. Dojč-Jasenovo. Črep terry sigillaty a praslen.

Obr. 5. Holíč-Rajnošovce. Črepy nádob.

Neďaleko Senice pri obci Dojč [poloha Jasenovo] bolo zničené pri melioračných prácach rozsiahle sídlisko z doby rímskoprovinciálnej, situované v inundačnom území. Sídlisko možno datovať podľa črepov terry sigillaty do polovice III. stor. Jeden črep terry sigillaty z misky mal plastickú výzdobu: v hladkom medailóne stojí zviera obrátené doľava, vedľa medailónu sú dvojité lístky; rozmery $3,5 \times 6,5$ cm (obr. 3: 2, obr. 4: 1). Taký ornament sa vyskytoval na výrobkoch dielne v Rheinzauberne z prvej polovice III. stor.¹¹ Na druhom črepe terry sigillaty zostala časť ornamentu — hrozno a list (obr. 3: 3). Aj motív viniča sa používal na nádobách v Rheinzauberne v tej istej dobe.¹²

Z črepov nájdených v Dojči možno spomenúť črep sivej nádoby s vyhnutým okrajom, zdobený pásikom vlnovky, zlomok dna sivej nádoby vyhotovenej na kruhu, črep sivohnedej nádoby s presekávaným okrajom a fragment čiernej šálky s okrajom oddeleným žliabkami (obr. 3: 4—7). Našiel sa tam aj prostý valcovitý hlinený praslen žltej farby; výška 2 cm, ø 3 cm (obr. 4: 2).

T. Kolník uvádza medzi náleziskami z doby rímskoprovinciálnej obec Štefanov, ktorá leží za Dojčom smerom na Brodské.¹³ Do Senického okresu patrí Borský Peter, kde sa zachovali z hrobu dve vzácne misky z terry sigillaty, ktoré V. Ondrouch datoval do polovice II. stor.¹⁴

Nálezy v Brodskom možno podľa keramiky datovať do staršej doby rímskej. Mince nájdené v okolí obce tiež pochádzali z I. a II. stor. Nálezy z Borského Petra sú datované do polovice II. stor. Hrob z Čáčova patrí na začiatok III. stor. Nálezisko v Dojči možno datovať do polovice III. stor. T. Kolník zaradil toto sídlisko tiež do strednej doby rímskej.¹⁵ Napokon minca Licinia zo Skalice pochádzala už zo IV. stor. Teda lokality zistené v Senickom okrese svedčia o osídlení tohto územia počas celej doby rímskoprovinciálnej — od I. do IV. stor.

Poznámky a literatúra

¹ Pernička R. M., *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*, Brno 1966, mapa B.

² Kraskovská E., *Novozískané laténske pamiatky v Slovenskom múzeu*, Sborník SNM XXXVI—XXXVII, 1942—43, 233, tab. I: 19. Filip J., *Pravěké Československo*, Praha 1948, tab. 39: 2.

³ Ondrouch V., *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*, Bratislava 1964, 79.

⁴ Ondrouch V., l. c., 80, 84.

⁵ Ondrouch V., l. c., 85.

⁶ Ondrouch V., l. c., 133.

⁷ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, 227.

⁸ Kolník T., *Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku*, AR XIV, 1962, 345. obr. 137.

⁹ Ondrouch V., l. c., 158.

¹⁰ Ondrouch V., *Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku*, Bratislava 1957, 69, 70.

¹¹ Karnitsch P., *Die Reliefsigillata von Ovilava*, Linz 1959, tab. 144: 6, tab. 171: 3.

¹² Karnitsch P., l. c., tab. 147: 2—4.

¹³ Kolník T., l. c., 345.

¹⁴ Ondrouch V., *Bohaté hroby*, 69.

¹⁵ Kolník T., l. c., 345.

Funde aus der provinzialrömischen Zeit im Bezirk Senica

Luďmila Kraskovská

Im westlichen Teil der Slowakei, im Bezirk Senica, traten Besiedlungsreste aus der provinzialrömischen Zeit an mehreren Stellen zutage. In der Nähe der Gemeinde Brodské stießen Arbeiter bei Erdarbeiten auf eine Siedlungsschicht, die nach der gefundenen Tonware in das I. Jh. datiert wurde. Man barg hier auch einen Bronzeanhänger in Durchbruchmusterung aus der Latènezeit.

Vereinzelte römische Münzen aus dem I. und II. Jh. befanden sich bei Brodské, in Čáry und in Sekule. Eine römische Münze aus dem IV. Jh. ist aus Skalica bekannt. Eine Gruppe römerzeitlicher Fundstellen weist das Flußtal der Myjava auf, z. B. fand man in Senica Keramik und eine Münze. Im benachbarten Čáčov entdeckte V. Š e m m e r ein reich ausgestattetes Grab mit Beigaben aus den Anfängen des III. Jh. Eine ausgedehnte Siedlung erstreckte sich bei der Gemeinde Dojč in der Flur Jasenov. Das gewonnene Material wurde auf Grundlage von Terra sigillata-Scherben in die Mitte des III. Jh. datiert. Auch in Štefanov wurden diesbezügliche Funde festgestellt. Aus Borský Peter stammen Terra sigillata-Schlüsseln, die der Mitte des II. Jh. zugewiesen sind.

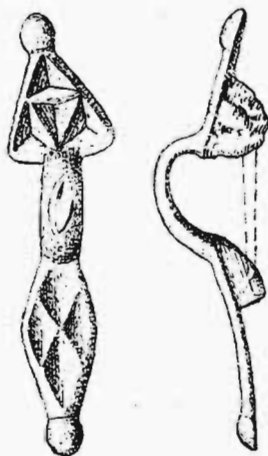
Die im Bezirk Senica festgestellten Fundstellen zeugen also von der Besiedlung dieses Gebietes während der ganzen römischen Zeit, vom I. bis IV. Jahrhundert.

Übersetzt von B. Nieburová

NÁLEZ SPONY Z DOBY SŤAHOVANIA NÁRODOV V POBEDIME

DARINA BIALEKOVÁ

Roku 1964 pokračoval výskum slovanského inundačného hradiska v Pobedime (poloha Hradištia), okr. Trenčín. V sídliskovej vrstve sektoru II/6M v hĺbke 85 cm našla sa malá bronzová spona s odlomenou železnou ihlou, dlhá 5,8 cm. Záhlavnú doštičku spony zdobia štyri hlboké trojuholníky, dolnú časť spony štvorica romboidov. Na oblúku spájajúcom záhlavnú doštičku s dolnou časťou je vyhlbený zahrotený ovál. Tvarom, vruborezovou výzdobou a veľkosťou

Obr. 1. Pobedim. Spona z V. stor.

spona z Pobedima poukazuje na príbuznosť s malými fibulami typu Prša-Levice (Werner J., *Studien zu Grabfunden des V. Jahrhunderts aus der Slowakei und der Karpatenukraine*, SIA VII-2, 1959, 428, 429). Tieto fibuly sa vyrábali prevažne z bronzu a na pohrebisku v Leviciach i Bátmonostore sú sprievodným materiálom dobre datované k polovici V. storočia (Werner J., l. c., 429); v Podunajsku sa hotovili podľa juhorských predlôh v čase Atilovej ríše (Werner J., l. c., 431). Spona z Pobedima je najsevernejší nález fibuly typu Prša-Levice. Okrem uvedených lokalít sa tento typ spôn na Slovensku zistil i v Košiciach a Lužiankach (Točík A., *Nové nálezy z doby sťahovania národov na juhozápadnom Slovensku*, SZ AÚSAV 9, 1962, obr. 8: 2, obr. 12: 2). Pobedímskú sponu možno dať do súvisu s niektorými ďalšími podobnými sponami z prvej polovice V. storočia, importovanými z juhorských oblastí.

Fund einer Fibel aus der Völkerwanderungszeit in Pobedim

Darina Bialeková

Bei der Fortsetzung der Grabung auf dem slawischen Burgwall in Pobedim (Bez. Trenčín) fand man 1964 in der Siedlungsschicht Eisennadel (siehe Abb.); Länge 5,8 cm. Die Autorin datiert die Fibel in die Mitte des V. Jh.

HROBY Z DOBY SLOVANSKO-AVARSKEJ V KURALANOCH

LUDMILA KRASKOVSKÁ

Roku 1964 sa pri kopaní základov domu Karola Bielika v Kuraľanoch (okr. Levice) prišlo na štyri kostrové hroby. V dvoch z nich boli nádoby, okrem toho sa našlo bronzové nákončie. Slovenskému národnému múzeu odovzdal nálezy Viliam Buri z Kuralian.

Opis nálezov:

1. Baňatý hrniec s lievikovitým ústím a zrezaným okrajom mal tmavohnedú farbu; výzdoba nádoby bola kombinovaná z vpichov, vlnovky a rýh, okraj vnútri tiež zdobili vpichy, na dne bola plastická značka; výška 15 cm, Ø okraja 12 cm, Ø dna 8 cm (obr. 1: 1, 2).

2. Druhý súmerný hrniec s vyhnutým okrajom mal hnedú farbu, výzdobu tvorili pásiky vodorovných rýh; výška 13 cm, Ø okraja 11,5 cm, Ø dna 7 cm (obr. 1: 4).

3. Najvýraznejším nálezom z pohrebiska bolo bronzové dvojdielne liate nákončie jazykovitého tvaru. Prelamovaný ornament tvorí mriežkovanie, okraj má presekávaný. Masívna okrasa je zakončená dvoma štylizovanými zvieracími hlavami, ktoré sú spojené papuľami. Dĺžka 7,5 cm, šírka 2 cm. (Obr. 1: 3).

Obr. 1. Kuraľany, okr. Levice. 1 — nádoba 1; 2 — značka na dne nádoby 1; 3 — bronzové nákončie; 4 — nádoba 2.

Tvary a výzdoba nádob boli typické pre keramikú slovansko-avarského obdobia. Pozornosť si zasluhuje plastická značka na dne prvej nádoby. Značkami na slovansko-avarskej keramike sa zaoberal podrobne A. Točík,¹ ktorý upozornil, že značky sa vyskytujú v mladšej fáze slovansko-avarských pohrebísk, datovanej na koniec VIII. a na začiatok IX. stor. Medzi zistenými značkami, ktoré autor zatriedil podľa jednotlivých typov, nenachádzame analógiu pre značku z Kuralian. Treba mať na zreteli, že táto značka sa nezachovala celá, pravdepodobne matrica so značkou bola slabo pritlačená.

Masívne dvojité nákončia llate z bronzu a zakončené štylizovanými zvieracími alebo vtáčimi hlavami vyskytovali sa na pohrebiskách z doby slovansko-avarskej, avšak ich prelamovaná výzdoba tvorila iné vzory, väčšinou rastlinný ornament (úponka). Tieto nákončia mali približne rovnaké rozmery, a to dĺžku 7—8 cm a šírku 2—2,5 cm. Ako analógie uvádzam iba nákončia s geometrickým vzorom, nespomínam nákončia s rastlinnými a figurálnymi motívami.

Na pohrebisku v Nových Zámkoch sa našli dve nákončia so zvieracími hlavami v hrobe 434 a 463. Na jednom bol prelamovaný mriežkový vzor, druhé okrášľoval ornament v tvare osmičky.² Medzi publikovaným materiálom zo Slovenska nenašla som ďalšie analógie.

V Maďarsku na pohrebisku v Pilismaróte zachovalo sa prelamované nákončie so zvieracími hlavami, ktorého výzdobu tvorili tiež prelamované osmičky.³ Ako vidno, dvojité nákončie s geometrickým ornamentom predstavuje pomerne zriedkavý typ okrasy.

Dvojité nákončia z Nových Zámkov datuje Z. Čilinská do VIII. alebo na začiatok IX. stor. Do tej istej doby zaraďuje A. Točík nádoby so značkami na dne.⁴ Nález bronzového nákončia a nádoby so značkou dáva podklad pre datovanie hrobov v Kuralianoch na koniec VIII. stor. Hroby tvorili pravdepodobne časť pohrebiska, ktoré dosiaľ nebolo preskúmané.

Nálezy z Kuralian doplnili naše poznatky o rozšírení slovansko-avarských pohrebísk v VIII. stor. na juhozápadnom Slovensku.

Poznámky

¹ Točík A., *Keramika so značkami na dne zo slovansko-avarských pohrebísk na juhozápadnom Slovensku*, PA LIII, 1962, 347—380.

² Čilinská Z., *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*, Bratislava 1966, tab. LXV: 1 a LXIX: 1.

³ Fetič N., *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc*, Budapest 1965, obr. 126: 1.

⁴ Čilinská Z., l. c., 169, 174, 202. Točík A., l. c., 376, 377.

Gräber aus der slawisch-awarischen Zeit in Kuraľany

Ludmila Kraskovská

Im Jahre 1964 deckte man in Kuraľany (Bez. Levice) vier Skelettgräber ab, in denen zwei Töpfe und eine Bronzeriemenzunge zutage traten. Einer der Töpfe weist ein plastisches Bodenzeichen auf. Form und Verzierung der Gefäße ist für die Keramik des slawisch-awarischen Zeitabschnittes kennzeichnend. Die zweiteilige Riemenzunge ist mit durchbrochenem Gittermuster verziert und stellt einen seltenen Typus dar.

Auf Grund des Gefäßes mit dem Bodenzeichen und der Riemenzunge mit Durchbruchmusterung können die Gräber aus Kuraľany an das Ende des VIII. Jh. datiert werden. Wahrscheinlich bildeten sie den Teil eines unerforschten Gräberfeldes.

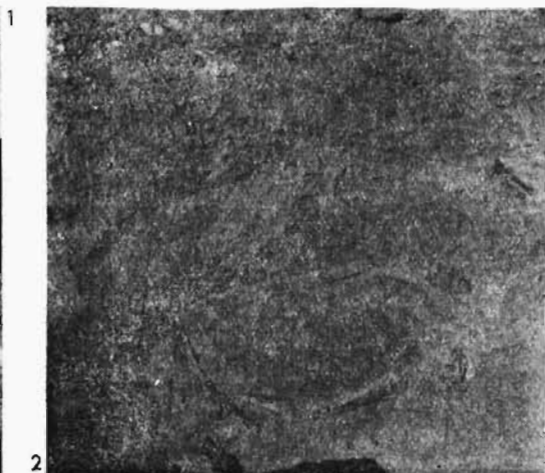
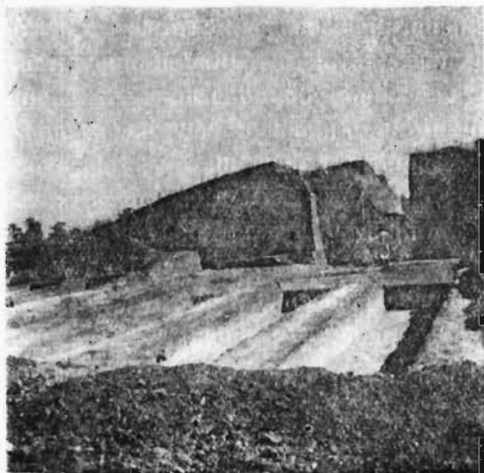
Übersetzt von B. Nieburová

SLOVANSKÉ OHNISO V NOVÝCH KOŠARISKÁCH

MAGDA PICHLEROVÁ

V odbornej archeologickej literatúre je obec Nové Košariská (okres Bratislava-vidiek), ktorá sa rozprestiera 16 km východne od Bratislavy, známa predovšetkým kniežacími mohylami zo staršej doby železnej. Počas výskumov na tejto mohylovej nekropole sa popri halštatských objektoch prišlo i na pamiatky z iných — starších i mladších — období, napr. kostrové a žiarové hroby zo strednej doby bronzovej (obr. 2, hrob A—D) a i. Zo slovanského obdobia sa zistilo iba ohnisko, ktorého nálezové okolnosti sú predmetom tohto príspevku.

Slovanské ohnisko bolo objavené pri odkrývaní najväčšej halštatskej mohyly, označenej číslom VI, ktorá sa nachádzala izolovane od ostatných mohýl pri železničnej stanici Nové Košariská, a to medzi touto stanicou a Miloslavovom.¹ S cieľom sledovať pôvodný obvod tejto mohyly sa r. 1964 odstránil v jej západnej polovici mohylový násyp až po úroveň pôvodného terénu a vytýčili sa sondy od jej stredu (t. j. od profilu) až k dnešnému okraju mohyly (obr. 1: 1, obr. 2). V sonde I, vo vzdialenosti 24 m od stredu mohyly, teda približne

Obr. 1 .Nové Košariská. 1 — pohľad na sondy v západnej časti mohyly VI, v popredí sonda I; 2 — pohľad na slovanské ohnisko.

v miestach jej terajšieho úpätia, sa výskumom prišlo na ohnisko (obr. 1: 2, obr. 2), ktoré sa začalo črtat v hĺbke 54 cm. Pri odkrývaní zhora sa ohnisko spočiatku javilo ako prepálená vrstva premiešaná s tmavohnedou zeminou, až v hĺbke 74 cm sa zachytila kompaktná prepálená vrstva (mazanica hrubá 6 cm), ktorá sa končila v hĺbke 80 cm (obr. 3). Spodná časť ohniska bola už zapustená do pieskového podložja. Z východnej strany pred ohniskom sme zistili priestor (priemer 1 m), ktorý, hoci neobsahoval žiadne nálezy, môžeme dať do priameho súvisu s opisovaným objektom (na obr. 3 označený ako zásah [zvislým písmom]). V jeho tesnej blízkosti bol ďalší zásah, ktorý sa v profile črtal ako premiešaná zemina, teda odlišne od prvého zásahu, ale tiež neobsahoval žiadne nálezy. Podľa štruktúry zásypu môžeme usudzovať skôr na novší zásah, bez spojitosti s ohniskom.

Ohnisko na okraji mohyly VI malo približne kruhový tvar a priemer 110 cm (obr. 2: 2, obr. 3). Tento objekt sa skladal z prepálenej zeminy a z hrúd mazanice, vypálenej do svetlohnedej až popolavobielej farby. Približne v strede ohniska boli menšie kamene, niektoré z nich druhotne prepálené tak, že sa pri dotyku rozpadávali. Spolu s uhlíkmi boli tam i črepy nádob.

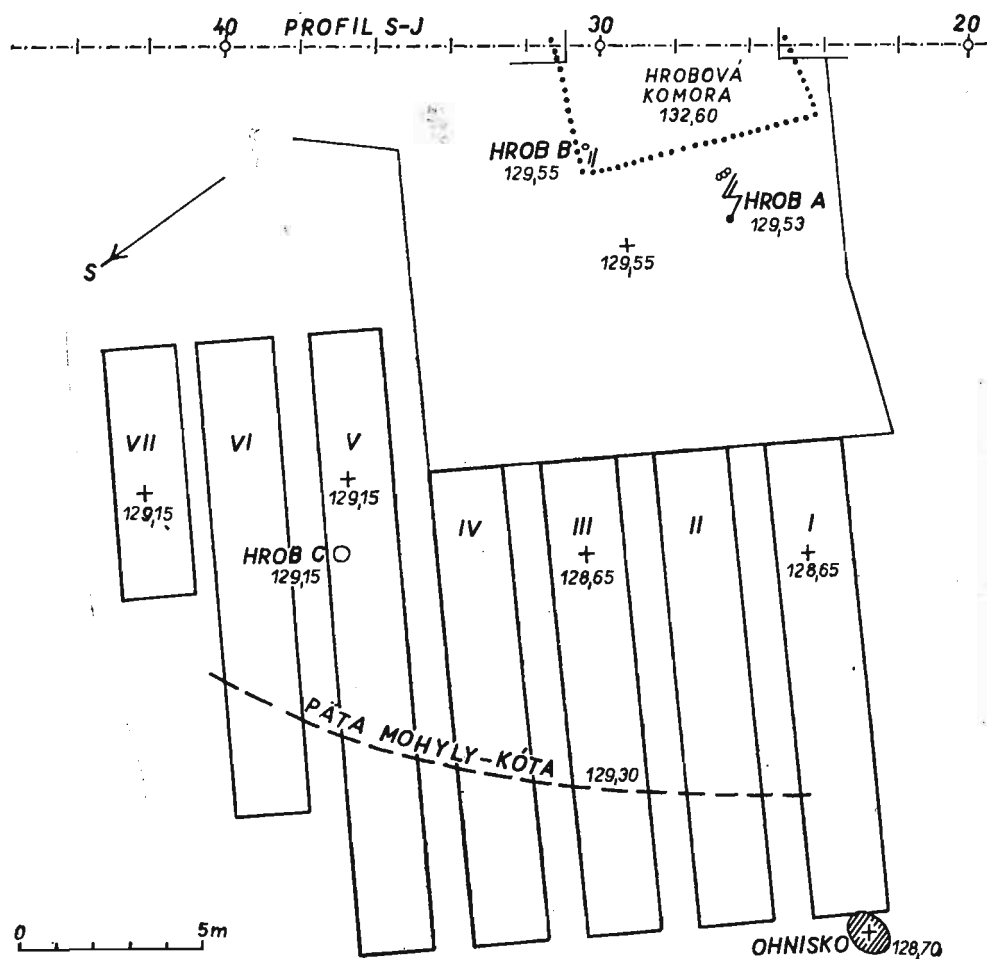
Opis nálezov:

1. Črep z hornej časti nádoby vajcovitého tvaru s náznakom von vyhnutého hrdla, zdobený dvoma radmi viacnásobných, ostro rytých vlnoviek, dokonale vypálený, farba svetlohnedá; rozmery 5×8,5 cm (obr. 4: 1).

2. Črep z vydutia nádoby vajcovitého tvaru, zdobený nepravidelne pásikmi kratších vodorovných rýh, z vonkajšej strany farby svetlohnedej, z vnútornej tmavohnedej, vypálený do zvoniva; rozmery 5×7 cm (obr. 4: 3).

3. Črep z vydutia nádoby hnedej farby, zdobený nepravidelne hlbšími vodorovnými ryhami, dobre vypálený; rozmery 5×4,5 cm (obr. 4: 4, 5).

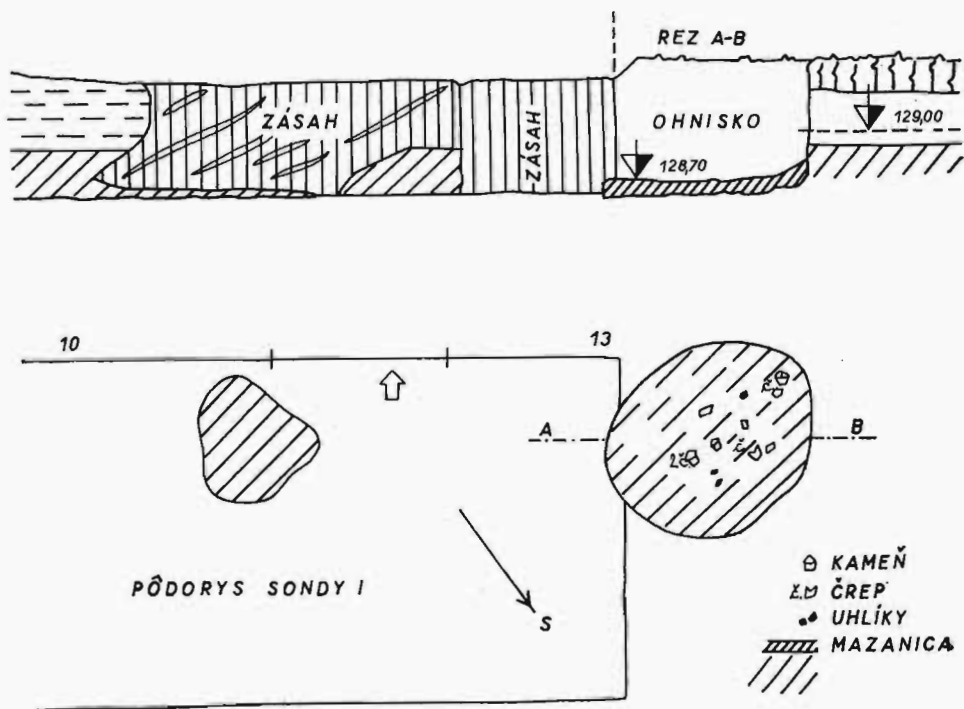
4. Črep z vydutia, bez výzdoby, azda z tej istej nádoby (obr. 4: 2).

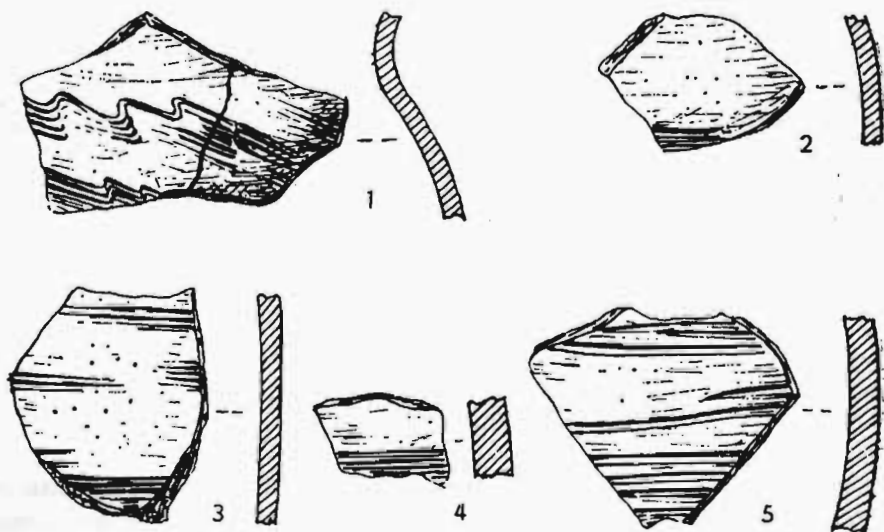
Obr. 2. Nové Košariská. Plán odkryvu v západnej časti mohyly VI [s vyznačením slovanského ohniska].

Opísané črepy pochádzajú z troch nádob vajcovitého tvaru, zdobených rytou vlnovkou alebo vodorovnými čiarami; je to charakteristická výzdoba, s ktorou sa často stretáme na slovanskej keramike.

Treba ešte podotknúť, že ohnisko, zapustené čiastočne do pieskového podlažia, bolo v čase svojho vzniku len mierne zahĺbené; jeho dnešná hĺbka (80 cm od povrchu) nie je pôvodná. Poveternostnými vplyvmi sa plášť mohyly v priebehu stáročí zosúval, čím sa rozširoval i jej obvod, a ohnisko, vzdialené 4 m od pôvodného okraja mohyly, sa prekrylo splavenou vrstvou. Pozoruhodné je,

Obr. 3. Nové Košariská. Poloha slovanského ohniska v sonde I.

Obr. 4. Nové Košariská. Slovanské črepy z ohniska.

že hoci sa východným smerom od ohniska preskúmala sondami väčšia plocha (obr. 2), nezistila sa ani kultúrna vrstva, ani iné sídliskové objekty alebo slovanské pamiatky. Náhodne zistené ohnisko predstavuje pravdepodobne osamotený objekt, ktorý keramické úlomky datujú do veľkomoravského obdobia. Pokiaľ ide o funkciu ohniska nájdeného mimo sídliska, môžeme ho pripísať azda pastierom, ktorí si na západnej strane vtedy 6 m vysokej mohyly urobili otvorený oheň. Vychádzajúc z objavenia tohto ohniska môžeme však predpokladať v okolí i slovanskú osadu.

Ak sledujeme osídlenie nášho územia v dobe slovanskej, poskytuje nateraz priestor medzi Dunajom a Malým Dunajom, t. j. Žitný ostrov (najmä v svojej hornej časti) iba kusé doklady z niekoľkých nálezísk.² Sú to napr. Podunajské Biskupice, kde sa v areáli závodu Slovnaft našla nádobka z veľkomoravského obdobia (údajne spolu s kostrou). Ďalšie nálezy v okolí Nových Košarísk sa získali zo Zlatých Klasov.³ Napokon môžeme z okolia spomenúť poveľkomoravské pohrebisko, ktoré sa rozprestiera asi 5 km od mohyly VI, už v chotári obce Rovinka.⁴ Takto nám otvorené ohnisko, zistené pri výskume halštatskej mohyly VI v Nových Košariskách, podáva, i keď čo do rozsahu nepatrný, ďalší doklad osídlenia hornej časti Žitného ostrova v dobe slovanskej.

Literatúra a poznámky

¹ Bližší opis lokality pozri: Pichlerová M., *K otázke geografického vymedzenia oblasti východoalpských kniežacích mohýl na strednom Dunaji*, Sborník SNM LXI, História 7, 1967, 30, obr. 2; Pichlerová M., *Nové Košariská. Kniežacie mohyly zo staršej doby železnej*, Bratislava 1969, 10.

² Chropovský B., *Slovanské osídlenie na Slovensku a jeho problémy*, Historický časopis X, 1962, 220 a pripojená mapa.

³ Veľkomoravské nálezy z Podunajských Biskupíc (okr. Bratislava-vidiek) a zo Zlatých Klasov (okr. Dunajská Streda) sú uložené v Zbierkach SNM, nepublikované. Nálezy z avarsko-slovanského obdobia zo Zlatých Klasov pozri Sborník SNM LX, História 6, 1966, 161—168.

⁴ Němejcová-Pavúková V., *Belobrdské pohrebisko v Rovinke, okr. Bratislava-vidiek*, AR XIV, 1962, 657—677.

Slawische Feuerstelle in Nové Košariská

Magda Pichlerová

In der Gemeinde Nové Košariská (Bez. Bratislava-Umgebung) stieß man bei der Abdeckung hallstattzeitlicher Hügelgräber auch auf Denkmäler aus älteren wie auch jüngeren Zeitabschnitten. Aus der slawischen Epoche erfaßte man hier im J. 1964 bei Grabungen auf dem hallstattzeitlichen Hügelgrab VI im

Schnitt I [24 m vom Hügelzentrum entfernt] eine slawische Feuerstelle [Abb. 1: 2, Abb. 2, Abb. 3]. Die Feuerstelle hatte ungefähr kreisförmige Gestalt mit dem Durchmesser von 110 cm, sie bestand aus durchglühtem Erdreich und hellbraun bis grauweißlich gebrannten Lehmverstrichschollen. Beinahe in der Mitte der Feuerstelle lagen kleinere Steine, manche von ihnen derart gebrannt, daß sie bei der Berührung zerbröckelten. In der Feuerstelle stellte man Holzkohlestückchen und Scherben dreier eiförmiger Gefäße fest, die mit eingeritzter Wellenlinie oder horizontalen Linien verziert waren [Abb. 4].

Die zufällig zum Vorschein gekommene Feuerstelle stellt wahrscheinlich ein selbständiges Objekt außerhalb der Siedlung dar. Die Autorin datiert sie anhand der Keramik in die großmährische Zeit und setzt in der Umgebung auch eine slawische Siedlung voraus.

Übersetzt von B. Nieburová

ZANIKNUTÁ STREDOVEKÁ DEDINA V KATASTRI OBCE BELÁ

ALEXANDER RUTKAY

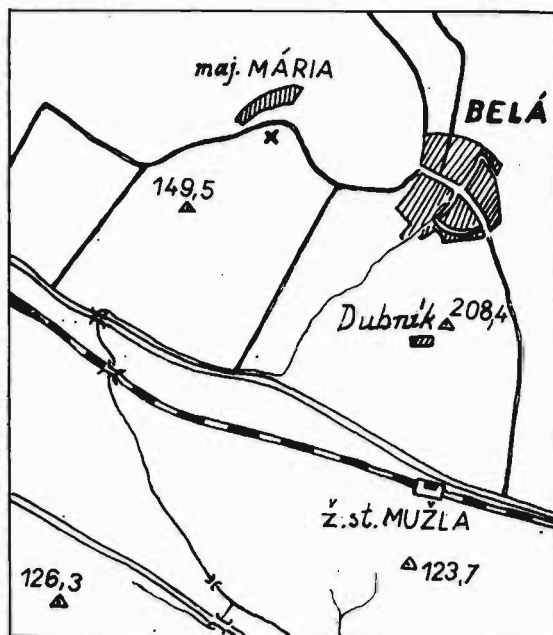
Na území obce Belá pri Štúrove (okres Nové Zámky) zistil sa pri prieskume na jar roku 1966 zaniknutý stredoveký sídliskový komplex. Lokalita v polohe Kanászberek leží ca 800—1000 m západoseverozápadne od Belej, južne od dvora Mária, na ľavej strane poľnej cesty z obce do spomenutej usadlosti.

Rozrušené objekty sa nachádzajú na východnej strane pomerne ostro profilovanej kotliny, uzavretej z troch strán pahorkami. Kotlina je otvorená len na severozápadnú stranu. V jej priestore sa buduje vodný rezervoár, ktorý bude zásobovaný vodou z prameňa na južnej strane kotliny. Pri úprave terénu bolo potrebné zvýšiť kapacitu nádrže odhumusovaním a ďalším prehĺbením terénu. Na východnej strane kotliny, na svahu priklonenom k západu, narazili pracovníci Melioračného družstva v Štúrove na kostrové hroby.¹

Terén v priestore lokality sa prehľboval v šírke 80 m, z toho stredné pásmo (šírka 25 m) až do plánovanej hĺbky 1,5 m. Na tomto mieste boli takmer všetky objekty úplne zničené. Zrejme sa tu zlikvidovala časť stredovekého dedinského cintorína, z ktorého však pracovníci spomenutého závodu nezachránili žiadne nálezy.

Okrajové pásy opísovaného terénu boli v podstate len zbavené humusu. Vedenie stavebných prác na tomto úseku prispelo k bezpečnému zisteniu charakteru lokality tým, že v čase prieskumu presunulo na sledované miesta skraper, ktorý odstránil vysušenú hornú vrstvu žltého podlažia.

V južnom páse humusu zbavenej plochy sa nezistili žiadne nálezy. Vo východnej časti stredného pásu sa v severnom úseku spomenutej plochy črtali zvyšky hrobov. V južnom úseku bolo možné pozorovať pravidelné kruhové útvary výplňou [zásobnicové jamy?], juhovýchodne od nich boli pozostatky dvoch spálených kolov vo vzdialenosti 2,40 m od seba.

Obr. 1. Belá-Kanászberek. Situačný náčrt.

V severnom páse sa zistili tieto objekty:

1. Pôdorys kostolíka, resp. negatív jeho základov. Ryhy vytrhaného základového muriva boli vyplnené zmesou úlomkov tehál (dala sa zistiť len ich hrúbka — 5,5 cm), malty a stavebnej drviny. Rozmery zistených základov boli 10,60 × 6,80 m, hrúbka základových rýh 85—95 cm. Kostol mal obdĺžnikovú loď a štvorcové presbytérium s rovnakou šírkou ako loď. Zvyšky základov triumfálneho oblúka a ďalšie architektonické členenia, resp. prístavby kostola nebolo možné za danej situácie sledovať. Dlhšia os kostola bola orientovaná v smere V—Z. Pri jeho stavbe bol použitý zrejme tehlový materiál.

2. V okolí kostola, najmä na jeho južnej strane [nie však výlučne] zistili sa kostrové hroby. Niekoľko hrobov bolo aj vnútri kostola. Kostry orientované v smere Z—V boli uložené pomerne plytko — 50—80 cm pod dnešným povrchom, ležali na chrbte s rukami pri tele alebo položenými cez panvu.² V profile prehĺbeného stredného pásu zistilo sa etážovité pochovávanie v niekoľkých vrstvách nad sebou. Pri preskúmaných šiestich kostrách neboli žiadne nálezy.

zistiť prístupovú šachtu k pôvodnému otvoru. Jej dno pokrývala pomerne hrubá vrstva popola.

4. Na svahu pod pecami zistili sa zvyšky sídliskových jám s črepovým materiálom zo XIV.—XV. storočia.

Na neporušenej ploche severne od opisovaných objektov na pomerne veľkom priestore sa husto vyskytovali črepy keramiky z XIII. až zo začiatku XVI. storočia. Stavebné práce do týchto miest už nezasiahnu, teda ďalšie časti lokality ostajú neporušené a v budúcnosti vhodné na prípadný výskum.

Celkove možno zhrnúť, že na lokalite Belá-Kánászberék sa zistil stredoveký sídliskový komplex, v ktorom bolo možné pomerne dobre sledovať priestorové rozčlenenie jednotlivých častí dediny. Na jej juhovýchodnej strane na pomerne vyvýšenom mieste stál kostol s cintorínom. Veľká časť cintorína sa nachádzala na tej strane kostola, ktorá bola vzdialenejšia od dediny. Dispozícia kostola z hľadiska datovania nie je dostatočne výrazná. Možno v tomto prípade hovoriť o všeobecnej gotickej dispozícii. Viaceré známe analógie (najmä z územia Maďarska) však naznačujú, že kostoly s obdĺžnikovou loďou a štvorcovým sanktuáriom s rovnakou šírkou ako loď budovali sa najmä v prvej polovici XV. storočia.⁴ Na nižšie položených miestach svahu sa nachádzala vlastná osada, situovaná severne až severozápadne od kostola s cintorínom, najmä v blízkosti menšieho potoka, pretekajúceho kotlinou smerom k dvoru Mária.

Zistená stredoveká dedina podľa sprievodného archeologického materiálu existovala zhruba od XIII. do XV.—XVI. storočia. Pri hľadaní jej súvislostí s niektorou stredovekou dedinou známou z písomných prameňov treba brať do úvahy jednak časové rozpätie existencie osady, jednak to, že viaceré znaky poukazujú na náhly zánik dediny (stopy požiaru a jednorázového zániku napr. pecí). Pri všetkej dôležitosti archeologického výskumu zaniknutých stredovekých osád je tu ešte viac ako pre iné obdobia potrebná čo najužšia spolupráca s ďalšími vednými disciplínami, ktoré môžu povedať k jednotlivým problémom podstatné slovo.⁵

Podľa zistených sídliskových zvyškov sa ukazuje, že išlo o pomerne vyspelú dedinu, ktorá mala vlastný kostol. Vzhľadom na jej pomerne dlhé trvanie — do začiatku XVI. storočia — dá sa očakávať, že zanechala stopy svojej existencie v listinnom materiáli, najmä preto, že ide o územie bývalej Ostrihomskej župy, ktorá bola jednou z najvýznamnejších oblastí politického a cirkevného života uhorského štátu. Ako čas zániku dediny v prvej polovici XVI. storočia prichádzajú do úvahy roky po bitke pri Moháči, ale najmä obdobie okolo r. 1543, keď turecké vojská dobyli Ostrihom a nemilosrdne pustošili územie župy, v dôsledku čoho značne poklesol počet obyvateľstva.⁶

Blízkosť zaniknutej osady k dnešnej obci Belá naznačuje ich súvislosť, ktorá je ešte výraznejšia po konfrontácii zistenej situácie s písomnými prameňmi. Treba uviesť, že z lepšie lokalizovateľných stredovekých osád je v tomto geografickom priestore Belá jediná, ktorú môžeme klásť do tejto polohy.⁷ Prvá

zmienka o nej je z roku 1225, keď tu kanonici ostríhomskej kapituly vlastnili tri poplužia zeme.⁸ V neskorších listinách sa meno obce vyskytuje niekoľkokrát, napr. v r. 1247, 1257, 1287, 1294, 1367 a 1434.⁹ Posledná zmienka o stredovekej Belej, ktorá je veľmi dôležitá z hľadiska zisteného sídliskového komplexu, nachádza sa v urbároch z rokov 1531 a 1532, kde sa spomínajú prvýkrát dokonca dve dediny tohto mena vedľa seba, z ktorých Bela patrila Valentovi z Belej, kým majiteľom dediny Bela Magna bol Ján Požar.¹⁰ V daňových súpisoch z r. 1549 a 1553, ktoré odzrkadľujú značný úbytok obyvateľstva, mená oboch dedín už chýbajú. Meno dediny Bela sa potom objavuje až roku 1732 ako názov pustatiny,¹¹ ktorá sa postupne rozrastá a dáva tak základ dnešnej dedine tohto mena. Zánik stredovekých dedín Bela a Bela Magna môžeme klásť podľa všetkého medzi roky 1532—1549.

Z naznačených údajov vyplýva, že pri určení zistenej stredovekej dediny v polohe Kanászberék prichádzajú do úvahy dve zrejme blízko položené dediny, ktoré zanikli v prvých fázach tureckých vojen v prvej polovici XVI. storočia. Či sa zistila dedina *Bela* alebo *Bela Magna*, spomínané v r. 1531 a 1532, ostáva otvorenou otázkou, na ktorú skromné poznatky získané jednorázovým prieskumom nemôžu dať odpoveď. Ide však o lokalitu, ktorej rýchly zánik poskytuje dobré predpoklady pre prípadný výskum jej neporušenej časti a umožní v budúcnosti sledovať sídliskovú problematiku a materiálnu kultúru ľudových vrstiev najmä z neskorších fáz stredoveku.

Poznámky

¹ O nálezoch informoval Archeologický ústav SAV v Nitre vedúci úseku stavby D. Czúfár. Príspevok, ktorý tu podávame, vychádza len z výsledkov krátkeho prieskumu, ktorý síce — prihliadajúc na možnosti — priniesol relatívne mnoho faktov, napriek tomu však ostáva samozrejme len informatívnym provizóriom.

² Za danej situácie nebolo možné zistiť v celom rozsahu chronologický pomer kostola a cintorína. Jedna kostra pri východnej strane kostola, ktorá ležala čiastočne pod negatívmi základov, môže byť síce dokladom pochovávania pred vznikom zistenej stavebnej fázy (?) kostola, ale v určitých súvislostiach môže naznačovať aj pochovávanie do destrukcie po zániku kostola a vytrhaní jeho základov.

³ Tento horizont tvorila tenkostenné črepy keramiky sivej alebo žltej až červenohnedej farby s ostro profilovaným okrajom, ktorej steny boli zdobené zvlnenými alebo širšími žliabkami, prípadne plytkými zásekmi tvoriacimi nepravidelný mriežkový ornament. Staršiu fázu tvorili črepy s lievikovitým, ale najmä rímsovým ústím, zdobené obľahujúcimi žliabkami. Niektoré črepy z tohto horizontu, ktorý sa vyskytoval najmä na neporušenej ornici severne od kostola, mali v materiáli silnú prímes sludy. Treba zdôrazniť, že sa nenašiel ani jeden glazúrovaný črep.

⁴ Za informácie vďačíme dr. A. Habovštiakovi a dr. K. Kozákovi.

⁵ Zameranie archeologického výskumu stredovekých osád a možnosti spolupráce s prí-

buznými vednými disciplínami načrtol A. Habovštiak (*Príspevok k poznaniu našej nižinnej dediny v XI.-XIII. storočí*, SIA IX, 1961, 451 n.).

⁶ *Magyarország vármegyéi és városai, Esztergom vármegye*, Budapest s. a., 348, 450.

⁷ Šmilauer V., *Vodopis starého Slovenska*, Praha—Bratislava 1932, 135, 136 s mapkou.

⁸ *Magyarország vármegyéi és városai, Esztergom vármegye*, 8.

⁹ Tamže, 8, 448—450; Šmilauer V., l. c., 135, 136 s vymedzením územia susedných dedín Sarkan a Hidegkut.

¹⁰ *Magyarország vármegyéi és városai, Esztergom vármegye*, 8, 450. O úplnom prerušení kontinuity osídlenia svedčí aj to, že názov polohy Kánászberek v ničom neodráža tradíciu zaniknutej dediny. Samozrejme toto je len nepriamy argument.

¹¹ Tamže, 8.

Ein untergegangenes mittelalterliches Dorf in der Gemarkung der Gemeinde Belá

Alexander Ruttkay

Während einer kurzfristigen Geländebegehung in der Flur Kánászberek bei der Gemeinde Belá (Bez. Nové Zámky) konnte der Charakter eines untergegangenen mittelalterlichen Dorfes festgestellt werden, dessen Spuren die Geländeherrichtungsarbeiten für einen Wasserbehälter ans Licht gebracht haben. Die Fundstelle befindet sich in einem von drei Seiten mit Hügeln umschlossenen Becken, mit einem kleinen Bach in der Mitte. Auf den Abhängen ostwärts vom Bach erstreckte sich die erwähnte Ansiedlung.

Auf der Südostseite des Siedlungskomplexes, auf einer ziemlich erhöhten Stelle stand die Kirche mit dem Friedhof, dessen Großteil auf jener Seite der Kirche war, die vom Dorf mehr entfernt lag. Die Kirche hatte ein längliches Schiff und quadratisches Presbyterium, das ebenso breit war wie das Schiff. Die Ausmaße der erfaßten Fundamentnegative betrugen 10,60×6,80 m, die Längsachse war O—W orientiert, das Baumaterial war Ziegel. Nach Analogiefällen kann man die Kirche etwa in die erste Hälfte des XV. Jh. weisen. Die Hingeschiedenen wurden in Rückenlage nach W—O gerichtet bestattet, die Arme neben den Körper gelegt oder über dem Becken gekreuzt. Man stieß hier auf etagenweise Bestattung; die Gräber waren fundleer, doch man fand Spuren von Särgen. In niederen Lagen der Abhänge befand sich die Ortschaft, die sich nördlich bis nordwestlich von der Kirche mit dem Friedhof erstreckte. Von Siedlungsobjekten wurden Herdstellen und einige Siedlungsgruben entdeckt, an mehreren Stellen erfaßte man Spuren einer Feuersbrunst und eines plötzlichen Unterganges der Niederlassung. Nach den Begleitfunden zu schließen existierte dieses mittelalterliche Dorf seit dem XIII. Jh. bis in das XV.—XVI. Jh. Von den aus den historischen Quellen bekannten mittelalterlichen Dörfern können zur Bestimmung der aufgefundenen mittelalterlichen Ansiedlung

zwei offensichtlich naheliegende Dörfer in Erwägung gezogen werden. Das eine ist *Bela*, welches in den schriftlichen Quellen von 1225 bis 1531 erwähnt wird, und das zweite ist *Bela Magna*, das nur ein einzigesmal im Jahre 1532 genannt wird. Beide Dörfer sind scheinbar in den ersten Phasen der Türkenkriege untergegangen, denn sie werden schon im Urbarium aus dem J. 1549 und 1553 nicht mehr erwähnt. Das jetzige Dorf namens Belá entstand im XVIII. Jh.

Übersetzt von Z. Lányiová

ŠTUDIJNÉ ZVESTI ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

18

Vydalo Vydavateľstvo OBZOR, n. p., Bratislava, knižný úsek,
ako záujmovú publikáciu pre
Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied
a Slovenskú archeologickú spoločnosť pri SAV.

Prvé vydanie, počet strán 384. Tematická skupina 02. Náklad 900. Vytlačili Východoslovenské tlačiarne, n. p., Košice, písmom borgis public. AH 35.16 (z toho textu 22.88, obrázkov 12.28). VH 35.82.

